

Δρ. Στέφανου Χρ. Κουμαρόπουλου

Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΣΤΗ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αθήνα 2011

Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΣΤΗ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Δρ. Στέφανου Χρ. Κουμαρόπουλου

Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΣΤΗ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αθήνα 2011

Στό δάσκαλό μου
καί σύμβουλο ζωῆς
Όμότιμο Καθηγητή
κ. Άλέξανδρο Μ. Σταυρόπουλο

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Ά. Π.	: Αναλυτικά Προγράμματα
ΒΕΠΕΣ	: Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. «Ἐκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1955.
Βλ.	: Βλέπε
ΕΠΕ	: Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Σειρά Πατερικῶν Ἐκδόσεων Γρη- γόριος ὁ Παλαμᾶς.
Ἐκδ.- ἔκδ.	: Ἐκδόσεις - ἔκδοση.
Ε.Κ.Κ.Ε.	: Ἐθνικό Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν.
ΕΛΕΣΥΠ	: Ἑλληνική Ἐταιρεία Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ.
ἐπ.	: ἐπιμέλεια ἔκδοσης.
Ι.Π.Κ.	: Ἰνστιτοῦτο Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Ε.Κ.Κ.Ε.
κ. ἄ.	: καί ἄλλα ἢ καί ἄλλων.
κ.ἔ.	: καί ἐξῆς.
μετ.	: μετάφραση.
MPG	: J-P. Migne, Patrologiae cursus completus: graeca 161 τόμοι, Parisiis 1857-1866.
Ὅ.π.	: Ὅπου παραπάνω.
Π. Ι.	: Παιδαγωγικό Ἰνστιτοῦτο.
π. χ.	: παραδείγματος χάριν.
ΠΕΘ	: Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων.
περ.	: περιοδικό.
πρβλ.	: Παράβαλε.
σ./σσ.	: σελίδα / σελίδες.
Σ.Ε.Π.	: Σχολικός Ἐπαγγελματικός Προσανατολισμός.
Σ.Σ.Ν.	: Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων (Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας καί Δευ- τεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης).
Σ.	: Συμβουλευτική.
Τ	: Τόμος ἢ τόμοι.
τ	: τεῦχος ἢ τεύχη.
TLG	: Thesaurus Linguae Graecae (Ver. D).
χ.χ	: χωρίς χρονολογία.
V-PRC	: Ἰνστιτοῦτο V-Project Research Consulting.
W.C.C.	: World Council of Churches.

Πρόλογος

Σέ μιά εποχή πού ἡ ρευστότητα τῶν ἀξιῶν, ἡ ἔλλειψη σκοπῶν ζωῆς, τό ἄγχος, ἡ ἀνθρώπινη ἀνταγωνιστικότητα καί ἡ θηριωδία αὐξάνει, ἡ ὑγιῆς συμβουλευτική θεολογία ὡς πρόταση ζωῆς γίνεται ὄλο καί πιό ἀναγκαία γιά τούς σημερινούς μαθητές. Τά προβλήματα τῆς ἐφηβείας καί τά ἀδιέξοδα τοῦ σύγχρονου κόσμου τούς κάνουν νά ἐπιζητοῦν καθηγητές συμπαραστάτες καί συνομιλητές, πνευματικούς ὁδηγούς καί συμβούλους. Ἡ συμβουλευτική λοιπόν, καθίσταται ἀναγκαῖο ἐφόδιο γιά τόν θεολόγο καθηγητή τοῦ Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου. Οἱ σημερινοί μαθητές δέν θέλουν νά βιώνουν τούς ἐκπαιδευτικούς (ιδίως τούς θεολόγους) μόνο ὡς φορεῖς μετάδοσης ἐξειδικευμένων γνώσεων ἀλλά καί ὡς συμβούλους.

Σέ Συνέδρια Συμβουλευτικῆς, στά ὁποῖα συμμετεῖχε ὁ γράφων, διαπιστώθηκε ἀπό ἐπιστήμονες ἄλλων εἰδικοτήτων ὅτι ἀρκετές φορές ὁ θεολόγος εἶναι ὁ «συνήθης» σύμβουλος στά σημερινά σχολεῖα. Ἀπό ἐρευνα διαπιστώσαμε ὅτι συχνά οἱ ἔφηβοι μαθητές πλησιάζουν καί ἐμπιστεύονται τό θεολόγο γιά τά μικρά ἢ μεγάλα προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τούς ποιμαντικούς συμβούλους (κληρικούς, μοναχούς - μοναχές, καθηγητές-τριες κ.ἄ.), στούς ὁποίους καταφεύγουν πολλοί ἄνθρωποι σήμερα κάθε ἡλικίας γιά συμβουλή.

Ἡ συμβουλευτική αὐτή παρέμβαση τοῦ θεολόγου δέν μπορεῖ νά βασίζεται μόνο στήν ὑποκειμενική ἐμπειρία του οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐκαιριακή. Χρειάζεται νά μελετηθεῖ ἐπαρκῶς καί μέ σεβασμό τόσο ἡ πλούσια ὀρθόδοξη χριστιανική συμβουλευτική παράδοση, ὅσο καί ἡ σύγχρονες ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, γιά νά διατυπωθοῦν ἀρχές καί προϋποθέσεις μιᾶς συμβουλευτικῆς θεολογίας. Αὐτή τήν ἀνάγκη τήν διαπίστωσε καί ὁ Ἐπιβλέπων Καθηγητής κ. Ἀλέξανδρος Σταυρόπουλος πρὶν ἀπό τήν ἐκπόνηση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς γύρω ἀπό τό θέμα. Τόν εὐχαριστῶ ἰδιαίτερος καί γιά τό θέμα αὐτό ἀλλά κυρίως γιά τήν ἐμπνευσμένη καθοδήγηση καί τήν πολύ μεγάλη βοήθεια πού μοῦ παρέσχε σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς ἐκπόνησης τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς. Εὐχαριστίες ὁμως ὀφείλω καί στά ἄλλα δύο μέλη τῆς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ διδακτορικοῦ, τόν Καθηγητή κ. Θεόδωρο Παπακωνσταντίνου καί τόν

Άναπληρωτή Καθηγητή κ. Έμμανουήλ Περσελή, για τις πολύτιμες υποδείξεις και παρατηρήσεις τους.

Εύχαριστίες όφείλονται και στους Σχολικούς Συμβούλους Θεολόγων και στά μέλη της A.I.E.M.P.R. (Assosiation Internationale d' Etudes Médico - Psychologiques et Religieuses) για τή συμπλήρωση τής πιλοτικής μας έρευνας. Ίδιαιτέρως εύχαριστώ τόν Καθηγητή κ. Luigi Filippi πού είχε τήν καλοσύνη νά μεταφράσει στά Ίταλικά και νά τό άποστείλει σέ (λαϊκούς και κληρικούς) θεολόγους καθηγητές τής Ίταλίας τό έρωτηματολόγιο τής πιλοτικής έρευνας. Εύχαριστώ άκόμη τήν κ. Ά. Τεπέρογλου και τόν κ. Π. Καφετζή έρευνητές του Ήθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.) για τήν εύγενική παραχώρηση του ύλικού έρευνών τους.

Κατά τήν ανάπτυξη των ένότητων οί παραπομπές στην Καινή Διαθήκη γίνονται και σέ μετάφραση. Η μετάφραση είναι των Καθηγητών κ.κ. Γαλίτη, Καραβιδόπουλου, Βασιλειάδη, Γαλάνη από τό βιβλίο «Η Καινή Διαθήκη». Τό πρωτότυπο κείμενο μέ μετάφραση στή δημοτική (Έκδ. Βιβλικής Έταιρίας, Άθήνα 1989). Θεωροϋμε πώς τά κείμενα αυτά όταν είναι στή σύγχρονη γλώσσα αποδίδουν καλύτερα τή συμβουλευτική τους συμβολή. Για τις παραπομπές σέ πατερικά κείμενα χρησιμοποιήθηκε ό όπτικός δίσκος TLG Thesaurus Linguae Graecae (Ver. D). Στίς περιπτώσεις αυτές μαζί μέ τήν άκριβή παραπομπή στον όπτικό δίσκο δίδεται και ή σχετική παραπομπή σέ κριτική έκδοση ή στην έκδοση του P. Migne, Patrologiae cursus completus: graeca (161 τόμοι, Parissis 1857-1866).

Στέφανος Χρ. Κουμαρόπουλος

Πάσχα 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	19

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

1. Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ	35
2. Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ	44
3. Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	49
4. Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ ΤΟΥΣ	55
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	60

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ

Α) Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΟΥ 21ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΒΑΣΕΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

1. Η ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ	64
2. Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΜΕ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	66

3. Η ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ	74
4. «Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ» - ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ	77
5. Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ	81
6. Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ	87
7. ΕΘΝΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ	88
8. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΝΕΩΝ	90
9. ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ - ΣΤΟΧΟΙ ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΝΕΩΝ	90
10. Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ	91
11. ΦΙΛΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟ	92
12. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ	93
13. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ	94

B) Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

1. ΟΙ ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ	97
2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΟ ΝΟΗΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ	99
3. ΝΟΗΤΙΚΟΣ Η ΓΝΩΣΤΙΚΟΣ ΕΓΩΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ	102
4. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	104
5. ΟΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΤΩΞΕΙΣ	108
6. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ- Η ΤΑΣΗ ΓΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ	110
Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	113
ΕΦΗΒΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ- ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΣ.....	124
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	131

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ

A) ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

1. Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.....	139
2. Η ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΣΗ	141
3. Η ΥΓΙΗΣ ΠΙΣΤΗ	142
4. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ	143

5. ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟ ΚΑΙ ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ	146
6. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ, Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ	152
7. ΠΑΡΑΠΕΜΠΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ	156
8. ΣΧΕΔΙΟ ΖΩΗΣ	160
9. ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΣ	165

B) ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

1. Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ	166
2. Η ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΣΩΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.....	171
3. ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΩΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΖΩΗΣ	175
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	178

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

A. ΜΟΡΦΕΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	185
B. ΠΡΟΤΑΣΗ ΕΝΟΣ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	194
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	211

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

**ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΝΤΑ ΤΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ**

A) ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΩΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

1. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ	215
2. ΑΝΑΓΚΗ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ	219
3. ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΟΡΘΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ	224
4. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ	232
5. ΑΝΑΓΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ	236

6. Η ΕΧΕΜΥΘΕΙΑ	238
7. Η ΣΤΑΣΗ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ	238

*B) ΟΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΣ
ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΙΑΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ (ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΟ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ)*

1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ	242
. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ.....	245
3. ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	
I. ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΤΗΣ	
ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ	248
II. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ	249
III. ΟΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΕΙΣ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΕΙΣ	250
IV. Η ΠΑΡΑΦΡΑΣΗ	251
V. ΑΝΙΧΝΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ	252
VI. ΠΕΡΙΛΗΨΗ	253
4. ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	
I. ΑΝΙΧΝΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ	253
II. Η ΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ	254
III. ΕΣΤΙΑΣΗ	255
IV. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΟ	256
V. ΑΝΑΤΡΟΦΟΔΟΤΗΣΗ	258
VI. ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΕΙΣ	258
VII. ΑΥΤΟΑΠΟΚΑΛΥΨΗ.....	261
VIII. ΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ	262
IX. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΛΑΙΣΙΩΣΗ,	
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΛΟΓΙΣΜΩΝ Η ΓΝΩΣΙΑΚΗ ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ	263
X. ΠΡΟΤΑΣΗ 5 ΒΑΣΙΚΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ	
ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ.....	266
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	268

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ:	275
--	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕ ΜΑΘΗΤΕΣ	287
---	-----

i. ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 1: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΦΙΛΙΑ	288
ii. ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 2: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΕ ΚΑΠΟΙΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	298
iii. ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ	302
2. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	308
i. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ-ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΜΕ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ	309
ii. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ ΓΙΑ ΞΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ (PILOT RESEARCH)	313
iii. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ (RICERCA PILOTA).....	316
3. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ - ΚΕΝΤΡΑ - ΦΟΡΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ	319
Α΄ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΝΕΩΝ	320
Β΄ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΑΡΩΓΗ	321
Γ΄ ΚΕΝΤΡΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ-ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ Ή ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗΣ	327
Δ΄ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ	329
Ε΄ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΦΟΙΤΗΤΩΝ	333
ΣΤ΄ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ	335
Ζ΄ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	336
Η΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΕΛ. ΣΠΟΥΔΩΝ.....	336
Θ΄ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ	338

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ Ή ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ	339
ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	343
ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟΥ ΝΕΟΥΣ.....	357

Εισαγωγή

Ἡ συμβουλευτική¹ θά μπορούσε νά ὀρισθεῖ ὡς ἡ διεπαγγελματική² ἢ διεπιστημονική³ εἰδικότητα ἐκείνη, πού ἐρευνᾷ ἀλλά καί ἀσκεῖ ταυτό-

1. Ὅφειλουμε νά διευκρινίσουμε ὅτι εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο νά δοθεῖ ἕνας σαφής καί πλήρης ὀρισμός τῆς συμβουλευτικῆς. Ἀνάλογα μέ τίς διάφορες κατευθύνσεις συμβουλευτικῆς καί ἀνάλογα μέ τίς προσεγγίσεις (θεραπευτική, προληπτική, ἐξελικτική ἢ ἐκπαιδευτική, συμβουλευτική ποιμαντική κ.ἄ.) μπορεῖ νά συναντήσῃ κανεῖς πολλές παραλλαγές. Ὁ παραπάνω ὀρισμός εἶναι μιά προσπάθεια ἀπόδοσης ἑνός κοινά ἀποδεκτοῦ ὀρισμοῦ, πού βασίστηκε στό ἔργο: τῆς Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου «*Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία*» Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999 (5η ἐκδ.), σσ. 15-19 καί τοῦ Εὐστ. Δημητρόπουλου, «*Συμβουλευτική καί Συμβουλευτική Ψυχολογία, Ἡ θεωρία τῆς, ἡ πράξη τῆς, ἡ ἐφαρμογή τῆς, Μέρους Δεύτερο*», Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992, σσ. 16-17. Ὁ ὀρισμός εἶναι πιό κοντά στήν προσωποκεντρική κατεύθυνση συμβουλευτικῆς, τήν ὁποία δεχόμαστε ὡς τή θεωρία ἐκείνη πού ἔχει διευρύνει τό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς καί πρὸς ἄλλους χώρους ἐκτός τῆς ψυχολογίας, καί εἰδικότερα γιά τήν ἐργασία μας πρὸς τό ἐκπαιδευτικό ἀλλά καί πρὸς τό θεολογικό-ποιμαντικό ἔργο. Ἡ προσωποκεντρική θεωρία τοῦ Carl Rogers ἄλλωστε ἐπηρέασε βαθύτατα τόσο τή συμβουλευτική καί τήν ψυχολογία ὅσο καί ἄλλους κλάδους ὅπως ἐκπαίδευση, κοινωνική ἐργασία, ποιμαντική κ.ἄ. Ὁ ἴδιος ὁ Carl Rogers πίστευε ὅτι μπορούσαν οἱ ἀρχές τῆς θεωρίας του νά ἐφαρμοστοῦν σέ κάθε εἶδους ἀνθρώπινη σχέση καί ἀπό διάφορες εἰδικότητες. (Βλ. παρακάτω ἀναφορές μας στήν προσωποκεντρική συμβουλευτική στίς ἐνότητες 1 τοῦ Πρώτου κεφ., 5 καί 7 τοῦ Τρίτου κεφ. καί 7 τοῦ Α' μέρους τοῦ Πέμπτου κεφ.). Γιά τόν ὀρισμό τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ θεολόγου καθηγητῆ βλ. Β' μέρος τοῦ Τετάρτου κεφ., ὅπου διακρίνεται ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου ἀπό τούς ἄλλους διδακτικούς παιδαγωγικούς του ρόλους καί ἀναλύεται ἐπαρκῶς ἡ συμβουλευτική παιδαγωγική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ.

2. Ἑλληνικῆς Ἑταιρίας Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς καί Νευροψυχιατρικῆς τοῦ Παιδιοῦ, Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1994. Στό παραπάνω βιβλίο περιγράφονται οἱ ἀρχές, οἱ τρόποι καί οἱ προϋποθέσεις γιά τή συνεργασία εἰδικῶν. Μάλιστα στό βιβλίο αὐτό ἀναλύονται καί κάποιες περιπτώσεις (μοντέλα) παρεμβάσεως σέ σχολικές μονάδες μέ ἐφήβους μαθητές, ὅπως ἐπίσης γίνεται ἀναφορά στήν ἐμπειρία συνεργασίας μέ καθηγητές.

3. Ὁ Εὐστράτιος Δημητρόπουλος ἀντί τοῦ ὄρου «διεπαγγελματική Συμβουλευτική» προτείνει τόν ὄρο «διεπιστημονική Συμβουλευτική». Βλ. ἄρθρο του στό περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 36-37, Μαρτίου - Ἰουνίου 1996, σσ. 9-11.

χρονα μιά βοηθητική σχέση προερχόμενη από έναν πνευματικά και ψυχολογικά ώριμο άνθρωπο, τό σύμβουλο. Ἡ σχέση ἢ διαδικασία αὐτή (κατά τρόπο ἀτομικό ἢ ὁμαδικό) ἐπιδιώκει νά βελτιώσει τήν προσωπική κατάσταση ἑνός βοηθούμενου (ἢ κάποιων βοηθουμένων), δηλαδή τοῦ συμβουλευομένου, νά τόν ἀνακουφίσει ἀπό τή λύπη, τή στενοχώρια καί νά τόν συντρέξει στήν ἐπίλυση κρίσιμων καταστάσεων. Ἐπιπλέον ἐπιδιώκει νά τοῦ ἀναπτύξει τήν ἰκανότητα ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων του καί νά τόν ἐνισχύσει στήν λήψη τῶν ἀποφάσεων, ὥστε νά καταστεί αὐτόνομος καί ἀνεξάρτητος. Ἡ συμβουλευτική ὑποστηρίζει τήν ψυχολογική ἀνάπτυξη καί ἐξέλιξη τοῦ συμβουλευόμενου, βοηθώντας τον νά κάνει καλύτερη χρήση τῶν ψυχικῶν δυνάμεων πού διαθέτει ἢ δείχνοντάς του τόν τρόπο γιά νά ἀναπτύξει ὁ ἴδιος μεθόδους, οἱ ὁποῖες θά τόν διευκολύνουν νά βοηθήσει ἀπό μόνος του τόν ἑαυτό του. Κατά τήν Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου κύριος στόχος τῆς συμβουλευτικῆς εἶναι «νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο στήν ἀποσαφήνιση, ἀναγνώριση καί ἀποδοχή τῶν σκέψεων, τῶν συναισθημάτων καί τῆς συμπεριφορᾶς του, προκειμένου νά ἀντιμετωπίζει μέ ἐπιτυχία τά διλήμματα τίς συγκρούσεις καί τίς δυσκολίες πού συναντᾷ»⁴.

Στό χῶρο τῆς Ἐκπαίδευσης καί τῆς Ἀγωγῆς ἡ συμβουλευτική καί ἡ καθοδήγηση ἀσκήθηκε ἀπό τοὺς δασκάλους καί τοὺς πνευματικούς ἡγέτες κάθε ἐποχῆς. Πολλοὺς αἰῶνες πρὶν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἴνδοί, οἱ Σουμέριοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Ἀσσύριοι καί οἱ Αἰγύπτιοι εἶχαν εἰσαγάγει στό σύστημα ἐκπαίδευσης καί ἀγωγῆς⁵ πού διέθεταν στοιχεῖα συμβουλευτικῆς καί καθοδήγησης, πού ὑπηρετοῦσαν τό κοινωνικό-πολιτικό καί θρησκευτικό ιδεῶδες⁶ τῆς ἐποχῆς τους. Στήν Ἰουδαϊκὴ ἀγωγή, ὅπως τῆ με-

4. «Ἡ Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001. σ. 17.

5. Βλ. Γ. Τσαμπῆ, «Ἱστορία τῆς Ἀγωγῆς», Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 9-17.

6. Στά παλαιότερα χρόνια οἱ πῶς συνήθεις σύμβουλοι ἦταν οἱ θρησκευτικοὶ ταγοί, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἢ τόν Θεό μέ ταπεινοφροσύνη τῆ συμβουλῆ του(ς) γιά νά καθοδηγήσουν τοὺς πιστοὺς στή σωτηρία τους. Αὐτὴ ἡ συμβουλὴ τίς περισσότερες φορές (ἅς θυμηθοῦμε γιά παράδειγμα καί τό ἀρχαιοελληνικό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν) ἀναπτυσσόταν μέ συμβολικό τρόπο καί σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, πού ἐκφραζόταν μέ εἰκόνες καί μύθους. Βλ. Ε. Αερί, «Σύγχρονος Θεραπευτικὴ Ψυχολογία, Ὁ ψυχολόγος - σύμβουλος καί τό ἔργο του», μετάφραση Λ. Μανδάλου, Ἀθήνα 1959, σ. 9.

λετοῦμε μέσα ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, ἡ συμβουλευτική ἀπέβλεπε στό νά ἐμφυσήσει στούς Ἰσραηλίτες τήν πίστη πρὸς τό Θεό καί στή δημιουργία ἠθικῶν ἀνθρώπων⁷. Στήν ὀμηρική ἐποχή ἡ συμβουλευτική ἀπέβλεπε στό νά ἐνστερνιστοῦν οἱ πολῖτες τήν ἀνδρεία σέ συνδυασμό μέ τή σωφροσύνη. Ἡ Ἀθηναϊκή ἀγωγή παράλληλα μέ τήν ἀνδρεία ἀπέβλεπε στήν πνευματική καί αἰσθητική ἀνάπτυξη τῶν ἀτόμων.

Ἄλλω Ἰησοῦς Χριστός, ὁ «θαυμαστός σύμβουλος»⁸ ὅλων τῶν ἐποχῶν, τοποθετεῖ ὡς στόχο τῆς συμβουλευτικῆς τῆ σωτηρία τῆς ψυχῆς, πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ τελείωση τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» στό «καθ' ὁμοίωσιν»⁹, δηλαδή ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁλόκληρη ἡ δισχλιετής Ὁρθόδοξη Χριστιανική μας Παράδοση ἀρχίζοντας ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο¹⁰ καί τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας (ιδίως τόν Ἁγ. Ἰωάννη τό Χρυσόστομο) μέχρι τούς προσφάτως ζήσαντες Ἁγίους καί Γέροντες ἀποτελεῖ πολύτιμη παρακαταθήκη συμβουλευτικῆς.

Ἡ Συμβουλευτική (στή σημερινή της μορφή) εἶναι μιά σχετικῶς νέα ἐπιστημονική εἰδίκευση, πού ἀναπτύχθηκε καί διαμορφώθηκε οὐσιαστικά μόλις τόν προηγούμενο αἰῶνα. Ἡ Συμβουλευτική ἐμφανίστηκε στήν Ἀμερική σέ μιά ἐποχή (μεταξύ τοῦ 1890 καί 1920), ἡ ὁποία εἶναι γνωστή

7. Ὁ ἴδιος ὁ Θεός συμβουλεύει τό λαό του καί τόν καθοδηγεῖ πρῶτα μέ τόν Μωυσή στήν Ἔξοδο καί στήν πορεία του στήν ἔρημο. Ἐπειτα τό ρόλο αὐτό ἀναλαμβάνουν οἱ προφῆτες καί οἱ κριτές καί οἱ ραβῖνοι. Μάλιστα στό βιβλίο τῆς Σοφίας Σειράχ τονίζεται καί ἡ προσωπική εὐθύνη τοῦ καθενός γιά τήν ἐκλογή συμβούλου: «Οἱ εἰρηνεύοντές σοι (αὐτοί πού σέ διασκεδάζουν) ἔστωσαν πολλοί, οἱ δέ σύμβουλοι σου εἰς ἀπό δεκάκις χιλιάδων» (Σοφ. Σειρ. 6,6) «ἀπό συμβούλου φύλαξον τήν ψυχὴν σου» (Σοφ. Σειρ. 37,8). Μερικές φορές ἡ ράβδος ἀποτελοῦσε ἕνα πειστικό μέσον γιά τήν ἐπιβολή τῆς «καθοδήγησης» αὐτῆς ἀφοῦ «ὁ φειδόμενος τῆς ράβδου αὐτοῦ μισεῖ τόν υἱόν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ἀγαπῶν αὐτόν παιδεύει αὐτόν ἐν καιρῷ» (Παροιμίες 13,24).

8. Ἡσαΐα 9,5.

9. Γενέσεως 1,26.

10. Κατά τόν Ἀπ. Παῦλο ὁ χριστιανός σύμβουλος ὀφείλει νά εἶναι «ὁδηγός τῶν πνευματικῶν τυφλῶν, φῶς γιά ὄσους βρῖσκονται στό σκοτάδι, παιδαγωγός γιά τούς ἀμόρφωτους καί δάσκαλος γιά τούς πνευματικῶς ἀνώριμους. Ἐκεῖνος (πού πρῶτα) διδάσκει τόν ἑαυτό του» (Ρωμ. 2, 18-21) ἀκόμη «ἀδιάβλητος... προσεκτικός, συνεισότης, εὐπρεπής, φιλόξενος, καλός δάσκαλος, νά μὴν εἶναι πότης, νά μὴν εἶναι βίαιος, νά μὴν εἶναι αἰσχροκερδής, ἀλλά νά εἶναι ἐπεικής, εἰρηνικός καί ἀφιλοχρήματος».

ὡς περίοδος κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ Ἀμερική περνοῦσε τή μεταβατική περίοδο τῆς ἐκβιομηχάνισής της. Ἄτομα καί ὀμάδες προστά στο φόβο τῆς φτώχειας, τῆς ἀνεργίας, τῆς ἀδικίας καί τῆς διαφθορᾶς ἀπαιτοῦσαν κάποια ἀντιμετώπιση. Τότε πρωτοπαρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη τῆς συμβουλευτικῆς καί τοῦ προσανατολισμοῦ. Δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη εἰδικῶν πού θά βοηθοῦσαν τούς νέους νά ἐπιλέξουν τό πιό κατάλληλο ἀπό τήν ποικιλία τῶν ἐπαγγελμάτων πού ἐμφανίστηκαν. Ὁ Frank Parsons, πού ἔζησε καί ἔδρασε στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἀρχές τοῦ 20οῦ, τό 1908 δημιούργησε στήν Βοστώνη τῶν Η.Π.Α. μιά συμβουλευτική ὑπηρεσία πού εἶχε ὡς κύριο ἔργο της τόν ἐπαγγελματικό προσανατολισμό¹¹. Οἱ ἀπόψεις του γιά τή συμβουλευτική (καί τόν προσανατολισμό) ἦταν ιδιαίτερα πρωτοποριακές. Τόνιζε ὅτι ὁ προσανατολισμός καί ἡ ὀδηγητική πρέπει νά ἔχουν κάποια συνέχεια, δηλαδή νά ἀρχίζουν ἀπό τήν παιδική ἡλικία καί νά συνεχίζονται μέχρι τήν ἐνηλικίωση καί ὅτι πρέπει νά στοχεύουν στήν ὀλοκληρωμένη ἐξέλιξη τοῦ ἀτόμου ὄχι μόνο στήν ἐπαγγελματική ἀλλά καί στή συναισθηματική καί στήν πνευματική¹².

Ἡ σημαντικότερη ὁμως συμβολή, γιά νά φτάσουμε στή σημερινή εἰκόνα πού παρουσιάζει ἡ Συμβουλευτική, δόθηκε ἀπό τόν Carl Rogers, γι' αὐτό καί θεωρεῖται ὡς ὁ πατέρας τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ κλάδου. Ὁρόσημο θεωρεῖται ἡ ἴδρυση στό Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου ἑνός Κέντρου Συμβουλευτικῆς. Στά πλαίσια αὐτοῦ τοῦ Κέντρου ἀνέπτυξε καί πρότεινε τή γνωστή παγκοσμίως, μή κατευθυντική, προσωποκεντρική του θεωρία¹³. Ἡ θεωρία του εἶναι μιά θεωρία ζωῆς (ἐπηρεασμένη ἀσφαλῶς ἀπό τά θρησκευτικά του βιώματα καί τίς σπουδές του στή θεολογία), ἕνας προσανατολισμός καί μιά θετική στάση ζωῆς ἀπέναντι στόν

11. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, «Συμβουλευτική Ψυχολογία», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999, σ. 20.

12. Βλ. F. Parsons, *Choosing a vocation*, Houghton Mifflin, Boston 1909.

13. Τή θεωρία του αὐτή ὁ C. Rogers ἔχει διατυπώσει στίς μελέτες του: *The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personal Change*» *Journal of Consulting Psychology*, 1957, 21, σσ. 95-103. Ἀκόμη στό «A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client-Centered Frame - Work», in S. Koch (ed) *Psychology, A Study of science*, McGraw-Hill, N.Y. 1959. Ἀργότερα στό «On Becoming a Person», Houghton-Mifflin, Boston 1961, σσ. 30-40. Ἐπίσης στό «*Freedom to Learn*», Merrill, Ohio 1969.

ἑαυτό καί τούς ἄλλους¹⁴. Ἐπιπλέον ἀσχολήθηκε πολύ μέ τή διαδικασία τῆς ἐκπαίδευσης - μάθησης καί ἐπέμεινε σέ μιά μαθηματοκεντρική θεώρηση τῆς μάθησης μέ τό μαθητή ὡς πρωταγωνιστή καί τό δάσκαλο νά διευκολύνει καί νά συντονίζει τίς προσπάθειες τοῦ μαθητῆ.

Μεγάλη εἶναι ἡ συμβολή καί τοῦ Abraham Maslow (στόν ὁποῖο διαπιστώνεται μεγάλη σύγκλιση ἢ καί ταύτιση ἀπόψεων μέ αὐτές τοῦ Rogers) τόσο στήν ἀνθρωπιστική προσέγγιση τῆς συμβουλευτικῆς ὅσο καί στήν ἐκπαιδευτική συμβουλευτική. Τό ἔργο του θά μπορούσε νά προσδιορισθεῖ ὡς ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς ψυχολογικῆς θεωρίας, ἡ ὁποία τονίζει τήν προσωπική ἐξέλιξη καί τή δημιουργική ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου¹⁵. Θεωροῦσε ὅτι ἂν ὁ ἐκπαιδευτικός δέν δημιουργήσει μιά κατάσταση ἀσφαλή, πού δέν δείχνει ἀπειλητική ἢ ἂν ἡ μάθηση πού προβάλλει δέν εἶναι δελεαστική θά ἀποτύχει καί στό διδακτικό του ἔργο¹⁶. Εἰσηγείται μιά γνήσια καί χωρίς προσποίηση προσωπική σχέση μαθητῶν - παιδαγωγῶν μέ ἀμοιβαῖο σεβασμό, ἀποδοχή, ἐμπιστοσύνη μεταξύ τους. Πίστευε ὅτι ἂν ἡ ἐκπαίδευση δέν μπορεῖ νά βοηθήσει τόν ἀνθρώπο νά γνωρίσει καί νά γίνεи αὐτός πού πραγματικά εἶναι, τότε εἶναι ἄχρηστη¹⁷.

Οἱ ἐκπαιδευτικοί ὄλων τῶν βαθμίδων καί ὄλων τῶν ἐποχῶν ἄσκησαν σέ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμό μέ μικρή ἢ μεγάλη ἐπιτυχία τό συμβουλευτικό - καθοδηγητικό τους ἔργο¹⁸. Ὁ ρόλος αὐτός ὅμως τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἦταν μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα εὐκαιριακός καί εἶχε καθαρά ἐμπειρικό χαρακτήρα. Ἀπό τήν παραπάνω ἱστορική ἀναφορά φαίνεται ὅτι ἡ συμβουλευτική πού ξεκίνησε ὡς παιδονομία - παιδαγωγική (μέ τή χρήση ἀμοιβῶν καί ποινῶν) καί ὡς ὀδηγητική τοῦ ἐνηλίκου («ἀνθρωπαγωγική»¹⁹) σήμερα ἐξελίσσεται σέ συμβουλευτική - καθοδήγηση. Ἡ

14. Εὐστ. Δημητρόπουλου, «Συμβουλευτική καί Συμβουλευτική Ψυχολογία», μέρος δεύτερο, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992, σσ. 47-48.

15. Μ. Μαλικιώση, «Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001, σσ. 53-64.

16. Βλ. Α. Maslow, «*Toward a psychology of being*», Van Nostrand, New York (2nd edition) 1968, σ. 47.

17. Α. Maslow, *The father reaches of human nature*, Viking New York 1971. Ἡ δική μας παραπομπή ἀπό Μ. Μαλικιώση ὅπ.π. σ. 18.

18. Κ. Γ. Μάνου ἄρθρο στήν Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια, Λεξικό, λῆμμα «*ψυχοπαιδαγωγική συμβουλευτική*», τόμος 9, σσ. 5292-5294.

19. Ὁ ὄρος ἀνήκει στόν Karl Wilhelm Eduard Mager (1810-1858) ὁ ὁποῖος στήν

συμβουλευτική σήμερα είναι μία διαδικασία και μία σχέση προσώπων σέ πνεῦμα αμοιβαίας κατανόησης, αλληλεπίδρασης και συνεργατικής διάθεσης²⁰. Ὁ σύμβουλος ἀφοῦ ἀκούσει προσεκτικά τόν συμβουλευόμενον βοηθάει νά βρεῖ ὁ ἴδιος λύση γιά τό πρόβλημά του²¹. Ὁ σύμβουλος τοῦ παρέχει τίς ἐναλλακτικές λύσεις ἀλλά και τόν ἐνισχύει στίς ἀποφάσεις του²². Συνήθως ἐφαρμόζεται –σέ ἀντίθεση μέ τήν ψυχοθεραπεία²³– σέ ὑγιεῖς ψυχικά ἀνθρώπους. Αὐτοί βοηθοῦνται συνήθως νά πετύχουν τούς σκοπούς τους και νά λειτουργήσουν πιό ἀποτελεσματικά²⁴. Γι' αὐτό συνήθως τά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τούς συμβούλους εἶναι πιό ἀπλά ἀπό αὐτά πού ἀπασχολοῦν τούς κλινικούς ψυχολόγους ἢ τούς ψυχιάτρους, ὅπως εἶναι γιά παράδειγμα τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν οἱ ἔφηβοι πού βρίσκονται στή διαδικασία τῆς ἀνάπτυξης.

Ἡ συμβουλευτική διάσταση ἢ ὁ συμβουλευτικός ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔχει μελετηθεῖ και ἀναλυθεῖ ἀπό πολλούς ἐρευνητές -τριες στήν

ἀρχή ἔθεσε τόν ὄρο «Ἀνδραγωγική» («Andragogik») και μετέπειτα τόν ὄρο «Ἀνθρωπαγωγική» («Anthropagogik») γιά νά ὑποδηλώσει τήν ὀλική ἀνεξάρτητα ἀπό φύλο ἢ πολιτιστική μὀρφωση, ἀγωγή, πού μέ τή διαβίου ἐκπαίδευση συνεργεῖ στή «γένεση τοῦ προσώπου» («Genese der Person»). Βλ. Ι.Σ. Μαρκαντώνη, λήμα «ἀνθρωπαγωγική», «Παιδαγωγική και Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια», Λεξικό, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γραμμάματα, τόμος 1ος, Ἀθήνα 1989, σσ. 474-475.

20. D. Arbuckle, *Guidance and Counseling in the Classroom*, Allyn and Bacon Inc., Boston 1957, σσ. 5-9.

21. Κατά τόν Blocher ἡ συμβουλευτική συνίσταται στό νά βοηθήσεις κάποιον νά ἔχει ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ του και τῶν τρόπων μέ τούς ὁποίους ἀνταποκρίνεται στίς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντός του. Ἐπίσης, τό νά τόν βοηθήσεις νά δώσει τό δικό του νόημα στή συμπεριφορά του καθώς και νά ἀναπτύξει, νά ἀποσαφηνίσει και νά ἐπιδιώξει ἕνα σύνολο στόχων και ἀξιών. D. Blocher, *Developmental Counseling*, Ronald Press, New York 1974, σ. 7.

22. Γιά πολλούς σήμερα ἡ συμβουλευτική εἶναι «μιά διαδικασία παροχῆς βοήθειας στους ἀνθρώπους, ὥστε νά μάθουν πῶς νά λύνουν ὀρισμένα διαπροσωπικά προβλήματα καθώς και ἡ παροχή βοήθειας στή λήψη τῶν ἀποφάσεων» J. Krumboltz & C. Thoresen, *Counseling Methods*. Holt Rinehart and Winston, New York 1976, σ. 5.

23. Ὑπάρχουν βέβαια και ἀπόψεις ὅπως αὐτή τοῦ Paterson πού ταυτίζουν τήν ψυχανάλυση μέ τή συμβουλευτική. Βλ. C. Patterson, *Theories of Counseling and Psychotherapy*, Harper and Row, New York 1974 σ. 108.

24. Βλ. ἀπόψεις τῶν A. Ivey & L. Simek - Dowing, *Counseling and psychotherapy: Skills, theories and practice*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, N. J. 1980.

Ἑλλάδα. Οἱ κυριότεροι εἶναι ἡ Ἄν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι²⁵, ἡ Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου²⁶, ὁ Εὐστ. Δημητρόπουλος²⁷, ὁ Ἄλ. Κοσμόπουλος²⁸, ὁ Γ. Κρουσταλάκης²⁹, καί ἡ Χρ. Κοσμίδου - Hardy³⁰, ὁ Κων/νος Μάνος³¹, ὁ Ἄλ. Κα-

25. Βλ. «Ἐφαρμοσμένη κλινική ψυχολογία στό χῶρο τοῦ σχολείου», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1985 ἀλλά καί στό Εἰσαγωγικό σημείωμα (τό ὁποῖο ὑπογράφει μαζί μέ τόν συνεπιμελητή τῆς ἔκδοσης Ἡλία Μπεξεβέγκη) τοῦ βιβλίου «Θέματα ψυχικῆς υγείας παιδιῶν καί ἐφήβων» (πρακτικά ἡμερίδας), Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000 (σσ. 9-17). Πολύτιμα στοιχεῖα γιά τήν συμβουλευτική στήν Τριτοβάθμια ἐκπαίδευση μᾶς παρέχει καί τό βιβλίό τῆς ἰδίας «Ψυχολογική Συμβουλευτική Φοιτητῶν», Εὐρωπαϊκή διάσταση, Ἑλληνική ἐμπειρία, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1996.

26. Βλ. ἀναφορές στό ἔργο τῆς «Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα (ἡ πρώτη ἔκδ. τό 1992) Ἀθήνα 1999, σσ. 304-306, εἰδικότερα ὅμως ἔχει ἐρευνήσει διεξοδικά τό θέμα στό «Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001.

27. Ἐχει ἀναπτύξει τό θέμα στό βιβλίό του «Ἡ Συμβουλευτική καί Συμβουλευτική Ψυχολογία, ἡ θεωρία τῆς, ἡ πράξη τῆς, οἱ ἐφαρμογές τῆς», Μέρος δεύτερο, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992α, σσ. 225-233 καί εἰδικότερα στό ἄρθρο του «Ὁ Ἐκπαιδευτικός τῆς Πρωτοβάθμιας καί Δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης ὡς δάσκαλος καί λειτουργός συμβουλευτικῆς. Δύο προβλήματα μία λύση», περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τεύχ. 22-23, 1992β, σσ. 51-62.

28. Ὁ Ἄ. Κοσμόπουλος ἀναπτύσσει τήν προσωποκεντρική θεώρηση τῆς συμβουλευτικῆς στά πλαίσια τῆς παιδαγωγικῆς σχέσης στό βιβλίό, «Ἡ ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς ἡλικίας» Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1994, στό «Σχεδιοδυναμική παιδαγωγική τοῦ προσώπου», Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1995 καί στό «Σύμβουλος καί δάσκαλος: Δύο ὄψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος, Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς Προσανατολισμοῦ 38-39, 1996, σσ. 102-109.

29. Βλ. ἀναφορές καί μελέτες τοῦ ἰδίου στήν ὀδηγητική - παιδαγωγική συμβουλευτική ἀλλά καί στήν εἰδική ἀγωγή στό βιβλίό του «Διαπαιδαγώγηση, Πορεία ζωῆς», (Δ' ἔκδοση), Ἀθήνα 2001.

30. Βλ. ἄρθρο τῆς «Ὁ δάσκαλος ὡς σύμβουλος στή διδακτική - μαθησιακή συνάντηση», τ. 46-47, 1998, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, σσ. 33-63.

31. Ἐχει ἐρευνήσει τό θέμα σέ βάθος στό δίτομο ἔργο του, πού ἐμπλουτίζεται καί μέ δικές του ἐρευνες γιά τό θέμα, «Ἡ Συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση», Ἐκδ. συγγραφέα, Ἀθήνα 1987, βλ. ἐπίσης ἄρθρο του στήν Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια, Λεξικό, λήμμα «ψυχοπαιδαγωγική συμβουλευτική», τόμος 9, σσ. 5292-5294.

καβούλης³², ό Γ. Κλεφτάρας³³, ό Ά. Μπροϋζος³⁴.

Όσον άφορϊ στή συμβουλευτική στό θεολογικό χϊωρο στήν Έλλάδα έχουν γράψει σχετικά ό Άλέξανδρος Μ. Σταυρόπουλος³⁵, ό Χρ. Βάν-

32. Έχει άναφερθει στή συμβουλευτική του εκπαιδευτικοϋ στά έργα του «Συναισθηματική άνάπτυξη καί Άγωγή» Ψυχοπαιδαγωγική Α΄, Άθήνα 1990 καί «Ήθική άνάπτυξη καί άγωγή» ψυχοπαιδαγωγική Β΄, Άθήνα 1994.

33. Έχει μελετήσει τό ζήτημα «Ή διαπροσωπική σχέση ως θεμελιώδης έννοια στή διαδικασία τής εκπαίδευσης: πρακτικές προσεγγίσεις καί τεχνικές βελτίωσής τής» στό συλλογικό έργο Μ. Πουρκός (έπιμέλεια). Άτομικές διαφορές καί έναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, έκδ. Gutenberg, Άθήνα 1997, σσ. 257-302.

34. Έχει συνεισφέρει γύρω άπό τό θέμα μέ τό βιβλίό του «Ό εκπαιδευτικός ως λειτουργικός συμβουλευτικής καί προσανατολισμοϋ: Μιά άνθρωπιστική θεϊώρηση τής εκπαίδευσης», Έκδ. Λύχνος, Άθήνα 1998.

35. Τό 1984 κυκλοφορεί στήν Άθήνα τό βιβλίό του Ά.Μ. Σταυρόπουλου «Συμβουλευτική Ποιμαντική», άπό τίς εκδόσεις Λύχνος ένω στόν έπόμεινο χρόνο εκδίδεται ή «Είσαγωγή στήν Όρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική». Μιά σύνθεση αϋτών των δύο μέ πολλές προσθήκες άποτελοϋν οί διδακτικές σημειώσεις τοϋ μαθήματος τής «Συμβουλευτικής Ποιμαντικής - Έξομολογητικής» Έκδ. Πανεπιστημίου Άθηνϊν, Άθήνα 2001. Συμβολή στό χϊωρο τής Συμβουλευτικής Ποιμαντικής άποτελεί καί τό άνάπτυπο τοϋ ίδιου «Ή τέχνη τής άγάπης» πού κυκλοφόρησε άπό τίς Έκδ. Κάνιστρο τό 1998 στήν Πάφο, καί τό όποιο συμπληρώνει τή συμβουλευτική πρόταση τής Όρθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης όπως τήν έχει καταγράψει μέσα στήν Παράδοση καί σε διάλογο μέ τίς σύγχρονες έπιστήμες τοϋ ανθρωπίου ό συγγραφέας. Άξιο παρατήρησης είναι ότι ό συγγραφέας προτιμϊ τόν όρο «συμβουλευτική ποιμαντική» άπό τόν όρο «ποιμαντική συμβουλευτική», όπως μεταφράζουν τόν άμερικανικό όρο «pastoral counseling» (βλ. παρακάτω άναφορές Μ. Μαλικιώση - Λοϊζου καί Εϋστ. Δημητρόπουλου). Ή πρόταση αϋτή γίνεται, γιατί θέλει νά άντιπαρατάξει άπέναντι στήν προτεσταντικής προέλευσης «ποιμαντική συμβουλευτική» τήν Όρθόδοξη Χριστιανική παράδοση συμβουλευτικής. Ή παράδοση αϋτή φαίνεται νά θεωρεί τό συμβουλευτικό έργο τής Έκκλησίας ένταγμένο στό ευρύτερο ποιμαντικό, γι΄ αϋτό καί στόν όρο «συμβουλευτική πού χρησιμοποιεί ό Ά. Μ. Σταυρόπουλος, ή συμβουλευτική είναι έπιθετικός προσδιορισμός στήν ποιμαντική. Ή τελευταία άναφορά τοϋ Ά.Μ. Σταυρόπουλου στήν «Όρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική» φιλοξενείται στό περ. Έφημέριος τεϋχος Δεκεμβρίου 2002, σσ. 18-23. Πρόκειται γιά τήν Είσηγήση τοϋ Καθηγητοϋ σε στρογγυλό τραπέζι μέ θέμα «ή Διεπιστημονική έννοια τής Συμβουλευτικής» στά πλαίσια τοϋ 8ου Συνεδρίου τής Ευρωπαϊκής Έταιρείας Συμβουλευτικής, πού έγινε στήν Άθήνα 20-23 Σεπτεμβρίου τοϋ 2001. Στά ευρύτερα πλαίσια τής άσκησης τής Συμβουλευτικής Ποιμαντικής πρέπει άκόμη νά άναφερθοϋν άφενός μέν τό Γραφείο Συμβουλευτικής τής Θεολογικής Σχολής Άθηνϊν σε συνεργασία Ά.Μ. Σταυρόπουλου καί π.

τσος³⁶, ὁ Β. Χαρώνης³⁷ καί ἡ Πανωραία Κουφογιάννη - Καρκανιά³⁸.

Στὴν Ποιμαντική Συμβουλευτική ἔχουν ἀναφερθεῖ στὰ ἔργα τους ἡ Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου³⁹, ὁ Εὐστ. Δημητρόπουλος⁴⁰ καί ὁ Ἄλ. Κοσμόπουλος⁴¹.

Θά ἔπρεπε ὁμως νά ἀναφερθεῖ κανεὶς καί στὴν πιλοτική ἔρευνα τῶν Α.Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, «Τό ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν», Ἀθήνα, ἐκδ. Πανεπιστη-

Ἄδ. Αὐγουστίδη, βλ. ἀναφορά μας στό Παράρτημα γιά Συμβουλευτικά Κέντρα καί τό Ἐκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Ποιμαντική Πράξι καί Ψυχική Ὑγεία», τό ὁποῖο ἦταν καρπός τῆς συνεργασίας αὐτῆς, βλ. ἀναφορά μας παράρτημα στὰ Ἐκπαιδευτικά Προγράμματα.

36. Τό 1995 στῆ Θεσσαλονίκη κυκλοφορεῖ ὁ Β' τόμος τῶν «Θεμάτων Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας», ὅπου μεταξύ τῶν ἄλλων ὁ συγγραφέας μελετᾷ τό θέμα: «Ἡ σημασία καί ἡ σπουδαιότητα τῆς συμβουλῆς κατά τή διδασκαλία τοῦ Ἰσαάκ τοῦ Σύρου καί τήν σύγχρονη Ποιμαντική Ψυχολογία καί Παιδαγωγική», σσ. 131-152.

37. Σημαντική εἶναι ἡ συμβολή τοῦ Β. Χαρώνη ὁ ὁποῖος στό περ. Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή (τεῦχ. Ἰαν.-Φεβρ 1985) γράφει γιά τίς «Βασικές ἀρχές τῆς συμβουλευτικῆς καί ὀδηγητικῆς κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο» (κυκλοφόρησε καί ὡς ἀνάτυπο τό 1986). Ἀρκετά σημεῖα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου ἀλλά καί ἄλλα ἐπιπλέον βρίσκει κανεὶς στό ἔργο τοῦ Β. Χαρώνη (σέ συνεργασία μέ τήν Οὐρ. Λανάρα), «Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου», τόμοι Α-Δ, Ἀθήνα 1986. Τελευταία ἔχει κυκλοφορήσει καί ὁ Πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου του «Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου», Ἀθήνα 2002, ὅπου μπορεῖ νά ἐντοπίσει κανεὶς ἀρκετές ἀναφορές γύρω ἀπό τή συμβουλευτική.

38. «Ἡ συμβουλευτική Ψυχολογία στῆ Χριστιανική Ἀγωγή», Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2001.

39. «Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία», Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα (ἡ πρώτη ἔκδ. τό 1992), Ἀθήνα 1999, σσ. 312-314.

40. «Ἡ Συμβουλευτική καί Συμβουλευτική Ψυχολογία. Ἡ θεωρία τῆς, ἡ πράξι τῆς, οἱ ἐφαρμογές τῆς», Μέρος Δεύτερο, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992, σσ. 245-249. Εἰδικότερα ἔχει ἀναφερθεῖ ὁ τελευταῖος σέ συνεργασία του μέ τήν Ἄ. Χαροκοπάκη στό ἄρθρο «Ποιμαντική συμβουλευτική: Μιά πρόκληση γιά τή Συμβουλευτική καί τήν Ἐκκλησία στή χώρα μας», περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 48-49, Μαρ. - Ἰουν. 1999, σσ. 21-36.

41. Βλ. μελέτη του: «Ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας». Ἀπόπειρα θεώρησής του ὑπό τό πρίσμα τῆς «Σχεσιοδυναμικῆς καί προσωποκεντρικῆς συμβουλευτικῆς» στό Παιδαγωγία Ζωῆς (ἐπιμέλεια Στ. Φωτίου) ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σσ. 93-143.

μίου Ἀθηνῶν: Ἐρευνητικά προγράμματα, Ἀθήνα 1998⁴². Ἡ ἔρευνα αὐτή, πού ἔγινε μέ ἐρωτηματολόγιο (μεταξύ 358 θεολόγων καθηγητῶν) ἀνάμεσα στά ἄλλα ἀποτελέσματα, ἔφερε στό φῶς στοιχεῖα πού δείχνουν ὅτι οἱ θεολόγοι καθηγητές τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης θεωροῦν ὡς κύριο ἔργο τους, πέραν τῆς μεταδώσεως γνώσεων, τή συμβουλευτική ἐργασία καί τήν πνευματική καθοδήγηση τῶν μαθητῶν τους. Τό σημαντικό αὐτό δεδομένο ἀπό τό ὁποῖο ἔλαβε ἀφορμή (γιά περαιτέρω διερεύνηση) καί ἡ παροῦσα μελέτη ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό ἄλλες ἔρευνες ἐμπειρικές⁴³ καί θεωρητικές⁴⁴ στόν εὐρύτερο παιδαγωγικό χῶρο.

Τί συμβαίνει ὁμως μέ τούς θεολόγους καθηγητές σήμερα (στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό); Ἀποδέχονται αὐτό τό ρόλο καί ἀσκοῦν συμβουλευτική; Ποιά μορφή μπορεῖ καί πρέπει νά ἔχει ἡ συμβουλευτική αὐτή; Ποιά ἡ ἀναγκαιότητα καί ἡ ἀξία μιᾶς Συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στά πλαίσια τοῦ Σχολείου; Ποιές οἱ προϋποθέσεις καί τά προσόντα τοῦ θεολόγου πού πρόκειται νά ἀσκήσει συμβουλευτική στά πλαίσια τοῦ Σχολείου; Σέ ποιές ἀρχές θά βασιστεῖ ἡ συμβουλευ-

42. Περισσότερα στοιχεῖα γιά τήν ἔρευνα βλ. στό τέλος τῆς μελέτης μας στόν Πίνακα ἐρευνῶν σχετικῶν μέ τούς νέους.

43. Βλ. Κ. Μάνου «*Θεωρητική καί ἐμπειρική ἔρευνα*» (στοιχεῖα γιά τήν ἐμπ. ἔρευνα βλ. στό τέλος τῆς μελέτης μας στόν Πίνακα ἐρευνῶν σχετικῶν μέ τούς νέους). Σύμφωνα μέ τά ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἔρευνας οἱ μαθητές ἀντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα καί ἐπιθυμοῦν συμβουλευτική βοήθεια καί ἀπό ἐκπαιδευτικούς. Σημειωτέον ὅτι οἱ Ἐκπαιδευτικοί συγκεντρῶνουν μεγάλο ποσοστό προτίμησης τῶν μαθητῶν στήν ἐρώτηση πού καλοῦσε νά ἐπιλέξουν ποιά πρόσωπα θά ἐπιθυμοῦσαν νά τούς βοηθήσουν συμβουλευτικά. Βλ. Μάνου «*Ἡ Συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση*» τόμος Α', Θεωρία-Ἐρευνα, Ἀθήνα 1997, σ. 213-407 καί εἰδικότερα στίς σελίδες 376 καί 395-407 καί τοῦ ἰδίου ὄλος ὁ Β' τόμος. Ἐκτεταμένη ἐμπειρική καί θεωρητική ἔρευνα ἔχει πραγματοποιήσει καί ἡ Χρ. Κοσμίδου - Hardy. Σέ ἔρευνά της πού στηρίχθηκε σέ «*συνεργατική καί κριτική ἐνεργό ἔρευνα* γιά τό ἔργο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ» ἀναδεικνύει τή συμβουλευτική διάσταση ὡς βασική γιά τήν ἐπιτυχία του στό ἐκπαιδευτικό ἔργο. Βλ. «*Ὁ δάσκαλος ὡς σύμβουλος στή διδασκαλία - μαθησιακή συνάντηση*» 1998, Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 46-47, 1998, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, σσ. 33-63.

44. Ἀπό τίς θεωρητικές ἔρευνες ξεχωρίζουμε τά προαναφερθέντα ἔργα τῶν Ἀν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι (ὄπ.π. 2000), Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου (ὄπ.π. 2001), Εὐστ. Δημητρόπουλου (ὄπ.π. 1992β), Ἀλ. Κοσμόπουλου (ὄπ.π. 1996) καί Γ. Κρουσταλάκη (ὄπ.π. 2001).

τική τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στό Σχολεῖο; Στά παραπάνω ἐρωτήματα, κυρίως, φιλοδοξεῖ νά ἀπαντήσῃ ἡ παροῦσα μελέτη.

Γιά τή διερεύνηση τῶν παραπάνω ἐρευνητικῶν ἐρωτημάτων ἀκολούθησα μιὰ σειρά τεχνικῶν ἔρευνας καί μεθόδους πού κάθε φορά θά μέ ὀδηγοῦσαν ἀσφαλέστερα στή διατύπωση κάποιων θέσεων⁴⁵. Τήν ἔρευνα αὐτή τήν κατανόησα ὡς «τήν πορεία ἐπίτευξης ἀξιόπιστων λύσεων σέ προβλήματα, διαμέσου τῆς προγραμματισμένης καί συστηματικῆς συλλογῆς, ἀνάλυσης καί ἐρμηνείας δεδομένων»⁴⁶. Ἡ μελέτη αὐτή υἰοθέτησε τή θέση τῶν L. Cohen & L. Manion, πού ὑποστηρίζουν ὅτι στά παιδαγωγικά προβλήματα πού παρουσιάζονται στίς αἰθουσες διδασκαλίας καί ὀφείλονται στήν ἀνθρώπινη ἀλληλεπίδραση φαίνεται ὅτι τό θετικιστικό μοντέλο εἶναι λιγότερο ἐπιτυχές⁴⁷.

Οἱ κοινωνικές ἔρευνες πού χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τήν μελέτη δέν ἔγιναν ἀπό τόν γράφοντα, οὔτε ὅσες χρησιμοποιήθηκαν εἶχαν ἀντικείμενο τή διερεύνηση τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ μαθήματος. Θά ἦταν εὐχῆς ἔργο στό μέλλον μιὰ ἔρευνα θεολόγου νά ἔχει ἕνα τέτοιο θέμα. Ἡ μελέτη αὐτή θέλοντας νά ἀνιχνεύσῃ τά πιστεύω, τίς ἀντιλήψεις καί τίς ἀνάγκες τῶν νέων (χωρίς νά μειώσῃ τίς ἄλλες πτυχές τῆς ἔρευνας στίς ὁποῖες ἤθελε νά δώσῃ ἔμφαση) χρησιμοποίησε σύγχρονες καταξιωμένες ἐπισκοπήσεις γιά νά βοηθηθεῖ στήν σκιαγράφηση μιᾶς ὅσο τό δυνατόν πιο ἀντικειμενικῆς «ταυτότητας» τῶν σημερινῶν νέων. Κυρίως στηριχθήκαμε σέ ἐπισκοπήσεις τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν⁴⁸. Ἐπίσης πολύτιμα στοιχεῖα λάβαμε ἀπό τίς ἔρευνες πού ἔχουν

45. Γιά τή μεθοδολογική στήριξη τῆς ἔρευνας αὐτῆς βασίστηκα, ἐκτός ἀπό ἄλλα βιβλία τά ὁποῖα ἀναφέρω στή βιβλιογραφία μου, στό βιβλίο τῶν Louis Cohen & Lawrence Manion, *Μεθοδολογία Ἐκπαιδευτικῆς Ἐρευνας*, μετάφραση Χρ. Μητσοπούλου καί Μ. Φιλοπούλου, Ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2000 (543 σελίδων). Τό βιβλίο αὐτό μέ βοήθησε νά ἐπιλέξω μέσα ἀπό τό πλῆθος τῶν προσεγγίσεων, μεθόδων καί τῶν τεχνικῶν πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἐρευνητές τῆς Ἐκπαίδευσης. Τό βιβλίο αὐτό διδάσκεται καί χρησιμοποιεῖται ὡς ἔργο ἀναφορᾶς σέ πολλές χῶρες τοῦ κόσμου. Οἱ συγγραφεῖς του εἶναι Καθηγητές τῶν Ἐπιστημῶν Ἀγωγῆς σέ Βρετανικά Πανεπιστήμια.

46. L. Cohen & L. Manion, ὅπ.π. σ. 68.

47. Ὅπ.π. σ. 22-33.

48. Στίς ἔρευνες: α) τοῦ Ἰνστιτούτου Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας (Ι.Π.Κ.) τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν (Ε.Κ.Κ.Ε.) 2000 «Ἔθνος καί Δημοκρα-

γίνει στο χώρο της Χριστιανικής Αγωγής του Έμμ. Περσελῆ καί τοῦ Χρ. Καραγιώργου⁴⁹. Ἐπίσης πολύτιμα στοιχεῖα μᾶς ἔδωσαν καί ἔρευνες ἀπό τό χώρο τῆς Παιδαγωγικῆς⁵⁰. Ἀκόμη χρησιμοποιήσαμε δημοσκοπήσεις καί ἔρευνες Ἰνστιτούτων⁵¹.

Ἡ Μελέτη δέν ἀσχολήθηκε μεμονωμένα μέ τή συμβουλευτική ἐνός Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐνός Γέροντα, μολονότι χρησιμοποιήθηκαν

τία στήν Ἑλληνική Ἐκπαίδευση». Πρόκειται γιά ἀδημοσίευτη Πανελλήνια Ἔρευνα, πού διενεργήθηκε τό Μάιο τοῦ 1999 σέ 1200 μαθητές. β) Τήν ἔρευνα τῶν Ὁ. Γαρδίκη, Χ. Κελλέρη, Ἀ. Μουρίκη, Γ. Μυρισζάκη, Θ. Παραδέλλη, Ἀ. Τεπερόγλου, «*Νέοι: Διάθεση χρόνου - Διαπροσωπικές σχέσεις*», Ἐκδ. Ε.Κ.Κ.Ε., Ἀθήνα 1999.

49. Έμμ. Περσελῆ, «*A Study of Religious Education in Contemporary Greece and the Attitudes toward Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12-15 years*». Ἀδημοσίευτη (δακτυλογραφημένη) διδακτορική διατριβή, ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε στό Παν/μο τοῦ Lancaster γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ τίτλου Ph. C., Lancaster 1987. (Βλ. παρουσίασή της στό τέλος τῆς διατριβῆς). Βλ. ἐπίσης παρουσίασή της στά βιβλία τοῦ Έμμ. Περσελῆ «*Χριστιανική Ἀγωγή καί σύγχρονος κόσμος*», Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1994 καί «*Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή*», Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998. Χρ. Καραγιώργου, «*Πανελλήνια ἔρευνα*» (1978-79) μεταξύ 600 ἐφήβων 16-18 ἐτῶν γιά τίς θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί στάσεις τους. Βλ. Chr. Karagiorgos, 1980 (Βλ. παρουσίασή της στό τέλος τῆς διατριβῆς).

50. Κ. Μάνου, «*Στάσεις τῶν ἐφήβων ἢ πῶς μᾶς βλέπουν καί τί θέλουν οἱ ἔφηβοι*», Ἐκδ. Βιβλία γιά ὄλους, Ἀθήνα 1990 καί Π. Ξωχέλλη. «*Τό ἐκπαιδευτικό ἔργο ὡς κοινωνικός ρόλος*», Ἐκδ. Ἄφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1980.

51. Β. Γεωργιάδου - Ἡ. Νικολακόπουλου, «*Ὁ λαός τῆς Ἐκκλησίας*» στό V-PRC *Ἡ κοινή γνώμη στήν Ελλάδα. Ἔρευνες - Δημοσκοπήσεις 2001*, Νέα Σύννορα, Ἀθήνα 2000, σσ. 141-185, καί Β. Γεωργιάδου - Ἡ. Νικολακόπουλου, *Τύποι θρησκευτικῆς δέσμευσης, ἐκκλησιαστική πρακτική καί πολιτικές προτιμήσεις. Μιά ἐμπειρική ἀνάλυση*, στό συλλογικό τόμο *Θρησκευτές καί Πολιτική στή νεωτερικότητα*, Θ. Λίποβατς - Ν. Δεμερτζῆς - Β. Γεωργιάδου (ἐπιμέλεια), Ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2002, σσ. 254-279. Ἐπίσης Χ. Κατάκη, *Οἱ τρεῖς ταυτότητες τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκογένειας*, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1998. V-PRC 1997 Ἰνστιτούτου V-Project Research Consulting, «*Ἀξίες ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ελλάδα*». Πανελλήνια Ἔρευνα καί περιλάμβανε 1600 νέους 15-29 ἐτῶν. Χρόνος διεξαγωγῆς ἔρευνας 6-10 ἕως 11-11-1997. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική. V-PRC 1999 «*Ἀξίες ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ελλάδα*». Πανελλήνια Ἔρευνα χρόνος διεξαγωγῆς ἔρευνας 21-10-1999 ἕως καί 12-12-1999, σέ 1600 νέους ἀπό ὅλη τή χώρα ἡλικίας 15-29 ἐτῶν. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική.

στοιχεῖα ἀπό Πατέρες καί μορφές Γερόντων γιά τόν προσδιορισμό τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης σέ θέματα συμβουλευτικῆς. Δόθηκε ἔμφαση στήν ἀνάδειξη τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Πρὸς τοῦτο μελετήθηκαν παιδαγωγικές, συμβουλευτικές καί ψυχολογικές θεωρίες, κοινωνικές ἔρευνες, τὰ Ἀναλυτικά Προγράμματα τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν, κάποιες προτάσεις συμβουλευτικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιέφερε ἦταν μελετώντας τίς ἐφαρμογές τῆς θύραθεν συμβουλευτικῆς νά ἐντοπίσουμε τίς ἀντίστοιχες προτάσεις τῆς Ὁρθοδόξου συμβουλευτικῆς Παραδόσεως καί νά φέρομε τίς δύο προτάσεις σ' ἓνα διάλογο. Ἀπό αὐτό τό διάλογο κερδισμένος, πιστεύουμε, μπορεῖ νά εἶναι ὁ θεολόγος καθηγητής καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

Γενικότερα ἡ μελέτη προσφέρει συνεχῆ κεντρίσματα γιά τήν ἐνεργοποίηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ρόλου τοῦ θεολόγου στό Σχολεῖο. Θέτει ἐπιπλέον ὡς στόχο τή μελέτη τρόπων γιά τήν ὅσο τό δυνατόν πιο ἀποτελεσματική ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου. Ἐνδιαφέρεται νά τονίσει μιά διάσταση ἀναγκαία καί ἐπίκαιρη τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν προκειμένου νά εἶναι καί ὁ θεολόγος πιο χρήσιμος ἀλλά καί τό μάθημα πιο οὐσιαστικό. Κάποια σημεῖα τῆς μελέτης (ὅπως οἱ δεξιότητες Συμβουλευτικῆς κ.ἄ.) εἰσηγοῦνται μεθόδους ἐπιμόρφωσης τῶν θεολόγων καθηγητῶν. Τέλος προτείνεται ἓνα ἐναλλακτικό μοντέλο παιδαγωγικῆς παρέμβασης πιο κοντά στίς ἐπικρατοῦσες σημερινές παιδαγωγικές ἀρχές, πού θέλουν τόν ἐκπαιδευτικό περισσότερο καθοδηγητή καί σύμβουλο.

Ὅπως θά διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης στή διατριβή ἔγινε συνειδητή προσπάθεια οἱ περισσότερες θέσεις πού διατυπώνονταν εἴτε νά ἐπιβεβαιώνονται ἀπό ἔρευνες, θεωρίες καί πρακτικές τοῦ παρελθόντος εἴτε νά θεμελιώνονται σέ ἐμπειρικά δεδομένα πού ἔχουν ἐπαληθευτεῖ εἴτε νά βασίζονται σέ ὀρθά θεολογικά, παιδαγωγικά, συμβουλευτικά ἀξιώματα⁵². Στό τέλος κάθε κεφαλαίου παρατίθεται ἡ Ἐπισκόπηση. Ὁ σκοπός τῶν Ἐπισκοπήσεων εἶναι ἀφενός μὲν ἡ ἐπισήμανση τῶν κυριότερων σημείων τῆς ἀνάπτυξης τοῦ κεφαλαίου ἀφετέρου δέ καί κυρίως ἡ σύνδεση τῶν δεδομένων τῆς μελέτης μέ τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου.

52. L. Cohen & L. Manion, ὅπ.π. σ. 32.

Στό **πρώτο** κεφάλαιο έγινε προσπάθεια συστηματικής συλλογής, ανάλυσης και έρμηνείας δεδομένων⁵³ με σκοπό αφενός μὲν νά δειχθεῖ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης καί ἀφετέρου νά δειχθεῖ ὅτι μιά τέτοια διάσταση ἀνταποκρίνεται στή φιλοσοφία τοῦ μαθήματος, ὅπως ὀρίζεται σήμερα ἀπό τὰ Ἀναλυτικά Προγράμματα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Ἐπιπλέον δίδονται πρόσφατες πληροφορίες πού συγκεντρώθηκαν μέσω συνεντεύξεων μέ ὑπεύθυνα στελέχη τῆς Θρησκευτικῆς Ἐκπαίδευσης στήν Ἑλλάδα (Σχολικούς Συμβούλους Θρησκευτικῶν) γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου. Ἀκόμη παρατίθενται στοιχεῖα γιά τή συμβουλευτική διάσταση τῶν διδασκόντων τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν σέ ἄλλες χῶρες. Ἐπιπλέον ἐξετάζεται ἄν καί κατὰ πόσο σήμερα ὑπάρχει ἀνάγκη συμβουλευτικῆς στήριξης τῶν μαθητῶν ἀπό τούς καθηγητές τους (καί εἰδικότερα ἀπό τούς θεολόγους). Ἐπισημαίνεται ταυτόχρονα ἡ ἀναγκαιότητα γιά μιά πιό συστηματική, στηριγμένη καί σέ ἐπιστημονικές βάσεις καί στήν Παράδοση καί ζωή Ὁρθόδοξη Χριστιανική Παιδαγωγική Συμβουλευτική στό χῶρο τοῦ Σχολείου⁵⁴.

Στό **δεύτερο** κεφάλαιο τῆς μελέτης ἐπιχειρεῖται μιά κατά τό δυνατόν πιστή σκιαγράφηση τῶν σημερινῶν νέων. Αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο γιά νά προσαρμοσθεῖ ἡ μορφή καί ἡ θεματολογία τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου στίς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν. Γιά τό ἐγχείρημα αὐτό στηριχθήκαμε στό *πρώτο* μέρος σέ σύγχρονα ἐρευνητικά δεδομένα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Στό *πρώτο* μέρος οἱ κοινωνικές ἔρευνες θά μᾶς γνωρίσουν τή σχέση τῶν νέων μέ τή Θρησκεία, τήν Ἐκκλησία, τήν Παράδοση καί τίς ἀξίες. Ἀκόμη θά μᾶς ἐνημερώσουν γιά τίς ἀνησυχίες τους, τά προβλήματατά τους καί τίς ἐπιδιώξεις τους. Στό *δεύτερο* μέρος θά ἐπιχειρηθεῖ μιά γνωριμία μέ τόν ψυχικό κόσμο τῶν ἐφήβων μαθητῶν, πού εἶναι οἱ κύριοι ἀποδέκτες τῆς συμβουλευτικῆς στήριξης τοῦ θεολόγου καθηγητή. Θά

53. Βλ. L. Cohen & L. Manion, ὅπ.π. σ. 68.

54. Τήν ἀνάγκη αὐτή τή διαπιστώσαμε σέ ἔρευνα πού εἶχαμε πραγματοποιήσει ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ Καθηγητοῦ Ἀ.Μ. Σταυρόπουλου μεταξύ 355 θεολόγων καθηγητῶν Δ/θμιας Ἐκπ/σης τό 1998. Τότε οἱ συνάδελφοί μας εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἡ συμβουλευτική ἀποτελεῖ τό πρώτιστο ἔργο τοῦ θεολόγου στό Σχολεῖο. Βλ. Ἀ.Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, «*Τό ἔργο τοῦ Θεολόγου Καθηγητῆ στήν Μέση Ἐκπαίδευση καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν*», ἐκδ. Ἐρευνητικά Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σ. 16-18 καί 53.

παρακολουθήσουμε τή βιολογική, νοητική, συναισθηματική καί κοινωνική τους ἐξέλιξη. Ἡ διαμόρφωση τῆς ταυτότητας καί ἡ θρησκευτικότητα τοῦ ἐφήβου καθὼς καί οἱ ψυχολογικοί παράγοντες πού ἐπηρεάζουν τίς σχέσεις καθηγητῶν - μαθητῶν, θά εἶναι θέματα τά ὅποια θά μελετηθοῦν ἰδιαίτερος. Τέλος τά στοιχεῖα τόσο τῶν κοινωνικῶν ὅσο καί τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν θά συσχετισθοῦν μέ τό παιδαγωγικό καί συμβουλευτικό ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ.

Στό **τρίτο** κεφάλαιο ἐξετάζονται λεπτομερῶς καί προτείνονται οἱ ἀρχές καί τά πρότυπα μιᾶς συμβουλευτικῆς, πού θά μποροῦσε νά ἀσκηθεῖ ἀπό τό θεολόγο καθηγητῆ στή πλαίσια τοῦ Σχολείου. Οἱ ἀρχές πού ἀναλύονται εἶναι μιά σύνθεση ἀρχῶν τόσο ἀπό τό χῶρο τῆς Θεολογίας (ὡς ἐπιστήμης καί ζωῆς) ὅσο καί ἀπό τό χῶρο τῆς θεωρίας καί τῆς Πράξης τῆς Παιδαγωγικῆς καί τῆς Συμβουλευτικῆς ἐπιστήμης. Τά πρότυπα τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου κυρίως ἀντλοῦνται ἀπό τό χῶρο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τούς Πατέρες, τούς Ἁγίους, τούς ἀσκητές καί τούς Γέροντες, μέ ἕνα λόγο ἀπό τήν Ἐκκλησιαστική μας Παράδοση. Τόσο στίς ἀρχές ὅσο καί στή πρότυπα γίνεται προσπάθεια νά δειχθοῦν τά κοινά σημεῖα ἀλλά καί οἱ διαφορές στίς θεωρήσεις καί τίς πρακτικές τῶν ἐπιστημῶν τῆς Θεολογίας, τῆς Παιδαγωγικῆς καί τῆς Συμβουλευτικῆς.

Οἱ μορφές ἀσκήσεως τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου στό σημερινό Σχολεῖο καθὼς καί ἡ πρόταση τῆς ἐρευνᾶς μας γιά τήν συμβουλευτικό παρέμβαση τοῦ θεολόγου τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης παρουσιάζονται στό **τέταρτο** κεφάλαιο.

Στό **πέμπτο** κεφάλαιο ἀναλύονται οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις καί τά προσόντα τοῦ θεολόγου ὡς συμβούλου. Ἡ συλλογή καί ἀνάλυση στοιχείων ἀπό τίς ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου καί τήν Ὁρθόδοξη παράδοση μᾶς βοήθησε νά διατυπώσουμε τίς προϋποθέσεις καί τά προσόντα τοῦ θεολόγου καθηγητῆ ὡς συμβούλου. Ἡ ἐρευνα ἀρχικά στρέφεται στό χῶρο τῆς πλούσιας πνευματικῆς - συμβουλευτικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης καί ζωῆς. Κατόπιν ἐξετάζονται θεωρίες καί ἐφαρμογές στό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς σέ σχέση τόσο μέ τίς γενικότερες προϋποθέσεις τοῦ συμβούλου, ὡς ὀλοκληρωμένου προσώπου, ὅσο καί ὡς κατόχου κάποιων εἰδικῶν δεξιοτήτων ἐπικοινωνίας καί ἐπιρροῆς. Στό κεφάλαιο αὐτό γίνεται ἀπόπειρα νά ἐντοπισθοῦν δεξιότητες συμβουλευτικῆς - πού προτείνονται καί ἐφαρμόζονται ἀπό ἐπαγγελματίες συμβούλους σήμερα- στό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τῶν δεξιότητων Συμβουλευτικῆς πού θά μπορούσαν νά ἀξιοποιηθοῦν ἀπὸ τὸ θεολόγο καθηγητῆ βοηθήθηκα ἀπὸ τὴ συμμετοχή μου σέ θεωρητικὰ μαθήματα καί πρακτικὲς ἀσκήσεις γιὰ δύο ἐξάμηνα (1999-2000) στὸ μάθημα «Δεξιότητες ἐπικοινωνίας καί ἐπιρροῆς στὴ Συμβουλευτικὴ» τοῦ Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος Κλινικῆς Ψυχολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐμπειρίες καί οἱ γνώσεις πού ἀποκόμισα ἀποτέλεσαν ἓνα εἶδος συμμετοχικῆς παρατήρησης, πού μέ βοήθησε νά εἰσηγηθῶ κάποιες δεξιότητες συμβουλευτικῆς, πού θά μπορούσαν νά «διδαχθοῦν» σέ θεολόγους καθηγητές, ὥστε νά καταρτισθοῦν καλύτερα γιὰ τὸ ἔργο τους στὸ σημερινὸ Σχολεῖο.

Ὡς ἐπιτέγασμα τῆς μελέτης μας ἐκτίθενται τὰ **συμπεράσματα** μαζί μέ τίς **προτάσεις** πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐρευνητικὴ μας ἐργασία. Γιὰ τὴ συντομία τῶν κεφαλαίων κρίθηκε ἀναγκαῖο νά ἀκολουθήσει **παράρτημα** πού συμπληρώνει τὴ μελέτη καί τίς προτάσεις της. Στὸ *πρῶτο* μέρος τοῦ παραρτήματος ἐκτίθενται δύο πραγματικοὶ συμβουλευτικοὶ διάλογοι μέ ἐφήβους μαθητές. Ἐπιχειρεῖται κατὰ κάποιον τρόπο ἓνα εἶδος προσομοίωσης⁵⁵ τῆς συμβουλευτικῆς πρότασης τῆς διατριβῆς σέ πραγματικὲς συνθήκες συμβουλευτικοῦ διαλόγου μέ μαθητές. Ὁ *πρῶτος* εἶναι πιὸ ἐκτενὴς ἐνῶ ὁ *δεύτερος* πιὸ σύντομος. Καί οἱ δύο διάλογοι εἶναι προσπάθειες ἐφαρμογῆς στὴν πράξη τῶν δεξιότητων συμβουλευτικῆς πού μελετήθηκαν στὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς μελέτης. Ἀκολουθεῖ μιά πρόταση συμβουλευτικοῦ διαλόγου μέσα στὴν τάξη ἀπὸ τὸ θεολόγο καθηγητῆ. Ἡ συζήτηση στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ πῶς θά συμβουλευάμε σήμερα τοὺς μαθητές γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς γαστρεντερικῆς με ἀφετηρία τὸν ἀντίστοιχο λόγο τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ στὴν Φιλοκαλία. Στὸ *δεύτερο* μέρος τοῦ Παραρτήματος ἐκτίθενται τὰ ἐρωτηματολόγια μέ τὰ ὁποῖα συλλέξαμε πληροφορίες γιὰ τὴ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Ἑλλάδα καί στὸ ἐξωτερικόν. Τέλος κρίθηκε σκόπιμο νά παρατεθεῖ κατάλογος κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ Ὄργανισμῶν, Κέντρων καί φορέων μέ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νά συνεργαστεῖ ὁ θεολόγος καθηγητῆς γιὰ νά βοηθήσει συμβουλευτικὰ τοὺς μαθητές του.

55. Βλ. L. Cohen & L. Manion, ὅπ.π. σσ. 347-372.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

1. Ὁ θεολόγος καθηγητής ὡς παιδαγωγός καί σύμβουλος

Θά μπορούσε νά ὑπάρξει Ἀγωγή καί κυρίως Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἀγωγή⁵⁶, ὅπως συχνά χαρακτηρίζεται τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, χωρίς συμβουλευτικό χαρακτήρα καί χωρίς καθοδήγηση σέ ἕναν τρόπο ζωῆς; Ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς Ἀγωγῆς⁵⁷ σαφῶς ἐμπεριέχει μέσα της τόσο τήν

56. Γιά τήν ἐναλλακτική - διπλή ὀνομασία τοῦ μαθήματος βλ. καί Ὁδηγίες γιά τήν διδασκαλία τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων στό Γυμνάσιο καί στό Ἐνιαῖο Λύκειο κατά τό Σχολικό ἔτος 2002-03, τεῦχος Γ', ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2002, σ. 14 («Γενικός σκοπός τοῦ μαθήματος τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς στή Μέση Ἐκπαίδευση»). Στά καινούργια Α.Π. τά ὁποῖα δημοσιεύτηκαν μετά τό 1998 ἡ διπλή αὐτή ὀνομασία τοῦ μαθήματος φαίνεται νά ἐκλείπει (βλ. Ὑπουργική ἀπόφαση ὑπ' ἀριθμ./Γ2/2830 «Τροποποίηση τοῦ Α.Π. τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν τῶν Α', Β' καί Γ' Γυμνασίου» Φύλλο Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) ἀρ. φ. 408, τεῦχος Β' 5-5-1998. Ἐπίσης βλ. καί Ὑπ. Ἀπόφαση ὑπ' ἀριθμ. Γ2/2289 «Ἀναλυτικό Πρόγραμμα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν τῶν Α', Β' καί Γ' Γυμνασίου» ΦΕΚ ἀρ. φ. 406, τεῦχος Β' 5-5-1998. Πρβλ. καί Ἐμμ. Περσελῆ, «Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση. Μιά σύγχρονη θεώρηση τῶν σκοπῶν τοῦ μαθήματος, περ. Ἐκκλησιαστικός Φάρος, τόμος ΟΒ' 2000, σσ. 217-228. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 2003 ἐμφανίστηκε στό διαδίκτυο ἀπό τή σελίδα τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τό «Διαθεματικό Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγράμματος Σπουδῶν Θρησκευτικῶν» (πρβλ. ΦΕΚ 1366 τόμος Β' 18-10-2001). Σ' αὐτό πάλι παρατηροῦμε ὅτι ὁ ὅρος «Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἀγωγή» ἐκλείπει. Παρόλα αὐτά βλέπουμε στούς σκοπούς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν νά ἀναφέρονται ἡ «προβολή τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας ὡς ἀτομικοῦ καί συλλογικοῦ βιώματος καί ἡ κατανόηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς μέσου νοηματοδότησης τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς» (σ. 169) ἔννοιες πού, κατά τή γνώμη τοῦ γράφοντος, εἶναι πολύ κοντά στό περιεχόμενο πού δίνει ἡ προηγούμενη ὀνομασία τῆς «Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς».

57. Ἡ λέξη ἀγωγή ἐτυμολογικά προέρχεται ἀπό τό ρῆμα ἄγω πού ἔχει μεταξὺ ἄλλων τή σημασία τοῦ ὀδηγῶ κατευθύνω κάποιον. Βλ. Ἰω. Σταματάκου, *Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἐκδ. ὀργανισμός «ὁ Φοῖνιξ», Ἀθήνα 1972, σ. 24. Περισσότερα γιά τόν ὀρισμό, τή διερεύνηση τοῦ ὅρου τῆς Ἀγωγῆς καί τίς εἰδικές ἔννοιές της βλ. Γ. Κρουσταλάκη, *Διαπαιδαγώγηση...* 2001 σσ. 40-48.

έννοια τῆς καθοδήγησης ὅσο καί τή σημασία τῆς συμπεριφορᾶς, τοῦ τρόπου ζωῆς. Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ὡς ἐκ τούτου, δέν εἶναι μόνο γνώσεις δογματικῆς, πολιτισμικῆς, θρησκευτικῆς, θρησκευσιολογικῆς, ἠθικῆς πληροφορίες. Εἶναι καί αὐτά ὅλα, ἀλλά δέν ἐξαντλεῖται μόνο σ' αὐτά. Κυρίως ἔχει ὡς ἀποστολή, σέ ἀτμόσφαιρα ἐλευθερίας⁵⁸ νά ἀποτελέσει τήν ἀρχή μιᾶς συναρπαστικῆς συνάντησης τῶν νέων ἀνθρώπων, τῆς συνάντησής τους μέ τό Νόημα τῆς ζωῆς⁵⁹.

Ὁ θεολόγος καθηγητής διακονώντας στά πλαίσια τοῦ Σχολείου ὡς δάσκαλος τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν εἶναι ταυτόχρονα «θέσει καί ἔργω» Σύμβουλος. Ἀρχικά ὁ θεολόγος, ὄντας παιδαγωγός, εἶναι ὑποχρεωμένος νά δρᾷ ὡς σύμβουλος, τουλάχιστον σέ γενικό ἐπίπεδο στάσεων καί συμπεριφορῶν⁶⁰. Ἐπειτα ὀφείλει ἐκ μέρους τοῦ θεολόγου -

58. Γιά τό «Χαρακτῆρα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν» βλ. Δελτίο τύπου - Ἐπιστολή τοῦ Προέδρου τῆς Πανελληνίου Ἐνώσεως Θεολόγων (Π.Ε.Θ.) Ἄρ. Πρωτ. 55 (22-2-2003). Ἡ ἐπιστολή αὐτή δημοσιεύεται στό Περ. «Κοινωνία», τεύχος 1, Ἰαν. - Μάρτιος 2003, σσ. 82-84. Στήν ἐπιστολή αὐτή τονίζεται ὁ σεβασμός τόσο τῶν Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων ὅσο καί τῶν θεολόγων ἀπέναντι στά ἄλλα δόγματα ἢ στίς ἀντίθεες ιδεολογίες. Ἀκόμη σημειώνεται ὅτι «οἱ θεολόγοι καθηγητές εἶναι ἀνοικτοί στά μηνύματα τῶν καιρῶν, λαμβάνουν στά σοβαρά τό ἔργο τους, καί προσαρμόζουν τίς αἰώνιες καί ἀναλλοίωτες ἀλήθειες τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ στά γνωστικά δεδομένα τῶν μαθητῶν τῆς ἐποχῆς τους».

59. Βλ. Ἐμμ. Περσελῆ, *A Study of Religious Education in Contemporary Greece and the Attitudes toward Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12-15 years*, ἀδημοσίευτη (δακτυλογραφημένη) διδακτορική διατριβή, ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε στό Παν/μιο τοῦ Lancaster γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ τίτλου Ph. C., Lancaster 1987. Μετά ἀπό ἐμπειρική ἔρευνα (βλ. παρουσίασή της στό τέλος τῆς διατριβῆς) συμπεραίνει τήν ἀνεπάρκεια τοῦ μαθήματος τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς νά βοηθήσει τούς μαθητές νά βροῦν ἕνα νόημα γιά τή ζωή καί τόν κόσμο. Γι' αὐτό καί προτείνει: «Τό περιεχόμενο τοῦ σχολικοῦ θρησκευτικοῦ διδακτικοῦ ὕλικου θά πρέπει νά ἐπιλέγεται μέ κριτήρια, τά ὁποία θά ἱκανοποιοῦν τίς βαθύτερες ὑπαρξιακές καί κοινωνικές ἀνησυχίες καί τούς προβληματισμούς τῶν διδασκομένων... θά πρέπει νά ἐνθαρρύνεται ἡ ἐνσυνείδητη, προσωπική ἐπιλογή τῆς στάσης καί τοῦ τρόπου θρησκευτικῆς χριστιανικῆς συμπεριφορᾶς, πού ὁ κάθε διδασκόμενος εἶναι ἐλεύθερος νά υἱοθετήσει. Τέτοιες εὐκαιρίες γιά ἐπιλογή χριστιανικοῦ νοήματος στή ζωή θά πρέπει ἀφθονά νά παρέχεται στους διδασκόμενους μέσω τῆς σχολικῆς θρησκευτικῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς» (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας). Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998, σσ. 108-111.

60. Α. Κοσμόπουλου, *Σύμβουλος καί Δάσκαλος: Δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίμου*-

συμβούλου «νά ἐνθαρρύνεται ἡ ἐνσυνείδητη, προσωπική ἐπιλογή τῆς στάσης καί τοῦ τρόπου θρησκευτικῆς χριστιανικῆς συμπεριφορᾶς, πού ὁ κάθε διδασκόμενος εἶναι ἐλεύθερος νά υἱοθετήσῃ. Τέτοιες εὐκαιρίες γιά ἐπιλογή χριστιανικοῦ νοήματος στή ζωή θά πρέπει ἄφθονα νά παρέχονται στούς διδασκόμενους μέσω τῆς σχολικῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς»⁶¹. Οἱ διάφορες συζητήσεις, γιά παράδειγμα, ἀνάμεσα στό θεολόγο καί τούς μαθητές θά πρέπει νά γίνονται σά πλαίσια πού ὀρίζει ἡ συμβουλευτική διαδικασία τοῦ μαθήματος. Συγκεκριμένα ἡ στάση τοῦ θεολόγου - συμβούλου θά διαπνέεται ἀπό ἀπροϋπόθετο σεβασμό τοῦ μαθητῆ καί τῆς ἀποψῆς του καί ἀπό ἀνοχή τῆς κρίσης του ἀπέναντι στή θρησκεία. Οἱ διαφωνίες τοῦ ἐφήβου ὀφείλουν νά ἐρμηνεύονται ἀπό τόν διδάσκοντα ὡς προσωπική συμμετοχή καί ὡς ἐνδιαφέρον⁶².

Ἐπιπλέον ἡ συμβουλευτική διάσταση συνιστᾷ τήν «καρδιά» τοῦ εκπαιδευτικοῦ τοῦ ἔργου, ἀφοῦ μέ ἐφαλτήριο τή γνώση καί μέ ἀφορμή τή μετάδοση πληροφοριῶν καί βιωμάτων, ὁ θεολόγος προσπαθεῖ ὡς ἕνα βαθμό νά συμβάλῃ στή δημιουργία ψυχοσωματικῶν ἱκανοτήτων, πού ὀδηγοῦν τό νέο στήν ὀλοκλήρωσή του καί στή δημιουργική ἀνάπτυξη τοῦ προσώπου του⁶³. Εἰδικότερα θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «προσώπου» σήμερα ἀποτελεῖ τό σκοπό, τό στόχο, τό κριτήριο καί τό περιεχόμενο τῆς Συμβουλευτικῆς, σύμφωνα μέ τήν προσέγγιση τοῦ πατέρα τῆς Συμβουλευτικῆς Carl Rogers⁶⁴. Αὐτή ὅμως ἡ ἔννοια τῆς συμβουλευ-

τος; Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τεῦχος 38-39, Ἐπιστημονική ἔκδοση Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1996, σσ. 102-109.

61. Ἐμμ. Περσελῆ, *Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998, σ. 111.

62. Χρ. Βασιλόπουλου 1989, ὄπ.π. σσ. 82-86.

63. Τό ἔργο τοῦ G.W. Allport θεωρεῖται σημαντικό γιά τή μελέτη θεμάτων θρησκευτικῆς ἀγωγῆς εἰδικότερα τῶν ἐφήβων. Εἰδικότερα ὅμως ἡ μελέτη του «*Τό ἄτομο καί ἡ θρησκεία του*» μετάφραση Σ.Ν. Παπαδάκη, Ἐκδ. Χ.Ε.Ε.Α, Ἀθήνα 1960, τό Β' κεφάλαιο: «*Ἡ θρησκεία τῆς νεότητος*», σ. 51-80, ἀποτελεῖ συμβολή γιά τό πῶς ἡ θρησκευτικότητα ἐπηρεάζει τήν προσωπικότητα τοῦ ἐφήβου καί συμβάλλει στήν ὀλοκλήρωσή της. Βλ. καί Α.Μ. Σταυρόπουλου, *Ἡ θρησκευτική ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, ψυχολογική προσέγγιση*, Ἀθήνα 1988.

64. Βλ. C. Rogers, *On becoming a person*, Houghton Mifflin, Boston 1961, σσ. 130-131. Ἐπίσης βλ. Ἄλ. Κοσμόπουλου *Ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς ἡλικίας*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1994, ὅπου στίς σσ. 23-29 ἀναπτύσσεται ἡ

τικῆς τοῦ προσώπου «ὡς ἔννοια καί ὡς βίωμα εἶναι γέννημα καί θρέμμα τῆς Πατερικῆς Θεολογίας. Χωρίς αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατόν νά κατανοηθεῖ οὔτε νά δικαιωθεῖ τό βαθύτατο περιεχόμενο τοῦ ὄρου»⁶⁵.

Ἡ καθολικὴ ἀνθρωπιστικὴ ἀγωγή ὀφείλει νά ἀντιμετωπίζει τό μαθητὴ ὡς πρόσωπο καί ὄχι ὡς ἀνώνυμη μονάδα, πού τόν φορτώνει μέ δεξιότητες καί γνώσεις γιά νά εἶναι περισσότερο ἀνταγωνιστικός στό ἐπάγγελμα του. Ἡ νοηματοδότηση τῆς ζωῆς τῶν νέων γιά νά ἀποφύγουν τόσο τό μηδενισμό ὅσο καί φαινόμενα παθογένειας (ὅπως ναρκωτικά, βία, αὐτοκτονία, κ.ἄ.) δὲν μπορεῖ νά γίνει ἀπό ἓναν καθηγητὴ πού εἶναι ἀποκλειστικά προσκολλημένος στίς γνώσεις καί στό βαθμό τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Οἱ μαθητές ἔχουν ἀνάγκη ἀπό τούς προσανατολισμούς καί τίς ἀξίες τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν προκειμένου νά αὐτοπροσδιορισθοῦν⁶⁶. Ἡ ἐλεύθερη υἱοθέτηση τῶν ἀξιῶν καί τῶν προσανατολισμῶν αὐτῶν ζωῆς, τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πρότασης ζωῆς, δὲν σημαίνει ὅτι τό ἄτομο ἑτεροπροσδιορίζεται καί χάνει τήν προσωπική του ἐλευθερία καί αὐτονομία⁶⁷.

Γιά νά διαπιστωθεῖ ἡ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ μαθήματος⁶⁸ τῶν Θρησκευτικῶν (καί ἐπομένως καί τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητῆ)

προσωποκεντρικὴ «μὴ κατευθυντικὴ συμβουλευτικὴ» (ἐμπνευσμένη ἀπό τόν Carl Rogers). Ἐπίσης βλ. μελέτη τοῦ ἰδίου: *Ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ - ποιμαντικοῦ ἔργου στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἀπόπειρα θεώρησης του ὑπό τό πρίσμα τῆς «σχεδιοδυναμικῆς καί προσωποκεντρικῆς συμβουλευτικῆς»* στό συλλογικό ἔργο Στ. Φωτίου (ἐπιμέλεια), Παιδαγωγία Ζωῆς, Ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1999, σσ. 93-143.

65. Βλ. Ἰω. Ζηζιούλα, *Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό Πρόσωπον*, Ἡ συμβολὴ τῆς Πατερικῆς Θεολογίας εἰς τήν ἔννοιαν τοῦ προσώπου, «Χαριστήρια ὀμιλία εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 287-323.

66. Ἰ. Κογκούλη, *Προβλήματα Εἰδικῆς Διδακτικῆς τοῦ Θρησκευτικοῦ Μαθήματος*, Ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 14-20.

67. Γιά τό αὐτεξούσιο καί τήν καθοδήγηση στά πλαίσια τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν βλ. στό Τρίτο κεφάλαιο στό Α' μέρος στήν ἐνότητα 5.

68. Γιά τόν ὄρισμό τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ θεολόγου καθηγητῆ βλ. Β' μέρος τοῦ Τετάρτου κεφ., ὅπου διακρίνεται ἡ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ θεολόγου ἀπό τούς ἄλλους διδακτικούς παιδαγωγικούς του ρόλους καί ἀναλύεται σέ βάθος ἡ συμβουλευτικὴ παιδαγωγικὴ διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ.

ἀσφαλῶς θά χρειασθεῖ νά μελετηθεῖ ἡ σκοποθεσία⁶⁹, ὁ «γενικός σκοπός τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση... πού εἶναι:

1. **Νά ἐνημερωθοῦν οἱ μαθητές γιά τήν ὑφή τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου.**
2. **Νά γνωρίσουν ἰδιαίτερα τόν Χριστιανισμό, κατεξοχήν τήν Ὁρθοδοξία, μέσα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, τούς Πατέρες καί τή ζωντανή Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί νά τοποθετηθοῦν ὑπεύθυνα.**
3. **Νά συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ Χριστιανισμός δίνει προτάσεις στό σύγχρονο κόσμο γιά τή συνοχή του, ἀλλά καί γιά τήν ποιότητα τῆς ζωῆς.**
4. **Νά ἀξιοποιήσουν τήν προσφορά τοῦ μαθήματος, ὥστε νά συνειδητοποιήσουν τή δύναμη τοῦ λυτρωτικοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου καί νά καλλιεργήσουν τό ἦθος καί τήν προσωπικότητά τους, νά εὐαισθητοποιηθοῦν ἀπέναντι στό σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό καί νά βοηθηθοῦν νά πάρουν ἔμπρακτα θέση.**
5. **Νά συνειδητοποιήσουν τήν ἀνάγκη νά τοποθετοῦνται ἀπέναντι στό Χριστιανισμό καί κατεξοχήν τήν Ὁρθοδοξία.**
6. **Νά ἀντιληφθοῦν ὅτι τό αὐθεντικό χριστιανικό μήνυμα εἶναι ὑπερφυλετικό, ὑπερεθνικό καί οἰκουμενικό.**
7. **Νά ἀντιληφθοῦν τήν πολυπολιτισμική, πολυφυλετική καί πολυθρησκευτική δομή τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν.**
8. **Νά συνειδητοποιήσουν τήν ἀνάγκη διαχριστιανικῆς καί διαθρησκευτικῆς ἐπικοινωνίας»⁷⁰ (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας).**

69. Βλ. πολύ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Γ. Τσανανᾶ στό περ. «Κοινωνία» μέ τίτλο: «Στοιχειώδη γιά τή σκοποθεσία Διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν στή Β/θμια Ἐκπαίδευση...» τεῦχος 3, 1999, σσ. 263-274.

70. Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, Τμήμα Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, Ὁδηγίες γιά τή διδασκαλία τῶν μαθημάτων στο Γυμνάσιο καί στό Ἐνιαῖο Λύκειο κατά τό σχολικό ἔτος 2002-2003, τεῦχος Γ', Ἐκδ. Ὁργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα 2002, σ. 14. Εἰδικότερα τά ὑπογραμμισμένα ἀποσπάσματα ἀφοροῦν στό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὅπως διαμορφώνεται καί μετά τήν «Τροποποίηση τοῦ Α.Π. τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν τῶν Α', Β' καί Γ' Γυμνασίου» Φύλλο Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) ἀρ. φ. 408, τεῦχος Β' 5-5-1998. Ἡ παραπομπή μας προέρχεται ἀπό τό «Διαθεματικό Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγράμματος Σπουδῶν Θρησκευτικῶν» (πρβλ. ΦΕΚ 1366 τόμος Β' 18-10-2001) ἐμφανίστηκε στό διαδίκτυο ἀπό τή σελίδα τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τόν Ἰανουάριο τοῦ 2003, σσ. 198-199.

Ἄξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι ὁ πρῶτος σκοπὸς πού τίθεται ἀναφέρεται καθαρὰ στὴ γνωσιολογικὴ προσφορά τοῦ μαθήματος ἐνῶ ὁ δεύτερος, ὁ πέμπτος, ὁ ἕκτος, ὁ ἕβδομος καὶ ὁ ὄγδοος φαίνεται νὰ μοιράζονται ἀνάμεσα στὴ γνωσιολογικὴ καὶ τὴ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ μαθήματος. Οἱ ὑπόλοιποι, δηλαδή ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι παραπέμπουν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἄλλοι σκοποὶ σ' αὐτὸ πού ἡ μελέτη αὐτὴ ὀνομάζει συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητῆ. Εἰδικότερα γιὰ τὸ δεύτερο σκοπὸ θὰ παρατηρούσαμε ὅτι ἡ «*ὑπεύθυνη τοποθέτηση ἀπέναντι στοῦ Χριστιανισμοῦ*» δέ σημαίνει δογματικὴ ἀποδοχὴ τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ἀλλὰ μιά προσωπικὴ ἀνακάλυψη ἀπὸ τὸ μαθητῆ (μέ τὴ βοήθεια καὶ τοῦ καθηγητῆ) τῆς πίστεως⁷¹ ὡς πρότασης ζωῆς. Ὅπως στὴν μοντέρνα συμβουλευτικὴ ἀνακαλύπτει κανεὶς τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ προσωπικὸ του μοντέλο ζωῆς γιὰ νὰ ἀναλάβει ἀντίστοιχες πρωτοβουλίες⁷², ἔτσι καὶ στὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν μέ τὴ βοήθεια τοῦ θεολόγου ὁ μαθητῆς ἀνακαλύπτει τὸν προσωπικὸ του προορισμὸ ὡθεῖται πρὸς τὴν προσωπικὴ του αὐτοπραγμάτωση⁷³. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ διατυπώνονται παραπάνω μέ σαφῆ τρόπο στὸν τρίτο καὶ τέταρτο σκοπὸ, ἀφοῦ ἀφενὸς μὲν ἐπισημαίνεται ὅτι «*ὁ Χριστιανισμὸς δίνει προτάσεις στοῦ σύγχρονο κόσμου γιὰ τὴ συνοχὴ του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς*» καὶ ἀφε-

71. Πρβλ. Χρ. Βασιλόπουλου, *Διδακτικὴ τῶν Θρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἰαφῶν Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 21-26.

72. Βλ. Εὐστ. Δημητρόπουλου, *Συμβουλευτικὴ καὶ Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία, Ἡ θεωρία της, ἡ πράξι της, οἱ ἐφαρμογές της*, Μέρος 2ο, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992, σ. 68.

73. Γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ προσωπικοῦ προορισμοῦ κάποιου μοναχοῦ καὶ τὴν αὐτοπραγμάτωση του, ἡ ὅπως συνηθίζει νὰ τὴν ὀνομάζει ἡ Παράδοσή μας «σωτηρία» διαβάζουμε στὸ Γεροντικὸ τὴν ἀκόλουθη ἱστορία: «Ἐνας νέος μοναχὸς συμβουλευτήκε τὸν Ἀββᾶ Νισθερώ: -Ποιὰ ἀρετὴ νὰ ἐξασκήσω περισσότερο, Πάτερ, γιὰ νὰ σωθῶ; -Ὅποια σοῦ ταιριάζει καλύτερα, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ σοφὸς Γέροντας. Ὁ ἀδελφὸς τὸν κοίταξε μέ ἀπορία. Τότε ὁ Ἀββᾶς ἐξηγήσε: Ἡ Ἁγία Γραφή, τέκνον μου, μᾶς πληροφορεῖ πὸς ὁ Ἀβραάμ ἦταν φιλόξενος κι ὁ Θεὸς τὸν σκέπαζε. Ὁ Δαβὶδ ἀγαποῦσε τὴν ταπεινοφροσύνη κι ὁ Θεὸς ἔδειξε σ' αὐτὸν τὴν προτίμησή του. Διάλεξε λοιπὸν καὶ σύ τὴν ἀρετὴ πού ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου καὶ πού νιώθεις πὸς εἶσαι κατάλληλος γι' αὐτήν. Ὑστερα ἐργάσου τὴν μέ ὅλη σου τὴν προθυμία καὶ θὰ σωθεῖς» Γεροντικόν, ἔκδ. Ε', Ἐκδ. οἶκος Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 317.

τέρου προτρέπονται οἱ μαθητές στήν «ἀξιοποίηση τοῦ λυτρωτικοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου» γιά τήν «καλλιέργεια τοῦ ἡθους καί τῆς προσωπικότητάς τους».

Ἐπιπλέον καί τά «*βασικά κριτήρια γιά τήν παρουσίαση τῆς διδακτικῆς ὕλης*», πού θέτει τό Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο, φαίνεται νά περιγράφουν («νά φωτογραφίζουσιν») τό συμβουλευτικό ρόλο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ σέ ἐπίπεδο στάσεων. Συγκεκριμένα ὁ «*ὁ σεβασμός τῶν μαθητῶν, ἀποδεκτῶν τῆς κληρονομιάς αὐτῆς (νοητικό καί λοιπό ὑπαρξιακό τους ἐπίπεδο⁷⁴, ἐμπειρίες, εὐαισθησίες, προβλήματα, ἀναζητήσεις, ἀνάγκες, διαφέροντα, ἰδιοτυπίες, ὄραματισμοί, προσδοκίες)*»⁷⁵.

Τά παραπάνω φαίνεται νά συμφωνοῦν στή διαπίστωση ὅτι ἡ συμβουλευτική παρέμβαση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ εἶναι ἀναγκαία, γιατί ἀνταποκρίνεται στή φιλοσοφία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, ὅπως φαίνεται νά διαμορφώνεται τά τελευταῖα χρόνια (καί μετά τίς τελευταῖες ἐκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις)⁷⁶. Ἐνα ἀπό τά στοιχεῖα πού τοῦ προσ-

74. Ὁ Ἐμμ. Περσελῆς ἔχει προτείνει ἕναν «ἐξελικτικό τρόπο διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος νά λαμβάνει ὑπόψη του τήν προοδευτική ἀνάπτυξη τῆς νοητικῆς ἐτοιμότητος τῶν παιδιῶν. Ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ τρόπου διδασκαλίας... (ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ τόσο εἰδικευμένο προσωπικό ὅσο καί κατάλληλα διδακτικά ἐγχειρίδια)... θά ἔχει ὡς συνέπεια νά βιώνουν καλύτερα τό βαθύτερο περιεχόμενο τῶν διαφόρων πτυχῶν τῆς πανανθρώπινης θρησκευτικῆς ἐμπειρίας. Μιάς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία προσπαθεῖ διαρκῶς νά δίνει νόημα καί περιεχόμενο στή ζωή καί τίς ἀναζητήσεις τοῦ ἀνθρώπου», Ἐμμ. Περσελῆ, *Χριστιανική Ἀγωγή καί σύγχρονος κόσμος, θέματα θεωρίας καί πράξης τῆς Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς*, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1994, σ. 241.

75. Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, Τμήμα Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, Ὁδηγίες γιά τή διδασκαλία τῶν μαθημάτων στό Γυμνάσιο καί στό Ἐνιαῖο Λύκειο κατά τό σχολικό ἔτος 2002-03, τεῦχος Γ', Ἐκδ. Ὄργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα 2002, σσ. 14-15.

76. Ἀσφαλῶς στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε τό μεγάλο διάλογο πού ἔχει ἀνοίξει τά τελευταῖα χρόνια (καί στό χῶρο τῶν θεολόγων μελετητῶν) γύρω ἀπό τή θέση τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν (Θ.Μ.) στήν ἐποχή μας. Ἐχουν γίνει προτάσεις ἀλλά καί ἔχουν ἐκφρασθεῖ ἀπόψεις σχετικά μέ τόν καινούργιο ρόλο πού καλεῖται νά ὑπηρετήσει ὁ θεολόγος καθηγητής σέ ἕνα πολυπολιτισμικό Σχολεῖο καί μέ ἕνα ἐνδεχόμενο Σύνταγμα πού θά εἶναι λιγότερο εὐνοϊκό στήν «ἐπικρατοῦσα» θρησκεία καί ἐπομένως καί στό Θ.Μ. Γιά τό διάλογο αὐτό βλ. σέ ἀντίστοιχες ἀναφορές μας στό Τέταρτο κεφάλαιο στό Β' μέρος. Μέ πολύ ἀντιπροσωπευτικό τρόπο, πειστικό θεολογικό προβληματισμό καί κάποιες ἐπισημάνσεις «Γύρω ἀπό τό διάλογο γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν» ἀναφέρεται ἡ Ὀλγα Γριζο-

διορίζει και την πτυχή αυτή της αποστολής του είναι ότι τρόπον τινά αναλαμβάνει να καλύψει τα κενά και τις στρεβλώσεις της χριστιανικής αγωγής (από την οικογένεια, τό Δημοτικό Σχολείο αλλά και την εκκλησιαστική κοινότητα-ένορία) στους μαθητές του. Αυτοί τις περισσότερες φορές δέν έχουν επιμελώς (και μέ τόν κατάλληλο τρόπο και από τούς ειδικούς παιδαγωγούς) πληροφορηθεί για την όρθόδοξη πνευματική ζωή.

Ό θεολόγος καθηγητής της Μέσης Έκπαίδευσης είναι σέ θέση και μπορεί νά γίνει ό συνδυετικός κρίκος της όρθόδοξης πνευματικής ζωής μέ τό σύγχρονο νέο⁷⁷. Ό Παράδοσή μας όμως χαρακτηρίζεται τόσο για τό σεβασμό της έλευθερίας του άτομου όσο και για την άνοχή της άλλης άποψης για τή ζωή, γι' αυτό και ό θεολόγος όφείλει νά έπιδεικνύει τή συμβουλευτική στάση της κατανόησης, της άνοχής⁷⁸ και της ύποδοξης στον καθένα⁷⁹. Μιά συμβουλευτική στάση πού δέν περιορίζεται μόνο

πούλου στό όμότιτλο άρθρο της στό περ. «Σύναξη», τεύχ. 83, Ιούλ. - Σεπτ. 2002, σσ. 61-73.

77. Ειδικότερα στό χώρο του Σχολείου ό θεολόγος καθηγητής, μεταξύ των άλλων, αντιπροσωπεύει τή φωνή και τή σοφία της Όρθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης. Είναι ή «άλλη φωνή» μέσα στην πολυφωνία και τόν πλουραλισμό, πού χαρακτηρίζει την έποχή μας. Ό φωνή των «Αγίων Πατέρων ήμών» πού «δι' ευχών» τούς άρχίζει κάθε μέρα στό Σχολείο.

78. «Όν κυριεύομεν ήμών της πίστewς, αγαπητοί, ούδέ δεσποτικώς ταύτα επιτάττομεν·εις διδασκαλίαν λόγου προεχειρίσθημεν, ούκ εις άρχήν ούδέ εις αυθεντίαν· συμβούλων τάξιν επέχομεν παραινούτων. Ό συμβουλευών λέγει τά παρ' έαυτου, ούκ αναγκάζων τόν άκροατήν, άλλ' αυτόν αφήσει της των λεγομένων αίρέσεων κύριον· έν τούτοις έστίν υπεύθυνος μόνον, άν τά παρασάντα μή είποι». Ό αντιγραφή του χωρίου από τό TLG (MPG 62, 87, 1). Τό χαρακτηριστικό αυτό απόσπασμα του Ιωάννου του Χρυσοστόμου (Ύπόμνημα εις την προς Έφεσίους έπιστολήν) χρησιμοποιεί ό Έμμ. Περσελής στό άρθρο του, *Τό μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Έκπαίδευση· μία σύγχρονη θεώρηση των σκοπών του μαθήματος*, (Περ. Έκκλ. Φάρος, Τόμος OB', Άλεξάνδρεια 2000, σσ. 227-228) για νά τονίσει την άνάγκη της παροχής της δυνατότητας από τούς θεολόγους καθηγητές της έλευθερης έπιλογής του χριστιανικού νοήματος ζωής εκ μέρους των διδασκομένων.

79. Βλ. Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Ό τέχνη της αγάπης*, Ι.Μ. Αγίου Νεοφύτου Πάφους 1998, σσ. 24-30. Στις σελίδες αυτές συγκρίνεται ή στάση ύποδοξης της ούμανιστικής ψυχολογίας μέ τή στάση φιλοξενίας, όπως βιώθηκε και εκφράστηκε από την Παράδοσή μας.

στούς πιστούς μαθητές ἀλλά μπορεῖ νά ἀποδεχθεῖ μέ τήν ἴδια προθυμία καί σεβασμό τόσο τόν ἄθεο ὅσο καί τόν ἀδιάφορο γιά τήν πίστη μαθητή⁸⁰. Ἀκόμη μπορεῖ νά ἀκούσει προσεκτικά τό πρόβλημα ἑνός ἀλλόδοξου ἢ ἀλλόπιστου χωρὶς νά παρασυρθεῖ στόν πειρασμό τοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἐπιπλέον ἡ συμβουλευτική αὐτή δέν περιορίζεται μόνο στά «θρησκευτικά» ζητήματα τῆς ζωῆς ἀλλά ἀφουγκράζεται τίς ἀγωνίες καί τά ἀδιέξοδα τῶν νέων ἀπό ὅπου καί ἂν προέρχονται⁸¹. Τά λόγια τοῦ Κυρίου «Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καί πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς... ὅτι πραῦς εἰμι καί ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καί εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» («ἐλᾶτε σ' ἐμένα ὅλοι ὅσοι κοπιᾶτε καί εἶστε φορτωμένοι, καί ἐγὼ θά σᾶς ξεκουράσω... γιατί εἶμαι πρᾶος καί ταπεινός στήν καρδιά καί οἱ ψυχές σας θά βροῦν σέ μένα ξεκούραση»⁸², Ματθ. 11, 28-29) ὀφείλουν νά ἀπευθύνονται καί ἀπό τό θεολόγο στούς σημερινούς ἐφήβους μαθητές του, πού ἀντιμετωπίζουν ποικίλα καί σοβαρά ἀδιέξοδα.

80. Χαρακτηριστική τῆς ἀνεκτικῆς συμπεριφορᾶς ὀρθοδόξου συμβούλου σέ ἀλλόθρησκο (εἰδωλολάτρη) διαβάζουμε στό Γεροντικό. «Κάποτε ὁ ὑποτακτικός τοῦ Ὁσίου Μακαρίου συνήτησε στό δρόμο του ἕναν εἰδωλολάτρη ἱερέα πού περπατοῦσε βιαστικά. -Αἶ, σατανᾶ, πού τρέχεις; τοῦ φώναξε ἀπερίσκεπτα. Ἐκεῖνος τότε θύμωσε καί ἔσπασε τό ραβδί του στίς πλάτες τοῦ καλόγερου, ὥσπου τόν ἄφησε μισοπεθαμένο. Σέ λίγο φάνηκε καί ὁ Ὁσιος στό δρόμο. Βλέποντας τόν εἰδωλολάτρη νά τρέχει τώρα νά κρυφτεῖ τοῦ φώναξε μέ καλοσύνη: - Ὁ Θεός νά σέ εὐλογεῖ, προκομμένε ἄνθρωπε... - Ἡ κουβέντα σου γλυκαίνει τήν ψυχή μου, εἶπε ὁ εἰδωλολάτρης τώρα. Αὐτό εἶναι σημάδι πὼς εἶσαι πραγματικά ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ... Τελικά γύρεψε συγχώρηση ἀπό τόν Ὁσιο Μακάριο γιατί εἶχε κακομεταχειριστεῖ τό μαθητή του καί τόν παρακάλεσε νά τόν κάνει Χριστιανό». Γεροντικόν, ἔκδ. Ε΄, Ἐκδ. οἴκος Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 46.

81. «Τό Θρησκευτικό μάθημα μπορεῖ νά ὑπηρετήσῃ τούς στόχους τοῦ ἀνθρώπου πού ἀναπτύσσεται μέσα στίς ἀπαιτήσεις τῶν σημερινῶν καιρῶν καί νά βοηθήσῃ οὐσιαστικά τούς μαθητές στίς ἀναζητήσεις τους». Ἀπό τίς διαπιστώσεις - προτάσεις πού διατυπώθηκαν στό Δελτίο Τύπου τῆς Α΄ Συνάντησης Θεολόγων Καθηγητῶν, στό Βόλο 16-17 Ἀπριλίου 1999, Πρακτικά Δημερίδας, *Γιατί «Θρησκευτικά» σήμερα;* Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2000, σ. 218.

82. Ἡ μετάφραση τοῦ χωρίου προέρχεται ἀπό τό βιβλίο «Ἡ Καινή Διαθήκη, Τό πρωτότυπο κείμενο μέ μετάφραση στή δημοτική» καί εἶναι τῶν καθηγητῶν Γ. Γαλιτή, Ἰ. Καραβιδόπουλου, Ἰ. Γαλιάνη, Π. Βασιλειάδη, Ἐκδ. Βιβλικῆς Ἐταιρίας, Ἀθήνα 1989.

2 Ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στή χώρα μας

Ἄν ρίξουμε μιά ματιά στά παλαιότερα Ἀναλυτικά προγράμματα καί τούς σκοπούς πού ὀρίζουν γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν θά διαπιστώσουμε ὅτι παλαιότερα κυριαρχοῦσε ὁ «ἠθοπλαστικός» χαρακτήρας τοῦ μαθήματος⁸³. Ὁ συμβουλευτικός χαρακτήρας τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἀπό ἐπίδραση τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς καί σύμφωνα καί μέ τίς τότε παιδαγωγικές ἀντιλήψεις ταυτιζόταν μέ τήν χειραγωγή⁸⁴ τοῦ μαθητῆ στό νά γίνει «καθωσπρέπει», «ἠθικός πολίτης καί χριστιανός»⁸⁵.

Στή σημερινή Ἐκπαιδευτική πραγματικότητα σχετικά πρόσφατη πανελλήνια ἔρευνα μεταξύ 856 δασκάλων καί καθηγητῶν (ὄλων τῶν εἰδικοτήτων) ἀναδεικνύει τήν ἄποψη ὅτι ἀκόμα καί σήμερα ὁ «κύριος στόχος τοῦ σχολείου θεωρεῖται ἀπό τούς Ἑλληνες ἐκπαιδευτικούς ἡ διάπλαση τοῦ χαρακτήρα τῶν παιδιῶν» μέ τή διαφορά ὅμως ὅτι ὡς ἰδανική σχέση μεταξύ μαθητῆ καί ἐκπαιδευτικοῦ θεωροῦν τή φιλική σχέση καί διαφοροποιοῦνται σαφῶς ἀπό τήν παραδοσιακή ἀντίληψη ὅτι πρέπει ὁ ἐκπαιδευτικός νά διατηρεῖ κάποια ἀπόσταση ἀπό τούς μαθητές⁸⁶. Εἰδι-

83. Γιά τό θέμα αὐτό βλ. ἐμπεριστατωμένες μελέτες τοῦ Καθηγητοῦ Ἰω. Κογκούλη, *Τό μάθημα Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση (1833-1932)*, Ἐκδ. Ἄφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 85-87 καί τοῦ ἰδίου, *Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση κατά τήν πεντηκονταετία 1932-1982*, Ἐκδ. Ἄφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 43-58. Ἐπίσης βλ. καί Ἐμμ. Περσελῆ, *Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή*, Ἀθήνα 1998, σσ. 7-15.

84. Ἡ «Χριστιανική Ἐνωσις τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν» τό 12ο Παιδαγωγικό της Συνέδριό το ἀφιέρωσε στό θέμα Ὀδηγητική - Κυβερνητική. Οἱ εἰσηγήσεις διακρίθηκαν γιά τό ὑψηλό ἐπιστημονικό τους ἐπίπεδο. Στό τέλος τοῦ βιβλίου πού κυκλοφόρησε ἀνάμεσα στα συμπεράσματα γράφεται: «Ἡ ὀδηγητική ἢ κυβερνητική σκοπόν ἔχει νά χειραγωγήσει τόν μαθητήν, κατά τρόπον στοργικόν καί συνετόν, εἰς τήν ἐντός καί ἐκτός σχολείου συμπεριφοράν καί μόρφωσίν του... Οἱ εἰδικῶς μορφωμένοι θεολόγοι κατά πρῶτον λόγον καί οἱ φιλόλογοι κατά δεύτερον, πρέπει νά ἀναλάβουν τό ἔργον τοῦ συμβούλου εἰς τά Σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως. Χ.Ε.Ε.Ν., Ὀδηγητική - κυβερνητική, Ἀθήνα 1970, σσ. 191-192.

85. Δ. Μωραΐτη, *Συμβολαί εἰς τήν ἔρευναν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν νέων*, Ἀθήνα 1931, σ. 19-21. Βλ. καί Ν. Ἐξαρχόπουλου, *Ἡ θρησκεία καί ἡ διδασκαλία τῶν Θρησκευτικῶν*, Ἀθήνα 1969, σσ. 88.

86. Παναγιώτη Ξωγέλλη, *Τό ἐκπαιδευτικό ἔργο ὡς κοινωνικός ρόλος*, Ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 96-97.

κότερα γιά τόν κλάδο τῶν θεολόγων ἀναδεικνύεται (σέ πιλοτική ἔρευνα) ὡς πρῶτιστο ἔργο τοῦ σημερινοῦ θεολόγου αὐτό τοῦ πνευματικοῦ ὀδηγοῦ, δηλαδή τοῦ συμβούλου καθοδηγητῆ⁸⁷.

Ἀσφαλῶς στήν παραπάνω τοποθέτηση ἔχει συμβάλλει ἀποφασιστικά ἡ σημερινή θεωρία τῆς Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς, πού εἶναι πιά κοντά στίς ἀρχές καί τίς πρακτικές τῆς ἐπιστήμης τῆς Συμβουλευτικῆς. Αὐτό φαίνεται καθαρά ἀπό τό ὅτι «θεωρεῖ τόν μαθητή ὡς κριτήριο τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν»⁸⁸, τό μάθημα δέν μετατρέπεται σέ θρησκευτική προπαγάνδα⁸⁹ ἀλλά ἀσκεῖται μέ τέτοιο τρόπο πού νά σέβεται τήν ἐλευθερία ἀλλά καί τήν ἀνεξάρτητη κρίση τοῦ μαθητῆ⁹⁰. Ὑποστηρίζεται ἀκόμη ὅτι οἱ προσωπικές σχέσεις καθηγητῆ - μαθητῆ εἶναι κάτι τό πολύ σημαντικό εἰδικότερα γιά τή διδασκαλία τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν⁹¹. Μάλιστα θεωρεῖται ἀπαραίτητο γιά καλύτερα ἀποτελέ-

87. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, *Τό ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν*, Ἐκδ. Ἐρευνητικά Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σσ. 16-18. (Παρουσίαση τῆς πιλοτικῆς αὐτῆς ἔρευνας βλ. στό τέλος τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς).

88. Βλ. Χρ. Βασιλόπουλου, *Ὁ μαθητής ὡς κριτήριο τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση*, Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988. Πρβλ. καί Ἐμμ. Περσελῆ, *Σχολή Θρησκευτική Ἀγωγή*, Ἀθήνα 1998, σσ. 108-111.

89. Γιά τόν ὅχι δογματικό καί ἀπόλυτο τρόπο παρουσίασης τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἀλλά τόν διαλεκτικό τρόπο διδασκαλίας πού ἐπιτρέπει καί ἐνθαρρύνει τό στοχασμό καί τήν κριτική βλ. Ἐμμ. Περσελῆ, *Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή*, Ἀθήνα 1998, σσ. 108-111 καί τοῦ ἰδίου *Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική ὡς σύγχρονη μορφωτική διαδικασία, στό Χριστιανική Ἀγωγή καί σύγχρονος κόσμος*, Ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1994, σσ. 131-143.

90. Βλ. Ν. Μασσούκα, *Θεολογική θεώρηση τῶν σκοπῶν τοῦ θεολογικοῦ μαθήματος*, στό περ. «Κοινωνία» 24, τευχ. 3, 1981, σσ. 309-310. Ἐπίσης Χρ. Βασιλόπουλου, *Ἐλευθερία σκέψης καί διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 1984.

91. Βλ. Ἀ. Κοσμοπούλου, *Ἡ διδακτική προσφορά (ἢ διδασκαλία) τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν ὡς σχέση (ἐκκλησιαστική καί λατρευτική) τῆς ὑπαρξῆς*, στό περ. «Κοινωνία», 28, τευχ. 1, 1985, σσ. 28-53. Ἐπίσης καί στό Χρ. Βασιλόπουλου, *Ἡ διδασκαλία τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 35-38.

σματα τόσο ή επίτευξη της ομαδικής μορφής διδασκαλίας⁹² όσο και ή ανάγκη άσκησης στην «άμοιβαία βοήθεια και συμβουλή»⁹³.

Ποιά είναι όμως ή σημερινή πραγματικότητα για τή συμβουλευτική διάσταση του μαθήματος; Υπάρχει μιά τέτοια προσφορά εκ μέρους των καθηγητών; Οί μαθητές έπιζητούν κάτι τέτοιο; Η σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα και οί «εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις» εύνουν τή συμβουλευτική διάσταση; Για νά απαντήσουμε στά παραπάνω έρωτήματα παράλληλα μέ τή βιβλιογραφική έρευνα θελήσαμε νά βασιστούμε και στην έμπειρία Σχολικών Συμβούλων Θεολόγων Άττικής και ένός πρ. Προϊσταμένου Δ.Ε.⁹⁴, πού είχαν μέχρι πρόσφατα ή έχουν ακόμη τήν έποπτεία μεγάλου αριθμού θεολόγων καθηγητών. Πρός τοῦτο έτοιμάστηκε έννας οδηγός συνέντευξης πού αποτέλεσε τή βάση για τά έρωτήματα πού τούς τέθηκαν⁹⁵.

Η κυριαρχούσα άποψη μεταξύ των έμπειρων αυτών θεολόγων είναι ότι ή συμβουλευτική αποτελεί συστατικό στοιχείο του μαθήματος, αφού τό ίδιο τό μάθημα δίνει κατευθύνσεις ζωής στους νέους. Η συμβουλευτι-

92. Ί. Κογκούλη, *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα*, Έκδ. Άφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984. Προτάσεις για τήν ομαδική παρουσίαση τής σχολικής τάξης έχει παραθέσει ο γράφων σέ *Μεταπτυχιακή έργασία του στην Χριστιανική Παιδαγωγική υπό τήν έπίβλεψη του διδάσκοντος Καθηγητού κ. Ίω. Κογκούλη στα πλαίσια των Μεταπτυχιακών του σπουδών στο Α.Π.Θ. τό Νοέμβριο του 1987 μέ τίτλο «Η επίδραση του θεολόγου καθηγητή στην ομαδική παρουσίαση τής σχολικής τάξης».*

93. Ί. Κογκούλη, *Προβλήματα Ειδικής Διδακτικής του Θρησκευτικού μαθήματος*, Έκδ. Άφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 60.

94. Οί συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα 8-3-2000 μέχρι και 24-10-2001. Εύχαριστούμε (κατ' αλφαβητική σειρά του έπωνύμου): τόν κ. Ευσάθιο Γιαννή, Δρ. Θεολ. Σχολικό Σύμβουλο, τόν κ. Δημήτριο Δρίτσα, Δρ. Θεολ. Συνταξιούχο Σχολικό Σύμβουλο, τόν κ. Παύλο Παλούκα, Σχολικό Σύμβουλο και τόν κ. Ήλία Φραγκόπουλο, θεολόγο - φιλόλογο, πρ. Προϊστάμενο Γραφείου Έκπαιδευσης, Διευθυντή Ίδιωτικού Λυκείου.

95. Βλ. Παράρτημα για τό Έρωτηματολόγιο - οδηγό συνέντευξης. Για τή μεθοδολογία τής σύνταξης του οδηγού συνέντευξης έλήφθη υπόψη τό έργο του Μ. Duverger, *Μέθοδοι Κοινωνικών Έπιστημών*, Άθήνα 1990 και Louis Cohen & Lawrence Maunton, *Μεθοδολογία Έκπαιδευτικής έρευνας*, μετάφραση Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου, Έκδ. Μεταίχμιο, Άθήνα 2000, σσ. 373-410 (στίς σελίδες αυτές οί συγγραφείς αναφέρονται στην έρευνητική συνέντευξη).

κή θεωρεῖται μορφή προσωπικῆς ἐπικοινωνίας καί προσπάθεια κατανόησης τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ μαθητῆ. Οἱ περισσότεροι θεωροῦν πάρα πολύ ἀναγκαῖα τήν ἀσκηση τῆς συμβουλευτικῆς στό σημερινό σχολεῖο, ἐνῶ θεωροῦν τόν καταρτισμένο καί εὐαισθητοποιημένο θεολόγο τό πιό κατάλληλο πρόσωπο γι' αὐτό τό ἔργο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁμως ἐπισημαίνουν ὅτι χρειάζεται πολλή προσοχή στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ θεολόγος παρεμβαίνει συμβουλευτικά.

Ἀπό ὅ,τι ὁμως γνωρίζουν οἱ πληροφοριοδότες μας, τό ἔργο αὐτό δέν ἀσκεῖται καί τόσο συχνά στά σημερινά σχολεῖα ἀπό τούς διδάσκοντες τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν. Ἡ, μᾶλλον, σπάνια καί εὐκαιριακή προσφορά τῆς συμβουλευτικῆς ὀφείλεται κατά τήν γνώμη τους ἀφενός μέν στό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, πού εἶναι ἐναντίον κάθε μορφῆς πνευματικῆς συμβουλῆς⁹⁶ καί ἀφετέρου στήν πλημμελή ἐπιστημονική κατάρτιση τῶν θεολόγων καί στίς συνθηκῆς λειτουργίας τοῦ Σχολείου.

Στίς μέρες μας φαίνεται οἱ περισσότεροι θεολόγοι νά θεωροῦν πρωταρχικῆς σπουδαιότητος τήν παροχή συμβουλευτικῆς ὑποστήριξης στούς μαθητές. Αἰσθάνονται ὁμως ἀνεπαρκεῖς γιά ἕνα τέτοιο ἔργο καί δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού τό ἀποφεύγουν. Ὑπάρχουν ὁμως καί οἱ λίγοι ἐκεῖνοι πού πιστεύουν ὅτι ἡ προσφορά τους ἐξαντλεῖται μόνο στήν προσφορά γνώσεων καί ἀδιαφοροῦν παντελῶς γι' αὐτό τό ἔργο. Ὅπως διαπιστώνεται ἀπό τούς Συμβούλους θεολόγων –καί ὄχι μόνο⁹⁷– οἱ μαθητές

96. Ἡ γνώμη τῶν Συμβούλων τῶν Θεολόγων Καθηγητῶν γιά τό σύγχρονο ἄνθρωπο καί τή διάθεση του νά ἀποφεύγει τίς πνευματικές συμβουλές ἔρχεται νά συναντήσῃ τήν ἄποψη τοῦ Καθηγητοῦ Ἀ. Μ. Σταυροπούλου, ὁ ὁποῖος καί σημειώνει: «Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι σήμερα ἐπικρατεῖ ἕνα πνεῦμα ἐναντίον κάθε ὑπακοῆς καί ὑποταγῆς στήν αὐθεντία. Σέ ἀκραῖες περιπτώσεις μάλιστα, ὁ σημερινός ἄνθρωπος φτάνει στό σημεῖο νά ἀρνεῖται κάθε μορφή αὐθεντίας, κι ὄχι μόνο ἐκεῖνη πού θέλει νά ἐπιβάλλεται μέ τρόπο ἀνταρχικό» (Συμβουλευτική Ποιμαντική, Διδακτικές Σημειώσεις), Ἀθήνα 2000, σσ. 124-125.

97. Κατά τή διάρκεια τοῦ 8ου ἐτήσιου συνεδρίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐταιρίας Συμβουλευτικῆς (Ἀθήνα 20-23 Σεπτ. 2001) ὁ γράφων παρουσίασε τό θέμα «ἡ συμβουλευτική παρέμβαση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπ/σης στό πλαίσιο τοῦ σχολείου» ἀκολούθησε ἐνδιαφέρουσα συζήτηση μεταξύ τῶν συμμετεχόντων. Ὅπως τόνισαν τόσο ἡ κ. Στάμου, (φιλόλογος σέ Λύκειο, Διδάκτωρ καί συνεργάτης του κ. Ἀ. Κοσμοπούλου στό Πανεπιστήμιο τῆς Πάτρας) ὅσο καί ἡ κ. Βλαχάβα (ψυχολόγος, ὑπεύθυνη τῆς λειτουργίας τοῦ Συμβουλευτικοῦ Σταθμοῦ Νέων Νομοῦ Ἀχαΐας) στήν πολύχρονη παρουσία τους στό Γυμνάσιο καί τά Λύκεια ὁ

καταφεύγουν πιά συχνά στο θεολόγο για συμβουλή από ό,τι σέ έναν καθηγητή άλλης ειδικότητας. Σήμερα διαπιστώνονται μεταξύ των νέων (ειδικά των τάξεων του Λυκείου) πολλά αδιέξοδα και ένας θεολόγος με προσωπικότητα, πού αντιμετώπιζει τους μαθητές με γνησιότητα και ως πρόσωπα, μπορεί νά τους προσφέρει σημαντική στήριξη. Αυτό έπειδή τό θρησκευτικό μάθημα είναι τό κατεξοχήν βιωματικό⁹⁸ και άνθρωπιστικό μάθημα⁹⁹. Αυτό συμβαίνει γιατί μπορούν νά θυγοϋν ύπαρξιακά θέματα καθώς και νά δοθοϋν άφορμές άναζήτησης νοήματος ζωής, όταν τό διδάσκουν καταρτισμένοι θεολόγοι και ύπάρχει και σχολικό έγχειρίδιο κατάλληλο. Άκόμη αυτό συμβαίνει συχνότερα όταν τά θέματα πού άναπτύσσονται είναι πιά κοντά στά προβλήματα πού αντιμετώπιζουν οί νέοι. Έτσι δημιουργοϋνται ιδανικές προοπτικές για τήν συμβουλευτική προσφορά του θεολόγου μέσα στο Σχολείο.

Ποιά κυρίως θέματα άπασχολοϋν τίς συμβουλευτικές παρεμβάσεις των θεολόγων; Οί άπαντήσεις δείχνουν ότι ύπερτεροϋν τά οικογενειακά (διαζύγια, σχέσεις με γονείς ή άδελφια), τά διαπροσωπικά (φιλία, συμμαθητές, ρατσισμός), και τά προβλήματα σχέσεων με τό άλλο φύλο. Άκολουθοϋν τά ζητήματα των σχέσεων καθηγητών - μαθητών, ή κρίση άξιων, τά μαθησιακά προβλήματα, τό θέμα τής επαγγελματικής τους άποκατάστασης καθώς και ζητήματα πού δημιουργοϋνται από τήν παραπρωματική συμπεριφορά νέων (έπιθετικότητα, βία, ναρκωτικά κ.ά.).

Όσον άφορᾷ στον τρόπο πού άσκειται συνήθως ή συμβουλευτική παρέμβαση αυτό γίνεται κυρίως μέσα από προσωπική καθοδήγηση ενώ άρκετές φορές παίρνει άφορμές μέσα από τό μάθημα. Σημαντικές εύκαιρίες προσφέρει ή στήριξη - συμπαράσταση μαθητών σέ κάποια έκτακτα

«συνήθης» σύμβουλος στα σχολεία είναι ο θεολόγος. Χαρακτηριστικά είπαν: «Τά παιδιά συνήθως πλησιάζουν και έμπιστεύονται τό θεολόγο για τά πολύ μεγάλα προβλήματα πού αντιμετώπιζουν». Στο ίδιο μήκος κύματος κυμάνθησαν και οί αντιδράσεις των ύπολοιπων συνέδρων σχολικών ψυχολόγων, συμβούλων, ψυχολόγων και εκπαιδευτικών άλλων ειδικοτήτων.

98. Για τό βιωματικό χαρακτήρα του μαθήματος Θρησκευτικών βλ. Χρ. Βασιλόπουλου, *Η διδασκαλία των Θρησκευτικών στη Μέση Έκπαίδευση*, Έκδ. Άφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 17-25.

99. Για τόν άνθρωπιστικό χαρακτήρα τής Παιδείας αλλά και του μαθήματος Θρησκευτικών βλ. Ι. Κογκούλη, *Προβλήματα Ειδικής Διδακτικής του Θρησκευτικού μαθήματος*, Έκδ. Άφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 14-20.

συμβάντα (θάνατος οἰκείου, ἀπόπειρα αὐτοκτονίας, εἰδήσεις πού συγκλόνισαν τήν κοινή γνώμη κ.ἄ.). Σέ μικρότερο βαθμό ἐνεργεῖ ὑποστηρικτά ὁ θεολόγος ὡς σύμβουλος τάξης ἢ στή πλαίσια τοῦ Σχολικοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ (Σ.Ε.Π.). Ἀφορμές γιά συμβουλευτική φαίνεται νά προσφέρουν καί συμμετοχή σέ ἐκδρομές, ἢ διοργάνωση σχολικῶν ἑορτῶν, οἱ πολιτιστικές ἐκδηλώσεις κ.ἄ.

Τέλος ἡ συμβουλευτική παρέμβαση ἀρκετές φορές ἀφορᾷ καί στούς γονεῖς τῶν μαθητῶν, τόσο μέ τή μορφή συλλογικῆς ἐνημέρωσης ὅσο καί μέ τή μορφή τῆς προσωπικῆς συνάντησης κατά τή γνώμη τῶν ἐποπτευόντων θεολόγων. Χρειάζεται ὅμως ὁ θεολόγος νά ὀργανώσει καί ἓνα «δί-κτυο» συνεργασίας μέ πρόσωπα, φορεῖς καί ὀργανισμούς. Ἡ ἐνορία, ὁ ἱερέας τῆς ἐνορίας (καί εἰδικότερα ὁ ἱερέας νεότητος), ὁ Δῆμος μέ τίς ψυχοκοινωνικές ὑπηρεσίες του, κατάλληλοι ψυχολόγοι μπορεῖ νά εἶναι ἄμεσοι συνεργάτες του. Σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις χρειάζονται τά κατάλληλα καί ἐπαρκῆ ἄτομα καί ἡ διάθεση ἀμοιβαίας συνεργασίας.

3. Ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ σέ ἄλλες χῶρες

Γιά νά συγκεντρώσουμε πληροφορίες γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ σέ ἄλλες χῶρες ἐρευνήσαμε τόσο στήν ἑλληνική¹⁰⁰ καί ξένη βιβλιογραφία¹⁰¹ ὅσο καί σέ ἄρθρα εἰδικῶν περιο-

100. Βλ. Ἐμμ. Περσελῆ (ἄρθρο γιά τήν «Εὐρωπαϊκή Ἐκπαιδευτική διαδικασία καί Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή») στό *Σχολική Θρησκευτική Ἀγωγή*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998, σσ. 17-21. Ἐπίσης Π. Ἡ. Καρυώτη, *Ἡ θέση τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν σέ χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης*, περ. *Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή* ἔτος ΜΗ' τεῦχ. 423, 1995, σσ. 204-206 καί τοῦ ἰδίου, *Οἱ διδάσκοντες τά θρησκευτικά σέ χῶρες τῆς Εὐρώπης. Συμπεράσματα καί προτάσεις*, περ. *Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή* ἔτος ΜΗ' τεῦχος 424, 1995, σσ. 232-234. Ἀκόμη Ἡρακλῆ Περράκη, *Ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν στίς χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης*, στήν Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, τόμος 7, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 85-104.

101. Πρόκειται γιά τά: P. Ribbins, *Pastoral Care in Schools*, στό V. Campbell (ἐπιμ.) *A. Dictionary of pastoral care*. H. Schultze, *Christianity in European School Education: National Heritage or World Religion?* στό *British Journal of Religious Education*, vol 15. no. 1, 1992, σσ. 37-42. HMI, *Aspects of Secondary Education HMSO 1979*; *Pastoral care in the Comprehensive Schools of Wales HMSO, Cardiff 1982*. Marland M. *Information Skills and the Whole-School Curriculum*, paper presented to the British Library Conference, 12 Oct. 1983, London 1983. R.

δικών¹⁰². Ἐπειδή οἱ πληροφορίες πού συγκεντρώσαμε ἦταν μᾶλλον φτωχές ἔγινε μιά προσπάθεια ἐκζήτησης πληροφοριῶν μέσω ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου (e-mail). Γιά τό λόγο αὐτό συντάχθηκε ἕνα ἐρωτηματολόγιο στά Ἀγγλικά, πού θά βοηθοῦσε στήν ὁμαδοποίηση τῶν πληροφοριῶν πού μᾶς ἀφοροῦν. Τό ἐρωτηματολόγιο αὐτό, πού ἦταν διερευνητικό, ἐπιδιώχθηκε νά εἶναι σύντομο μέ κλειστές (μέ δυνατότητα ἔκφρασης καί διαφορετικῆς ἔκφρασης) καί ἀνοικτές ἐρωτήσεις¹⁰³ πού διερευνοῦσαν ἐκτός τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης καί πληροφορίες γιά τή θέση τοῦ μαθήματος στήν Ἐκπαίδευση τῆς χώρας αὐτῆς. Τό ἐρωτηματολόγιο τό ἀπευθύνουμε σέ 3 Ὄργανισμούς. Ἀρχικά στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν καί εἰδικότερα στήν ὁμάδα πού ἐκδίδει 3 φορές τό χρόνο τό περ. EEF-NET (Education and Ecumenical Formation of the World Council of Churches) μέσω τῆς ἠλεκτρονικῆς τῆς διεύθυνσης¹⁰⁴. Δυστυχῶς δέν εἶχαμε ἀνταπόκριση στό αἴτημά μας.

Ἀρκετά βοηθητική ἦταν ἡ συμμετοχή τῆς Διεθνούς Ἐταιρείας Πρακτικῆς Θεολογίας S.I.T.P. (Société Internationale de Théologie Pratique) καί τῆς Διεθνούς Ἐταιρείας A.I.E.M.P.R. (Association Internationale d' Etudes Medico-Psychologiques et Religieuses). Στά μέλη αὐτά ἀπευθυνθήκαμε προσωπικά μέσω τοῦ ἠλεκτρονικοῦ τους ταχυδρομείου¹⁰⁵.

Riess - K. Fiedler (Hg), Die verletzlichen Jahre. Handbuch zur Beratung und Seelsorge an Kindern and Jugendlichen, Gütersloh 1993. Ἐπίσης G. Miller, G. Reider (edd.) Vom Geist des lehreus. Aspekte erzieherischs Spiritualität, Verlag A. Weger, Brixen 1998.

102. Βλ. περιοδικό Education Newsletter πού ἐκδίδεται ἀπό τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (World Council of Churches) στό τεῦχος 1, 1998 ὅπου ὑπάρχει ἀφιέρωμα γιά τό Σχολεῖο ὡς μαθησιακή κοινότητα. Στό τεῦχος αὐτό ὑπάρχει ἄρθρο τοῦ Shiprah Gichaga μέ τίτλο The Provision of Guidance and Counselling.

103. Βλ. στό Παράρτημα γιά τό ἐρωτηματολόγιο αὐτό. Γιά τή μεθοδολογία τῆς σύνταξης τοῦ ὁδηγοῦ συνέντευξης ἐλήφθη ὑπόψη τό ἔργο τοῦ M. Duverger, *Μέθοδοι Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν*, Ἀθήνα 1990, σσ. 159-162, καί Louis Cohen & Lawrence Manion, *Μεθοδολογία Ἐκπαιδευτικῆς ἔρευνας*, μετάφραση Χ. Μησοπούλου καί Μ. Φιλοπούλου, Ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2000, σ. 373-410 (στίς σελίδες αὐτές οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρονται στήν ἐρευνητική συνέντευξη).

104. Οἱ δύο διευθύνσεις στίς ὁποῖες ἀπευθυνθήκαμε εἶναι ger@wcc-coe.org καί vpm@wcc-coe.org.

105. Ὁφείλονται εὐχαριστίες στά μέλη τῆς ἐταιρείας πού βοήθησαν μέ τή συμπλήρωση τῶν ἐρωτηματολογίων.

Συνολικά είχαμε 23 απαντήσεις. Οί χώρες πού αντιπροσωπεύονται από τούς απαντώντες ήταν: Αγγλία, Αυστραλία, Γαλλία, Γερμανία, Έλβετία, Ίταλία¹⁰⁶, Καναδάς και Λίβανος. Τά ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από τόν Ίούνιο του 2000 μέχρι τόν Μάιο του 2001. Οί περισσότεροι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν Διευθυντές Σχολείων ή καθηγητές Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης ενώ 9 από αυτούς είναι Πανεπιστημιακοί (καί κυρίως στό αντικείμενο τής Θρησκευτικής Έκπαίδευσης). Όσον αφορά στην όμολογία οί περισσότεροι ανήκαν στην Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία καί κάποιοι στην Προτεσταντική όμολογία, ενώ υπήρχαν καί 2 (έλληνο)ορθόδοξοι από τήν Αυστραλία. Από τίς γενικές ερωτήσεις στίς όποιες απάντησαν στίς περισσότερες χώρες, έκτός τής Γαλλίας¹⁰⁷ όπου στά δημόσια Σχολεία άπουσιάζει παντελώς, έντάσσεται στό πρόγραμμα του σχολείου (είναι τακτικό γνωστικό αντικείμενο) αλλά τίς περισσότερες φορές είναι προαιρετικό¹⁰⁸. Τό μάθημα διδάσκουν στίς περισσότερες χώρες λαϊκοί καί κληρικοί. Φαίνεται όμως νά υπερεροούν οί λαϊκοί, όπως στή γειτονική μας Ίταλία όπου τό 80% είναι λαϊκοί καί τό 20% κληρικοί¹⁰⁹. Οί διδάσκοντες είναι υποχρεωτικά θεολόγοι στην

106. Ένα μέρος από τά ερωτηματολόγια αυτά προέρχονται από τήν Ίταλία, γιατί ό Καθηγητής κ. Luigi Filippi (πρώην πρόεδρος τής Έταιρίας A.I.E.M.P.R.) είχε τήν καλοσύνη νά τό μεταφράσει στά Ίταλικά καί νά τό στείλει στίς ένώσεις (λαϊκών καί κληρικών) θεολόγων καθηγητών τής Ίταλίας. Βλ. παράρτημα γιά τό ερωτηματολόγιο μεταφρασμένο στά Ίταλικά.

107. Στή Γαλλία τά περισσότερα ιδιωτικά Σχολεία ανήκουν στή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία. Όπως μās πληροφορεϊ όμως ό Jean Joncheray –πού εργάζεται στό Ίνστιτούτο τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας στό Παρίσι– στά μέν ιδιωτικά σχολεία προσαρμόζεται τό Πρόγραμμα του Σχολείου καί διδάσκονται μαθήματα θρησκευτικού πολιτισμού. Στά Δημόσια Σχολεία υπάρχουν κάποιες «ποιμαντικές υπηρεσίες», πού στελεχώνονται από λαϊκούς καί κληρικούς, πού προσφέρουν είτε μέσα στό Σχολείο είτε (τίς πίο πολλές φορές) πολύ κοντά καί έξω από αυτό τίς υπηρεσίες τους. Οί υπηρεσίες αυτές ονομάζονται «aumôneries» καί έποπτεύονται από τήν Ρωμαιοκαθολική ή τήν προτεσταντική Έκκλησία.

108. Γιά τή θέση τής Θρησκευτικής Άγωγής στό Έκπαιδευτικό σύστημα των ευρωπαϊκών χωρών Βλ. Έμμ. Περσελή *Σχολική Θρησκευτική άγωγή*, Έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 1998, σσ. 17-21.

109. Τήν πληροφορία αυτή μās έδωσε (σε ερωτηματολόγιό μας πού συμπλήρωσε στίς 31/5/2001 στά Άγγλικά) ό Pajer Flavio, ό όποιος είναι Λέκτορας στό αντικείμενο τής Θρησκευτικής Έκπαίδευσης / Παιδαγωγικής στό Pontificia Universita Salesiana τής Ρώμης.

Γερμανία και την Ίταλία ενώ στις άλλες χώρες φαίνεται να μην είναι όλοι θεολόγοι αλλά όμως να έχουν κάποια θεολογική κατάρτιση.

Στις περισσότερες χώρες την ευθύνη της έποπτείας για τό μάθημα μοιράζονται Πολιτεία (Ύπουργείο Παιδείας, Διευθυντές Σχολείων) και οί κατά τόπους Χριστιανικές Έκκλησίες (Έπισκοπικές Άρχές, Γραφείο Έκπαίδευσης τοπικής Έκκλησίας). Τό μάθημα στις περισσότερες χώρες διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα, εκτός της Ίταλίας και της Έλβετίας, της Γαλλίας (στά ιδιωτικά Ρωμαιοκαθολικά Σχολεία) και σε μερικές περιοχές του Καναδά στην όποια διδάσκεται μόλις 1 ώρα εβδομαδιαίως. Πάντως παρατηρείται ή τάση σε μερικές χώρες, όπως ή Γαλλία και ό Καναδάς, να αλλάζει τό περιεχόμενο του μαθήματος και να αντικαθίσταται τό μάθημα των Θρησκευτικών από μάθημα «Θρησκευτικού Πολιτισμού». Αυτά τά μαθήματα δέν έχουν ένα στόχο κατηχητικό αλλά έχουν ως στόχο να δώσουν μιá πληροφορηση πολιτιστικού τύπου γύρω από τίς μεγάλες θρησκείες του κόσμου.

Στήν έρώτηση «άπό την έως τώρα έμπειρία τους άν ασκείται συμβουλευτική από αυτούς πού διδάσκουν Θρησκευτικά στους έφήβους μαθητές σήμερα;», υπάρχει ποικιλία άπαντήσεων. Οί περισσότεροι αναφέρουν ότι είτε αρκετά συχνά είτε σπάνια (οί άπαντήσεις μέ τή μεγαλύτερη συχνότητα) οί μαθητές έρχονται να συζητήσουν προσωπικά τους προβλήματα και ζητούν τή θέση της θρησκείας (Έκκλησίας) άπέναντι στα διάφορα σύγχρονα προβλήματα. Σε μικρότερα ποσοστά υπάρχουν οί άπαντήσεις «πολύ συχνά» και «καθόλου». “Όσον άφορα στην περίπτωση να άδιαφοροϋν οί καθηγητές για άσκηση συμβουλευτικής φαίνεται κι αυτό –σε αρκετές περιπτώσεις– να είναι ύπαρκτό. “Όμως αρκετές φορές είναι και ή θέση του μαθήματος όπως στα κρατίδια της Γερμανίας όπου τελευταία τό μάθημα έχει χειραφετηθεί από τόν κατηχητικό του χαρακτήρα και δέν διαφέρει από τά μαθηματικά και τή Γεωγραφία. Αυτό γιατί δίδεται έμφαση στό γνωστικό περιεχόμενο του μαθήματος και την πολιτιστική του άξια.

Οί περισσότεροι διδάσκοντες, όντας λαϊκοί, είτε δέ γνωρίζουν να συμβουλεύουν είτε δέν ένθαρρύνονται και από τίς Έκκλησιαστικές άρχές να κάνουν κάτι τέτοιο γιατί θεωρείται αποκλειστικά προνόμιο των ιερέων ή παστόρων. Άλλη έξήγηση για την τοποθέτηση σε δεύτερη μοίρα της συμβουλευτικής από τούς θεολόγους, είναι ότι τά σημερινά Σχολεία έχουν ειδικούς Συμβούλους (σχολικούς ψυχολόγους, κοινωνικούς

λειτουργούς κ.ά.) εἴτε μόνιμα εἴτε τά ἐπισκέπτονται κάποιες ὥρες τήν ἐβδομάδα. Ὑπάρχει ἡ παρατήρηση ὅτι τά Θρησκευτικά στά Σχολεῖα δίνουν μερικές πληροφορίες γύρω ἀπό τίς Θρησκείες καί ὅτι αὐτή ἔχει ἕναν πρακτικό χαρακτήρα καί ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἐνδιαφέρον καί τό χάρισμα τοῦ θεολόγου. Μερικοί ἀκόμη παράγοντες ἀπό τούς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου ἀπό τό θεολόγο εἶναι: α) τό ἐνδεχόμενο νά ὑπάρχουν ποιμένες σύμβουλοι στό Σχολεῖο (ὁπότε νά καταφεύγουν συχνότερα σ' αὐτούς), β) ἡ ἔμφαση πού δίνει ἡ Διεύθυνση τοῦ Σχολείου σ' αὐτό τό ἔργο καί γ) ἡ προσωπικότητα τοῦ ἴδιου τοῦ καθηγητῆ.

«Ἀπευθύνονται, ὁμως, οἱ σημερινοί ἔφηβοι στόν καθηγητή τῶν Θρησκευτικῶν γιά συμβουλευτική στήριξη;». Καί σ' αὐτό τό ἐρώτημα οἱ ἀπαντήσεις μοιράζονται ἀνάμεσα στό «ἀρκετά συχνά» καί στό «σπάνια». Ἀκόμη καί σ' αὐτό τό ἐνδεχόμενο πάντως φαίνεται ὅτι «προφανῶς ἀπευθύνονται σ' αὐτούς πιά συχνά ἀπό ὅτι στούς καθηγητές ἄλλων εἰδικοτήτων». Ὑπάρχει ὁμως καί σέ μεγάλο ποσοστό ἀδιαφορία τῶν μαθητῶν ἀπέναντι στήν ἄσκηση τῆς συμβουλευτικῆς ἀπό ἕνα θεολόγο. Ἐνας λόγος εἶναι καί τό γεγονός ὅτι μέγας ἀριθμός μαθητῶν δέν μπορεῖ νά πραγματοποιήσει προσωπική ἐπικοινωνία μέ τούς καθηγητές. Εἶναι δύσκολο σ' αὐτούς νά ἐμπιστευθοῦν προσωπικά τους προβλήματα. Φαίνεται σ' αὐτές τίς περιπτώσεις ὅπου ὑπάρχουν σύμβουλοι μὴ καθηγητές νά προτιμοῦνται ἀπό τούς μαθητές. Ἐνας ἄλλος λόγος εἶναι καί ἡ ἐκκοσμίκευση¹¹⁰ τῶν σημερινῶν μαθητῶν πού τούς ὀδηγεῖ νά ἐκζητοῦν συμβουλές ἀπό ἄλλες πηγές.

Οἱ μαθητές ὄλων τῶν ἡλικιῶν ἀπευθύνονται τό ἴδιο συχνά γιά συμβουλευτική στήριξη στό θεολόγο καθηγητή. Ἀρκετό ὁμως ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τά θέματα πού ἀπασχολοῦν τίς συμβουλευτικές συναντήσεις. Τά προβλήματα τά οἰκογενειακά (διαζύγια, σχέσεις μέ γονεῖς ἢ ἀδελφία) ἔρχονται πρῶτα ἐνῶ ἀκολουθοῦν τά διαπροσωπικά (φιλία,

110. Γιά τήν ὀλοένα αὐξανόμενη ἐκκοσμίκευση στίς μοντέρνες εὐρωπαϊκές κοινωνίες καί τήν παρακμή τῶν παραδοσιακῶν ἐκκλησιῶν - θρησκειῶν, πού φαίνεται ἀπό τή μείωση τῶν θρησκευτικῶν πρακτικῶν, βλ. τό 7ο κεφάλαιο τῆς ἀδημοσίευτης διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Ἑμμ. Περσελῆ, *A Study of Religious Education in Contemporary Greece and the Attitudes toward Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12-15 years*, Lancaster 1987, σσ. 173-197.

συμμαθητές, ρατσισμός) και τά ζητήματα σχέσεων καθηγητών - μαθητών. Κατόπιν έπονται σέ συχνότητα τά προβλήματα σχέσεων μέ τό άλλο φύλο, ή κρίση άξιων και ή παραπτωματική συμπεριφορά νέων (έπιθετικότητα, βία, ναρκωτικά κ.ά.). Σέ πολύ μικρό ποσοστό άπασχολούν τίς συναντήσεις θεολόγων - μαθητών τά μαθησιακά προβλήματα και ή έλλειψη νοήματος ζωής.

“Όσον άφορᾷ τόν τρόπο μέ τόν όποιο άσκούν τή συμβουλευτική φαίνεται αυτό νά γίνεται συχνότερα ώς στήριξη - συμπαράσταση σέ κάποια έκτακτα συμβάντα (θάνατος οικείου, άπόπειρα αυτοκτονίας, ειδήσεις πού συγκλόνισαν τήν κοινή γνώμη κ.ά.). Και ή προσωπική καθοδήγηση (δηλαδή άτομική συμβουλευτική συνάντηση τοῦ συμβούλου μέ τό μαθητή) όπως και ή συμβουλευτική μέ άφορμές μέσα άπό τό μάθημα είναι έξίσου δημοφιλείς τρόποι καθοδήγησης για τούς θεολόγους καθηγητές. “Όλα έξαρτῶνται άπό τό ταλέντο τῶν καθηγητῶν και τήν έμπιστοσύνη πού έμπνέουν. Η φαντασία και ή έμπειρία τοῦ θεολόγου - συμβούλου μπορεῖ νά προσφέρει πολλούς έναλλακτικούς τρόπους συμβουλευτικής. Μεταξύ αὐτῶν προτείνονται τό παιχνίδι ρόλων (role playing)¹¹¹ και ή πνευματική άφύπνιση (spiritual awakening), ένῶ άκόμη προτείνεται και ή άξιοποίηση τῶν έκδρομῶν τοῦ Σχολείου και τῶν πολιτιστικῶν έπισκεπτῶν ώς ευκαιρίες συνάντησης και επικοινωνίας μεταξύ συμβούλου και μαθητῶν.

Η συμβουλευτική πού προσφέρεται άπό θεολόγους καθηγητές μπορεῖ κάποιες φορές νά άφορᾷ και στους γονεῖς τῶν μαθητῶν. Υπάρχουν όμως κάποιοι θεολόγοι καθηγητές, στίς χῶρες αυτές, πού είναι μάλλον έπιφυλακτικοί σ' αὐτήν τήν μορφή παιδαγωγικής προσφορᾶς. Συνήθως εκείνοι πού έχουν τήν πρωτοβουλία σ' αυτές τίς συναντήσεις είναι οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς, γι' αυτό και γίνονται τίς περισσότερες φορές μετά άπό δικό τους αίτημα. Συνήθως οἱ γονεῖς ενημερώνουν τούς εκπαιδευτικούς και τούς συμβουλευτῶνται για προβλήματα τῆς οικογένειας, πού έχουν επίδραση στή σχολική συμπεριφορά τῶν παιδιῶν τους. Υπάρχουν όμως και

111. Για τό παιχνίδι ρόλων βλ. W. Kemler, *Gestalt Therapy*, στό R. Corsini's (ed) *Current psychotherapies*, F.E. Peacock Pub. Illinois 1973, σσ. 251-286. Άκόμη M. Μαλικιώση - Λοῖζου *Συμβουλευτική Ψυχολογία...*, 1999, σ. 369 και M. Herbert, *Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας*, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1992, σσ. 234-235.

περιπτώσεις πού ὁ σύμβουλος καλεῖ γιά διάλογο τούς γονεῖς. Οἱ περιοδικές συναντήσεις γιά ἐνημέρωση τῶν γονέων στό σχολεῖο φαίνεται νά προσφέρουν κάποιες τέτοιες εὐκαιρίες.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τούς γονεῖς οἱ θεολόγοι σύμβουλοι μπορεῖ νά συνεργάζονται καί μέ ἄλλους φορεῖς, πρόσωπα καί ὀργανισμούς. Αὐτοί εἶναι οἱ διάφοροι σύμβουλοι (ποιμαντικός σύμβουλος, σύμβουλος σχολικῆς ζωῆς κ.ἄ.). Ἰδιαίτερα συχνά ἐμφανίζεται ἡ ἀνάγκη συνεργασίας μέ (σχολικούς) ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς καί τούς διευθυντές τῶν σχολείων. Ἀκόμη ὁ σχολικός ἱερέας, ἡ ἐνορία καθώς καί σύλλογοι ἐθελοντῶν ὅπως καί οἱ συνάδελφοι ἐκπαιδευτικοί φαίνεται νά ἀποτελοῦν πολύτιμους συνεργάτες στό συμβουλευτικό ἔργο τοῦ θεολόγου.

4. Ἡ ἀνάγκη συμβουλευτικῆς στήριξης τῶν ἐφήβων μαθητῶν ἀπό τούς καθηγητές τους

Τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἀμερική, ὑπό τήν ἐπίδραση τῶν ψυχαναλυτικῶν καί ἀνθρωπιστικῶν συμβουλευτικῶν θεωριῶν, ἔχει διαμορφωθεῖ ἕνα ρεῦμα πού πιστεύει στήν ἀνάγκη τῆς συναισθηματικῆς ἐκπαίδευσης¹¹². Χωρίς νά παραμερίζονται οἱ γνωστικές ἀνάγκες τῶν ἐφήβων, καί ὁ ἀντίστοιχος ρόλος τοῦ σχολείου, ἡ συναισθηματική ἐκπαίδευση δίνει ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν ἀνάπτυξη τῆς σχέσης μέσα στήν τάξη. Ἡ θεωρία αὐτή πιστεύει ὅτι ἡ ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν Μέσης Ἐκπαίδευσης γνώση καί κατανόηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐφήβων μαθητῶν τους, μπορεῖ νά θέσει τά θεμέλια μιᾶς (ψυχο)συναισθηματικῆς ἐκπαίδευσης. Ἔτσι ἡ αἴθουσα διδασκαλίας μπορεῖ νά μετατραπεῖ σέ ἕνα ἐργαστήρι ἀνάπτυξης διαπροσωπικῶν σχέσεων.

Μιά τέτοια ὅμως «δημιουργική μάθηση» ἀπαιτεῖ καθηγητές ἱκανούς νά ἀναπτύσσουν οὐσιαστικές, θετικές συναισθηματικές σχέσεις μέ τούς μαθητές τους, χωρίς ὅμως νά συγχέουν τό ρόλο τους. Ἡ ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν γνώση καί κατανόηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐφήβων, θά τούς βοηθήσει ὥστε τή μὴ ἀναμενόμενη ἐπιθετική ἢ παθητική συμπερι-

112. Αὐτό ἔγινε κυρίως ὑπό τήν ἐπίδραση τῶν C. Rogers, A. Maslow. Ἀναλυτική παρουσίαση τῶν θεωριῶν τους γιά τήν συμβουλευτική στήν ἐκπαίδευση περιέχονται στό βιβλίο τῆς Μ. Μαλιώση - Λοῖζου, *Ἡ συμβουλευτική ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001, σσ. 31-64. Βλ. ἀκόμη C. Rogers, *Ὁμάδες συνάντησης*, μετ. Ἀθ. Ντούργα, Ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1991, σσ. 183-187.

φορά, νά μήν τή νιώθουν ὡς ἀπειλή ἢ ἀμφισβήτηση τοῦ προσώπου τους ἀλλά ὡς ἀφορμή ἐπικοινωνίας καί συμπροβληματισμοῦ.

Οἱ ἔφηβοι μέ τόν τρόπο τους μᾶς δείχνουν ὅτι ἔχουν ἀνάγκη ἐλέγχου, ὁρίων καί καθοδήγησης ἀπό τούς ἐνηλίκους¹¹³. Οἱ ἔφηβοι μέ ὅλα ὅσα κάνουν, στέλνουν μηνύματα πού ἐκφράζουν τήν ἀνάγκη τους γιά μιᾶ συνεπή καί καθοδηγητική παρουσία τῶν καθηγητῶν (καί ἄλλων ἐνηλίκων) δίπλα τους. Μιά συμβουλευτική πού θά βασιζέται σέ ὑγιεῖς ἀρχές καί ἡ ὁποία θά τούς καθορίζει κάποια ὅρια. Ὅπως διδάσκει καί ὁ Μέγας Βασίλειος:

«Πολύ τό ἀναγκαῖον καί χρήσιμον ἐκ τῆς συμβουλῆς τῶ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, διά τό ἕνα μηδένα ἑαυτῶ ἐξαρκεῖν πρός πάντα, ἀλλά δεῖσθαι κοινωνῶν πλέον κατά τήν τῶν συμφερόντων ἐκλογήν, ἢ κατά τās ἐνεργείας τās σωματικές. Ὡστε ἀσυμβούλευτος ἀνθρώπος πλοῖόν ἐστιν ἀκυβέρνητον, ὡς ἔτυχε ταῖς φοραῖς τῶν πνευμάτων ἐκδεδομένων. Εἰ τοίνυν ἐν ταῖς περὶ τῶν τυχόντων σκέψεσι συμβούλους παραλαμβάνομεν, ὅταν ὑπέρ ψυχῆς καί τῶν διαφερόντων αὐτῇ βουλευόμεθα, πῶς οὐχί τούς θαυμαστούς συμβούλους ἐπιζητητέον ἡμῖν;»¹¹⁴.

Οἱ ἔφηβοι ἐμφανίζονται νά ἔχουν ἀνάγκη τήν ὁριοθέτηση ἀπό κάποιον δυναμικό ἐνήλικο, πού θά εἶναι τό ὑποκατάστατο τῶν γονεϊκῶν τους προτύπων¹¹⁵. Αὐτά τά ὅρια θά τούς βοηθήσουν νά προστατευθοῦν ἀπό τίς ἔντονες καί ἀρνητικές συναισθηματικές ἐκρήξεις καί ἐπιθυμίες τους¹¹⁶. Εἶναι λάθος κάποιοι ἐκπαιδευτικοί ἢ γονεῖς νά ἀρνοῦνται τή θέσπιση ὁρίων στό ὄνομα τῆς δήθεν ἀντιαυταρχικῆς καί ἀντιεξουσιαστικῆς ιδεολογίας τους. Ἡ τήρηση τῆς ὀρθῆς ὁριοθέτησης ἀπό τούς ἐφήβους μαθητές λειτουργεῖ θετικά, ἀφοῦ τούς δημιουργεῖ αἰσθήματα σταθερότητας καί ἀσφάλειας. Παράλληλα μέ αὐτόν τόν τρόπο τούς δίνουμε τό μήνυμα

113. Μ. Γαβριηλίδου, *Ἡ ψυχοδυναμική καί ὁ θεραπευτικός ρόλος τῆς σχέσης ἐφήβων - ἐκπαιδευτικῶν*, στό Ἰ. Τσιάντη (ἐπιμέλεια) *Ἐφηβεία*, σειρᾶ Βασική Ψυχιατρική (Τόμος Β΄, τεῦχος Α΄), Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2000, σ. 196.

114. Εἰς τόν Προφήτην Ἡσαΐαν 3.106.11. Ἡ παραπομπή μας ἀπό τό TLG (San Basilio. *Commento al profeta Isaia*, Turin pub Societa Editrice Internazionale 1939).

115. Σ. Μανωλόπουλου, *Ἡ ψυχοσυναισθηματική ἀνάπτυξη τοῦ ἐφήβου*, στό Ἰ. Τσιάντης, Σ. Μανωλόπουλος (ἐπιμέλεια): *Σύγχρονα θέματα Παιδοψυχιατρικῆς*, τόμος Α΄, Ἐκδ. Καστανιώτης, Ἀθήνα 1987, σ. 38.

116. Κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο γιά 3 λόγους εἶναι ἀναγκαῖες οἱ συμβουλές στους νέους: 1) Γιατί ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι ἀμελής καί ἐπιρρεπής στό

ὅτι τοὺς ἐμπιστευόμαστε, ἀφοῦ τοὺς θεωροῦμε ἱκανοὺς γιὰ τὴν ἀνάληψη τῶν εὐθυνῶν τῶν πράξεών τους.

Ὁ ἔφηβος προσδοκᾷ ἀπὸ κάθε καθηγητῆ παρὰδειγμα γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσει καὶ πρότυπο γιὰ νὰ ταυτισθεῖ μαζί του. Περιμένει καθοδήγηση μὲ σεβασμὸ στὴν προσωπικότητά του, γνώσεις καὶ τρόπο ὀργάνωσης τῆς σκέψης, διαπαιδαγώγηση, διδασκαλία ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν¹¹⁷. Ταυτόχρονα ἐπιθυμεῖ ὅλα αὐτὰ νὰ συνοδεύονται ἀπὸ συναισθηματικὴ συμμετοχὴ τοῦ καθηγητῆ, ἀποδοχὴ, φιλικότητα καὶ κατανόηση δίχως κατάργηση ρόλων καὶ ὀρίων. Ὁ καθηγητὴς πού ἐκπληρώνει ὅλα αὐτὰ θὰ εἶναι γιὰ τὸν ἔφηβο ὁ πνευματικὸς ὁδηγός¹¹⁸, ὁ καλοπροαίρετος κριτής, πού μὲ τὸ κύρος του θὰ καθοδηγήσει τὸ νέο στὴν ἀνάπτυξή του. Τελικὰ ἢ σωστή, ἄρτια καὶ ὑγιὲς προετοιμασία τοῦ αὐριανοῦ ἐνηλίκου ἐπηρεάζεται ἀποφασιστικά καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πού τὸ σχολεῖο καὶ οἱ καθηγητές θὰ ἀπαντήσουν στὶς ἀνάγκες τοῦ ἐφήβου¹¹⁹.

Ἔνας ἀπὸ τοὺς πιὸ φωτισμένους Γέροντες τῶν τελευταίων χρόνων ὁ μακαριστὸς Παῖσιος ὁ Ἁγιορείτης, σὲ ἓνα βιβλίο πού φέρει τὸ ὄνομά του¹²⁰ ἔχει ἀφιερῶσει ἓνα ὀλόκληρο κεφάλαιο πού ἀσχολεῖται μὲ τὴ «νέα γενιά». Σ' αὐτὸ ἐπισημαίνει τὴν «ἀνάγκη ὁ νέος νὰ ἔχει ἓναν πνευματικὸ

κακό, 2) Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἰδιαίτερα ὁ νέος διακρίνεται γιὰ τὴ σκληρότητά του. 3) Οἱ νέοι ἐνοχλοῦνται ἀπὸ πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ περιβάλλονται ἀπὸ πολλοὺς πνευματικὸς ἐχθροὺς καὶ κινδύνους. Βλ. Βασιλείου Χαρόνη, *Βασικὲς ἀρχές τῆς Συμβουλευτικῆς καὶ Ὀδηγητικῆς κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸ Χρυσόστομο*, Ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸ περ. Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή, τευχ. Ἰαν.-Φεβρ. 1985, σ. 3.

117. Βλ. I. Salzberger-Wittenberg, G. Henry, E. Osborne, *The emptional experience of learning and teaching*, Routledge & Kegan Paul, London and New York, 1987.

118. Ὁ «ρόλος» τοῦ «Πνευματικοῦ ὁδηγοῦ» φαίνεται νὰ ἐπιλέγεται ἀπὸ τοὺς περισσότερους θεολόγους καθηγητές γιὰ νὰ περιγράψουν τὸ πρῶτιστο ἔργο τους μέσα στὸ σχολεῖο, σὲ πρόσφατη ἔρευνα, Βλ. Α. Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, *Τὸ ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καὶ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἑρευνητικὰ Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σσ. 16-18.

119. Πρβλ. E. Richardson, *Selections from "The environment of learning"* σὲ A. Colman-H. Bexton (ἐπιμέλεια) *Group relations reader*, A.K. Rice Institute Series U.S.A. 1975, σσ. 215-224.

120. Γέροντος Παῖσιου Ἁγιορείτου, *Λόγοι Α΄, Μὲ πόνο καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν σύγχρονο ἄνθρωπο*, Ἐκδ. Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον Ἰω. ὁ Θεολόγος, Σουρωτὴ Θεσσαλονίκης, 1999 κεφάλαιο 3, σσ. 237-260.

ὁδηγός¹²¹, τὸν ὁποῖο νὰ συμβουλευέται καὶ νὰ ἀκούει γιὰ νὰ πορευέται μὲ πνευματικὴ ἀσφάλεια, χωρὶς κινδύνους, φόβους καὶ ἀδιέξοδα»¹²². Θεωρεῖ ὅτι τὸ σύγχρονο κοινωνικὸ περιβάλλον, ἡ χαλαρὴ ἀγωγή τῶν γονέων καὶ τὸ Σχολεῖο μὲ τίς ἀντικρουόμενες θεωρίες καὶ τὴν ἔλλειψη πειθαρχίας ἀφήνουν ἐκτεθειμένους τοὺς νέους σὲ σοβαρὰ προβλήματα. Μὲ τὸ δικό του ἀπλό καὶ περιγραφικὸ τρόπο μιλάει γιὰ τὴ συναισθηματικὴ εὐαλωτότητα τοῦ νέου καὶ προτείνει μιὰ παιδαγωγικὴ προσέγγιση πού θὰ βοηθήσει στὸ νὰ κατανοήσει ὁ ἴδιος ὁ νέος τὴν ἀξία τῶν συμβουλῶν τῶν ἐνηλίκων. Μὲ τὴ βοήθεια τῶν συμβουλῶν, πού θὰ υἰοθετήσῃ ὑπεύθυνα καὶ ἐλεύθερα ὁ ἴδιος ὁ νέος, θὰ μπορέσει νὰ ἀποφύγει τὸν κίνδυνο νὰ «γемίσει τὴν ψυχὴ ἀπὸ ἄγχος καὶ νὰ τὴν ἀπομακρύνει αἰώνια ἀπὸ τὸ Θεό»¹²³.

Ἄλλὰ καὶ σύγχρονος Παιδαγωγός ἀναφερόμενος στὸ συμβουλευτικὸ ἔργο τῶν ἐκπαιδευτικῶν σήμερα σημειώνει ὅτι παρότι τὸ παιδαγωγικὸ περιβάλλον δέν εἶναι τὸ ἰδανικὸ καὶ ὁ «δρόμος τῆς πραγματικότητας εἶναι σπαρμένος μὲ οὐτοπίες... μποροῦμε νὰ ὁδηγοῦμε τὸν μαθητὴ... ἐφόσον τὸν βοηθᾶμε νὰ ἀντιληφθῇ τὴ δύναμη τοῦ προσώπου του καὶ νὰ ξαναβρεῖ τὴν «ἐντελέχεια» καὶ τὴ φυσικὴ του αὐτο-κατεύθυνση. Δέν εἴμαστε ἀπόντες ἀπὸ τὴ ζωὴ, τίς ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τοῦ παιδιοῦ. Ὅδηγοῦμε μὲ τὴν παροχὴ τῶν συνθηκῶν, ὁδηγοῦμε ἐπειδὴ ἐργαζόμαστε μὲ τὴν πρόληψη τῆς ζημιᾶς, ὁδηγοῦμε ἐπειδὴ ἔχουμε μοναδικὴ μας μέριμνα τὴ διευκόλυνση τοῦ ἀναδυομένου προσώπου καὶ τὴν ἰσχυροποίηση τῆς μοναδικῆς του πορείας»¹²⁴.

Ἐπιπρόσθετα διεθνῶς στίς μέρες μας τὸ **ἔμμεσο μοντέλο ψυχολογικῆς παρέμβασης**¹²⁵ θεωρεῖται ὡς τὸ πιὸ ἐνδεδειγμένο καὶ ἀποτελεσμα-

121. Πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι μὲ τὸν ὄρο πνευματικὸς ὁδηγός δέν ἐννοεῖται πάντα ὁ ἐξομολόγος, ὁ ἱερωμένος κληρικὸς πού ἔχει καὶ τὸ ἐνταλτήριο γράμμα νὰ ἐξομολογῇ. Ἄλλωστε στὴ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ μας παράδοση ἀρκετοὶ μὴ ἱερωμένοι (μοναχοὶ ἢ λαϊκοὶ) ἔχουν ἀσκῆσει τὸ διακόνημα τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ - συμβούλου. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα βλ. στὸ Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ καὶ Ἐξομολογητικὴ, Διδακτικὲς σημειώσεις, Ἀθήνα 2001, σσ. 129-132.

122. Ὁ.π. Γέροντος Παΐσιου Ἀγιορείτου, Λόγοι Α', σ. 250.

123. Ὁ.π. σ. 252.

124. Ἀ. Κοσμόπουλου, *Ψυχολογία καὶ Ὅδηγητικὴ τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1994, σσ. 26-27.

125. Βλ. Ἐ. Λαζαράτου, *Πρόληψη στὴν ψυχικὴ υἰγεία παιδιῶν καὶ ἐφήβων*, στὸ

τικό γιά τήν πρόληψη καί προαγωγή τῆς ψυχικῆς υγείας παιδιῶν καί ἐφήβων. Σύμφωνα μέ αὐτό τό πρόγραμμα (τό ὁποῖο ἐφαρμόζεται καί στή χώρα μας στό Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς καί Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπό Καθηγητές Ψυχολογίας καί τούς συνεργάτες τους), διαμορφώνεται ἡ κατάλληλη ὑποδομή, ὥστε οἱ ἐκπαιδευτικοί, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται κοντά στά παιδιά καί τούς ἐφήβους ἀρκετές ὥρες τήν ἡμέρα νά μποροῦν νά προλαμβάνουν καί νά παρεμβαίνουν ὅταν παρουσιάζονται προβλήματα στό σχολεῖο¹²⁶.

Ἐνα σχῆμα πού φαίνεται νά εἶναι ἀρκετά λειτουργικό, γιά τή συμβουλευτική παρέμβαση μέσα στό Σχολεῖο, εἶναι ἡ συγκρότηση μιᾶς Διεπιστημονικῆς Ὁμάδας Μελέτης τοῦ Παιδιοῦ¹²⁷ γιά τήν ἀντιμετώπιση ψυχοκοινωνικῶν καί παιδαγωγικῶν προβλημάτων τοῦ μαθητῆ μέσα στό Σχολεῖο. Ἡ Διεπιστημονική αὐτή Ὁμάδα, κατά τήν ἄποψή μας, μπορεῖ νά ἀποτελεῖται ἀπό τόν σύμβουλο τοῦ μαθητῆ (ἢ τοῦ τμήματός του), τό σχολικό ψυχολόγο (ἐάν ὑπάρχει), τό διευθυντή καί τούς ὑποδιευθυντές, ἀπό τόν καταρτισμένο θεολόγο καθώς καί ἀπό ἐκπαιδευτικούς εὐαισθητοποιημένους σέ θέματα ψυχοπαιδαγωγικῆς¹²⁸. Εὐχῆς ἔργο θά ἦταν στήν ἀρχή τῆς χρονιάς νά ὀρίζεται ἕνας καθηγητής σύμβουλος γιά 15-20 μα-

Γ. Χριστοδούλου κ.ἄ. (ἐπιμέλεια) *Προληπτική Ψυχιατρική*, Ἐκδ. Βήτα, Ἀθήνα 2000, σσ. 23-30. Ἐπίσης στόν ἴδιο τόμο Ἰ. Α. Λιάππα, *Ἡ Πρόληψη τῆς Κατάχρησ-
σης τῶν Ἐξαρτησιογόνων Οὐσιῶν*, σσ. 87-94.

126. Ἀ. Καλαντζή - Ἀζίζι καί Ἡ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια), *Εἰσαγωγικό σημεῖ-
ωμα ἐπιμελητῶν*, στό συλλογικό ἔργο: *Θέματα Ψυχικῆς Ὑγείας Παιδιῶν καί Ἐφή-
βων*, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σ. 10.

127. Ἡ Διεπιστημονική «Ὁμάδα Μελέτης τοῦ Παιδιοῦ» (Child Study Team) ἔχει ἐφαρμοσθεῖ κυρίως στό ἐξωτερικό καί στήν Ἑλλάδα σέ σχολεῖα πού ἔχουν κάποια παράδοση στή μεταφορά μοντέλων ἀπό τό ἐξωτερικό. Γιά περισσότερες λε-
πτομέρειες βλ. Μ. Παναγιώτου, *Ψυχολογική παρέμβαση σέ παιδιά καί ἐφήβους
στό πλαίσιο τοῦ Σχολείου: Μιά Διεπιστημονική προσέγγιση*, στό συλλογικό ἔργο
Ἀ. Καζαντζή - Ἀζίζι καί Ἡ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια), Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα,
Ἀθήνα 2000, σσ. 58-75.

128. Πρβλ. καί τήν Πρόταση τοῦ Καθηγητοῦ Γ. Κρουσταλάκη γιά τή συγκρότη-
ση τῆς ὁμάδας αὐτῆς. Μάλιστα στήν ὁμάδα αὐτή ὡς «βοηθοί σύμβουλοι» ὀρίζονται
«οἱ καθηγητές τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων ἢ οἱ θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται
ἄμεσα μέ τά προβλήματα τῶν μαθητῶν τῆς τάξης τους» Γ. Κρουσταλάκη, 2001, σσ.
263-265.

θητές¹²⁹ (ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν μπορεῖ νά καθορισθεῖ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαίρεσης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν μαθητῶν), ὁ ὁποῖος θά εἶναι γιὰ τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁ συντονιστὴς τῆς ὅλης ψυχοπαιδαγωγικῆς παρέμβασης πάνω στὸν μαθητὴ. Ἡ ἐκλογή συμβούλου καθηγητῆ θά μπορούσε ἀκόμη νά γινόταν, ἐφόσον εἶναι ἐφικτό, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές. Ὁ καθηγητὴς σύμβουλος τοῦ κάθε μαθητῆ θά συνεργάζεται μὲ τοὺς γονεῖς, μὲ τοὺς διευθυντές καὶ τοὺς συναδέλφους του, τίς ψυχοκοινωνικὲς ὑπηρεσίαις καὶ ἄλλους φορεῖς καὶ θά ἔχει προσωπικὴ μέριμνα γιὰ τὴν ψυχοκοινωνικὴ προσαρμογὴ τοῦ μαθητῆ στό σχολεῖο καὶ τὴν μαθησιακὴ πρόοδο τοῦ μαθητῆ. Ἀσφαλῶς ὁ θεολόγος καθηγητὴς θά εἶναι καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συνάδελφοι του, σύμβουλος τάξης ἀναλαμβάνοντας κάποιους μαθητές. Εἰδικότερα ὁμοῦ σέ θέματα διαταραχῆς τῆς ὑγιοῦς θρησκευτικότητας, (ὅπως ὑπέρμετροι ὑπαρξιακοὶ καὶ μεταφυσικοὶ φόβοι, δεισιδαιμονία, κ.ἄ.), φαινόμενα ἀρκετὰ συνήθη στὴν ἐφηβεία, ἡ συμβολὴ τοῦ θεολόγου καθηγητῆ σέ μιὰ Διεπιστημονικὴ Ὁμάδα Μελέτης τοῦ Παιδιοῦ εἶναι ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στὸ Πρῶτο αὐτὸ κεφάλαιο διαπιστώσαμε ὅτι ἡ Συμβουλευτικὴ καὶ ἡ Ἐκπαίδευση ἀποτελοῦν τίς δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος, ἀφοῦ συμπληρῶνουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ οἱ δύο μαζί ἀποβλέπουν στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου. Οἱ ἐφηβοὶ θέλουν τοὺς καθηγητές ὄχι μόνο ὡς φορεῖς μετάδοσης ἐξειδικευμένων γνώσεων. Ἐπιζητοῦν καθηγητές συμπαράστατες καὶ συνομιλητές, πνευματικούς ὁδηγούς καὶ συμβούλους γιὰ νά τοὺς ἐμπιστευθοῦν τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἀδιέξοδα πού ἀντιμετωπίζουν. Καὶ οἱ ἴδιοι ὁμοῦ οἱ θεολόγοι, ὅπως καταγράφεται σέ πρόσφατη ἔρευνα, θεωροῦν ὡς πρῶτιστο ἔργο τους τὴ συμβουλευτικὴ συμπαράσταση στοὺς μαθητές.

Ἡ συμβουλευτικὴ προσφορά στοὺς μαθητές εἶναι μέσα στίς παιδαγωγικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ θεολόγου ἐκπαιδευτικοῦ. Ἡ συμβουλευτικὴ

129. Πρβλ. σέ σχετικὴ ἐνδιαφέρουσα πρόταση τοῦ Ἰ. Τσιμπούκη, *Προσωπικὲς σχέσεις καθηγητῶν - μαθητῶν* (Παρέμβαση) στό Διεθνὲς Συνέδριο Συμβουλευτικῆς Προσανατολισμοῦ (Ἀθήνα 25-26 Νοεμβρίου 1995), Περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ, τ. 38-39, Ὀκτώβριος - Δεκέμβριος 1996, σ. 122-123.

αὐτή παρέμβαση δέν μπορεῖ νά εἶναι «ἐκ πείρας» οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐκαιριακή. Χρειάζεται νά μελετηθεῖ ἐπαρκῶς καί νά διατυπωθοῦν ἀρχές καί προϋποθέσεις γιά τήν ἀσκησή της στά πλαίσια τοῦ Σχολείου. Σέ καμία περίπτωση, πάντως, ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση ἢ δέν ἀντικαθιστᾶ τό διδακτικό του ἔργο. Ἀντίθετα ἡ συμβουλευτική διάσταση δίνει βιωματική ἔμφαση¹³⁰ στό διδακτικό περιεχόμενο τοῦ μαθήματος καί ἀναδεικνύει τίς γνώσεις τῶν Θρησκευτικῶν σέ ὁδοδείκτες ζωῆς. Ἡ καθοδήγηση εἶναι μιᾶ διαδικασία παράλληλη καί συμπληρωματική τοῦ παιδαγωγικοῦ ρόλου τοῦ σύγχρονου θεολόγου.

Ὁ θεολόγος καί τό μάθημα Θρησκευτικῶν ὀφείλουν νά ἀνταποκριθοῦν στό αἶτημα γιά μιᾶ ὑγιή «θρησκευτική» συμβουλευτική, καί εἰδικότερα γιά μιᾶ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Συμβουλευτική στό χῶρο τοῦ Σχολείου. Ἡ πρόληψη καί ἀντιμετώπιση κάποιων στρεβλώσεων στή βίωση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἀντικείμενο ἐνασχόλησης κατά πρῶτο λόγο τοῦ θεολόγου παιδαγωγοῦ.

Ἀπό τίς δύο παράλληλες προσπάθειες πληροφόρησης (στήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό) γιά τή σημερινή εἰκόνα τῆς συμβουλευτικῆς στά πλαίσια τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητῆ, βλέπουμε ὅτι οἱ ἐμπειρίες τῶν ξένων καί τῶν Ἑλλήνων συμπίπτουν σέ πολλά σημεία. Οἱ περισσότεροι θεολόγοι θεωροῦν ὅτι ἡ συμβουλευτική ἀποτελεῖ συστατικό στοιχεῖο τοῦ μαθήματος καί πιστεύουν ὅτι πρέπει νά ἀσκεῖται πιό συχνά ἀπό τούς θεολόγους. Κάποιοι ὥστόσο διατυπώνουν τήν ἀποψη γιά ἓνα πιό «ἐπιστημονικοφανές» μάθημα, πού θά στρέφεται σχεδόν ἀποκλειστικά στήν ἀντικειμενική παρουσίαση τῆς θρησκευτικῆς γνώσης (ὅπως συμβαίνει μέ τούς καθηγητές ἄλλων εἰδικοτήτων).

Μᾶλλον εὐκαιριακά ἢ σπάνια –καί φυσικά ἀπό ὄχι καταρτισμένους (στήν πλειοψηφία τους) θεολόγους– ἀσκεῖται σήμερα τό ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς. Ἡ ἔμφαση πού δίνεται στό γνωστικό στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας, ἡ πλημμελής κατάρτιση τῶν θεολόγων σέ θέματα συμβουλευ-

130. Πρβλ. Πρόλογο τοῦ Προέδρου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου (Π.Ι.) Σταμάτη Ἀλαχιώτη γιά τό Διαθεματικό Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγραμμάτων Σπουδῶν (ΔΕΠΠΣ), στήν ἰσοσελίδα του Π.Ι. (Ἀπρίλιος 2003). Ἡ καινοτομία αὐτή ἡ ὁποία εἰσάγεται τόσο στά Δημοτικά Σχολεῖα ὅσο καί στά Γυμνάσια κατά τόν κ. Ἀλαχιώτη μεταξύ ἄλλων συμβάλλει στήν ἀνάπτυξη «τῆς βιωματικῆς δράσης τοῦ μαθητῆ μέσα ἀπό ἀνάλογες δραστηριότητες καί σχέδια ἐργασίας».

τικῆς καθώς και οἱ συνθηκῆς λειτουργίας τοῦ Σχολείου φαίνεται νά εἶναι οἱ πῖο συνηθισμένοι λόγοι. Εἰδικότερα γιά τό ἐξωτερικό ἢ παρουσία εἰδικευμένων συμβούλων (ψυχολόγων κ.ἄ.) στό χῶρο τοῦ Σχολείου καθώς και ἡ θρησκευολογική, πολιτιστική, ἱστορικοκοινωνιολογική παρουσίαση τοῦ μαθήματος σέ ὀρισμένες χῶρες εἶναι πρόσθετοι λόγοι τῆς ἀδιαφορίας ἐκ μέρους τῶν θεολόγων γι' αὐτή τή διάσταση τοῦ ἔργου τους. Τόσο οἱ ἔλληνες θεολόγοι ὅσο και οἱ ξένοι διαπιστώνουν ὅτι οἱ συνήθειες σύμβουλοι μεταξύ τῶν καθηγητῶν εἶναι οἱ θεολόγοι, ἀφοῦ σ' αὐτούς καταφεύγουν πῖο συχνά οἱ μαθητές ἀπό ὅ,τι σούς καθηγητές ἄλλων εἰδικότητων.

Τά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν πῖο συχνά τίς συμβουλευτικές τους παρεμβάσεις εἶναι τά οἰκογενειακά (διαζύγια, σχέσεις μέ γονεῖς ἢ ἀδελφία) πού ἔρχονται πρῶτα, ἐνῶ ἀκολουθοῦν τά διαπροσωπικά (φιλία, συμμαθητές, ρατσισμός), τά ζητήματα σχέσεων μέ τό ἄλλο φύλο και αὐτά πού ἀφοροῦν στίς σχέσεις καθηγητῶν - μαθητῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ στόν τρόπο πού ἀσκεῖται συνήθως ἡ συμβουλευτική παρέμβαση αὐτό γίνεται κυρίως μέσα ἀπό προσωπική ἐπικοινωνία, ἐνῶ τίς περισσότερες φορές φαίνεται νά παίρνει ἀφορμές μέσα ἀπό τό μάθημα. Σημαντικές εὐκαιρίες προσφέρει ἡ στήριξη - συμπαράσταση μαθητῶν σέ κάποια ἔκτακτα συμβάντα (θάνατος οἰκείου, ἀπόπειρα αὐτοκτονίας, εἰδήσεις πού συγκλόνισαν τήν κοινή γνώμη κ.ἄ.).

Οἱ φορεῖς και τά πρόσωπα μέ τά ὁποῖα συνεργάζεται στά πλαίσια τοῦ συμβουλευτικοῦ τοῦ ἔργου ὁ θεολόγος εἶναι: οἱ γονεῖς, οἱ διευθυντές, οἱ συνάδελφοι, οἱ διάφοροι σύμβουλοι, οἱ ψυχολόγοι, οἱ ψυχοκοινωνικές ὑπηρεσίες (δήμων ἢ ἄλλων ὀργανισμῶν), ἡ ἐνορία, ὁ σχολικός ἱερέας (ὅπου ὑπάρχει). Σ' ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις ἀπαιτεῖται διάθεση ἀμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ τους, καθώς και ἡ συγκρότηση ἑνός «δικτύου», πού θά ἀποτελεῖται ἀπό κατάλληλα και δοκιμασμένα ἄτομα και ὀργανισμούς.

Τά πορίσματα παιδαγωγικῶν και ψυχολογικῶν μελετῶν σημειώνουν τήν ἀνάγκη πού ἔχουν οἱ ἔφηβοι ἀπό τή συμβουλευτική στήριξη τῶν καθηγητῶν τους. Αὐτό ἀναδεικνύεται και ἀπό τή μελέτη τῆς Παράδοσῆς μας, πού ὑπογραμμίζει τήν πνευματική διάσταση τῆς συμβουλευτικῆς παρεμβάσης, εἰδικότερα τῶν θεολόγων συμβούλων. Ἐπιπρόσθετα σήμερα ἔχουν διατυπωθεῖ προτάσεις γιά ἔμμεση ψυχολογική παρέμβαση τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Σ' αὐτές τίς συμβουλευτικές παρεμβάσεις μπορεῖ νά προ-

σφέρουν πολλά καί οἱ θεολόγοι. Εἰδικότερα ὅμως σέ θέματα διαταραχῆς τῆς ὑγιοῦς θρησκευτικότητας, (ὅμως ὑπέρμετεροι ὑπαρξιακοί καί μεταφυσικοί φόβοι, δεισιδαιμονία κ.ἄ.), φαινόμενα ἀρκετά συνήθη στήν ἐφηβεία, ἡ συμβολή τοῦ θεολόγου καθηγητῆ σέ μιᾶ Διεπιστημονική Ὁμάδα Μελέτης τοῦ μαθητῆ εἶναι ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἐπιπλέον θά ἦταν ἀδικο ἀνάμεσα σέ ἄλλες συμβουλευτικές προσεγγίσεις καί ἐξειδικεύσεις, πού φιλοξενοῦνται στό σημερινό Σχολεῖο, νά παραμερίζεται ὁ θεολόγος παιδαγωγός, πού ἐκπροσωπεῖ μιᾶ πλούσια συμβουλευτική θεολογική παράδοση καί ἐμπειρία αἰώνων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ**A. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ**

Βάσει αποτελεσμάτων προσφάτων έρευνών

1. Έ διακριτική πρόσληψη τών κοινωνικών έρευνών

Σέ μία προσπάθεια νά προσεγγίσει τούς νέους ό σύμβουλος θεολόγος καθηγητής, όφείλει νά γνωρίζει τούς νέους. Νά γνωρίζει δηλαδή τίς στάσεις τών νέων, τίς άναζητήσεις τους, τούς προβληματισμούς, τίς άξίες καί τά προβλήματά τους¹³¹. Έ γνώση αυτή δέν μπορεί νά βασιστεί μόνο σέ ύποκειμενικές αντίληψεις του ίδιου του έκπαιδευτικού καί τά στερεότυπα πού κυριαρχούν. Στην προσπάθειά του αυτή οί λεγόμενες «έπιστήμες του άνθρώπου» μπορούν νά σταθοϋν άρωγοί. Δέν άρκει μόνο ή συνεισφορά τής έξελικτικής ψυχολογίας (καί ειδικότερα οί γνώσεις για τήν ψυχική ζωή τής έφηβικής ήλικίας καθώς καί του ένηλικου έκπαιδευτικού). Οί έρευνες τών κοινωνικών έπιστημών έχουν νά μās μεταδώσουν πολύτιμες πληροφορίες για τίς στάσεις, τίς τοποθετήσεις, τά στερεότυπα, τίς άξίες, τούς φόβους καί τά άγχη τών σημερινών νέων.

Οί πληροφορίες τών έρευνών αυτών χαρακτηρίζονται από μία ρευστότητα, γιατί οί αντίληψεις τών έφήβων (καί τών ένηλικων σέ κάποιο βαθμό) αλλάζουν πολύ γρήγορα. Κάποια πρόσωπα τής έπικαιρότητας ή κάποια γεγονότα μπορούν νά μεταβάλλουν σέ μεγάλο βαθμό τίς στάσεις τών νέων (καί τών ένηλικων) για όποιοδήποτε θέμα ή άξία. Χρειάζεται μία προσεκτική άνάγνωση καί πρόσληψη του ύλικου τών κοινωνικών έρευνών. Πόσο μάλλον πού ή νεολαία δέν άποτελεί μία ένιαία κοινωνική κατηγορία¹³². Οί βεβαιότητες ως προς τό «άλάθητο» τών έρευνών,

131. «Κι αν είναι νά διδάξουμε Θρησκευτικά στους νέους... θά μπορούσαν νά άποδειχθοϋν πολύ χρήσιμα τά στοιχεία πού προέρχονται από έρευνες πού έγιναν μεταξύ τών νέων τά τελευταία χρόνια, γιατί άπαιτείται ή γνώση τών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων τους...». Α. Μ. Σταυρόπουλου *Συμβουλευτική Ποιμαντική* (Διδακτικές Σημειώσεις), Άθήνα 2000, σ. 228-229.

132. Χριστόφορου Βεργαδάκη, «Οί διαφορετικές όπτικές μās κοινωνικής έ-

όπως και ή εκ τῶν προτέρων απόρριψή τους θά πρέπει νά αποφεύγονται. Ἀντίθετα ή σχετική βεβαιότητα ὡς πρός τήν αντιπροσωπευτικότητα τῆς ἔρευνας πού λαμβάνουμε ὑπόψη μας γιά τήν συγκεκριμένη χρονική περίοδο καί γιά τή συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ἐπιβάλλονται. Αὐτή ή στάση δέν ἀποτελεῖ βέβαια προσπάθεια ἀμφισβήτησης τῆς ἀντικειμενικότητας καί τῆς ἐπιστημονικότητας τῶν ἐρευνῶν. Χρειάζεται νά ἀξιολογηθοῦν μέ διάκριση καί μέ μέτρο οἱ ἔρευνες, κυρίως αὐτές πού ἀφοροῦν στούς νέους, ἰδιαίτερος ὅταν ὁ θεολόγος ἐκπαιδευτικός θέλει νά ἀσκήσει μιά ἀποτελεσματική συμβουλευτική ἢ ἀπλῶς νά πετύχει νά ἐπικοινωνήσει μέ τούς νέους. Οἱ ἔρευνες αὐτές μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐργαλεῖα δουλειᾶς, προκειμένου νά τροποποιηθεῖ ὁ λόγος, ἢ συμπεριφορᾶ καί ή παιδαγωγική προσέγγιση κάθε ἐκπαιδευτικοῦ - συμβούλου. Εἶναι καιρός οἱ καθηγητές πέρα ἀπό τήν ὕλη τοῦ μαθήματος πού διδάσκουν, νά λαμβάνουν σοβαρά ὑπόψη, τούς ἀποδέκτες τῶν μηνυμάτων τους, τούς ἐφήβους τοῦ 21ου αἰῶνα. Μιά τέτοια προσπάθεια, ὅσον ἀφορᾶ τόν Θεολόγο, δέν ἀποτελεῖ ἀφετηρία ἐκκοσμίκευσης ἀλλά ἐγκοσμίκευσης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ¹³³.

Τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν, κάτω ἀπό τήν ὀπτική γωνία τῆς γνωριμίας μας μέ τούς σύγχρονους ἔφηβους θά ἐξεταστοῦν παρακάτω. Γιά λόγους οἰκονομίας οἱ ὑποσημειώσεις εἶναι σύντομες καί στό τέλος τῆς μελέτης (μετά τή Βιβλιογραφία) παρατίθεται ἀναλυτικός Πίνακας ἐρευνῶν (ὅπου παρουσιάζεται καί ή ταυτότητα κάθε ἔρευνας).

ρευνας», Σχόλια στήν ἔρευνα V-PRC 1999, Ἰνστιτούτου V-Project Research Consulting, «Ἀξίες, ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ἑλλάδα». Πανελλήνια ἔρευνα, χρόνος διεξαγωγῆς 21-10-1999 ἕως καί 12-11-1999, σέ 1600 νέους ἀπό ὅλη τή χώρα ἡλικίας 15-29 ἐτῶν. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς καί ή μέθοδος ἦταν ποσοτική. Οἱ σχετικές πληροφορίες γιά τήν ἔρευνα αὐτή ἐλήφθησαν ἀπό τό δικτυακό τόπο: www.v-prc.gr. Ἀκόμη μπορεῖ κανεῖς νά διαβάσει παρουσίαση τῆς ἔρευνας στό ἄρθρο τοῦ Ἀπ. Λακάσα, «*Συντηρητικοί καί ἀδιάφοροι οἱ νέοι*» στήν Ἐφημ. Ἀπογευματικῆ 24-4-2000, σ. 19.

133. Ὁ καθηγητής Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος πού χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «ἐγκοσμίκευση» ἐννοεῖ τήν πρόσληψη στοιχείων ἀπό τίς ἐπιστῆμες, τόν πολιτισμό, τήν κοινωνική ζωή μέ τήν προοπτική ἐνσωματώσεώς τους καί μεταμορφώσεώς τους μέσα στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιά μιά «προσπάθεια ἐνσαρκώσεως, προσπάθεια ἐμπολιτισμική». Βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, «*Ἐπιστήμη καί Τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς*» Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997.

2. Ἡ σχέση τῶν νέων μέ τή Θρησκεία

Ἐνα πρῶτο στοιχεῖο πού πρέπει νά ἀπασχολεῖ τό θεολόγο σύμβουλο εἶναι ἡ σχέση τῶν νέων μέ τήν θρησκεία καί ἰδιαίτερα μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας τήν πρόταση ζωῆς ἐκπροσωπεῖ. Ἀσφαλῶς οἱ συνέπειες τῆς νεωτερικότητας¹³⁴ ἔχουν ἐπηρεάσει τόσο τήν κοινωνία στό σύνολο της ὅσο καί τή νεολαία, πού εἶναι τό πῶς εὐαίσθητο κομμάτι τῆς κοινωνίας μας στίς ἀλλαγές. Ἔτσι σέ μιά σημαντική μερίδα τῶν νέων τή θέση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καί τή θρησκευτική κοσμολογία φαίνεται νά ἀντικαθιστᾶ «μιά προσανατολισμένη στό μέλλον ἀντιπραγματολογική σκέψη ὡς τρόπος σύνδεσης παρελθόντος καί παρόντος»¹³⁵. Ἡ ριζική ἀπομάκρυνση ἀπό τήν παράδοση, ἡ γενική ἀμφισβήτηση τῶν ἀξιῶν καί τῶν δογμάτων, χαρακτηριστικό τῆς νεωτερικότητας, δημιουργεῖ ῥήγματα καί στό χῶρο τῆς θρησκευτικῆς πίστεως¹³⁶. Ἐρευνώντας τίς θρησκευτικές ἀντιλήψεις τῆς προηγούμενης μόλις γενιᾶς ὁ π. Χρ. Καραγιῶργος διαπιστώνει ὅτι παρατηρεῖται κρίση στή θρησκευτική πίστη τῶν Ἑλλήνων ἐφήβων. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας δηλώνουν ὅτι τό 6,7% τῶν ἐφήβων παρουσιάζουν μιά ἀρνητική στάση σέ ἐρωτήσεις πού ἀφοροῦν θέματα πίστεως καί λατρείας (καί θά χαρακτηρίζονταν μᾶλλον ὡς «ἀγνωστικιστικές»), ἐνῶ μιά ἄλλη κατηγορία (πού χαρακτηρίζονται ὡς «σkeptικιστής») σέ ἀνάλογο ποσοστό ἀπαντᾶ ἀρνητικά στά δύο τρίτα τῶν ἐρωτήσεων σχετικά μέ τήν πίστη¹³⁷.

Ἐρευνώντας στή δεκαετία τοῦ 1980 ὁ Ἐμμ. Περσελῆς¹³⁸, μεταξύ ἄλλων καί τή θρησκευτικότητα τῶν ἐλλήνων μαθητῶν ἡλικίας 12-13 ἐτῶν

134. Γιά τήν ἔννοια τῆς νεωτερικότητας καί τίς συνέπειές της στήν κοινωνία καί τοὺς θεσμούς, βλέπε Anthony Giddens, *Οἱ συνέπειες τῆς νεωτερικότητας*, μετάφραση Γ. Μέρτζικας, ἐπιμέλεια Γ. Λικιαρδόπουλος, Ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2001. Εἰδικότερα σέ σχέση μέ τό θέμα μας βλ. τίς σελίδες 64-74 καί 115-138.

135. Ὁπ.π. σ. 126.

136. Ὁπ.π. σ. 210-212.

137. Chr. Karagiorgos, *Attitudes et conceptions religieuses chez les adolescent grecs de 16 a 18 ans –Enquere et evaluation– These de Doctor et de 3eme cucle en Theologie Catholique Strasbourg 1980.* (Παρουσίαση τῆς ταυτότητας τῆς ἔρευνας βλ. στό τέλος τοῦ παρόντος, Ἐρευνες σχετικῆς μέ τοὺς νέους).

138. Emm. Perselis, *A Study of Religious Education in Contemporary Greece and the Attitudes toward Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12-15 years.* Ἀδημοσίευτη (δακτυλογραφημένη) διδακτορική διατριβή, ἡ ὁποία ὑποβλή-

καί 14-15, διαπιστώνει ὅτι ἡ πίστη τῶν μαθητῶν ἔχει ἀρνητικά ἐπηρεασθεῖ ἀπό τήν συνεχῆ ἔξασθένηση τῆς ἐπικρατούσας θρησκείας, λόγω τῆς κυριαρχίας τῆς ἐκκοσμηκευμένης θεώρησης τῆς ζωῆς στήν ἑλληνική κοινωνία¹³⁹. Ἡ περιοχὴ πού βρίσκεται τό Σχολεῖο (ἀστικά κέντρα, ἐπαρχιακές πόλεις, ἀγροτικές περιοχές) ἔχει ἄμεση ἐπίδραση, ἀφοῦ στά μεγάλα ἀστικά κέντρα φαίνεται νά αὐξάνει ἡ ἀμφισβήτηση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ἀκόμη τά θρησκευτικά ἐνδιαφέροντα τῶν γονέων καί ὁ συχνός ἐκκλησιασμός τους (εἰδικότερα τοῦ πατέρα), καθὼς καί τό κοινωνικοοικονομικό καί τό μορφωτικό τους ἐπίπεδο¹⁴⁰, φαίνεται νά ἔχουν ἀποφασιστική ἐπιρροή στό βαθμό τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τῶν μαθητῶν.

Σέ πανελλήνια ἔρευνα μεταξύ νέων τό 1983, τῆ θρησκεία ὡς σημαντικό στοιχεῖο στή ζωή τους θεωροῦν μόλις λίγο περισσότεροι ἀπό τοὺς μισοὺς νέους ἐφηβικῆς ἡλικίας στά ἀστικά κέντρα, ἐνῶ οἱ ἀπόψεις τῶν νέων ἀπό τίς ἀγροτικές περιοχές φαίνεται, καί σ' αὐτή τήν ἔρευνα, νά εἶναι ἀρκετά πιό θετικές ἀπέναντι στή θρησκεία¹⁴¹. Ἡ ἐπίδραση ὅμως τῆς νεωτερικότητας φαίνεται σέ ἐπόμενη ἐρώτηση τῆς ἔρευνας πού ζητοῦσε

θηκε στό Παν/μιο τοῦ Lancaster γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ τίτλου Ph. C., Lancaster 1987. (Βλ. παρουσίαση τῆς ταυτότητας τῆς ἔρευνας στό τέλος τοῦ παρόντος, Ἔρευνες σχετικές μέ τοὺς νέους).

139. Βλ. Ἔβδομο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς, ὄπ.π. σσ. 173-197.

140. Βλ. Ὅγδοο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς, ὄπ.π. σσ. 198-226. Κατά τόν Ἐμμ. Περσελῆ, «ἡ ἐκπαίδευση τῶν γονέων καί τό οἰκονομικό καί τό κοινωνικό ἐπίπεδο τῆς ἐργασίας τοῦ πατέρα καί ἡ σχολική τοποθεσία πού ἐπιδρῶν ἀρνητικά στίς θρησκευτικές πρακτικές των παιδιῶν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν ὡς ἐξῆς: Πανεπιστημιακὴ ἐκπαίδευση, συνδυασμένη μέ κοινωνικά καταξιωμένη ἐργασία μπορεῖ νά προκαλέσουν μιά κριτική καί στίς παραδοσιακές ιδέες» (ἡ μετάφραση ἀπό τὰ ἀγγλικά εἶναι δική μας), ὄπ.π. σσ. 223-224.

141. Ὁλ. Γαρδίκη, Ἀ. Μουρίκη, Γ. Μυριζάκη, Θ. Παραδέλη, Ἀ. Τεπέρογλου, «Νέοι: Διάθεση χρόνου - Διαπροσωπικές σχέσεις», Ἐθνικὸ Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1999. Πρόκειται γιά τὴ δεύτερη ἔκδοση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς Πανελληνίας ἔρευνας τοῦ Ε.Κ.Κ.Ε. πού εἶχε διεξαχθεῖ μεταξύ 1200 νέων ἡλικίας 15-25 ἐτῶν τό 1983. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ εἶχε γίνεи μετά ἀπό ἀνάθεση τοῦ (τότε) Ὑφυπουργείου Νέας Γενιάς. Τὰ ἀποτελέσματα περιλαμβάνονται σέ 2 τόμους, ὁ Α' τόμος ἀφορᾷ στήν περιοχὴ τῆς πρωτεύουσας ἐνῶ ὁ Β' στίς ἀστικές - ἡμιαστικές - ἀγροτικές περιοχές. Εὐχαριστοῦμε τήν κ. Ἀφροδίτη Τεπέρογλου καί τό Ε.Κ.Κ.Ε. γιά τήν εὐγενική παραχώρηση τῶν δύο τόμων. Τόμος Α', σ. 44 καί πίνακες 72-75, σ. 126-129. Τόμος Β', σ. 73-75, πίνακες 95. 1 - 95-4. α' σ. 380-395.

«τήν άποψη (τους) άν οι σημερινοί νέοι έχουν θρησκευτικές πεποιθήσεις». Σέ ποσοστό 26% (άστικές περιοχές) - 36,8% (άγροτικές περιοχές) άναντουñ θετικά, ένω οι 2 στους 3, δηλαδή 64% (άστικές περιοχές) και 61,7% (άγροτικές περιοχές) θεωροϋñ ότι οι σημερινοί νέοι δέν έχουν θρησκευτικές πεποιθήσεις¹⁴². Η ίδια εικόνα φαίνεται νά επαναλαμβάνεται και σέ πανελλήνια έρευνα μεταξύ μαθητών λίγα χρόνια άργότερα (1988-1991)¹⁴³. Στην έρώτηση άν έχουν (οί ίδιοι) «προβλήματα φιλοσοφικά ύπαρξιακά ή στάσης στη ζωή» άπαντουñ ότι τούς άπασχολοϋñ, αλλά σέ μικρό βαθμό¹⁴⁴.

Μέ τό πέραςμα τών χρόνων, ιδίως μετά τά μέσα τής δεκαετίας του 1990¹⁴⁵, βλέπουμε ότι οι νέοι θεωροϋñ τή θρησκεία όλο και πιό σημαντική, χωρίς αυτή ή τοποθέτησή τους νά σημαίνει μιá θρησκευτικότητα πού νά άποδεικνύεται πάντα και στόν καθημερινό τρόπο ζωής¹⁴⁶. Στην τελευ-

142. Όπ.π. τόμος Α', σ. 129 και τόμος Β', σ. 408-409.

143. Η έρευνα αυτή άφοροϋσε 500 «μικρούς» έφήβους (δηλαδή μαθητές τής Γ' Γυμνασίου) και 500 «μεγάλους» έφήβους (δηλαδή μαθητές τής Γ' Λυκείου). Στην έρευνα αυτή έλαβαν μέρος και 2000 μαθητές τής Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Η παρουσία μας από Κων/νου Μάνου, «Η Συμβουλευτική στην Έκπαίδευση, τόμος Α', Άθήνα 1997, σ. 213-407.

144. Μάλιστα όταν καλοϋñται νά τά κατονομάσουν άπαντουñ μόλις ένας σχεδόν στους δύο. Τά προβλήματα αυτά είναι ό προορισμός του άνθρώπου, ύπάρχει μεταθανάτια ζωή, ποιός ό σκοπός τής ζωής του άνθρώπου, θέματα ήθικής κρίσης. Βλ. όπ.π. σ. 343-345.

145. Β. Γεωργιάδου - Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ο λαός τής Έκκλησίας» στό V-PRC, Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Έρευνες - Δημοσκοπήσεις 2001, σ. 157, Πίνακας 3, Έκδ. Νέα Σύνορα, Άθήνα 2001.

146. Ο Έμμ. Περσελής έχει παρατηρήσει κάποιες άναντιστοιχίες μεταξύ τής δήλωσης τής θρησκευτικής πίστης και τών θρησκευτικών πρακτικών (έκκλησιασμού, συμμετοχής στη Θ. Ευχαριστία, έξομολόγησης) στό 7ο κεφάλαιο τής μελέτης του πού προαναφέραμε. Για παράδειγμα 6,7% τών μαθητών πού δηλώνουν ότι δέν πιστεύουν έκκλησιάζονται τακτικά ένω 20,2% τών μαθητών πού δηλώνουν «σταθερή» πίστη στην ύπαρξη του Θεού σπάνια επισκέπτονται τήν Έκκλησία. Άξιοπαρατήρητη είναι και ή άναντιστοιχία μέ τήν έξομολόγηση και τή δήλωση θρησκευτικής πίστης, άφοϋ λιγότεροι από τούς μισούς πού πιστεύουν στό Θεό έχουν έξομολογηθεί έστω και μιá φορά στη ζωή τους. Βλ. Emm. Perselis 1987, όπ.π. σσ. 201-206. Πρβλ. έπίσης Χάρις Κατάκη, Πώς άντιλαμβάνονται τά παιδιά τής προεφηβικής ήλικίας τόν εαυτό τους σέ σχέση μέ τούς άλλους στό παραδοσιακό και σύγχρονο έλληνικό περιβάλλον. Συγκριτική ψυχολογική μελέτη. Διδακτορική διατρι-

ταία ἔκδοση τοῦ βιβλίου της «Οἱ τρεῖς ταυτότητες τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας» ἢ Χ. Κατάκη σημειώνει: «τά τελευταῖα χρόνια παρατηροῦμε μιά ἀναβίωση τῆς πίστεως μας στήν πολιτιστική μας κληρονομιά, πού ἐκδηλώνεται... μέ μιά ἐντονότερα συγκινησιακά φορτισμένη ἔκφραση τῆς ἀγάπης μας γιά τίς παραδόσεις... Διατηροῦμε μέ ἀξιοθαύμαστη ἐμμονή καί εὐλάβεια συλλογικά ἐπεξεργασμένα νοήματα, σύμβολα καί πρότυπά μας, πού στήριζαν πάντοτε τή συγκρότηση τῆς προσωπικῆς καί οἰκογενειακῆς μας ζωῆς... Ἐνῶ προσαρμοστήκαμε στούς ταχύτατους ρυθμούς, στίς δομές καί στίς λειτουργίες τῆς ἀστικῆς ζωῆς, σέ νοηματικό καί συμβολικό ἐπίπεδο διατηροῦμε ἀτόφιες τίς μνήμες καί τά παραδοσιακά μας βιώματα»¹⁴⁷.

Πράγματι αὐτή τήν παραπάνω στροφή τῶν νέων διαπιστώνουμε σέ ἔρευνα τοῦ 1997¹⁴⁸, ὅπου πολύ σημαντική θεωροῦν τή θρησκεία τό 54,7%. Τό 1999 τό ποσοστό αὐτό ἀνέρχεται σέ 69,8%¹⁴⁹. Γι' αὐτό καί ἀπό κάποι-

βή. Φιλοσοφική Σχολή Παν/ου Θεσ/νίκης, 1975. Βλ. καί τῆς ἰδίας, Ὁ τρόπος πού ἀντιμετωπίζουν τόν ἑαυτό τους, τούς ἄλλους καί τή ζωή γενικά οἱ νέοι στήν Ἑλλάδα σήμερα, στό Α. Δοξιάδη - Τριπ καί Ε. Ζαχαρακοπούλου (ἐπιμέλεια), Ὁ ἔφηβος καί ἡ οἰκογένεια, Ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1985, σ. 225-269. Ἀκόμη Χάρις Κατάκη «Ὁ Ἐφηβος καί οἱ ἀντιφατικές Οἰκοθεωρίες στή Σύγχρονη Οἰκογένεια: Ἐφαρμογές στήν Κλινική Πράξη» ἀνακοίνωση στό συμπόσιο Ἐφηβεία: προσδοκίες καί ἀναζητήσεις, Ἰδρυμα ἔρευνῶν γιά τό παιδί, Ἐπιμέλεια Θ. Δραγώνα, Μπ. Ντάβου, Ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1992, σ. 63-80.

147. Χάρις Κατάκη, *Οἱ τρεῖς ταυτότητες τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας*, Ἐργαστήριο διερεύνησης ἀνθρωπίνων σχέσεων, ὄγδοη ἔκδ. Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα (ἔκδοση 8η) 1998, σ. 203-204.

148. Βλ. V-PRC 1999, Ἰνστιτούτου V-Project Research Consulting, Πανελλήνια Ἐρευνα καί περιλάμβανε 1600 νέους 15-29 ἐτῶν. Χρόνος διεξαγωγῆς ἔρευνας 6-10 ἕως 11-11-1997. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική. Βλ. Ἐφημερίδα «Τά Νέα» 14-14-1997, σ. 22-23. Ἀρκετά στοιχεῖα γιά τήν ἔρευνα δημοσιεύονται στό περ. Δρώμενα Νοέμβριος 1997, σ. 1-13.

149. V-PRC 1999, Ἰνστιτούτου V-Project Research Consulting, «Ἀξίες, ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ἑλλάδα», χρόνος διεξαγωγῆς ἔρευνας 21-10-1999 ἕως καί 12-11-1999, σέ 1600 νέους ἀπό ὅλοι τή χώρα ἡλικίας 15-29. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική. Οἱ σχετικές πληροφορίες γιά τήν ἔρευνα αὐτή ἐλήφθησαν ἀπό τό δικτυακό τόπο: www.v-prc.gr. 147. Χάρις Κατάκη, *Οἱ τρεῖς ταυτότητες τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας*, Ἐργαστήριο διερεύνησης ἀνθρωπίνων σχέσεων, ὄγδοη ἔκδ. Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα (ἔκδοση 8η) 1998, σ. 203-204.

ους (λίγο ειρωνικά) χαρακτηρίστηκε ή σημερινή νεολαία, ως «ή γενιά της θρησκείας και της οικογένειας»¹⁵⁰. Σέ πιά πρόσφατη έρευνα οί νέοι μαθητές της Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης φαίνεται νά θεωροϋν τή θρησκεία σημαντικό παράγοντα για τή ζωή τους σέ ποσοστό 82,5%¹⁵¹. Άσφαλώς αυτό τό αύξημένο ποσοστό ύπέρ της θρησκείας έξηγείται ως ένα βαθμό από τά γεγονότα και τή συγκυρία της έποχής¹⁵². “Όμως παράλληλα είναι άρκετοί εκείνοι πού πιστεύουν ότι ή στροφή τών νέων ήλικιών στίς παραδοσιακές άξίες και στή θρησκεία όφείλεται ως ένα βαθμό και στήν άπουσία πλέον ιδεολογιών και προτάσεων πολιτικών, πού μποροϋν νά συνεπάρουν τούς νέους άνθρωπος¹⁵³.

Έρευνώντας, λοιπόν, κάποιος σέ βάθος τήν θρησκευτικότητα στή σύγχρονη Έλλάδα και τήν έπιρροή πού άσκει, διαπιστώνει τό αντιφατικό γεγονός της συνύπαρξης της έκκοσμίκευσης και της θρησκευτικής

150. Μπορεί κανείς νά διαβάσει παρουσίαση της έρευνας μέ σχόλιο στό άρθρο του Άπ. Λακάσα «Συντηρητικοί και άδιάφοροι οί νέοι» στήν Έφημ. Άπογευματινή 24-4-2000, σ. 19. Άκόμη ένδιαφέροντα στοιχεία και αναλύσεις για τά άποτελέσματα της έρευνας μπορεί νά έντοπίσει κανείς στά: Ν. Μάστορα κ.ά. Έφημ. «Τά Νέα» 7-12-2000, σ. 12-13 και 8-12-2000, σ. 8-9. Έπίσης Ί. Σωτήρχου, Έφημ. «Έλευθεροτυπία», 7-12-2000, Χ. Στύλου Έφημ. «Η Καθημερινή» 7-12-2000 και «Γαλιλαίου» Έφημ. «Τύπος της Κυριακής» 10-12-2000, σ. 28.

151. Θεωροϋν «τή θρησκεία σημαντικό παράγοντα για τή ζωή» οί μαθητές του Γυμνασίου σέ ποσοστό 88% και οί μαθητές του Λυκείου σέ ποσοστό 77%, Ίνστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας (Ι.Π.Κ.) του Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.) 2000 «Έθνος και Δημοκρατία στήν Έλληνική Έκπαίδευση». πρόκειται για Πανελλήνια Έρευνα, πού διενεργήθηκε τό Μάιο του 1990, σέ 1200 μαθητές, 397 καθηγητές και 816 γονείς, για λογαριασμό του Κέντρου Έκπαιδευτικής Έρευνας του Έπουργείου Έθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στά πλαίσια προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ. Έπιστημονικός ύπεύθυνος της έρευνας ήταν ό Καθηγητής Δ. Χαραλάμπης και συντονιστής ό κ. Π. Καφετζής. Η συγκεκριμένη παραπομπή από τόν τόμο Α΄, σ. 41-42 και 216-218. Έπίσης από τό Παράρτημα Ι (της ίδιας έρευνας) Πίνακας 1, 5.

152. Τήν έποχή εκείνη είχαμε τούς βομβαρδισμούς στή Γιουγκοσλαβία και τόν άπόηχο από τό «θρησκευτικό πόλεμο» στήν πρώην Γιουγκοσλαβία (Σέρβων Όρθοδόξων, Κροατών Ρωμαιοκαθολικών και Βοσνίων Μωαμεθανών). “Όλα αυτά τά συμβάντα φαίνεται νά τόνωσαν τό θρησκευτικό αίσθημα τών νέων πού ιδεολογικοποίησαν έν μέροςί τίς θρησκευτικές τους άξίες. Πρβλ. και Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α΄ σσ. 57-59 και 176-182.

153. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α΄ σσ. 196.

αναγέννησης¹⁵⁴. Κάτω από τήν επίδραση τής νεωτερικότητας στόν έλληνορθόδοξο χῶρο φαίνεται νά πληθαίνουν καθημερινά τά φαινόμενα ενός θρησκευτικού άτομικισμού. Σ' αυτό τόν τύπο τής θρησκευτικότητας τά άτομα φαίνεται νά διατηροῦν μιά χαλαρή δέσμευση μέ τά ουσιώδη δόγματα τής θρησκείας τους καί ἀναζητοῦν περισσότερο στή θρησκεία μιά συλλογική ταυτότητα. Αὐτή ἡ ἐξατομικευμένη θρησκευτική ἔκφραση ὀδηγεῖ ἀρκετές φορές σέ μιά πίστη χωρίς Θεό ἢ χωρίς Ἐκκλησία¹⁵⁵. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή στή μελέτη τής «ἐπιστροφῆς τῶν θρησκειῶν» πού παρατηρεῖται τά τελευταῖα χρόνια, ὡς φαινόμενου τής ὑστερης νεωτερικότητας¹⁵⁶.

Πρός ἐπιβεβαίωση τῶν παραπάνω παρατηρήσεων γιά παράδειγμα θά ἐπισημάνουμε τήν ἐξῆς ἀντίφαση. Ἐνῶ στήν ἐρώτηση ἔρευνας, (βλ. πίνακες στήν ἐπόμενη σελίδα) στόν γενικό πληθυσμό γιά νά αὐτοπροσδιορίσουν τόν ἑαυτό τους, μόνο τό 3,3% δηλώνει ὅτι ἡ θρησκεία δέν ἔχει ρόλο στή ζωή του, στήν ἐρώτηση πού ἀφορᾷ στή μεταθάνατον ζωή (πού εἶναι ἕνα κεντρικό πιστεύω τής ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως) μόλις τό 33,7% συμφωνεῖ μέ τήν ἐπίσημη διδασκαλία τής Ἐκκλησίας πάνω στό θέμα. Ἐνα 49,1% τίθεται ἀγνωστικιστικά ἀπέναντι στό ζήτημα, ἐνῶ τό 17,2% ἀπαντᾷ τελείως ἀντίθετα μέ τό ἐπίσημο πιστεύω τής Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Στήν ἔρευνα τοῦ Ἐμμ. Περσελεῆ, πού προαναφέραμε, τή δεκαετία τοῦ 1980, φαίνεται ὅτι ἐνῶ δηλώνουν νά πιστεύουν (σταθερά ἢ ἐπιφυλακτικά) στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ τό 77,9% τῶν μαθητῶν Γ' Γυμνασίου (15-15 ἐτῶν), στή θεότητα καί στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τό 86,8%, στή μετά θάνατον ζωή πιστεύουν τό 68,4%¹⁵⁷. Πραγματικά προξενεῖ ἐντύπωση καί ἐρωτηματικά πῶς ἕνα μεγάλο ποσοστό, ἀκόμη καί

154. Β. Γεωργιάδου - Ἡλ. Νικολακόπουλου, *Τύποι θρησκευτικῆς δέσμευσης, ἐκκλησιαστική πρακτική καί πολιτικές προτιμήσεις*. Μιά ἐμπειρική ἀνάλυση, στό συλλογικό τόμο *Θρησκείες καί Πολιτική στή νεωτερικότητα*, Θ. Λίποβατς - Ν. Δεμερτζῆς - Β. Γεωργιάδου (ἐπιμέλεια), Ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2002, σσ. 245-279.

155. Βλ. Σχετικά μέ τό θέμα βλ. Σ. Ζουμπουλάκη, *Ὁ Θεός ἐπιστρέφει στήν Εὐρώπη; Δοκίμο γιά τή θρησκευτική δυνατότητα ἄθης θρησκείας*. Εἰσαγωγή στό Ζ. Ντάνιελ, *Ὁ Θεός εἶναι φανατικός; Δοκίμο γιά τή θρησκευτική ἀνικανότητα τοῦ πιστεύειν*, Πόλις Ἀθήνα 1998, σ. 36. Ἐπίσης τοῦ Στ. Ζουμπουλάκη, *Ὁ Θεός στήν πόλη*, Ἐκδ. Ἐστίας, Ἀθήνα 2002.

156. Β. Γεωργιάδου - Ἡλ. Νικολακόπουλου, ὅπ.π. σσ. 256-257.

157. Βλ. Emm. Perselis 1987, ὅπ.π. σσ. 174-178.

αυτῶν πού δηλώνουν πιστοί Χριστιανοί, φαίνεται νά μήν εἶναι καί τόσο «σταθεροί» ὅσον ἀφορᾷ στήν πίστη στή μεταθάνατον ζωή (σύγκρινε τούς δύο παρακάτω πίνακες α' καί β' πρόσφατης ἔρευνας στήν Ἑλλάδα στό γενικό πληθυσμό).

Πίνακας α' ¹⁵⁸: «Προσωπικά θά λέγατε ὅτι εἶστε...»	
Πιστός Χριστιανός	50,3%
Χριστιανός ἀπό παράδοση	25,5%
Χριστιανός ἀλλά κριτικός ἀπέναντι στήν Ἐκκλησία	20,1%
Ἡ θρησκεία δέν ἔχει κανένα ρόλο στή ζωή μου	3,3%
Ἄλλο/Δ.Γ./Δ.Α.	0,8%

Πίνακας β' ¹⁵⁹: «Κατά τή γνώμη σας μετά θάνατον τί ὑπάρχει;»	
Μιά ἄλλη ζωή	33,7%
Κάτι πού δέν ξέρω τί ἀκριβῶς εἶναι	40,9%
Τίποτα	17,2%
Δ.Γ./Δ.Α.	8,2%

Ἀπό τά παραπάνω φαίνεται νά ὑπάρχει ἀπό τή μιὰ πλευρά μιὰ πολύ δυναμική τάση γιά ἐπιστροφή στήν Θρησκεία, στήν Παράδοση, καί ἀπό τήν ἄλλη μιὰ σαφῆς διαφοροποίηση ἀνάμεσα στήν δήλωση πίστεως στό Θεό καί τόν καθημερινό τρόπο ζωῆς πού ἀκολουθοῦν οἱ σημερινοί Νεο-Ἕλληνες. Διατηροῦνται ἀρκετά στοιχεῖα σεβασμοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Πα-

158. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἔρευνα αὐτή ἀναφέρεται στό γενικό πληθυσμό δηλαδή καί σέ ἐνήλικες. Β. Γεωργιάδου - Ἡλ. Νικολακόπουλου, Ὁπ.π. Πίνακας 1Α, σ. 278.

159. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἔρευνα αὐτή ἀναφέρεται στό γενικό πληθυσμό δηλαδή καί σέ ἐνήλικες. Ὁπ.π. Πίνακας 1Γ, σ. 278.

ραδόσεως, ὅπως εἶναι γιά παράδειγμα ἡ νηστεία¹⁶⁰, ὅμως ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως ὁ τακτικός ἐκκλησιασμός, ἡ ἐξομολόγηση κ.ἄ., θρησκευτικές πρακτικές, καθώς καί πρακτικές πού ἀφοροῦν σέ συγκεκριμένες ἐπιλογές τρόπου ζωῆς τους (π.χ. προγαμιαῖες σχέσεις, ἐκτρώσεις κ.ἄ.)¹⁶¹, φαίνεται νά μὴν ἀντιστοιχοῦν πάντα στήν «πίστη» στό Θεό, πού οἱ περισσότεροι Ἕλληνες δηλώνουν.

Πολύ χρήσιμα συμπεράσματα γιά τή θρησκευτικότητα τῶν Ἑλλήνων ἔδωσε ἔρευνα πού διεξήχθη μέσα στό 2003¹⁶². Ἡ ἔρευνα ἔδειξε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι βαθιά θρησκευόμενοι περισσότερο ἀπό κάθε Εὐρωπαῖο

160. Πρίν 4 χρόνια ἡ ἄλυσίδα «fast food» Mc Donald's μετὰ ἀπό ἔρευνα ἀγορᾶς, πού σημαίνει ὅτι ἀρκετοί νεοέλληνες –καί μάλιστα τῶν νεαρῶν ἡλικιῶν πού κυρίως συχνάζουν σ' αὐτά– νηστεύουν σέ συγκεκριμένες περιόδους τοῦ χρόνου, καθιέρωσε τό «Mc Σαρακοστή» στά μενού της κάθε χρόνο αὐτή τήν περίοδο. Σήμερα ὅλες οἱ ἄλυσιες «fast food», στήν Ἑλλάδα ὅπως: Goody's, Πίτα Πάν, Everest (17 νηστήσιμες ἐπιλογές κατά τή διαφήμιση τοῦ Μαρτίου - Ἀπριλίου 2003) κ.ἄ. ἔχουν καθιερώσει τά νηστήσιμα μενού. Χαρακτηριστικό εἶναι τό διαφημιστικό «σλόγκαν» τῶν Mc Donald's γιά τόν Μάρτιο - Ἀπρίλιο τοῦ 2003: «Mc Σαρακοστή. Δέ μπορεῖ θά νηστέψεις καί σύ».

161. Πρβλ. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α' σσ. 42-46.

162. Ἡ ἔρευνα αὐτή ἦταν μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινωνικῆς Ἐρευνας, τήν ὁποία διεξήγαγε γιά τήν Ἑλλάδα τό Ἐθνικό Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν. Ὁ χρόνος διεξαγωγῆς τῆς ἔρευνας ἦταν οἱ τρεῖς πρώτοι μῆνες τοῦ 2003 καί ὑπεύθυνος - ἐθνικός συντονιστής τοῦ προγράμματος γιά τήν Ἑλλάδα ἦταν ὁ Ἴω. Βούλγαρης, κύριος ἐρευνητής τοῦ Ἰνστιτούτου Πολιτικῆς κοινωνιολογίας. Ἡ ἔρευνα ἔγινε σέ 3227 νοικοκυριά σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Στοιχεῖα τῆς ἔρευνας ἀνακοινώθηκαν ἀπό τίς ἐφημερίδες. Βλ. «Τά Νέα» 6 - 11 - 2003, «Ἡ Καθημερινή», 6 - 11 - 2003 καί ἐφημ. «Τό Βῆμα» 6 - 11 - 2003, πού φιλοξένησαν ἐκτενεῖς ἀναφορές γιά τήν ἔρευνα. Ἐπίσης βλ. ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή» 9 - 11 - 2003 σ. 11 (συνέντευξη τοῦ Ἄπ. Λακάσα μέ τόν Ἴω. Βούλγαρη) καί ἐφημ. Χριστιανική 5 - 2 - 2004, σ. 9, ἄρθρο τοῦ Μανώλη Δρετάκη. Ἡ δημοσίευση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνας προκάλεσε ποικίλα σχόλια γιά ἀρκετές ἐβδομάδες στόν ἡμερήσιο καί κυρίως στόν Κυριακάτικο τύπο (Ἐνδεικτικά Βλ. Διονύση Νασόπουλου, *Θρησκεία, οἰκογένεια καί ... ἀνασφάλεια*, «Τά Νέα» 6 - 11 - 2003, Μ. Κατσανοπούλου, *Ποιοί εἶμαστε τελικά*, ἐφημ. «Τά Νέα» 6 - 11 - 2003, Παύου Τσίμα, *Μάθημα πατριδογνωσίας*, ἐφημ. «Τά Νέα» 8 - 11 - 2003, Ρ. Σωμερίτη, *Ἡ ἔρευνα τοῦ ΕΚΚΕ εἶναι ἕνας θαυμάσιος καθρέφτης μας*, «Τό Βῆμα» 9 - 11 - 2003, Ἴ. Πρετεντέρη, *TV, Θρησκεία, Οἰκογένεια*, «Τό Βῆμα» 9 - 11 - 2003, Δ. Καστριώτη, *Ἑλλάδα μὴν τρέχεις*, «Ἡ Καθημερινή» 9 - 11 - 2003 σ. 19, Ἀ. Καρακούτση, *Νέο κύμα ἀμφισβήτησης*, «Ἡ Καθημερινή» 15 - 11 - 2003, Δ. Ν. Μαρωνίτη, *Χαμηλή αὐτογνωσία*, «Τό Βῆμα» 30 - 11 - 2003, Θ. Π. Λιανού, *Εἶμαστε ρατσιστές; Ἀσφαλῶς ὄχι*, «Τό Βῆμα» 30 - 11 - 2003, Γ. Ρωμαίου, *Τό χάσμα πολιτικῆς καί κοινωνίας*, «Τό Βῆμα» 14 - 12 - 2003.

(ένω προσεύχονται και έκκλησιάζονται πάρα πολύ συχνά). Για παράδειγμα οι Έλληνες θεωρούν τη θρησκεία ως σημαντική αξία για τη ζωή σε ποσοστό 46% ενώ ακολουθούν οι Πορτογάλοι με 12, 1%.

Βλέποντας τό ζήτημα από τήν πλευρά τής συμβουλευτικής πού μπορεῖ νά ασκήσει ὁ θεολόγος καθηγητής στό Σχολεῖο, θά συμπεραίναμε ὅτι ἡ πρόταση ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπομένως καί τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας (παρά τίς ἀμφισβητήσεις καί τίς ἀναντιστοιχίες πού παραπάνω διαπιστώσαμε), ἔχει ἀκόμη καί σήμερα μεγάλη ἐπίδραση στή ζωή τῶν ἀτόμων καί τῆς κοινωνίας μέσα στήν Ἑλλάδα. Αὐτό ὅμως θά ἐξετασθεῖ λεπτομερέστερα καί στίς ἐπόμενες ἐνότητες.

3. Ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τήν Ἐκκλησία

Μέ τόν καιρό φαίνεται νά ἐνισχύεται στήν Ἑλλάδα ἡ ἐμπιστοσύνη τόσο τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ ὅσο καί τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τήν Ἐκκλησία. Ἐτσι σέ ἔρευνα τοῦ Εὐρωβαρομέτρου πού διεξήχθη τό Μάρτιο καί Ἀπρίλιο τοῦ 1997 καί τοῦ 1999 φαίνεται ὁ Στρατός νά εἶναι ὁ θεσμός πού ἐμπιστεύονται πιά πολύ οἱ περισσότεροι Έλληνες καί ακολουθεῖ ἡ Ἐκκλησία.

Πίνακας 1: Ἐμπιστοσύνη σέ θεσμούς ¹⁶³ (Στοιχεῖα Εὐρωβαρομέτρου γιά Ἑλλάδα καί Εὐρωπαϊκός μέσος ὄρος)								
	ΕΛΛΑΔΑ				ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ			
	Ἐμπιστοσύνη		Ἐλλειψη ἐμπιστοσύνης		Ἐμπιστοσύνη		Ἐλλειψη ἐμπιστοσύνης	
	1997	1999	1997	1999	1997	1999	1997	1999
Βουλή	51%	38%	45%	57%	40%	41%	48%	46%
Στρατός	85%	86%	13%	11%	61%	63%	27%	26%
Ἐκκλησία	77%	81%	21%	17%	50%	50%	38%	39%
Ἀστυνομία	69%	61%	29%	30%	62%	62%	31%	32%
Δικαιοσύνη	63%	55%	34%	42%	43%	45%	49%	46%
Τηλεόραση	39%	-	60%	-	56%	-	39%	-
Τύπος	34%	-	63%	-	40%	-	54%	-

163. Εὐρωβαρομέτρο, τ. 51, Ἰούλιος 1999, σ. β3-β4 καί χ. 48, Μάρτιος 1998, σ. β4-β5, β27.

Καί σέ ἄλλη ἔρευνα πού ἔγινε τό 1997 μεταξύ τῶν νέων, ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ δεύτερη ὑψηλότερη μέ 59,8%¹⁶⁴. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας τοῦ Εὐρωβαρομέτρου ἐπιβεβαιώνονται καί ἀπό ἔρευνα τῆς V-PRC πού διενεργήθηκε μέσα στό 1999. Καί σ' αὐτή τήν ἔρευνα φαίνεται οἱ νέοι νά ἀπορρίπτουν τούς ἀντιπροσωπευτικούς θεσμούς (Κόμματα, Κυβέρνηση, Βουλή, Συνδικάτα) καί νά προτάσσουν τήν ἐμπιστοσύνη σέ μή πολιτικούς θεσμούς ὅπως ὁ Στρατός, ἡ Ἐκκλησία, τό Σχολεῖο, τά Πανεπιστήμια¹⁶⁵. Παρατηρεῖται ἐπίσης ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἡ Οἰκογένεια καί τό Σχολεῖο εἶναι οἱ θεσμοὶ πού λιγότερο ἀμφισβητοῦνται καί ἀπό τούς νέους τῆς Γαλλίας σέ λίγο παλαιότερη ἔρευνα¹⁶⁶.

Σέ κάποιες ἀπό τίς τελευταῖες πάντως ἔρευνες (1999-2000) φαίνεται ἡ Ἐκκλησία νά βρίσκεται στήν πρώτη θέση ἀπό πλευρᾶς ἐμπιστοσύνης γιά τούς νέους. Σύμφωνα μέ αὐτά ποσοστό 80,5% τῶν νέων ἐμπιστεύονται τήν Ὁρθόδοξη Ἑλληνική Ἐκκλησία ὡς θεσμό¹⁶⁷. Ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτή ὁμως φαίνεται ὅτι οὔτε τυφλή εἶναι οὔτε ἀφορᾶ καί σέ ὅλα τά ζητήματα ζωῆς, ὅπως θά φανεῖ καί ἀπό τά ἐπόμενα.

Ἀπό ὅ,τι φαίνεται καί ἀπό παλαιότερη ἔρευνα (πού διεξήγαγε πρὶν 25 περίπου χρόνια ὁ Χρ. Καραγιῶργος) οἱ Ἕλληνες ἔφηβοι (16-18 χρονῶν) ἀπασχολοῦνται ἔντονα γιά τά θέματα πού θέτει ἡ Ἐκκλησία, γιά τήν ἔννοια τοῦ Θεοῦ καί τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως προβληματίζονται στό κατά πόσον οἱ ἔννοιες αὐτές ἐκπροσωποῦνται σήμερα καί βιώνονται σωστά, ἀφοῦ στό μεγαλύτερο ποσοστό τῶν ἐφήβων παρατηρεῖται κρίση ὅσον ἀφορᾶ κυρίως τούς θεσμούς. Γι' αὐτό ἐνδιαφέρονται γιά μιὰ Ἐκκλησία πού συμπαρίσταται στόν ἄνθρωπο καί προτιμοῦν τήν ἄμεση

164. Ταυτόχρονα ἐμπιστεύονται τό Στρατό τό 72%, τήν Ἀστυνομία τό 48,8%, τά Κόμματα τό 11%, τούς Πολιτικούς τό 8%. Βλ. V-PRC 1997.

165. Χριστόφ. Βερναδάκη, «Οἱ διαφορετικὲς ὀπτικὲς μιᾶς κοινωνικῆς ἔρευνας». Σχόλια στήν ἔρευνα V-PRC 1999. Πρβλ. καί Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α' σσ. 196.

166. Ριχάρδου Σωμερίτη, Νέοι, Ἐφημ. «Καθημερινή», 31-10-1990, σ. 6.

167. Σέ ποσοστό 87% (μαθητές Γυμνασίου) καί 74% (μαθητές Λυκείου). Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη πού δείχνουν οἱ ἔφηβοι στήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ ὑψηλότερη καί ξεπερνάει σχεδόν 10% τόν ἐπόμενο θεσμό, τό Στρατό (71%), ἐνῶ ἀκολουθοῦν τά Δικαστήρια (55,5%) καί ἡ Ἀστυνομία (40%). Ἐνδεικτικό εἶναι ὅτι στήν ἴδια ἔρευνα ἡ Βουλή συγκεντρώνει τήν ἐμπιστοσύνη του 27,3%, τό Ἐκπαιδευτικό σύστημα τό 24% καί ἡ τηλεόραση τό 19,3%. Βλ. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, τόμος Α', σ. 41-42 καί 216-218. Ἐπίσης στό Παράρτημα Ι, Πίνακας 7,6.

προσωπική έπαφή με τό Χριστό από τίς θεσμοθετημένες μορφές παρουσίας του στόν κόσμο¹⁶⁸.

Παρόλα αυτά, σέ σχετικά πρόσφατη έρευνα του Ίνστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών, φαίνεται ότι ή έμπιστοσύνη πού δείχνουν οί νέοι πρός τήν Έκκλησία δέν περιορίζεται μόνο στά καθαρά θρησκευτικά πλαίσια ζωής. Η Έκκλησία φαίνεται νά καλύπτει τήν έλλειψη ισχυρής παρουσίας των ύπολοίπων θεσμών πού προαναφέρθηκαν. Έτσι ή σημασία πού αποδίδουν τά άτομα στην Έκκλησία τήν καθιστά συγχρόνως ρυθμιστή τής προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής. Γι' αυτό και ή μεγάλη έμπιστοσύνη, τής όποιος χαιρεί ή Έλληνορθόδοξη Έκκλησία, φαίνεται και μέ τό δυναμικό ρόλο πού τίς έναποθέτουν¹⁶⁹. Έτσι επιδοκιμάζεται ή άποψη πού θέλει τήν Έλληνική Έκκλησία νά παρεμβαίνει στά τεκταινόμενα τής κοινωνίας, όπως στά ζητήματα τής ανεργίας¹⁷⁰, τής οικογένειας¹⁷¹ και στην Έκπαίδευση¹⁷².

Άρνητικοί όμως φαίνονται μαθητές (άλλά και καθηγητές και γονείς) στην παρέμβαση τής Έκκλησίας σέ θέματα άμβλωσης¹⁷³, σέ θέματα προγαμιαίων σχέσεων¹⁷⁴ και σέ θέματα έξωτερικής πολιτικής¹⁷⁵.

168. Chr. Karagiorgos, Attitudes et conceptions religieuses chez les adolescent grecs de 16 a 18 ans –Enquere et evaluation– These de Doctor at de 3eme cycle en Theologie Catholique, Strasbourg 1980.

169. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, τόμος Α', σ. 178.

170. Στην έρώτηση «σέ ποιούς τομείς θά έπιθυμούσατε παρέμβαση τής Έκκλησίας;». Τό 81,9% των μαθητών του Γυμνασίου, τό 79,8% των μαθητών του Λυκείου, τό 80,2% των Καθηγητών και τό 79,1% των Γονέων ύποστηρίζει τήν παρέμβαση τής Έκκλησίας στό θέμα τής ανεργίας. Βλ. Όπ.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, πίνακας 13,2.

171. Τό 72% των μαθητών και τό 78,5 των Καθηγητών και των Γονέων είναι υπέρ τής παρέμβασης τής Έκκλησίας σέ θέματα οικογένειας. Βλ. Όπ.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, πίνακας 13,5.

172. Τό 70% των μαθητών Γυμνασίου, τό 67,3% των μαθητών του Λυκείου, τό 55,7% των Καθηγητών και τό 68,9% των Γονέων είναι υπέρ τής παρέμβασης τής Έκκλησίας σέ θέματα Έκπαίδευσης. Όπ.π. σ. 178 και Παράρτημα Ι, πίνακας 13,6.

173. Τό έρώτημα δέν τέθηκε σέ μαθητές Γυμνασίου. Οί μαθητές Λυκείου ήταν άρνητικοί σέ ποσοστό 57%, οί Καθηγητές σέ ποσοστό 65% και οί Γονείς σέ ποσοστό 62%. Όπ.π. Παράρτημα Ι, πίνακας 13,1.

174. Οί μαθητές Γυμνασίου είναι κατά τής παρέμβασης τής Έκκλησίας σέ ζητήματα πού άφορούν στίς προγαμιαίες σχέσεις 65%, οί μαθ. Λυκείου 80,35%, οί Καθηγητές 78,8% και οί Γονείς 72,6%. Όπ.π. Παράρτημα Ι, πίνακας 13,3.

175. Έντύπωση πάντως προκαλεί ότι τό 39% των μαθητών φτάνει νά ζητάει πα-

Σέ έρευνα τέλος του Ίουλίου του 2003, πού διεξήγαγε τό Εϋρωβαρόμετρο γιά όλη τήν Εϋρώπη φαίνεται «έξι στους 10 Έλληνες νά έχουν ύψηλή έμπιστοσύνη πρós τους έκκλησιαστικούς θεσμούς, ένα ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο από τόν εϋρωπαϊκό μέσο όρο, πού διαμορφώνεται στό 42% μόλις»¹⁷⁶.

4. «Ο έκκλησιασμός» - συχνότητα προσευχής¹⁷⁷

Άξιο παρατήρησης είναι ότι ή έντονη στροφή πρós τή θρησκευτικότητα και ή ύψηλή αυτή έμπιστοσύνη πού δείχνουν οί νέοι στην Έκκλησία, έμφανίζεται μερικώς μόνο και στό ποσοστό των νέων πού έκκλησιάζονται. Σύμφωνα μέ τήν έρευνα πού έκανε ό Ε.Κ.Κ.Ε. τό 1983¹⁷⁸ έλαχιστοι είναι οί νέοι (15-19 έτών) και των δύο φύλων πού έκκλησιάζονται κάθε έβδομάδα (2,5% στίς αστικές περιοχές - 7,4% στίς άγροτικές περιοχές) λίγοι συχνά (7,7% άστ. περ. - 20% άγρ. περ.) άρκετοί κάπου κάπου (31% άστ. περ. - 37,8% άγρ. περ.) και οί περισσότεροι 1-2 φορές τό χρόνο (30% άστ. περ. - 41,8% άγρ. περ.). Στην ίδια έρευνα φαίνεται νά υπάρχει και ένα ποσοστό νέων (17% άστ. περ. - 5,4% άγρ. περ.) πού έμφανίζονται νά μήν έκκλησιάζονται ποτέ. Φαίνεται μάλιστα τά ποσοστά αυτά έκκλησιασμού νά είναι άρκετά κοντά και μέ τά ποσοστά έκκλησιασμού του γενικού πληθυσμού, όπως δείχνει μία έρευνα πού έγινε 2 χρόνια άργότερα.

ρέμβαση της Έκκλησίας ακόμη και σέ θέματα έξωτερικής πολιτικής. Κυρίως οί μαθητές του Λυκείου (44%) φαίνεται νά υποστηρίζουν μία τέτοια άποψη πού στίς άλλες ομάδες ύστερεί αισθητά 34% μαθητές Γυμνασίου, 19,2% οί Καθηγητές και 31,7% οί Γονείς. Όπ.π. Παράρτημα Ι, πίνακας 13,4.

176. Βλ. παρουσίαση της έρευνας στην έφημ. «Τό Βήμα» 27-7-2003, μέ τίτλο «Ποιούς θεσμούς έμπιστεύονται οί Έλληνες, τί δείχνουν τά συμπεράσματα του τελευταίου Εϋρωβαρόμετρου», σ. Α10.

177. Η πρώτη φορά πού έγινε προσπάθεια διερεύνησης του βαθμού θρησκευτικότητας του έλληνικού πληθυσμού μέ βάση τή συχνότητα έκκλησιασμού ήταν τό 1985 (κατά τήν προεκλογική περίοδο) σέ έρευνα του Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών στα πλαίσια διακρατικού προγράμματος, στό όποιο συμμετείχαν και αντίστοιχα ιδρύματα από Ίταλία, Ίσπανία, και Πορτογαλία (βλ. Πίνακα 2).

178. Όλ. Γαρδίκη κ.ά., «Νέοι: Διάθεση χρόνου - Διαπροσωπικές σχέσεις», Έθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών, Άθήνα 1999, τόμος Α' σ. 129, τόμος Β' σ. 410-411. Βλ. παρουσίαση της έρευνας στην έφημ. «Τό Βήμα» 27 - 7 - 2003, μέ τίτλο «Ποιούς θεσμούς έμπιστεύονται οί Έλληνες, τί δείχνουν τά συμπεράσματα του τελευταίου Εϋρωβαρόμετρου», σ. Α10.

Πίνακας 2: Συχνότητα Έκκλησιασμού γενικού πληθυσμού 1985¹⁷⁹				
	Έλλάδα	Ίταλία	Ίσπανία	Πορτογαλία
Ποτέ	16,1%	23%	37,3%	29,5%
Μερικές φορές τό χρόνο	50,9%	32,9%	21,1%	24,7%
2-3 φορές τό μήνα	20,9%	16,8%	12,5%	11,9%
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	12%	27%	28%	32,9%
Δέν απάντησαν	0,1%	0,3%	1,1%	1%

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω στοιχειά ή Έλλάδα άν καί έμφανίζει τό χαμηλότερο ποσοστό σέ αυτούς πού έκκλησιάζονται τακτικά, ταυτοχρόνως έμφανίζει καί τό χαμηλότερο ποσοστό ανθρώπων πού έχουν διακόψει τή σχέση τους μέ τήν Έκκλησία. Για τήν Έλλάδα ή έρευνα έπαναλήφθηκε τήν προεκλογική περίοδο τοῦ 1996 πάλι από τό Ε.Κ.Κ.Ε. Η μόνη σημαντική αλλαγή πού καταγράφηκε τότε ήταν ό περιορισμός τής απάντησης «Ποτέ» κατά 50%. (Βλ. Πίνακα 3).

Πίνακας 3: Συχνότητα Έκκλησιασμού γενικού πληθυσμού 1985¹⁸⁰	
Ποτέ	8,8%
Μερικές φορές τό χρόνο	55,2%
2-3 φορές τό μήνα	22,9%
Κάθε Κυριακή ή συχνότερα	12,9%
Δέν απάντησαν	0,4%

179. Περ. *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Έρευνῶν*, τευχ. 69^Α, 1988, σ. 131 καί τεῦχ. 75, 1990, σ. 124-125.

180. Περ. *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Έρευνῶν*, τευχ. 92-93, Α-Β 1997, σ. 263.

Σέ πανελλήνια ἔρευνα ¹⁸¹ μεταξύ νέων τό 1997 ἔχουμε:

Πίνακας 4: Συχνότητα Ἐκκλησιασμοῦ νέων¹⁸²	
Ποτέ	10,2%
Μερικές φορές τό χρόνο	67,3%
2-3 φορές τό μήνα	17,8%
Κάθε Κυριακή ἢ συχνότερα	3,1%
Δέν ἀπάντησαν	1%

Σέ ἔρευνα τοῦ Ε.Κ.Κ.Ε., τήν ἀνοιξη τοῦ 1998 μεταξύ 8 Λυκείων τῆς Ἀττικῆς ὑπό τήν ἐποπτεία τῆς Ἀφροδίτης Τεπέρογλου, σέ 688 μαθητές φαίνεται ὅτι τό 47% αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά προσευχηθεῖ, ἐνώ τό 15% καθόλου. Στήν ἴδια ἔρευνα φαίνεται ὅτι οἱ περισσότεροι (44%) ἐκκλησιάζονται μόνο στίς μεγάλες γιορτές, τό 27% μερικές φορές τό χρόνο καί μόνο τό 3% ἐκκλησιάζονται τακτικά¹⁸³.

Ἡ αὔξηση τοῦ ἐκκλησιασμοῦ φαίνεται καθαρά σέ Πανελλαδική ἔρευνα πού πραγματοποιήθηκε τό Μάιο τοῦ 1999. Στήν αὔξηση αὐτή (σέ σχέση μέ προηγούμενες ἔρευνες πού ἐρευνοῦσαν τόν ἐκκλησιασμό) συντελεῖ ἐπίσης τόσο ἡ συμμετοχή τῶν μαθητῶν Γυμνασίου, κυρίως ὅμως ἡ συμμετοχή τῶν μαθητῶν τῆς ἐπαρχίας.

181. Βλ. V-PRC... 1997.

182. Ὁ πίνακας προέρχεται ἀπό τήν ἀναδημοσίευση μέ σχόλια τῆς ἔρευνας τῆς V-PRC 1997 στό Περ. Δρώμενα, Νοέμβριος 1997, σ. 13.

183. Ἀφροδίτη Τεπέρογλου, «Ἡ ταυτότητα τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά καί οἱ ἀνάγκες τῆς Νεολαίας» Περίληψη ἀποτελεσμάτων ἔρευνας Ε.Κ.Κ.Ε. Ἀθήνα 1998, σ. 15. Βλ. καί Ἐφημερίδα «Τό Βῆμα» 7/11/1999, σ. Α4 καί Α6.

Πίνακας 5: Συχνότητα Έκκλησιασμοῦ Μαθητῶν - Καθηγητῶν - Γονέων¹⁸⁴				
	Μαθητές Γυμνασίου	Μαθητές Λυκείου	Καθηγητές	Γονεῖς
Κάθε Κυριακή ἢ συχνότερα	9%	4,6%	13,1%	10,6%
2-3 φορές τό μήνα	28,7%	12,2%	15,4%	20,6%
Μερικές φορές τό χρόνο	45,7%	55,8%	47%	46,1%
Σπάνια	14%	19,9%	17,9%	17,7%
Ποτέ	2,7%	7,5%	6,6%	5%

Οἱ διαφορές Έκκλησιασμοῦ ἀνάμεσα στίς δύο ομάδες μαθητῶν (Γυμνασίου - Λυκείου) φαίνεται νά εἶναι ἐντυπωσιακές καί ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται σάν νά μειώνονται οἱ «ἐνεργοί πιστοί» τῆς Έκκλησίας στό Λύκειο. Ὅμως κατά τή γνώμη τοῦ γράφοντος μπορεῖ νά ἐρμηνευτοῦν τόσο ἀπό τήν κρίση τῆς ἐφηβείας ὅσο καί κυρίως ἀπό τίς ὑποχρεώσεις (φροντιστήρια, μελέτη γιά τίς Πανελλαδικές ἐξετάσεις, φόρτος ἐργασίας), πού ἔχουν οἱ μαθητές τῆς Γ΄ Λυκείου (πού ἀποτελεῖ στήν ἔρευνα αὐτή τό δείγμα τῶν μαθητῶν τοῦ Λυκείου) σέ ἀντίθεση μέ τούς μαθητές τῆς Γ΄ Γυμνασίου (πού ἀποτελεῖ τό δείγμα τοῦ Γυμνασίου). Ἄλλωστε καί οἱ ἐρευνητές φαίνεται νά τό διαπιστώνουν ὡς ἀντίφαση, γιατί ἀκόμη καί αὐτοί οἱ ὅποιοι δηλώνουν ὅτι δέν πηγαίνουν στήν Έκκλησία, ὅταν καλοῦνται νά δηλώσουν «πόσο σημαντική εἶναι γιά τή ζωή τους ἡ θρησκεία», σέ ποσοστό 87,8% οἱ μαθητές τοῦ Γυμνασίου καί σέ ποσοστό 77,1% οἱ μαθητές τοῦ Λυκείου ἀπαντοῦν θετικά¹⁸⁵.

Ἐπομένως θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ θρησκευτικότητα τῶν νέων (καί ὄχι μόνο) δέν μπορεῖ νά μετρηθεῖ μόνο μέ τόν ἐκκλησιασμό τους. Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ἀπό τήν παραπάνω ἔρευνα εἶναι ὅτι ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπό τίς ἀγροτικές, τίς ἡμιαστικές καί ἀστικές

184. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, τόμος Α΄, σ. 100-102 καί στό Παράρτημα Ι (τῆς ἴδιας ἔρευνας) Πίνακας 4.

185. Ὁπ.π. τόμος Α΄ σ. 102.

περιοχές πρὸς τίς μεγάλες πόλεις τῆς Θεσσαλονίκης καί κυρίως τῆς Ἀθήνας, τό ποσοστό τῶν νέων πού δέν ἐκκλησιάζονται συχνά (ἢ δέν ἐκκλησιάζεται καθόλου) αὐξάνει πολύ σημαντικά. Ἐπομένως τό μέγεθος τοῦ οἰκισμοῦ εἶναι προφανές ὅτι ἀποτελεῖ σημαντικό παράγοντα γιά τίς σχέσεις τῶν νέων μέ τήν Ἐκκλησία¹⁸⁶.

Τά τελευταῖα πάντως στοιχεῖα τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Κοινωνικῆς Ἔρευνας», πού ἀφοροῦν στήν στάση τῆς κοινῆς γνώμης ἀπέναντι σέ κρίσιμα ζητήματα στίς χῶρες τῆς Εὐρώπης, δείχνουν ὅτι οἱ Ἕλληνες κατέχουν τήν πρώτη θέση στή συχνότητα προσευχῆς καί τή δεύτερη θέση στή συχνότητα ἐκκλησιασμοῦ. (Οἱ Ἰρλανδοί ἔρχονται πρῶτοι στή συχνότητα ἐκκλησιασμοῦ καί δεύτεροι στή συχνότητα προσευχῆς)¹⁸⁷.

5. Ἡ στάση τῶν νέων ἀπέναντι στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση τοῦ τόπου μας

Ἡ Ὁρθοδοξία, σύμφωνα μέ τούς ἐρευνητές, ὡς φιλοσοφία ἀρχῶν καί ιδεῶν καί ταυτόχρονα ὡς κομμάτι ἀναπόσπαστο τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καταλαμβάνει μιά ιδιαίτερη θέση στή ζωή τῶν Ἑλλήνων. Μάλιστα ἡ ὀρθόδοξη θρησκευτική πίστη τῶν Νεοελλήνων, κατά τούς ἐρευνητές τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν καθορίζει στους νέους καί τόν τρόπο πού αὐτοπροσδιορίζονται ἢ ἐρμηνεύουν τήν εὐρύτερη κοινωνική πραγματικότητα¹⁸⁸.

Ἐντύπωση μάλιστα προκαλεῖ σέ κάποιους ὅτι σέ ἐρώτηση πρόσφατης ἔρευνας ἄν «τό σχολεῖο θά πρέπει νά τονίζει τή διαχρονική ἀξία τῆς Ὁρθοδοξίας, ἢ ἀντίθετα, δέν πρέπει νά παίρνει θέση σέ ζητήματα θρησκευτικῆς πίστεως» ἡ ἐπιλογή εἶναι ὑπέρ τῆς πρώτης ἄποψης τόσο ἀνάμεσα σέ νέους μαθητές ὅσο καί σέ καθηγητές καί γονεῖς τῶν μαθητῶν¹⁸⁹. Ἡ ἄποψη αὐτή ἔρχεται νά ἐπιβεβαιώσει τοποθέτηση τῶν ιδίων ὅτι «τό σχο-

186. Ὁπ.π. τόμος Α' σ. 101.

187. Βλ. τήν ταυτότητα καί ἀναφορές στήν Εὐρωπαϊκή Κοινωνική Ἔρευνα, πού διεξήγαγε τό Ε.Κ.Κ.Ε. (Ἰνστιτοῦτο Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας) τό 2003, στό παράρτημα. Ἐπίσης βλ. Μανώλη Δρετάκη, Πρώτη ἢ Ἑλλάδα σέ ὅλη τήν Εὐρώπη σέ συχνότητα προσευχῆς καί ἐκκλησιασμοῦ..., ἐφημ. Χριστιανική 5-2-2004, σ. 9.

188. Ἰνστιτούτου Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας τοῦ ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 58 καί 177.

189. Βλ. Ὁπ. π. τόμος Α' σ. 122, 187-188, 196 καί 214. Ἐπίσης στό Παράρτημα I (τῆς ἴδιας ἔρευνας) Πίνακας 8, 4.

λειό πρέπει νά προσανατολίζει τούς μαθητές στίς παραδοσιακές αξίες (πατριίδα, θρησκεία, οίκογένεια)»¹⁹⁰. Ἄλλωστε οἱ μέν μαθητές Γυμνασίου πιστεύουν ὅτι ἡ θρησκευτική πίστη εἶναι ἡ δεύτερη ἀξία «*πιό ἄξια νά διαδοθεῖ στήν κοινωνία*», ἐνῶ οἱ μαθητές Λυκείου πιστεύουν ὅτι εἶναι ἡ τρίτη κατά σειρά «*πιό ἄξια γιά διάδοση*»¹⁹¹.

Ἡ θετική στάση τῶν νέων ἀπέναντι στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση¹⁹², ἐξηγεῖται ἀπό «τό γεγονός ὅτι ἡ ἑλληνική ὀρθοδοξία ἀποτελέσει καί ἀποτελεῖ ἓνα μέρος τῆς πολιτιστικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου ἐνεργό, ὥστε τόσο οἱ νέοι ὅσο καί οἱ μεγαλύτεροι (καθηγητές καί γονεῖς) πού ἔλαβαν μέρος στήν παραπάνω ἔρευνα νά δείχνουν μεγάλη προσήλωση πρὸς τό ὀρθόδοξο χριστιανικό πρότυπο ζωῆς. Μάλιστα, ἀκόμη πιό δυναμικά, ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἀξίες καί οἱ ιδέες τῆς ὀρθοδοξίας ἐνσταλαγμένες στή συνείδηση καί στή νοοτροπία τοῦ μέσου πολίτη διατηροῦν ἀμείωτη τήν ἰσχύ τους καί ἰδιαίτερα στούς νέους ἀνθρώπους. Ἐνδεχομένως κάτι τέτοιο νά ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι τό νά εἶναι κάποιος Χριστιανός Ὁρθόδοξος ἀποτελεῖ μιά ὀλοκληρωμένη δήλωση συγκροτημένης ταυτότητας, μέ συγκεκριμένο σύστημα ἀξιῶν καί ἀρχῶν, στενά συνδεδεμένο μέ τήν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί τίς πολιτιστικές του παραδόσεις»¹⁹³. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι λέγοντας υἱοθέτηση συγκεκριμένου συστήματος ἀρχῶν καί ἀξιῶν δέν ἐννοοῦμε καί τήν αὐστηρή τήρηση αὐτῶν τῶν ἀρχῶν. Φαίνεται ὅτι τόσο ἡ ἐπίδραση τῶν ἀξιῶν τῆς νεωτερικότητας, τοῦ καταναλωτισμοῦ καί τῆς παγκοσμιοποίησης ἔχουν βαθιά ἐπίδραση στήν καθημερινή ζωή τῶν νέων. Ἔτσι γιά τούς περισσότερους νέους ἡ ἀποδοχή τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδοξίας δέν συνοδεύεται ἀπαραίτητα καί ἀπό τήν ἀποδοχή τῶν πρακτικῶν της. Δηλαδή πιό μεγάλη ἐπίδραση ἔχει ἡ ἑλληνική ὀρθοδοξία ὡς σύμβολο θρησκευτικῆς καί πολιτισμικῆς ταυτότητας, παρά ὡς ἱεροτελεστία πρακτικῶν (πόσο συχνά ἐκκλησιάζονται, προγαμιαῖες σχέσεις κ.ἄ.)¹⁹⁴.

190. Ὁπ. π. τόμος Α' σ. 122. Ἐπίσης στό Παράρτημα Ι, Πίνακας 8,1.

191. Ὁπ. π. τόμος Α' σ. 39-40 καί 216-218. Ἐπίσης στό Παράρτημα Ι Πίνακας 6.

192. Γιά τίς «Στάσεις καί (τήν) ἀξιολογία τῶν ἐφήβων γύρω ἀπό τήν Παράδοση καί τόν Ἐκσυγχρονισμό» Βλ. Θ. Παπακωνσταντίνου, Σκοποὶ καί πολιτισμικές ἐπιλογές στή νεολληνική μέση ἐκπαίδευση, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1985. σ. 115-132.

193. Ι.Π.Κ. ΕΚΚΕ 2000, τόμος Α' σ. 178.

194. Ὁπ. π.

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών φαίνεται να παίζει η οικογένεια και οι γονείς τους. Στην έρευνα του 1998 στην Άττική, από όπου προκύπτει και τό παραπάνω, οι ερωτώμενοι μαθητές Λυκείου διατυπώνουν και τό δικό τους όρισμό πού πιστεύουν ότι αποδίδει πληρέστερα τήν έννοια του όρου «Έκκλησία». Τό 46% πιστεύει ότι η Έκκλησία είναι ό χώρος λατρείας και προσευχής. Τό 21% τό σύνολο των πιστών και τό 12% δέχεται ότι Έκκλησία είναι αυτό πού δίνει αγάπη, βοήθεια, στοργή, ασφάλεια. Μόλις τό 11% φαίνεται νά έχει άρνητική τοποθέτηση, άφοϋ πιστεύει ότι Έκκλησία είναι «μόνο τό κτίριο»¹⁹⁵.

Ένδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση του ίδιου όρισμοϋ, της Έκκλησίας, πριν από 17 χρόνια (σέ μαθητές Γυμνασίου). Και στίς δύο έρευνες οι άπαντήσεις πού ήρθαν πρώτες ήταν ότι η Έκκλησία είναι «τόπος λατρείας και προσευχής»¹⁹⁶.

Ένα έξαιρετικά σημαντικό στοιχείο πού προκύπτει από τήν έμπειρική έρευνα είναι ότι στην έρώτηση «πόσο ικανοποιημένος/η είσαι από τή ζωή σου», φαίνεται ότι η θρησκευτικότητα των μαθητών παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο ενισχύοντας τό βαθμό αισιοδοξίας και ικανοποίησης από τή ζωή (βλ. Πίνακες 6 και 7). Άκόμη οι νέοι πού έκκλησιάζονται δείχνουν ζωηρότερο ένδιαφέρον για τήν πολιτική σέ σχέση μέ αυτούς πού δέν έκκλησιάζονται (βλ. Πίνακες 8 και 9). Άσφαλώς άν τό έρώτημα αυτό έτίθετο πριν 2 δεκαετίες θά διαπίστωνε κανείς μάλλον τό αντίθετο. Μήπως αυτό σημαίνει ότι η καθοδήγηση πού άσκει η Έκκλησία στά μέλη της είναι πιο ρεαλιστική ή μήπως είναι άπόδειξη ότι οι σημερινοί θεολόγοι, έκκλησιαστικοί ήγέτες, πνευματικοί και κατηχητές άσχολοϋνται πιο συχνά από ότι παλιότερα μέ τά κοινωνικοπολιτικά ζητήματα; Άσφαλώς πάντως είναι ένα καινούριο στοιχείο πού διαπιστώνει ότι οι έκκλησιαζόμενοι νέοι είναι πιο πολύ προσανατολισμένοι πολιτικά από τους μή έκκλησιαζόμενους, γεγονός έξαιρετικά ένδιαφέρον για τήν θετική καθοδήγηση πού μπορεί νά άσκήσει ό θεολόγος καθηγητής και στίς δύο ομάδες των νέων.

195. Άφροδίτης Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 15.

196. Βλ. Emm. Perselis Lancaster 1987, σ. 149-151. (Βλ. παρουσίαση της ταυτότητας της έρευνας στό τέλος του παρόντος, "Έρευνες σχετικές μέ τους νέους). Έπίσης στό Έμμ. Περσελή, Χρ. Άγωγή και σύγχρονος κόσμος, Έκδ. Άριός, Άθήνα 1994, σ. 232.

Πίνακας 6: Συχνότητα Έκκλησιασμοῦ - Ίκανοποίηση από τή ζωή τους¹⁹⁷			
ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ			
ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ	Πολύ συχνά	Μερικές φορές τό μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ ίκανοποιημένος	72,1%	68%	59,3%
Άρκετά ίκανοποιημένος	23,6%	29,8%	32,7%
Ελάχιστα ίκανοποιημένος	4,4%	2,2%	8%

Πίνακας 7: Συχνότητα Έκκλησιασμοῦ - Ίκανοποίηση από τή ζωή τους¹⁹⁸			
ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ			
ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ	Πολύ συχνά	Μερικές φορές τό μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ ίκανοποιημένος	50,1%	45%	39,9%
Άρκετά ίκανοποιημένος	44,3%	49,5%	48,3%
Ελάχιστα ίκανοποιημένος	5,6%	5,5%	11,9%

Πίνακας 8: Συχνότητα Έκκλησιασμοῦ - Ένδιαφέρον για τήν πολιτική¹⁹⁹			
ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ			
Ένδιαφέρον για τήν πολιτική	Πολύ συχνά	Μερικές φορές τό μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ - Άρκετά	39,9%	26,1%	33,6%
Λίγο - Καθόλου	60,1%	73,9%	66,4%

197. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, τόμος Α' σ. 103.

198. "Οπ. σ. 103.

199. "Οπ. π. σ. 104.

Πίνακας 9: Συχνότητα Έκκλησιασμοῦ - Ένδιαφέρον για τήν πολιτική²⁰⁰			
ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ			
Ένδιαφέρον για τήν πολιτική	Πολύ συχνά	Μερικές φορές τό μήνα	Σπάνια/Ποτέ
Πολύ - Άρκετά	43,2%	35,1%	27,1%
Λίγο - Καθόλου	56,8%	64,9%	72,8%

Τά παραπάνω άποτελοῦν σπουδαία δεδομένα, πού μπορεῖ νά στηρίξουν οὐσιαστικά τή ρεαλιστικότητα τῆς «Πρότασης ζωῆς» (δηλαδή τήν ὀρθόδοξη χριστιανική καθοδήγηση) πού μπορεῖ νά προσφέρει ὁ θεολόγος καθηγητής στά πλαίσια τοῦ Σχολείου. Ὅπως μπορεῖ νά διαπιστώσει κανεῖς ἀπό τά παραπάνω, τό μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή ἡ πρόταση τῆς Ὀρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς στό Σχολεῖο, δέν φαίνεται νά ἀλλοτριώνει τούς νέους. Ἀντίθετα, ὅπως φαίνεται ἀπό τά παραπάνω δεδομένα τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, τούς δίνει μιὰ προοπτική, τούς ἐμπνέει μιὰ αισιόδοξη προοπτική γιά τό μέλλον (ἕνα ὄραμα ζωῆς), ἐνῶ αὐτή ἡ θετική εἰκόνα γιά τήν ζωή ἐκφράζεται καί ὡς ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική τοῦ τόπου μας.

Ἡ συμβουλευτική λοιπόν τοῦ θεολόγου καταρχήν καί ἀποδεκτή φαίνεται νά εἶναι ἀπό τούς μαθητές²⁰¹ καί ὠφέλιμη γιά τήν ὑγίη κοινωνικοποίησή τους καί τήν ὀλοκλήρωσή τους. Ἄλλωστε, ὅπως ἔχει καταγράψει καί ἔρευνα μεταξύ τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, οἱ περισσότεροι θεολόγοι σήμερα ἀντιλαμβάνονται ὡς

200. Ὅπ. π. σ. 104.

201. Βλ. ἐνδεικτική μικρῆς ἔκταση ἔρευνα (σέ 10 Σχολεῖα τῆς Δυτικῆς ἠ Ἀτικῆς) τοῦ Νικ. Νευράκη, Ἔρευνα γιά τό θρησκευτικό μάθημα, ἐπιστολή πρὸς τό Π.Ε.Κ. Δυτικῆς Ἀτικῆς, Κοινωνία 39, τ. 1, 1996 σ. 96-98. Πρβλ. Καί Κων/νου Μάνου θεωρητική καί ἐμπειρική ἔρευνα (στοιχεῖα γιά τήν ἐμπ. ἔρευνα βλ. στό τέλος τῆς μελέτης μας στόν Πίνακα ἐρευνῶν σχετικῶν μέ τούς νέους), στό βιβλίο του «Ἡ Συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση», τόμος Α΄ Θεωρία - Ἔρευνα, Ἀθήνα 1997, σ. 213-407 καί εἰδικότερα στίς σελίδες 376 καί 395-407. Πρβλ. ἐπίσης καί τήν ἐμπειρική καί θεωρητική ἔρευνα πού ἔχει πραγματοποιήσει ἡ Χρ. Κοσμίδου -Hardy. «Ὁ δάσκαλος ὡς σύμβουλος στή διδακτική-μαθησιακή συνάντηση» 1998, Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 46-47 1998, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, σ. 33-63.

πρώτιστο έργο τους αυτό του «Πνευματικού οδηγού». Δηλαδή ή πλειοψηφία των Λειτουργών της Θρησκευτικής Άγωγής των νέων αντιλαμβάνονται ως άποστολή τους την καθοδήγηση των νέων²⁰².

Όλα τὰ παραπάνω φαίνεται με έμφαση νά υποδηλώνουν τίς μεγάλες προσδοκίες των μαθητών, των γονέων αλλά και του μεγαλύτερου μέρους της έλληνικής κοινωνίας από τον λειτουργό της Όρθόδοξης Χριστιανικής Άγωγής²⁰³, τό θεολόγο σύμβουλο - καθηγητή²⁰⁴ σέ θέματα κατευθύνσεως ζωής²⁰⁵, άφοϋ συνενώνει στό πρόσωπό του την έκπροσώπηση δύο φορέων - θεσμών, Έκκλησίας και Σχολείου, πού φαίνεται νά έμπιστεύονται πάρα πολύ οί μαθητές²⁰⁶.

202 Ά. Μ. Σταυρόπουλου-Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, Τό έργο του θεολόγου καθηγητή και τό μάθημα των Θρησκευτικών στή Μέση Έκπαίδευση, Έρευνητικά προγράμματα Πανεπιστημίου Άθηνων, Άθήνα 1998, σ. 16. Ένδεικτικό είναι ότι 8 στους 10 θεολόγους καθηγητές θεωρούν ως πρώτιστο έργο του θεολόγου αυτό του πνευματικού οδηγού ενώ ακολουθούν σέ πολύ μικρότερα ποσοστά του καθηγητή (29%), του καθηγητή - φορέα γνώσεων (16%), κ.ά.

203. Άναφερόμαστε στον όρο πού χρησιμοποιούν για τό μάθημα των Θρησκευτικών οί «Όδηγίες για τή διδασκεία ύλη και τή διδασκαλία των μαθημάτων στό Γυμνάσιο και στό Ένιαίο Λύκειο κατάτό Σχολικό έτος 2002-03», τεϋχος Γ΄, ΟΕΔΒ, Άθήνα 2002, σ. 14 («Γενικός σκοπός του μαθήματος της Όρθόδοξης Χριστιανικής Άγωγής στή Μέση Έκπαίδευση»).

204. Άσφαλώς και ύπάρχουν, υπάρχουν και θά υπάρχουν και θεολόγοι πού εκφράζουν μία προσωπική στάση πιά χαλαρή ή άρνητική άπέναντι σέ βασικά δόγματα της Έκκλησίας και πού έχουν μία άλλη θεώρηση του έργου τους. Η άποψη όμως του γράφοντος την εργασία αυτή είναι ότι οί περισσότεροι θεολόγοι καθηγητές έχουν μία στάση σεβασμού και έμπιστοσύνης άπέναντι στην Όρθόδοξη πρόταση ζωής της Έκκλησίας. Τό τελευταίο αυτό άποδεικνύεται και με την πιλοτική έρευνα «Τό έργο του θεολόγου καθηγητή και τό μάθημα Θρησκευτικών στή Μέση Έκπαίδευση» των Α. Μ. Σταυρόπουλου και Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, σσ. 53-55. (Βλ. παρουσίαση της έρευνας στό τέλος της μελέτης αυτής).

205. Ό Έμμ. Περσελή στην έπισκόπηση του 8ου κεφαλαίου της διατριβής του καταλήγει στό συμπέρασμα ότι τό Σχολείο (έπομένως οί θεολόγοι καθηγητές) και ή Έκκλησία έπιδρούν λιγότερο από ότι οί γονείς στή θρησκευτική συμπεριφορά των μαθητών. Μάλιστα ό ρόλος της θρησκευτικής καθοδήγησης κατά τον ίδιο φαίνεται νά μήν είναι παραδεκτός στό χώρο του Σχολείου: «The school is an institution which promotes knowledge and critical thinking. Educationally speaking it should not impose upon children any careful attention on the part of the children of various ways and "life stances" should take place in schools». Emm. Perselis... Lancaster 1987, σσ. 220-221.

206. Σαφώς σέ μεγαλύτερα ποσοστά έμπιστεύονται την Έκκλησία από ότι τό

6. Ἡ ἀξία τῆς οἰκογένειας καί οἱ νέοι

Ἡ οἰκογένεια φαίνεται νά ἀποτελεῖ τό πῖο σημαντικό «πιστεύω» στή ζωή τους. Γιά τούς νέους ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ «πλέον κυρίαρχη καί ἐδραιωμένη κοινωνική ἀξία»²⁰⁷. Τό ποσοστό πού συγκεντρώνει ἡ οἰκογένεια (τήν θεωροῦν ἀρκετά σημαντική ἕως καί πολύ σημαντική γιά τή ζωή τους) ἀγγίζει σχεδόν τήν καθολικότητα, ἀφοῦ τό 99% τήν θεωροῦν πολύ καί ἀρκετά σημαντική γιά τή ζωή τους²⁰⁸. Οἱ νέοι καί οἱ νέες πιστεύουν ὅτι ὁ γάμος εἶναι θεματοφύλακας τῶν ἀξιῶν, ἐνῶ ἀπορρίπτουν τήν ἄποψη ὅτι ὁ γάμος εἶναι παρωχημένος θεσμός, ὅπως ἀπορρίπτουν καί τήν ἄποψη ὅτι εἶναι προτιμότερη ἡ συμβίωση ἀπό τό γάμο²⁰⁹. Οἱ μαθητές καί μαθήτριες τῆς δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Ἀθηνῶν πιστεύουν ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι «ιερός θεσμός» (58%), ὅτι συμβάλλει στήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου καί ὅτι προσφέρει γαλήνη, ἀγάπη, στοργή, ἐνῶ μόλις τό 4,6% τῶν μαθητῶν αὐτῶν πιστεύει ὅτι ἡ οἰκογένεια περνάει κρίση²¹⁰.

Αὐτή ἡ «λατρεία» τῶν νέων γιά τό θεσμό τῆς οἰκογένειας προκύπτει τόσο ἀπό παλαιότερες ἔρευνες ὅσο καί ἀπό πολύ πρόσφατες²¹¹. Ἴσως αὐτή ἡ τοποθέτησή τους νά ὀφείλεται καί στό γεγονός ὅτι αἰσθάνονται ἀσφάλεια στούς κόλπους της (λόγω τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καί τῆς ὑψηλῆς ἀνεργίας πού ἀντιμετωπίζουν ἢ θά ἀντιμετωπίσουν). Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι οἱ σημερινοί νέοι ἀνεξαρτοποιοῦνται ἀπό τήν πατρική

Ἐκπαιδευτικό σύστημα (τό ὁποῖο ἴσως καί νά τό ταυτίζουν καί μέ τίς ἐπώδυνες ἐξετάσεις γιά τά Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα πού ὑφίστανται). Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α', σ. 41-42, 121-122 καί 216-218. Ἐπίσης στό Παράρτημα Ι, Πίνακας 7,6.

207. Ἀποστόλου Λακάσα, «Συντηρητικοί καί ἀδιάφοροι οἱ νέοι», Ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή» 14-11-1997, σ. 6.

208. Ι.Π.Κ. τοῦ Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α', σ. 103. Παράρτημα Ι, Ἀθήνα 2000, σ. 3, Πίνακας 1,2.

209. Ἄφρ. Τεπέρογλου, Διον. Μπαλούρδου, Ἴω. Μυριζάκη, Μ. Τζωρτζοπούλου, «Ἡ ταυτότητα τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά καί οἱ ἀνάγκες τῆς νεολαίας στό Νομό Θεσσαλονίκης», Ἀποτελέσματα ἐμπειρικῆς ἔρευνας, χρόνος διεξαγωγῆς 1995 σέ 1000 Νέους ἡλικίας 15-29 ἐτῶν καί 400 μαθητές Λυκείου. Ἐκδ. Ε.Κ.Κ.Ε. (Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν), Ἀθήνα 2000, σ. 210.

210. Ἄφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε., Ἀθήνα 1998, σ. 9.

211. Βλέπε ἐφημ. «Τά Νέα» 14-11-1997, V-PRC 1997. Ἀκόμη Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Παράρτημα Ι, σ. 3, Πίνακας 1,2.

οικογένεια πάρα πολύ άργά. Οί λόγοι είναι τόσο ή παράταση τής διάρκειας τών σπουδών τους όσο και οί συνθήκες πού επικρατοῦν στήν αγορά εργασίας²¹².

Σχετικά μέ τό γάμο, πιστεύουν ότι είναι σημαντικός σταθμός στή ζωή του ανθρώπου (38%), ενώ τό 18% πιστεύει ότι είναι κάτι τυπικό ρουτίνα και τό 15% πιστεύει ότι πρέπει νά γίνεται μετά από πολύ σκέψη. Στήν έρώτηση για τό τί πιστεύουν για τή συμβίωση πριν τό γάμο, τό 40% δηλώνει ότι τή θεωρεί απαραίτητη πριν τό γάμο, τό 32% πιστεύει ότι είναι ωφέλιμη και τό 14,5% δέν έχει γνώμη για τό συγκεκριμένο θέμα²¹³.

7. Έθνικές, κοινωνικές και πολιτικές αξίες

Οί μαθητές φαίνεται νά πιστεύουν στήν πατρίδα, γι' αυτό και χαρακτηρίζονται «έθνοκεντρικοί» από τούς έρευνητές²¹⁴. Οί μισοί μαθητές λένε ότι όσοι Έλληνες βρίσκονται στό έξωτερικό έπρεπε νά ζοῦν στήν Ελλάδα. Μάλιστα αυτή ή στάση τούς κάνει αρκετά επιφυλακτικούς στήν παγκοσμιοποίηση, αφού 94% τών μαθητῶν τής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης δηλώνουν ότι «τώρα μέ τήν παγκοσμιοποίηση πού πέφτουν τά σύνορα δέν πρέπει νά χάσουμε τίποτα από τίς παραδόσεις μας, τά ήθη μας, τίς συνήθειές μας». Παράλληλα είναι δύσπιστοι πρός τήν Ευρωπαϊκή Ένωση και ποσοστό 54% θεωροῦν ότι «ή ένταξή μας στήν Ε.Ε. πρέπει νά επανεξετασθεῖ»²¹⁵.

Αντιφατική φαίνεται ή τοποθέτηση τών νέων απέναντι στους ξένους. Από τή μιὰ δηλώνουν υπέρ τών ἴσων δικαιωμάτων πού πρέπει νά έχουν οί ξένοι πού ζοῦν στήν πατρίδα μας και επίσης ότι μάς δίνουν τήν ευκαιρία νά γνωρίσουμε τούς πολιτισμούς τους. Υπάρχουν όμως και στοιχεία «ξеноφοβίας» αφού 9 στους 10 μαθητές πιστεύουν ότι οί ξένοι αυξάνουν τήν ανεργία, 7 στους 10 ότι αλλοιώνουν τήν έθνική μας όμοιογένεια, ενώ δέν είναι λίγοι εκείνοι (39%) πού ισχυρίζονται ότι «οί ξένοι πού ζοῦν σέ μιὰ γειτονιά τήν υποβαθμίζουν»²¹⁶.

212. Βλ. συνέντευξη τής κ. Μ. Μαράτου (Κοινωνιολόγου του Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών) στήν έφημ. «Καθημερινή» 28/9/1997.

213. Αφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε., 1998, σ. 9.

214. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α', σ. 111-129, και Παράρτημα Ι, Πίνακας 21, 1-8.

215. Όπ.π. Παράρτημα Ι, Πίνακας 7,8.

216. Όπ.π. Παράρτημα Ι, Πίνακας 21,6.

Ἐκλεκτικές εἶναι οἱ συμπάθειες τῶν νέων πρὸς ἄλλους λαούς. Συμπαθοῦν κυρίως τοὺς ὁμόδοξους Σέρβους καὶ Ρώσους, ἐνῶ στὸν ἀντίποδα τῶν λιγότερο δημοφιλῶν ομάδων βρίσκονται οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Ἀμερικάνοι²¹⁷. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ βλέπουμε ὅτι στὶς συμπάθειες τῶν νέων θρησκευτικά, πολιτιστικά καὶ ἱστορικά στοιχεῖα παίζουν βασικὸ ρόλο.

Ἡ πλειοψηφία τῶν νέων κλίνει ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς συλλογικῆς δράσης ὡς μέσου γιὰ τὴν ἐπίλυση κοινωνικῶν διαφορῶν, πού τοὺς ἀφοροῦν, ἔναντι τῆς ἀτομικῆς δράσης. Τοὺς συναρπάζουν ἡ ἀξία τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐνῶ στιγματίζουν τὸν ἀτομικισμό. Σημαντικὸ ὅμως ποσοστὸ τῶν νέων πού δέν τοποθετοῦνται ἐπιλέγον μιά ἐνδιάμεση θέση (ἀνάμεσα στὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὸν ἀτομικισμό). Αὐτὸ τὸ τελευταῖο φαίνεται νὰ δείχνει μιά ταλάντευση τῶν νέων ἀνάμεσα στὶς ἀνθρωπιστικὲς ἀξίες καὶ στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς δεδομένης κοινωνικῆς πραγματικότητος²¹⁸.

Ἄν καὶ οἱ νέοι τοποθετοῦν τὴ δημοκρατία μεταξὺ τῶν «πολύ σημαντικῶν ἀξιῶν γιὰ διάδοση στὴν κοινωνία», ὅμως σέ πολὺ μεγάλο ποσοστὸ θεωροῦν ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἀπογοητεύουν τὸν κόσμο, ὅτι ἐπιδιώκουν τὴν ἀτομικὴ τους προβολή καὶ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀτομικῶν τους φιλοδοξιῶν. Ἴσως γι' αὐτὸ τὸ 67% τῶν μαθητῶν Γυμνασίου καὶ Λυκείου δηλώνουν ὅτι δέν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πολιτικὴ²¹⁹. Ἐπιπλέον γιὰ τοὺς πολιτικούς πρεσβεύουν ὅτι δέν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸν κόσμο, ὅτι τὰ πολιτικὰ κόμματα νοιάζονται μόνο γιὰ τὴν ψήφο τῶν πολιτῶν καὶ ὄχι γιὰ τὴ γνώμη τους. Οἱ κυβερνήσεις, στὰ μάτια τῶν νέων, ἀπαξιώνονται μὲ τὴ δήλωσή τους ὅτι δέν φροντίζουν γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ ἀλλὰ γιὰ λίγα μεγάλα συμφέροντα. Ἴσως ἡ ἀπογοήτευση αὐτὴ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς θεσμούς εἶναι καὶ ἓνας ἀκόμη λόγος πού τοὺς ὀδηγεῖ νὰ ἐμπιστεύονται θεσμούς ἰδεολογικά καὶ πολιτικά ἀποχρωματισμένους (Ἐκκλησία, Στρατός, Σχολεῖο, Πανεπιστήμιο κ.ἄ.) ἐνῶ θεσμοὶ ὅπως ἡ Βουλὴ, ἡ Κυβέρνηση, τὰ συνδικάτα, τὰ κόμματα, οἱ πολιτικοὶ ἀντιμετωπίζονται μὲ ὑψηλὰ ποσοστὰ δυσπιστίας²²⁰.

217. Ὅπ.π. Τόμος Α', σ. 159-165, καὶ Παράρτημα I, Πίνακας 23, 1-12.

218. V-PRC 1999.

219. I.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Τόμος Α', σ. 69 κ.ἑ. Ἀκόμη πρβλ. Ἄφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 9.

220. V-PRC 1999.

8. Προβλήματα και ανησυχίες τῶν σημερινῶν νέων

Τά πιό σημαντικά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ἡ νέα γενιά φαίνεται νά εἶναι ἡ ἀνεργία, τά ναρκωτικά καί ὁ ἀλκοολισμός, οἱ εὐκαιρίες μόρφωσης καί ἡ ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση²²¹.

Στούς νέους φαίνεται νά ὑπάρχει ἓνα διάχυτο αἶσθημα ἀνασφάλειας, γι' αὐτό καί ὅταν καλοῦνται νά αὐτοχαρακτηρίσουν τή γενιά τους ἀπαντοῦν «ἀγχωμένη». Ἡ ἀπάντηση αὐτή φαίνεται νά ἀντανακλᾷ τίς προσπάθειές τους νά ἀνταπεξέλθουν σέ δύσκολες συνθήκες (ἐξετάσεις, ἀνεργία κ.ἄ.). Ἐπίσης μέ κάποια διάθεση αὐτοκριτικῆς χαρακτηρίζουν τή γενιά τους «καλομαθημένη» ὅμως πιστεύουν ὅτι εἶναι «μέσα στά πράγματα». Εἶναι ἐλάχιστα ριζοσπαστικοί κι ἐκεῖνο πού φαίνεται περισσότερο νά ἐπιδιώκουν εἶναι ἡ ἐνσωμάτωσή τους στήν κοινωνία μέ ὅσο τό δυνατόν καλύτερους ὄρους²²².

Ταυτόχρονα ἡ νέα γενιά ἀσκεῖ ἔντονη κριτική ἀπέναντι στήν σύγχρονη ἑλληνική κοινωνία, ἡ ὁποία κατά τή γνώμη τους χρειάζεται βαθιές ἀλλαγές. Εἰδικότερα σέ ὑψηλά ποσοστά οἱ νέοι διαπιστώνουν τήν ὑπαρξη ἐκτεταμένης διαφθορᾶς, αὐθαιρεσίας καί ἀτομικισμοῦ. Θεωροῦν ὅτι δέν ὑπάρχει ἀξιοκρατία, ἐνῶ ἔχουν τή γνώμη ὅτι ἀπουσιάζουν οἱ εὐκαιρίες γιά τούς νέους καί ἡ εὐαισθησία γιά τούς ἀδύνατους²²³.

Πολύ μικρό ποσοστό τῶν μαθητῶν ἐμπιστεύεται τό ἐκπαιδευτικό σύστημα (μόλις τό 15%)²²⁴. Ἄλλωστε, ἰδίως οἱ μαθητές τοῦ Λυκείου, στό σύστημα αὐτό ἀποδίδουν τά ἐξοντωτικά ὥραρια παρακολούθησης μαθημάτων, φροντιστηρίων καί μελέτης. Γι' αὐτό καί ἡ ἔλλειψη ἐλεύθερου χρόνου εἶναι ἓνα πολύ σημαντικό πρόβλημα κυρίως γιά τούς μαθητές τοῦ Λυκείου²²⁵.

9. Ἐπιδιώξεις - στόχοι τῶν σημερινῶν νέων²²⁶

Οἱ νέοι πιστεύουν ὅτι οἱ συνομήλικοί τους ἐπιδιώκουν τήν ἐλευθερία, τή δημιουργικότητα, τή συναρπαστική ζωή καθώς καί τά ὕλικά ἀγαθά, τόν πλοῦτο, τό χρῆμα, τίς ἀνέσεις. Δεύτερη ἐπιδιώξή τους εἶναι ἡ ἀληθι-

221. Ἀφρ. Τεπέρογλου κ.ἄ., Ε.Κ.Κ.Ε., 2000, σ. 211

222. V-PRC 1999.

223. Ὅπ.π.

224. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Παράρτημα Ι, Πίνακας 7,4.

225. Ὅπ.π. Παράρτημα Ι, Πίνακας 1,8.

226. Ἀφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε., 2000, σ. 211

νή φιλία και η υποστήριξη των φίλων. Τέλος τρίτη και βασική επιδίωξη τους είναι οι στενές σχέσεις με τα πρόσωπα της οικογένειας και η οικογενειακή τους γαλήνη.

Όσον αφορά στο τί πιστεύουν ότι χρειάζεται για την επιτυχία στην πρώτη γραμμή των επιλογών τους βρίσκονται η μόρφωση και οι γλώσσες, που θεωρούνται βασικά προσόντα για τη σημερινή ζωή. Δεύτερη προτεραιότητα δίνεται στις γνωριμίες, στις δημόσιες σχέσεις, στο μέσον ως βασική προϋπόθεση επιτυχίας. Τέλος, η τρίτη προϋπόθεση κατά την άποψη των νέων προκειμένου να πετύχει κανείς σήμερα, είναι τα χρήματα και η οικονομική βοήθεια.

10. Ο έλευθερος χρόνος και η διασκέδαση των νέων

Τό 74% των μαθητών βλέπουν καθημερινά τηλεόραση από αυτούς τό 54% των μαθητών (Γυμνασίου - Λυκείου) επί 2-3 ώρες την ημέρα. Υπάρχει όμως και ένας αριθμός μαθητών που παρακολουθεί περισσότερες από 4 ώρες καθημερινά (14,5%)²²⁷. Παρά τό γεγονός ότι οι νέοι παρακολουθούν αρκετά τηλεόραση θεωρούν ότι «έπηρεάζει μέ διάφορα άθέμιτα μέσα τό κοινό, μέ αποτέλεσμα νά γίνονται έξρμαιο των συμφερόντων των καναλιών». Κυρίως στην τηλεόραση προτιμούν νά παρακολουθούν: Κωμικές, αισθηματικές κοινωνικές ταινίες (80%), ειδήσεις (69,5%), ταινίες τρόμου, αστυνομικές (62%), άθλητικές έκπομπές (60%), καλλιτεχνικές (58%), ντοκιμαντέρ (45,5%), τηλεοπτικές σειρές (39%) και ένημερωτικές έκπομπές (38%).

Η δεύτερη πιο συχνή μορφή ψυχαγωγίας μετά την τηλεόραση φαίνεται νά είναι ο άθλητισμός²²⁸. Τό μεγαλύτερο ποσοστό άθλουμένων άγοριών βρίσκεται μεταξύ 15-19 έτών. Τά άθλήματα στά όποια δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση είναι τά ομαδικά άγωνίσματα. Πιο συγκεκριμένα τό μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνει τό ποδόσφαιρο, μέ τό όποιο άσχολείται συστηματικά τό 1/4 των άγοριών και εύκαιριακά τό 1/4. Άκολουθούν τό μπάσκει, ή γυμναστική και τό βόλει αλλά μέ άρκετή διαφορά. Τό μεγαλύτερο ποσοστό κοριτσιών (περίπου τό 1/4) άθλείται μέ τή γυμναστική είτε συστηματικά είτε εύκαιριακά. Άκολουθούν οι άθλοπαιδιές (μπάσκει, βόλει) μέ μειωμένα ποσοστά και κατόπιν ο κλασικός άθλητι-

227. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Παράρτημα Ι, Πίνακας 46.

228. Όλ. Γαρδικη κ.ά., Ε.Κ.Κ.Ε., 1999, τόμος Α', σ. 30-31. Και τόμος Β', σ. 43-46.

σμός. Τά άγόρια άθλουvται περισσότερο άπό τά κορίτσια άλλά και παρακολουθοvν συχνότερα τούς διάφορους άθλητικούς άγώνες.

Άκόμη οί νέοι άκοvν καθημερινά ραδιόφωνο -ώς επί τό πλείστον μουσικές έκπομπές²²⁹. Οί έπιλογές στή μουσική φαίνεται νά έχουν μετακινηθεί στίς τελευταίες έρευνες υπέρ τής έλληνικής μουσικής. Τά τρία είδη μουσικής πού άκοvν οί νέοι είναι: α) Έλληνικά λαϊκά έλαφρολαϊκά (41%), β) Ρόκ (18%), γ) Έντεχνα λαϊκά ρεμπέτικα (16%)²³⁰.

Ό κυριότερος τρόπος πού διασκεδάζουν μέ τούς φίλους τους είναι τά μπαράκια, ή ντίσκο, οί καφετέριες και ή παρακολούθηση ταινιών στόν κινηματογράφο²³¹. Οί πίο πολλοί νέοι έπισκέπτονται τήν κινηματογραφική αίθουσα μιά φορά τό 15νθήμερο ή και συχνότερα. Τό παιχνίδι πού περισσότερο παίζουν είναι τό τάβλι. Μ' αυτό παίζει συστηματικά τό 20% τών άγοριών και τό 11% τών κοριτσιών, ένω εύκαιριακά άσχολείται τό 25% άγοριών και κοριτσιών²³².

Διαβάζουν έξωσχολικά βιβλία άλλά όχι πάρα πολλά. Σέ έρευνα τό 1995 προέκυψε ότι τό 38% τών μαθητών του Λυκείου και τό 27% τών μαθητών του Γυμνασίου δέν διάβασαν κανένα βιβλίο. Άπό τούς ύπολοίπους οί μισοί διάβασαν άπό 1 μέχρι 3 βιβλία και οί άλλοι πάνω άπό 3 βιβλία²³³. Κυρίως διαβάζουν λογοτεχνία (27%), αστυνομικά - περιπέτειες (12,9%), μυθιστορήματα (12,5%), κοινωνικά (5,9%), ποίηση, ιστορικά και πολιτικά βιβλία (4%).

11. Φιλία και σχέσεις μέ τό άλλο φύλο

Ό φιλία για τό μαθητικό πληθυσμό τής Μέσης Έκπαίδευσης είναι υπέρτατο άγαθό²³⁴, ή δεύτερη σημαντικότερη άξία μετά τήν οικογένεια στή ζωή τους. Και έδω όπως και στήν οικογένεια ή προβολή αυτής τής άξίας ως πολύ σημαντικής «πίστης» για τή ζωή τους συγκεντρώνει σχε-

229. Όλ. Γαρδίκη κ.ά., Ε.Κ.Κ.Ε., 1999, τόμος Α', σ. 23.

230. Άφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε., 1998, σ. 11-12.

231. Όπ.π. σ. 11-12.

232. Όλ. Γαρδίκη κ.ά., Ε.Κ.Κ.Ε., 1999, τόμος Α', σ. 32.

233. Χρ. Κάτσικα, Έρευνα σέ Δημοτικά Σχολεία, Γυμνάσια και Λύκεια όκτώ Δήμων τής Πρωτεύουσας τό Νοέμβριο του 1995. Παρουσίαση της άπό τήν Τ. Καραϊσκάκη σέ άρθρο της μέ τίτλο «Τό άγχος κυριεύει τίς μαθητικές ψυχές», Έφημ. «Ό Καθημερινή» 31-3-1996, σ. 23.

234. Όπ.π. σ. 8.

δόν την καθολική αποδοχή (98,6%)²³⁵. Βασικά κριτήρια για την επιλογή του φίλου τους είναι τό να είναι έμπιστος και ειλικρινής, εύγενικός, δίκαιος, διασκεδαστικός, εϋθυμος²³⁶. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι ένταγμένοι σε μεγάλες παρέες, ενώ 9 στους 10 δηλώνουν ότι έχουν στενούς φίλους και όχι απλώς έπιφανειακές γνωριμίες. Οί περισσότεροι προτιμούν τις μεικτές παρέες με άγόρια και κορίτσια ενώ οί μισοί περίπου νέοι πιστεύουν ότι ή φίλία με άτομα του άλλου φίλου δέν διαφέρει²³⁷.

Οί σημερινοί μαθητές επίσης θεωρούν τις σχέσεις τους με τό άλλο φύλο ως την πίο σημαντική παράμετρο στή ζωή τους. Οί περισσότεροι (53%) δηλώνουν ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις με τό άλλο φύλο²³⁸. Από τά λίγα προβλήματα πού δηλώνουν τά σημαντικότερα είναι: «ή δύσκολη έπικοινωνία, ή μή κατανόηση, ό έγωισμός (του άλλου), οί έπιφανειακές σχέσεις». Τά κορίτσια της Γ' Λυκείου πάλι εκτός των παραπάνω δηλώνουν ότι «έκμεταλλούνται τά αισθήματά τους και ότι (οί νεαροί άντρες) είναι άνώριμοι»²³⁹. Οί σχέσεις τους αυτές φαίνεται, κατά τις δηλώσεις τους, να επηρεάζονται θετικά από την αγάπη, την τρυφερότητα και την έρωτική έλξη ενώ ή άσυμφωνία και ό έγωισμός πολύ συχνά επηρεάζουν άρνητικά αυτές τις σχέσεις. Για τή σωστή έπικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων προτείνουν σχέσεις αγάπης, στοργής, κατανόησης, σχέσεις τρυφερότητας²⁴⁰. 'Ο ιδανικός σύντροφος και μελλοντικός σύζυγος φαίνεται να είναι αυτός πού συνδυάζει έλκυστικότητα, έμπιστοσύνη, στοργικότητα, εμφάνιση, ώριμότητα, καλούς τρόπους»²⁴¹.

12. Σχέσεις με τούς γονείς

Οί περισσότεροι νέοι (8 στους 10) φαίνεται, από ό,τι δηλώνουν, να έχουν πολύ καλές σχέσεις με τούς γονείς τους. Έξαιρέση αποτελεί ένα ποσοστό περίπου 25% κοριτσιών 15-19 ετών πού φαίνεται να έχει προ-

235. Ι.Π.Κ. Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Παράρτημα Ι, Πίνακας 1,2.

236. Άφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 8.

237. Όλ. Γαρδίκη κ.ά. Ε.Κ.Κ.Ε. 1999, τόμος Α', σ. 34-36, τόμος Β', σ. 54-60.

238. Όπ.π.

239. Κων/νου Μάνου, *Η Συμβουλευτική στην Έκπαίδευση*, τόμος Α', Άθήνα 1997, σ. 327-331.

240. Άφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 9.

241. Κων/νου Μάνου, *Η Συμβουλευτική στην Έκπαίδευση*, τόμος Α', Άθήνα 1997, σ. 332-333.

βλήματα στις σχέσεις με τον πατέρα. Ο λόγος είναι ότι σέ θέματα διασκέδασης και έπιλογής φίλων παρατηρείται μεγαλύτερη δόση αυστηρότητας του πατέρα απέναντι στά κορίτσια από ό,τι με τά αγόρια²⁴². Έπομένως οί σχέσεις φαίνεται νά διαγράφονται άριστες γιά τή μητέρα και πολύ καλές γιά τόν πατέρα²⁴³. Τό 65% τών μικρών έφήβων και τό 36,5% τών μεγαλύτερων έφήβων φαίνεται πάντως νά μήν έντοπίζει προβλήματα στις σχέσεις με τούς γονείς. Γιά τούς υπόλοιπους έφήβους τά μεγαλύτερα προβλήματα φαίνεται νά είναι ή μή κατανόηση, ή στέρηση τής έλευθερίας, τό χάσμα γενεών, ό αυταρχικός πατέρας και οί συγκρούσεις μεταξύ τών γονέων²⁴⁴.

Σαφώς διαχωρίζονται τά θέματα πού οί νέοι συζητοϋν με τούς γονείς από αυτά πού τούς άπασχολοϋν με τούς φίλους. Θέματα οικογενειακά, σχολείου, οικονομικά - πολιτικά οί νεαροί μαθητές τά συζητοϋν με τούς γονείς. Θέματα έρωτικά - συναισθηματικά, σχέσεις με άλλους, πολιτιστικά (κινηματογράφος, θέατρο, μουσική, περιοδικά, βιβλία), άθλητικά καθώς και θέματα πού έχουν σχέση με αυτοκίνητα και μοτοσυκλέτες τά συζητοϋν με τούς φίλους τους. Όμως άξιο παρατήρησης είναι ότι ένα σημαντικό ποσοστό μαθητριών (15-19 έτών), μία στις 4 περίπου, συζητά θέματα έρωτικά, συναισθηματικά με τή μητέρα τους. Απόψεις γιά τή θρησκεία ανταλλάσσουν κυρίως με τούς φίλους τους (συχνότερα βέβαια τά κορίτσια). Πάντως σέ κρίσιμες και δύσκολες περιστάσεις τής ζωής θέλουν κυρίως νά στηρίζονται στους γονείς τους. Οί φίλοι τότε έρχονται σέ δεύτερη μοίρα ένω έλάχιστοι νέοι θά κατέφευγαν στους συγγενείς τους γιά συμβουλευτική και στήριξη²⁴⁵. Ασφαλώς γιά ένα σύμβουλο τών νέων είναι πολύ χρήσιμο νά γνωρίζει ποιά θέματα και με ποιούς τά κουβεντιάξει ό νέος.

13. Σχέσεις με τούς καθηγητές

Γιά τούς μαθητές οί απόψεις τών νέων είναι μάλλον ευνοϊκές²⁴⁶. Τό 1/3 τών μαθητών - μαθητριών τούς βλέπει σαν φίλους τών νέων. Έπίσης ένα

242. Όλ. Γαρδίκη κ.ά. Ε.Κ.Κ.Ε. 1999, τόμος Α', σ. 36-38, τόμος Β', σ. 60-65.

243. Άφρ. Τεπέρογλου, Ε.Κ.Κ.Ε. 1998, σ. 8.

244. Κων/νου Μάνου, *Η Συμβουλευτική στην Έκπαίδευση*, τόμος Α', Άθήνα 1997, σ. 288

245. Όλ. Γαρδίκη κ.ά. Ε.Κ.Κ.Ε. 1999, τόμος Α', σ. 36-38, τόμος Β', σ. 60-65.

246. Όπ.π. τόμος Α', σ. 38-39, τόμος Β', σ. 66.

σημαντικότερο ποσοστό 44% ἐκφράζει μιὰ ἄποψη εὐνοϊκῆς οὐδετερότητας ἀπέναντί τους (δηλαδή τούς βλέπει σάν ὑπαλλήλους πού κάνουν τυπικά τή δουλειά τους). Μικρός μόνο ἀριθμός ἐκφράζει μιὰ ἐπιφυλακτική στάση ἀπέναντί τους (15%). Σέ γενικές γραμμές ἕνας στούς δύο ἐφήβους δηλώνει ἀνυπαρξία προβλημάτων στίς σχέσεις μέ τούς καθηγητές (ἢ διστάζει νά τά δηλώσει ἐπειδή οἱ ἔρευνες αὐτές γίνονται στά σχολεῖα). Ἀπό τά λίγα προβλήματα πού δηλώνονται ξεχωρίζουν τά: «εἶναι αὐστηροί, δέ μᾶς κατανοοῦν, αὐστηρή βαθμολογία, ἔλλειψη ἐπικοινωνίας, εἶναι εἰρωνες»²⁴⁷.

Τούς ἐκπαιδευτικούς τούς θέλουν νά δείχνουν κατανόηση, νά εἶναι φιλικοί, νά συζητοῦν τά προβλήματά τους, νά μήν εἶναι πιεστικοί, νά δείχνουν ἐνδιαφέρον, νά εἶναι ψυχολόγοι, νά διδάσκουν καλά, νά εἶναι πιό ἀντικειμενικοί, χαρούμενοι, συνεργατικοί, νά εἶναι πιό εὐγενεῖς, νά εἶναι πιό δίκαιοι στή βαθμολογία καί νά τούς πλησιάζουν²⁴⁸. Ἄν παρατηρήσουμε τά παραπάνω «θέλω» τῶν μαθητῶν θά δοῦμε τά περισσότερα νά ἀνταποκρίνονται σ' αὐτά πού θεωροῦνται ὡς βασικά γνωρίσματα καί προϋποθέσεις τοῦ καθηγητοῦ συμβούλου. Τό τελευταῖο αὐτό δείχνει καί τήν ἀνάγκη ὁ κάθε δάσκαλος καί καθηγητής πέρα ἀπό χορηγός γνώσεων καί ἐκπαιδευτής νά ἀναδειχθεῖ σέ σύμβουλο καί πνευματικό καθοδηγητή τῶν νέων.

Σέ θέματα πού ἀφοροῦν στήν προσωπική τους ζωή τό 1/3 τῶν νέων δηλώνουν ὅτι ἐπηρεάζονται ἀπό τούς καθηγητές τους, κυρίως σέ θέματα σπουδῶν καί ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ. Σίγουρα ὁ ρόλος τῶν δασκάλων ὡς φορέων κοινωνικοποίησης τῆς νέας γενιᾶς εἶναι πολύ σημαντικός. Εἶναι φυσικό οἱ νέοι νά δέχονται ἐπίδραση σέ βασικές ἐπιλογές τῆς ζωῆς ἀπό τούς ἀνθρώπους, ὅπως οἱ θεολόγοι ἢ οἱ καθηγητές ἄλλης ειδικότητας, μέ τούς ὁποίους βρίσκονται σέ στενή καθημερινή ἐπαφή²⁴⁹. Ἄλλωστε οἱ ἔφηβοι ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ὄριμους ἀνθρώπους, πού τούς θαυμάζουν (γιά τή γνώση τους, τήν καλλιέργειά τους κ. ἄ.) γιά νά ἀναπληρώσουν τό κενό ἀπό τήν ἀπομυθοποίηση τῶν γονέων πού βιώνουν στά ἐφηβικά χρόνια.

247. Κων/νου Μάνου, *Ἡ Συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση*, τόμος Α', Ἀθήνα 1997, σ. 304-306.

248. Ὁπ.π. τόμος Α', Ἀθήνα 1997, σ. 307-315.

249. Ὁλ. Γαρόδικη κ.ἄ. Ε.Κ.Κ.Ε. 1999, τόμος Β', σ. 66.

Άλλωστε οί έφηβοί έχουν ανάγκη από ώριμους άνθρωπους, πού τούς θαυμάζουν (γιά τή γνώση τους, τήν καλλιέργειά τους κ. ά.) γιά νά αναπληρώσουν τό κενό από τήν απομυθοποίηση τών γονέων πού βιώνουν στά έφηβικά χρόνια.

Άσφαλώς ή τελευταία αυτή παρατήρηση μάλλον ένθαρρυντική είναι γιά τούς θεολόγους, πού σέ σχετική έρευνα ²⁵⁰ θέλουν νά πιστεύουν ότι κατά κύριο λόγο άσκούν έργο καθοδηγητικό συμβουλευτικό, ώς πνευματικοί όδηγοί τών νέων. Η έρευνα αυτή φαίνεται νά έπιβεβαιώνεται –καί νά έπιβεβαιώνει ταυτόχρονα– τήν έμπειρική έρευνα του Κων/νου Μάνου²⁵¹. Σύμφωνα μέ τά άποτελέσματα αυτής τής έρευνας οί μαθητές άντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα καί έπιθυμούν συμβουλευτική βοήθεια καί από τούς εκπαιδευτικούς. Σημειωτέον ότι στήν παραπάνω έρευνα οί Έκπαιδευτικοί συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό προτίμησης τών μαθητών στήν έρώτηση πού καλοϋσε νά έπιλέξουν ποιά πρόσωπα θά έπιθυμούσαν νά τούς βοηθήσουν συμβουλευτικά.

Έκτεταμένη έμπειρική καί θεωρητική έρευνα έχει πραγματοποιήσει καί ή Χρ. Κοσμίδου - Hardy. Σέ έρευνά της πού στηρίχθηκε σέ «συνεργατική καί κριτική ένεργό έρευνα γιά τό έργο του εκπαιδευτικού» άναδεικνύει τή συμβουλευτική διάσταση ώς βασική γιά τήν έπιτυχία του στό εκπαιδευτικό έργο²⁵². Υπάρχει όμως καί μιās μικρής έκτάσεως (μάλλον ένδεικτική) έρευνα γιά τό θρησκευτικό μάθημα μεταξύ 10 Σχολείων τής Δυτικής Άττικής, από τήν όποία προκύπτει ότι καί οί μαθητές από τήν πλευρά τους βλέπουν σέ ποσοστό 85% τό θεολόγο καθηγητή ώς σύμβουλο²⁵³.

250. Ά. Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, 1998, σ. 16. (Παρουσίαση τής έρευνας βλ. στό τέλος τής μελέτης).

251. Βλ. Κων. Μάνου, *Η Συμβουλευτική στήν Έκπαίδευση*, τόμος Α΄, Θεωρία - Έρευνα, Άθήνα 1997, σ. 213-407 καί ειδικότερα στίς σελίδες 376 καί 395-407 καί του ίδιου όλος ό Β΄ τόμος (στοιχεία γιά τήν έμπ. έρευνα βλ. στό τέλος τής μελέτης μας στόν Πίνακα έρευνών σχετικών μέ τούς νέους).

252. «Ό δάσκαλος ώς σύμβουλος στή διδακτική - μαθησιακή συνάντηση», Έπιθεώρηση Συμβουλευτικής καί Προσανατολισμού, τ. 46-47, 1998, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, σσ. 33-63.

253. Βλ. Νικ. Νευράκη, 1996, όπ.π. σ. 96-98.

B. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Οἱ μαθητές τοῦ Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου στούς ὁποίους ἀπευθύνεται ὁ θεολόγος καθηγητής, βρίσκονται στό στάδιο τῆς ἐφηβείας, ἀφοῦ ὡς γνωστόν ἡ ἐφηβεία ἀρχίζει γύρω στά 11-12 χρόνια καί ὀλοκληρώνεται κατά τούς εἰδικούς γύρω στό 18ο-20ό περίπου ἔτος²⁵⁴. Ἡ ἐφηβεία μπορεῖ νά ὀρισθεῖ ὡς μιά μεταβατική φάση ἀνάμεσα στήν παιδική καί στήν ὄριμη ἡλικία. Ἀρκετοί εἶναι ἐκεῖνοι πού χαρακτηρίζουν τήν ἐφηβεία σάν τήν πιό κρίσιμη καί τήν πιό περίπλοκη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Κατά τή διάρκειά της σημειώνονται ραγδαῖες μεταβολές στό βιοσωματικό, στό νοητικό, στό συναισθηματικό καί τόν κοινωνικό τομέα τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ μαθητῆ, ἐνῶ ὁ νέος προσπαθεῖ γιά πρώτη φορά στή ζωῆ του νά διαμορφώσει τήν ταυτότητά του. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καί ἡ ἐφηβική θρησκευτικότητα μέ τίς ἰδιαιτερότητές της.

Κατά τήν Φ. Ντολτώ²⁵⁵ αὐτό μέ τό ὁποῖο μοιάζει περισσότερο ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ γέννηση, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας μᾶς χωρίζουν ἀπό τή μητέρα μας κόβοντας τόν ὀμφάλιο λῶρο. Ὑπῆρχε τότε καί ἕνα ἐξαιρετικό ὄργανο σύνδεσης ὁ πλακοῦντας. Αὐτός μᾶς ἔφερνε ὅ,τι ἦταν ἀπαραίτητο γιά τήν ἐπιβίωσή μας καί μᾶς προστάτευε ἀπό πολλές ἐπικίνδυνες οὐσίες, πού κυκλοφοροῦσαν στό μητρικό αἷμα. Στή γέννηση ὁμως πρέπει ὀπωσδήποτε νά τόν ἀποχωριστοῦμε, γιά νά μπορέσουμε νά ζήσουμε. Ἡ ἐφηβεία εἶναι μιά *δεύτερη γέννηση*, πού γίνεται προοδευτικά. Πρέπει νά ἀφήσει ὁ νέος σιγά σιγά τήν οἰκογενειακή προστασία, ὅπως ἀφήσε κάποτε τόν προστατευτικό πλακοῦντα. Τό νά ἀποχωριστεῖ κανεῖς τό παιδί μέσα του εἶναι μιά μεγάλη ἀλλαγῆ. Μερικές φορές κάποιιοι ἔφηβοι βιώνουν ἔντονα αὐτό τόν ἀποχωρισμό σάν νά ζοῦν ἕνα γεγονός θανάτου.

1. Οἱ βιοσωματικές μεταβολές

Στό **βιοσωματικό τομέα** τῆς ζωῆς οἱ μεταλλαγές τῆς ἡβης εἶναι ἀπότομες καί καθολικές, ἀφοῦ ἡ ἐφηβεία εἶναι τό μεγαλύτερο βιολογικό γεγονός μετά τή γέννηση²⁵⁶. Ἡ περίοδος τοῦ «αὐξητικοῦ τινάγματος» (τῆς

254. Ἰω. Παρασκευόπουλου, *Ἐξελικτική Ψυχολογία*, τόμος 4 ἐφηβική ἡλικία, Ἀθήνα χχ. σ. 13-16.

255. Φρανσουάζ Ντολτώ - Κατρίν Ντολτώ Τόλις, *Ἐφηβοι, Μετάφραση* Ἰω. Παπαγιάννη, Τρίτη ἔκδοση, Ἐκδ. Πατάκη, σ. 15.

256. Ἰω. Παρασκευόπουλου, ὀπ.π. σ. 16.

μεγάλης και απότομης αύξησης του ύψους) και της σεξουαλικής ανάπτυξης, γνωστής ως *ήβης*, προαναγγέλλει την αρχή της έφηβείας²⁵⁷. Η έφηβεία αρχίζει με την εμφάνιση της ήβης, τη στιγμή δηλαδή που το άτομο φθάνει σε σεξουαλική ωριμότητα. Πριν από αυτό τα παιδιά διέρχονται μιά διετή περίπου περίοδο (προεφηβική), ή όποια πυροδοτεί όλες τις σωματικές αλλαγές που οδηγούν στην ήβη. Ένα τμήμα του έγκεφαλου, που ονομάζεται υπόθαλαμος, ελέγχει την υπόφυση και δίνει εντολές για την παραγωγή φυλετικών ορμονών. Συγκεκριμένα, για τα κορίτσια της προγεστερόνης και των οιστρογόνων και για τα αγόρια της τεστοστερόνης²⁵⁸.

Στή διάρκεια της ήβης αρχίζει η ανάπτυξη των κύριων και των δευτερευόντων χαρακτηριστικών του φύλου. Τά πάντα γίνονται κάτω από την επίδραση των ορμονών. Μερικοί αδένες –υπόφυση, όρχεις, ωοθήκες– είναι ώριμοι να εκκρίνουν υγρά, τις ορμόνες. Αυτές κυκλοφορούν σε όλο το αίμα και μεταμορφώνουν τό σώμα, που μεγαλώνει πολύ γρήγορα, ιδιαίτερα στα άκραια σημεία του. Μαζί με τό μέγεθος του σώματος μεταβάλλεται και η σιλουέτα. Τά πάντα αναγγέλλουν ότι η περίοδος της γονιμότητας άρχισε. Τόσο στους άρρενες όσο και στα θήλεα εμφανίζεται η βαθύτερου χρώματος ήβική κόμη από ίσιες τρίχες, που όμως αργότερα γίνονται κατσαρές. Και στα δύο φύλα εμφανίζεται τρίχωση στις μασχάλες. Στα κορίτσια αρχίζει να αναπτύσσεται τό στήθος και να φαρδαίνουν οι γοφοί. Τό βασικότερο όμως σημάδι της σωματικής ωριμότητας στα κορίτσια είναι η αρχή του περιοδικού κύκλου. Στα αγόρια παρουσιάζεται απότομη ανάπτυξη, αύξηση της τρίχωσης στό πρόσωπο, βάθεμα της φωνής, αύξηση του μεγέθους των γεννητικών οργάνων και τέλος η πρώτη έκσπερμάτωση.

Οι αλλαγές αυτές οδηγούν στην σεξουαλική ωριμότητα αλλά οι έφηβοι δέν είναι ακόμη ώριμοι σεξουαλικά επειδή έχει αρχίσει ο κύκλος της περιόδου ή επειδή είχαν την πρώτη έκσπερμάτωση. Τά αγόρια δέν φτά-

257. Nicholas Tucker, *Έφηβεία, ωριμότητα και τρίτη ηλικία*, μετάφραση Ευ. Γαλανάκη, έπιμ. Ν. Γιαννίτσας, έπόπτης έλληνικής έκδοσης Ί. Ν. Παρασκευόπουλος, Σειρά Έξελικτική Ψυχολογία 4, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σσ. 13-15.

258. A. C. Diver, *Παιδαγωγική Ψυχολογική Έγκυκλοπαίδεια*. Λεξικό, λήμμα Έφηβεία, τόμος 4ος, σ. 2185.

νουν σέ πλήρη σεξουαλική ἱκανότητα τότε ἐνῶ ἡ ἀναπαραγωγική ἱκανότητα στά κορίτσια ἔρχεται ἕνα ἢ δύο χρόνια μετά τήν ἐμφάνιση τῆς περιόδου. Ἡ ἥβη εἶναι μιὰ βιολογική διεργασία πού λαμβάνει χώρα σέ μιὰ ἀλάνθαστη ἀκολουθία σταδίων. Παρόλα αὐτά ἡ ἔναρξη τῆς ἥβης μπορεῖ νά ἀρχίσει σέ μερικά κορίτσια στά 10 τους χρόνια (πού ἔχουν τήν πρώτη ἔμμηνη ρύση), ἐνῶ σέ κάποια ἀγόρια μπορεῖ νά ἀρχίσει ἀρκετά ἀργότερα γύρω στά 15 τους χρόνια. Τά κορίτσια πού ἔχουν πρόωμη ἥβη σέ σύγκριση μέ τά ἀντίστοιχα ἀγόρια, φαίνεται νά μὴ δέχονται μέ εὐχαρίστηση τήν ὠρίμανση πού ἔρχεται νωρίς. Ἡ ἥβη εἶναι τό πέρασμα ἀπό τήν παιδική ἡλικία στήν ἐφηβεία. Χαρακτηρίζεται ἀπό μιὰ μεταμόρφωση τοῦ σώματος (φυσιολογική μεταμόρφωση) καί τοῦ πνεύματος καί τῶν συναισθημάτων (ψυχική μεταμόρφωση). Ὅλη αὐτή ἡ ἀλλαγὴ πού περνάει ὁ κάθε νέος μέ τόν δικό του τρόπο, τοῦ δημιουργεῖ μεγάλη ἀναστάτωση. Παρόλο πού εἶναι ἕνα φαινόμενο μακροχρόνιο μερικά στάδια τῆς ἥβης εἶναι ἀπότομα καί θεαματικά.

Εἶναι πολύ σημαντικό μέσα στήν τάξη οἱ καθηγητές, καί κυρίως αὐτοί πού θά ἠθελαν νά ἀναλάβουν τή συμβουλευτική ὑποστήριξη τῶν ἐφήβων, νά γνωρίζουν ὅτι οἱ μαθητές πού βρίσκονται κοντά στήν ἥβη διέρχονται μιὰ περίοδο σωματικῆς ἀνάπτυξης, ἡ ὁποία εἶναι πιθανόν νά ἐπηρεάσει τή συμπεριφορά τους, τίς στάσεις τους, τίς ἐναλλαγές στῆ διάθεσή τους καί τή δυνατότητα συγκέντρωσής τους. Ἡ σεξουαλική ὠριμότητα πού πλησιάζει ἀναγκάζει τούς ἐκπαιδευτικούς - συμβούλους νά ἀντιπαλέψουν μέ ἕνα νέο περίπλοκο κόσμο, καί πρέπει νά λάβουν ὑπόψη τους ὅτι οἱ προσπάθειές τους νά τούς καθοδηγήσουν καί νά τούς ἐπαναφέρουν στήν «τάξη» δέν θά εἶναι πάντα ἐπιτυχεῖς²⁵⁹.

2. Ἡ ἐξέλιξη στό νοητικό τομέα

Στόν **νοητικό τομέα** ἔχουμε, ὄχι ἀπλῶς τήν αὔξηση τῶν γνώσεων ἀλλά τή βαθύτερη κατανόηση τῶν πρὸς γνώση ἀντικειμένων, αὐξημένη συνείδηση τῶν μερῶν τους καί μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς συλλογιστικῆς καί κριτικῆς τους ἱκανότητας. Κατά τόν Piaget²⁶⁰, σ' αὐτή τήν ἡλικία ἔχουμε

259. Ὅπ.π. σ. 2186.

260. Γιά τή μελέτη τῶν θέσεων τοῦ Piaget στηριχθήκαμε στά παρακάτω ἔργα: Ζ. Πιαζέ, *Ψυχολογία καί Παιδαγωγική*, μετ. Ἀ. Βερβερίδη, ἔκδ. Νέα Σύνορα, Ἀθήνα 1979. Π. Ρίτσμοντ, *Εἰσαγωγή στόν Πιαζέ*, μετ. Ἀ. Καντᾶ, ἔκδ. Ὑποδομή ΕΠΕ.Ι.

τήν εμφάνιση τῶν ἀφαιρετικῶν (ἢ τυπικῶν) νοητικῶν πράξεων. Οἱ ἔφηβοι δέν δεσμεύονται πλέον ἀπό τίς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις τους²⁶¹. Μποροῦν νά ἐπιδοθοῦν σέ ἀφηρημένες σκέψεις, νά ἀντιληφθοῦν τίς σχέσεις μεταξύ ἀφηρημένων ἐννοιῶν καί νά ἐπισημαίνουν ἀκόμη τίς διαφορές ἀνάμεσα στό τί εἶναι πραγματικό καί τί θά μπορούσε καί θά ἔπρεπε νά εἶναι. Οἱ ἔφηβοι ἔχουν ἐπίγνωση ὅτι ὑπάρχουν συνήθως περισσότεροι

Piaget and B. Inhelder, *Ἡ Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ*, μετάφραση Κ. Κίτσος, Ἐκδ. Ζαχαρόπουλου, Ἀθήνα χ.χ. (πρώτη ἔκδοση στά Γαλλικά 1966). Ζ. Πιαζέ, *Ἡ Ψυχολογία τῆς νοημοσύνης*, μετάφραση Ἑλ. Βέλτσου, Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1986. Ἀ. Δασαννῆ Ἀφεντάκη, *Ἡ ἐξέλιξη τῆς Παιδαγωγικῆς σκέψεως* (17ος-20ος αἰ.), Β' Ἐκδοση, Ἀθήνα 1980, σ. 169-195. Ἰω. Παρασκευόπουλου, *Ἐξελικτική Ψυχολογία*, τόμος 4 ἐφηβική ἡλικία, Ἀθήνα χ.χ. σ. 16-17. A. C. Diver, Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια. Λεξικό, λῆμμα Ἐφηβεία, σ. 2187-88. Χρ. Βασιλόπουλου, *Θέματα Ψυχολογίας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας* (Πανεπιστημιακές σημειώσεις), Θεσσαλονίκη 1991, σ. 21-44. Ἀπό νεότερους ἐρευνητές ἔχει ἀσκηθεῖ κριτική ἀπέναντι στίς θέσεις τοῦ Πιαζέ. Γιά τήν κριτική αὐτή καθώς καί γιά τήν ἀξιοποίηση τῶν θέσεων τοῦ Πιαζέ στό ἔργο τῆς Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς, βλ. Ἐμμ. Περσελῆ, *Θεωρίες θρησκευτικῆς ἀνάπτυξης καί Ἀγωγῆς*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2000, σ. 57-129. Εἰδικότερα στίς σελίδες 115-123 διατυπώνονται κριτικές παρατηρήσεις πάνω στό ἔργο τοῦ Πιαζέ. Μεταξύ τῶν ἐρευνητῶν πού δέχονται τίς ἀπόψεις τοῦ Πιαζέ εἶναι ἡ Margaret Donaldson, ἡ ὁποία διατυπώνει τίς κριτικές της παρατηρήσεις στό βιβλίο της «Ἡ σκέψη τῶν παιδιῶν», Εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια Σ. Βοσνιάδου, μετφρ. Ἀ. Καλογιαννίδου καί Ἀ. Ἀρχοντίδου, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1991. (Εἰδικότερα γιά τίς κριτικές τοποθετήσεις της βλ. κυρίως στίς σσ. 31-81 τοῦ βιβλίου). Ἀκόμη καί τό Lev Vygotsky στά βιβλία του, *Σκέψη καί γλῶσσα*, μετφρ. Ἀ. Ρόδη, Ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1997 καί *Νοῦς στήν κοινωνία*. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἀνώτερων ψυχολογικῶν διαδικασιῶν, ἐμπ. Σ. Βοσνιάδου, μετφρ. Ἀ. Μπίμπου καί Σ. Βοσνιάδου, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1997, ἀμφισβητεῖ μέ βάση δικά του ἐρευνητικά δεδομένα βασικές θέσεις τοῦ Πιαζέ. Ἐπίσης βλ. H. Beilin, *Ἡ διαρκῆ συμβολή τοῦ Piaget στήν ἀναπτυξιακή ψυχολογία*, στό συλλογικό ἔργο Γ. Κουγιουμτζάκη (ἐπιμέλεια) μετφρ. Μ. Σόλμαν, *Ἀναπτυξιακή ψυχολογία, παρελθόν, παρόν καί μέλλον*, Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1995, σσ. 125-164. Ἐπίσης στό ἴδιο ἔργο βλ. J. Wertsch καί P. Tulviste, Ὁ L. S. Vygotsky καί ἡ σύγχρονη ἀναπτυξιακή ψυχολογία, σσ. 357-384.

261. Ἐρευνητές πού ὑπεραμύνθηκαν τῶν θεωριῶν τοῦ Πιαζέ καί εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾶ τό χῶρο τό θεολογικό εἶναι οἱ R. Goldman (Religious thinking of from childhood to adolescence, Routledge and Kegan Paul, London 1977) καί ὁ J. Fowler (Stages of faith. The psychology of human development and the quest for meaning, Harper & Row Publ., San Fransisco, 1984 σσ. 38-39, βλ. παρακάτω ἐνόητα 7, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ θεωρία τοῦ J. Fowler.

τρόποι γιά νά βλέπουν τά πράγματα. Ἡ συνειδητοποίηση αὐτή μερικές φορές τούς ὀδηγεῖ νά ρωτοῦν ἐπανειλημμένα τούς μεγαλύτερους τους καί κυρίως τούς καθηγητές τους. Ἐάν οἱ τελευταῖοι ἐκλάβουν τήν καινούργια αὐτή «συνήθεια» τοῦ ἐφήβου ὡς ἀπειλή γιά τήν «ἐξουσία» ἢ «αὐθεντία» τους εἶναι δυνατόν νά προκύψουν ἔντονες διαμάχες.

Στήν ἰκανότητα τῆς ἀφηρημένης σκέψης ὀφείλεται καί ὁ λεγόμενος **ἐφηβικός ἰδεαλισμός**. Συλλαμβάνουν δηλαδή τόν κόσμο ἔτσι ὅπως πραγματικά εἶναι (μέ ἀρκετές ἀτέλειες) καί ἔχουν κάποιες ἰδέες γιά τό πῶς θά μπορούσε νά γίνει καλύτερος. Ὁραματίζονται ἕναν κόσμο χωρίς βία, πόλεμο, ἀδικία καί ἀπειλή πυρηνικοῦ ὀλέθρου. Ἡ πρόοδος τῆς θεωρητικῆς σκέψης τοῦ ἐφήβου τόν βοηθάει ἀκόμα στήν κατάκτηση τῆς ἀνώτερης βαθμίδας τῆς ἠθικότητας, τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς.

Οἱ νέες αὐτές ἰκανότητες τῶν ἐφήβων κάνουν τούς παιδαγωγούς νά αἰσθάνονται μεγάλη χαρά ὅταν ἀνακαλύπτουν ὅτι οἱ μαθητές τους εἶναι σέ θέση νά κατανοήσουν ἔννοιες πού μέχρι πρὶν λίγα χρόνια ἀδυνατούσαν νά συλλάβουν²⁶². Ἰδιαιτέρα οἱ θεολόγοι καθηγητές, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν ὅτι οἱ θεολογικές ἔννοιες ἀνήκουν σ' αὐτή τήν κατηγορία τῶν ἀφηρημένων σκέψεων πού ἀπαιτοῦν ἀυξημένη νοητική ὀριμότητα²⁶³, μποροῦν νά ἀξιοποιήσουν τίς νέες πνευματικές ἰκανότητες τῶν νέων γιά νά τούς μυσήσουν στά πνευματικά νάματα τῆς Πίστεώς μας. Δέν πρέπει νά ξεχνᾷ ὁ θεολόγος ὅτι τό «σχολεῖο καλεῖται ἀρκετές φορές νά ἀναπληρώσει τό κενό τῆς εἰσαγωγῆς τῶν παιδιῶν στή θρησκευτική ἐμπειρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ἀλλά καί ὄλων τῶν ἀνθρώπων γενικά»²⁶⁴.

262. Χρ. Βασιλοπούλου *Θέματα Ψυχολογίας Ἐφηβικῆς ἡλικίας* (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις), Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 30-35.

263. Ὁ Παιδαγωγός R. Goldman μετά ἀπό ἔρευνες παρατήρησε ὅτι ὑπάρχει ἐπιβράδυνση στήν ἔναρξη τῆς ἀφηρημένης θρησκευτικῆς πίστεως κατά δύο χρόνια. Τό ἀπέδωσε στό ὅτι ἡ θρησκευτική σκέψη εἶναι δευτερογενῆς καθότι ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀπόκτηση πλούσιας ἄμεσης καί ἔμμεσης ἐμπειρικῆς γνώσης τῆς ζωῆς, προτοῦ ἢ συμβολικῆ γλώσσα τῆς θρησκείας γίνει κατανοητή. Βλ. R. Goldman, «*Religious thinking from childhood to adolescence*» Routledge and Kegan Paul, London 1964. Πρβλ. γιά ἀναφορές στό ἔργο τοῦ Goldman στά: Χρ. Βασιλόπουλου, *Ἡ ἀνάπτυξη τῆς θρησκευτικῆς σκέψης καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν*, περ. Συναΐξη, τεῦχος 4, 1982, σσ. 103-106.

264. Ἐμμ. Περσελῆ, *Χριστιανική Ἀγωγή καί σύγχρονος κόσμος*, Ἐκδ. Ἀριός, Ἀθήνα 1994, σσ. 240-241.

Αυτό μπορεί να γίνει «μέ ένα εξελικτικό τρόπο διδασκαλίας, ο οποίος λαμβάνει υπόψη του την προοδευτική ανάπτυξη της νοητικής έτοιμότητας των παιδιών»²⁶⁵, πού απαιτεί καλά ειδικευμένους θεολόγους. Τό τελευταίο αυτό αφορά περισσότερο στους συμβούλους - θεολόγους, οί όποιοι όφείλουν να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τούς αποδέκτες της καθοδήγησής τους, ώστε να στεφθει μέ έπιτυχία ή αποστολή τους. Παράλληλα οί θεολόγοι σύμβουλοι, ως πνευματικοί όδηγοί, αξιοποιώντας τον ιδεαλισμό των νέων και τίς αναζητήσεις τους για αλήθεια, δικαιοσύνη, αγάπη κ.ά. μπορούν να συναρπάσουν τούς μαθητές τους μέ τίς ανώτερες αξίες και τά ιδανικά της Όρθοδόξου Χριστιανικής Πίστης και ζωής.

Έπιπλέον ή νεοεμφανιζόμενη ικανότητα του έφήβου να σκέφτεται και να διατυπώνει την άποψη του πρέπει να ένθαρρύνεται μέ τούς κατάλληλους παιδαγωγικούς χειρισμούς των θεολόγων - συμβούλων. Μιά άτμόσφαιρα άνοικτή στή συζήτηση βοηθάει τούς έφήβους να ανακαλύψουν τή νέα ικανότητα να σκέφτονται και να έπιχειρηματολογούν. Η συμβουλευτική διάσταση του έκπαιδευτικού έργου ύποχρεώνει και τούς θεολόγους συμβούλους (όπως και τούς άλλους έκπαιδευτικούς) να δείξουν ιδιαίτερη προσοχή ώστε μέ τή στάση τους να μήν άπογοητευθούν οί έφηβοι εκείνοι πού δέν παρακολουθούν τίς έπιδόσεις των «καλών μαθητών». Στην περίπτωση πού έχουν χαμηλή έπίδοση (μέ άρκετές άπουσίες) και άντιμετωπίζονται άρνητικά από τούς έκπαιδευτικούς του σχολείου τους, είναι πολύ πιθανόν να έγκαταλείψουν τό σχολείο τους έντελως, μέ αύξημένη τήν πιθανότητα να άναμιχθούν σε παραπραυματικές δραστηριότητες.

3. Νοητικός ή γνωστικός έγωκεντρισμός²⁶⁶

Παράλληλα μέ τά έπιτεύγματα πού περιγράφηκαν παραπάνω ή νοητική ώρίμανση φέρνει μαζί της και τή σύγχυση. Ό Άμερικανός ψυχολόγος David Elkind στή μελέτη του «Egocentrism in adolescence»²⁶⁷ περιγράφει τρία συνήθη έγωκεντρικά σφάλματα - γνωστικές άδυναμίες πού παρουσιάζονται κατά τή διάρκεια της έφηβείας:

265. Όπ.π.

266. Nicholas Tucher, 1997, σ. 16.

267. Πρόκειται για άρθρο του Elkind στό περιοδικό Child Development, 1967, τόμος 38, σσ. 1025-1034.

α) Ἡ ἀδυναμία τοῦ ἐφήβου νά διακρίνει ἀνάμεσα στήν παροδική - περιστασιακή καί στή σταθερή - μόνιμη σκέψη. Π.χ. οἱ ἔφηβοι ἂν ἔχουν κάποια φορᾶ γελοιοποιηθεῖ ἐνώπιον τῶν ἄλλων (παροδικό - περιστασιακό) εἶναι πεπεισμένοι ὅτι ὅλοι θά θυμοῦνται τό περιστατικό αὐτό εἰς βάρος τους γιά πάντα (σταθερό - μόνιμο).

β) Ἡ δεύτερη γνωστική ἀδυναμία τοῦ ἐφήβου εἶναι ἡ ἀδυναμία νά διακρίνει ἀνάμεσα στό ἀντικειμενικό καί στό ὑποκειμενικό. Οἱ ἔφηβοι ἐκδηλώνουν ἔντονη καί διαρκή ἐνασχόληση μέ τό σῶμα τους, τίς σκέψεις τους καί τά συναισθήματά τους καί μερικές φορές νομίζουν ὅτι καί οἱ ἄλλοι γύρω τους συμμερίζονται αὐτές τίς σκέψεις τους καί τά συναισθήματά τους. Εἶναι ἡ πίστη σ' ἓνα **φανταστικό ἀκροατήριο**, σύμφωνα μέ τήν ὁποία μερικοί ἔφηβοι νομίζουν ὅτι οἱ ἄλλοι τούς παρακολουθοῦν συνεχῶς καί τούς κρίνουν γιά ὅ,τι κάνουν. Ἄλλοτε τούς ἀποδοκιμάζουν καί ἄλλοτε εἶναι ἐχθρικοί ἀπέναντί τους. Μ' αὐτό τόν τρόπο οἱ ἔφηβοι συγχέουν τό περιεχόμενο τῆς δικῆς τους σκέψης καί τά αἰσθήματά τους μέ τίς σκέψεις καί τά αἰσθήματα τῶν ἄλλων, οἱ ὅποιοι στήν πραγματικότητα δέν ἐνδιαφέρονται γι' αὐτούς καί τή συμπεριφορά τους.

γ) Ἡ τρίτη γνωστική ἀδυναμία εἶναι ἡ ἀνικανότητα τοῦ ἐφήβου νά διαφοροποιήσει τό ἀτομικό ἀπό τό καθολικό. Οἱ ἔφηβοι συχνά πιστεύουν ὅτι αὐτά πού νιώθουν ἢ ὁ τρόπος πού σκέφτονται εἶναι μοναδικός. Ὁ ἔφηβος πιστεύει ὅτι κανεῖς ἄλλος δέν μπορεῖ νά νιώσει ὅπως αὐτός. Αὐτός εἶναι ὁ **προσωπικός μῦθος**, πού μπορεῖ νά κάνει τόν ἔφηβο νά πιστεύει ὅτι, ἐφόσον εἶναι μοναδικό - ξεχωριστό ἄτομο, οἱ κανόνες πού ἰσχύουν γιά τούς ἄλλους δέν ἰσχύουν γιά τόν ἴδιο. Ἡ πεποίθησή τους αὐτή μπορεῖ νά τούς ὀδηγήσει σέ ριψοκίνδυνες μορφές συμπεριφορᾶς ὅπως ὀδήγηση σέ κατάσταση μέθης ἢ χωρίς δίπλωμα, δοκιμασία ναρκωτικῶν μέ τήν πεποίθηση ὅτι αὐτοί δέν θά γίνουν ποτέ ἐξαρτημένοι κ.ἄ. Ὅλα αὐτά νομίζουν ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνα μόνο γιά τούς ἄλλους.

Ὁ νοητικός ἐγωκεντρισμός μπορεῖ νά δημιουργήσει διάφορα «προβλήματα» ὅσον ἀφορᾶ στή σχέση τοῦ ἐφήβου μέ τό μάθημα Ἐρησκευτικῶν καί ὄχι μόνο. Ἐνα ἀπό τά κύρια γνωρίσματα τοῦ γνωστικοῦ ἐγωκεντρισμοῦ εἶναι ἡ πίστη τοῦ ἐφήβου στήν παντοδυναμία τῆς σκέψης του. Θεωρεῖ ὅτι ἡ δική του ἀποψη σέ κάθε θέμα εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Τή σκέψη του διακρίνει ἡ ἀπολυτότητα καί ἡ ἀκαμψία μέ ἀποτέλεσμα νά ἐμφανίζεται ἀρκετές φορές ὡς ὀρθολογιστής, ἀσυμβίβαστος καί ριζοσπαστι-

κός. Άξιες, ιδέες θεσμοί, δόγματα πού ως παιδί δεχόταν ανεπιφύλακτα, άρχίζει νά τά κρίνει καί νά τά άμφισβητεί.

Άπό τήν κριτική βέβαια δέν γλιτώνει καί ή θρησκευτική πίστη. Ό έφηβος διερωτάται για τήν ύπαρξη του Θεού καί δοκιμάζεται άπό τό σκεπτικισμό καί τήν ποικιλία των πεποιθήσεων γύρω του. Είμαι έξαιρετικά σημαντικό ή κριτική αυτή στάση άπέναντι στην Όρθόδοξη Χριστιανική Πίστη νά μήν έκληφθει ως προσχεδιασμένη έχθρική στάση έναντι του θεολόγου ή του μαθήματος. Είμαι ένα φυσιολογικό φαινόμενο προβληματισμού καί άναζήτησης, ένα άπαραίτητο πέραςμα για τήν πνευματική ώριμάνσή του. Η θρησκευτική πίστη του έφήβου άνάλογα καί μέ τόν παιδαγωγικό καί συμβουλευτικό χειρισμό ή θά άρχισι νά έξασθενεί ή θά γίνει πιό πραγματική καί προσωπική. Οι θεολόγοι του Σχολείου έχουν καθήκον νά βοηθήσουν τους μαθητές τους, άνταποκρινόμενοι στις άπαιτήσεις της τυπικής λογικής σκέψης, νά επανεξετάσουν όλες τις θρησκευτικές τους γνώσεις (πού είχαν άπό τό Δημοτικό Σχολείο) για νά ανακαλύψουν τό έσωτερικό καί βαθύτερο νόημά τους.

4. Η διαμόρφωση της ταυτότητας

Η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι άλλο πολύ σημαντικό άποτέλεσμα της βιοσωματικής, συναισθηματικής, νοητικής καί κοινωνικής του ώριμάνσης. Ό ψυχαναλυτής Erik Erikson²⁶⁸, πίστευε ότι ή άναζήτηση της ταυτότητας άποτελεί βασικό στοιχείο της έφηβείας. Σύμφωνα μέ τόν βασικό εκπρόσωπο της ψυχολογίας του Έγώ²⁶⁹ κάθε έφηβος διέρχεται άπό μιá κατάσταση **κρίσης της «ταυτότητας»**, μέχρις ότου ανακαλύψει τόν πραγματικό έαυτό του. Άλλωστε ό άναπτυξιακός στόχος της έφηβείας είναι ή κατάκτηση της ταυτότητας του έαυτού, πού κυριολεκτικά μετα-

268. Erik Erickson, Identity: Youth and crisis. New York: W.W. Norton 1968, του ίδιου, *Η παιδική ήλικία καί ή κοινωνία*, Έκδ. Καστανιώτης Άθήνα 1990, σσ. 273-276 καί 291-419.

269. Οι όπαδοί της «σχολής» αυτής άκολουθοϋν τήν ψυχανάλυση ως μέθοδο ψυχοθεραπείας (ό Erickson ήταν μαθητής του Freud) καί στά γραπτά τους δέν άναπτύσσουν τόσο τόν τομέα της ψυχοπαθολογίας. Δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην άνάπτυξη της ύγιους προσωπικότητας. Για περισσότερα Βλ. Μ. Μαλικιώση - Λοΐζου, 1999, σσ. 122-140.

μορφώνει τον έφηβο, τον κάνει να γίνει άλλος άνθρωπος²⁷⁰. Βιώνει μιά σύγκρουση ανάμεσα στο παρελθόν και τό μέλλον, άφοϋ άλλοτε άντιμετωπίζεται ως παιδί και άλλοτε ως ένήλικος. Ο ίδιος όμως δέν έχει άποσαφηνίσει μέσα του τούς κοινωνικούς ρόλους οϋτε έχει καταλήξει στο ποιός είναι και τί θέλει²⁷¹.

Ο έφηβος συνειδητοποιεί τήν ιδιαιτερότητά του και ξεχωρίζει τό έγώ του από τό μή έγώ. Τρία είναι κατά τόν E. Spranger, τόν εισηγητή τής πνευματοεπιστημονικής ή κατανοούσας ψυχολογίας²⁷², τά κυριότερα χαρακτηριστικά τής ηλικίας αύτής: α) ή άνακάλυψη του Έγώ, β) ή βαθμιαία δημιουργία ενός σχεδίου για τή ζωή, γ) ή αύξηση και ή προσαρμογή του έφήβου μέσα σε κάθε χώρο για τή ζωή²⁷³. Η προσπάθεια για τή διαμόρφωση τής προσωπικής ιδιαιτερότητας, του ιδεώδους έγώ αρχίζει από τό μέσο περίπου τής έφηβείας και ολοκληρώνεται κατά τό τέλος τής έφηβείας, έπιδεχόμενη όμως τροποποιήσεις και μετά από αύτήν²⁷⁴. Ο έφηβος καλείται να διαμορφώσει μιά ένιαία και σταθερή έσωτερική εικόνα για τόν έαυτό του ως πρόσωπο και για τό ρόλο πού θά διαδραματίσει μέσα στην κοινωνία. Κύρια στοιχεία τής ταυτότητας του Έγώ είναι ή ιεράρχηση σκοπών και άξιων τής ζωής και ή άποσαφήνιση ενός σχεδίου δράσης. Νά κάνει δηλαδή ό έφηβος τίς έπιλογές του και να άφοσιωθεί στην ύλοποίηση αυτών των έπιλογών. Οί έπιλογές αυτές έχουν να κάνουν μέ τά βασικά θέματα ζωής όπως σπουδές, εργασία, διαπροσωπικές σχέσεις, έρωτική συμπεριφορά, οίκογένεια, ήθική τάξη.

270. Πρβλ. Δ. Κυριαζή - Π. Σακελαρόπουλου, *Ο Έφηβος είναι ό άλλος; Κλινικές έλληνικές εικόνες*, στο συλλογικό τόμο: *Ο Έφηβος και ή Οίκογένεια*, δύο συμπόσια, Έπιμέλεια Ά. Δοξιάδη Τριπ - Έ. Ζαχαρακοπούλου, Έκδ. βιβλ. τής Έστίας, Άθήνα 1985.

271. Reimer Jensen, *Η άνάπτυξη τής ταυτότητας κατά τήν Έφηβεία*, στο συλλογικό τόμο: *Έφηβεία, ένα μεταβατικό στάδιο σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Έπιμέλεια Ί. Τσιάντης κ.ά., Έκδ. Καστανιώτη, Άθήνα 1998.

272. Βλ. Χρ. Τομασιδή, *Είσαγωγή στην Ψυχολογία*, Έκδ. Δίπτυχο, Άθήνα 1982, σ. 64.

273. Ed. Spranger, *Ψυχολογία τής έφηβικής ηλικίας*, μετάφραση Ν. Λούβαρη, Άθήνα 1956, σσ. 30-64.

274. Peter Blos, *On Adolescence: a psychoanalytic interpretation*, The Free Press, New York 1962, σ. 185.

“Όσοι έφηβοι άποτυγχάνουν νά ανακαλύψουν γιά τόν έαυτό τους μιά άποδεκτή ταυτότητα ύποφέρουν μέ πολλούς τρόπους. Ή έλλειψη σαφοϋς καί όλοκληρωμένης ταυτότητας τούς όδηγεϊ στή *σύγχυση ρόλων*, ή όποία κάνει τόν έφηβο νά μή νιώθει ιδιαίτερη σχέση μέ τίποτε καί μέ κανένα. Ή έλλειψη ταυτότητας αφήνει τό άτομο έρμαιο τών στιγμιαίων παρορμήσεων καί κάνει τόν έφηβο έπιρρεπή στίς άρνητικές έπιδράσεις καί προτροπές τοϋ περιβάλλοντός του. Ακόμη ύπάρχει ό κίνδυνος ό έφηβος νά διαμορφώσει μιά άρνητική ταυτότητα έπιλέγοντας νά γίνει κάποιος πού δέν είναι άρεστός, προκειμένου νά άποφύγει τήν άβέβαιη κατάστασή του νά μή γνωρίζει ποιός πραγματικά είναι. Κάποιοι έφηβοι υίοθετούν μιά δοτή ταυτότητα πού τούς προτείνουν οί φίλοι ή οί γονεΐς τους, περιορίζοντας τίς δυνατότητες ανάπτυξής τους. Οί έφηβοι πού δέν καταφέρνουν τελικά νά συνθέσουν μιά σταθερή ταυτότητα είναι πιό ευάλωτοι σέ παραπτωματικές συμπεριφορές. Αυτό συμβαίνει λόγω τής ήθικης σύγχυσης²⁷⁵ τήν όποία βιώνουν καί έπειδή στεροϋνται ενός κώδικα μέ βάση τόν όποιο θά κρίνουν τή δική τους συμπεριφορά καί τή συμπεριφορά τών άλλων ανθρώπων²⁷⁶.

Ή κατακτημένη ταυτότητα έρχεται άν καταφέρει ό έφηβος νά σταθεροποιήσει τίς διάφορες πτυχές τής ζωής του, ώστε νά μήν έχει άμφιβολίες γιά τή σεξουαλική, τήν κοινωνική, τήν επαγγελματική του ταυτότητα καί άλλα βασικά στοιχεία πού συνθέτουν τήν προσωπική του ζωή. Τό έγχειρημα τής διαμόρφωσης τής ταυτότητας έπιτυγχάνεται έφόσον μέσα από τά προηγούμενα έξελικτικά στάδια²⁷⁷ έχει άποκτήσει μιά ύγιη αΐσθη-

275. Πρβλ. Χρ. Τάνου, *Αυτοεκτίμηση καί άξιολογικό σύστημα τών εφήβων*, (Διδακτορική Διατριβή), Έκδ. Έργαστήριο Πειραματικής Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985. Ο έρευνητής ύποστηρίζει καί άποδεικνύει μέσα από τήν έμπειρική του έρευνα τήν άποφασιστική έπίδραση πού άσκει ή αυτοεκτίμηση σέ βασικές μορφές συμπεριφοράς. Ή σταθερότητα τοϋ άξιολογικοϋ συστήματος τών μαθητών είναι συνάρτηση τής αυτοεκτίμησης πού άναπτύσσουν. “Οπ.π. σσ. 141-149.

276. Nich. Tucher, όπ.π. 1997, σσ. 18-19.

277. Κατά τόν Erikson κάθε άνθρωπος περνάει από όχτώ ψυχοκοινωνικά στάδια, δηλαδή 8 φάσεις γιά τήν ανάπτυξη του. Τό *πρώτο στάδιο είναι τής Βρεφικής ηλικίας (γέννηση - 2 έτών)*. Σ' αυτό τό στάδιο τό βρέφος μαθαίνει τήν έμπιστοσύνη (όταν άπολαμβάνει από τό περιβάλλον του αγάπη καί στοργή) αλλά καί τή δυσπιστία (όταν στερεΐται τήν αγάπη καί τή φροντίδα). Τό *δέυτερο στάδιο είναι τής Νη-*

ση αὐτοεκτίμησης καί ἕνα αἶσθημα ὅτι στό μέλλον θά ἔχει νά παίξει κάποιο συγκεκριμένο ρόλο.

Βέβαια παρόλο πού ὁ Erikson συνέδεσε τά συγκεκριμένα στάδια μέ κάποιες συγκεκριμένες ἡλικίες, δέν περιορίστηκε ἀπό αὐτές. Πίστευε ὅτι κάθε ἄνθρωπος μποροῦσε νά ἐπιλύσει κάποιες ἀπό τίς ἀναπτυξιακές του

πιακῆς ἡλικίας (2-3 ἐτῶν). Σ' αὐτή τήν ἡλικία δείχνει τά πρῶτα σημάδια αὐτονομίας. Ἄν οἱ γονεῖς ἀμφισβητήσουν τήν ἱκανότητά του νά λειτουργήσει ἀνεξάρτητα ἀρχίζει νά ἀμφιβάλει καί νά ντρέπεται. Ἐπομένως σ' αὐτή τή φάση ἔχουμε τό δίπολο αὐτονομία - ντροπή (ἀμφιβολία). *Τό τρίτο στάδιο εἶναι τῆς προσχολικῆς ἡλικίας (3-6 ἐτῶν)*. Τά ἀντιφατικά αἰσθήματα ἐδῶ εἶναι ἡ πρωτοβουλία (αὐτό αἰσθάνεται ἄν τοῦ δοθεῖ ἐλευθερία νά ἐρευνήσει αὐτά πού τό ἐνδιαφέρουν) καί ἡ ἐνοχή (αὐτό αἰσθάνεται ἄν οἱ ἐρωτήσεις καί οἱ ἐνέργειές του θεωροῦνται ἀπό τοὺς γονεῖς του γελοίες). *Τό τέταρτο στάδιο εἶναι τῆς σχολικῆς ἡλικίας (6-11 ἐτῶν)*. Σ' αὐτή τήν ψυχοκοινωνική φάση τό παιδί μαθαίνει νέες δεξιότητες καί κοινωνικές ἱκανότητες. Ἄν τό παιδί πετυχαίνει στίς προσπάθειές του τότε θά ἐπικρατήσει ἡ φιλοπονία, ἄν ἀποτύχει σέ πολλές προσπάθειες τότε ὑπάρχει κίνδυνος νά ἀναπτύξει αἰσθήματα κατωτερότητας. *Τό πέμπτο στάδιο εἶναι τῆς ἐφηβείας (12-20 ἐτῶν)*, (πού περιγράφηκε παραπάνω) καί οἱ δύο ἐνδεχόμενες πιθανότητες τῆς φάσης αὐτῆς εἶναι ἡ κατάκτηση τῆς ταυτότητας ἢ ἡ σύγχυση ρόλων. *Τό ἕκτο στάδιο κατά τόν Erikson εἶναι τῆς νεαρῆς ἐνηλικίωσης (20-34 ἐτῶν)*. Ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτό τό στάδιο διαμορφώνει σχέσεις οἰκειότητας εἴτε μέ τή μορφή φιλίας εἴτε μέ τή μορφή ἐρωτικῆς σχέσης. Ὅταν οἱ σχέσεις πού δημιουργεῖ εἶναι ἀνταγωνιστικές ἢ προσπαθεῖ νά ἐπιβληθεῖ ἢ νά ὑποχωρήσει ἀπέναντι στοὺς ἄλλους τότε ὀδηγεῖται στήν ἀπομόνωση. *Τό ἕβδομο στάδιο εἶναι τῆς ἐνηλικίωσης (35-60 ἐτῶν)*. Ἐδῶ ἐμφανίζεται τό πανανθρώπινο ἐνδιαφέρον πού συνοδεύεται ἀπό τήν παραγωγικότητα (οἰκογένεια, παιδιά, ἐργασία, τέχνη) ἢ ἀντίθετα ἡ αὐτοαπορρόφηση καί ἡ στασιμότητα. *Τό ὄγδοο στάδιο (60 ἐτῶν -)* εἶναι αὐτό πού ὀδηγεῖ εἴτε στήν καταξίωση εἴτε στήν ἀπόγνωση. Τό αἶσθημα τῆς καταξίωσης δοκιμάζει ὅποιος ἀποδέχεται τόν ἑαυτό του καί τόν προσωπικό κύκλο ζωῆς του. Ὁ ἄνθρωπος πού θά ἤθελε νά ξαναζήσει ἐπειδή δέν αἰσθάνεται ὅτι ἔχει καταξιωθεῖ ὀδηγεῖται στήν ἀπόγνωση.

Γιά τήν παρουσίαση τῶν θέσεων τοῦ Erik Erikson στηριχθήκαμε στά βιβλία τοῦ Identity: Youth and crisis. New York: W.W. Norton 1968, τοῦ ἰδίου, «Ἡ παιδική ἡλικία καί ἡ κοινωνία», Ἐκδ. Καστανιώτης, Ἀθήνα 1990, σ. 273-276 καί 191-419. Παρουσίαση τῶν ἀπόψεων τοῦ Erikson γιά τήν θρησκευτική ἀνάπτυξη, καί εἰδικότερα τῆς θεωρίας του «τῶν κύκλων τῆς ζωῆς» καθώς καί κριτική ἀπέναντι στίς ἀπόψεις του ἔχει καί στό βιβλίο του ὁ Ἐμμανουήλ Περσελῆς, *Θεωρίες θρησκευτικῆς ἀνάπτυξης καί Ἀγωγῆς*, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2000, σ. 57-129. Γιά τήν ψυχοκοινωνική θεωρία τοῦ Erikson (ἢ τήν «ψυχολογία τοῦ Ἐγώ») καί τήν ἐπίδρασή του στή συμβουλευτική βλ. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, *Συμβ. Ψυχολογία*, 1999, σσ. 122-140.

κρίσεις σέ ἐπόμενες ἡλικίες. Π.χ. στό στάσιο τῆς ἐνηλικίωσης κάποιος μπορεῖ νά ἀποκτήσει μιά ὑγιή προσωπικότητα εἴτε ἀνακαλύπτοντας καινούριες πηγές ἐμπιστοσύνης εἴτε κερδίζοντας τήν αὐτονομία του μέσα ἀπό κάποιες συγκυρίες. Ἡ ἐκτίμηση τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας²⁷⁸ (κυρίως κατά τόν πρῶτο κύκλο ζωῆς) ἀπό τόν Erikson καί ὁ τονισμός τῆς ἀξίας τῆς ἐμπιστοσύνης σέ κάποια σταθερή ἀξία (ὅπως ἡ πίστη στό Θεό) δημιουργεῖ εὐρύτατο πεδίο διαλόγου γιά τόν τρόπο ἀξιοποίησης μιᾶς συμβουλευτικῆς ἀπό τούς θεολόγους, ἡ ὁποία θά ἐπιδιώκει τή δημιουργία αἰσθημάτων ἀσφαλείας στούς ἐφήβους.

Ἡ θεωρία τοῦ Erikson ἔχει μεγάλη ἀπήχηση μεταξύ τῶν ψυχολόγων κυρίως γιατί δέν ἐστιάζεται μόνο στήν παιδική ἡλικία ἀλλά προτείνει 8 στάδια ἀνάπτυξης σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου, τό κάθε στάδιο ἀπό αὐτά ἄν παρουσιάσει πρόβλημα ὑπάρχει ἡ αἰσιόδοξη ἀντίληψη ὅτι μπορεῖ νά ἐπιλυθεῖ ψυχοκοινωνικά καί σέ ἐπόμενη φάση. Ὡστόσο πρέπει νά παραδεχθοῦμε ὅτι ὅλοι οἱ ἔφηβοι δέν βιώνουν κρίση ταυτότητας ὅπως λένε οἱ εἰδικοί. Οἱ ἔφηβοι πού συζητοῦν τά συναισθηματά τους μέ φίλους τους ἔχουν περισσότερες πιθανότητες νά ἀναπτύξουν μιά θετική εἰκόνα γιά τόν ἑαυτό τους.

5. Οἱ συναισθηματικές ἐντάσεις καί μεταπτώσεις.

Στό συναισθηματικό τομέα ἔχουμε μεγάλη ἔνταση καί ἀστάθεια ψυχικῆς διάθεσης²⁷⁹. Εἶναι μιά περίοδος ἐσωτερικοῦ ἀναβρασμοῦ καί συναισθηματικῆς ἀναστάτωσης. Οἱ ψυχολογικές ἐντάσεις (stress) καί καταπίεσεις εἶναι χαρακτηριστικό τῆς ἐφηβείας. Ἡ συναισθηματική ζωή τοῦ ἐφήβου κυμαίνεται μεταξύ ὑπερδιέγερσης καί λήθαργου, πάθους καί ἀδιαφορίας, χαρᾶς καί κατήφειας, φιλίας καί ἐχθρότητας, εὐφορίας καί μελαγχολίας. Τίποτε μέσα του δέν εἶναι κατασταλαγμένο, ὅλα τοῦ εἶναι ἄγνωστα καί μυστηριώδη γι' αὐτό τοῦ γεννοῦν ἀγωνία. Ὁ ψυχικός αὐτός ἀναβρασμός τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀπό πολλούς θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἀπο-

278. Πρβλ. καί Ἐμμ. Περσελῆ 2000 σσ. 43-52, ὅπου μεταξύ ἄλλων παρατηρήσεων γίνεται κριτική καί ἐκφράζεται ἡ ἀποψη τοῦ συγγραφέα γιά ὑπερεκτίμηση τῆς θρησκείας ἀπό τόν Erikson καθώς καί τήν ἔλλειψη ἀξιολόγησης τῆς προσφορᾶς τῶν διαφόρων θρησκευτῶν στόν ἄνθρωπο (ὄλες οἱ θρησκευεῖς ἀξίζουν ἐμπιστοσύνης;) καί τῶν στρεβλώσεων πού αὐτές μποροῦν νά προκαλέσουν.

279. Ἰω. Παρασκευόπουλου, Ἐξελικτική Ψυχολογία, τόμος 4 ἐφηβική ἡλικία, Ἀθήνα χχ σ. 17.

τέλεσμα τῶν βιοσωματικῶν του ἀλλαγῶν καί κυρίως τοῦ ὁρμονικοῦ συστήματος τοῦ ἐφήβου. Κάποιες φορές ἡ ψυχοσωματική ἰσορροπία τοῦ ἐφήβου διαταράσσεται εὐκόλα μέ ἀποτέλεσμα νά ὑποφέρει ψυχικά, γι' αὐτό παρατηροῦνται στους ἐφήβους τρομερές μεταπτώσεις. Ἄλλοτε εἶναι χαρούμενοι καί εὐθυμοί καί ἄλλοτε δύσθυμοί καί μελαγχολικοί. Ἄλλοτε ἐμφανίζονται ὀμιλητικοί καί τύποι οἱ ὅποιοι ζητοῦν τό διάλογο, τή συντροφιά καί ἄλλοτε κλείνονται στόν ἑαυτό τους²⁸⁰.

Οἱ ἔφηβοι εἶναι δυνατόν νά βιώσουν κάποια συναισθήματα κατάθλιψης, τά ὅποια συνδέονται ἄμεσα μέ τό φόβο πού νιώθουν γιά τό ἀδιόρατο μέλλον τους. Τέτοια ἐπεισόδια θλίψης εἶναι συχνά σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί δέν χαρακτηρίζουν μόνο τήν ἐφηβεία. Σέ λίγες περιπτώσεις οἱ ἔφηβοι ἐμφανίζουν ἀρκετά σοβαρές καταθλιπτικές διαταραχές. Οἱ ἔφηβοι πού ρέπουν πρός τήν ἐσωστρέφεια ἀντιμετωπίζουν δυσκολότερα τήν κατάθλιψη. Σέ καταστάσεις κρίσης, ὅπως διάλυση τῆς οἰκογένειας, ἀλλαγή σχολείου, κάποια σοβαρή ἀσθένεια διαχειρίζονται δυσκολότερα τά συναισθήματα τους. Σέ ἀκραίες περιπτώσεις (πού εἶναι ἐλάχιστες) ἕνας δυστυχημένος ἔφηβος μπορεῖ νά κάνει ἀκόμη καί ἀπόπειρα αὐτοκτονίας²⁸¹.

Ἀπό πολλούς ἔχουν χαρακτηριθεῖ τά χρόνια τῆς ἐφηβείας ὡς χρόνια «πέισματος καί αὐθάδειας». Ἐκρήξεις ὀργῆς, θυμοῦ, θράσους κ.ἄ. ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις πού παρατηροῦνται συχνά στή συμπεριφορά τοῦ ἐφήβου. Οἱ ἐκδηλώσεις ὅμως αὐτές βαθύτερα ἐξεταζόμενες ἐρμηνεύονται ὡς τό ἀποτέλεσμα ἔλλειψης, ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἐφήβου, σιγουριᾶς καί αὐτοπεποίθησης. Ἡ ἔλλειψη αὐτή φανερώνεται καί ἀπό τίς ἀπότομες μεταπτώσεις μεταξύ ὑπερεκτίμησης τοῦ Ἐγώ καί ἄρνησής του²⁸².

Ἡ καθοδήγηση ἀσφαλῶς χρειάζεται ἐκ μέρους καί τῶν θεολόγων παιδαγωγῶν-συμβούλων γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐφηβικῶν μεταπτώσεων. Οἱ ἔφηβοι χρειάζονται τούς ὄριμους δασκάλους ἀλλά στό χρόνο καί μέ τόν τρόπο πού αὐτοί θέλουν. Τόσο ἡ ἀπάθεια καί ἀδιαφορία ὅσο

280. Χρ. Βάντσου, *Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, ἔκδ. Γ', Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 120-121.

281. Ἐνῶ ἡ αὐτοκτονία εἶναι σχεδόν ἀνύπαρκτη πρὶν τήν ἡλικία τῶν 10 ἐτῶν ὑπάρχει μιά μεγάλη αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αὐτοκτονιῶν μεταξύ 10-20 ἐτῶν. Βλ. ²⁷⁸Nich. Tucker, *ὁ.π.* 1997, σ. 24.

282. Χρ. Βασιλόπουλου, *Θέματα Ψυχολογίας Ἐφηβικῆς ἡλικίας (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις)*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 45-46.

καί ἡ συνεχῆς παρέμβαση τῶν καθηγητῶν εἶναι στάσεις συμβουλευτικῆς τακτικῆς πού πρέπει νά ἀποφεύγονται. Αὐτό γιατί καί ἡ συνεχῆς παρέμβαση κουράζει, ἐκνευρίζει καί δέν ὠφελεῖ τόν ἔφηβο²⁸³. Οἱ θεολόγοι ὀφείλουν μέ διακριτικότητα νά ἐνσταλάξουν τήν «παραμυθία» τῆς πίστεως μας στήν ταραγμένη ἐφηβική ψυχή.

6. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικότητας - ἡ τάση γιά ἀνεξαρτησία

Ἐξίσου σημαντικές εἶναι οἱ ἀλλαγές πού ἐμφανίζονται καί στόν κοινωνικό τομέα τῆς ζωῆς τοῦ ἐφήβου. Ἡ ἐφηβική ἡλικία εἶναι ἡ κατεξοχήν περίοδος τῆς ἀνάπτυξης τοῦ κοινωνικοῦ αἰσθήματος. Τό ἄτομο διαμορφώνει τήν προσωπική καί τή κοινωνική του ταυτότητα σέ μιά ἀμφίδρομη διαδικασία μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ περιβάλλοντός του. Μεγάλο μέρος τῆς δραστηριότητάς του ἀφιερώνει ὁ ἔφηβος γιά νά ἀναδειχθεῖ καί νά βρεῖ ἀναγνώριση ἀπό τούς ἄλλους. Ὅταν οἱ νέοι αἰσθάνονται τή βιολογική τους ὀλοκλήρωση νά πλησιάζει, ἀρχίζουν νά συνειδητοποιοῦν καί τήν ἀνάγκη γιά ἀνεξαρτητοποίησή τους ἀπό τούς γονεῖς καί τό οἰκογενειακό τους περιβάλλον. Ἡ ἔντονη αὐτή τάση τοῦ ἐφήβου γιά αὐτονομία καί αὐτοδιαχείριση γίνεται συχνά αἷτιο προστριβῶν μεταξύ γονέων καί παιδιοῦ. Οἱ περισσότεροι ἔφηβοι δέν ἐπιθυμοῦν νά τούς μεταχειρίζονται οἱ ἄλλοι σάν νά εἶναι μικρά παιδιά. Ἔχουν ἀνάγκη ἀπό κάποιο βαθμό ἀνεξαρτησίας καί θέλουν γιά ἀρκετά θέματα νά ἀποφασίζουν ἀπό μόνοι τους. Αὐτό συχνά δημιουργεῖ προστριβές μέ τούς γονεῖς κυρίως σέ θέματα ντυσίματος, ὥρων ἐπιστροφῆς στό σπίτι κ.ἄ.²⁸⁴ Ἀπό τήν ἄλλη ἡ συμμόρφωση τῶν νέων πρὸς τούς συνομηλικούς τους φθάνει στά ὄρια τῆς δουλικῆς συμμόρφωσης καί ὑποταγῆς στήν ὁμάδα τῶν συνομηλικῶν.

283. Ἄλ. Κοσμόπουλου, *Ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς παιδικῆς καί τῆς νεανικῆς ἡλικίας*, Πάτρα 1980, σ. 50.

284. Αὐτά τά θέματα διευθετοῦνται ἔστω καί ἂν ὑπάρχουν προσωρινά ἔντονες συγκρούσεις. Ἀκόμα καί τότε ὁμως οἱ περισσότεροι ἔφηβοι φαίνεται ἀπό ἔρευνα νά ἐγκρίνουν τίς μεθόδους πειθαρχίας τῶν γονιῶν τους. Ἀπό τίς πρόσκαιρες αὐτές συγκρούσεις φαίνεται νά βγαίνουν τραυματισμένες σέ μικρό ποσοστό οἱ σχέσεις μέ τόν πατέρα (κυρίως τῶν κοριτσιῶν) καί λιγότερο οἱ σχέσεις μέ τήν μητέρα. (βλ. ἔρευνα Ὀλ. Γαρδίγη κ.ἄ. «Νέοι διάθεση χρόνου-Διαπροσωπικές σχέσεις, Ε.Κ.Κ.Ε., Ἀθήνα 1999, τόμος Α' σσ. 36-38 καί τόμος Β' σσ. 60-65).

Στήν ἡλικία αὐτή ἔχει μεγάλη σημασία γιά τόν ἔφηβο ἡ γνώμη πού ἔχουν οἱ ἄλλοι γιά τόν ἴδιο καί κυρίως οἱ συνομήλικοί του²⁸⁵.

Στή φάση τῆς προσπάθειας ἀνεξαρτητοποίησής τους οἱ ἔφηβοι ἀναρωτιοῦνται τί ἄνθρωποι θά γίνουν. Ἀρχίζουν νά ἀνιχνεύουν τούς ἑαυτούς τους σέ μιά προσπάθεια νά κατανοήσουν ποιοί εἶναι, ἀπό ποῦ ἔρχονται καί ποῦ πάνε στό μέλλον²⁸⁶. Ἀπό τή μιά ἡ πρόσφατη παιδική προσωπικότητά τους, ἀπό τήν ἄλλη οἱ νέες βιολογικές τους ὁρμές καί οἱ νέοι κοινωνικοί ρόλοι πού καλοῦνται νά ἐπωμισθοῦν (χωρίς καλά καλά νά τούς ἔχουν ἀποσαφηνίσει), τούς δημιουργοῦν μιά πολύ ἔντονη ἐσωτερική σύγκρουση. Ὁ ἔφηβος περνάει μιά κρίση προκειμένου νά διαμορφώσει τήν ταυτότητα τοῦ Ἐγώ του, ἀφοῦ γιά μερικά θέματα θεωρεῖται παιδί καί γιά ἄλλα μεγάλος, καί ὁ ἴδιος δέν ἔχει ἀποφασίσει ποιοῦ ρόλο ἀπό τούς δύο νά κρατήσει οὔτε ἐπίσης ἔχει κατασταλάξει τί θέλει νά κάνει στή ζωή του²⁸⁷. Οἱ ἔφηβοι νιώθουν μετέωροι ἀνάμεσα στό παιδικό καί ἀνέμελο παρελθόν καί τό ἐπόμενο βῆμα πού εἶναι ἡ ἐνηλικίωση. Βρίσκονται μπροστά σέ μιά μεγάλη ἐνδοψυχική σύγκρουση ἀνάμεσα στήν αὐτονομία καί τήν ἐξάρτηση. Ἡ κοινωνία ἀπαιτεῖ ἀπό αὐτούς νά ἀρχίσουν νά προετοιμάζονται γιά τούς νέους ρόλους τους. Μέ τό ἕνα πόδι στό σταθερό καί δοκιμασμένο κόσμο τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀρχίζουν νά δοκιμάζουν τούς διάφορους ρόλους τῶν ἐνηλίκων μέχρι νά βροῦν αὐτόν πού τούς ταιριάζει.

Δεῖγμα ψυχικῆς ὑγείας εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ νέου νά συνάψει φιλίες. Οἱ **ὀμάδες τῶν συνομηλίκων** (πού ἐνδεχομένως κάποιες φορές νά ἐγκυμονοῦν σοβαροῦς κινδύνους) ἀποτελοῦν ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν σχέσεων τῶν ἐφήβων καί τήν ἀπόκτηση κοινωνικῶν δεξιοτήτων. Ἡ ὀμάδα τῶν συνομηλίκων ἐνισχύει τήν ἀνεξαρτησία, ἐκπληρώνει τήν ἀνάγκη τῆς ταυτότητας καί τῆς ἀναγνώρισης, προσφέρει εὐκαιρίες γιά ἐπιτυχίες καί παρέχει στόν ἔφηβο τήν εὐκαιρία νά παίξει μιά ποικιλία ρόλων πού προσδιορίζουν τήν ιδιότητα τοῦ ἐνηλίκου. Κα-

285. Χρ. Βάντσου 1990, ὄ.π. σ. 122 καί Χρ. Βασιλόπουλου, 1991 ὄ.π. σσ. 55-56.

286. A. C. Diver, Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυλοπαίδεια Λεξικό, τόμος 4ος, λήμμα Ἐφηβεία, σσ. 2185-2190.

287. Erik Erikson, Ἡ παιδική ἡλικία καί ἡ κοινωνία, Ἐκδ. Καστανιώτης 1976, σ. 105. Ἀκόμη καί τοῦ ἰδίου, Identity: Youth and crisis. W. W. Norton, New York 1968.

θώς οι έφηβοι μετακινούνται από τον κόσμο της αποκλειστικής γονικής έπιρροής άναζητούν συντροφιά και άποδοχή κάπου άλλο.

Ο κύκλος των φίλων πού δημιουργούν οι έφηβοι άποκτá ολοένα και μεγαλύτερη σημασία ως σύστημα ύποστηρικτικό. Οί σχέσεις των εφήβων μπορούν να άρχίσουν από ομάδες του ίδιου φύλου να έπεκταθούν σε μεικτές και να άποτελέσουν τελικά τό πρώτο στάδιο προς τίς έτερόφυλες σχέσεις των ένηλίκων. Τελικά είναι αναγκαίο για τά άτομα να άποβάλουν και την άνάγκη για άναγνώριση μεταξύ των συνομηλίκων τους. Αυτό θά τό πετύχουν στην ύστερη έφηβεία μέσα από τό ένδιαφέρον πού θά άναπτύξουν για τό άλλο φύλο²⁸⁸. Μία γειτονία, ένα περιβάλλον μέ συνομηλικούς, πού έχουν υίοθετήσει παραπτωματικές συμπεριφορές²⁸⁹, είναι ένας μεγάλος κίνδυνος για τούς έφήβους. Μπορεί να συμβάλει στην εκδήλωση φαινομένων όπως τό σκασιαρχείο, οί βανδαλισμοί, ό άλκοολισμός και ό πειραματισμός μέ τά ναρκωτικά.

Στή δύσκολη αυτή μετάβαση πού ένδέχεται να βρεθούν οι έφηβοι θετικό ρόλο μπορούν να άσκήσουν στά πλαίσια του σχολείου εύαισθητοποιημένοι εκπαιδευτικοί όλων των ειδικοτήτων. Έπειδή άπομακρύνονται από τούς γονείς τους, για να άποκτήσουν ανεξαρτησία, είναι πολύ σημαντικό να έπωφεληθούν από τή συμβουλευτική και τή καθοδήγηση φωτισμένων και συνετών ένηλίκων εκπαιδευτικών, πού ένω βρίσκονται έξω από τό οικογενειακό τους περιβάλλον είναι πρόθυμοι άνυστερόβουλα να άσχοληθούν μαζί τους. Ειδικότερα οί θεολόγοι έπειδή ή ύλη πού διδάσκουν έχει σχέση μέ κορυφαία ζητήματα ζωής, μπορούν να βοηθήσουν τούς μαθητές να άντιμετωπίσουν τούς φόβους τους και τούς προβληματισμούς τους, να άντικρίσουν μέ αισιοδοξία τή ζωή και να διαμορφώσουν ρεαλιστικά όράματα μέ τά όποια θά φιλοδοξούν να άνατρέψουν τά κακώς κείμενα του σημερινού κόσμου. Έπιπλέον οί θεολόγοι είναι από τούς κλάδους εκείνους των καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευ-

288. A. C. Diver, Παιδαγωγική Ψυχολογική Έγκυλοπαίδεια Λεξικό, τόμος 4ος, λήμμα Έφηβεία, σ. 2189.

289. Κατά τήν ψυχαναλυτική θεωρία ή δημιουργία των περιθωριακών ομάδων, είναι άποτέλεσμα τής διαλεκτικής άντίθεσης βιολογικών ένορμήσεων του άνθρώπου και του κοινωνικού κατεστημένου. Βλ. Ματθ. Γωσάφατ, *Καμικάζι: Σεξουαλικότητα και έπιθετικότητα πάνω σε δύο τροχούς*, στο συλλογικό τόμο 'Ο Έφηβος και ή Οίκογένεια, δύο συμπόσια, Έπιμέλεια Ά. Δοξιάδη Τρίπ - Έ. Ζαχαροπούλου, Έκδ. Βιβλ. τής Έστίας, Άθήνα 1985.

σης, πού αἰσθάνονται περισσότερο ἀπελευθερωμένοι ἀπό τήν ἐξεταστέα ὕλη (πού πρέπει νά καλυφθεῖ) καί ἔχουν μεγαλύτερη εὐχέρεια χρόνου γιά νά ἀνταποκριθοῦν σ' αὐτές τίς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν τους.

Ἡ κοινωνικοποίηση εἶναι βασικό στοιχεῖο γιά τή διαμόρφωση καί ἐξέλιξη τῆς προσωπικότητας τοῦ ἐφήβου. Αὐτή ἀναπτύσσεται μέσα ἀπό τήν ἐπικοινωνία τοῦ ἐφήβου μέ τούς συνομηλίκους του ἀλλά καί μέ τούς μεγαλύτερους του (γονεῖς, ἐκπαιδευτικούς κ.ἄ.). Ὁ ἐκπαιδευτικός πού δείχνει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τούς μαθητές, μπορεῖ νά προσφέρει πολὺτιμη βοήθεια σέ ἀπογοητευμένους καί μοναχικούς ἐφήβους, πού ἔχουν ἀπορριφθεῖ ἀπό τήν ὁμάδα τῶν συνομηλίκων καί γι' αὐτό νιώθουν ἔντονα τό συναίσθημα τῆς μοναξιᾶς. Ἡ σωστή καθοδήγηση ἀπό τήν ἐκπαίδευση, τά βιώματα μέσα στήν οἰκογένεια καί οἱ εὐκαιρίες ὁμαδικῆς ζωῆς στήν τάξη, στό σχολεῖο, σέ νεανικές ὁμάδες - κατηχητικά, στήν κατασκήνωση, στό ἀθλητικό σωματεῖο κ.ἄ. εἶναι παράγοντες πού μποροῦν νά βοηθήσουν ἀποτελεσματικά στήν ὑγιή κοινωνικοποίηση τοῦ ἀτόμου.

7. Ἡ ἐφηβική θρησκευτικότητα

Ἐπάρχει ἔντονος θρησκευτικός προβληματισμός στή διάρκεια τῶν ἐφηβικῶν χρόνων. Οἱ ἔφηβοι δείχνουν μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά θέματα θρησκείας καί φιλοσοφοῦν περισσότερο γύρω ἀπό θέματα θρησκευτικῆς πίστεως ἀπό ὅ,τι τά παιδιά. Ἀρκετοί εἶναι οἱ ψυχολόγοι πού συμφωνοῦν πώς στήν περίοδο αὐτή τῶν ριζικῶν ἀνακατατάξεων τῆς προσωπικότητας ἀντιστοιχεῖ μιά ἀπότομη, σχεδόν, ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος²⁹⁰. Τό φαινόμενο αὐτό φαίνεται νά μὴν ὀφείλεται μόνο στίς παραστάσεις καί τά βιώματα θρησκευτικῆς ἀγωγῆς κατά τήν παιδική ἡλικία²⁹¹. Ἄτομα πού δέν μεγάλωσαν σέ θρησκευτικά περιβάλλοντα ἢ ἄτομα πού στή μετέπειτα ζωή τους ἦταν ἀρνητικοί ἢ μετέπειτα ἀδιά-

290. M. Debesse, Ἡ Ἐφηβεία, μετ. Λ. Κούλα, ἐκδ. Χ.Ε.Ε.Π., Ἀθήνα 1959, σ. 112-114 καί Γ. Μαραγκοῦ, Ἡ κρίση τῆς ἐφηβείας: Βιοϊατρική καί ἠθική διάσταση, Ἀκτίνες Νοέμβριος 2000, σ. 316.

291. Ἡ σχέση τοῦ ἀτόμου μέ τόν πατέρα του κατά τόν καθηγητῆ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλο εἶναι πιθανόν νά ἐπηρεάσει ἀρνητικά τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ Πατέρα καί τή σχέση πού διαμορφώνει μαζί του. Ἐξίσου πιθανό ὅμως εἶναι τά ἐλλείμματα ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς ἐν λόγῳ σχέσεως ἀκριβῶς νά ἀναδείξουν τήν εἰκόνα περὶ τοῦ Θεοῦ καί τά θετικά της στοιχεῖα. Βλ. Ἡ Θρησκευτική ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ: Ψυχολογική προσέγγιση, Ἀθήνα 1988.

φοροι απέναντι στή θρησκεία, κατά τήν έφηβεία, φαίνεται από έρευνες, νά ζοῦν έντονα τό θρησκευτικό προβληματισμό γιά 3-4 χρόνια²⁹². Ἡ έφηβεία εἶναι ἡ έποχή πού ανακαλύπτει ὁ άνθρωπος τίς μεταφυσικές άξιες καί σχηματίζει τό «πιστεύω» του καί τήν κοσμοθεωρία του²⁹³. Σέ άλλους έφήβους ἡ θρησκευτική αναζήτηση εἶναι ἡρεμη, σέ άλλους βίαιη, σέ άλλους μέτρια, σ' άλλους δυνατή. Ἡ θρησκευτικότητα του έφήβου (ὅπως καί ἡ διαμόρφωση τῆς ταυτότητας τοῦ Ἐγώ) προχωράει μέσα από συνεχεῖς απορρίψεις καί ανακατατάξεις προσωπικῆς μορφῆς καί δυναμικῆς.

Ἄ Ο Elkind²⁹⁴ πιστεue ὅτι ἡ τάση αὐτή τῶν εφήβων ὀφείλεται τόσο στήν ανάπτυξη τῆς ἀφηρημένης σκέψης ὅσο καί στήν προσπάθεια γιά διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς ταυτότητας²⁹⁵. Ἄλλωστε μιὰ από τίς σημαντικότερες κρίσεις τοῦ εφήβου εἶναι καί ἡ κοσμοθεωρητική ἢ κρίση προσανατολισμοῦ. Εἶναι ἡ κρίση στήν ὁποία καλεῖται νά τοποθετηθεῖ ἀπέναντι στή σχέση του μέ τό Θεό, τήν θρησκευτική του πίστη καί τά θεμελιώδη έρωτήματα τῆς ζωῆς. Ἡ ὁρμή γιά αναγνώριση καί ἐπιβεβαίωση τοῦ «Ἐγώ» τοῦ εφήβου εἶναι βασική αἰτία πού ὀδηγεῖ στήν έναγώνια αναζήτηση τοῦ Θεοῦ²⁹⁶. Γιά νά ἀπαντήσει ἄλλωστε στό έρώτημα «ποιός εἶμαι;» αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά λύσει τά έρωτήματα πού ἀπαντιοῦνται ἀπό τή θρησκεία, δηλαδή: «Ἀπό ποῦ ἔρχομαι, γιατί δημιουργήθηκα, ποῦ πηγαίνω;»²⁹⁷. Οἱ έφηβοι δείχνουν ζωηρό ένδιαφέρον γιά τή θρησκεία ἀλλά οἱ περισσότεροι (σύμφωνα μέ τόν Elkind πού ἔκανε πολλές συνε-

292. Βλ. Ἄλ. Κοσμόπουλου, *Ψυχολογία καί Ὁδηγητική...* 1994, σ. 242. Ἀκόμη A. Gesel, *Youth, The years from ten to sixteen*, Harper and Brothers, N.Y. 1956.

293. Β. Χαρώνη, *Ψυχολογία καί Ἀγωγή τῶν Ἐφήβων*, Ἀθήνα 1976, σσ. 42-51,

294. D. Elkind, «Understanding the youth adolescent», 1978.

295. John Santrock, *Adolescence, An Introduction*, Brown & Benchmark, University of Texas at Dallas sixth edition 1999, σσ. 441-446.

296. Κατά τόν Parker ἡ ταυτότητα συχνά ἐκφράζεται μέσα ἀπό τήν ανάπτυξη θρησκευτικῶν ἀξιῶν καί άτομα μέ θρησκευτικό ὑπόβαθρο εἶναι πιθανό νά στραφοῦν στήν θρησκεία γιά νά προσδιορίσουν τήν ταυτότητά τους. Michael Parker, «Identity and the development of religious thinking, στό «New Direction in Child Development», τ. 30, 1985, σ. 43-60.

297. «Προτοῦ ἐγκαταλείψει, κατά τόν Ἔρικσον, ὁ ἔφηβος μέ ἐπιτυχία τήν ἀσφάλεια τῆς παιδικῆς ἐξάρτησης ἀπό τούς άλλους, πρέπει νά ἔχει κάποια ἰδέα γιά τό ποιός εἶναι, πού πάει καί ποιές δυνατότητες ἔχει νά φτάσει» Erik Erickson, 1968, σ. 133.

ντεύξεις με Άμερικανούς εφήβους διαφόρων θρησκειών και όμολογιών) πιστεύουν ότι οι οργανωμένες θρησκείες δέν τους καλύπτουν στίς πνευματικές τους ανάζητήσεις²⁹⁸. Η θρησκευτική πίστη τών περισσότερων εφήβων είναι περισσότερο άφηρημένη και λιγότερο προσηλωμένη στά δόγματα τών θρησκειών και όμολογιών. Για παράδειγμα, τόν Θεό τόν βλέπουν περισσότερο σάν άπρόσωπη και άφηρημένη δύναμη και λιγότερο ως προσωπική πατρική (πρωτατευτική) όντότητα. Οί άπόψεις τους επίσης φαίνεται νά είναι περισσότερο ανεξίθρησκες, συγκρητιστικές και λιγότερο δογματικές²⁹⁹. Σέ έρευνα πάλι στήν Άμερική, πού διεξήχθη μόλις τό 1995 άπό τόν Walker και τούς συνεργάτες του, σέ έρώτημα τί θά έκαναν άν οί ήθικές τους άπόψεις συγκρούονταν μέ τίς προσαγές τής θρησκείας τους, ή πλειοψηφία (77%) άπάντησε ότι θά έβαζε τόν προσωπικό ήθικό κώδικα σέ προτεραιότητα, ένω μόλις τό 11% άπάντησαν ότι θά επέμεναν στίς προσαγές τής θρησκείας τους³⁰⁰.

Τό ζωηρό ενδιαφέρον για τή θρησκεία φαίνεται και άπό τό ποσοστό τών εφήβων πού προσεύχονται. Σέ Παναμερικανική έρευνα άπό τούς G. Gallup και D. Poling τό 90% τών εφήβων δήλωσε ότι προσεύχεται³⁰¹. Σέ σύγκριση μέ τόν τρόπο προσευχής τών παιδιών οί προσευχές τών εφήβων χαρακτηρίζονται για τήν ύπευθυνότητα, τήν ύποκειμενικότητα και τήν οικειότητα πρός τό θείο. Τό 90% τών εφήβων Άμερικανών σέ έρευνα του 1990 τών Scarlett και Perriello, πιστεύουν στό Θεό ή έχουν μιá άφηρημένη θρησκευτική πίστη. Τήν ίδια στιγμή όμως οί περισσότεροι έφηβοι δηλώνουν ότι οί οργανωμένες θρησκείες δέν σημαίνουν πολλά γι' αυτούς και ότι τά θρησκευτικά δόγματα είναι ξεπερασμένα. Μόλις τό 25% δηλώνουν ότι συμφωνούν άπόλυτα μέ τά δόγματα τών οργανωμένων θρησκειών³⁰². Αυτά βέβαια τά δεδομένα, πού μπορεί νά φαίνονται άρχικά άντιφατικά, άπό έναν εύαισθητοποιημένο και καταρτισμένο θεολόγο σύμβουλο θά

298. D. Elkind 1978, ό.π. σ. 446.

299. J. J. Conger & N. L. Galampos, «Adolescence and Youth» Psychological development in a changing world, Longman, fifth edition, 2000, σ. 280.

300. Ό.π. σ. 280.

301. G. Gallup και D. Poling, The search for America's faith, Abington, New York 1980, ή παραπομπή μας άπό τό βιβλίο του John Santrock, Adolescence, An Introduction, Brown & Benchmark, University of Texas at Dallas sixth edition 1999, σ. 442.

302. Ό.π.

μπορούσαν να έρμηνευτούν, (όπως θά φανεί και από θεωρίες που παρουσιάζονται παρακάτω) ως στάδια και φάσεις του θρησκευτικού βιώματος.

Ένδιαφέρον παρουσιάζει και μιά άλλη έρευνα που συσχετίζει την συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές με τις προγαμιαίες σχέσεις των έφηβων. Οί Thornton και Camburn σε έρευνα τό 1989 βρήκαν ότι οί έφηβοι που πηγαίνουν στην εκκλησία και εφαρμόζουν την θρησκευτική ήθική στη ζωή τους έχουν λιγότερες σεξουαλικές σχέσεις και λιγότερο ανεκτικές στάσεις απέναντι στις προγαμιαίες σχέσεις σε σχέση με τους συνομηλικούς τους που έπηρεάζονται λιγότερο από τή θρησκεία τους. Τό ίδιο συμβαίνει και με τή στάση τους απέναντι στις αντισυλληπτικές μεθόδους³⁰³. Φαίνεται επίσης να υπάρχει μιά σταδιακή έξασθένηση με τό πέραςμα τής ηλικίας στη σημασία που δίνουν στη ζωή τους οί έφηβοι στις οργανωμένες θρησκείες τή στιγμή που (σύμφωνα με τήν έρευνα του America's youth τό 1998) 9 στους 10 έφήβους δηλώνουν ότι πιστεύουν στό Θεό³⁰⁴. Οί μαθητές Γυμνασίου θεωρούν περισσότερο σημαντική τή σχέση τους με τή θρησκεία από ό,τι οί φοιτητές των Κολλεγίων γι' αυτό και εκκλησιάζονται πιο συχνά³⁰⁵.

Ό Spranger³⁰⁶, εισηγητής τής πνευματοεπιστημονικής ψυχολογίας³⁰⁷, θεωρούσε ότι ό έφηβος περνάει από τά έξης έξελικτικά στάδια τής θρησκευτικότητας:

1ο στάδιο (11ο-13ο έτος): Απόπειρα αυτόβουλης και προσωπικής προσαρμογής του έφήβου στις θρησκευτικές παραδόσεις και δοξασιές των γονέων του. Τό «καινούριο βίωμα» γεμίζει με βαθιά κατάνυξη τήν ψυχή του. Στο στάδιο αυτό ό έφηβος «είναι άνθρωπος πράγματι θρησκευτικός».

2ο στάδιο (14ο-16ο έτος): Είναι ή περίοδος τής θρησκευτικής κρίσης. Έποχή άμφιβολίας και άρνησης, άπαλλαγής από τά παραδεδομένα. Ό

303. Ό.π.

304. Σύμφωνα και με πρόσφατες έρευνες στην Άγγλία μόνο μιά μικρή μειονότητα έφήβων (10-12%) ύποστηρίζει πώς δέν πιστεύει στό Θεό. Οί υπόλοιποι προβάλλουν θέσεις που κυμαίνονται από τήν άβέβαιη ως τή σαφή πίστη M. Herbert 1992, σ. 39.

305. J. J. Conger & N. L. Galampos, 2000, σ. 280.

306. Ed. Spranger, *Ψυχολογία τής έφηβικής ηλικίας*, μετάφραση Ν. Λούβαρι, Άθήνα 1956, σσ. 345-361.

307. Πρβλ. Χρ. Τομασίδη, *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, Έκδ. Δίπτυχο, Άθήνα 1982, σσ. 64 και 511-516.

ἔφηβος διαπιστώνει πλέον ὅτι κάποια ἀπό αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν δέν ἰσχύουν στή ζωή τῶν ἐνηλίκων καί ἐπηρεασμένος ἀπό τά σύγχρονα ἐπιστημονικά δεδομένα καί τίς ἠθικές συγκρούσεις πού τώρα δοκιμάζει ἔντονα (λόγω καί τῆς ἀφύπνισης τῶν σεξουαλικῶν ὁρμῶν), ἔχει τήν τάση νά ἀπορρίπτει τή θρησκεία.

3ο στάδιο (170-180 ἔτος): Πρός τό τέλος τῆς ἐφηβείας ὁ νέος διακατέχεται ἀπό μιὰ δική του προσωπική θρησκευτικότητα. Εἶναι σάν νά λέει στόν ἑαυτό του καί στούς ἄλλους: «Αὐτό εἶναι ἡ δική μου ἀλήθεια». Ἡ θρησκευτική κρίση πού ἔζησε στήν προηγούμενη περίοδο μπορεῖ κατά τόν Spranger νά τόν ὀδηγήσει σέ μιὰ ἀπό τίς παρακάτω μορφές θρησκευτικότητας: α) Οἱ παραδεδομένες θρησκευτικές πεποιθήσεις ἐπανοικοδομοῦνται μέσα στήν προσωπικότητά του. Μερικές παλιές ἀξίες τίς ἀπορρίπτει, ἄλλες τίς ἀποδέχεται προσωπικά μεταβάλλοντας τό νόημά τους καί ἐμβαθύνοντάς σ' αὐτές. β) Οἱ παραδεδομένες θρησκευτικές ἀξίες ἀπορρίπτονται πλήρως. Ὁ ἔφηβος ἔρχεται σέ ρήξη μέ τή θρησκεία του καί δημιουργεῖ τή δική του προσωπική θρησκεία. γ) Ἀπόλυτη ἀδιαφορία ἀπέναντι στή θρησκεία. Συνήθως αὐτή ἡ θρησκευτική κενότητα ἀντικαθίσταται μέ μιὰ «θρησκευτική πληρότητα» πού προέρχεται εἴτε ἀπό ὑλικές ἀπολαύσεις ἢ ἀπό κάποιες ἰδεολογίες (φιλοσοφικές ἢ πολιτικές).

Ἀσφαλῶς ὁ Spranger, ὁ Γερμανός αὐτός παιδαγωγός καί ψυχολόγος, θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ ἀρκετά παρωχημένος στίς μέρες μας, μιὰ καί νεότερες προσεγγίσεις, πού ἀναφέρονται καί παρακάτω, μποροῦν νά διαφωτίσουν ἀκόμη καλύτερα τή θρησκευτικότητα τοῦ ἐφήβου. Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὅμως θά μποροῦσε νά σταθεῖ στή διαπίστωση τοῦ Spranger, ὅτι ἡ θρησκευτική κρίση (στήν ὁποία φαίνεται νά συμφωνοῦν καί ὅλοι οἱ νεότεροι ψυχολόγοι³⁰⁸) εἶναι δυνατόν ὅταν δέν ἀντιμετωπισθεῖ μέ κατανόηση ἀπό τούς ἐνήλικες (γονεῖς, καθηγητές, ἱερεῖς κ.ἄ.) νά ὀδηγηθεῖ ὁ ἔφηβος σέ τρομερά συναισθήματα ἐνοχῆς καί σέ μελαγχολία³⁰⁹. Αὐτό ἐπειδή ὁ ἔφηβος δέν μπορεῖ ἄν καί τό ἐπιδιώκει νά πιστεύει ἀνεπιφύλακτα στίς παραδεδομένες θρησκευτικές ἀξίες.

308. Βλ. παρακάτω σελίδες αὐτῆς τῆς ἐνότητας.

309. Ed. Spranger, *Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας*, μετάφραση Ν. Λούβαρι, Ἀθήνα 1956, σ. 345-361.

Κάποιος άλλος σύγχρονος Έλληνας μελετητής³¹⁰, ὁ Ἄλ. Κοσμοπόουλος διακρίνει τή θρησκευτικότητα τοῦ ἐφήβου –συμβατικά– σέ δύο περιοδούς, πού ἡ κάθε μιά ἔχει τά δικά της κυρίαρχα χαρακτηριστικά. **Ἡ πρώτη ἐφηβεία** εἶναι ἡ ἡλικία τῶν μεγάλων ἐρωτημάτων γύρω ἀπό τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ἡ νοητική καί γνωσιολογική του πρόοδος τόν φέρνει ἀντιμέτωπο μέ τή πολυσυζητημένη ἀντίθεση πίστεως κι ἐπιστήμης. Ἡ νέα αὐτή ἀνακάλυψη μπορεῖ νά ἀποβεῖ μοιραία γιά τή συνέχεια τῆς θρησκευτικότητάς του ἂν δέν ἀντιμετωπισθεῖ κατάλληλα. Οἱ ἀμφιβολίες τοῦ ἐφήβου ἔχουν ἐπίσης συχνά ἀφετηρία καί τίς δικές του ἐνοχές ἀπέναντι στίς πρωτόγνωρες σεξουαλικές ὁρμές πού αἰσθάνεται. Ἐπιπλέον διαπιστώνει τήν ἀτέλεια καί τήν ἀδικία τοῦ κόσμου γύρω του, πράγμα πού τόν κάνει νά ἀναρωπιέται: «Πώς εἶναι δυνατόν ἕνας τέτοιος κόσμος νά δημιουργήθηκε ἀπό ἕνα τέλειο Θεό πού στή συνέχεια τόν ἐγκατέλειψε καί τόν λησμόνησε τελείως;». **Στήν ὄριμη ἐφηβεία** εἶτε ἐγκαταλείπει τή θρησκευτική θεώρηση τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου εἶτε προχωρεῖ στή δημιουργία μιᾶς προσωπικῆς θρησκευτικότητας. Ἀρκετοί εἶναι οἱ ἔφηβοι πού θά προχωρήσουν διαισθητικά στή δόμηση τῆς δικῆς τους προσωπικῆς θρησκευτικότητας καί θά νιώσουν ἱκανοί νά ὑψώσουν τά προσωπικά τους βιώματα σέ θεωρίες. Θά βιώσουν ἔτσι μιᾶ θρησκεία καί ἕνα Θεό ξένο πρὸς τόν τυπικισμό καί συντηρητισμό τῶν ἐπίσημων θρησκειῶν.

Κατά τόν J. Fowler³¹¹, τόν εἰσηγητή τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, στήν ἐφηβεία (ἀνάμεσα στά 12-19 ἔτη) ἔχουμε ἕνα τρίτο ξεχωριστό στάδιο τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος. Ὁ ἴδιος, γιά τή διατύπωση τῆς θεωρίας του αὐτῆς, δηλώνει ἐπηρεασμένος ἀπό τόν Jean

310. Ἄλ. Κοσμοπόουλος, *Ψυχολογία καί ὁδηγητική...*, 1994, σσ. 245-246.

311. Γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν θέσεων του βασιστήκαμε κυρίως στά ἔργα τοῦ J. Fowler, *Stages of faith. The psychology of human development and the quest for meaning*, Harper & Row Publ., San Francisco, 1981 καί τοῦ ἰδίου *Theologie und Psychologie in der Erforschung der Glaubensentwicklung*, (μτφρ. ἀπό τά ἀγγλικά στά γερμανικά τῆς Susanne Walker) στό περ. *Concilium*, 18, Ἰούν.-Ἰούλ. 1982, 6/7, σσ. 444-447 (τή μετάφραση ἀπό τά γερμανικά στά ἑλληνικά ἐπιμελήθηκε ἡ Ἀρετή Δημοσθένους). Ἐπίσης στοιχεῖα λάβαμε ἀπό τήν παρουσίαση στά Ἀγγλικά τοῦ βιβλίου τοῦ J. Fowler ἀπό τόν Steven S. Ivy, *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the quest of for meaning*, στό Περ. *The Journal of Pastoral Care*, 1982, ὁ.π. σσ. 38-39.

Piaget, τόν Erik Erikson καί τόν Lawrence Kohlberg³¹². Ἡ θεωρία αὐτή, κατά τόν ἴδιο τόν J. Fowler, ἀποτελεῖ μιά προσπάθεια συνεργασίας τῆς θεολογίας καί τῆς ψυχολογίας, ἀφοῦ ἐξετάζεται ὁ δυναμικός χαρακτήρας τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ἡ θεωρία του βασίστηκε σέ συνεντεύξεις³¹³ (πού πραγματοποιήθηκαν στήν Ἀμερική ἀπό τόν ἴδιο καί τούς συνεργάτες κατά τή διάρκεια 8 χρόνων μέσα στή δεκαετία τοῦ 1970) 400 περίπου ἀνθρώπων ἀπό 4 ἕως 88 ἐτῶν. Ἀνάμεσά τους Ἰουδαῖοι, Ρωμαιοκαθολικοί, Προτεστάντες, ἀγνωστικιστές καί ἄθεοι.

Εἶναι χρήσιμο ὁ θεολόγος-ἐρευνητής σύμβουλος νά γνωρίζει τά ἐξελικτικά στάδια τῆς Πίστεως³¹⁴, σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ J. Fowler, γιά νά βοηθηθεῖ στήν κατανόηση τῆς ιδιαιτερότητας τῆς θρησκευτικότητας στήν ἐφηβεία.

312. J. Fowler, Stages of faith, 1981, ὁ.π. σσ. 38-39. Ἐπίσης Βλ. Ἐμμ. Περσελή, Πίστη J.W. Fowler καί χριστιανική ἀγωγή. Ἡ θεωρία τῶν σταδίων ἀνάπτυξης τῆς πίστεως τοῦ J.W. Fowler, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2005.

313. Κατά τόν J. Fowler σέ πολλές περιπτώσεις οἱ συνεντεύξεις αὐτές ἀναδείχθηκαν σέ συνομιλίες βάρους, οἱ ὁποῖες φώτισαν μέ ἕναν σπάνιο τρόπο, ποικίλους δρόμους, στούς ὁποίους οἱ ζωές μας ἀποκτοῦν νόημα καί σκοπό, παράθυρα πρὸς αὐτό πού ἀποκαλεῖ Πίστη.

314. Τά 6 στάδια τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος κατά τόν J. Fowler εἶναι τά ἀκόλουθα:

Πρῶτο στάδιο: Τό πρῶτο στάδιο τῆς διασθητικῆς - καί μέσῳ προβολῶν πίστεως (stage 1, intuitive - projective faith, J. Fowler 1981, ὁ.π. σσ. 122-134) σχηματίζεται τυπικά στήν ἡλικία μεταξύ 2 καί 6 ἐτῶν. Κυρίως τό παιδί συλλαμβάνει θρησκευτικές ἐμπειρίες μέσα ἀπό δυνατές καί φανταστικές παραστάσεις. Κυρίως ὅμως τό παδί ἐπηρεάζεται ἀπό τίς χειρονομίες, τίς λέξεις πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἐνήλικες καί τή θρησκευτική γλῶσσα, πού τό κατευθύνουν στή διαμόρφωση τῶν πρώτων ἀντιλήψεων καί θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Δεύτερο στάδιο: Τό μυθικό - ἀφηγηματικό στάδιο τῆς πίστεως (stage 2, mythic - literal faith, ὁ.π. σσ. 135-150). Αὐτό κατά τόν ἐρευνητή σχηματίζεται συνήθως μεταξύ 7 καί 12 ἐτῶν. Τά παιδιά σ' αὐτή τήν ἡλικία κυρίως σχηματίζουν τίς ἔννοιες διαμέσου τῶν διηγήσεων καί τῶν παραδόσεων (story).

Τρίτο στάδιο: Τό στάδιο τῆς συνθετικῆς - συμβατικῆς πίστεως. Εἶναι αὐτό στό ὁποῖο κυρίως ἀφορᾷ στή μελέτη μας, δηλαδή τά χρόνια τῆς ἐφηβείας (12 ἕως καί 19), καί ἀναπτύσσεται παραπάνω.

Τέταρτο στάδιο: Εἶναι τό στάδιο τῆς ἐξατομικευμένης καί στοχαστικῆς πίστεως (stage 4, individuative - reflective faith, ὁ.π. σσ. 174-183). Σέ κάποιους ἀνθρώπους ἀρχίζει γύρω στά 20 χρόνια καί ὄχι πολύ νωρίτερα. Στό στάδιο αὐτό ἀπό τό ἄτομο

Τό τρίτο, λοιπόν στάδιο της θρησκευτικής πίστης, σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, αφορά στα χρόνια της εφηβείας (12 έως και 19). Είναι όπως τό έχει ονομάσει ό J. Fowler, τό στάδιο της συνθετικής-συμβατικής πίστης (stage 3, synthetic-conventional faith³¹⁵). Γύρω στό δωδέκατο έτος φθάνουν οί περισσότεροι έφηβοι σέ μία περαιτέρω επανάσταση αναφορικά μέ τή σύλληψη της «έννοιας Θεός». Οί νέες γνωστικές ικανότητες (πρώιμες τυπικές λειτουργίες) απελευθερώνουν τόν έφηβο από τό στήριγμα στην έμπειρία του έγώ και τόν βοηθούν νά προχωρήσει πρός τήν κατάκτηση της ταυτότητάς του. Στο προηγούμενο στάδιο ύπάρχει τό παιδί και τά βιώματά του, σ' αυτό τό στάδιο ύπάρχει ό συλλογισμός γύρω από τά βιώματα και οί απορίες γύρω από αυτά. Μέ τή διαμόρφωση της ταυτότητας³¹⁶ φθάνουμε σέ ένα «κομφορμιστικό» στάδιο, όπου τό «έγώ» του έφήβου διαμορφώνεται σέ σχέση εμπιστοσύνης πρός άλλα έγω έπικοδομώντας πάνω σ' αυτά. Αυτό εγκαθιδρύει κύρος ανάμεσα στα «άλλα έγώ» και στό αυτοσχηματιζόμενο έγώ του έφήβου. Πολλοί ένήλικες παραμένουν σ' αυτό τό στάδιο θρησκευτικού βιώματος και πολύ πιό πέρα από τήν εποχή της εφηβείας ή της πρώτης ένηλικιώσεως.

άποφασίζεται ή άκολουθία ή ό άποκλεισμός και ή τελική μορφή της θρησκευτικότητας που άκολουθεί.

Πέμπτο στάδιο: Είναι τό στάδιο της συνδετικής πίστης (stage 5, conjunctive faith, ό.π. σσ. 184-198). Σε μερικούς ένήλικες στην ήλικία πάνω των 35 χρονών αρχίζει νά γίνεται έκλυσιτική ή ένότης των αντίθέσεων στην προσπάθεια για κατανόηση της αλήθειας. Έπιχειρείται ή εκ νέου διεργασία και ανάκληση των προηγούμενων αληθειών (αρχής γενομένης από τήν παιδική ήλικία) και ύπάρχει ένδιαφέρον στό άτομο νά γίνουν κήμα του παραδοσιακές αλήθειες, τίς όποιες προηγουμένως δέχθηκε ως ξένες.

Έκτο στάδιο: Τό στάδιο της «συμπαντικής» πίστης (stage 6, universalizing faith, ό.π. σσ. 199-211). Κατά τόν J. Fowler αυτό είναι ένα σπάνιο στάδιο. "Όσοι άνθρωποι φθάνουν σ' αυτό έχουν εγκαταλείψει τόν έαυτό τους, ως άξονα για τή γνώση της πίστεώς τους, και τόν θεωρούν καλύτερα σάν τμήμα της ολότητας του «Είμαι». Τά όράματά τους, ή ύποταγή των ένδιαφερόντων τους στην ολοκλήρωση μέσα στό «Είμαι», τους καθιστούν πρότυπα ύγιους πίστης, που οδηγούν σέ μία θρησκευτικότητα λιγότερο συγκεντρωμένη στον έαυτό τους ή σέ ομάδες.

315. J. Fowler 1981, ό.π. σσ. 151-173.

316. Ασφαλώς έδω ό J. Fowler έχει επηρεασθεί από τόν Erikson. Περισσότερα για τίς θέσεις αυτές καθώς και για τή διαμόρφωση της ταυτότητας βλ. προηγούμενη αναφορά μας στην ένότητα 4 του παρόντος κεφαλαίου.

Στό στάδιο τῆς ἐφηβείας, κατά τόν J. Fowler, τῆς συνθετικῆς - συμβατικῆς Πίστης, ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τήν ἐμπειρία του πέρα ἀπό τήν οἰκογένεια. Πολλές σφαῖρες ἐπιρροῆς διεκδικοῦν τώρα τήν προσοχή του: ἡ οἰκογένεια, τό σχολεῖο, ἡ ἐργασία, οἱ συνομήλικοι, ἡ γειτονιά, τά μέσα ἐνημέρωσης καί ἴσως ἡ θρησκεία. Ἡ Πίστη σ' αὐτή τήν ἡλικία πρέπει νά ἐφοδιάζει τό νέο μέ ἕνα συνεπή προσανατολισμό, ἐν μέσῳ τόσο περίπλοκων καί ποικίλων δεσμεύσεων. Ἡ Πίστη πρέπει νά συνδυάζει ἀξίες καί πληροφοροση πού θά διασφαλίζουν γιά τό νέο μιὰ σταθερή βάση γιά τήν κατάκτηση τῆς προσωπικῆς του ταυτότητας καί τή διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς του προοπτικῆς.

Οἱ παραπάνω θέσεις τοῦ J. Fowler εἶναι πολύτιμες γιά τό θεολόγο-σύμβουλο. Ὁ πρῶτος λόγος εἶναι ὅτι ὁ θεολόγος παιδαγωγός ὀφείλει νά γνωρίζει δεδομένα τῆς κλινικῆς ψυχολογικῆς θεολογικῆς ἔρευνας (μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Fowler ὑπῆρξε Καθηγητής τῆς Ψυχολογίας τῆς Θρησκείας στό Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard) καί κυρίως ὅσα ἀφοροῦν στή θρησκευτική πίστη τῆς ἐφηβείας. Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ὅτι ὁ θεολόγος θά μπορούσε σέ μιὰ διαδικασία αὐτογνωσίας (ὅπως προτείνεται στό Α' μέρος τοῦ Πέμπτου κεφαλαίου, στήν ἐνότητα 2) νά συγκρίνει τόν ἑαυτό του μέ τό προτεινόμενο 6ο στάδιο (τῆς «συμπαντικῆς» πίστης). Ἀσφαλῶς τήν περιγραφή αὐτοῦ τοῦ σταδίου ὀφείλει νά τήν συνδυάζει καί μέ τά δεδομένα τῶν δικῶν μας «κλινικῶν» εὐρημάτων, πού προκύπτουν ἀπό τά Πατερικά κείμενα, τούς Νηπτικούς Πατέρες, τά Γεροντικά. Χρειαζόμαστε πρῶτα οἱ σύμβουλοι νά ἀφομοιώσουν τά πρότυπα τῆς Παράδοσης μας ἀλλά καί τῶν ψυχοκοινωνικῶν ἐρευνῶν, ὥστε νά μπορέσουν νά εἶναι ἀρωγοί τῶν ἐφήβων στίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν προκειμένου νά φθάσουν στήν θρησκευτική τους ὠριμότητα. Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὀφείλει νά ἐφοδιάζει τό νέο μέ ἕνα συνεπή προσανατολισμό, μέσω τοῦ ὁποίου θά ἐμπειρῶναι τίς πραγματικές ἀξίες τῆς ζωῆς καί θά ὠθεῖται στήν κατάκτηση τῆς προσωπικῆς του ταυτότητας καί τή διαμόρφωση τοῦ προσωπικοῦ του σχεδίου ζωῆς.

Ἐνα ἐπιπλέον γνώρισμα τῆς ἐφηβείας, πού ὀφείλει νά γνωρίζει ὁ θεολόγος σύμβουλος, εἶναι ὅτι στήν προσπάθειά του ὁ νέος νά ἐξερευνησε τόν ἑαυτό του καί γενικότερα νά διαμορφώσει τήν ταυτότητά του ἀναζητᾶ ἐντονες ἐμπειρίες καί συναισθήματα, γιά νά ἀποδράσει ἀπό τήν μοναξιά, τήν ἀνία καί τή νωθρότητα τῆς ἡλικίας του. Γι' αὐτό συχνά ἔχουμε ἐφήβους νά συνεπαίρονται ἀπό θρησκευτικές δοξασίες (ἀκροαῖες καί

μή τελετουργίες και δόγματα). Ακόμη μιά άλλη μερίδα έφηβων πιεζόμενοι από έντονες άμφιβολίες για κάθε θρησκευτική έκδοχή και πίστη καταλήγουν στην άρνηση κάθε θρησκείας και άδιαφορούν για αυτή³¹⁷. Μερικές φορές πάλι προσπαθώντας να δημιουργήσουν έναν άντιπερισπασμό στό θρησκευτικό κενό της ύπαρξής τους καταλήγουν να πειραματίζονται με μυστικές έμπειρίες άνατολικών θρησκειών ή σατανικών τελετών³¹⁸, προκειμένου να άναπληρώσουν την παρηγοριά και την ασφάλεια που θά τους πρόσφερε μιά ύγιής θρησκευτική πίστη.

Τήν έφηβική θρησκευτικότητα χαρακτηρίζουν ή άμφιταλάντευση, ή ρευστότητα και ή άναστάτωση ιδίως στην πρώτη έφηβεία. Αυτό κάνει τους ψυχολόγους να μιλούν για άναξιοπιστία της θρησκευτικότητας τουλάχιστον στην πρώιμη έφηβεία. Χαρακτηριστικές είναι οι πέντε περιπτώσεις έφηβων που άναφέρονται από τον π. Βασίλειο Θεομού³¹⁹ και οι όποιες δείχνουν ότι κάποιες φορές τόσο ή «πίστη» όσο και ή «άπιστία» των έφηβων έξυπηρετούν συγκεκριμένους στόχους της ψυχικής τους οικονομίας και δέν άποτελούν καθαρά ύπαρξιακές τους έπιλογές³²⁰.

317. M. Herbert, 1992, σ. 39.

318. Βλ. Άριστοφάνη Ζαμπακίδη, *Ό Άποκρυφισμός και οι έφηβοι*, έκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 1998.

319. Βασιλείου Θεομού (πρεσβυτέρου), *«Η Θρησκευτικότητα στην έφηβεία»* (Ψυχολογική θεώρηση), στό βιβλίο του ίδιου Ποιμαίνοντες μετ' έπιστήμης, Έκδ. Άρμός, Άθήνα χ.χ. σ. 113-121.

320. *1η περίπτωση*: Ένας έφηβος μπορεί να συνεχίσει να θρησκεύει όπως στην παιδική του ηλικία, έπειδή ή έξάρτησή του από τους γονείς που τον διαπαιδαγόγησαν θρησκευτικά συνεχίζεται. Όταν αρχίζει να άναπτύσσει την ανεξαρτησία του και άυτονομεείται από τους γονείς του άπεμπολεί και τή θρησκευτική του πίστη. Τί συνέβη; Άπλως ή πίστη του ήταν προέκταση της πίστης των γονέων του και δέν είχε χαρακτήρα προσωπικό.

2η περίπτωση: Μιά έφηβη αρχίζει να θρησκεύει ένάντια στις συνήθειες ίσως και στις άπαγορεύσεις της οικογένειάς της. Η θρησκευτική της πίστη άποτελεί ένα -όχι σπάνιο- πεδίο διαφοροποίησης. Έτσι αισθάνεται άυτόνομη ύπαρξη, ανεξάρτητη που πραγματώνει την έπιθυμία της. Όταν μεγαλώνοντας και ώριμάζοντας εκλείπει ή άνάγκη της να ύποστηρίζει άκριβώς τά αντίθετα από τους γονείς της ή πίστη της «έξατιμίζεται».

3η περίπτωση: Ένας έφηβος που κατακλύζεται από τό άγχος των ένορμήσεων βρίσκει καταφύγιο στην άσκητική της Έκκλησίας. Η πνευματική ζωή για αυτόν είναι σανίδα σωτηρίας και όχι συνειδητή και έσωτερικευμένη έπιλογή. Οι ήθικοι κανόνες της Έκκλησίας διευκολύνουν τον άγώνα του ένάντια στις σεξουαλικές

Ὁ ψυχολόγος Pierre Daco³²¹ ἀναφέρει ὅτι ἔχει διαπιστώσει προσωπικά ὁ ἴδιος ὅτι ἡ θρησκεία πού κατανοήθηκε στραβά εἶναι συχνά ἓνα ἔδαφος πού εὐνοεῖ τήν κατάθλιψη. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ Daco ρίχνει τήν εὐθύνη στόν «θρησκευτικό παιδαγωγό»³²², ὅπως τόν ὀνομάζει. Σ' αὐτούς ἀποδίδει σέ μεγάλο βαθμό τό θρησκευτικό φόβο καί τήν ἀγωνία πού βιώνουν κάποιοι ἔφηβοι. Συχνά μάλιστα οἱ λαθεμένες ἐννοίες ἐνός σκληροῦ ἀνελέητου Θεοῦ, ἐκδικητικοῦ συγγέονται μέ τήν ταραγμένη σεξουαλικότητα τῶν ἐφήβων. Οἱ ὑπερβολικές συγκινήσεις καί οἱ τύψεις, γιά παράδειγμα, πού δημιουργεῖ ἡ σεξουαλική ὠρίμανση σέ αὐτές τίς περιπτώσεις στούς ἐφήβους, ὀφείλεται ἀποκλειστικά σέ μιὰ πολύ αὐστηρή καί ἀκραιά θρησκευτική ἀγωγή πού δέχθηκε ὁ ἔφηβος. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς

ὀρμές, ἐνῶ καί ἡ ἔνταξη του σέ νεανικές ἐνοριακές ἐκδηλώσεις (π.χ. κατηχητικά) τοῦ ἰσχυροοεῖ τό αἶσθημα τῆς ταυτότητας ἀφοῦ αἰσθάνεται ὅτι ἀνήκει κάπου. Ἐάν λοιπόν τά κίνητρά του ἦταν μόνο ἡ ἄμυνα στά ἐνστικτα μέ τήν ὠρίμανση ἢ τόν γάμο ἡ θρησκευτικότητα μειώνεται ἢ δέν ὑφίσταται.

4η περίπτωση: Ἐνας ἔφηβος ἀντιδρᾷ ἔντονα στίς προτροπές ἢ τίς ἐντολές τῶν γονέων του νά ἐκκλησιάζεται. Στήν πραγματικότητα ἐκεῖνο πού ἐπιθυμεῖ εἶναι νά αἰσθάνεται ὅτι σύρεται ἐκεῖ πού θέλουν οἱ γονεῖς του. Αὐτό θά τραυμάτιζε τό αἶσθημα ταυτότητας καί τήν εἰκόνα πού θέλει νά διαμορφώσει γιά τόν ἑαυτό του. Ὅταν ἀργότερα ἀποκρυσταλωθεῖ ἡ ταυτότητά του περιτεύει ἡ ἀντίδραση καί δρομολογεῖται ἡ πίστη του.

5η περίπτωση: Μιά ἐφηβη εἶναι πικραμένη καί ἀπογοητευμένη ἀπό τήν ἀποκαθλήωση τῶν «προτύπων» γονέων της, πού νόμιζε πώς εἶχε. Ὁ θυμός της συμπαρασύρει καί τό Θεό, γιά τόν ὁποῖο τῆς μιλοῦσαν συχνά οἱ γονεῖς της. Ὅταν θά εἶναι σέ θέση νά λύσει (ψυχολογικά) τούς λογαριασμούς μέ τούς γονεῖς της τότε θά εἶναι σέ θέση νά πάρει καί ἀπό τήν πίστη της στό Θεό ὅ,τι ἔχει αὐτή νά τῆς δώσει.

6η περίπτωση: Ἐνας ἔφηβος υἰοθετεῖ τίς ἀντιθρησκευτικές στάσεις τῆς ὀμάδας τῶν συνομηλίκων του, τῆς παρέας του, ἐξαιτίας τοῦ φόβου μήπως τόν ἀπορρίψουν οἱ φίλοι του καί μείνει μόνος. Ὁριμάζοντας ἀργότερα ἀσκεῖ τήν αὐτοκριτική του καί προσεγγίζει τή θρησκεία μέ θετική διάθεση.

321. Pierre Daco, *Οἱ καταπληκτικές νίκες τῆς σύγχρονης Ψυχολογίας*, μετάφραση καί ἐκδοτική ἐπιμέλεια Γ. Βασδέκη, Ἐκδ. Δίπτυχο, Ἀθήνα 1969.

322. Ὁ παιδαγωγός θά μπορούσε νά εἶναι κάποιος θρησκευομανῆς γονιός, κάποιος συγγενής, κάποιος ἱερέας ἢ κατηχητής, κάποιος δάσκαλος ἢ καί κάποιος θεολόγος ἢ ἄλλης εἰδικότητας καθηγητής. Ἡ διευκρίνιση αὐτή γίνεται ἀπό τόν γράφοντα γιά νά ξεκαθαρισθεῖ ὅτι τήν ιδιότητα τοῦ θρησκευτικοῦ παιδαγωγοῦ ἀσκοῦν διάφοροι σήμερα πού δέν ἔχουν πολλές φορές οὔτε τήν ψυχική ἰσορροπία, οὔτε τήν εὐθύνη, οὔτε τίς γνώσεις οὔτε καί τήν ψυχοπαιδαγωγική κατάρτιση γιά νά κατευθύνουν τούς ἐφήβους μαθητές.

περιδεοῦς συνείδησης καί τῆς νευρωτικῆς κατάστασης πού δημιουργεῖ ὁ ἀκραῖος θρησκευτικός φόβος καί τό ἄγχος, πού μόλις περιγράφηκαν, ἀσφαλῶς ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τοῦ θεολόγου πού φιλοδοξεῖ νά εἶναι συμπαρασάτης τοῦ νεαροῦ μαθητῆ στή διαμόρφωση μιᾶς ὑγιοῦς θρησκευτικότητας. Μιά θρησκευτικότητα πού κηρύττει μιά αισιόδοξη θεώρηση τῆς ζωῆς ἔχει πολλές ἐλπίδες νά γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τόν ἔφηβο πού ἀσφυκτιᾷ ἀπὸ ἐπιθυμία μιᾶς αὐθεντικῆς καί γεμάτης νόημα ζωῆς καί δοκιμάζει πολλές ἀπογοητεύσεις καθημερινά μέσα του καί γύρω του.

Πολύτιμη, στήν προσπάθεια τῶν νέων νά προσδιορίσουν ποιοί εἶναι καί τί ζητοῦν ἀπὸ τῆ ζωῆ, μπορεῖ νά σταθεῖ ἡ πρόταση ζωῆς (ἡ Ὁρθόδοξη κοσμοθεωρία καί βιοθεωρία) πού μπορεῖ νά προσφέρει ὁ θεολόγος καθηγητής. Ὡς παιδαγωγός ἔχει καθήκον νά σταθεῖ ἀρωγός στήν προσπάθεια τῶν ἐφήβων μαθητῶν νά διαμορφώσουν τὴν ταυτότητα τοῦ Ἐγώ τους. Ἄλλωστε ἡ θρησκευτικότητα καί ἡ πνευματικότητα εἶναι σημαντικό στοιχεῖο τῆς ταυτότητας τοῦ ἐφήβου. Οἱ ἔφηβοι βρίσκονται σέ ἓνα στάδιο στό ὁποῖο καλοῦνται νά διαμορφώσουν ἓνα ἀξιολογικό σύστημα, μιά φιλοσοφία ζωῆς, καθὼς καί νά δώσουν ἰκανοποιητικὴ ἀπάντηση σὰ βασικά ἐρωτήματά τους: «Ποιός εἶμαι;» «Ἀπὸ ποῦ ἔρχομαι;» «Ποῦ πηγαίνω»;

8. Ἐφηβοι μαθητές-καθηγητές: ψυχολογικοί παράγοντες πού ἐπηρεάζουν τίς σχέσεις τους

Τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἀμερική ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ψυχαναλυτικῶν καί ἀνθρωπιστικῶν θεωριῶν ἔχει διαμορφωθεῖ ἓνα ρεῦμα πού πιστεύει στήν ἀνάγκη τῆς συναισθηματικῆς ἐκπαίδευσης³²³. Χωρὶς νά παραμερίζονται οἱ γνωστικὲς ἀνάγκες τῶν ἐφήβων, καί ὁ ἀντίστοιχος ρόλος τοῦ σχολείου, ἡ συναισθηματικὴ ἐκπαίδευση δίνει ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν ἀνάπτυξη τῆς σχέσης μέσα στήν τάξη. Ἡ θεωρία αὐτὴ πιστεύει ὅτι ἡ ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν Μέσης Ἐκπαίδευσης γνώση καί κατανόηση

323. Ὁ C. Rogers πίστευε ὅτι ὅταν μορφώνουμε μαθητές τους βοηθοῦμε νά ἀναπτύξουν τὴ δική τους μοναδικὴ προσωπικότητα φέρνοντας τίς ιδέες καί τὰ συναισθήματά τους σέ ἐπικοινωνία. Βλ. C. Rogers *Ὁμάδες συνάντησης*, μετ. Ἀθ. Ντούργα, Ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1991, σ. 183-187. Ἐπίσης βλ. θεωρίες τοῦ Abraham Maslow, εἰσηγητὴ τῆς θεωρίας τῆς αὐτοπραγμάτωσης στό Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, *Ἡ Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001, σσ. 53-99.

τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐφήβων μαθητῶν τους μπορεῖ νά θέσει τά θεμέλια μιᾶς (ψυχο)συναισθηματικῆς ἐκπαίδευσης καί ἡ αἴθουσα διδασκαλίας νά μετατραπῆ σέ ἓνα ἐργαστήρι ἀνάπτυξης διαπροσωπικῶν σχέσεων. Μιά τέτοια ὁμως «δημιουργική μάθηση» ἀπαιτεῖ καθηγητές ἱκανούς νά ἀναπτύσσουν οὐσιαστικές, θετικές συναισθηματικές σχέσεις μέ τούς μαθητές τους, χωρίς ὁμως νά συγγέουν τό ρόλο τους. Ἡ ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν γνώση καί κατανόηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐφήβων, θά τούς βοηθήσει ὥστε τήν ἐπιθετική ἢ παθητική συμπεριφορά τους, νά μὴν τή νιώσουν ὡς ἀπειλή τοῦ προσώπου τους ἀλλά ὡς ἀφορμή ἐπικοινωνίας καί συμπροβληματισμοῦ.

Ἀρχικά ὁ ἔφηβος εἶναι φυσικό νά εἶναι φορέας τῶν ψυχοσυναισθηματικῶν στάσεων τῆς οἰκογένειας ἀπέναντι στοὺς ἄλλους ἐκτός οἰκογένειας³²⁴. Μπορεῖ λοιπόν ἡ στάση τῆς οἰκογένειας νά εἶναι ἐνισχυτική ἢ ἀνασταλτική τῆς δημιουργίας ὑγιοῦς σχέσεως μέ τούς καθηγητές. Συχνά οἱ γονεῖς προβάλλουν τή δική τους εἰκόνα γιά τίς ἐνδοσχολικές σχέσεις καί περιμένουν ἀπό τό ἔφηβο παιδί τους νά συμπεριφερθεῖ ἀνάλογα³²⁵. Ἀκόμη γονεῖς πού αἰσθάνονται ἀβέβαιοι στό ρόλο τους θά τροφοδοτήσουν τά παιδιά τους μέ καχυποψία ἀπέναντι στήν ἐνδεχόμενη σχέση μέ τόν καθηγητή. Ὑπάρχει ὁμως καί ἡ περίπτωση νά προβάλλεται τό «πρότυπο» τοῦ ἀλάθητου καθηγητῆ καί τιμωροῦ. Πρόκειται γιά μιᾶ εἰκόνα πού ἀποτελεῖ προέκταση τῆς δικῆς τους γονεϊκῆς ἐξουσίας ἀπέναντι στόν ἔφηβο, ἡ ὁποία ἐπηρεάζει τόν ἔφηβο στό νά διαμορφώσει μιᾶ σχέση ὑποτελή καί παθητική ἀπέναντι στοὺς καθηγητές του. Ἐπίσης οἰκογένειες πολὺ αὐταρχικές καί ἀκαμπτες, πού δέν ἐπιτρέπουν τήν ἔκφραση συγκρούσεων στό ἐσωτερικό τους συχνά ὀδηγοῦν τούς ἐφήβους νά ἐκτονῶνουν τό κλίμα τῆς οἰκογένειας στό σχολεῖο, μεταφέροντας καί τήν ἀνάγκη σύγκρουσης μέ τούς γονεῖς στή σχέση τους μέ τούς καθηγητές.

Ὑπάρχουν ὁμως καί πάρα πολλά στοιχεῖα πού ἐπηρεάζουν τή σχέση τοῦ ἐφήβου μέ τούς καθηγητές του καί τά ὁποῖα πηγάζουν ἀπό τήν ἀναπτυξιακή φάση στήν ὁποία βρίσκονται οἱ ἔφηβοι³²⁶.

324. E. Richardson, Selections from "The environment of learning" στό A. Colman, H. Bexton (ἐπ.) Group relations reader, A. K. Rice Institute Series U.S.A. 1975, σσ. 215-224.

325. Δ. Ἀναστόπουλου, *Σχέσεις Ἐφήβων μαθητῶν* στό Θ. Δραγώνα - Μπ. Ντάβου (ἐπιμέλεια), Ἴδρυμα Ἐρευνῶν γιά τό παιδί, Ἐκδ. Παπαζήση, σσ. 207-216.

326. Βλ. I. Salzberger - Witenberg, G. Henry, E. Osborne, *The Emotional*

Παρακάτω θά αναφερθούν μερικές χαρακτηριστικές ψυχικές αντιδράσεις και συμπεριφορές των εφήβων, που έχουν αντίκτυπο στη σχέση τους με τους καθηγητές:

1. *Η άμφιθυμία*: Οί έφηβοι στην προσπάθειά τους νά ισορροπήσουν απέναντι στη νέα γι' αυτούς πραγματικότητα, της ανεξαρτητοποίησης από τους γονείς, αμύνονται μερικές φορές μέ αναστροφή των συναισθημάτων τους³²⁷. Μετατρέπουν δηλαδή την αγάπη προς τους γονείς τους σέ μίσος ή τό σεβασμό σέ περιφρόνηση³²⁸. Η συναισθηματική αστάθεια φαίνεται στην αγάπη και τό μίσος, στό σεβασμό και την περιφρόνηση πού αισθάνονται απέναντι στους γονείς τους. Οί καθηγητές πού είναι εύαισθητοποιημένοι απέναντι στην ψυχοδυναμική της συμπεριφοράς των εφήβων, μποροῦν εύκολα νά έντοπίσουν παρόμοιες αντιφατικές και απρόβλεπτες συμπεριφορές στη σχέση μαζί τους, οί όποίες αποτελοῦν άντανάκλαση των αντιφατικῶν συναισθημάτων πού τρέφουν γιά τους γονείς τους. Ακόμη ή άμφιθυμία μπορεῖ νά όδηγήσει κάποιους μαθητές στην άπάθεια, έξαιτίας της δυσκολίας τους νά πάρουν άποφάσεις. Οί νέοι συχνά δυσκολεύονται νά άποφασίσουν γιά πράγματα πού μέχρι πριν από λίγο καιρό άποφάσιζαν οί γονείς τους. Ίδιαίτερα οί έφηβοι πού έχουν υπερπροστατευτικούς γονείς έμφανίζονται στους καθηγητές τους μέ φαινομενική άπάθεια και άδιαφορία, έξαιτίας της δυσκολίας πού αισθάνονται γιά αύτενέργεια. Ο καθηγητής μέ διάκριση, βέβαια, δέν θά άποκλείσει και την περίπτωση ή άδιαφορία τοῦ εφήβου μαθητή νά σχετίζεται μέ την έλλειψη αυτοεκτίμησης σέ συνδυασμό μέ την έντονη άμφιθυμία, πού τον κάνει νά αισθάνεται αδύναμος στη λήψη άποφάσεων³²⁹.

experience of learning and teaching. Routledge & Kegan Paul, Boston and Henley, London and New York 1987. Μ. Γαβριηλίδου, *Η ψυχοδυναμική και ό θεραπευτικός ρόλος της σχέσης εφήβων - εκπαιδευτικῶν*, στό Ί. Τσιάντη (έπιμέλεια) Έφηβεία, σειρά Βασική Ψυχιατρική (Τόμος Β', τεῦχος Α'), Έκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σ. 183-215. Δ. Άναστόπουλου, *Σχέσεις Έφήβων μαθητῶν* στό Θ. Δραγώνα - Μπ. Ντάβου (έπιμέλεια), Ίδρυμα Έρευνῶν γιά τό παιδί, Έκδ. Παπαζήση, σσ. 207-216.

327. Γιά τό θέμα αυτό πολύ ένδιαφέρουσα είναι ή μελέτη τοῦ Β. Garber, *Mourning in Adolescence: Normal and Pathological*. *Adolescence Psychiatry*, 12, 1985, σσ. 371-387.

328. Β. Copley, *The World of Adolescence: Literature, Society and Psychoanalytic Psychotherapy*, Free Association Books, London 1993.

329. D. Rinsley, *The adolescent, the family and the culture of narcissism: A psychosocial commentary*, *Adolescent Psychiatry*, 13, 1986, σσ 7-28.

2. *Τό πάθος, ή υπερβολή και ή απόλυτοτητα:* Η έναλλαγή της ευγενικής και αντιδραστικής συμπεριφορᾶς, φιλικῆς και ἐχθρικής στάσης, τάσεων ἐξάρτησης και ἀπομάκρυνσης εἶναι πιθανές έναλλακτικές συμπεριφορές πού μπορεῖ νά συναντήσῃ ὁ ἐκπαιδευτικός στόν ἴδιο τό μαθητή. Ἀπορρίπτοντας τήν αὐθεντία τῶν γονέων δημιουργοῦν ἕνα ἐσωτερικό κενό, τό ὁποῖο ἔχουν ἔντονη ἀνάγκη νά τό καλύψουν μέ συναισθηματικές σχέσεις. Οἱ συναισθηματικές σχέσεις τοῦ ἐφήβου ἐξαιτίας τῆς αὐξημένης ἐνέργειας τους, λόγω τῶν ἔντονων γενετησίων ὁρμῶν χαρακτηρίζονται ἀπό πάθος ἐρωτικοποιημένο³³⁰. Αὐτό στρέφεται εἴτε σέ ἄτομα μεγαλύτερης ἡλικίας (καθηγητές, τραγουδιστές, ἀθλητές) μέ τά ὁποῖα θέλει νά μοιάσῃ και τά ἐρωτεύεται, εἴτε σέ συνομηλικούς μέ τούς ὁποίους δίνει ὄρκους παντοτινῆς φιλίας. Ἔτσι οἱ καθηγητές συχνά γίνονται ἀντικείμενα τοῦ ἔρωτα ἢ τῆς ἀμφισβήτησης τῶν ἐφήβων και γενικότερα τῶν ἔντονων συναισθημάτων τους, μέ τό στοιχεῖο τῆς υπερβολῆς νά χαρακτηρίζῃ σχεδόν ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τους³³¹.

Ἐπιπλέον γιά νά ἐξισορροπήσῃ τό ἄγχος πού νιώθει, ἐξαιτίας τῆς μετάβασης ἀπό τό ἕνα στάδιο ἡλικίας στό ἄλλο, ὁ ἔφηβος τείνει νά υἱοθετεῖ και νά ἐκφράζῃ ἀπόλυτες θέσεις μετά ἀπό κοπιώδη ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας πού ἔχει προηγηθεῖ. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ ἔφηβος νιώθει ὅτι προστατεύεται ἀπό τόν κίνδυνο ἐξάρτησης και ἀλλοτρίωσης ἀπό τούς γονεῖς. Ὁχυρώνεται πίσω ἀπό ἀπόλυτες και συμπαγεῖς ιδέες ἐπειδή κατά βᾶθος αἰσθάνεται εὐάλωτος και τρωτός. Ἡ διδακτική σχέση, μέσα ἀπό τήν ὁποῖα ὅλα κριτικᾶρονται και συγκρίνονται, ἀποτελεῖ εὐνοϊκό ἔδαφος γιά τήν ἐκφραση τῶν ἀπόλυτων τάσεων τοῦ ἐφήβου³³².

3. *Ὁ ἰδεαλισμός και ἡ ἐπαναστατικότητα:* Οἱ ψυχοσωματικές ἀλλαγές πού νιώθει ὁ ἔφηβος, καθώς και οἱ αὐξημένες γενετήσιες ἐνορμήσεις,

330. Οἱ γεμάτες πάθος ἀντικειμενότητες σχέσεις τῆς ἐφηβείας ἀντιπροσωπεύουν ταυτόχρονα και προσπάθεια τοῦ ἐφήβου νά ἀποκαταστήσῃ τήν εἰκόνα του. Βλ. Κ. Τσώλη, *Οἱ ἐνορμήσεις και οἱ ἄμυνες στήν ἐφηβεία*, 1ο Μετεκπαιδευτικό σεμινάριο στήν Παιδοψυχιατρική, Θέματα Παιδοψυχιατρικῆς, Ἀθήνα 1984.

331. P. Blos, *On Adolescence. A Psychoanalytic interpretation*, The Free Press, A Division Of Macmillan Publishing Co, Inc., New York 1962. Ἀκόμη βλ. στό Σ. Μανωλόπουλου, *Ἡ φυσιολογική ἀνάπτυξη τοῦ ἐφήβου*, στό Ἰ. Τσιάντης - Σ. Μανωλόπουλος (ἐπιμέλεια) *Σύγχρονα θέματα Παιδοψυχιατρικῆς*, Ἐκδ. Καστανιώτης, Ἀθήνα 1988.

332. Δ. Ἀναστόπουλου, "Ο.π. σσ. 212-213.

πιέζουν συναισθηματικά τούς εφήβους και συχνά τούς γειμίζουν με ένοχές και συναισθήματα ντροπής και κατωτερότητας. Τά παραπάνω (και όχι μόνο) δίνουν κάποια εξήγηση στην επιθετικότητα και τον άρνητισμό των εφήβων απέναντι στον κόσμο των ενηλίκων. Έπιπλέον στην προσπάθεια του ό εφηβος να διαμορφώσει την ταυτότητα του Έγώ του, υποτιμά τις απόψεις, τις στάσεις, τις συμπεριφορές των γονέων του και όλων των ενηλίκων³³³. Ο **πρωταρχικός ναρκισσισμός**, πού συνδέεται με την περίοδο της εφηβείας, αυξάνει την αυτοπεποίθηση του εφήβου και τον απαλλάσσει από τον κίνδυνο της βρεφικής εξάρτησής του από τη μητέρα³³⁴. Στην προσπάθειά τους για διαφοροποίηση οί έφηβοι φαντάζονται τον έαυτό τους ως σωτήρα της ανθρωπότητας, αφού τούς διακρίνει ό έντονος ιδεαλισμός της εφηβείας τον όποιο όμως «δέν κατανοούν οί μεγαλύτεροι», όπως παραπονιούνται οί ίδιοι. Ο νεωτερισμός και τό παρόλογο της ηλικίας τούς οδηγεί στο να πειραματίζονται καταφεύγοντας σε επαναστατικές ιδέες και πράξεις³³⁵, ενώ δυστυχώς υπάρχει και τό ένδεχόμενο κάποιοι από αυτούς να ταυτιστούν με έκκεντρικές και αποκλίνοσες ομάδες νέων.

Η εφηβική επαναστατικότητα είναι μία ύγιής αντίδραση των νέων, αφού μέσω αυτής δοκιμάζει ό νέος τις αξίες, τις απόψεις, τά συναισθήματα και τις πράξεις του, και έτσι ανακαλύπτει τον έαυτό του. Για όλους τούς παραπάνω λόγους είναι πολύ σημαντικό οί καθηγητές –και ό θεολόγος– να μήν παίρνουν προσωπικά τον άρνητισμό των εφήβων μαθητών τους. Η κατανόηση της δυναμικής της επαναστατικότητας και του ιδεαλισμού των νέων βοηθά τούς καθηγητές να είναι καλύτεροι «αντίπαλοι» για τούς εφήβους. Μέ σεβασμό θά ακούσουν τις –έκκεντρικές καμιά φορά– απόψεις των νέων και θά παρουσιάσουν την κοσμοθεωρία, την παράδοση, τις θέσεις και την πίστη τους ως πρόταση ζωής. Έχει πλέον περάσει ανεπιστρεπτή ή έποχή πού οί καθηγητές επέβαλαν (για τό «καλό των νέων»), χωρίς συζήτηση και άρνήσεις, την πίστη τους όπως περίπου τά αξιώματα των μαθηματικών³³⁶.

333. Πρβλ. και Έμμ. Περσελῆ, 2000, σσ. 48-49.

334. Χ. Σ. Έροδιακόνου, *Ψυχιατρική Ψυχοπαθολογία*, Έκδ. Μαστορίδη, Θεσ/νίκη 1990.

335. S. Freud, Adolescence. Psychoanalytic Study Child, 13, 1958, 255.

336. Οί θέσεις αυτές επιβεβαιώνονται από τά αποτελέσματα - συμπεράσματα

4. *Θαυμασμός, ἀμφισβήτηση καί ζήλια*: Οἱ νέοι, ὅπως εἰπώθηκε καί παραπάνω, ἔχουν ἀνάγκη νά δημιουργοῦν ἐξιδανικευμένα πρότυπα. Αὐτά μπορεῖ νά εἶναι ἐκπαιδευτικοί, ἀθλητές, καλλιτέχνες, πολιτικοί, θρησκευτικοί ἀρχηγοί. Αὐτά τά πρόσωπα-πρότυπα ἐνσαρκώνουν (μεταξὺ τῶν ἄλλων) ὅλα τά χαρακτηριστικά πού θά ἤθελαν νά ἔχουν οἱ ἴδιοι, ὅπως: δύναμη, ἀποφασιστικότητα καί κυρίως προορισμό³³⁷. Οἱ καθηγητές γίνονται συχνά ἀντικείμενο θαυμασμοῦ, κυρίως ὅταν εἶναι ἐνθουσιώδεις μέ τό ἀντικείμενο πού διδάσκουν. Οἱ ἔφηβοι δέν τρέφουν μόνο αἰσθήματα θαυμασμοῦ γιά τόν καθηγητή «αὐθεντία» ἀλλά ταυτόχρονα καί ἀμφισβήτηση καί ζήλια. Ὁ θαυμασμός, πού συνυπάρχει μέ τή ζήλια, τούς κάνει νά προσπαθοῦν νά βροῦν ψεγάδια στόν ἐκπαιδευτικό, γιά νά τόν κάνουν νά νιώσει ἄσχημα, ἔτσι ὅπως νιώθουν καί οἱ ἴδιοι πολλές φορές. Γι' αὐτό εἶναι σημαντικό στούς καθηγητές νά μήν παίρνουν προσωπικά εἴτε τό θαυμασμό εἴτε τήν ἀμφισβήτηση τῶν ἐφήβων ἀλλά νά κατανοοῦν τή βαθύτερη ἐρμηνεία τῶν στάσεων καί συμπεριφορῶν τῶν μαθητῶν τους.

5. *Ἀνάγκη ἐλέγχου, ὁρίων καί καθοδήγησης ἀπό ἐνήλικους*: Οἱ ἔφηβοι μέ ὅλα ὅσα κάνουν, στέλνουν μηνύματα πού ἐκφράζουν τήν ἀνάγκη τους γιά μιὰ συνεπή καί καθοδηγητική παρουσία τῶν καθηγητῶν (καί ἄλλων ἐνηλίκων) δίπλα τους. Μιά συμβουλευτική πού θά βασιζέται σέ ὑγιεῖς ἀρχές καί ἡ ὁποία θά τούς καθορίζει κάποια ὅρια. Οἱ ἔφηβοι ἐμφανίζονται νά ἔχουν ἀνάγκη τήν ὁριοθέτηση ἀπό κάποιον δυναμικό ἐνήλικο, πού θά εἶναι τό ὑποκατάστατο τῶν γονεϊκῶν τους προτύπων. Αὐτά τά ὅρια θά τούς βοηθήσουν νά προστατευθοῦν ἀπό τίς ἔντονες καί ἀρνητικές συναισθηματικές ἐκρήξεις καί ἐπιθυμίες τους. Εἶναι λάθος

πilotικῆς ἔρευνας μεταξύ 358 θεολόγων καθηγητῶν Μέσης Ἐκπαίδευσης, οἱ ὅποιοι «ἀπορρίπτουν τόν συντηρητικό καί δογματικό τύπο τοῦ θεολόγου ἐνῶ πιστεύουν ὅτι ὁ σύγχρονος λειτουργός τῆς Θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς ὀφείλει νά εἶναι διαλεκτικός - ἀνοιχτός, μέ σφαιρική κατάρτιση, παραδοσιακός καί προοδευτικός μαζί». Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, *Τό ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση*, Ἐκδ. Ἐρευνητικά Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σσ. 26-29 καί 53-59. (Βλ. Παρουσίαση τῆς ἔρευνας στό τέλος τῆς μελέτης).

337. Τό φαινόμενο τῆς ἐξιδανίκευσης ὄλων αὐτῶν τῶν προσώπων εἶναι μιὰ ἀντίδραση πού στούς ψυχολόγους θυμίζει μιὰ μορφή συμπεριφορᾶς ἀπό τά πρῶτα στάδια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ, ὅπου τό νήπιο ἐξιδανικεύει τό γονιοῦ του.

κάποιοι εκπαιδευτικοί ή γονείς να άρνοῦνται τή θέσπιση όρίων στό όνομα τής δήτην άντιαυταρχικής και άντιεξουσιαστικής ιδεολογίας τους. Η όριοθέτηση για τούς έφήβους μαθητές σημαίνει σταθερότητα και συνέπεια συναισθηματική, ένω τούς δίνουμε τό μήνυμα ότι τούς εμπιστευόμαστε, άφοῦ τούς θεωρούμε ικανούς για τήν άνάληψη τών εϋθυνών τών πράξεών τους.

6. *Τό άπόλυτο, πού χάθηκε για πάντα μετά τή διαδικασία άποιδανικοποιήσεως και άμφισβητήσεως τών γονέων, οί έφηβοι τό άναζητοῦν μέσα άπό τήν ύπερβολική ένασχόλησή τους μέ θέματα θρησκευτικά, πολιτικά, οικολογικά, φιλοσοφικά κ.ά.* Οί βασικές ιδέες όλων αυτών οδηγούν τούς έφήβους στην άναζήτηση αξιών και ιδεολογίας μέσα άπό τίς όποιες θά ξεπεράσει τίς άνασφάλειες και τά ψυχικά του κενά³³⁸. «Ο έφηβος έχει άνάγκη άπό μιá ιδεολογία, δηλαδή άπό μιá θεωρία ζωής χωρίς έσωτερικές αντιφάσεις, ένα σύστημα αξιών, ιδεών και ιδανικών, πού νά άπλοποιεί τήν πραγματικότητα του και νά θέτει σκοπούς και στόχους»³³⁹. Ένας έπιπλέον λόγος πού ό έφηβος διακατέχεται άπό μιá άκόρεστη έπιθυμία νά σκέφτεται άφηρημένα θέματα, είναι για νά εκτρέψει τήν φαντασία του άπό τή συνεχή ένασχόληση μέ τίς σεξουαλικές παραστάσεις³⁴⁰. Η τάση τών έφήβων νά άσχολοῦνται μέ τό νόημα τής ζωής και τοῦ θανάτου, σύμφωνα μέ κάποιες ψυχαναλυτικές θεωρίες, ως ένα βαθμό φαίνεται νά είναι μηχανισμός άμυνας άπέναντι στίς ένορμήσεις τους και «τίς καταστροφικές δραστηριότητες τής δικής τους ψυχικής ζωής»³⁴¹. Ο Erickson, όπως ήδη έχουμε αναφέρει προηγουμένως³⁴², θεωρεί τήν όλη αυτή διανοητική και άγωνιώδη ένασχόληση τοῦ νέου ως προσπάθεια τοῦ έφήβου νά έξερευνήσει τόν έαυτό του και ως γενικότερη άναζήτηση τής

338. Έμπεριστατωμένη μελέτη για τό θέμα αυτό καθώς και έρμηνεία τών φαινομένων αυτών έχει γίνει άπό τόν P. Blos ό.π. 1979.

339. Ι. Τσιάντη, *Έφηβεία*, σειρά Βασική Ψυχιατρική (Τόμος Β' τεῦχος Α'), Έκδ. Καστανιώτη, Άθήνα 2000, σ. 198.

340. S. Freud, *The Ego and the mechanisms of Defence*. Hogarth Press, London 1937.

341. Βλ. Κ. Τσώλη, *Οί ένορμήσεις και οί άμυνες στην έφηβεία*, 1ο Μετεκπαιδευτικό σεμινάριο στην Παιδοψυχιατρική, Θέματα Παιδοψυχιατρικής, Άθήνα 1984.

342. Βλ. στην προηγούμενη παράγραφο πού αναφερόταν στην έφηβική θρησκευτικότητα.

ταυτότητάς του. Ἡ πνευματική καί θρησκευτική διάσταση εἶναι σημαντικό στοιχεῖο τῆς ταυτότητας, γι' αὐτό καί οἱ ἔφηβοι συνεπαίρονται ἀπό θρησκευτικά θέματα καί ἀπό τό πλῆθος τῶν δοξασιῶν, τελετουργιῶν καί δογμάτων πού ὑπάρχουν στόν κόσμο.

Συμπερασματικά, ὁ ἔφηβος προσδοκᾷ ἀπό ἕναν καθηγητή παράδειγμα γιά νά τόν ἀκολουθήσει καί πρότυπο γιά νά ταυτισθεῖ μαζί του. Περιμένει καθοδήγηση μέ σεβασμό στήν προσωπικότητά του, γνώσεις καί τρόπο ὀργάνωσης τῆς σκέψης, διαπαιδαγώγηση, διδασκαλία ἀρχῶν καί ἀξιῶν. Ταυτόχρονα ἐπιθυμεῖ ὅλα αὐτά νά συνοδεύονται ἀπό συναισθηματική συμμετοχή τοῦ καθηγητῆ, ἀποδοχή, φιλικότητα καί κατανόηση δίχως κατάργηση ρόλων καί ὀρίων. Ὁ καθηγητής πού ἐκπληρώνει ὅλα αὐτά θά εἶναι γιά τόν ἔφηβο ὁ πνευματικός ὁδηγός, τό ἀντικείμενο τοῦ θαυμασμοῦ ἀλλά παράλληλα καί ὁ καλοπροαίρετος κριτής, πού τό κύρος του θά καθοδηγήσει τό νέο στήν ἀνάπτυξή του. Τελικά ἡ σωστή, ἄρτια καί ὑγιής προετοιμασία τοῦ αὐριανοῦ ἐνηλίκου ἐπηρεάζεται ἀπό τόν τρόπο πού τό σχολεῖο καί οἱ καθηγητές θά ἀπαντήσουν στίς ἀνάγκες τοῦ ἐφήβου³⁴³.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Ἡ ποιότητα καί ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου, σέ μεγάλο βαθμό θά βασισθεῖ στήν ὀρθή γνώση ἐκ μέρους τῶν θεολόγων τῶν ἐφήβων – ἀποδεκτῶν τῆς συμβουλευτικῆς του. Ἡ σκιαγράφηση, τῶν σημερινῶν ἐφήβων ἐπιχειρεῖται στό Τρίτο αὐτό κεφάλαιο μέσα ἀπό τά δεδομένα κοινωνικῶν καί ψυχολογικῶν ἐρευνῶν-περιγραφῶν. Ἐξαρχῆς πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη διάκριση καί προσοχή στήν πρόσληψη καί στήν ἀξιοποίηση τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν.

Ἀρχικά μέσα ἀπό τή μελέτη τῆς σχέσης τῶν νέων μέ τή Θρησκεία διαπιστώνεται ὅτι οἱ συνέπειες τῆς νεωτερικότητας ἔχουν ἐπηρεάσει τόσο τήν κοινωνία στό σύνολό της ὅσο καί τή νεολαία. Τά τελευταῖα χρόνια βλέπουμε μιά σημαντική στροφή τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τή θρη-

343. Πρβλ. E. Richardson, Selections from "The environment of learning" στό A. Colman - H. Bexton (ἐπιμέλεια), Group relations reader, A. K. Rice Institute Series U.S.A. 1975, σ. 215-224.

σχεία όλο και πιο σημαντική, χωρίς αυτή ή τοποθέτησή τους να σημαίνει πάντα μία θρησκευτικότητα που να αποδεικνύεται και στον καθημερινό τρόπο ζωής.

Παράλληλα φαίνεται με τον καιρό να ενισχύεται ή εμπιστοσύνη τόσο του μαθητικού πληθυσμού όσο και του γενικού πληθυσμού προς την Έκκλησία. Σέ πρόσφατες πάντως έρευνες (1999-2004) φαίνεται ή Έκκλησία να βρίσκεται στίς πρώτες θέσεις από πλευράς εμπιστοσύνης για τούς νέους. Σύμφωνα μέ αυτές 8 στούς 10 νέους εμπιστεύονται τήν Όρθόδοξη Έλληνική Έκκλησία ως θεσμό.

Όσον άφορᾷ στόν έκκλησιασμό τών μαθητῶν παρατηροῦμε στίς τελευταίες έρευνες μεγάλες αποκλίσεις, κυρίως ως προς τόν έκκλησιασμό τών μαθητῶν του Γυμνασίου και τών μαθητῶν του Λυκείου. Ένα άλλο στοιχείο που εἶναι άξιοπρόσεκτο στός έρευνες εἶναι ότι όσο άπομακρυνόμαστε άπο τίς άγροτικές, τίς ήμιαστικές και άστικές περιοχές προς τίς μεγάλες πόλεις τής Θεσσαλονίκης και κυρίως τής Αθήνας, τό ποσοστό τών νέων που δέν έκκλησιάζονται συχνά (ή δέν έκκλησιάζεται καθόλου) αυξάνει πολύ σημαντικά. Η άποψη μας πάντως εἶναι ότι δέν μπορεῖ ή θρησκευτικότητα τών νέων να μετρηθεῖ μόνο από τή συχνότητα του έκκλησιασμοῦ τους. Άλλωστε και αυτοί οί όποιοι δηλώνουν ότι δέν πηγαινουν στήν Έκκλησία, όταν καλοῦνται να δηλώσουν «πόσο σημαντική εἶναι για τή ζωή τους ή θρησκεία», σέ ποσοστό πάνω άπό 80% άπαντῶν θετικά.

Η θετική στάση τών νέων άπέναντι στήν Όρθόδοξη Παράδοση, εξηγείται άπό τό γεγονός ότι ή έλληνική Όρθοδοξία αποτέλεσε και αποτελεῖ ένα μέρος τής πολιτιστικής ιστορίας του τόπου ενεργό, ὥστε οί νέοι να δείχνουν μεγάλη προσήλωση προς τό όρθόδοξο χριστιανικό πρότυπο ζωής. Φαίνεται πώς και σήμερα οί άξίες και οί ιδέες τής Όρθοδοξίας ένσταλαγμένες στή συνείδηση και στή νοοτροπία τών νέων διατηροῦν άμείωτη τήν ισχύ τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να έπισημανθεῖ ότι αυτή ή υιοθέτηση του συγκεκριμένου συστήματος άρχῶν και άξιῶν τής Όρθόδοξης Παράδοσης άπό τούς νέους δέν σημαίνει και τήν αυστηρή τήρηση αυτῶν τών άρχῶν.

Η θρησκευτικότητα τών μαθητῶν παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο στήν ένίσχυση του βαθμοῦ αισιοδοξίας και ίκανοποίησης άπό τή ζωή, σύμφωνα μέ τά στοιχεία που προκύπτουν άπό πρόσφατη έμπειρική έρευνα. Άκόμη άξιοσημείωτο εἶναι τό ότι οί νέοι που έκκλησιάζονται δείχνουν

ζωηρότερο ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική σέ σχέση μέ αὐτούς πού δέν ἐκκλησιάζονται. Ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν σπουδαῖα δεδομένα, πού συνηγοροῦν ὑπέρ τῆς ρεαλιστικότητας τῆς ὀρθόδοξης «πρότασης ζωῆς», ἐπομένως καί τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς καθοδήγησης πού μπορεῖ νά προσφέρει ὁ θεολόγος καθηγητής στά πλαίσια τοῦ Σχολείου. Ἀπό τά παραπάνω ἀποτελέσματα φαίνεται ὅτι ἡ πρόταση ζωῆς τῆς Ὁρθοδοξίας δέν ἀλλοτριώνει τούς νέους. Ἀντίθετα τούς ἐμπνέει μιά αἰσιόδοξη προοπτική γιά τό μέλλον, ἐνῶ τούς προτρέπει νά ἐπιδείξουν μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική.

Ἄν προχωρήσουμε νά δοῦμε καί τίς ἀντιλήψεις τῶν νέων γιά τήν οἰκογένεια, θά διαπιστώσουμε ὅτι γιά τούς νέους ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ πλέον κυρίαρχη καί ἐδραιωμένη κοινωνική ἀξία.

Οἱ σημερινοί μαθητές φαίνεται νά πιστεύουν πάρα πολύ στήν πατρίδα, ἐνῶ δείχνουν ἐπιφυλακτικοί στήν «παγκοσμιοποίηση». Τούς νέους ἐπίσης συναρπάζουν ἡ ἀξία τῆς κοινωνικῆς ἰσότητας καί τῆς δικαιοσύνης, ἐνῶ στιγματίζουν τόν ἀτομικισμό, τόν ὁποῖο ὅμως ὑπερασπίζονται ὅταν πρόκειται γιά τήν προσωπική τους ἐξέλιξη. Ἄν καί οἱ νέοι τοποθετοῦν τή δημοκρατία μεταξύ τῶν «πολύ σημαντικῶν ἀξιῶν γιά διάδοξη στήν κοινωνία», ὅμως σέ πολύ μεγάλο ποσοστό θεωροῦν ὅτι οἱ πολιτικοί ἀπογοητεύουν τόν κόσμο. Ἴσως καί γι' αὐτό 7 στούς 10 μαθητές δηλώνουν ὅτι δέν ἐνδιαφέρονται γιά τήν πολιτική.

Τά σημαντικότερα προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τή γενιά τῶν νέων σήμερα φαίνεται νά εἶναι ἡ ἀνεργία, τά ναρκωτικά καί ὁ ἀλκοολισμός, οἱ εὐκαιρίες μόρφωσης καί ἡ ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση. Ταυτόχρονα ἡ νεολαία ἀσκεῖ ἔντονη κριτική ἀπέναντι στήν σύγχρονη ἑλληνική κοινωνία, ἡ ὁποία κατά τή γνώμη τους χρειάζεται βαθιές ἀλλαγές. Εἰδικότερα, σέ ὑψηλά ποσοστά οἱ νέοι διαπιστώνουν τήν ὑπαρξη ἐκτεταμένης διαφθορᾶς καί ἀνθαιρεσίας. Θεωροῦν ὅτι δέν ὑπάρχει ἀξιοκρατία, ἐνῶ ἔχουν τή γνώμη ὅτι ἀπουσιάζουν οἱ εὐκαιρίες γιά τούς νέους καί ἡ εὐαισθησία γιά τούς ἀδυνάτους.

Οἱ νέοι σήμερα φαίνεται νά ἐπιδιώκουν κυρίως τήν ἐλευθερία, τή δημιουργικότητα, τή συναρπαστική ζωή, τόν πλοῦτο καί τίς ἀνέσεις. Ἄλλη κυρίαρχη ἐπιδίωξή τους εἶναι ἡ ἀληθινή φιλία, ἐνῶ μέσα στούς στόχους τους εἶναι καί οἱ στενές σχέσεις μέ τά πρόσωπα τῆς οἰκογένειας καί ἡ οἰκογενειακή τους γαλήνη. Ἡ πρώτη σέ συχνότητα ψυχαγωγία τῶν ἐφήβων εἶναι ἡ τηλεόραση, ἐνῶ ἡ δεύτερη πῶς συχνή φαίνεται νά εἶναι ὁ

άθλητισμός. Ο κυριότερος τρόπος πού διασκεδάζουν με τούς φίλους τους οί μεγαλύτεροι έφηβοι είναι τά μαπαράκια, οί ντίσκο, οί καφετέριες καί ή παρακολούθηση ταινιων στόν κινηματογράφο. Έλάχιστοι φαίνεται νά διαβάζουν έξωσχολικά βιβλία καί όχι πάρα πολλά.

Οί σημερινοί έφηβοι, επίσης, θεωρούν τίς σχέσεις τους με τό άλλο φύλο ως τήν πιό σημαντική παράμετρο στή ζωή τους. Οί περισσότεροι δηλώνουν ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις με τό άλλο φύλο. Οί πιό πολλοί (8 στούς 10) φαίνεται, από ό,τι δηλώνουν, νά έχουν πολύ καλές σχέσεις με τούς γονείς τους. Έξαιρεση αποτελεί ένα ποσοστό περίπου 25% κοριτσιων 15-19 ετών, πού φαίνεται νά έχει προβλήματα στίς σχέσεις με τόν πατέρα. Σαφώς οί νέοι διαχωρίζουν τά θέματα πού συζητούν με τούς γονείς από αυτά πού τούς απασχολούν με τούς φίλους. Θέματα οικογενειακά, σχολείου, οικονομικά-πολιτικά οί νεαροί μαθητές τά συζητούν με τούς γονείς. Θέματα έρωτικά-συναισθηματικά, άθλητικά τά συζητούν με τούς φίλους τους. Σέ κρίσιμες δύσκολες περιστάσεις τής ζωής θέλουν κυρίως νά στηρίζονται στούς γονείς τους. Οί φίλοι τότε έρχονται σέ δεύτερη μοίρα, ενώ έλάχιστοι νέοι θά κατέφευγαν στούς συγγενείς τους γιά συμβουλευτική καί στήριξη.

Τί γίνεται όμως με τή σχέση καθηγητων-μαθητων; Μικρός αριθμός εκφράζει μιá επιφυλακτική στάση απέναντί τους (15%) ενώ σέ γενικές γραμμές ένας στούς δύο έφήβους δηλώνει τήν άνυπαρξία προβλημάτων στή σχέση του με τούς καθηγητές. Σέ βασικές επιλογές ζωής τό 1/3 των νέων δηλώνουν πώς επηρεάζονται από τούς καθηγητές καί κυρίως σέ θέματα σπουδων καί επαγγελματικού προσανατολισμού.

Γιά νά γνωρίσει όμως ό θεολόγος σύμβουλος άκόμη καλύτερα τόν μαθητή, με τόν όποιο καλείται νά επικοινωνήσει, είναι αναγκαίο νά μελετήσει καί νά έμβαθύνει στίς ψυχολογικές έρευνες. Ο μαθητής του Γυμνασίου καί του Λυκείου στόν όποιο άπευθύνεται ό θεολόγος καθηγητής, βρίσκεται στήν περίοδο τής έφηβείας. Η έφηβεία πού είναι μιá μεταβατική φάση ανάμεσα στήν παιδική ήλικία καί τήν ένηλικίωση είναι μιá από τίς πιό κρίσιμες καί τής πιό περίπλοκες περιόδους τής ζωής του ανθρώπου. Κατά τή διάρκειά της σημειώνονται ραγδαίες μεταβολές στό βιοσωματικό, στό νοητικό, στό συναισθηματικό καί τόν κοινωνικό τομέα τής ζωής του νεαροϋ μαθητή ενώ ό νέος προσπαθεί γιά πρώτη φορά στή ζωή του νά διαμορφώσει τήν προσωπική του ταυτότητα.

Οί σύμβουλοι-καθηγητές όφείλουν νά γνωρίζουν ότι οί μαθητές πού

βρίσκονται στήν ἐφηβεία διέρχονται μιὰ περίοδο ἔντονων βιοσωματικῶν μεταβολῶν, ἡ ὁποία εἶναι πιθανόν νά ἐπηρεάσει τή συμπεριφορά τους, τίς στάσεις τους, τίς ἐναλλαγές στή διάθεσή τους καί τή δυνατότητα συγκέντρωσής τους. Στόν νοητικό τομέα ἔχουμε, ὄχι ἀπλῶς τήν αὐξηση τῶν γνώσεων ἀλλά τή βαθύτερη κατανόηση τῶν πρὸς γνώση ἀντικειμένων καί μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς συλλογιστικῆς καί κριτικῆς τους ἰκανότητας. Οἱ ἔφηβοι μποροῦν πλέον νά ἐπιδοθοῦν σέ ἀφηρημένες σκέψεις. Στήν ἰκανότητα τῆς ἀφηρημένης σκέψης ὀφείλεται καί ὁ λεγόμενος ἐφηβικός ἰδεαλισμός. Ὁραματίζονται ἕναν κόσμο χωρίς βία, πόλεμο, ἀδικία καί ἀπειλή πυρηνικοῦ ὀλέθρου. Ἰδιαίτερα οἱ θεολόγοι σύμβουλοι, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν ὅτι οἱ θεολογικές ἔννοιες ἀνήκουν σ' αὐτή τήν κατηγορία τῶν ἀφηρημένων σκέψεων καί ἀπαιτοῦν αὐξημένη νοητική ὠριμότητα, μποροῦν νά ἀξιοποιήσουν τίς νέες πνευματικές ἰκανότητες τῶν νέων γιά νά τοὺς μὴ σπῶν στά πνευματικά νάματα τῆς Πίστεως μας. Παράλληλα ἀξιοποιώντας τόν ἰδεαλισμό τῶν νέων καί τίς ἀναζητήσεις τους γιά ἀλήθεια, δικαιοσύνη, ἀγάπη κ.ἄ. μποροῦν νά τοὺς συναρπάσουν μέ τίς ἀνώτερες ἀξίες καί τά ἰδανικά τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσής μας.

Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιτευγμάτων πού περιγράφηκαν παραπάνω ἡ νοητική ὠρίμανση φέρνει μαζί της καί τή σύγχυση. Τά πιό συνήθη ἐγωκεντρικά σφάλματα - γνωστικές ἀδυναμίες πού παρουσιάζονται κατά τή διάρκεια τῆς ἐφηβείας εἶναι: α) Ἡ πίστη σ' ἕνα «φανταστικό ἀκροατήριον», σύμφωνα μέ τήν ὁποία μερικοί ἔφηβοι νομίζουν ὅτι οἱ ἄλλοι τοὺς παρακολουθοῦν συνεχῶς καί τοὺς κρίνουν γιά ὅ,τι κάνουν. Ἄλλοτε τοὺς ἀποδοκιμάζουν καί ἄλλοτε εἶναι ἐχθρικοί ἀπέναντί τους, β) ὁ ἔφηβος συχνά πιστεύει στόν «προσωπικό μῦθο» του, δηλαδή ὅτι εἶναι ξεχωριστός καί κανεὶς ἄλλος δέν μπορεῖ νά νιώσει καί νά καταφέρει ὅ,τι αὐτός. Ὁ νοητικός ἐγωκεντρισμός μέ τίς διάφορες ἐκφάνσεις του μπορεῖ νά δημιουργήσει διάφορα «προβλήματα» καί ὅσον ἀφορᾷ στή σχέση τοῦ ἐφήβου μέ τό μάθημα θρησκευτικῶν. Ἡ θρησκευτική πίστη τοῦ ἐφήβου, ἀνάλογα μέ τόν παιδαγωγικό καί συμβουλευτικό χειρισμό, ἢ θά ἀρχίσει νά ἐξασθενεῖ ἢ θά γίνεῖ πιό πραγματική καί προσωπική.

Ἡ διαμόρφωση τῆς ταυτότητας εἶναι ἕνα ἄλλο πολύ σημαντικό ἀποτέλεσμα τῆς νοητικῆς του ὠρίμανσης. Καλεῖται ὁ ἔφηβος νά κάνει τίς ἐπιλογές του καί νά ἀφοσιωθεῖ στήν ὑλοποίησή τους. Οἱ ἐπιλογές αὐτές ἔχουν νά κάνουν μέ τά βασικά θέματα ζωῆς ὅπως: σπουδές, ἐργασία, διαπροσωπικές σχέσεις, ἐρωτική συμπεριφορά, οἰκογένεια, ἠθική τάξη κ.ἄ.

Έρχόμενοι τώρα στο συναισθηματικό τομέα διαπιστώνουμε ότι η έφηβεία είναι περίοδος έσωτερικού άναβρασμού και συναισθηματικής άναστατώσης. Συχνά στους έφηβους παρατηρούνται τρομερές μεταπτώσεις. Άλλοτε είναι χαρούμενοι και εύθυμοι και άλλοτε δύσθυμοι και μελαγχολικοί. Σέ καταστάσεις κρίσης, όπως διάλυση τής οικογένειας, άλλαγή σχολείου, κάποια σοβαρή άσθένεια διαχειρίζονται δυσκολότερα τά συναισθήματά τους. Η καθοδήγηση άσφαλώς χρειάζεται έκ μέρους τών παιδαγωγών γιά τήν άντιμετώπιση τών έφηβικών μεταπτώσεων. Οί έφηβοι χρειάζονται τούς ώριμους συμβούλους αλλά στο χρόνο και μέ τόν τρόπο πού αυτοί θέλουν. Τόσο η άπάθεια και άδιαφορία όσο και η συννεχής παρέμβαση τών καθηγητών είναι στάσεις συμβουλευτικής τακτικής πού πρέπει νά άποφεύγονται.

Σημαντικές επίσης είναι οί άλλαγές πού εμφανίζονται και στόν κοινωνικό τομέα τής ζωής τού έφήβου, άφοϋ η έφηβική ήλικία είναι η κατεξοχήν περίοδος άνάπτυξης τού κοινωνικού αισθήματος. Στή δύσκολη αυτή περίοδο πού οί έφηβοι άπομακρύνονται άπό τούς γονείς τους γιά νά άποκτήσουν άνεξαρτησία, είναι πολύ σημαντικό νά έπωφεληθούν άπό τή συμβουλευτική συνειτών ένηλίκων εκπαιδευτικών, πού είναι πρόθυμοι άνυστερόβουλα νά άσχοληθούν μαζί τους. Ειδικότερα οί θεολόγοι μπορούν νά βοηθήσουν τούς μαθητές νά άντιμετωπίσουν τούς φόβους τους, τούς προβληματισμούς τους, τίς έξαρτήσεις τους και νά άντικρίσουν μέ άισιοδοξία τή ζωή. Άκόμη μπορούν νά προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια σέ άπογοητευμένους και μοναχικούς έφηβους, πού έχουν άπορριφθεί άπό τήν ομάδα τών συνομηλίκων.

Η έφηβεία είναι η έποχή πού άνακαλύπτει ο άνθρωπος τίς μεταφυσικές άξιες και σχηματίζει τό «πιστεύω» του και τήν κοσμοθεωρία του. Η θρησκευτικότητα του προχωράει μέσα άπό συνεχείς άπορρίψεις και άνακατατάξεις προσωπικής μορφής και δυναμικής.

Η θρησκευτικότητα τού έφήβου φαίνεται νά χωρίζεται σέ δύο περιόδους. Η πρώτη έφηβεία είναι η ήλικία τών μεγάλων έρωτημάτων γύρω άπό τήν ύπαρξη τού Θεοϋ. Στήν ώριμη έφηβεία ο νέος είτε έγκαταλείπει τή θρησκευτική θεώρηση τής ζωής και τού κόσμου είτε προχωρεί στή δημιουργία μιās προσωπικής θρησκευτικότητας. Συχνά βέβαια έχουμε και έφηβους πού συνεπαίρονται άπό άκραίες θρησκευτικές δοξασίες, τελετουργίες και δόγματα. Καταλήγουν νά πειραματίζονται μέ μυστικές έμπειρίες άνατολικών θρησκειών ή σατανικών τελετών, προκειμένου νά

ἀναπληρώσουν τήν παρηγοριά καί τή ἀσφάλεια πού θά τοὺς προσέφερε μιὰ ὑγιῆς θρησκευτική πίστη. Ὡς παιδαγωγός καί σύμβουλος ὁ θεολόγος ἔχει καθήκον νά σταθεῖ ἀρωγός στήν προσπάθεια τῶν ἐφήβων μαθητῶν νά διαμορφώσουν τήν προσωπική θρησκευτική τους ταυτότητα.

Στό στάδιο τῆς ἐφηβείας, κατά τόν J. Fowler, τῆς συνθετικῆς-συμβατικῆς Πίστης, ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τήν ἐμπειρία του πέρα ἀπό τήν οἰκογένεια. Ἡ Πίστη σ' αὐτή τήν ἡλικία πρέπει νά ἐφοδιάζει τό νέο μέ ἕνα συνεπή προσανατολισμό, ἐν μέσῳ τόσο περίπλοκων καί ποικίλων δεσμεύσεων. Ἡ Πίστη πρέπει νά συνδυάζει ἀξίες καί πληροφόρηση, πού θά διασφαλίζουν γιά τό νέο μιὰ σταθερή βάση γιά τήν κατάκτηση τῆς προσωπικῆς του ταυτότητας καί τή διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς του προοπτικῆς. Οἱ παραπάνω θέσεις τοῦ J. Fowler εἶναι πολύτιμες γιά τό θεολόγο-σύμβουλο. Ἀσφαλῶς ὅλα αὐτά ὁ σύμβουλος ὀφείλει νά τά συνδυάζει καί μέ τά δεδομένα τῶν δικῶν μας «κλινικῶν» εὐρημάτων, πού προκύπτουν ἀπό τά Πατερικά κείμενα, τοὺς Νηπτικούς Πατέρες, τά Γερροντικά. Χρειάζονται συγχρόνως οἱ θεολόγοι σύμβουλοι νά ἀφομοιώσουν τά πρότυπα τῆς Παράδοσης μας ἀλλά καί τῶν ψυχοκοινωνικῶν ἐρευνῶν, ὥστε νά μπορέσουν νά εἶναι ἀρωγοί τῶν ἐφήβων στίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν προκειμένου νά φθάσουν στήν θρησκευτική τους ὠριμότητα. Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὀφείλει νά ἐφοδιάζει τό νέο μέ ἕνα συνεπή προσανατολισμό, μέσω τοῦ ὁποίου θά ἐμπεδώσει τίς πραγματικές ἀξίες τῆς ζωῆς καί θά ὠθεῖται στήν κατάκτηση τῆς προσωπικῆς του ταυτότητας καί τή διαμόρφωση τοῦ προσωπικοῦ του σχεδίου ζωῆς.

Ἡ ἐκ μέρους τῶν συμβούλων καθηγητῶν κατανόηση τῶν ψυχολογικῶν παραγόντων πού ἐπηρεάζουν τίς σχέσεις μαθητῶν καθηγητῶν, θά τοὺς βοηθήσει νά εἶναι ὠριμότεροι στό ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς πού καλοῦνται νά ἀσκήσουν. Ὑπάρχουν ψυχικές ἀντιδράσεις καί συμπεριφορές τῶν ἐφήβων, πού ἔχουν ἀντίκτυπο στή σχέση τους μέ τοὺς καθηγητές. Γιά παράδειγμα ἡ ἀμφιθυμία τῶν ἐφήβων ἀπέναντι στοὺς καθηγητές, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ συνήθη ἀντανάκλαση τῶν ἀντιφατικῶν συναισθημάτων πού τρέφουν γιά τοὺς γονεῖς τους.

Οἱ καθηγητές γίνονται συχνά ἀντικείμενο θαυμασμοῦ, κυρίως ὅταν εἶναι ἐνθουσιώδεις μέ τό ἀντικείμενο πού διδάσκουν. Οἱ ἔφηβοι δέν τρέφουν μόνο αἰσθήματα θαυμασμοῦ γιά τόν καθηγητή «αὐθεντία» ἀλλά ταυτόχρονα καί ἀμφισβήτηση καί ζήλια. Ὁ θαυμασμός, πού συνυπάρχει μέ τή ζήλια, τοὺς κάνει νά προσπαθοῦν νά βροῦν ψεγάδια στόν ἐκπαι-

δευτικό, για να τον κάνουν να νιώσει άσχημα, έτσι όπως νιώθουν και οι ίδιοι πολλές φορές. Γι' αυτό είναι σημαντικό στους συμβούλους καθηγητές να μην παίρνουν προσωπικά είτε το θαυμασμό είτε την άμφισβήτηση των εφήβων, αλλά να κατανοούν τη βαθύτερη έρμηνεία των στάσεων και συμπεριφορών των μαθητών τους.

Οι έφηβοι φαίνεται να έχουν ανάγκη από μία συμβουλευτική που θα βασίζεται σε υγιείς αρχές και ή όποια θα τους καθορίζει κάποια όρια. Τόσο μέ συγκεκριμένες ενέργειες τους όσο και μέ δηλώσεις τους συχνά εκφράζουν την ανάγκη τους για μία συνεπή και καθοδηγητική παρουσία των καθηγητών δίπλα τους. Οι έφηβοι εμφανίζονται να έχουν ανάγκη την όριοθέτηση από κάποιον δυναμικό ενήλικο, που θα είναι τό υποκατάστατο των γονεϊκών τους προτύπων. Ό έφηβος προσδοκάει ειδικά από τον καθηγητή-σύμβουλο παράδειγμα για να τό ακολουθήσει και πρότυπο για να ταυτισθεϊ μαζί του. Άναμένει μία καθοδήγηση μέ σεβασμό στην προσωπικότητά του, διαπαιδαγώγηση, διδασκαλία αρχών και αξιών. Ταυτόχρονα επιθυμεί όλα αυτά να συνοδεύονται από συναισθηματική συμμετοχή του καθηγητή, αποδοχή, φιλικότητα και κατανόηση δίχως κατάργηση ρόλων και όρίων.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Α) ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

1. Ἡ συνεργασία τῶν ἐπιστημόνων

Τό ἐγχείρημα αὐτό, τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου στά πλαίσια τοῦ Σχολείου, ἀσφαλῶς θά βασισθεῖ σέ κάποιες ἀρχές. Ἐκεῖνη πού προηγεῖται μεθοδολογικά ἀσφαλῶς εἶναι ἡ ἀρχή τῆς συνεργασίας τῶν θεολόγων συμβούλων μέ ἄλλους ἐπιστήμονες.

Σύμφωνα μέ τόν Ἀ. Μ. Σταυρόπουλο «στήν ἐποχή μας εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀπό κοινοῦ σύσκεψη τῶν ἐπιστημόνων συμβούλων πού προέρχονται ἀπό διάφορους χώρους τοῦ ἐπιστητοῦ, ὥστε ἀμφίδρομα ἢ καί πολὺδρομα νά ἐπικοινωνήσουν καί νά καταλήξουν σέ κανόνες, στάσεις καί συμπεριφορές βοηθητικές στήν ἀνθιση τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καί τοῦ προσώπου γενικότερα. Ἡ συνεισφορά ὄλων εἶναι ἀναγκαία ἀρκεῖ νά ὑπάρχουν ἐκεῖνες οἱ ἀρχές πού θά βοηθήσουν στήν πρόσληψη στοιχείων ἀπό ποικίλες πηγές καί κατευθύνσεις. Προσπάθειες πού ἔχουν γίνει μέχρι τώρα γιά ἓνα διάλογο μεταξύ ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς Ὁρθόδοξης Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς ἔχουν δεῖξει τίς δυνατότητες σέ ἓνα μεγάλο βαθμό μιᾶς συμπορεύσεως καί συνεννοήσεως μεταξύ τους»³⁴⁴.

Ἡ μελέτη αὐτή ἔχει ἀποδεχθεῖ πλήρως τήν παραπάνω θέση τῆς συνεργασίας μεταξύ τῶν ἐπιστημῶν γι' αὐτό καί οἱ ἀρχές πού παρατίθενται

344. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Εἰσήγηση σέ στρογγυλή τράπεζα μέ θέμα «Ἡ διεπιστημονική ἔννοια τῆς Συμβουλευτικῆς, Ὁρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική» στό 8ο Ἐτήσιο Συνέδριο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐταιρείας Συμβουλευτικῆς (Ἀθήνα 20-23/9/2001) Βιβλίο περιλήψεων σ. 59-60. Ἡ εἰσήγηση αὐτή ἔχει δημοσιευτεῖ στό περ. Ἐφημέριος μέ τόν τίτλο «Ὁρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική», τ. Δεκ. 2002, σσ. 18-23. Πρβλ. ἐπίσης Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Κλινική καί θεραπευτική ποιμαντική θεολογία στή σχέση τους μέ τήν ψυχοπαθολογία καί τήν ψυχοθεραπεία, Ἀθήνα 2000, σ. 6-7.

παρακάτω προέρχονται από προσπάθεια σύνθεσης πορισμάτων και αρχών τόσο της επιστήμης της Συμβουλευτικής Ποιμαντικής (και της συμβολής των Πατέρων της Έκκλησίας της πού είναι αποθησαυρισμένη μέσα σ' αυτή) όσο και της συνεισφορᾶς των επιστημῶν της Συμβουλευτικής και της Παιδαγωγικής³⁴⁵. Οί επιστήμες αυτές θά ὀρίσουν ἀπό κοινού τίς ἀρχές τοῦ «ὄραματος ζωῆς», πού θά προσφέρουν οἱ θεολόγοι στους μαθητές τους, πού βρίσκονται στό κρίσιμο μεταβατικό στάδιο τῆς ἐφηβείας. Ἄν ἡ Θεολογία δίνει τό περιεχόμενο τοῦ ὄραματος αὐτοῦ και κάποιες ἀρχές, γιά τήν ὑλοποίησή του, εἶναι ἀναγκαῖο ἡ ἐπιστήμη τῆς Συμβουλευτικῆς και ἡ Παιδαγωγική νά ὑποδείξει τούς τρόπους, τίς δεξιότητες ἐπικοινωνίας, καθώς και τήν προβληματική γιά τό ἐγχείρημα αὐτό.

Στή διατύπωση τῶν παρακάτω ἀρχῶν χρειάστηκε παράλληλα νά ληφθοῦν ὑπόψη τόσο ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας τοῦ σημερινοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ὅσο και ἄλλα πολλά ὅπως ἡ δομή τῶν σύγχρονων Σχολείων, οἱ ἀξίες και οἱ στάσεις τῶν μαθητῶν, καθώς και οἱ δυνατότητες τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν και τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ μέσα στό σημερινό Σχολεῖο.

Εἶναι φυσικό κάποιες ἀπό τίς ἀρχές αυτές νά συνιστοῦν και τήν βαθύτερη οὐσία τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου, καθώς και τήν εἰδοποιό διαφορά τῆς ἀπό κάθε ἄλλη μορφή συμβουλευτικῆς και καθοδήγησης. Μιά βασική σταθερά πού ὀφείλει νά προσδιορίζει και νά διαφοροποιεῖ τή συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ἀπό τίς ἄλλες συμβουλευτικές ὑπηρεσίες πού προσφέρονται στό χῶρο τοῦ Σχολείου και τῆς εὐρύτερης κοινότητας εἶναι ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική ἀνθρωπολογία τῆς. Πρόκειται γιά τήν Ὁρθόδοξη πρόταση ζωῆς, πού καλεῖ τόν ἄνθρωπο διαχρονικά νά φθάσει ἀπό τό «κατ' εἰκόνα» στό «καθ' ὁμοίωσιν» ἐπιδιώκοντας τό «ἀρχαῖον

345. Ἀσφαλῶς οἱ ἀρχές αυτές πού ἐφαρμόστηκαν κατά τή διάρκεια τῆς μακραίωνης συμβουλευτικῆς μας παράδοσης φαίνεται νά ἔχουν πολλά κοινά στοιχεῖα μέ τίς ἀρχές πολλῶν σύγχρονων ἐπιστημῶν. Ὁ Καθηγητής τῶν Παιδαγωγικῶν κ. Γ. Κρουσταλάκης ἀναφερόμενος στό πρόσωπο τοῦ Γέροντος Πορφυρίου γράφει «οἱ ἀρχές πάνω στίς ὁποῖες βασιζόταν τό ἔργο του, εἶναι οἱ ἀρχές πού πρέπει νά διέπουν τίς λειτουργίες ἑνός σύγχρονου παιδαγωγοῦ, ἑνός συμβούλου, ἑνός ψυχολόγου, ἑνός ψυχοθεραπευτῆ». Γ. Κρουσταλάκης, Ὁ Γέρον Πορφύριος, ὁ πνευματικός πατέρας και σύμβουλος, Ἐκδ. Ἰγνηλασία, Ἀθήνα 1997, σσ. 126-127.

κάλλος ἀναμορφώσασθαι»³⁴⁶. Γι' αὐτό τό λόγο ἡ ἀνθρωπολογία τήν ὁποία πρεσβεύει ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου μπορεῖ νά ὀνομασθεῖ καί *φιλοκαλική πρόταση ζωῆς*³⁴⁷. Μιά συμβουλευτική ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀφετηρία, κέντρο καί σταθερό προσανατολισμό της τόν Ἰησοῦ Χριστό, τόν Κύριό μας, ὁ ὁποῖος συγκεφαλαιώνει στό πρόσωπό του «τήν ὁμορφιά πού θά σώσει τόν κόσμο»³⁴⁸ καί ὁ ὁποῖος εἶναι «ὁ ὠραῖος κάλλι παρὰ τούς υἱούς τῶν ἀνθρώπων»³⁴⁹.

2. Ἡ ἑξατομίκευση

Πρωτεύοντα ρόλο στή συμβουλευτική αὐτή σχέση θεολόγου-συμβούλου μέ τό μαθητή ἔχει ἡ ἀρχή τῆς ἑξατομίκευσης³⁵⁰. Ὁ κάθε μαθητής εἶναι ἕνα ἀνεπανάληπτο πρόσωπο καί πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται ὡς ξεχωριστή καί μοναδική περίπτωση. Ἡ σύγχρονη παιδαγωγική ἐπιδιώκοντας κυρίως τήν προσωπική ἐξέλιξη τοῦ κάθε νέου, ἔχει καθιερώσει τήν ἀρχή τῆς ἑξατομίκευσης τῆς ἀγωγῆς³⁵¹, δηλαδή τῆς διδασκαλίας, τῆς μάθησης καί φυσικά καί τῆς συμβουλευτικῆς. Ἡ κατανόηση καί ὁ σεβασμός τῆς προσωπικότητας καί τῆς ιδιαιτερότητας τοῦ κάθε μαθητῆ συνιστᾷ βασική προϋπόθεση τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς, ἀφοῦ ὅπως εἶναι γνωστό στό χῶρο τῆς θρησκευτικότητας παρατηρεῖται μεγάλη διαφοροποίηση στόν τρόπο βίωσης καί ἔκφρασης τῆς πίστεως κάθε

346. Στίχος ἀπό τή νεκρώσιμο ἀκολουθία, Βλ. Μικρόν Εὐχολόγιον, Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1996, σ. 240.

347. Τόν φιλοκαλικό ἄνθρωπο ὡς βάση τῆς ποιμαντικῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς ἔχει διατυπώσει ὁ Καθηγητής Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος στό βιβλίο του Συμβουλευτική Ποιμαντική (Διδακτικές Σημειώσεις), Ἀθήνα 2000, σ. 12-25. Βλ. καί τοῦ ἰδίου Ὁ Φιλοκαλικός ἄνθρωπος, Μιά ὀρθόδοξη πρόταση ζωῆς, Ἀθήνα 1999, (Ἀνάτυπο ἀπό τό περ. Κοινωνία ἔτος ΜΒ' τεῦχος 2, 1999, σσ. 141-151).

348. Ἡ φράση αὐτή πού ἀνήκει στόν Φ. Ντοστογιέφσκι ἀποτελέσει τόν τίτλο βιβλίου του Bernard Bro, *La Beauté sauvera le monde*, éd Du Cerf, 1990.

349. Ψαλμός 44,3.

350. Βλ. Χρ. Βάντσου, Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας, ἔκδ. Γ', Θεσσαλονίκη 1995 σ. 62-68 ὅπου πέρα ἀπό τήν ἀρχή τῆς «ἑξατομικέυσεως» περιέχονται καί ἄλλες βασικές ἀρχές γιά τόν «ποιμαντικό διάλογο». Ἐπίσης βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, ὅ.π. 2000, σσ. 41-42.

351. Γ. Κρουσταλάκη, Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς, ἔκδ. Δ', Ἀθήνα 2001, σ. 186.

ατόμου. Γι' αυτό ο σκοπός της συμβουλευτικής όφειλει να προσαρμόζεται στις ανάγκες του συμβουλευόμενου μαθητή. Ως παιδαγωγός ο θεολόγος ασφαλώς γνωρίζει ότι η θρησκευτικότητα συνιστά μιὰ περίπλοκη ψυχική λειτουργία και μιὰ ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή της έσωτερικής ζωής και συμπεριφορᾶς του ανθρώπου και ιδίως του νέου. Απαιτεί λεπτούς παιδαγωγικούς χειρισμούς προκειμένου να έπιτευχθεί ή καλλιέργεια της υγιούς θρησκευτικής πίστης.

Όπως κάθε καθοδηγητική προσπάθεια, έτσι και ή συμβουλευτική του θεολόγου ακολουθεί κάποια στάδια, πού αντιπροσωπεύουν τή σωματική, συναισθηματική, κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη τών μαθητῶν του³⁵². Τό ίδιο και σε μεγαλύτερο βαθμό ισχύει και μέ τή θρησκευτική ανάπτυξη τών νέων. Οί φορείς τής Όρθόδοξης Χριστιανικής Άγωγής όφείλουν νά μελετήσουν τόν τρόπο μέ τόν όποιο οί ψυχολογικές και παιδαγωγικές θεωρίες θεμελιώνουν και προσδιορίζουν τή διαδικασία τής θρησκευτικής ανάπτυξης του νέου³⁵³. Η γνώση και ή κριτική τοποθέτηση άπέναντι στις θεωρίες αυτές θά βοηθήσει τούς θεολόγους στήν άποτελεσματικότερη προσφορά τόσο στό διδακτικό όσο και στό συμβουλευτικό τους έργο.

3. Η υγιής πίστη

Η υγιής πίστη είναι τό κέντρο τής όδηγητικής του θεολόγου, πού θά βοηθήσει τό μαθητή στή διαμόρφωση μιᾶς προσωπικότητας μακριά από νοσηρές καταστάσεις, οί όποίες τίς πιό πολλές φορές είναι άποτέλεσμα έσφαλμένης άγωγής και λανθασμένων παιδαγωγικῶν χειρισμῶν. Έργο μιᾶς Όρθόδοξης Χριστιανικής Συμβουλευτικής στό χῶρο του Σχολείου είναι νά έντοπίσει τίς άποκλίσεις στή θρησκευτική ζωή και συμπεριφορά (όπως θρησκευομανία, τυπολατρία, θρησκευτική φοβία, άδιαφορία, άθεΐα κ.ά.) Τά νοσηρά αυτά φαινόμενα μεταξύ τών άλλων μπορεί νά όφείλονται στήν ιδιοσυγκρασία ή και στά άρνητικά βιώματα του θρησκευόμενου μαθητή από τό περιβάλλον του. Άκόμη ή άρνηση τής πίστης

352. Βλ. στό Β' μέρος του 2ου κεφαλαίου αυτής τής μελέτης, όπου έπιχειρείται ή σκιαγράφηση τών σημεινῶν έφήβων (μαθητῶν) μέσα από ψυχολογικές έρευνες. Έκεί περιγράφονται αναλυτικά αυτά τά στάδια τής σωματικής, συναισθηματικής, κοινωνικής και θρησκευτικής ώρίμανσης και ανάπτυξης του έφήβου.

353. Στο 2ο κεφάλαιο τής μελέτης μας και στήν ένότητα «Η έφηβική θρησκευτικότητα» έχουν καταγραφεί άρκετά στοιχεία για τό θέμα αυτό.

ἀπό τόν ἔφηβο μαθητή μπορεῖ νά ὀφείλεται καί στήν ἀδυναμία του νά συνδυάσει τή λογική μέ τήν πίστη καί νά ἀντιληφθεῖ τήν τελευταία ὡς ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου. Ὁ θεολόγος σύμβουλος ἔχει χρέος μέ διακριτικούς χειρισμούς νά καταστήσει τή θρησκευτικότητα τῶν μαθητῶν του μιά ὑγιή ἐσωτερική ἐμπειρία. Ἡ θρησκευτική του καθοδήγηση θά τοῦς κάνει ὑγιέστερους, αὐθεντικότερους, θά τοῦς δώσει μιά ἐνότητα καί συνοχή στήν προσωπική τους ὑπαρξη καί θά τοῦς κατευθύνει σέ μιά καθολικότερη θέαση τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς.

Χρειάζεται ὁμως μιά σύγχρονη συμβουλευτική παιδαγωγική προσπάθεια νά ἔχει ἐγγύτητα μέ τή σημερινή ζωή³⁵⁴. Μιά θεολογούσα συμβουλευτική σήμερα πρέπει νά ἀσχοληθεῖ ἀκόμη πιό οὐσιαστικά μέ τά καυτά καθημερινά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καί ἰδίως τῶν νέων. Σέ μιά ἐποχή πού συμβαίνουν ταχύτατες ἐπιστημονικές, κοινωνικές καί πολιτικές ἐξελίξεις θά πρέπει ἡ θεολογική μας κοινότητα νά ἀναθεωρήσει ἐν μέρει τή μεθοδολογία καί τοῦς σκοπούς τοῦ μαθήματος καί νά τοῦς προσαρμόσει στίς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς.

4. Οἱ σχέσεις μέ τούς μαθητές

Γιά νά μπορέσει νά ἀναδειχθεῖ κάποιος καθηγητής σέ σύμβουλο γιά ἐφήβους θά πρέπει πρῶτα νά φροντίσει νά δημιουργήσει μιά θετική ἀτμόσφαιρα σύμπνοιας καί συμπάθειας μέσα στήν ομάδα τῆς τάξης³⁵⁵. Τό θετικό κλίμα θά δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις γιά μιά γνήσια³⁵⁶ σχέ-

354. Πρβλ. Γ. Κρουσταλάκη, Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς, ἐκδ. Δ', Ἀθήνα 2001, σσ. 189-190.

355. Ὁ θεολόγος καθηγητής πού φιλοδοξεῖ νά καθοδηγήσει τήν τάξη πρέπει νά γνωρίζει τή δυναμική τῆς ομάδας - τάξης καί νά τήν ἀξιοποιεῖ. Δηλαδή νά χρησιμοποιοῦ τήν ὁμαδική μορφή διδασκαλίας ἢ νά φροντίζει μέ τήν καθοδήγησή του νά παρουσιάζεται ἡ σχολική τάξη ὡς μιά ὑγιή ομάδα. Περισσότερα γιά τό θέμα βλ. Ἰ. Κογκούλη, Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ομάδα, Ἐκδ. Ἄφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984 καί Στ. Κουμαρόπουλου, Ἡ ἐπίδραση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στήν ὁμαδική παρουσίαση τῆς σχολικῆς τάξης, ἀνέκδοτη μεταπτυχιακή ἐργασία στό μάθημα τῆς Χριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς, γιά τή Θεολογική Σχολή τοῦ Α.Π. Θεσσαλονίκης 1987.

356. Κατά τόν Rogers προκειμένου νά ὑπάρξει βοηθητική σχέση, ὁ σύμβουλος θά πρέπει ὅπωςδήποτε νά διαθέτει ἐσωτερική συνοχή καί νά εἶναι ὀλοκληρωμένος ὡς ἄτομο. Μέ αὐτό ὁ πατέρας τῆς σύγχρονης συμβουλευτικῆς ἐννοοῦσε ὅτι ὁ σύμ-

ση με όλους τους μαθητές³⁵⁷. *Ἡ σύμπνοια, ἡ συμπάθεια καὶ ἡ γνησιότητα*, βασικές ἀρχές γιὰ τὴ συμβουλευτικὴ σχέση, ὑπογραμμίζονται καὶ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ παλαιότερα στὸν Εὐδόκιο. «Ὁ σύμπνοια καὶ συμπαθής· τὸ δὲ συμπαθές καὶ γνήσιον· τὸ γνήσιον δὲ καὶ εἰς συμβουλήν ἀξιόπιστον»³⁵⁸.

Δυστυχῶς ἀρκετές φορές σήμερα, ἡ σχέση θεολόγου καθηγητῆ καὶ μαθητῆ εἶναι μιά ἀνεκμετάλλευτη σχέση³⁵⁹, ἀπὸ πλευρᾶς θετικῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καὶ συμβουλευτικῆς προσφορᾶς. Συμβαίνει συχνά οἱ σχέσεις μαθητῶν καθηγητῶν νὰ εἶναι οὐδέτερες ἢ ἀρνητικὲς καὶ σπάνια θετικὲς, τόσο μέ τὸν κάθε μαθητὴ προσωπικά ὅσο καὶ μέ τὴν ὁμάδα τῆς τάξης. Ἡ παιδαγωγικὴ ὅμως ὅπως καὶ ἡ συμβουλευτικὴ σχέση στηρίζεται στὴν ἀμοιβαία ἀγάπη μαθητῆ καὶ καθηγητῆ-συμβούλου³⁶⁰. «Οὐδέν γὰρ οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγόν, ὡς τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι»³⁶¹ ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἅγιος παιδαγωγός, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

βουλος πρέπει νὰ εἶναι γνήσιος ὁ ἑαυτός του καὶ νὰ μὴν προσποιεῖται στή σχέση
 Βλ. Carl Rogers, *On becoming a person*. Houghton Mifflin, Co. Boston 1961, σσ. 280-283.

357. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μελέτη τοῦ Γ. Κλεφάρα, *Ἡ διαπροσωπικὴ σχέση ὡς θεμελιώδης ἔννοια στὴ διαδικασία τῆς ἐκπαίδευσης: πρακτικὲς προσεγγίσεις καὶ τεχνικὲς βελτιώσεως τῆς*. Στὸ Μ. Ποῦρκος (Ἐπιμέλεια) Ἄτομικὲς διαφορὲς καὶ ἐναλλακτικὲς ψυχοπαιδαγωγικὲς προσεγγίσεις, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1977, σ. 275-302.

359. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἐπιστολὴ Εὐδοκίῳ, 1 216.1, Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου καὶ ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG (Saint Gregoire de Nazianze *Lettres*, Les Belles Lettres, Paris 1964).

360. Πρβλ. Ἰ. Παπαδόπουλου, *Γιατρός-Ἀσθενής. Μιά ἀνεκμετάλλευτη σχέση*, Ἀθήνα, Ἐκδ. ΤΥΠΑΤΕ 1998 καὶ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, ὅ.π. 2000, σσ. 50.

360. Ἡ ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ θεολόγου συμβούλου ὀφείλει νὰ ἐμπνέεται καὶ ἀπὸ τὴ στάση φιλοξενίας (κατὰ τὴν παράδοσή μας) ἢ στάση ὑποδοχῆς (κατὰ τὴν Οὐμανιστικὴ Ψυχολογία), ἡ ὁποία περιλαμβάνει τίς ἐπιμέρους στάσεις ἐνσυναίσθητης κατανόησης, ἀνοχῆς, σεβασμοῦ καὶ ὀλοκληρωτικῆς ἀποδοχῆς τῶν νέων μας. Βλ. Σταυρόπουλου *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ*, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1984, σσ. 49-71.

361. Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Τιμόθεον, ὁμιλία Στ'*, MPG 62.530.44. Ὁ ἀρχικὸς ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἀπὸ Β. Χαρόνη 1996. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου καὶ ἡ ἐπιβεβαίωσή του ἀπὸ TLG.

Στήν «τέχνη» τῆς ἀγάπης μυεῖ τόν κάθε πνευματικό ὁδηγό μέ τόν καλύτερο τρόπο ὁ μέγας σύμβουλος τῆς ἀγάπης ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ὁ σύμβουλος «...πού ἀγαπάει ἔχει μακροθυμία, ἔχει καί καλοσύνη ...δέ ζηλοφθονεῖ... δέν κομπάζει οὔτε περηφανεύεται, εἶναι εὐπρεπής. Δέν εἶναι ἐγωϊστής οὔτε εὐερέθιστος, ξεχνάει τό κακό πού τοῦ ἔχουν κάνει. Δέ χαίρεται γιά τό στραβό πού γίνεται ἀλλά μετέχει στή χαρά γιά τό σωστό... ὅλα τά ἀνέχεται, σέ ὅλα ἐμπιστεύεται, γιά ὅλα ἐλπίζει, ὅλα τά ὑπομένει»³⁶². Ἄκρως σημαντικά εἶναι τά λόγια τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, πού θά μπορούσαν νά μᾶς βοηθήσουν καί μᾶς σήμερα στό νά διαπιστώσουμε τή σημασία τῆς ἀγάπης μεταξύ συμβούλου καί συμβουλευομένου, πού πρέπει νά προϋπάρχει σέ κάθε συμβουλευτική σχέση. «Καί ὅπως ἱερόν τι πρᾶγμα ἢ συμβουλή, γνώμησ ἔνωσις, ἀγάπης καρπός»³⁶³.

Ἡ σχεσιοδυναμική ἢ προσωποκεντρική αὐτή συμβουλευτική³⁶⁴, ἔχει ἀμφίδρομη ὠφέλεια. Καί οἱ συμβουλευόμενοι μέ τή σειρά τους καί μέ τόν τρόπο τους «συμβουλευοῦν» τοὺς συμβούλους τους ἀρκεῖ νά ὑπάρχει εὐήκοον οὖς. Τοὺς ἐκπαιδεύουν σέ καταστάσεις καί σέ ἐμπειρίες πού ποτέ μέσα ἀπό τήν θεωρητική τους κατάρτιση δέ θά φαντάζονταν. Τό παραπάνω ὑποδεικνύει τήν ἀναγκαιότητα καί τά ὀφέλη μιᾶς ἀμφίδρομης ἐπικοινωνίας. Σ' αὐτήν οἱ συμβουλευόμενοι καί οἱ σύμβουλοι ἀφήνουν τήν αὐτάρκεια καί αὐταρέσκειά τους καί αἰσθάνονται ὡς κέντρα δύο ἐλλείψεων –γεωμετρικῶν ἐλλειπτικῶν κύκλων– πού γιά νά διαγραφῶν

362. Α' Κορ. 13, 4-7 Ἡ μετάφραση εἶναι τῶν Καθηγητῶν Γαλίτη, Καραβιδόπουλου, Βασιλειάδη, Γαλάνη ἀπό τό βιβλίο Ἡ Καινή Διαθήκη, Τό πρωτότυπο κείμενο μέ μετάφραση στή δημοτική, Ἐκδ. Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1989. «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται ἢ ἀγάπη, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τό κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγκαίρει δέ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει».

363. Μ. Βασιλείου, Εἰς τόν Προφήτην Ἡσαΐα, 1, 57,23 Ὁ ἐντοπισμός χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG (San Basilio. Commento al profeta Isaia, Societa Editrice Internazionale Turin 1939).

364. Γιά τήν προσωποκεντρική συμβουλευτική (ὁδηγητική) βλ. Ἀ. Κοσμοπούλου, 1994, σ. 13-40 καί 73-170. Ἡ θεωρία αὐτή τῆς συμβουλευτικῆς ἄν καί ἔχει δεχθεῖ κριτική, φαίνεται νά εἶναι ἡ πιό ἀποδεκτὴ στό χῶρο τῆς Παιδαγωγικῆς ἢ Ἐκπαιδευτικῆς Συμβουλευτικῆς Μ. Μαλικιώση Λοῖζου 2001, σσ. 31-52, ἀλλά καί στό χῶρο τῆς Ψυχολογικῆς Συμβουλευτικῆς. Βλ. Μ. Μαλικιώση Λοῖζου 1999 σσ. 141-157.

τόν πλήρη κύκλο θά πρέπει νά βροῦν τό ἀληθινό κέντρο τους, πού εἶναι ὁ Θεός, πρὸς τόν ὁποῖο τείνουν³⁶⁵.

5. Αὐτεξούσιο καὶ καθοδήγηση

Ὁ θεολόγος στήν καθοδηγητική του προσπάθεια, τόσο στήν ἐπαφή του μέ τήν ὁμάδα-τάξη ὅσο καί ἀτομικά μέ κάθε μαθητή, πρέπει νά ἀφήνει ἀνοιχτούς διαύλους ἐπικοινωνίας. Ὁ διάλογος γιά κάθε ζήτημα ὀφείλει νά εἶναι ὁ κυριότερος τρόπος συμβουλευτικῆς προσέγγισης τοῦ θεολόγου μέ τούς μαθητές. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ θεολόγου σύμβουλου ἔχουν ὡς ἀποστολή τους νά ὀδηγοῦν σέ ὑγιεῖς προβληματισμούς χωρίς νά ἐπιβάλλουν συγκεκριμένες λύσεις. Ἡ καθοδήγηση τῶν θεολόγων δέν πρέπει νά μετατρέπεται οὔτε σέ θρησκευτική προπαγάνδα οὔτε σέ πλύση ἐγκεφάλου ἢ θρησκευτικό διαποτισμό. Ἡ πρόταση Ζωῆς πού ἐκπροσωπεῖ εἶναι μιά πρόσκληση καί πρόκληση μαζί. Ἕνα ἀλέσμο πού σέβεται πάνω ἀπό ὅλα τήν ἐλευθερία τοῦ μαθητή. Ἡ πρόταση τοῦ θεολόγου ὀφείλει νά ἀντιμετωπίζει ἄρνητικά τήν ἀπόλυτα κατευθυντική³⁶⁶ καί χωρίς τή συναίνεση τοῦ μαθητῆ ἐπιβαλλόμενη καθοδήγηση, πού ἀρνεῖται τό δικαίωμα τοῦ ἐφήβου γιά αὐτονομία καί αὐτοπροσδιορισμό. Ἡ τακτική αὐτή εἶναι μιά ὀρθόδοξη στάση ζωῆς πού τή συναντοῦμε συχνά στήν Παράδοση³⁶⁷.

365. Ἄ. Μ. Σταυρόπουλου, ὀ.π. 2000 σ. 53-54. Μ' αὐτόν τόν τρόπο θά ἀφήνουν οἱ σύμβουλοι (καί οἱ συμβουλευόμενοι) τήν Χάρη τοῦ Θεοῦ «νά θεραπεύει τά ἀσθενῆ καί νά ἀναπληρώνει τά ἐλλείποντα». Ἡ ὑπαρξη ἀσθενῶν καί ἐλλειπόντων σ' αὐτή τή σχέση δέ μειώνει τό σύμβουλο, ἀρκεῖ νά μήν προέρχεται ἀπό δική του εὐθύνη. Ἡ αἴσθηση τῆς Θείας βοηθείας θά βοηθήσει τό σύμβουλο νά ἀντέξει καί νά μή φοβηθεῖ τό φορτίο εὐθύνης πρὸς τό συμβουλευόμενο μαθητή. Βλ. ὀ.π.

366. «Τά βραχυπρόθεσμα ἀποτελέσματα τῆς κατευθυντικῆς συμβουλευτικῆς εἶναι πιό ἐντυπωσιακά καί ἔρχονται πιό εὐκόλα. Γι' αὐτό καί πολλοί παιδαγωγοί προσιμούν νά ἐργάζονται μέ μεθόδους πού εἶναι κατευθυντικές. Οἱ βέβαιες ζημιές πού προκαλοῦνται στήν ὁμαλή πορεία τοῦ προσώπου θά φανοῦν ἀργότερα». Ἄ. Κοσμόπουλου, ὀ.π. Ἀθήνα 1994 σ. 27.

367. «Ἀδελφοί οἰκοῦσιν μετ' ἐμοῦ. Θέλεις κελεύειν αὐτοῖς; Λέγει αὐτῷ γέρον· οὐχί· Ἀλλά ποιήσον πρῶτον τό ἔργον καί ἐν θέλωσι ζῆν, ἐαυτοῖς βλέπουσι. Λέγει αὐτῷ ὁ ἀδελφός. Θέλουσι καί αὐτοί, πάτερ, ἵνα κελεύσω αὐτοῖς. Λέγει αὐτῷ ὁ γέρον. Μή, ἀλλά γενοῦ αὐτοῖς τύπος καί μή νομοθέτης». Ἀββᾶς Ποιμῆν, Γερωνικόν, σ. 100. Ἡ Παραπομπή μας ἀπό τό βιβλίον τοῦ π. Μιχ. Καρδαμάκη, Ἡ σοφία λέγει, ἢ σοφία τῆς ἀσκήσεως ἢ ἡ ἀσκηση τῆς σοφίας, Ἐκδ. Ἀρμός 1997, σ. 44.

Τό ἀπαραβίαστο τῆς αὐτονομίας καί ἐλευθερίας τοῦ συμβουλευομένου τό διακηρύσσουν ὄχι μόνο οἱ σύγχρονοι σύμβουλοι προσωποκεντρικῆς κατεύθυνσης³⁶⁸ ἀλλά καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας μέ πρῶτο τόν Μ. Βασίλειο ὁ ὁποῖος διακηρύσσει: «Στό Θεό δέν εἶναι ἀρεστό ἐκεῖνο πού γίνεται ἀναγκαστικά, ἀλλά ἐκεῖνο πού κατορθώνεται μέ τήν ἀρετή. Ἡ δέ ἀρετή κατορθώνεται μέ τήν ἐλεύθερη ἐκλογή καί ὄχι μέ τόν καταναγκασμό... Αὐτή ἡ ἐλεύθερη ἐκλογή εἶναι τό αὐτεξουσίο»³⁶⁹. Στό ἴδιο θέμα καί σέ σχέση μέ τή στάση τοῦ συμβούλου διαφωτιστικά εἶναι τά λόγα τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου: «Ὁ μὲν γάρ συμβουλευῶν φησί τόν ἀκούοντα κύριον εἶναι τῆς τῶν πραγμάτων αἰρέσεως ὑπέρ ὧν ποιεῖται τήν συμβουλήν· ὁ δέ κωλύων παραιτεῖται ταύτης τῆς ἐξουσίας αὐτόν»³⁷⁰.

Σχολιάζοντας ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τή στάση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς διακηρύττει πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς συμβούλους: «Χριστός ἐν ὑμῖν ἡ ἐλπίς τῆς δόξης, ὃν ἡμεῖς καταγγέλλομεν... διδάσκοντες καί νουθετοῦντες, οὐκ ἐπιτακτικῶς οὐδέ μετὰ ἀνάγκης· καί γάρ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, τό μή τυραννικῶς προσάγεσθαι»³⁷¹.

Ὁ ρόλος τοῦ θεολόγου συμβούλου δέν εἶναι μόνο νά βεβαιώσει γιὰ τήν αὐτονομία τοὺς συμβουλευομένους, παράλληλα ὀφείλει νά τοὺς καταστήσει ὑπεύθυνους ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους, ἀπέναντι στό ἔργο τους, ἀπέναντι στήν οἰκογένεια καί τήν κοινότητά τους. Ἡ συναίσθηση τῆς ἐλευθερίας, δηλαδή τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ συναίσθηση

368. Γιά τή Ροτζεριανή Προσωποκεντρική κατεύθυνση καί τήν ἐφαρμογή της στήν Ἐκπαίδευση βλ. C. Rogers., Ὁμάδες συνάντησης, μετάφραση Ἀθ. Ντούργα, Ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1991, σ. 183-187. Συνθετική προσέγγιση ὅλου τοῦ ἔργου τοῦ Rogers πού ἀφορᾷ στήν ἐκπαίδευση μπορεῖ κανεῖς νά βρεῖ στό Μ. Μαλικιώση Λοῖζου, ὁ.π. Ἀθήνα 2001, σσ. 35-52.

369. J. P. Migne P.G. 31, 345B. Ἡ μετάφραση καί ὁ ἐντοπισμός τῆς παραπομπῆς ἔγινε ἀπό τό βιβλίο τοῦ Β. Χαρώνη, Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλίου, τ. Α΄, σ. 49, Ἐκδ. «Τό Βυζάντιον», Ἀθήνα 2002.

370. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Περί Παρθενίας 9,20, Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG (Jean Chrysostome. La virginite ser. Sources chretiennes 125, Paris 1966).

371. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς Κολοσσαεῖς, ὁμιλία Ε΄, J. P. Migne P.G., 62.333.23 Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

τῆς εὐθύνης σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο εἶναι χαρακτηριστικά τῶν ἀληθινῶν εὐσεβῶν. Ὁ Ἅγιος Πατέρας φέρνει ὡς πρότυπο τό Νῶε³⁷² γιά νά μᾶς μιλήσει γιά μιᾶ ἀγωγή ὑπευθυνότητας.

Ὁ μακαριστός γέροντας Παῖσιος διακήρυσσε ὅτι «οἱ γονεῖς, οἱ πνευματικοί καί οἱ ἐκπαιδευτικοί» δέν πρέπει νά ἐπεμβαίνουν στίς ἐπιλογές καί τίς ἀποφάσεις τῶν νέων. «Ἡ ἀπόφαση γιά τήν ζωή πού θά ἀκολουθήσουν (οἱ νέοι) πρέπει νά εἶναι δική τους. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπλές γνώμες μόνον μπορούμε νά ἐκφράσουμε καί τό μόνο δικαίωμα πού ἔχουμε εἶναι νά βοηθοῦμε τίς ψυχές νά βροῦν τό δρόμο τους. Μερικές φορές ὅταν συζητάω μέ νέους πού προβληματίζονται πάνω στό θέμα (νά διαλέξουν ποιά ζωή εἶναι στά μέτρα τους), ἐνῶ βλέπω τήν ζυγαριά πρὸς τά πού γέρνει δέν τούς τό λέω, γιά νά μήν τούς ἐπηρεάσω»³⁷³. Ἐπιπλέον δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγει ὅτι κάποιοι σύμβουλοι προσπαθοῦν νά ἀπαλλάξουν τούς συμβουλευόμενους ἀπό ὅλες τίς εὐθύνες τους καί νά φορτώσουν τίς ἐνοχές τους στά παιδικά τους χρόνια, στό περιβάλλον πού μεγάλωσαν, στοὺς γονεῖς τους κ.ἄ. Χωρίς νά ἀρνούμαστε τήν ἀλήθεια τῆς ψυχαναλυ-

372. «Ὡσπερ γάρ εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλίναντες καί ὑπὸ τῶν τυχόντων βλαπτόμεθα, οὕτως ἐάν βουληθῶμεν νήφειν, κἄν μυριοὶ ὄσιν οἱ πρὸς τὴν κακίαν ἔλκοντες, οὐδὲν ἡμῶν τῇ σπουδῇ λυμήνασθαι δυνήσονται, καθάπερ οὐδὲ τὸν δίκαιον τοῦτον ἴσχυσαν τοσοῦτοι ὄντες ὀκηρότερον περὶ τὴν ἀρετὴν ἐργάσασθαι. Μηδεὶς τοίνυν ἕτερόν τινα αἰτιάσθω, καὶ ἐφ' ἑτέροισι τὴν αἰτίαν μεταγαγέτω, ἀλλὰ τῇ οἰκειᾷ ῥαθυμίᾳ τὸ πᾶν ἐπιγραφέτω. Καὶ τί λέγω ἐφ' ἑτέροις; Μηδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον νομιζέτω τις ἰκανὸν εἶναι κωλύσαι τὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδὸν δύνασθαι· ἀλλ' ἀπατᾶ μὲν καὶ ὑποσκελίζει τοὺς ῥαθυμοτέρους, οὐ μὴν κωλύει καὶ βιάζεται· καὶ τοῦτο αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα δείκνυσιν, ὅτι ἡνίκα μὲν ἂν βουλώμεθα νήφειν, τοσοῦτον τὸν τόνον ἐπιδεικνύμεθα. ὡς μηδὲ πολλῶν ὄντων τῶν προτρεπόντων ἐπὶ τὴν τῆς κακίας ὁδόν, ἀνέχεσθαι τῆς συμβουλῆς, ἀλλὰ παντὸς ἀδάμαντος στερότερος ἡμᾶς γίνεσθαι, καὶ ἀποφράττειν τοῖς τὰ φαῦλα συμβουλευούσι τὰς ἀκοάς. Ὅταν δὲ ῥαθυμῶμεν, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ συμβουλευόντος ἢ ὑποσκελίζοντος, οἴκοθεν κινούμενοι ἐπὶ τὴν κακίαν ὁρμῶμεν. Εἰ γὰρ μὴ ἐν τῇ προαιρέσει ἡμῶν ἔκειτο, μηδὲ ἐν τῇ τῆς γνώμης ἐξουσίᾳ, μηδὲ αὐτεξούσιον ἡμῶν τὴν φύσιν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς κατεσκέυασεν, ἐχορῆν ἢ ἅπαντας εἶναι κακοὺς τοὺς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνοῦντας καὶ τοῖς αὐτοῖς πάθειν ὑποκειμένους, ἢ πάντας εἶναι ἐναρέτους» Ἰω. Χρυσόστομος Εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία ΚΓ', J.P. Migne P.G. 53.204.52. Ὁ ἐνοπι-σμός χωρίου καὶ ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG.

373. Γέροντος Παῖσιου Ἀγιορείτου Λόγοι Δ', Ἐκδ. Ἱ. Ἡουχαστηρίου «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2002, σ. 23.

τικῆς ἀποψῆς γιά τήν εὐθύνη τῶν παιδικῶν «τραυμάτων», θεωροῦμε ὅτι ὁ σύμβουλος ὀφείλει νά ἔχει ὑπόψη του ὅτι ἡ καλύτερη «ἀγωγή» σ' αὐτές τίς περιπτώσεις εἶναι νά πεισθοῦν οἱ συμβουλευόμενοι νά ἀναλάβουν τίς εὐθύνες τους³⁷⁴. Χαρακτηριστικά εἶναι τά λόγια τοῦ Χρυσοστόμου, πού θά μπορούσαν νά μᾶς βοηθήσουν στήν προσέγγιση καί αὐτοῦ τοῦ θέματος: «κανεῖς νά μήν κατηγορεῖ κάποιον ἄλλον καί νά μεταφέρει σέ ἄλλους τήν αἰτία ἀλλά νά ἀποδίδει τά πάντα εἰς τήν δική του ἀδιαφορία. Καί γιατί λέγω σέ ἄλλους; Οὔτε αὐτόν τόν διάβολο νά θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἱκανός νά ἐμποδίσει τόν δρόμο τόν ὁποῖο ὀδηγεῖ στήν ἀρετή»³⁷⁵.

Σήμερα ἀρκετοί εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀντιδρώντας σέ μιά ψυχαναλυτική προσέγγιση προτείνουν μιά «εὐθυνοκεντρική» συμβουλευτική πού ἐστιάζει τό ἐνδιαφέρον στό παρόν καί στό μέλλον τοῦ βοηθούμενου προσώπου, δίνει λιγότερη σημασία στό παρελθόν καί καθιστᾷ ὑπεύθυνο τό ἴδιο γιά τίς συνέπειες τῆς συμπεριφορᾶς καί τῶν ἐπιλογῶν του. Ἐμπνευστής της εἶναι ὁ εισηγητής τῆς θεραπείας τῆς πραγματικότητας William Glasser. Ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς θεραπείας βρίσκεται στήν προσωπική εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου γιά τίς πράξεις του³⁷⁶. Ὁ ἴδιος ἐφάρμοσε τίς ἀρχές αὐτές σέ σχολεῖα προκειμένου νά μειωθεῖ ἡ σχολική ἀποτυχία καί νά ἔχουμε «σχολεῖα χωρίς ἀποτυχία»³⁷⁷.

374. Πρβλ. F. Pittman, Ἐνθλικιωθεῖτε, Ἡ ἀνάληψη τῶν εὐθυνῶν σας μπορεί νά σᾶς κάνει ἕναν εὐτυχισμένο ἐνήλικα, ἀπόδοση Γ. Μπαρουξῆς, Ἔκδ. καί Ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Π. Ἀσημάκης, Ἀθήνα 2000. Πρόκειται γιά ἕνα ἀρκετά ἐνδιαφέρον συμβουλευτικό βοήθημα γιά τό εὐρύ κοινό γραμμένο ἀπό τόν Δρ. Frank Pittman, Ἀμερικανό ψυχίατρο καί οἰκογενειακό θεραπευτή πού εἰδικεύεται σέ θέματα κρίσεων στήν οἰκογένεια. Δίνει διαλέξεις παγκόσμια καί ἐμφανίζεται στήν τηλεόραση καί τό ραδιόφωνο.

375. Ἰω. Χρυσοστόμου Εἰς τήν Γένεσιν ὁμιλία ΚΓ', J. P. Migne P.G. 53.204.52. Ἡ μετάφραση ἔγινε μέ τή βοήθεια ἀπό τόν τόμο 53 ἀπό τή σειρά Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ΕΠΕ), Ἐπόπται Παν. Χρήστου καί Θεοδ. Ζήση, Πατερικῆς Ἐκδόσεις «Γρηγόριος Παλαμάς» Θεσσαλονίκη 1982, σ. 717.

376. Βλ. William Glasser, Reality therapy: A new approach to psychiatry. Harper and Row Pub. Co. New York 1965. Πρβλ. γιά τή θεραπεία τῆς πραγματικότητας (Reality Therapy) καί τή συμβουλευτική πρόταση τοῦ William Glasser, στό βιβλίο τῆς Μ. Μαλικιώση - Λοΐζου, Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία, Ἔκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999, σσ. 247-261.

377. Schools without failure Harper and Row Pub. Co. New York 1969.

Τελευταία ἡ ἴδια τοποθέτηση διατυπώνεται καί σέ βιβλία τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Φιλ. Φάρου³⁷⁸. Συγκεκριμένα στά δύο πρώτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου ἀσκεῖ δριμύτατη κριτική ἐνάντια στήν «ἀλαζονική δυτική ψυχιατρική, πού θεωρεῖ ὅτι μπορεῖ νά θεραπεύσει κάθε πτυχή τῆς κατακερματισμένης προσωπικότητας». Στή συνέχεια ἀναπτύσσει τή δική του πρόταση γιά μιὰ εὐθυνοκεντρική ψυχοθεραπεία, πού ἐστιάζει στό παρόν καί μέλλον τοῦ θεραπευόμενου καί τόν ὀδηγεῖ σέ μιὰ ἐσωτερική μεταμόρφωση. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά ἀντιμετωπίσει ἐδῶ καί τώρα τά προβλήματα του καί νά ἐνεργοποιηθεῖ γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν βασικῶν ἀναγκῶν του. Ὁ συγγραφέας προτείνει, κατά τή γνώμη μας μιὰ «συμβουλευτική» πού θυμίζει σέ πολλά τήν προσέγγιση τοῦ Rogers καί τοῦ Glasser, ἀλλά σέ μιὰ διαλεκτική σύνθεση μέ τήν ὀρθόδοξη συμβουλευτική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνα εἶδος εὐθυνοκεντρικῆς συμβουλευτικῆς φαίνεται νά ἐφάρμοζε καί ὁ γνωστός γιά τίς σοφές συμβουλευτικές του παρεμβάσεις Γέροντας Παΐσιος. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση ἑνός νέου οἰκογενειάρχου, ὁ ὁποῖος μέ δική του εὐθύνη καί ἐνῶ εἶχε τά προσόντα ἐγκατέλειψε τό σχολεῖο καί ἀργότερα παντρεύτηκε ἔχοντας μιὰ μέτρια ἐπαγγελματική καριέρα. Ὅταν κάποια στιγμή στή δουλειά του ἐμφανίστηκε ὡς διευθυντής ὁ συμμαθητής του (πού ἦταν πιά μέτριος σέ ἐπιδόσεις ἀπό αὐτόν ἀλλά μέ ἐπιμονή κατόρθωσε νά σπουδάσει) ἔπαθε μελαγχολία. Μάλιστα κάποια στιγμή του πέρασε ἀπό τό μυαλό τοῦ συμβουλευμένου νά αυτοκτονήσει. Πῶς ἀντέδρασε συμβουλευτικά ὁ Γέροντας; *«Τοῦ δίνω τότε ἕνα ξεσκόνισμα γερό. Βρέ, τοῦ λέω, ἐσύ θά γινῶς ἀνώτερος ἀπό αὐτόν. Θά περνοῦσες καί ἐσύ καλά καί τά παιδιά σου καλά καί θά ἔκανες καί καλοσύνες! Δέν φθάνει πού ἔγινες αἰτία καί ταλαιπωρεῖται ἡ οἰκογένειά σου, τώρα θέλεις νά αυτοκτονήσεις, γιά νά τούς δώσεις τή χαριστική βολή καί νά μείνουν ὀρφανά τά παιδιά σου;»³⁷⁹.*

Μιά τέτοια περίπου συμβουλευτική φαίνεται νά ἐφαρμόζει στίς ἐπιστολές του πρὸς τήν Ὀλυμπιάδα ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστο-

378. Ὁ Μύθος τῆς ψυχικῆς νόσου, Μιά πρόταση γιά μιὰ διαφορετική θεώρηση καί ψυχοθεραπευτική προσέγγιση τῆς ψυχικῆς διαταραχῆς, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2001.

379. Γέροντος Παΐσιου, Λόγοι Δ', Οἰκογενειακή ζωή, Ἐκδ. Ἰ. Ἡσ. «Εὐαγγ. Ἰω. ὁ Θεολόγος» Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2002, σσ. 30-31.

μος³⁸⁰. Συγκεκριμένα πιστεῦε ὅτι κανεῖς δέν πρόκειται νά βλάψει ἐκεῖνον ὁ ὅποιος δέν ἀδικεῖ καί δέν προδίδει τόν ἑαυτό του. Μάλιστα γιά νά ἀποδείξει τήν ἀλήθεια αὐτή φέρνει παραδείγματα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή τόν Ἄβελ, τόν Ἰωσήφ, τό φτωχό Λάζαρο κ.ἄ. Ἀκόμη ἀναφέρεται καί στό παράδειγμα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Κύριος γιά τά σπῖτια πού στερεώθηκαν τό ἕνα στό βράχο καί τό ἄλλο στήν ἄμμο (Ματθ. 7,24) προσαρμόζοντάς το στούς ὑπεύθυνους καί ἀνεύθυνους ἀνθρώπους³⁸¹. Ἡ Ἀγωγή ὑπευθυνότητας καί ἡ ἀντίστοιχη συμβουλευτική καθοδήγηση φαίνεται νά ταιριάζει πάρα πολύ καί μέ τό ρόλο τοῦ θεολόγου καί μέ τούς σκοπούς τοῦ μαθηματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση³⁸².

Δέν πρέπει νά ξεχνᾶει ὁ θεολόγος παιδαγωγός ὅτι πρωτίστως ἡ παρέμβασή του εἶναι μιᾶ εὐαισθητοποίηση συνειδήσεων, μιᾶ πρόταση πού στοχεύει στό νοῦ καί τήν καρδιά. Δέν ἀπευθύνεται ὅπως ὁ μαθηματικός μόνο στό μυαλό τοῦ μαθητῆ. Ἀπευθύνεται καί στό μυαλό καί στό συναίσθημα καί στή βούληση τοῦ μαθητῆ. Γι' αὐτό καί ἔχει πολύ μεγάλη ση-

380. Τίς ἐπιστολές αὐτές μπορεῖ νά τίς ἐντοπίσει στό J.P. Migne PG τ. 52, 549-623. Ἀπόδοση στήν νεοελληνική αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν μέ εἰσαγωγή καί σχόλια ἔχει γίνει στό βιβλίο τοῦ Π. Στάμου, *Παραινέσεις Πρὸς Ὀλυμπιάδα, ἔκδοσις Στ'*, Ἀθήναι 1997, σ. 187.

381. «Οὔτε γάρ δυσκολία πραγμάτων, οὔτε καιρῶν μεταβολαί, οὔτε δυναστευόντων ἐπήρεια, οὔτε ἐπιβουλῶν νιφάδες, οὔτε συμφορῶν ὄχλος, οὔτε πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν συλλεγόμενος ὁ φορυτὸς παρασαλευσαί τι κἂν μικρὸν δυνησεται τὸν γενναῖον καὶ νήφοντα καὶ ἐγρηγορότα, ὥσπερ αὖ τὸν ῥάθυμον καὶ ἀναπεπτωκότα καὶ οἴκοθεν προδεδομένον, κἂν μυρία προσάγονται θεραπείαι, οὐδὲν ἀμείνω ποιοῦσι. Τοῦτό γ' οὖν καὶ ἡ παραβολὴ ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων παρεδήλωσεν ἡμῖν, ὧν ὁ μὲν ἐπὶ τῆς πέτρας, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς ψάμμου τὴν οἰκίαν ὠκοδόμησε τὴν ἑαυτοῦ· οὐχ ἵνα ψάμμον καὶ πέτραν νοήσωμεν, οὐδ' ἵνα οἰκοδομὴν λίθων καὶ ὀρόφων οὐδ' ἵνα ποταμοὺς καὶ ὑετὸν καὶ πνεύματα ἄγρια προσπίπτοντα ταῖς οἰκοδομαῖς, ἀλλ' ἵνα ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐκ τούτων ἐκλάβωμεν καὶ ἴδωμεν κἀντεῦθεν ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς ἀδικεῖ. Οὐκοῦν οὔτε ὁ ὑετὸς καίτοι ῥαγδαῖος φερόμενος, οὔτε οἱ ποταμοὶ πολλῶ ῥοθίῳ προσπίπτοντες, οὔτε τὰ πνεύματα τὰ ἄγρια μετὰ σφοδρᾶς τῆς ῥύμης ἐμβάλλοντα παρεσάλευσάν τι τὴν οἰκίαν ἐκείνην· ἀλλ' ἔμενε καὶ ἀχείρωτος καὶ ἀκίνητος, ἵνα μάθῃς ὅτι τὸν ἑαυτὸν οὐ προδιδόντα οὐδεὶς πειρασμὸς παρασαλευσαι δύναται». Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιστολὴ πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα καὶ πρὸς πάντας τοὺς πιστοὺς, 12.33. Ὁ ἐντοπισμὸς χωρίου καὶ ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG (*Lettre d'exil à Olympias et à tous les fideles*, ser. Sources chretiennes 103, Paris 1964).

382. Βλ. στό Πρῶτο Κεφάλαιο αὐτῆς τῆς μελέτης.

μασία ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς τοῦ μηνύματος. Οἱ ἀπορίες τῶν παιδιῶν στά θέματα πού θίγουν πρέπει νά ἀντιμετωπίζονται μέ ἰδιαίτερο σεβασμό ἀλλά καί κατανόηση, ἀνοχή καί παραδοχή. Ἐπίσης ὀφείλει ὁ θεολόγος καθηγητής νά δείχνει ἀνοχή καί κατανόηση ἀκόμη καί γιά τίς ἀκραῖες ἀμφισβητήσεις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως³⁸³ ἢ τίς ἀπορίες τῶν ἐφήβων, οἱ ὁποῖοι συχνά γίνονται ἀκόμη καί δικαστές τοῦ Θεοῦ. Ὡς σύμβουλος τῶν νέων γνωρίζει ὅτι ὁ ἔφηβος διέρχεται ἀπό τό μεταβατικό στάδιο τῶν ἀμφιβολιῶν, ἀκόμη καί τῆς ἄρνησης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποστολή του εἶναι νά ἀπορροφάει τούς κραδασμούς καί τίς συναισθηματικές ἐκρήξεις τοῦ ἐφήβου χωρίς βέβαια νά ταυτίζεται μέ αὐτές.

6. Τό χιοῦμορ, ἡ κατανόηση καί ἡ ὑποδοχή γιά ὅλους

Στή συμβουλευτική ἔχουν θέση τόσο ἡ εὐρηματικότητα στήν καθοδήγηση ὅσο καί τό παιδαγωγικό χιοῦμορ³⁸⁴. Ἄλλωστε ἡ συμβουλευτική εἶναι ἡ τέχνη τῆς κατανόησης καί τῆς καθοδήγησης μέ φαντασία. Ὅταν ὁ παιδαγωγός-σύμβουλος ἔχει αἴσθηση τοῦ χιοῦμορ προστατεύει τήν πνευματική εὐεξία τόσο τῆ δική του ὅσο καί τῶν μαθητῶν του, δημιουργεῖ ἕνα κλίμα ἐλευθερίας, ξεπερνάει τίς ἐντάσεις καί κάνει πιό ἀνθρώπινη τή σχολική πειθαρχία³⁸⁵. Σύγχρονοι γέροντες ἐφάρμοσαν στή συμβουλευτική τους τό χιοῦμορ καί τό «παιδαγωγικό τάκτ» μέ μεγάλη ἐπιτυχία³⁸⁶. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καλεῖ τούς παιδαγωγούς νά ἐπινο-

383. Π.χ. μιὰ ἀρεκέτα συνηθισμένη ἔνσταση ἀπό τούς ἐφήβους μαθητές εἶναι ὅτι «δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει Θεός καί νά γίνονται τέτοιες ἀδικίες». Ὡς σύμβουλος-παιδαγωγός ὁ θεολόγος ὀφείλει καί στήν περίπτωση αὐτή νά δείξει αὐτοσυγκράτηση καί κατανόηση.

384. Γιά τό ποιμαντικό-παιδαγωγικό χιοῦμορ βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 1, Ἀθήνα 1983, σ. 67-71.

385. Ἀ. Κοσμοπούλου, ὅ.π. 1994 σ. 19.

386. Στά παρακάτω δύο περιστατικά, φαίνεται τό χιοῦμορ καί τό παιδαγωγικό τάκτ ἀντίστοιχα, πού ἐφάρμοξε ὁ γνωστός γιά τίς συμβουλές του μακαριστός γέροντας Παῖσιος:

«-Γέροντα, πῶς μπορεῖς νά ἀντιμετωπίσεις τόν ἄλλον, ὅταν εἶναι νευριασμένος;

-Μέ τήν ὑπομονή.

-Καί ἂν δέν ἔχεις;

-Νά πᾶς νά ἀγοράσεις πουλάνε στό σοῦπερ-μάρκετ... Κοίταξε...» Γέροντος

οὖν τρόπους πολύ χαριτωμένους, εἰδικά ὅταν πρόκειται νά συμβουλευέ-
σουν εὐαίσθητες νεαρές ὑπάρξεις. «Καί ταῦτα μετά τῶν ἄλλων δίδασκε·
ἀλλά μετά πολλῆς τῆς χάριτος. Ἐπειδή γάρ αὐτή καθ' ἑαυτήν τῆς ἀρετῆς
ἢ παραινεῖς πολύ τό σκυθρωπόν ἔχει, καί μάλιστα πρός κόρην ἀπαλήν
καί νέαν, ὅταν περί φιλοσοφίας λέγοντο λόγοι, πολλήν ἐπινόει τήν χά-
ριν»³⁸⁷.

Ἐπιπλέον ἡ στάση τοῦ θεολόγου συμβούλου ὀφείλει νά εἶναι στάση
ὑποδοχῆς γιά ὅλους. Ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου καθηγητῆ πρέπει
νά ἀπευθύνεται σέ ὅλους. Νά σέβεται τό κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο ξε-
χωριστά, γιατί ὁ Θεός «πάντας θέλει σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθεί-
ας ἐλθεῖν» (Α΄ Τιμοθ. 2,4). Ἡ καθολικότητα καί οἰκουμενικότητα τῆς
Ἐκκλησίας Χριστιανικῆς ὑποχρεώνει ὅλους τοὺς θεολό-
γους, συμβούλους τῆς Ἐκκλησίας Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς σέ μιά προσω-
πική σχέση μέ κάθε μαθητή ἀπό τόν πιό πιστό μέχρι τόν πιό ἀδιάφορο,
ἄπιστο ἢ πολέμιο τῆς πίστεως³⁸⁸. Φυσικά ἐδῶ ἔχουν θέση καί οἱ ἀλλοδα-
ποί, ἀλλόθρησκοι ἢ ἀλλόδοξοι μαθητές, πού θά θελήσουν νά ἀκούσουν
τῆ συμβουλή ἢ τήν ὑπόδειξη τοῦ θεολόγου τοῦ σχολείου τους.

Παῖσιου, Λόγοι Δ΄, Οἰκογενειακή ζωή, Ἐκδ. Ἰ. Ἡσ. «Εὐαγγ. Ἰω. ὁ Θεολόγος»
Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2002, σ. 49.

«Εἶχαν ἔρθει στό Καλύβι μερικά παιδιά ἀπό μιά Χριστιανική Ὀργάνωση καί
φώναζαν μέ αὐτοπεποίθηση: “Δέν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό κανέναν, θά βροῦμε μόνοι
μας τόν δρόμο μας!” Ποιός ξέρει; Θά εἶχαν ζορισθεῖ καί εἶχαν κατά κάποιο τρόπο
ἐπαναστατήσει. Ὅταν ἦταν νά φύγουν, μέ ρώτησαν πῶς νά κατέβουν τό δημόσιο,
γιά νά πάρουν τό δρόμο γιά τήν Μονή Ἰβήρων. “Από ποῦ θά πάμε;” λένε. “Καλά,
βρέ παιδιά τούς λέω, ἐσεῖς εἶπατε ὅτι θά βρεῖτε τόν δρόμο μόνοι σας δέν ἔχετε κα-
νέναν ἀνάγκη. Ἐτσι δέν εἶπατε προηγουμένως; Τουλάχιστον αὐτόν τόν δρόμο ἄν
χάσετε λίγο θά ταλαιπωρηθεῖτε, κάποιον θά βρεῖτε παρακάτω νά σᾶς πεῖ... Τόν
ἄλλο τό δρόμο γιά πάνω γιά τόν Οὐρανό, πῶς θά τόν βρεῖτε μόνοι σας χωρίς ὀδη-
γό;” Ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς εἶπε: “Σάν νά χεῖ δίκιο ὁ Γέροντας;». Χριστοδοῦλου
Ἀγιορείτου Ἱερομονάχου, «Ὁ Γέρον Παῖσιος», Ἅγιον Ὄρος 1996, σ. 177.

387. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσίους ὁμιλία Κ΄, J. P. Migne PG 62.148.18. Ὁ
ἀρχικός ἐντοπισμός χωρίου ἔγινε ἀπό Β. Χαρώνη 1996. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου
καί ἡ ἐπιβεβαίωσή του ἀπό TLG.

388. Γιά τό θεολόγο σύμβουλο πολύτιμο βοήθημα μπορεῖ νά ἀποτελέσει τό
ἄρθρο τοῦ Antoine Vergote, Ἡ ψυχολογία τῆς ἀπιστίας, μετάφρ. Στ. Γιαννῆ, Προλ.
σημείωμα Ἀ. Μ. Σταυροπούλου, Ἀθήνα 1994.

Σήμερα ζούμε έντονα τό πολυπολιτισμικό³⁸⁹ Σχολείο καί ὁ θεολόγος καθηγητής καλεῖται νά προσαρμοστεῖ σ' αὐτές τίς νέες συνθήκες. Ἡ συμβουλευτική³⁹⁰ τοῦ θεολόγου καί μπορεῖ καί ὀφείλει νά προσαρμοστεῖ σά πλαίσια τῆς Διαπολιτισμικῆς Ἐκπαίδευσης³⁹¹. Δέν μποροῦν πλέον στήν κοινωνία μας νά λειτουργήσουν ἄτομα χωρίς «πολιτισμική ἐνσυναίσθηση»³⁹². Ὁ τελευταῖος αὐτός ὅρος δέ σημαίνει ἀπλῶς νά γνωρίζει κάποιος τίς θρησκείες ἢ τά δόγματα σά ὅποια ἀνήκουν οἱ «ἄλλοι». Πρέπει νά ἀναγνωρίζει τό δικαίωμα τῶν «ἄλλων» γιά ἀνεξιθρησκία καί αὐτοδιάθε-

389. Βλ. Ελ. Κανακίδου καί Β. Παπαγιάννη, Διαπολιτισμική Ἀγωγή, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1998, 117 σσ. Βλ. ἐπίσης S. Modgil - G. Verma - K. Mallick - C. Modgil Πολυπολιτισμική Ἐκπαίδευση, Προβληματισμοί - προοπτικές, ἐπιμ. Ζώνιου - Ἀ. Σιδέρη Π. Χαράμη, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997. Ἐπίσης βλ. Γ. Μάρκου, Διαπολιτισμική Ἐκπαίδευση, Ἐπιμόρφωση Ἐκπαιδευτικῶν: Μιά ἐναλλακτική πρόταση, Ἀθήνα Κέντρο Διαπολιτισμικῆς Ἀγωγῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1997.

390. Γιά τή σημασία καί τή συνεισφορά τῆς συμβουλευτικῆς στή Διαπολιτισμική ἐπικοινωνία βλ. Χρ. Κοσμίδου - Hardy, Ἡ συμβολή τῆς ἀναπτυξιακῆς συμβουλευτικῆς γιά τήν προώθηση τῆς διαπολιτισμικῆς ἐπικοινωνίας: Ἐμφαση στήν κριτική αὐτο-γνώσια καί κοινωνιο-γνώσια τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ, στό Περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς Προσανατολισμοῦ, τ. 50-51, Ὀκτ. - Δεκ. 1999, σσ. 21-57. Ἐπίσης βλ. τῆς ἰδίας Ἡ ἐπικοινωνία καί οἱ σχέσεις στό Διαπολιτισμικό Σχολεῖο: Ἐκπαιδευτικό, ἐρευνητικό ἔργο μέ κριτική, ἐνεργό ἔρευνα Χ., στό βιβλίο τοῦ Γ. Μάρκου, Διαπολιτισμική Ἐκπαίδευση, Ἐπιμόρφωση Ἐκπαιδευτικῶν: Μιά ἐναλλακτική πρόταση, Ἀθήνα Κέντρο Διαπολιτισμικῆς Ἀγωγῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1997.

391. Ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πρόταση τοῦ Ἰ. Ἀγγελόπουλου, Τά Θρησκευτικά σά πλαίσια τῆς Διαπολιτισμικῆς Ἐκπαίδευσης (Εἰσήγηση στήν Γ' Συνάντηση θεολόγων καθηγητῶν στήν Γερμανική Σχολή Ἀθηνῶν, 5-6 Μαΐου 2000), Περ. Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή, Ἰούλιος 2002, σσ. 199-204. Ἐπίσης βλ. ἐμπεριστατωμένη μελέτη πάνω στό θέμα τοῦ Τρ. Μπολτέτσου, Ἡ θεολογία τῆς πολυπολιτισμικότητας στήν Καινή Διαθήκη, Ἀταλάντη 2000.

392. Ἡ πολιτιστική ἐνσυναίσθηση ἦταν κάτι πού τόνησε ὡς ἀνάγκη ὁ Ἐπίτιμος Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Οὐτρέχτης Nathan Deen, στό 8ο Ἐτήσιο Εὐρωπαϊκό Συνέδριο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐταιρείας Συμβουλευτικῆς, πού ἔγινε στήν Ἀθήνα ἀπό 20-23 Σεπτεμβρίου 2001. Ὁ τίτλος τῆς εἰσήγησός του ἦταν: «Καινούριες παρουσίες νεαρῶν πολιτῶν στίς Εὐρωπαϊκές κοινωνίες: Ἐπιδράσεις στήν Ἐκπαίδευση καί Συμβουλευτική». Βλ. βιβλίο περιλήψεων τοῦ Συνεδρίου.

ση. Ἀπαραίτητο νά σέβεται κανείς τήν «πρόταση ζωῆς» τοῦ ἄλλου καί νά τήν ἀντιμετωπίζει ὡς πολύτιμη καί σημαντική³⁹³.

Ἡ ἀνιδιοτελής καί χωρίς δογματισμούς προσφορά τῆς συμβουλευτικῆς ὑποστήριξης σέ ὅποιον ζητήσει βοήθεια ὀφείλει νά εἶναι κανόνας καί στάση ζωῆς γιά τό θεολόγο λειτουργό τῆς συμβουλευτικῆς³⁹⁴. Γιά παράδειγμα ἡ ἐκζήτηση συμβουλῆς ἀπό ἕνα μωαμεθανό ἢ μάρτυρα τοῦ Ἰεχωβά. Στήν περίπτωση αὐτή θά ἦταν ἐπιβεβλημένο νά πληροφορηθεῖ ὁ σύμβουλος (ἀκόμη καί ἀπό τόν ἴδιο τό μαθητή) σχετικά μέ τίς θέσεις τῆς θρησκείας του πάνω στό συζητούμενο θέμα καί νά ἐπιδείξει ἰδιαίτερη αὐτοσυγκράτηση στό νά μήν κρίνει αὐτή τήν τοποθέτηση. Σέ ἄλλη περίπτωση κάποιος ἀγνωστικιστής ἢ ἄθεος μαθητής ζητάει βοήθεια. Εἶναι ἐπιβεβλημένο καί στίς δύο προαναφερθεῖσες περιπτώσεις ὁ «πνευματικός σύμβουλος» αὐτές τίς στιγμές τῆς ἀνάγκης τοῦ μαθητῆ νά μήν τίς χρησιμοποιήσει γιά νά τοῦ κάνει «κατήχηση» καί νά τοῦ ζητήσει νά «ἀποταχθεῖ» τίς ιδέες του. Στήν περίπτωση πού τό πρόβλημα πού τοῦ θέ-

393. Σέ γειτονική χώρα πού ἔζησαν τόν ἐφιάλτη τοῦ ἐθνικοθρησκευτικοῦ πολέμου καί συγκεκριμένα στήν Βοσνία Ἑρζεγοβίνη ἔχουν εἰσαγεῖ τή συμβουλευτική διαπολιτισμική διάσταση τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν στήν πρωτοβάθμια καί τή δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση. Τό Πρόγραμμα πού ὀνομάζεται «Culture of Religions» ἔχει σκοπό νά ἀμβλύνει τά μίσση μεταξύ Σέρβων-Ὄρθοδόξων, Κροατῶν-Καθολικῶν καί Βοσνίων-Μωαμεθανῶν. Ὁ σεβασμός τοῦ δικαιώματος τῆς ἀνεξιθρησκείας, ἡ συμφιλίωση καί ἀλληλοκατανόηση μεταξύ διαφορετικῶν πολιτισμικῶν ὁμάδων εἶναι οἱ στόχοι αὐτοῦ τοῦ προγράμματος, πού ἐφαρμόζεται στά πλαίσια τῆς Θρησκευτικῆς Ἐκπαίδευσης. Γίνεται ἀντιληπτό πόσο περισσότερη ἀποτελεσματικότητα μπορεῖ νά ἔχει ἕνα τέτοιο πρόγραμμα «συμβουλευτικῆς διάστασης τῆς Θρησκευτικῆς Ἐκπαίδευσης», ὡς προληπτικό μέσο γιά τήν ἀποφυγή συγκρούσεων μέσα σέ μιά κοινωνία σάν τή δική μας, ὅπου τό ἀλλόδοξο καί ἀλλόθρησκο στοιχεῖο αὐξάνει μέρα μέ τή μέρα. Τίς πληροφορίες λάβαμε ἀπό τό Περιοδικό Education Ecumenical Formation-NET 8-2001, σ. 14. Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου εἶναι: «Consultation on RE in Bosnia Herzegovina».

394. Κατά τόν Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας Ἀναστάσιο «εἶναι ἀναγκαῖο νά παραμείνουμε ἀνοικτοί καί ἐποικοδομητικοί στό διάλογο μέ τούς ἀνθρώπους διαφορετικῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἢ φιλοσοφικῶν τοποθετήσεων *ἄλλοθιόντες ἐν ἀγάπῃ* (Ἐφεσ. 4,15). Τό ὀρθόδοξο ἦθος ἐπιβάλλει εἰλικρινή σεβασμό πρὸς τήν ἰδιαιτερότητα καί τήν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου, ἀνεξαρτήτως τοῦ τί πιστεύει ἢ τοῦ ἄν πιστεύει», ἀπό τό βιβλίον Παγκοσμιότητα καί Ὄρθοδοξία, Ἐκδ. Ἀκρίτας, Δ' ἔκδοση, Ἀθήνα 2002 (ἡ πρώτη ἔκδ. τό 2000), σσ. 271-272.

τει είναι άλλης ύφης (όχι θρησκευτικής αναζήτησης) θά πρέπει νά σεβαστεί τίς απόψεις του καί νά προσπαθήσει νά βρεῖ ἕδαφος συνεννόησης σέ ἄλλη βάση.

7. Παραπεμπτικότητα καί συνεργασία μέ ἄλλους φορεῖς

Ἐπάρχουν ὁμως καί οἱ θρησκευόμενοι μαθητές πού θά ἤθελαν μιά πνευματική στήριξη. Σ' αὐτούς πάλι δέν πρέπει νά ἀρνηθεῖ τήν πνευματική καθοδήγηση. Δέν θά ὑποκαταστήσει ὁμως οὔτε τόν ἱερέα οὔτε τόν κατηχητή. Ἄν διαπιστώσει ὁ σύμβουλος ὅτι κάποιος μαθητής ἔχει ἀνάγκη ἀπό περισσότερα, ἀπό καθοδήγηση πνευματικοῦ ἢ κατηχητῆ θά πρέπει νά ὀδηγήσει τό μαθητή πρὸς τά ἐκεῖ. Θά τοῦ δώσει τά ἐφόδια γιά νά ὀδηγηθεῖ μόνος του σέ μιά ζωντανή ἐνορία, ὅπου θά ἐνταχθεῖ γιά νά βιώσει τίς ἀξίες τοῦ Χριστιανισμοῦ καί μαζί μέ τόν πνευματικό του³⁹⁵ νά ἀναζητήσει τά μονοπάτια τοῦ προσωπικοῦ του πνευματικοῦ ἀγώνα. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ὁ θεολόγος σύμβουλος θά διακόψει τή σχέση μέ τόν παραπεμπόμενο μαθητή.

Εὐχῆς ἔργον θά ἦταν ἡ παραπομπή νά γίνεται καί ἀπό τούς κατηχητές καί τούς ἱερεῖς πρὸς τό θεολόγο. Ἀκόμη καί ἀπό θεολόγο σέ θεολόγο³⁹⁶ ἢ κατηγητή ἄλλης εἰδικότητας, ὅταν διαπιστώνει κανεῖς ὅτι δέν ἐπαρκεῖ σέ κάποια περίπτωση ἢ ὅτι κάποιος ἄλλος λόγω ἐξειδίκευσης ἢ πείρας μπορεῖ νά τό χειρισθεῖ τό συγκεκριμένο θέμα καλύτερα³⁹⁷. Ἡ

395. Χρέος τοῦ θεολόγου εἶναι νά ὀρίσει τίς πνευματικές ἀρχές καί προϋποθέσεις προκειμένου νά λειτουργήσει μέσα σέ ὑγιή πλαίσια ἡ σχέση πνευματικοῦ καί πιστοῦ. Τά φαινόμενα ἐξάρτησης ἢ ἀκραιῆς ὑπακοῆς πρέπει νά ἐπισημαίνονται ὡς φαινόμενα πρὸς ἀποφυγὴν, πού δημιουργοῦν πολλά προβλήματα (πνευματικά, ψυχολογικά, οἰκογενειακά, προσωπικά κ.ἄ.).

396. Γιά τήν παραπεμπτικότητα ὡς γνωρίσματος τῆς θεολογίας βλ. Θαν. Παπαθανασίου, Ἀνεσιτότητα καί παραπεμπτικότητα, Ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1998.

397. Ἡ ἀρχή τῆς παραπεμπτικότητας μεταξὺ «πνευματικῶν συμβούλων» συναντιέται συχνά μέσα σέ κείμενα τῆς παράδοσός μας. Στό Μηναιοῦ τοῦ Σεπτεμβρίου στίς 8 τοῦ μηνός ἀναφέρεται μιά διήγηση «πάνυ ὠφέλιμος». Γιά κάποιο πρόβλημα σημαντικό ἕνας διάκονος πῆγε σέ κάποιον ἀπό τούς διακριτικούς πνευματικούς αὐτός τόν παρέπεμψε σέ κάποιον στήν ἔρημο καί αὐτός μέ τή σειρά του σέ ἕναν τρίτο λαϊκό, πού ἔμενε μέσα στήν πόλη καί ὁ ὁποῖος τελικά βοήθησε γιά νά βρεθεῖ μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἡ λύση στό πρόβλημα. Ἡ παραπομπή μας ἀπό Ἄ. Μ. Σταυροπούλου ὁ.π. 2000, σ. 218.

ἀρχή τῆς παραπεμπτικότητας³⁹⁸ καί τῆς συνεργασίας εἶναι μιά πολύ βασική ἀρχή στό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς. Ὁ Μέγας Βασιλεῖος σέ κάποια ἐπιστολή του παραπέμπει –ἐξαιτίας λόγων ὑγείας– γιά συμβουλές σέ ἄλλον καταλληλότερο γιά τήν περίσταση³⁹⁹.

Γιά σοβαρά θέματα ἐπιβάλλεται ἡ συνεργασία τοῦ θεολόγου μέ ἄλλα κέντρα ἢ φορεῖς συμβουλευτικῆς παρέμβασης. Ὅρισμένες φορές ἀπαιτεῖται συνδυασμένη παρέμβαση καί σέ συνεργασία μέ ἄλλα πρόσωπα ἢ φορεῖς (διαπροσωπική ἢ διεπιστημονική ἢ διεπαγγελματική⁴⁰⁰ συμβουλευτική παρέμβαση). Ὁ θεολόγος ὀφείλει ἀρκετές φορές νά συνεργασθεῖ –ἀνάλογα μέ τό πρόβλημα– μέ ἄλλους φορεῖς καί πρόσωπα ὅπως: Ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν, οἱ γονεῖς, ἡ ἐνορία, ὁ σχολικός ψυχολόγος (ὅπου ὑπάρχει), οἱ διάφορες ὑπηρεσίες ἰατρικῆς, κοινωνικῆς καί ψυχολογικῆς ὑποστήριξης⁴⁰¹ (Ἰατροπαιδαγωγικά καί Ψυχολογικά Κέντρα, Κέντρα Ψυχικῆς Ὑγείας, Μονάδες Ἐφήβων, Κέντρα Ἀπεξάρτησης, Συμβουλευτικούς Σταθμούς, Ὑπηρεσίες Ὑγείας καί Πρόνοιας τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης κ.ἄ.)⁴⁰². Ὁ συνετός σύμβουλος ξέρει τά ὅρια του

398. Σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς συμβουλευτικῆς πολλές φορές εἶναι ἀνάγκη νά παραπέμπεται τό άτομο πρός εἰδικούς ἄλλων εἰδικοτήτων εἴτε γιά νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ διάγνωση εἴτε γιά νά καλυφθοῦν ὄψεις τῆς θεραπείας πού δέν μπορεῖ νά καλύψει ὁ σύμβουλος. Περισσότερα γιά τήν Παραπομπή βλ. Δημητρόπουλου 1992, σσ. 190-191.

399. «Ἐπεὶ δέ με ἀρρωστία σώματος καί ἀσχολία πραγμάτων ἀφέλκουσιν, ἀντ' ἐμαυτοῦ σοι τὸν ἀδελφὸν τόνδε τὸν χωρεπίσκοπον συνίστημι, ὥστε σε αὐτῷ γνησίως προσχόντα χρήσασθαι συμβούλῳ ὡς φιλαλήθως καί ἐμφρόνως δυναμένων συμβουλευθεῖσαι περὶ τῶν πραγμάτων» Μ. Βασιλείου Ἐπιστολή ἐτέρῳ Νουμεναρίῳ 143.1 Ὁ ἐντοπισμός χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG (Saint Basile Lettres, pub Les Belles Lettres Paris 1966).

400. Ἑλληνικῆς Ἐταιρίας Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς καί Νευροψυχιατρικῆς τοῦ Παιδιοῦ, Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1994. Στό παραπάνω βιβλίο περιγράφονται οἱ ἀρχές, οἱ τρόποι καί οἱ προϋποθέσεις γιά τήν συνεργασία εἰδικῶν. Μάλιστα στό βιβλίο αὐτό ἀναλύονται καί κάποιες περιπτώσεις (μοντέλα) παρεμβάσεως σέ σχολικῆς μονάδες μέ ἐφήβους μαθητές, ὅπως ἐπίσης γίνεται ἀναφορά στήν ἐμπειρία συνεργασίας μέ καθηγητές.

401. Μία πρόταση συνεργασίας τῶν θεολόγων (λαϊκῶν καί κληρικῶν) μέ τούς λειτουργούς τῆς ψυχικῆς ὑγείας προτείνεται στό Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Ὁ ἐξομολόγος καί ἡ ἀντιμετώπιση προβλημάτων ψυχικῆς ὑγείας, Ἀθήνα 2000, σσ. 5-15.

402. Στό Παράρτημα τῆς παρούσας μελέτης περιέχονται Κέντρα Ὁργανισμοί

καί τις δυνατότητές του, γι' αυτό και συχνά παραπέμπει στους άρμόδιους. Δέν ἔχει τήν ψευδαίσθηση ὅτι διαθέτει συμβουλευτική αὐτάρκεια.

Ἡ ἀρχή τῆς συνεργασίας⁴⁰³ ὅμως ἐπιβάλλεται καί στή σχέση μέ τό συμβουλευόμενο μαθητή. Ἡ συμβουλευτική παρέμβαση τοῦ κάθε ἐκπαιδευτικοῦ τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης ὀφείλει νά γίνεται μόνο μέ συνεργασία τῶν δύο μερῶν, δηλαδή μαθητῆ καί καθηγητῆ. Ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ συμβουλευτική ἐξ ὀρισμοῦ προϋποθέτει μιὰ τέτοια σχέση. Μιά σχέση ἀμοιβαίας συνεργασίας καί ἐμπιστοσύνης (ἐτυμολογικά ἡ λέξη προέρχεται ἀπό τό συν+βουλευόμεναι = συσκέπτομαι μέ κάποιον), πού θά στηρίζεται στόν ἀμοιβαῖο σεβασμό. Ἡ σύγχρονη μορφή τῆς συμβουλευτικῆς ἄλλωστε (ἐπηρεασμένη ἀπό τή συμβολή καί τοῦ Carl Rogers) ἔχει περισσότερο τή μορφή τῆς σύσκεψης καί λιγότερο τῆς χειραγώγησης⁴⁰⁴.

Εἰδικότερα γιά τό θεολόγο σύμβουλο, ἔργο του εἶναι ἡ ἐνθάρρυνση τοῦ νέου ἀνθρώπου νά δοκιμάσει καί νά ἀφομοιώσει σέ ἀτμόσφαιρα ἐλευθερίας τίς ἀξίες τῆς πίστεως. Ὁ Ἅγιος Βασίλειος πολύ εὐστοχα σημειώνει γιά τούς πνευματικούς ὁδηγούς ὅτι δέν εἶναι ἐξουσιαστές ἀλλά σύμβουλοι⁴⁰⁵. Ὁ Θεολόγος δέν πρέπει νά νιώθει ὡς «ἡ αὐθε-

καί Φορεῖς πού μποροῦν νά προσφέρουν συμβουλευτική σέ ἐφήβους καί ἐπομένως μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἕνα δίκτυο συνεργασίας τῶν θεολόγων. Σ' αὐτά μποροῦν νά παραπέμπουν ἐφόσον ἔχουν προσωπική ἄποψη –καί εὐθύνη– γιά τήν ποιότητα τῶν ὑπηρεσιῶν πού παρέχουν τά πρόσωπα πού ὑπηρετοῦν αὐτά τά Κέντρα.

403. Γιά τήν ἀρχή τῆς συνεργασίας στό χώρο τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας βλ. Ἄ. Μ. Σταυρόπουλου, Ποιμαντική Προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, Ἐκδ. Ἐθνικό Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1971, σ. 34-37. Ἐπίσης Χρ. Βάντσου, Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας, ἔκδ. Γ', Θεσσαλονίκη 1995 σσ. 65-67.

404. Βλ. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, ὁ.π. 2001. σ. 35-52 καί Ἄ. Κοσμόπουλου, ὁ.π. 1994, σ. 13-40 καί 73-170.

405. «Καί τούς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Πάλιν ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῖς διασώζων, οὐχὶ τὸν προτάσσοντα, ἀλλὰ τὸν συμβουλευόντα αὐτοῖς ἔφη παρῆξομαι· Βασιλέως μὲν γὰρ ἴδιον ἐπιτάσσειν τοῖς ἀρχομένοις· συμβούλου δέ, πείθειν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοὺς βουλευομένους. Οὐ γὰρ αὐτάρκης ἕκαστος ἀφ' ἑαυτοῦ εὐρίσκειν τὸ δέον. Διὰ τοῦτο εὐεργετῶν ὁ Θεὸς συμβούλους, ἀλλ' οὐχὶ ἐξουσιαστὰς δίδωσιν. Ὡστε καὶ ἡμῶν ἕκαστος μὴ ὡς ἀρχοντα ἑαυτόν, ἀλλ' ὡς σύμβουλον παρὰ Κυρίου δεδομένον τῷ λαῷ λογιζέσθω Πάντες οὖν οἱ Προφῆται, οἱ τὰ συμφέροντα παραινέσαντες, σύμβουλοι». Μ. Βασιλείου, Εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐα, 1, 57,22 Ὁ ἐντοπισμός χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG (San Basilio. Commento al profeta Isaia, Societa Editrice Internazionale Turin 1939).

ντία»⁴⁰⁶ πού ἀπευθύνεται πρὸς τούς «κατωτέρους» του μαθητές. Ὀφείλει νά προσαρμοστῆ στὰ καινούρια συμβουλευτικά καὶ παιδαγωγικά δεδομένα. Σήμερα ἔχουμε περάσει ἀπὸ τὴ δασκαλοκεντρικὴ στάση αὐθεντίας στὴ μαθητοκεντρικὴ (ἢ παιδοκεντρικὴ) ἀντίληψη⁴⁰⁷. Ἀπὸ τὴ στάση αὐθεντίας τοῦ «παραδοσιακοῦ» θεολόγου στὴν ἐλεύθερη, διαλογικὴ, προβληματίζουσα παιδαγωγικὴ ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου θεολόγου⁴⁰⁸.

Σήμερα συμβαίνει στὴν Παιδαγωγικὴ, στὴν Ποιμαντικὴ ἀλλὰ καὶ στὴ Συμβουλευτικὴ ἐπιστῆμη νά διαπιστώνουμε μιὰ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τοῦ παραδοσιακοῦ δασκάλου στὴν ἔννοια τοῦ παιδαγωγοῦ-συμβούλου πού παρωθεῖ καὶ συντονίζει τούς μαθητές. Ἡ αὐτενέργεια⁴⁰⁹ τοῦ μαθητοῦ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νά ἔχει ἡ παιδαγωγικὴ καθοδήγηση αἴσιο πέρασ. Αὐτὴ ἡ στάση φαίνεται νά διαπερνᾶει ὅλη τὴ θεολογικὴ μας παράδοση. Σχολιάζοντας ὁ ἱερός Χρυσόστομος τίς συστάσεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (πού εἶναι ἀξεπέραστο πρότυπο θεολόγου συμβούλου) πρὸς τὸν Τιμόθεο⁴¹⁰ γράφει: «Αὐτὰ νά συμβουλευεῖς. Βλέπεις, ὅτι δέν προβάλλει ἐδῶ πουθενά τὴ δύναμη πού τοῦ ἔδινε ἡ ἐξουσία, ἀλλὰ τὴ συγκατάβαση; Συμβουλευόντας λέγει.

406. Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς αὐθεντίας καὶ τὴν ἐξέλιξή της στό χῶρο τῆς Παιδαγωγικῆς βλ. Οὐρανίας Λανάρα, Ἡ αὐθεντία κύριος μοχλὸς τῆς Ἀγωγῆς, Ἐκδ. «Ἁγ. Φιλοθέη», Ἀργίριο 1984, σσ. 47-108.

407. Γιὰ τὸ νέο παιδαγωγικὸ ρόλο τοῦ δασκάλου βλ. Γ. Κρουσταλάκη, ὁ.π. 2001, σ. 144-146. Ἐπίσης βλ. Χρ. Βασιλόπουλου, Ὁ μαθητὴς ὡς κριτήριό τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος Ὁρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση, Θεσσαλονίκη 1988.

408. Σύμφωνα μέ ἔρευνα πού ἔγινε μεταξὺ 358 θεολόγων καθηγητῶν σέ Ἀττικὴ, Περιφέρεια καὶ Κύπρο ὁ σημερινὸς θεολόγος καθηγητὴς πού διδάσκει στὴν Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση ἀνήκει στὸν ἐκπαιδευτικὸ ἐκεῖνο πού προτιμᾷ τὴ διαλογικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας ἀντὶ τῆς μονολογικῆς. Ἐπίσης οἱ περισσότεροι θεολόγοι καθηγητῆς ἀνήκουν στὸν τύπο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ πού προκρίνουν τὴ φιλικὴ σχέση μέ τὸ μαθητὴ ἀπὸ τὴ δασκαλοκεντρικὴ σχέση ἐπιβολῆς καὶ αὐθεντίας. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου - Στ. Κουμαρόπουλου, Τὸ ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καὶ τὸ μάθημα Ὁρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση, Ἐκδ. Ἐρευνητικὰ Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998, σ. 26-29. Πρβλ. καὶ Π. Ξωχέλη, Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο ὡς κοινωνικὸς ρόλος, Ἐκδ. Ἄφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 92-95.

409. Γ. Κρουσταλάκη, 2001, σ. 187-188.

410. Α΄ Τιμόθεον, 4,6.

Δέν εἶπε διατάσσοντας, δέν εἶπε δίνοντας ἐντολή ἀλλά συμβουλευόμενος»⁴¹¹.

Ἡ σύγχρονη θεωρία τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς συμβουλευτικῆς, τῆς συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς ἀλλά καί οἱ ἀνάγκες τῆς σύγχρονης κοινωνίας μᾶς ὀδηγοῦν σέ ἓνα σύμβουλο-παιδαγωγό συντονιστή καί ὄχι «ἀπόλυτο καθοδηγητή». Οἱ σύγχρονοι δάσκαλοι-σύμβουλοι ὀφείλουν νά ἀποδεχθοῦν τό νέο τους ρόλο, νά διευκολύνουν τά περάσματα. Νά ἀναδειχθοῦν σέ «μεσολαβητές πού εὐνοοῦν τήν ὀλοκλήρωση τῶν δεδομένων σέ πληροφορίες, τῶν πληροφοριῶν σέ γνώσεις, τῶν γνώσεων σέ σοφία καί τῆς σοφίας σέ πολιτισμό»⁴¹². Ἄλλωστε ὅπως συχνά λέγεται ἀπό τούς εἰδικούς, ἴσως καί μέ μιά μικρή δόση ὑπερβολῆς, «μελλοντικά ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ θά συνίσταται ἀπλῶς καί μόνο σέ παρωθητικές ἐνέργειες πού θά δημιουργοῦν τίς προϋποθέσεις γιά μιά αὐθόρμητη, ἐντελῶς ἀνεξάρτητη καί δημιουργική μορφή αὐτοαγωγῆς»⁴¹³.

8. Σχέδιο ζωῆς⁴¹⁴

Ἀσφαλῶς ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου καθηγητῆ θά διαφοροποιεῖται τόσο ἀπό τή συμβουλευτική τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ προσανατολι-

411. «Ταῦτα ὑποτιθέμενος, φησίν. Ὁρᾷς οὐδαμοῦ τήν αὐθεντίαν ἐναυῆθα, ἀλλά τήν συγκατάβασιν; Ὑποτιθέμενος, φησίν. Οὐκ εἶπεν, ἐπιτάττων, οὐκ εἶπε, παραγγέλλων, ἀλλά, Ὑποτιθέμενος· τουτέστιν, ὡς συμβουλευόμενος ταῦτα ὑποτίθεσο». Ἰω. τοῦ Χρυσοστόμου Εἰς Α΄ Τιμόθεον ὁμιλία IB΄ J.P. Migne PG 62.559.44. Ἡ μετάφραση τοῦ χωρίου καί ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός του ἀπό Β. Χαρόνη 1996. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου καί ἡ ἐπιβεβαίωσή του ἀπό TLG.

412. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Ἐπιστήμη καί τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς, Ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1997, σσ. 27-28.

413. Γ. Κρουσταλάκη, 2001, σ. 145.

414. Ὁ πρῶτος πού χρησιμοποίησε τόν ὄρο «σχέδιο ζωῆς» εἶναι ὁ Adler. Τό «σχέδιο ζωῆς» ἀποτελεῖ βασικό στοιχεῖο τῆς θεωρίας τῆς προσωπικότητος τοῦ Βιεννέζου ψυχαναλυτῆ. Σύμφωνα μέ τήν ἀτομική ψυχολογία, πού ἔχει διατυπώσει, αὐτό τό «σχέδιο» ἀποτελεῖ βασική ἀρχή πού προσδιορίζει καί ἐξηγεῖ τή μοναδικότητα τῆς προσωπικότητος. Σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Adler ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταστρώσει ἓνα προσωπικό «σχέδιο ζωῆς» («Lebens plan») μέ τό ὁποῖο προσπαθοῦν νά νικήσουν τά συναισθήματα μειονεκτικότητος καί νά φτάσουν στήν ἀνωτερότητα. Ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου εἶναι πλήρους νοήματος στοιχεῖα, πού ὅλα μαζί συγκροτοῦν ἓνα τελικό «σχέδιο ζωῆς», τό ὁποῖο καί διαμορφώνει τό χαρακτήρα του. Βλ. Ψυχολογικό Λεξικό τοῦ Dorch, λήμμα «Lebens

σμοῦ (πού προσφέρεται σήμερα μέ ἀρκετή ἐπιμέλεια στό χῶρο τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης) ὅσο καί τοῦ Σχολικοῦ Ψυχολόγου. Στόχος τοῦ θεολόγου συμβούλου δέν εἶναι οὔτε ἀπλῶς νά βοηθήσει τό μαθητή σίς ἐπαγγελματικές του ἐπιλογές οὔτε μόνο νά τόν στηρίξει στή λήψη κάποιων ἀποφάσεων καί στό ξεπέραςμα κάποιων δυσκολιῶν. Ὁ θεολόγος κυρίως θά βοηθήσει τό νέο, ἂν θέλει, νά ἀνακαλύψει πῶς νά ζεῖ «κατά Θεόν», δηλαδή ἀληθινά. Ὁ ἀληθινός τρόπος ζωῆς ἀγκαλιάζει ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ σημερινοῦ νέου, τίς ἀγωνίες, τίς ἀναζητήσεις, τούς στόχους του. Γι' αὐτό ὁ θεολόγος σύμβουλος δέν προτείνει κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο ζωῆς. Τό «σχέδιο ζωῆς» τό διαμορφώνει ὁ κάθε νέος ξεχωριστά σύμφωνα μέ τίς ἀξίες ζωῆς τῆς πίστεώς μας καί τίς προσωπικές του ἀναζητήσεις. Στό προσωπικό σχέδιο ζωῆς τοῦ κάθε πιστοῦ φαίνεται νά συμφωνεῖ καί ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Θεολογικά ἐπιχειρεῖ νά ὑποστηρίξει τό σεβασμό στήν προσωπική πνευματική πορεία τοῦ καθενός, ἀφοῦ ὑποδείξει τούς πολλούς ἐναλλακτικούς δρόμους τῆς σωτηρίας⁴¹⁵. Φαίνεται ὁ Θεολόγος πατήρ νά εἰσηγείται ἔμμεσα ὡς

plan», σ. 204. Ὁ ὅρος συναντᾶται καί στόν Ed. Spranger, (Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, μετάφρ. Ν. Ἰ. Λούβαρη, Ἀθήναι 1927, σ. 73). Γιά τό σχέδιο ζωῆς βλ. ἐπίσης πρόταση τῆς κλινικῆς Ψυχολόγου καί μέλους τοῦ Δ.Σ. τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως Γονέων (Ε.Ρ.Α.) Ἑλένης Σταυροπούλου πρὸς τό Διοικητικό Συμβούλιο τῆς Ε.Ρ.Α., μέ ἀφορμὴ τὴν ὀργάνωση Συνεδρίου καί Σεμιναρίου πάνω σ' αὐτό τό θέμα τόν Ἰούνιο τοῦ 1995 στό Στρασβούργο. Λεπτομέρειες στό περ. «Famille et Education» τεύχος Ἰουνίου - Ἰουλίου 1996, σ. 50-51. Ἐπίσης Ἁ. Μ. Σταυροπούλου, Δικαίωμα στό μέλλον, ἄρθρο στό περ. Ἐφημέριος, 1 & 15 Δεκεμβρίου 1996, σ. 368-369. Πρβλ. καί Ἁ. Κοσμοπούλου Ψυχολογία καί ὀδηγητικὴ τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς ἡλικίας, Ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1994, σσ. 326-328 ὅπου ἀναπτύσσεται τό σχέδιο ζωῆς ὡς βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς νεότητος.

415. «Εἰ μὲν γάρ, ὡσπερ εἶς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεός, ὁ Πατήρ πάντων, καί διὰ πάντων, καί ἐν πᾶσιν, οὕτω καί μία τις ἦν σωτηρίας ὁδός, ἡ διὰ λόγου καί θεωρίας, καί ταύτης ἐκπεσόντας, ἔδει τοῦ παντός ἀμαρτεῖν, καί ἀπορῶφθῆναι Θεοῦ, καί τῆς ἐκεῖθεν ἐλπίδος· οὐδὲν ἂν ἦν, οὔτε τοῦ συμβουλευεῖν τὰ τοιαῦτα, οὔτε τοῦ πειθεσθαι σφαλερώτερον. Εἰ δέ, ὡσπερ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους, πολλαὶ διαφοραὶ βίων καὶ προαιρέσεων, μειζόνων τε καὶ ἡττόνων, λαμπροτέρων καὶ ἀφανεστέρων, οὕτω καὶν τοῖς θείοις, οὐχ ἐν τι τὸ σῶζόν ἐστιν, οὐδὲ μία τῆς ἀρετῆς ὁδός, ἀλλὰ πλείονες, καὶ τοῦ πολλὰς εἶναι μονὰς παρὰ τῷ Θεῷ». Λόγος Λ', Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καί ὅτι οὐ παντός ἀνθρώπου, οὔτε παντός καιροῦ τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι». J. P. Migne PG 36, 212. Ὁ ἐντοπισμὸς χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG.

πλαίσιο αναφοράς για κάθε πνευματικό οδηγό, έπομένως και για το σύμβουλο, την αποδοχή του προσωπικού σχεδίου ολοκλήρωσης κάθε ανθρώπου.

Όπως ο καλλιτέχνης άγιογράφος⁴¹⁶, ο σύμβουλος πρέπει να ανακαλύψει την έσωτερική όμορφιά που κρύβει μέσα του κάθε μαθητής και να την προβάλλει. Η αρχή της «φιλοκαλίας»⁴¹⁷, δηλαδή η αναζήτηση και αξιοποίηση της έσωτερικής όμορφιάς και των ξεχωριστών προσόντων του κάθε μαθητή είναι ο σταθερός άξονας του θεολόγου συμβούλου. Σύμφωνα με αυτή, ως χριστιανός παιδαγωγός οφείλει να αποκαλύψει την όμορφιά, δηλαδή την εικόνα του Θεού που φέρει κάθε σύγχρονος έφηβος⁴¹⁸. Αυτή η εικόνα του Θεού του προσδιορίζει και τις δυνατότητές του να ξεπεράσει τις δυσκολίες και τα εμπόδια που όρθώνονται γύρω του. Η υπέρβαση αυτή κατορθώνεται χάρη στή δυναμική που του δίνει το «κατ' εικόνα» και ο προσωπικός αγώνας του μαθητή.

416. Για τό έργο του άγιογράφου και τό παράδειγμα της βυζαντινής άγιογραφίας βλ. Ά. Μ. Σταυρόπουλου 2000, σσ. 35-36.

417. Για την αρχή της φιλοκαλίας βλ. Ά. Μ. Σταυρόπουλου, Έπιστήμη και τέχνη της Ποιμαντικής, Έκδ. Άρμός, Άθήνα 1997, σ. 27-28. Κυρίως όμως η αρχή αυτή έχει αναπτυχθεί στο ίδιο, Ό Φιλοκαλικός άνθρωπος, Μιά όρθόδοξη πρόταση ζωής, Άθήνα 1999, (Άνάτυπο από τό περ. Κοινωνία έτος ΜΒ' τεύχος 2, 1999, σ. 141-151). Στο άρθρο αυτό διατυπώνεται μία όρθόδοξη ανθρωπολογία που φυσικά είναι τό θεμέλιο της συμβουλευτικής θεολογίας.

418. Αυτή τή διαδικασία της φιλοκαλικής μεταμόρφωσης του προσώπου με τή βοήθεια και τή στήριξη του (πνευματικού) συμβούλου, μάς ύποδεικνύει η Τατιάνα Γκορίτσεβα: «Μετά από τή συνομιλία μας με τόν πνευματικό μας αλλάξαμε. Οί άπóτομοι και νευρικοί άνθρωποι γινόντουσαν άνοικτοί και γλυκείς... Γινόμαστε όμορφοι χωρίς να τό καταλάβουμε... μία τέλεια εικόνα του Θεού. Ήθελε να μάς βοηθήσει να γίνουμε πρόσωπα». Από τό βιβλίο της Τ. Γκορίτσεβα, Είναι επικίνδυνο να μιλάς με τό Θεό, Έκδ. Τήνος, Άθήνα 1987, σ. 47. Η ίδια σε άλλο κείμενό της συμπληρώνει για τόν πνευματικό της: «Είχε ένα μεγάλο χάρισμα: Νά βλέπει τήν ιδανική εικόνα του κάθε ανθρώπου άς πούμε τό θείο αρχέτυπο, τό ύπαρξιακό του μοντέλο όπως λένε οί ύπαρξιστές. Και ένα ακόμη μεγαλύτερο χάρισμα είχε, τήν ικανότητα δηλαδή να κατεργάζεται ύπομονετικά, γεμάτος αγάπη και σοφία, τόν άνθρωπο σύμφωνα μ' αυτό τό αρχέτυπο, όπως ένας γλύπτης φτιάχνει τή βάση τό μοντέλο του, τό άγαλμα βγάζοντάς το μέσα από τήν άμορφη μάζα του λίου». Της ίδιας από τό βιβλίο Πώς βρήκα τό Θεό στή Σοβιετική Ένωση, Έκδ. Άποστολικής Διακονίας, Άθήνα 1984, σ. 70 - 71. Και οί δύο παραπομπές προέχονται από Ά. Μ. Σταυρόπουλου 2000, σσ. 39 - 40.

Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως πρέπει νά «όπλιστοῦν» οἱ νέοι ἀπό τούς συμβούλους τους μέ τά πνευματικά ἐκεῖνα ἐφόδια, ὥστε στήν μελλοντική ζωή τους (μέσα στό χῶρο τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἀλλά καί ἔξω ἀπό αὐτόν) νά διαμορφώσουν τό προσωπικό τους ὄραμα ζωῆς χωρίς ἐξαρτήσεις ἀπό πρόσωπα ἢ «αὐθεντίες» πού ἀναλαμβάνουν νά τούς «καθοδηγήσουν» ἐρήμην τῆς ἐλευθερίας τους. Δυστυχῶς σήμερα ἔχουμε κάποιες φορές συμβούλους ψευτομεσσίες, «γεροντάδες γκουρού», οἱ ὁποῖοι θέλγονται ἀπό τό πλῆθος τῶν ὀπαδῶν πού τούς ἀκολουθοῦν τυφλά. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα εἶναι ἔτοιμοι ἀκόμη καί νά θυσιαστοῦν γι' αὐτούς τούς ψευτοθεούς. Ὁ κόσμος μας εἶναι γεμάτος ἀπό «θρησκευτικούς καθοδηγητές» πού ἔχουν ἀνάγκη καί ἐπιζητοῦν ἀνάπηρα πνευματικά καί ἠθικά ἄτομα γιά νά «κατευθύνουν» ὡς ρομπότ. Οἱ θεολόγοι σύμβουλοι πρέπει νά προειδοποιήσουν τούς μαθητές τους ὅτι ὑπάρχουν σήμερα πολλοί ψευτοσύμβουλοι-εἰδῶλα, οἱ ὁποῖοι βλάπτουν σοβαρά τήν ὑγίη πίστη. Εἶναι προϊόντα τῆς δικῆς τους φαντασίωσης γιά ἐπιβολή καί ἔλεγχο τῶν ἄλλων καί ὄχι τῆς ὑγιοῦς συμβουλευτικῆς σχέσης. Εὐτυχῶς ὑπάρχουν οἱ Ἅγιοι καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας πού εἶναι τά αὐθεντικά πρότυπα θρησκευτικῶν συμβούλων. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἐκεῖνοι οἱ γέροντες πού ἔζησαν πρόσφατα καί οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τή συνέχεια τῆς ζωσας συμβουλευτικῆς μας Παράδοσης στό χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι οἱ γέροντες Ἰάκωβος⁴¹⁹, Παῖσιος⁴²⁰, Πορφύριος⁴²¹ γιά τούς ὁποίους ἔχουν γραφεῖ πολλά βιβλία καί ἀποτελοῦν φάρο καί ὁδοδείκτη γιά κάθε νεότερο σύμβουλο καί συμβουλευόμενο.

419. Στυλ. Παπαδόπουλου, Ὁ Μακαριστός Ἰάκωβος Τσαλίκης, Ἀθήνα (3η ἔκδ.) 1994 καί Πνευμ. Τέκνων τοῦ γέροντος (ἐπιμέλεια), Ἕνας ἅγιος Γέροντας ὁ μακαριστός π. Ἰάκωβος, Ἐκδ. τῶν Πατέρων τῆς Ἱ. Μ. Ὁσίου Δαβίδ Γέροντος, Λίμνη Εὐβοίας 1996.

420. Χριστοδούλου Ἱερομονάχου Ἀγιορείτου, Ὁ Γέρον Παῖσιος (Ἐξνεπίδης), Ἅγιον Ὄρος 1996. Ἐπίσης βλ. 4 τόμους: Γέροντος Παῖσιου Ἀγιορείτου Λόγοι (Α-Δ) πού ἐκδόθηκαν ἀπό τό 1999-2002 ἀπό τό Ἱ. Ἡσυχαστήριον «Εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ Θεολόγος» Σουρωτή Θεσσαλονίκης.

421. Κων/νου Καρακόλη (ἐπιμέλεια) Γέροντος Πορφυρίου Ἱερομονάχου: Ἀνθολόγιο συμβουλῶν, Ἐκδ. Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι Ἀττικῆς Δεκ. 2002. Στό βιβλίον αὐτό ἐμπεριέχονται ὅλα τά βιογραφικά στοιχεῖα καί οἱ συμβουλές πού ἔχουν δημοσιευτεῖ σέ διάφορα βιβλία τά τελευταῖα χρόνια μετά ἀπό τό θάνατο τοῦ Γέροντος μέχρι τήν ἡμερομηνία τῆς ἔκδοσης τοῦ «συλλογικοῦ» αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ Μακαριστός γέροντας Παΐσιος μέ πολύ ταπείνωση, λίγα χρόνια πρίν τήν κοίμησή του, δήλωνε: «Οἱ γονεῖς πάλι, οἱ Πνευματικοί, οἱ ἔκπαιδευτικοί πρέπει νά βοηθοῦν τούς νέους νά διαλέγουν ὅποια ζωή εἶναι στά μέτρα τους καί νά ἀκολουθοῦν τήν πραγματική τους κλίση, χωρίς νά τούς ἐπηρεάζουν ἢ νά στραγγαλίζουν τήν κλίση τους. Ὅλοι οἱ ἄλλοι μόνον ἀπλές γνώμες μποροῦμε νά ἐκφράσουμε καί τό δικαίωμα πού ἔχουμε εἶναι νά βοηθοῦμε τίς ψυχές νά βροῦν τό δρόμο τους»⁴²². Ἐπιβάλλεται ὁμως κι ὁ ἴδιος ὁ σύμβουλος, ὅσο σοφός καί ἀποτελεσματικός καί ἄν αἰσθάνεται νά σχετικοποιήσει τό ρόλο του. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ «ἀλάθητου» συμβούλου, πού ἔχει μεγάλη ἰδέα γιά τή συμβουλευτική του, εἶναι γιά τήν συμβουλευτική μας παράδοση παράδειγμα γιά ἀποφυγή. Ἀντίθετα ὅλοι οἱ ἀληθινοί σύμβουλοι στό χῶρο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας χαρακτηρίζονταν κυρίως ἀπό ταπείνωση. Ὑπόδειγμα ταπεινοῦ καί συνετοῦ συμβούλου μᾶς ὑποδεικνύει ὁ Μ. Βασίλειος τόν Ἀπόστολο Παῦλο, ὁ ὁποῖος δίδει γνώμη ὡς «ἠλεημένος ὑπό Κυρίου» (Α΄ Κορ. 7, 25)⁴²³. Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀκολουθεῖ τό ἴδιο παράδειγμα συμβουλευόντας τά πνευματικά του παιδιά μέ αὐτομεμφία καί ταπείνωση⁴²⁴.

Συχνά ὁ σύμβουλος ὀφείλει νά σιωπᾷ ἢ νά ἀρνεῖται τή βοήθειά του, ὅπου βλέπει ὅτι δέν μπορεῖ ἢ δέν ἐπαρκεῖ γιά νά συμβουλευεῖ κάποιον μαθητή. Ὁ θεολόγος οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νά ἐπιδιώκει νά συμβουλεύει σέ ὅλα τά θέματα. Πρέπει νά δώσει ἔμφαση στίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις τοῦ νέου. Στόχος τοῦ θεολόγου παιδαγωγοῦ εἶναι σταδιακά νά παραμερίζει, ὥστε ὁ συμβουλευόμενος μαθητής θά ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη τῆς καθοδήγησής του. «Παιδαγωγοῦ μέγιστον ἐγκώμιον γένοιτ'

422. Γέροντος Παΐσιου Ἁγιορείτου Λόγοι Δ΄, Ἐκδ. Ἰ. Ἡσυχαστηρίου «Εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2002, σ. 23.

423. «Παραπλησίους οὖν τοῖς ἀπαρχῆς συμβούλοις ἀναστήσειν, εὐεργετῶν τὸν λαὸν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται, τοὺς Ἀποστόλους καί Εὐαγγελιστάς, οἷος ἦν ὁ Παῦλος σύμβουλος, ὁ διάκονος τῆς Καινῆς Διαθήκης, λέγων· Γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου. Μεγάλῃ δὲ εὐεργεσίᾳ συμβούλου φρονίμου καί εὐνοϊκῶς ἔχοντος παρουσία, ἀναπληροῦντος τὸ τῆς συνέσεως ἑλλείπον τῶν βουλευομένων», Μ. Βασιλείου, Εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, 1, 57,23. Ὁ ἐντοπισμός χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπὸ TLG (San Basilio. Commento al profeta Isaia, Societa Editrice Internazionale Turin 1939).

424. Β. Χαράνη 1996, σ. 360.

ἄν, τό μηκέτι δεῖσθαι τῆς παρ' αὐτοῦ φυλακῆς εἰς σωφροσύνην τόν ὑπ' αὐτοῦ παιδαγωγηθέντα νέον, εἰς μείζονα ἐπιδόντα ἀρετήν»⁴²⁵.

9. Διακριτικότητα καί σεβασμός

Ἡ συμβουλευτική, μέ ιδιαίτερη διακριτικότητα καί σεβασμό γιά τούς νέους, θά πρέπει νά ἐνεργήσῃ ἀπέναντι σέ θέματα καί ἀπορίες τῶν νέων γιά τό γενετήσιο ἔνστικτο. Ἡ θέση τοῦ σεβασμοῦ τοῦ σώματος, τά ἰδανικά τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, θά παρουσιαστοῦν μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά μήν παραχαράσσονται οἱ θέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς ἀλλά καί νά μήν πληγώσουν ἐκείνη τήν μερίδα τῶν νέων πού γιά λόγους κοινωνικούς, οἰκογενειακούς κ.ἄ. ἔχουν πάρει ἄλλη πορεία στό ζήτημα αὐτό. Ἡ συμβουλευτική θά ἔχει καί ἐνισχυτικό ρόλο γιά κάποια παιδιά καί παρακλητικό καθοδηγητικό ρόλο γιά κάποια ἄλλα.

Ὡς πολύτιμα βοηθήματα γιά τή συμβουλευτική σ' αὐτό τόν τομέα προτείνουμε:

α) τοῦ Α.Μ. Σταυρόπουλου (ἐπιμέλεια) *Ἡ σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*, Ἐκδ. Ἑλληνική Ἑταιρεία Εὐγονικῆς, Ἀθήνα 1982 καί

β) Ἰω. Παρασκευόπουλου κ.ἄ. (ἐπιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Τόμοι Α' (1985) καί Β' (1986), Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα. Καί οἱ δύο τόμοι περιέχουν συνολικά 100 διαλέξεις-εἰσηγήσεις διακεκριμένων Ἑλλήνων ἀκαδημαϊκῶν-ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖες ἔγιναν στά πλαίσια σεμιναρίου γιά τήν κατάρτιση εἰδικευμένων ἐκπαιδευτικῶν στελεχῶν στά θέματα τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς καί ἰσότητος τῶν δύο φύλων. Στούς δύο τόμους προτείνεται ἕνα μοντέλο γιά μιᾶ ἄμεση καί ἀποτελεσματική εἰσαγωγή τῆς διαφυλικῆς ἀγωγῆς στά σχολεῖα. Εἰδικότερα γιά τό θεολόγο σύμβουλο στόν πρῶτο τόμο φιλοξενοῦνται οἱ εἰσηγήσεις τῶν: Ἰω. Κορναράκη, *Οἱ διαφυλικές σχέσεις ὑπό τό πρίσμα τῆς Χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας*, σσ. 199-215, Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Σχέσεις τῶν φύλων στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, σσ. 216-225 καί τοῦ ἀειμνήστου Ἡλ. Βουλγαράκη, *Γιά τόν ἔρωτα στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, σσ. 226-240.

Χωρίς νά γίνεται καμία ἔκπτωση στή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας πρέπει οἱ ἀπορίες τῶν παιδιῶν στά θέματα αὐτά νά ἀντιμετωπίζονται μέ

425. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Πρὸς τούς νηστεύοντας τήν τῶν Ἰουδαίων νηστείαν, Λόγος δεύτερος, J. P. Migne PG 48.860.3. Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

ιδιαίτερο σεβασμό αλλά και κατανόηση (άνοχή, παραδοχή). Στο θέμα αυτό πρέπει να αποφεύγονται οι γενικεύσεις όσο και η προσωπική υποκειμενική εμπειρία του καθενός. Γι' αυτό είναι προτιμότερο οι απορίες τέτοιου είδους να απαντιούνται ατομικά όχι μέσα στην τάξη.

Ο ίδιος ο Κύριος είχε συστήσει μάλιστα αυτή τη συμβουλευτική τακτική, δηλαδή αν πέσει κάποιος σε παράπτωμα «πήγαινε και υπέδειξε του τό σφάλμα του ιδιαίτερος» (Ματθ. 18, 15). Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη συμβουλή που γίνεται ιδιαίτερος, ο Άγ. Ίωάννης ο Χρυσόστομος⁴²⁶ φέρνει τόν Ίδιο τόν Κύριο στή θεραπεία του παραλυτικού (Ίω. 5,5 κ.έ.). Στην περίπτωση αυτή ενώ η θεραπεία γίνεται μπροστά σέ όλους ή προτροπή και συμβουλή του Ίησού Χριστού πρὸς τόν παραλυτικό γίνεται ιδιαίτερος⁴²⁷. Ο πνευματικός σύμβουλος, κατά τό Μ. Βασίλειο, πρέπει νά συμβουλευεί και νά παιδαγωγεί μέ πραότητα. Η τραχύτητα και ὁ απότομος τρόπος, τό ἔντονο και ἐπιτακτικό ὕφος πρέπει νά αποφεύγεται, γιατί ἐξοργίζουν και ἐξαγριώνουν τό συμβουλευόμενο φέρνοντας τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα⁴²⁸.

B) ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

1. Ο Ίησοῦς Χριστός ὡς Σύμβουλος⁴²⁹

Οί σύγχρονοι θεολόγοι καθηγητές ἔχουν τό προνόμιο νά ἀντλοῦν ἐπιλεκτικά ἀπό δύο «θησαυροφυλάκια» τά μοντέλα συμβουλευτικής πού θά

426. Γιά «ἀρετή τῆς ἐγκρατείας κατά τόν Ἱερό Χρυσόστομο», παραπέμπουμε στή διδακτορική διατριβή του Νικολάου Νευράκη, Ἀθήνα 2003, ὅπου γίνεται μιά ἀξιόλογη διερεύνηση του θέματος.

427. «Ὡσπερ γάρ ἡμεῖς βουλόμεθα τὰ ἡμέτερα συσκιάζεσθαι, οὕτω και ὁ Θεός πολλῶ πλέον ἢ ἡμεῖς· διὰ τοῦτο τήν μὲν θεραπείαν ἐπὶ πάντων ἐποιήσατο, τήν δὲ παραινέσιν ἢ τήν συμβουλήν κατιδίαν ποιεῖται. Οὐδέποτε γάρ ἡμῶν ἐκπομπεύει τὰ ἁμαρτήματα, πλὴν εἰ μή ποτε ἴδοι ἀναισθήτως ἔχοντας πρὸς αὐτά». Ίω. Χρυσόστομος, Εἰς Παραλυτικόν, J. P. Migne PG 51.52.53. Ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός χωρίου ἐγινε ἀπό Β. Χαρώνη, 1996. Ἡ ἀντιγραφή του χωρίου και ἡ ἐπιβεβαίωσή του ἀπό TLG.

428. Μ. Βασιλείου Ὅροι κατά πλάτος, J. P. Migne PG 31, 888 και 1029. Ὁ ἐντοπισμός τῆς παραπομπῆς ἀπό τό ἔργο του Β. Χαρώνη, Ἡ παιδαγωγική ἀνθρωπολογία του Μ. Βασιλείου, Ἐκδ. «Τό Βυζάντιον», Ἀθήνα 2002, σ. 144.

429. Πρβλ. Ἡσαΐα 9,5 ὅπου ὁ Κύριος προαναγγέλεται ὡς «θαυμαστός σύμβουλος».

ἀκολουθήσουν. Τό ἓνα εἶναι τῆς σχετικῶς νέας ἐπιστήμης, τῆς Συμβουλευτικῆς, πού ξεκινάει περίπου στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας. Τό ἄλλο θεσσαυροφυλάκιο εἶναι ἐκεῖνο τῆς παράδοσής μας, πού ξεκινάει ἀπό πολύ παλιά ἀπό τούς συγγραφείς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συνεχίζει μέ τόν Κύριο, τούς Ἀποστόλους καί τούς θεοφώτιστους Πατέρες καί φτάνει μέχρι τούς προσφάτως ζήσαντες Ἁγίους. Χωρίς νά μειώνεται ἡ συμβολή τῆς Συμβουλευτικῆς ἐπιστήμης θά σημειώναμε ὅτι γιά τούς θεολόγους ἡ Ἁγία Γραφή, ἡ Παράδοσή μας καί οἱ Ἁγιοὶ ἀποτελοῦν τούς πιό αὐθεντικούς καθοδηγητές καί παιδαγωγούς ζωῆς γι' αὐτό καί ἀποτελοῦν ἀνυπέρβλητα Πρότυπα συμβούλων.

Ἄξεπέραστο πρότυπο συμβούλου γιά τό θεολόγο παιδαγωγό εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Χωρίς πομπώδεις τίτλους καί μύθους γύρω ἀπό τό πρόσωπό του, καί φερόμενος μέ ἀπλότητα ἀναδεικνυόταν σύμβουλος ζωῆς στίς καρδιές καί στό μυαλό τῶν συγχρόνων του. Προσιτός στόν κάθε ἄνθρωπο, ὅπως πρέπει νά εἶναι ἓνας σύμβουλος, γινόταν καθοδηγητής ἀνθρώπων κάθε καταγωγῆς καί προέλευσης⁴³⁰. Φρόντιζε οἱ λόγοι του νά εἶναι γεμάτοι φιλανθρωπία καί νά συγκαταβαίνουν στό ἐπίπεδο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων καί «σύμφωνα μέ τή δυνατότητα πού εἶχαν νά καταλαβαίνουν»⁴³¹. Ἀκόμη καί τίς παραβολές πού ἦταν ἀπλές διηγήσεις παρμένες ἀπό τήν καθημερινή ζωή (ἀγροτική, ποιμενική, τῶν ψαράδων, τῶν ἀνθρώπων τῶν πόλεων) τίς ἐξηγοῦσε ἀπλούστερα⁴³², γιατί ὡς καλός σύμβουλος ἄκουγε καί μέ τά αὐτιά τῶν ἀκροατῶν-μαθητῶν του, ἀπό τούς ὁποίους φρόντιζε συχνά νά ἔχει ἀνατροφοδότηση.

Τά λόγια του γεμάτα ἀπό χάρη⁴³³ προσέφεραν τήν ἀνάπαυση: «Ἐλάτε σέ μένα, ἔλεγε, ὅλοι ὅσοι κοπιάζετε καί εἶστε φορτωμένοι καί ἐγώ θά σᾶς ξεκουράσω... διδαχθεῖτε ἀπό τό δικό μου παράδειγμα, γιατί εἶμαι

430. «Οὕτω γάρ εὐτελές περιέκειτο σχῆμα καί κοινόν ἅπασιν ὁ Χριστός, ὡς καί Σαμαρείτιδας γυναικας, καί πόρνας, καί τελώνας μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας θαρσύνειν αὐτῷ προσιέναι καί διαλέγεσθαι», Ἰωάννου Χρυσοστόμου, J. P. Migne PG, 59.89.8. Ἡ ἀντιγραφή καί ἡ εὔρεση τοῦ χωρίου ἀπό τό TLG.

431. Μάρκ. 4,33.

432. «Χωρίς παραβολές δέν τούς κήρυττε τό λόγο, ὅλα ὅμως τά ἐξηγοῦσε ἰδιαίτερος στούς μαθητές του» (Μάρκ. 4,13).

433. Οἱ ἀκροατές του «θαύμαζαν γιά τά γεμάτα χάρη λόγια πού ἔβγαιναν ἀπό τό στόμα Του» καί ἔλεγαν «ποτέ δέν μίλησε ἄνθρωπος ὅπως αὐτός» (Λκ. 4,22 καί Ἰω. 7,46).

πράος και ταπεινός στην καρδιά και οι ψυχές σας θά βροῦν ξεκούραση»⁴³⁴. Ὅμως ταυτόχρονα ὡς αὐθεντικός ὁδηγός ἀνθρώπων φρόντιζε, χωρίς νά στρέφεται ἐναντίον κάποιου συγκεκριμένα, νά στιγματίζει τήν ὑποκρισία τῶν θρησκευτικῶν ἀρχόντων⁴³⁵, τήν ἀπιστία καί τήν προπέτεια. Ἐλέγχει χωρίς νά διαπομπεύει καί νά κατακρίνει συγκεκριμένα πρόσωπα⁴³⁶. Οἱ νοθεσίες καί οἱ συμβουλές του δέν ἐπιβάλλονται ἀλλά εἶναι προτάσεις ζωῆς πού προϋποθέτουν τήν ἐλευθερία καί τήν αὐτοδιάθεση τῶν ἀκροατῶν του⁴³⁷.

Γνώριζε τά μύχια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου γι' αὐτό καί διακατεχόταν ἀπό γνήσια καί βαθιά ἐνσυναίσθηση. Ἔτσι ὁ Χριστός εἶναι ὁ παρηγορητής τῶν θλιμμένων ἀφοῦ «θεραπεύει τοὺς τσακισμένους ψυχικά»⁴³⁸, παρηγορεῖ τή μητέρα τή χαροκαμένη⁴³⁹, ἐνθαρρύνει τήν αἰμορραγούσα γυναίκα λέγοντάς της «ἔχε θάρρος, κόρη μου, ἡ πίστη σου σέ ἔσω-

434. «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καί πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καί μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῦς εἰμι καί ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καί εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν». Ματθ. 11, 28-29. Ἡ μετάφραση τῶν ἀποσπασμάτων πού παρατίθενται εἶναι τῶν Καθηγητῶν Γ. Γαλίτη, Ἰ. Καραβιδόπουλου, Ἰ. Γαλάνη, Π. Βασιλειάδη, ἀπό τό βιβλίον, Ἡ Καινὴ Διαθήκη σέ μετάφραση στῆ Δημοτικὴ, Ἐκδ. Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1989.

435. Βλ. Ματθ. 23,13. 25. 27. 28.

436. Γιά τὸν φιλόνηρωπο τρόπο τοῦ ἐλέγχου σχολιάζοντας ὁ Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται μέ τά παρακάτω λόγια στό παράδειγμα τοῦ Κυρίου: «Καὶ καθάπερ τὰ ἔλκη γυμνούμενα, καί ἀέρι ψυχρῶ συχνῶς ὀμιλοῦντα, χαλεπώτερα γίνονται· οὕτω καί ἡ ψυχὴ ἡμαρτηκυῖα, ἀν μεταξὺ πολλῶν ἐλέγχεται ἐφ' οἷς ἐπλημέλησεν, ἀναισχυνοτέρω γίνεται. Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, λανθανόντως ὁ λόγος ὑμᾶς ἐθεράπευσε. Καί ἵνα μάθητε, ὅτι ἡ λανθάνουσα αὕτη ἰατρεία πολὺ τὸ κέρδος ἔχει, ἀκούσατε τί φησὶν ὁ Χριστός· Ἐὰν ἀμάρτη εἰς σέ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεγξον αὐτόν· καὶ οὐκ εἶπε, μεταξὺ σοῦ καί τῆς πόλεως, οὐδὲ μεταξὺ σοῦ καί τοῦ δήμου, ἀλλά, Μεταξὺ σοῦ καί αὐτοῦ μόνον. Ἀμάρτυρος ἔστω, φησὶν, ἡ κατηγορία, ἵνα εὐκόλος γένηται ἡ πρὸς διόρθωσιν μεταβολή». J. P. Migne PG 51.357.32. Ἡ ἀντιγραφή καί ἡ εὗρεση τοῦ χωρίου ἀπὸ τό TLG.

437. «Ὅποιος ἀκούσει τά λόγια μου καί δέν τὰ δεχτεῖ, αὐτόν δέν θά τὸν κρίνω ἐγώ, γιατί δέν ἤρθα γιὰ νά καταδικάσω τὸν κόσμον ἀλλά γιὰ νά τὸν σώσω» Ἰω. 12, 47-48.

438. Λουκᾶ. 4,19.

439. «Ὅταν εἶδε τὴ χήρα ὁ Κύριος, τὴ σπλαχνίστηκε καί τῆς εἶπε: Μὴν κλαῖς» (Λκ. 7,13).

σε»⁴⁴⁰. Ὁ Κύριος φέρνει τό μήνυμα τῆς παραμυθίας, τό Εὐαγγέλιο τῆς εὐτυχίας μέσα στή Βασιλεία τοῦ Πατέρα τους⁴⁴¹. Στούς μαθητές του, ἄν καί τούς παρουσιάζει τήν διδασκαλική του αὐθεντία⁴⁴², δέν κρατάει ἀποστάσεις ἀντίθετα τούς διαβεβαιώνει «ἐσεῖς εἶστε φίλοι μου... Δέ σᾶς ὀνομάζω πιά δούλους»⁴⁴³.

Γιά νά δημιουργήσει μιά οὐσιαστική σχέση μέ τό μαθητή του ὁ θεολόγος πρέπει νά ἀκολουθεῖ τό πρότυπο τῆς συμβουλευτικῆς σχέσης τοῦ Κυρίου μέ τούς μαθητές του. Νά ἔχει σχέση προσωπική, ὅπως ὁ Χριστός μέ τούς μαθητές του. Στήν σχέση αὐτή ἡ μή λεκτική ἐπικοινωνία ἔχει πολύ σημαντικό μερίδιο⁴⁴⁴. Ἡ σπλαχνική ματιά, ἡ σωστή βλεμματική ἐπαφή κάνει «θαύματα» στήν ψυχή τοῦ συμβουλευόμενου⁴⁴⁵. Τό βλέμμα τοῦ Ἰησοῦ ὅταν κοίταζε κατά πρόσωπο («ἐνέβλεπε»⁴⁴⁶) τούς μαθητές του ἤ ὅταν ἔβλεπε τούς ὄχλους⁴⁴⁷, ἦταν γεμάτο εὐσπλαχνία. Μέ ἓνα παρόμοιο βλέμμα πού δέν θά εἶναι ἀδιάφορο, ψυχρό, ἄψυχο καλεῖται ὁ σύμβουλος νά ἀντικρίσει τό συμβουλευόμενο. Ἐνα κοίταγμα πού θά δίνει ἐλπίδα στους νέους καί θά διώχνει κάθε φόβο ἀπό τίς καρδιές τους. Τό εὐσπλαχνο βλέμμα μαρτυρεῖ τόν φιλόφιλον τρόπο πού πρέπει πάντα νά χαρακτηρίζεται τόν πνευματικό σύμβουλο. Κατά τήν πατερική ἀποψη συμβουλή πού δέν δίνεται μέ φιλόφιλον τρόπο ἀλλά ἀπότομα καί μέ σκληρότητα μοιάζει μέ βασκανία⁴⁴⁸.

440. Ματθ. 9,22. Μέ τόν ἴδιο σχεδόν τρόπο πρὶν ἀπό λίγο εἶχε προσφέρει τήν παραμυθία καί στόν παράλυτο: «Ἔχε θάρρος, παιδί μου, σοῦ συγχωρέθηκαν οἱ ἁμαρτίες σου». Μτ. 9,2.

441. Ματθ. 5,5.

442. «Ἐσεῖς μέ φωνάζετε Διδάσκαλε καί Κύριε καί σωστά τό λέτε γιατί εἶμαι» (Ἰω. 13,13) «Ἐμεναν κατάπληκτοι οἱ ἄνθρωποι γιατί τούς δίδασκε μέ αὐθεντία καί ὄχι ὅπως δίδασκαν οἱ γραμματεῖς» (Μάρκ. 1,22).

443. Ἰω. 15, 14-15.

444. Γιά τά στοιχεῖα πού ἀποτελοῦν τή μή λεκτική ἐπικοινωνία καί τή σημασία της βλ. Β' Μέρος τοῦ Δ' Κεφ. Ἐπίσης βλ. Μ. Μαλικιώση Λοῖζου, 2001, σσ. 128-130.

445. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Ἀθήνα 2001, σ. 178-183.

446. Ματθ. 19,26 & Μάρκ. 10,27 & Λουκᾶ 22,61.

447. Μάρκ. 10,21 & Ματθ. 9,36.

448. «Ἐγὼ δὲ ἐπαινώ μὲν ὑμᾶς, ὅτι οὕτω δάκνεσθε ὑπὲρ τῆς ῥαθυμίας τῶν ἀδελφῶν, καί τὸν ζῆλον θαυμάζω· βούλομαι δὲ καί φιλοφρονεῖν τὸν ζῆλον ὑμᾶς κεράσαι τοῦτον. Ζῆλος γὰρ συγγνώμης ἀπεστερημένος, οὐ ζῆλος, ἀλλὰ θυμὸς

Ἡ προσωποκεντρική συμπεριφορά τοῦ Χριστοῦ ξέφευγε ἀπό μιὰ ἀντίληψη, ὅπου πρωτεύουσα θέση εἶχε ἡ συμβουλή. Κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος ἦταν πάντα ὁ συμβουλευόμενος καί ὄχι ἡ συμβουλή. Γι' αὐτό σχεδόν πάντα ἡ συμβουλευτική του ἀνταποκρινόταν σέ αἴτημα δικό τους (π.χ. διάλογος μέ τή Σαμαρείτιδα⁴⁴⁹, τό Ζακχαῖο⁴⁵⁰, τό Νικόδημο⁴⁵¹) καί οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Κυρίου πρὸς τούς συμβουλευομένους δέν ἦταν στερεοτυπικές ἀλλά ἐξατομικευμένες. Κατά τόν ἴδιο τρόπο οἱ ἀπαντήσεις τοῦ συμβούλου δέν πρέπει νά εἶναι στερεοτυπικές οὔτε νά εἶναι ἐπικεντρωμένες στή συμβουλή. Τό κέντρο τῆς συμβουλευτικῆς εἶναι ὁ συμβουλευόμενος μαθητής καί θά πρέπει πάντα νά προϋπάρχει τό προσωπικό αἴτημα γιά κάτι τέτοιο τοῦ ἴδιου τοῦ μαθητῆ. Ὁ σύμβουλος θά πρέπει νά περιορίσει τό ναρκισσισμό του καί νά στρέψει τήν προσοχή του στό μαθητή-πρόσωπο.

Χαρακτηριστικό ἀκόμη εἶναι ὅτι ὁ συμβουλευτικός διάλογος τοῦ Κυρίου δέν ἔμενε στήν ἐπιφάνεια ἀλλά πάντα πῆγαινε στό βάθος τοῦ προβλήματος. Ἡ συνομιλία τοῦ Χριστοῦ μέ τόν πλούσιο νεανία (Ματθ. 19, 16-26) καί ὁ διάλογος μέ τή Σαμαρείτιδα (Ἰω. 4, 1-30) φανερώνουν τόν ξεχωριστό καί μοναδικό τρόπο πού πλησίαζε καί καθοδηγοῦσε τόν καθένα. Ἡ εἰλικρινῆς σχέση μέ τό μαθητή⁴⁵² καί τό πραγματικό ἐνδιαφέρον

μᾶλλον ἐστι, καί νουθεσία, φιλανθρωπίαν οὐκ ἔχουσα, βασκανία τις εἶναι δοκεῖ. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μᾶλλον παρακαλῶ, μὴ πικρῶς τὰ τῶν πλησίων κρίνειν ἁμαρτήματα». Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς Γένεσιν λόγος Θ', J. P. Migne PG 54.621. 17. 23 Ὁ ἐντοπισμός χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

449. Ἰω. 4, 1-26.

450. Λουκᾶ. 19, 1-10.

451. Ἰω. 3, 1-21.

452. Κατά τόν Καθηγητή Ἀ. Κοσμόπουλο ἡ συνάντηση καί ἡ σχέση συμβούλου-δασκάλου μέ τό μαθητή εἶναι «μυστηριώδης» καί «μαγική». Ὁ ἔφηβος μαθητής ὅταν βρίσκεται σέ κατάσταση ἀδυναμίας παρουσιάζει συμπεριφορά ἐξαρτημένου ἀτόμου πρὸς τό δάσκαλο-σύμβουλο. Τό εὐάλωτο τοῦ συμβουλευόμενου μαθητῆ σύντομα ὀδηγεῖ σέ μεταβιβαστικές (ἢ ἀντι-μεταβιβαστικές) ἐπενδύσεις στό πρόσωπο τοῦ καθηγητῆ πού βρίσκεται στό ρόλο τοῦ «θεραπευτῆ» (ἀρχέτυπος τοῦ «μάγου ἐξορκιστή», πού ἔχει ἐξουσία πάνω στή ζωή καί τό θάνατο). Στό πρόσωπο τοῦ ψυχολογικοῦ προβάλλονται συναισθήματα στοργῆς, μίσους, ἔρωτα πού σ' αὐτόμα παιδικά του χρόνια εἶχε τό παιδί νιώσει πρὸς τὰ ἄτομα ἀπό τὰ ὁποῖα ἦταν συναισθηματικά ἐξαρτημένο. Γι' αὐτό καί ὁ νέος πλησιάζει τό σύμβουλο γεμάτος προσδοκίες καί ἀπαιτήσεις» (Α. Κοσμόπουλου, 1994 σσ. 28-29).

τοῦ καθηγητῆ γι' αὐτόν, κατά τό παραπάνω πρότυπο τοῦ Κυρίου, θά καταστήσει δυνατό ἓνα συμβουλευτικό διάλογο καθηγητῆ-μαθητῆ, πού θά μπορέσει νά στραφεῖ γύρω ἀπό ὀρόσημα πού καθορίζουν τήν ὑπαρξή του. Γιά νά πραγματοποιηθεῖ ὁμως ἡ σχέση αὐτή, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νά εἶναι καί μιά συνάντηση ζωῆς, πρέπει νά ἀκολουθεῖ τούς κανόνες τῆς ἀμφίδρομης ἐπικοινωνίας. Νά ὑπάρχει ἀπό μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἀνοιχτή καί ἐνεργητική ἀκρόαση⁴⁵³ τοῦ συμβουλευόμενου μαθητῆ. Νά τόν ἀκούει προσεκτικά χωρὶς νά τόν διακόπτει.

2. Ἡ Παραβολή τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ καί ἡ ἀσκητική παράδοση

Ἡ Παραβολή τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ⁴⁵⁴ (Λκ. 15, 11-32), εἰδικότερα γιά τούς θεολόγους καθηγητές, προσφέρει μοναδικό πρότυπο συμβουλευτικῆς τῶν νέων. Ἔχουμε ἓναν **Πατέρα-σύμβουλο** πού σέ κάθε στιγμή τῆς ἱστορίας διακρίνεται γιά τήν «στάση ὑποδοχῆς»⁴⁵⁵ καί ἀγάπης πρὸς τά δύο παιδιά του, τά ὁποῖα συνεχῶς μέ λόγια καί ἔργα τά καθοδηγεῖ χωρὶς ὁμως νά ἔχει κατευθυντική συμπεριφορά. Δέν ἐπιβάλλει τήν παραμονή στό μικρότερο γιό, ἐνῶ ξέρει ὅτι εἶναι λάθος ἡ ἀπόφασή του νά φύγει μακριά καί ὅτι θέτει τόν ἑαυτό του σέ μεγάλο κίνδυνο. Ἡ μεγάλη του ἀγάπη δέν τόν ἀφήνει νά γίνει ὑπερπροστατευτικός. Ὁ σεβασμός τῆς ἐλευθερίας τοῦ παιδιοῦ του τόν κάνει ὄχι ἀπλῶς νά δεχθεῖ τήν ἀποχώρησή ἀλλά καί νά τήν εὐλογῆσει δίνοντάς του τό ἀνάλογο μερίδιο. Μέ αὐτό τόν τρόπο πρέπει νά ἐνεργεῖ καί ἓνας σύμβουλος, ὁ ὁποῖος τελικά εἶναι αὐτός πού βοηθάει στή λήψη τῶν ἀποφάσεων καί ὄχι αὐτός πού ἐπιβάλλει κάποιες ἀποφάσεις.

453. Γιά τήν ἐνεργητική ἀκρόαση βλ. Β' μέρος τοῦ Τετάρτου Κεφαλαίου (ὅπου ἀναλύονται οἱ δεξιότητες συμβουλευτικῆς).

454. Στήν προσέγγισή τῆς παραβολῆς βοηθήθηκα ἀπό τό βιβλίο τοῦ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἐκδ. Σωτήρ, Ἀθήναι 1972, σσ. 449-464. Ἐπίσης ἔλαβα ὑπόψη μου (καί θεωρῶ ὅτι γιά τό θεολόγο σύμβουλο εἶναι ἐξαιρετικά χρήσιμη) μιά νεότερη προσέγγισή τῆς παραβολῆς τοῦ «Ἀσώτου» πού ἔχει προτείνει ὁ κ. Γεώργιος Τσανανᾶς στή σύντομη μελέτη του «Ἡ Παραβολή τοῦ Σπλαχνικοῦ Πατέρα», ἀνάτυπο ἀπό τόν τιμητικό τόμο γιά τόν καθηγητή κ. Σάββα Ἀγουρίδη «Χριστός καί Ἱστορία», Ἐκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993 (σ. 32).

455. Τή στάση ὑποδοχῆς τοῦ Rogers σέ σχέση καί μέ κείμενα τῆς Παράδοσής μας ἐξετάζει ὁ Καθηγητής Α. Μ. Σταυρόπουλος στό ἀνάτυπο Ἡ τέχνη τῆς Ἀγάπης, Ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Κάνιστρο, Πάφος 1998.

Ὁ φιλεύσπλαχνος Πατέρας τῆς παραβολῆς ὡς ἔμπειρος καί σοφός σύμβουλος, ἄφησε τόν χρόνο νά συντείσει τό μικρότερο γιό, ὥστε νά ἔρθει στόν ἑαυτό του, καί ὁ ἴδιος πάλι μέ δική του πρωτοβουλία νά ζητήσῃ τή βοήθεια τοῦ Πατέρα. Ἡ συμβουλευτική ἐργάζεται σέ βάθος χρόνου καί μέ προοπτικές, ἐνῶ πάντα ἀφήνει τήν πρωτοβουλία στόν βοηθούμενο. Ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ ἐγγύηση γιά τή συμπεριφορά τοῦ Πατέρα συμβούλου εἶναι ὁ τρόπος πού φέρεται γενικά στούς κατώτερους του (ἐργάτες του). Ὁ καθηγητής σύμβουλος πού συμπεριφέρεται μέ ἀξιοπρέπεια καί σεβασμό σέ ὅλους τούς μαθητές (ἀκόμη καί σ' αὐτούς πού ἔχουν παραπτωματική συμπεριφορά ἢ πολύ χαμηλές ἐπιδόσεις) εἶναι ὁ καταλληλότερος γι' αὐτό τό συμβουλευτικό ρόλο καί εἶναι σίγουρο ὅτι θά ἐλκύσει πολλούς μαθητές κοντά του γιά συμβουλευτική.

Ἡ φιλεύσπλαχνη συμπεριφορά τοῦ Πατέρα στήν παραβολή τοῦ «ἀσώτου υἱοῦ» μπορεῖ νά συσχετισθεῖ μέ ἕνα κείμενο τοῦ Ἀββᾶ Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, τό ὁποῖο θεωροῦμε ὅτι ἀντιπροσωπεύει ὅλη τήν ἀσκητική μας παράδοση σχετικά μέ τή φιλόανθρωπη στάση πρὸς τόν ἀδελφό. Στό σημεῖο αὐτό υἰοθετοῦμε τή γνώμη τοῦ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει τήν προτεινόμενη ἀσκητική στάση ἀπό τόν Ἅγιο Ἰσαάκ στάση φιλοξενίας καί τή συσχετίζει μέ τή στάση ὑποδοχῆς καί ἀγάπης τοῦ Rogers⁴⁵⁶.

Ὁ Ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος δίδασκει⁴⁵⁷ ὅτι ἐάν θέλει κάποιος (γιά τή μελέτη μας ὁ θεολόγος-σύμβουλος) νά ὠφελήσῃ κάποιον ψυχικά, πρέπει πρῶτα νά τόν ἀναπαύσει σωματικά. Ὁ φιλεύσπλαχνος Πατέρας τῆς παραβολῆς προσφέρει στολή, δακτυλίδι, ὑποδήματα, πλούσια τροφή (σιτευτό μοσχάρι). Γιά τόν σύμβουλο καθηγητή στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαί-

456. Βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης, Ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Νεοφύτου Κύπρου, Πάφος 1998.

457. «Ὅταν θέλεις νά συμβουλευθεῖς κάποιον καί νά τόν ὀδηγήσεις στό καλό, πρῶτα ἀνάπαυσέ τον σωματικά καί τίμησέ τον μέ λόγο γεμάτο ἀγάπη. Διότι τίποτε δέν πείθει τόσο πολύ τόν ἄνθρωπο νά γίνει ἀξιοπρεπής καί νά μεταστραφεῖ ἀπό τήν κακία του πρὸς τά καλύτερα ὅσο τά σωματικά ἀγαθὰ καί ἡ τιμὴ πού βλέπει ἀπό σένα». Τό κείμενο προέρχεται ἀπό τό βιβλίον **Ἰσαάκ Σύρου**, Λόγοι ἀσκητικοί, σγ', Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν καί ἀσκητῶν, 8Γ, μετάφραση Παν. Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. τό Βυζάντιον, 1991, σ. 129. Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἐγινε ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης, Ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Νεοφύτου Κύπρου, Πάφος 1998, σσ. 39-41.

δευση αὐτό μπορεῖ νά σημαίνει νά διαθέσει χρόνο ὁ καθηγητής γιά τό πρόβλημα τοῦ μαθητῆ, σέ ἰδιαίτερο χῶρο (π.χ. ἕνα γραφεῖο στό χῶρο τοῦ σχολείου). Ἡ προσωπική συζήτηση μέ τόν μαθητή ἢ ὁμάδα μαθητῶν θά ἦταν πολύ χρήσιμο γιά τό ἀποτέλεσμα τῆς συμβουλευτικῆς συνάντησης νά γίνει χωρίς παρεμβολές καί σέ ἕνα φιλικό κλίμα.

Στή συγκεκριμένη ἱστορία ἔχουμε τόν «σπλαχνικό Πατέρα»⁴⁵⁸ (πού παραιτούμενος ἀπό κάθε ἔννοια αὐθεντίας) διαλέγεται ἀκόμη καί ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχει ἀγάπη καί ἐκεῖ ἀκόμη πού περισσεύει ἡ ἀναίδεια⁴⁵⁹. Ὁ σύμβουλος πρέπει νά κατεβεῖ ἀπό τό ὕψος τῆς αὐθεντίας ἢ τῆς ἐξουσίας του καί ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἀνοχή ἀκόμη καί στόν ἀναιδή μαθητή νά σκύψει στό πρόβλημά του. Ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός τῆς παραβολῆς, πού ἐπαναστατεῖ καί αὐτός μέ τή σειρά του καί χρησιμοποιεῖ ἀπρεπεῖς ἐκφράσεις, φαίνεται ἔμμεσα νά ἐπικρίνει αὐστηρά τόν Πατέρα-Σύμβουλο ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του μέ ποιμαντικό-παιδαγωγικό τάκτ καί μέ ψυχραιμία⁴⁶⁰ προσπαθεῖ νά βάλει στή θέση του τόν μεγαλύτερο ἀδελφό. Ξεκινάει ἀπό τόν ἔπαινο («παιδί μου ἐσύ εἶσαι πάντοτε μαζί μου») καί ἀφοῦ τόν διαβεβαιώσει ὅτι ἡ ἀγάπη του πρὸς αὐτόν δέν κινδυνεύει, ὅπως καί τά δικαιώματά του, μέ παιδαγωγική ἐπιδεξιότητα διατυπώνει ἕναν ἔμμεσο ἔλεγχο: «ἔπρεπε ὁμως νά εὐφρανθοῦμε καί νά χαροῦμε...».

Συμβουλευτικά ὁ σπλαχνικός Πατέρας ἀκολουθεῖ τά ἑξῆς βήματα: ἔπαινος, ἐκδήλωση ἀγάπης, ἀπομάκρυνση συναισθημάτων ἀνασφάλειας, ἐπίκληση ἀδελφικῶν αἰσθημάτων. Ὅλα αὐτά τά βήματα εἶναι ἀπα-

458. Τόν τίτλο αὐτό δανειζόμαστε ἀπό μιά νεότερη προσέγγιση τῆς παραβολῆς τοῦ «Ἀσώτου» γιά τή διδακτική πράξη στό Σχολεῖο, πολύ χρήσιμη γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ μαθήματος ἔχει προτείνει ὁ κ. Γεώργιος Τσαναναῆς στή μελέτη του μέ τίτλο «Ἡ Παραβολή τοῦ Σπλαχνικοῦ Πατέρα», ἀνάτυπο ἀπό τόν τιμητικό τόμο γιά τόν καθηγητή κ. Σάββα Ἀγουρίδη «Χριστός καί Ἱστορία», Ἐκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993.

459. Ἀπό ἀναίδεια φαίνεται νά χαρακτηρίζεται ἡ συμπεριφορά τοῦ μικρότερου γιοῦ πρὶν τή φυγή «δῶσε μου τό μερίδιο τῆς περιουσίας πού μοῦ ἀναλογεῖ» Λκ. 15,12 καί τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ μετά τήν ἐπιστροφή τοῦ μικρότερου ἀδελφοῦ ὅταν λέγει: «Ὅταν ὁμως ἦλθε αὐτός πού κατασπατάλησε τήν περιουσία σου μέ πόρνες, ἔσφαξες γιά χάρη του τό σιτευτό μοσχάρι» 15,30.

460. Γιά ποιμαντικό-παιδαγωγικό τάκτ καί τήν ψυχραιμία βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 1, Ἀθήνα 1983 σσ. 72-84.

ραίτητα και σέ μιά οποιαδήποτε συμβουλευτική διαδικασία μέ επαναστατημένους και όργισμένους εφήβους τής εποχής μας. Σύμφωνα μέ τόν Άγ. Ίωάννη τό Χρυσόστομο οί έπαινοι έχουν μεγάλη αποτελεσματικότητα⁴⁶¹. Ο καλύτερος τρόπος έλέγχου ενός θεολόγου συμβούλου είναι νά «ρίχνει στο φιλότιμο» τό συμβουλευόμενό του. Αυτό μπορεί νά τό πετύχει μέ τόν έπαινο.

Ής ακούσουμε τόν Άγιο Ίσαάκ τό Σύρο τόν «ξενοδόχο τής έρήμου», όπως τόν έχουν αποκαλέσει, νά μάς διδάσκει τή χρήση τοῦ έπαινου και τής «στάσης φιλοξενίας» στην «τέχνη» τής συμβουλευτικής: «Ανάγκασε τόν έαυτό σου, όταν συναντήσεις τόν πλησίον σου, νά τόν τιμήσεις πío πολύ από ό,τι τοῦ αξίζει. Φίλησε τά χέρια του και τά πόδια του και κράτησέ τα πολλές φορές μέ πολλή τιμή και έπαινεσέ τον άκόμη και για άρετές πού δέν έχει. Και όταν χωρισθείς από αυτόν λέγε γι' αυτόν ό,τι καλό και τίμιο ύπάρχει. Γιατί μέ αυτούς σου τούς τρόπους τόν προσελκύεις στό καλό (τόν ρίχνεις στό φιλότιμο), και τόν αναγκάζεις νά ντρέπεται από τήν προσφώνηση πού τοῦ άπηύθυνες και σπείρεις στην ψυχή του σπέρματα άρετής.

» Από τέτοιους καλούς τρόπους πού συνηθίζεις τόν έαυτό σου, έδραιώνεται μέσα σου ό άγαθός άνθρωπος και αποκτάς πολλή ταπεινώση χωρίς μεγάλο κόπο. Κι όχι μόνο αυτό αλλά άν αυτός έχει κάποια έλαττώματα, τιμώμενος από σένα δέχεται εύκολα τήν θεραπεία από σένα ντροπόμενος για τήν τιμή πού τοῦ πρόσφερε. Αυτόν τόν τρόπο νά ακολουθείς πάντοτε, τό νά γλυκοχαιρετάς και νά τούς τιμάς όλους. Και νά μήν θυμώσεις κανέναν ή νά τόν ζηλεύσεις. Άκόμη νά μήν αποστραφείς κανέναν ούτε για τήν πίστη ούτε για τά άρνητικά του έργα. Νά φυλάγεται, ώστε νά μήν κατηγορήσεις ή νά έλέγξεις κάποιον για τά παραπτώματά του, γιατί έχουμε άπροσωπόληπτο κριτή στους ούρανούς»⁴⁶².

461. «Τās παραινήσεις μετά έγκωμίων δεϊ ποιείσθαι· οὔτω γάρ και εύπαράδεκτοι γίνονται, όταν πρὸς τόν οικείον ζήλον καλῶμεν τούς παραινουμένους». Ίωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς Φίλιπ. Ὁμιλία Θ', J. P. Migne PG 62.238.44. Ο άρχικός έντοπισμός χωρίου έγινε από Β. Χαρώνη 1996. Η άντιγραφή τοῦ χωρίου και ή έπιβεβαίωσή του από TLG.

462. Τό κείμενο προέρχεται από τό βιβλίο Ίσαάκ Σύρου, Λόγοι άσκητικοί, Έκδ. τό Βυζάντιον, 1991, σ. 129.

3. Οἱ Ἅγιοι ὡς σύμβουλοι ζωῆς

Ἡ παρουσία Ἁγίων στόν κόσμο προσφέρει «παράκληση ζωῆς»⁴⁶³ γιά ὅλους καί πηγὴ ἔμπνευσης γιά τὸ θεολόγο σύμβουλο. Γιά τίς ὀδηγητικὲς μορφές τῶν Ἁγίων μας ἰσχύει τὸ ψαλμικὸ «καὶ ἐποίμανεν αὐτούς ἐν τῇ ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ συνέσει τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς»⁴⁶⁴. Οἱ Ἅγιοι ἔκαμαν πράξη τῆ συμβουλευτικῆ τοῦ Κυρίου μας, ἀφοῦ ἀποτύπωσαν στή ζωὴ τους τὴν πρόταση ζωῆς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἔπαθαν τόσα πολλὰ «ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος»⁴⁶⁵. Ὡς φίλοι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πλησιάζουν τοὺς σημερινούς νέους καὶ τοὺς στέλνουν τὸ μήνυμα ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ οἱ πονηρές δυνάμεις νὰ νικηθοῦν. «Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου δέν παλιώνουν καὶ δέν παρέρχονται μαζί μέ ὅλες τίς σχετικὲς ἀξίες τοῦ κόσμου. Ἀκόμη, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖ νὰ γίνεи οὐράνιο δένδρο, ἀφοῦ νικήσει στόν πόλεμο τῶν παθῶν καὶ κατακτήσει τὴν ἀρετὴ»⁴⁶⁶.

Ἡ γνωριμία τοῦ μαθητῆ μέ τὸν Ἅγιό του⁴⁶⁷ ἀλλὰ καὶ μέ τοὺς ἄλλους Ἁγίους μπορεῖ νὰ εἶναι ἰδιαίτερα ἐπωφελὴς συμβουλὴ καὶ συμβολὴ τοῦ θεολόγου γιά τοὺς σημερινούς νέους. Ὁ πνευματικὸς σύμβουλος ὀφείλει, κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο νὰ προτείνει στοὺς νέους τοὺς Ἁγίους ὡς πρότυπα μίμησης (σάν νὰ ἦταν ζωντανὰ ἀγάλματα) ὥστε νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά τους⁴⁶⁸. Οἱ Ἅγιοι «ὡς μεγαλύτεροι ἀδελφοί, μᾶς δίνουν τὸ χέρι

463. Γ. Κρουσαλάκη, Ὁ Γέρον Πορφύριος, Ὁ πνευματικὸς πατέρας καὶ παιδαγωγός, Ἐκδ. Ἰγνηλασία, σ. 20.

464. Ψαλμ. 77,72.

465. Ἐβρ. 11,38.

466. Π. Β. Πάσχου, Ἅγιοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ, Εἰσαγωγή στήν Ἀγιολογία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1995, σ. 161.

467. Ὁ Καθηγητῆς Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος ἐφάρμοσε καὶ ἐφαρμόζει τὴν ἀσκηση αὐτῆ «Γνώρισε τὸν ἅγιο σου καὶ γνώρισέ τον στοὺς ἄλλους» στό Πανεπιστήμιο σὰ πλαίσια τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς. Σ' αὐτὴ τὴν ἀσκηση οἱ φοιτητές ἐπιχειροῦν σέ φροντιστηριακὴ ἐργασία νὰ διερευνήσουν τὰ ποιμαντικὰ στοιχεῖα τοῦ ἁγίου ἢ τῆς ἁγίας τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρουν. Γιά περισσότερα βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Σύγχρονοι Ποιμαντικοὶ Προβληματισμοί, Ἀθήνα 1998, σσ. 81-91.

468. «Ὡσπερ οἱ ζωγράφοι, ὅταν ἀπὸ εἰκόνος εἰκόνα γράφουσι, πυκνὰ πρὸς τὸ παράδειγμα ἀποβλέποντες τὸν ἐκεῖθεν χαρακτῆρα πρὸς τὸ ἑαυτῶν σπουδάζουσι μεταθεῖναι φιλοτέχνημα, οὕτω δεῖ καὶ τὸν ἐσπουδακότα ἑαυτὸν πᾶσι τοῖς μέρεσι

για να προχωρήσουμε μαζί τό δρόμο τῆς θεώσεως... Μᾶς δείχνουν τό Ἱερό Εὐαγγέλιο, τό λόγο τοῦ Θεοῦ τό σωτήριο τιμόνι στό νοητό σκάφος τῆς Ἐκκλησίας καί μᾶς λένε: «αὐτό τό βιβλίο δέν εἶναι σάν τ' ἄλλα. Καί οὔτε εἶναι ἀνεφάρμοστο. Ἐμεῖς τό ἐφαρμόσαμε. Διαβάστε το κ' ἐσεῖς ὅπως σᾶς τό προσφέρει καί τό ἐρμηνεύει ἡ ἅγια μας Ἐκκλησία»⁴⁶⁹. Ὁ τρόπος αὐτός τῆς καθοδηγητικῆς ἀνάγνωσης τοῦ Εὐαγγελίου πού προτείνουν οἱ Ἅγιοι μᾶς θυμίζονται, κατά τόν Π. Πάσχο, τά λόγια τοῦ S. Kierkegaard: «Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά διαβάσει τό Εὐαγγέλιο, τήν Ἁγία Γραφή, ὅπως ἕνας ἄντρας διαβάσει τό γράμμα τῆς ἀγαπημένης του: εἶναι γραμμένο γιά μένα – μονάχα γιά μένα!»⁴⁷⁰

Οἱ Ἅγιοι στόν τόπο μας εἶναι πολύ κοντά στά προβλήματα τῶν ἀνθρώπων, γι' αὐτό ἀκόμη καί νεότεροι Ἕλληνες ἄν καί ἔχουν ἐπιρροαθεῖ ἀπό τό ρεῦμα τῆς ἐκκοσμίκευσης καί τῆς ἀμφισβήτησης, νιώθουν πολύ ἄνετα μαζί τους. Γι' αὐτούς ὁ Ἅγιος εἶναι ἡ «παραμυθία» τους (δηλαδή ἡ παρηγοριά τους), ὁ συμπαρασάτης τους, ὁ σύμβουλος τους. Ὑπάρχουν πολλοί Ἅγιοι τούς ὁποίους ὁ κόσμος τιμᾷ καί τούς αἰσθάνεται ὡς προστάτες του, μέ πρώτη τήν Παναγία μας, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς εἶναι τό πρόσωπο πού θεωροῦν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες «ἀντιλήπτορα» τοῦ πόνου τους, «τῶν χειμαζομένων γαλήνη καί μόνη προστασία τῶν πιστῶν»⁴⁷¹. Ἡ Παναγία γιά τόν μέσο Ἕλληνα εἶναι ὁ δικός τους ἄνθρωπος, γι' αὐτό καί ἡ πρώτη κουβέντα πού σχεδόν αὐθόρμητα βγαίνει ἀπό τούς πιό πολλούς σέ δύσκολες στιγμές εἶναι τό «Παναγία μου».

Γιά τό θεολόγο καθηγητή ἀλλά καί γιά τούς μαθητές ἕνας Ἅγιος πού εἶναι πολύ κοντά στά βιώματά τους ἀλλά καί στήν ἐποχή μας εἶναι καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος. Πρότυπο⁴⁷² συμβούλου σέ ἀρκετές περιπτώσεις στήρι-

τῆς ἀρετῆς ἀπεργάσασθαι τέλειον, οἶονεῖ πρὸς τὰ ἀγάλματά τινα κινούμενα καί ἔμπρακτα, τούς βίους τῶν ἁγίων ἀποβλέπειν καί τὸ ἐκείνων ἀγαθὸν οἰκεῖον ποιεῖσθαι διὰ μιμήσεως». Μ. Βασιλείου, Ἐπιστ. 2, Γρηγορίῳ ἑταίρῳ, J. P. Migne PG 32, 229. Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ χωρίου ἀπὸ Β. Χαζώνη, Ἡ παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ.π. σ. 285. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπὸ τό TLG.

469. Π. Β. Πάσχο, ὁ.π. σ. 166.

470. Ὁ.π.

471. Ἀπόσπασμα Θεοδοκίου, ἀπὸ τὴν Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος, εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον.

472. Γιά τό ζήτημα τῶν προτύπων πού θέτουν οἱ σημερινοὶ νέοι βλ. Πανηγυρικό λόγο τοῦ Χρ. Βάντσου κατὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30-1-2002) στήν

ξε ὡς πνευματικός ὁδηγός μέ ἐνσυναίσθητη κατανόηση ἐφήβους πού ἦταν ἀπογοητευμένοι καί βρισκοταν σέ δεινή θέση. Τούς στήριξε μέ λόγια θερμά, γεμάτα πίστη καί αἰσιοδοξία γιά τό μέλλον τους. Τούς ἔδωσε διεξόδους ἐκεῖ πού ὅλα φαίνονταν νά ἔχουν τελειώσει. Μέ προσωπική του παρέμβαση καί χρησιμοποιοῦντας τίς γνωριμίες του φρόντισε νά ἀποκαταστήσει ὄχι ἀπλῶς τή διαταραγμένη ψυχή τους ἀλλά τούς πρότεινε ἕνα νέο ρεαλιστικό «σχέδιο ζωῆς» καί μιὰ «καινούρια ταυτότητα» ἀπαλλαγμένη ἀπό τά ἀρνητικά παρεπόμενα τοῦ παρελθόντος⁴⁷³.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἔδωσε ὁ Ἅγιος ἕνα ἀξεπέραστο πρότυπο συμβουλευτικῆς παρέμβασης ἀπέναντι σέ ἐφήβους μαθητές, ἦταν ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς Διευθυντής τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς⁴⁷⁴. Μετά ἀπό κάποιο σοβαρό παράπτωμα τέσσερις ἱεροσπουδαστές ὁδηγοῦνται στόν Διευθυντή ἀπό τόν παιδονόμο γιά παραδειγματική τιμωρία. Τήν ἐποχή αὐτή ὡς γνωστόν οἱ τιμωρίες ἦταν πάρα πολύ αὐστηρές, ἔφταναν συχνά καί στίς σωματικές ποινές. Ἀντί ὅμως ὁ Ἐπίσκοπος Νεκτάριος Κεφαλᾶς νά ἐπιβάλλει κάποια μορφή τιμωρίας στούς νεαρούς, τιμωρεῖ τόν ἑαυτό του. Τόν τιμωρεῖ μέ τριήμερη «ἀποχή ἀπό τό φαγητό». Τούς

Αἴθουσα τελετῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πού κυκλοφόρησε καί ὡς ἀνάτυπο μέ τόν τίτλο «Ἡ σημασία τῶν προτύπων κατά τήν ἐποχή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καί τή σύγχρονη κοινωνία». Ἐκδ. Ἀριστ. Παν/μίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2002.

473. Σέ ἕναν νέο πού ἦταν ἔτοιμος νά αὐτοκτονήσει, γιατί ἦταν νόθος καί ἀντιμετώπιζε τήν κατακραυγή τῆς κοινωνίας λέγει: «Παιδί μου... δέν τό γνωρίζεις ὅτι ὅσοι δέν ἔχουν σάν καί σένα πατέρα, σκύβει ὁ Ἐσταυρωμένος, ὁ Κύριος καί τόν υἱοθετεῖ; Καί τόν Κύριό μας τόν εἶπαν οἱ Φαρισαῖοι νόθο... Ἐγώ παιδί μου ἕνας ἐλάχιστος κληρικός... σέ ἀναλαμβάνω... Θά μέ θεωρεῖς γονέα... Θά γράψω γιά νά σέ ἀποστείλω εἰς Αἴγυπτον. Εἰς τήν μεγαλούπολιν τοῦ Καΐρου. Ἐννοεῖται εἰς φιλικά πρόσωπα...». Στή συνέχεια καί ἀφοῦ μίλησε μέ τήν μητέρα τοῦ παιδιοῦ τακτοποίησε ὅλες τίς λεπτομέρειες τό παιδί ἀναχώρησε μέ τό καράβι γιά τήν Αἴγυπτο. Ἐκεῖ πού θά πήγαινε θά δούλευε σέ φιλικά χέρια καί θά σπούδαζε στά περίφημα σχολεῖα τῆς κοινότητος. Τό ἴδιο σκηνικό περίπου ἐπαναλαμβάνεται καί μέ μιὰ ἐφηβη πού ὁ πατέρας της σκότωσε καί ἡ ἴδια μαζί μέ τήν μητέρα της καί τίς δύο ἀδελφές της ἀντιμετωπίζουσιν καί τήν κοινωνική κατακραυγή καί βιοποριστικό πρόβλημα. Τά δύο περιστατικά περιγράφονται μέ λεπτομέρειες στό βιβλίο τοῦ Σ. Χονδροπούλου, Ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, Ὁ Ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς, ἀφηγηματική βιογραφία, ἔκδ. Γ', Ἐκδ. Ἱ. Μ. Ἀγ. Τριάδος Αἰγίνης, σσ. 83-87.

474. Ὁ.π. σσ. 113-115.

«ἀπέιλησε» μάλιστα ὅτι ἂν δέν ἔχουν συμφιλιωθεῖ μέχρι τό μεσημέρι ἡ ποιή αὐτή θά ἐπεκταθεῖ. Μέ τήν στάση αὐτή προκάλεσε συντριβή καί εἰλικρινή μεταστροφή στίς καρδιές τῶν ἐφήβων μέ τήν παραπτωματική συμπεριφορά. Προκάλεσε ὅμως συγκίνηση καί μαλάκωσε τήν σκληροκαρδία καί πολλῶν ἄλλων, πού πλέον δέν τόν φοβοῦνταν ὡς ἐξουσία ἀλλά τόν σέβονταν ὡς πνευματικό ὁδηγό.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στό τρίτο αὐτό κεφάλαιο ὑποστηρίχθηκε μέ ἐπιχειρήματα ὅτι τό ἐγχείρημα τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου στά πλαίσια τοῦ Σχολείου θά πρέπει νά βασισθεῖ σέ κάποιες ἀρχές. Ἐκείνη πού προηγεῖται μεθοδολογικά ἀσφαλῶς εἶναι ἡ ἀρχή τῆς συνεργασίας τῶν θεολόγων ἐπιστημόνων μέ τίς ἄλλες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες, ὅπως συνήθως λέγονται. Πρῶτο δείγμα τῆς συνεργασίας αὐτῆς ὁ καθορισμός τῶν ἀρχῶν τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου, πού στηρίχθηκε τόσο στή θεολογική μας Παράδοση ὅσο καί στά δεδομένα τῆς Παιδαγωγικῆς καί τῆς Συμβουλευτικῆς ἐπιστήμης. Διευκρινίσθηκε ὅτι μιά βασική σταθερά πού ὀφείλει νά προσδιορίζει καί νά διαφοροποιεῖ τή συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ἀπό τίς ἄλλες συμβουλευτικές ὑπηρεσίες εἶναι ἡ ἀνθρωπολογία της. Αὐτή ἐκφράζει καί τήν ὀρθόδοξη πρόταση ζωῆς, τήν ὁποία προτείνει ὡς ἄξονα ἀναφορᾶς ἡ παρούσα μελέτη.

Ἡ ἀρχή τῆς ἐξατομίκευσης ἔχει ἀποφασιστικῆς σημασίας ἐπίδραση στή συμβουλευτική σχέση θεολόγου-συμβούλου μέ τόν μαθητή. Ὁ κάθε μαθητής εἶναι ἓνα ἀνεπανάληπτο πρόσωπο καί πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται ὡς ξεχωριστή καί μοναδική περίπτωση. Ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ὀφείλει νά προσαρμόζεται στίς ἀνάγκες τοῦ συμβουλευόμενου μαθητῆ, ἀφοῦ ἡ θρησκευτικότητα, ἰδιαιτέρως κατά τήν περίοδο τῆς ἐφηβείας, συνιστᾷ μιά περίπλοκη ψυχική λειτουργία πού ἀπαιτεῖ λεπτούς παιδαγωγικούς χειρισμούς.

Ἡ ὑγίης πίστη εἶναι τό κέντρο τῆς «ὀδηγητικῆς» τοῦ θεολόγου, πού θά βοηθήσει τό μαθητή στή διαμόρφωση μιᾶς προσωπικότητας μακριά ἀπό νοσηρές καταστάσεις. Ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου στό χῶρο τοῦ Σχολείου εἶναι νά κατά πρῶτο λόγο νά ἐντοπίσει καί νά διορθώσει ἀποκλίσεις στή θρησκευτική ζωή καί συμπεριφορά, ὅπως θρη-

σκαιομανία, τυπολατρία, θρησκευτική φοβία, κ.ἄ. Ἐπιπλέον ὁ θεολόγος πού φιλοδοξεῖ νά γίνει σύμβουλος τῶν νέων σήμερα πρέπει νά ἀσχοληθεῖ ἀκόμη πιό οὐσιαστικά μέ τά καντά καθημερινά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καί ἰδίως τῶν νέων.

Γιά νά μπορέσει νά ἀναδειχθεῖ κάποιος καθηγητής σέ σύμβουλο γιά τούς ἐφήβους θά πρέπει πρῶτα νά φροντίσει νά δημιουργήσῃ μιὰ θετική ἀτμόσφαιρα μέσα στήν τάξη. Ἡ σύμπνοια, ἡ συμπάθεια καί ἡ γνησιότητα εἶναι βασικές ἀρχές γιά τήν συμβουλευτική σχέση καί ὑπαγορεύονται τόσο ἀπό τήν Πατερική μας Παράδοση ὅσο καί ἀπό τήν προσωποκεντρική συμβουλευτική τοῦ Carl Rogers. Ἡ παιδαγωγική ὅπως καί ἡ συμβουλευτική σχέση στηρίζεται στήν ἀμοιβαία ἀγάπη μαθητῆ καί καθηγητῆ-συμβούλου, ὅπως θά μᾶς ἔλεγε καί ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Στήν «τέχνη» τῆς ἀγάπης μυεῖ τόν κάθε πνευματικό ὁδηγό, ἄρα καί τό θεολόγο, μέ τόν καλύτερο τρόπο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στόν ὕμνο τῆς Ἀγάπης, πού μᾶς παραθέτει στό 13ο κεφάλαιο τῆς Α΄ Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς. Ἄκρως σημαντικές, γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου, εἶναι καί οἱ θέσεις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, πού μιλοῦν γιά τήν ἱερότητα τῆς σχέσης μεταξύ συμβούλου καί συμβουλευομένου καί γιά τή σχέση ἀγάπης μεταξύ τῶν προσώπων πού πρέπει νά προϋπάρχει.

Ἡ συμβουλευτική-καθοδήγηση τῶν θεολόγων δέν πρέπει νά μετατρέπεται οὔτε σέ θρησκευτική προπαγάνδα οὔτε σέ πλύση ἐγκεφάλου. Γιά κάθε ζήτημα ὁ διάλογος ἐνδείκνυται ὡς ὁ κυριότερος τρόπος προσέγγισης τῶν θεμάτων ἀπό τό θεολόγο σύμβουλο, πού ἔχει ὡς ἀποστολή νά ὁδηγεῖ σέ ὑγιεῖς προβληματισμούς χωρὶς νά ἐπιβάλλει συγκεκριμένες λύσεις. Ὅφειλε ὁ θεολόγος-σύμβουλος νά ἀντιμετωπίζει ἀρνητικά τήν ἀπόλυτα κατευθυντική καί χωρὶς τῆ συναίνεση τοῦ μαθητῆ ἐπιβαλλόμενη καθοδήγηση, πού ἀρνεῖται τό δικαίωμά του γιά αὐτονομία καί αὐτοπροσδιορισμό. Τόσο οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ὅσο καί οἱ σύμβουλοι προσωποκεντρικῆς κατεύθυνσης διακηρύσσουν τό δικαίωμα τῆς αὐτονομίας καί ἐλευθερίας τοῦ συμβουλευομένου.

Ὁ ρόλος τοῦ θεολόγου-συμβούλου ἐπιπλέον εἶναι νά καταστήσει τούς μαθητές του ὑπεύθυνους ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους, ἀπέναντι στό ἔργο τους, ἀπέναντι στήν οἰκογένεια καί τήν κοινότητά τους. Μιά τέτοια συμβουλευτική φαίνεται νά ἐφαρμόζε καί ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσό-

στομος. Ἡ Ἀγωγή ὑπευθυνότητας καί ἡ ἀντίστοιχη συμβουλευτική καθοδήγηση φαίνεται νά ταιριάζει πάρα πολύ καί μέ τό ρόλο τοῦ θεολόγου καί μέ τούς σκοπούς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση.

Οἱ κάθε εἶδους ἀπορίες τῶν παιδιῶν στά θέματα πού θίγουν πρέπει νά ἀντιμετωπίζονται μέ ἰδιαίτερο σεβασμό ἀλλά καί κατανόηση, ἀνοχή καί παραδοχή. Ἐπίσης ὀφείλει ὁ θεολόγος καθηγητής νά δείχνει ἀνοχή καί κατανόηση ἀκόμη καί γιά τίς ἀκραῖες ἀμφισβητήσεις γιά τό Θεό καί «προκλητικές» ἀπορίες τῶν ἐφήβων. Ὡς σύμβουλος τῶν νέων γνωρίζει ὅτι ὁ ἔφηβος διέρχεται ἀπό τό μεταβατικό στάδιο τῶν ἀμφιβολιῶν ἀκόμη καί τῆς ἄρνησης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποστολή του εἶναι νά ἀπορροφάει τούς κραδασμούς καί τίς συναισθηματικές ἐκρήξεις τοῦ ἐφήβου χωρίς βέβαια νά ταυτίζεται μέ αὐτές.

Στή συμβουλευτική ἔχουν θέση ἡ εὐρηματικότητα στήν καθοδήγηση καθώς καί τό παιδαγωγικό χιοῦμορ. Σύγχρονοι γέροντες ἐφάρμοσαν στή συμβουλευτική τους τό χιοῦμορ καί τό τάκτ μέ μεγάλη ἐπιτυχία. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καλεῖ τούς παιδαγωγούς νά ἐπινοοῦν τρόπους πολύ χαριτωμένους εἰδικά ὅταν πρόκειται νά συμβουλευσοῦν εὐαίσθητες νεαρές ὑπάρξεις.

Ἐπιπλέον ἡ στάση τοῦ θεολόγου συμβούλου ὀφείλει νά εἶναι στάση ὑποδοχῆς γιά ὅλους. Ἡ καθολικότητα καί οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὑποχρεώνει ὅλους τούς θεολόγους, συμβούλους τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς σέ μιᾶ προσωπική σχέση μέ κάθε μαθητή ἀπό τόν πιό πιστό μέχρι τόν πιό ἀδιάφορο, ἄπιστο ἢ πολέμιο τῆς πίστεως. Φυσικά ἐδῶ ἔχουν θέση καί οἱ ἀλλοδαποί, ἀλλοθρησκοί ἢ ἀλλόδοξοι μαθητές, πού θά θελήσουν νά ἀκούσουν τή συμβουλή ἢ τήν ὑπόδειξη τοῦ θεολόγου τοῦ σχολείου τους. Ἡ ἀνιδιοτελής καί χωρίς δογματισμούς προσφορά τῆς συμβουλευτικῆς ὑποστήριξης σέ ὅποιον ζητήσει βοήθεια ὀφείλει νά εἶναι κανόνας καί στάση ζωῆς γιά τό λειτουργό τῆς θεολογίας καί τῆς συμβουλευτικῆς. Εἶναι ἐπιβεβλημένο ὁ θεολόγος σύμβουλος τίς στιγμές τῆς ἀνάγκης τοῦ μαθητῆ γιά βοήθεια νά μὴν τίς χρησιμοποιήσει γιά νά τοῦ κάνει «κατήχηση» ἢ νά τοῦ ζητήσει νά «ἀποταχθεῖ» τά «πιστεῶ» του.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου στούς πιστούς μαθητές δέν θά ὑποκαταστήσει οὔτε τήν καθοδήγηση τοῦ ἱερέα-πνευματικοῦ ἢ τοῦ κατηχητῆ. Ἄν διαπιστώσει ὁ σύμβουλος ὅτι κάποιος μαθητής

ἔχει ἀνάγκη ἀπό τέτοιου εἴδους καθοδήγηση θά πρέπει νά τούς παραπέμψει σέ δόκιμους πνευματικούς καί κατηχητές. Εὐχῆς ἔργον θά ἦταν ἡ παραπομπή νά γίνεται καί ἀπό τούς κατηχητές καί τούς ἱερεῖς πρὸς τὸ θεολόγο. Ἀκόμη καί ἀπό θεολόγο σέ θεολόγο ἢ κατηγητὴ ἄλλης εἰδικότητας, ὅταν διαπιστώνει κανεὶς ὅτι δέν ἐπαρκεῖ σέ κάποια περίπτωση. Ἡ ἀρχὴ τῆς παραπεμπτικότητος καί τῆς συνεργασίας εἶναι μιὰ πολὺ βασικὴ ἀρχὴ στὸ χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς.

Γιὰ σοβαρὰ θέματα ἐπιβάλλεται ἡ συνεργασία τοῦ θεολόγου μὲ ἄλλα κέντρα ἢ φορεῖς συμβουλευτικῆς παρέμβασης. Ὁ θεολόγος ὀφείλει ἀρκετὲς φορὲς νά συνεργασθεῖ –ἀνάλογα μὲ τὸ πρόβλημα– μὲ ἄλλους φορεῖς καί πρόσωπα ὅπως: ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν, οἱ γονεῖς, ἡ ἐνορία, ὁ σχολικὸς ψυχολόγος (ὅπου ὑπάρχει), οἱ διάφορες ὑπηρεσίαι ἰατρικῆς, κοινωνικῆς καί ψυχολογικῆς ὑποστήριξης. Ὁ συνετὸς σύμβουλος ξέρεει τὰ ὄριά του καί τίς δυνατότητές του, γι' αὐτὸ καί συχνά παραπέμπει στοὺς ἀρμόδιους. Δέν ἔχει τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι διαθέτει συμβουλευτικὴ αὐτάρκεια.

Ἡ ἀρχὴ τῆς συνεργασίας ὁμως ἐπιβάλλεται καί στή σχέση μὲ τὸ συμβουλευόμενον μαθητὴ. Ἡ συμβουλευτικὴ παρέμβαση τοῦ κάθε ἐκπαιδευτικοῦ τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης ὀφείλει νά γίνεται μόνον μὲ συνεργασία τῶν δύο μερῶν, δηλαδή μαθητῆ καί καθηγητῆ. Ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ συμβουλευτικὴ ἐξ ὀρισμοῦ προϋποθέτει μιὰ τέτοια σχέση. Ἡ σύγχρονη μορφή τῆς συμβουλευτικῆς ἄλλωστε ἔχει περισσότερο τὴ μορφή τῆς σύσκεψης καί λιγότερο τῆς χειραγώγησης.

Ὁ θεολόγος σύμβουλος ἐκτός ἀπὸ στήριξη σέ δυσκολίες καί προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ὁ ἔφηβος μπορεῖ νά τοῦ προτείνει καί μιὰ «στάση ζωῆς». Σέ ἀτμόσφαιρα ἐλευθερίας καί ἐφόσον τοῦ ζητηθεῖ, μπορεῖ νά τοῦ προτείνει τίς ἀξίες τῆς πίστεως. Ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς ἄλλωστε κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο δέν εἶναι ἐξουσιαστής ἀλλὰ σύμβουλος. Ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου ἄλλωστε εἶναι καί ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητῆ, δηλαδή ἡ διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς «θρησκευτικῆς ταυτότητας» ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ μαθητὴ. Αὐτὴ ἡ «στάση ζωῆς», πού φαίνεται νά διαπερνάει ὅλη τὴ θεολογικὴ μας παράδοση, τὴ συναντᾶμε καί στίς σύγχρονες θεωρίαι τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς συμβουλευτικῆς, τῆς ποιμαντικῆς συμβουλευτικῆς. Ὁ πλουραλισμὸς, οἱ κυριαρχοῦσαι ἀντιλήψεις καί οἱ ἀνάγκες τῆς σύγχρονης κοινωνίας, μᾶς ὁδηγοῦν σέ ἕνα πρότυπο συμβούλου-παιδαγωγοῦ, πού προτιμᾶει νά συντονίζει μᾶλλον καί νά

ἐνθαρρύνει τούς μαθητές, ἀποφεύγοντας κατά τό δυνατόν τό ρόλο τοῦ «καθοδηγητῆ αὐθεντία».

Βέβαια ὁ στόχος τοῦ θεολόγου συμβούλου δέν εἶναι οὔτε ἀπλῶς νά τόν βοηθήσει στίς ἐπαγγελματικές του ἐπιλογές οὔτε μόνο νά τόν στηρίξει στή λήψη κάποιων ἀποφάσεων καί στό ξεπέρασμα κάποιων δυσκολιῶν. Ὁ θεολόγος κυρίως θά βοηθήσει τό νέο, ἄν θέλει, νά ἀνακαλύψει πῶς νά ζεῖ «κατά Θεόν», δηλαδή ἀληθινά. Ὁ ἀληθινός τρόπος ζωῆς ἀγκαλιάζει ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ σημερινοῦ νέου, τίς ἀγωνίες, τίς ἀναζητήσεις, τούς στόχους του. Τό προσωπικό του «σενάριο ζωῆς» τό διαμορφώνει ὁ κάθε νέος ξεχωριστά σύμφωνα μέ τίς ἀξίες ζωῆς τῆς πίστεώς μας καί τίς προσωπικές του ἀναζητήσεις.

Ὁ κόσμος μας εἶναι γεμάτος ἀπό ἀκατάλληλους γιά τό ἔργο αὐτό «θρησκευτικούς καθοδηγητές» καί κάθε εἶδους ψευτο-συμβουλάτορες, πού ἔχουν ἀνάγκη καί ἐπιζητοῦν ἀνάπηρα πνευματικά καί ἠθικά ἄτομα γιά νά τά «κατευθύνουν» ὡς ρομπότ. Οἱ θεολόγοι σύμβουλοι πρέπει νά προειδοποιήσουν τούς μαθητές τους ὅτι ὑπάρχουν σήμερα πολλοί ψευτοσύμβουλοι, οἱ ὁποῖοι βλάπτουν σοβαρά τήν ὑγίή πίστη ἀλλά καί τήν προσωπικότητα τῶν συμβουλευομένων τους. Ὑπάρχουν ὅμως καί τά αὐθεντικά πρότυπα θρησκευτικῶν συμβούλων, τόσο οἱ Ἅγιοί μας ὅσο καί πρόσωπα πού ἔζησαν πρόσφατα (ὅπως οἱ Γέροντες Ἰάκωβος, Παῖσιος, Πορφύριος) πού ἀποτελοῦν φάρους ὑγιοῦς πίστεως καί ὁδοδείκτες ἑνός ὀρθοῦ τρόπου ζωῆς.

Συχνά ὁ σύμβουλος ὀφείλει νά σιωπᾷ ἢ νά ἀρνεῖται τή βοήθειά του, ὅπου βλέπει ὅτι δέν μπορεῖ ἢ δέν ἐπαρκεῖ γιά νά συμβουλευεῖ κάποιον μαθητή. Ὁ θεολόγος οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νά ἐπιδιώκει νά συμβουλεύει σέ ὅλα τά θέματα. Στόχος τοῦ θεολόγου παιδαγωγοῦ εἶναι σταδιακά νά παραμερίζει, ὥστε ὁ συμβουλευτικός του ρόλος νά γίνεται περιττός, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ συμβουλευόμενος μαθητής θά ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη τῆς καθοδήγησής του.

Μέ ἰδιαίτερη διακριτικότητα καί σεβασμό γιά τούς νέους, ὁ θεολόγος σύμβουλος, θά πρέπει νά ἐνεργήσει γύρω ἀπό θέματα, προβλήματα καί ἀπορίες τῶν νέων πού ἀφοροῦν στό γενετήσιο ἔνστικτο. Ἡ θέση τοῦ σεβασμοῦ τοῦ σώματος, τά ἰδανικά τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, θά παρουσιαστοῦν μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά μή παραχαράσσονται οἱ θέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς ἀλλά καί νά μήν πληγώσουν ἐκείνη τήν μερίδα τῶν νέων πού γιά λόγους προσωπικούς, κοινωνικούς, οἰκογενειακούς ἔχουν

πάρει ἄλλη πορεία στό ζήτημα αὐτό. Γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο οἱ ἀπορίες τέτοιου εἴδους νά ἀπαντῶνται ἀτομικά καί ὄχι μέσα στήν τάξη.

Ἡ Ἁγία Γραφή, ἡ Παράδοσή μας καί οἱ Ἅγιοι ἀποτελοῦν ἀθθεντικούς καθοδηγητές καί παιδαγωγούς ζωῆς γι' αὐτό καί μποροῦν νά ἀξιοποιηθοῦν ἀπό τοὺς θεολόγους καί ὡς πρότυπα συμβούλων. Ἀξεπέραστο πρότυπο συμβούλου εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Γιὰ νά δημιουργήσει μιὰ οὐσιαστική σχέση μέ τό μαθητή του ὁ θεολόγος πρέπει νά ἀκολουθεῖ τό πρότυπο τῆς συμβουλευτικῆς σχέσης τοῦ Κυρίου. Ἡ προσωποκεντρική συμπεριφορὰ τοῦ Χριστοῦ ξέφευγε ἀπό μιὰ ἀντίληψη, ὅπου προτεῦσασα θέση εἶχε ἡ συμβουλή. Κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του ἦταν πάντα ὁ συμβουλευόμενος καί ὄχι ἡ συμβουλή ἐνῶ οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς συμβουλευομένους δέν ἦταν στερεοτυπικές. Τό κέντρο τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου καθηγητῆ πρέπει νά εἶναι ὁ συμβουλευόμενος μαθητής, ἐνῶ παράλληλα θά πρέπει νά ἀποφεύγεται ἡ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων στερεοτυπικῶν συμβουλῶν σέ κάθε μαθητή ἀδιακρίτως.

Οἱ συνομιλίες τοῦ Χριστοῦ φανερώνουν τόν ξεχωριστό καί μοναδικό τρόπο πού πλησίαζε καί καθοδηγοῦσε τόν καθένα. Ἡ εἰλικρινῆς σχέση μέ τό μαθητή καί τό πραγματικό ἐνδιαφέρον τοῦ καθηγητῆ γι' αὐτόν, κατά τό παραπάνω πρότυπο τοῦ Κυρίου, θά καταστήσει δυνατὸ ἓνα συμβουλευτικό διάλογο καθηγητῆ-μαθητῆ, πού θά μπορέσει νά στραφεῖ γύρω ἀπὸ ὀρόσημα πού καθορίζουν τὴν ὑπαρξή τους. Γιὰ νά πραγματοποιηθεῖ ὁμως ἡ σχέση αὐτή, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νά εἶναι καί μιὰ συνάντηση ζωῆς, πρέπει νά ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνες τῆς ἀμφίδρομης ἐπικοινωνίας.

Ὁ θεολόγος σύμβουλος μπορεῖ νά ἀντλήσει πολλά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παραβολή τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ (Λουκ. 15, 11-32), ἡ ὁποία προσφέρει ἓνα μοναδικό τρόπο συμβουλευτικῆς προσέγγισης τῶν νέων. Ὁ θεολόγος-σύμβουλος, ὅπως ὁ φιλεύσπλαχνος Πατέρας τῆς παραβολῆς, εἶναι αὐτός πού βοηθάει στή λήψη τῶν ἀποφάσεων καί ὄχι αὐτός πού ἐπιβάλλει κάποιες ἀποφάσεις, αὐτός πού συμπεριφέρεται μέ ἀξιοπρέπεια καί σεβασμὸ σέ ὅλους τοὺς μαθητές ἀκόμη καί σ' αὐτοὺς πού ἔχουν παραπτωματική συμπεριφορὰ ἢ πολὺ χαμηλές ἐπιδόσεις. Ὁ σύμβουλος, ὅπως ὁ σπλαχνικός Πατέρας, πρέπει νά κατεβεῖ ἀπὸ τό ὕψος τῆς ἀθθεντίας ἢ τῆς ἐξουσίας του καί ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἀνοχή, ἀκόμη καί στόν ἀναιδή μαθητή, νά σκύψει στό πρόβλημά του.

Πρότυπο θεολόγου-συμβούλου γιὰ νέους μαθητές ὑπῆρξε καί ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις στή-

ριξε ως σύμβουλος μέ ένσυναίσθητη κατανόηση έφήβους, πού ήταν απογοητευμένοι και βρίσκονταν σέ δεινή θέση. Τούς έδωσε διεξόδους εκεί πού όλα φαίνονταν νά έχουν τελειώσει. Μέ συγκεκριμένη στάση του άπέναντι σέ παρεκτροπές έφήβων μαθητών προκάλεσε συγκίνηση και μαλάκωσε τήν σκληροκαρδία τών ύπαιτίων και πολλών άλλων συμμαθητών τους.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Α. Μορφές ἄσκησης τῆς συμβουλευτικῆς στό σημερινό σχολεῖο

Ἡ συμβουλευτική σήμερα ἀντιπροσωπεύεται στό Ἑλληνικό Σχολεῖο τόσο ἀπό ἐξειδικευμένους ἐπιστήμονες ὅσο καί ἀπό ἐκπαιδευτικούς μέ εἰδική κατάρτιση ἢ ἐξειδίκευση. Σέ κάποια σχολεῖα (κυρίως ιδιωτικά καί σέ ἐλάχιστα δημόσια) ὑπάρχουν οἱ εἰδικοί (σύμβουλοι, ψυχολόγοι, σχολικοί ψυχολόγοι⁴⁷⁵ κ.ἄ.) πού ἀσκοῦν ἀποκλειστικά τό ἔργο τοῦ σχολικοῦ συμβούλου χωρίς νά ἐμπλέκονται στήν ἐκπαιδευτική διαδικασία⁴⁷⁶. Ἀκόμη ὑπάρχουν ἐκπαιδευτικοί πού ἐμπλέκονται στή συμβουλευτική ἐπειδή ἀσχολοῦνται (παράλληλα μέ τό γνωστικό ἀντικείμενο πού διδάσκουν) μέ τό Σχολικό Ἐπαγγελματικό Προσανατολισμό⁴⁷⁷ καί τά εἰδικά προγράμματα Ἀγωγῆς Ὑγείας⁴⁷⁸.

475. Γιά περισσότερα βλ. Χ. Χατζηχρήστου, Ἀ. Γκαρῆ, Γ. Γεωργουλέας, Ν. Λυκισάκου, Ἀ. Μπακοπούλου, Ἰ. Μπαφίτη καί Ἀ. Βαῖτση, Πρόγραμμα ψυχοκοινωνικῆς ὑποστήριξης - συμβουλευτικῆς παρέμβασης, Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 1999. Ἐπίσης Χ. Χατζηχρήστου, Προγράμματα ψυχοκοινωνικῆς στήριξης μαθητῶν: Ἡ ἐλληνική ἐμπειρία στό Ἀ. Καλαντζῆ - Ἀζίζι καί Ἡ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια) Θέματα ψυχικῆς ὑγείας παιδιῶν καί ἐφήβων, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 35-56.

476. Παράδειγμα τέτοιο βλ. Μ. Παναγιώτου, Ψυχολογική παρέμβαση σέ παιδιά καί ἐφήβους στό πλαίσιο τοῦ Σχολείου: Μιά διεπιστημονική προσέγγιση, Ἀ. Καλαντζῆ - Ἀζίζι καί Ἡ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια) 2000, σ. 57-75. Ἀκόμη βλ. Γ. Κωνσταντινίδου, Συμβουλευτικός Σταθμός Δήμου Κερασινίου: Ἡ συνεργασία μέ τά Σχολεῖα τῆς Περιοχῆς, ὀ.π. σσ. 77-86.

477. Μέ τό νόμο 2525/1997 (ἄρθρο 10) ὁ Σχολικός Ἐπαγγελματικός Προσανατολισμός (ΣΕΠ) πλέον προσφέρεται ὡς συμβουλευτική διαδικασία. Μάλιστα στίς ἔδρες τῶν νομῶν ὅλης τῆς χώρας ἰδρύθηκαν 68 **Κέντρα Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ** (ΚΕ.ΣΥ.Π), ἐνῶ σέ 200 σχολικές μονάδες τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης ἰδρύθηκαν καί θά λειτουργήσαν πιλοτικά **Γραφεῖα Συμβουλευτικῆς καί Σχολικοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ**. Τά Γραφεῖα αὐτά στελεχώνονται ἀπό Συμβούλους Καθηγητές ΣΕΠ. Βλ. Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, Τομέας ΣΕΠ, Ἐτοιμάζομαι γιά τή ζωή, ΣΕΠ βιβλίο γιά τόν Καθηγητή, Ἐκδ. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 1999, σσ. 7-19.

478. Ἔνα τέτοιο Πρόγραμμα Ἀγωγῆς Ὑγείας εἶναι καί αὐτό πού ἀφορᾷ στήν

Άξίζει να μνημονεύσουμε στο σημείο αυτό την προσπάθεια που γίνεται τα τελευταία χρόνια για τη δημιουργία στίς έδρες των Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης Συμβουλευτικών Σταθμών Νέων (Σ.Σ.Ν.) άρχής γενομένης από το 1990⁴⁷⁹. Τα Προεδρικά διατάγματα του 1993⁴⁸⁰ των Σ.Σ.Ν. προέβλεπαν σε κάθε σταθμό εκτός από τον Υπεύθυνο και 2 ψυχολόγους και 2 κοινωνικούς λειτουργούς σε 9 Διευθύνσεις Δ/θμιας Εκπ/σης. Τό 1998 με Προεδρικό Διάταγμα τροποποιούνται και συμπληρώνονται οι διατάξεις για τη λειτουργία⁴⁸¹ Σ.Σ.Ν. και αυξάνονται σε 15 οι Διευθύνσεις στίς οποίες θά λειτουργήσουν. Οι Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων εκτάκτως άρχισαν να πρωτολειτούργουν με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων τό Σεπτέμβριο του 1999⁴⁸², σε 6 Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης, για να βοηθήσουν στην ψυχολογική στήριξη των μαθητών και των οικογενειών τους, που επλήγησαν από τον τότε πρόσφατο σεισμό. Από τό Σεπτέμβριο του 2001 όρίστηκαν Υπεύθυνοι των Σ.Σ.Ν. 15 άποσπασμένοι εκπαιδευτικοί (πού είχαν και πτυχίο ψυχολογίας ή σεμιναριακή επίμόρφωση) ως υπεύθυνοι των Σ.Σ.Ν. με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας σε 15 Διευθύνσεις Δευτεροβάθμιας Έκπαί-

Σεξουαλική Άγωγή. Τό Πρόγραμμα είναι υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Έθνικης Παιδείας και Θρησκευμάτων Διεύθυνση Σπουδών Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης, Γραφείο Άγωγής Υγείας και τό Έθνικό Ίδρυμα Νεότηας. Τό βιβλίο που κυκλοφόρησε τό 2000 πειραματικά είχε ως φορέα τό Έλληνικό Σεξολογικό Ίνστιτούτο και συγγραφείς τους Κ. Γκοτζαμάνη και Ζ. Παπαθανασίου. Τίτλος του «Σεξουαλική Άγωγή και Διαφυλικές Σχέσεις, ηλικία 15-18 ετών, βιβλίο του μαθητή», Άθήνα 2000.

479. Η άρχή έγινε τό 1990 με τη δημοσίευση του Νόμου 1894, ΦΕΚ άρ. φ. 110, 27-8-1990.

480. Υπουργική Απόφαση Γ2/806 ΦΕΚ άρ. φ. 134, 5-3-1993 για την Ίδρυση, όργάνωση και λειτουργία Σ.Σ.Ν. Επίσης στο Προεδρικό διάταγμα 445, ΦΕΚ άρ. φ. 185, 7-10-1993, προβλεπόταν η σύσταση των θέσεων των Σ.Σ.Ν. και η διαδικασία πλήρωσης των θέσεων.

481. Προεδρ. Διάταγμα 390, ΦΕΚ άρ. φ. 270, 3-12-1998.

482. Απόφαση Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων για την Έκτακτη έναρξη λειτουργίας των Σ.Σ.Ν. του Λεκανοπεδίου Άττικής, Άρ. Πρωτ. Γ2/4116, 15-9-1999.

δευσης⁴⁸³. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 2002 μέ ἀπόφαση τοῦ Ὑπ. Παιδείας⁴⁸⁴ καί Ὁρθοσκευμάτων ἀποφασίστηκε γιά τή λειτουργία τῶν 15 Σ.Σ.Ν.⁴⁸⁵ ἡ ἀπόσπαση σέ κάθε ἕναν ἀπό τούς ἰδρυθέντες Σταθμούς 2 ἐκπαιδευτικῶν φιλολόγων, οἱ ὁποιοί ἔχουν ἀποκτήσει πτυχίΟ Ψυχολογίας τοῦ Φ.Π.Ψ., δύο ἐκπαιδευτικῶν μέ τήν εἰδικότητα τοῦ «κοινωνικοῦ λειτουργοῦ», 1 ἱατροῦ μέ τήν εἰδικότητα Παιδοψυχιάτρου ἢ ψυχιάτρου.

Κατά τήν πιό πάνω αὐτή ἀπόφαση ἔργο τῶν ἐκπαιδευτικῶν (ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ Ὑπευθύνου Ἐκπαιδευτικοῦ) πού θά στελεχώσουν τούς Συμβουλευτικούς Σταθμούς Νέων (Σ.Σ.Ν.) εἶναι:

- Ἡ ἐφαρμογή, στήριξη καί παρακολούθηση προγραμμάτων Ψυχικῆς Ὑγείας γιά τούς μαθητές, ἡ παραγωγή καί διανομή ἐκπαιδευτικοῦ ὕλικοῦ, ἡ συνεχῆς ἐνημέρωση καί ἐπιμόρφωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἰδιαίτερα αὐτῶν πού ἐφαρμΟζουν σχετικά προγράμματα, καθὼς καί ἡ ἀξιολόγηση σέ τακτά διαστήματα τῶν ἀποτελεσμάτων ἐφαρμογῆς τῶν προγραμμάτων σέ ἐπίπεδο σχολείου καί Νομοῦ.
- Ἡ ψυχοκοινωνική κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῶν σχολικῶν μονάδων. Οἱ Σ.Σ.Ν. ἔχουν τή δυνατότητα ἐντοπισμοῦ, διάγνωσης, βραχείας ψυχολογικῆς παρέμβασης καί παραπομπῆς τῶν περιπτώσεων μαθητῶν πού χρῆζουν ἰδιαίτερης ψυχολογικῆς ἀντιμετώπισης. Στά πλαίσια αὐτά παρέχουν καί Συμβουλευτική Γονέων. Παράλληλα ἀσκοῦν προληπτική παρέμβαση στά πλαίσια στήριξης τῆς οἰκογένειας καί κινητοποίηση τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν φορέων μέσω τοῦ Σχολείου.
- Εὐαισθητοποίηση τῆς εὐρύτερης κοινότηας σέ θέματα Ψυχικῆς Ὑγείας.
- Μποροῦν νά παρευρίσκονται σέ παιδαγωγικές συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου τῶν διδασκόντων τῶν Σχολείων.

483. Ἀπόφαση γιά τήν Τοποθέτηση Ὑπευθύνων 16 Συμβουλευτικῶν Σταθμῶν Νέων (Σ.Σ.Ν.) ἀρ. Πρωτ. Γ2/4493, 24-8-2001.

484. Ἀπόφαση Ὑπουργείου Παιδείας γιά τήν στελέχωση τῶν 15 Σ.Σ.Ν. ἀρ. πρωτ. 10033/Γ7 27-9-2002.

485. Οἱ Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων πού ἰδρύθηκαν εἶναι 7 στίς Διευθύνσεις Δ/θμιας Ἐκπ/σης στό Λεκανοπέδιο Ἀττικῆς, 2 στίς Διευθύνσεις τῆς Θεσσαλονίκης, καί ἀπό 1 στίς Διευθύνσεις Δ/θμιας Ἐκπ/σης Ἰωαννίνων, Λάρισας, Ἀχαΐας, Ρεθύμνου, Ἡρακλείου Κρήτης καί Σάμου.

- Αναπτύσσουν συνεργασίες με αρμόδιους και συναρμόδιους φορείς για την εφαρμογή προγραμμάτων ψυχικής υγείας.

Στό σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι σήμερα υπάρχουν 5 Μεταπτυχιακά Προγράμματα στή χώρα μας, που ασχολούνται με ψυχοπαιδαγωγικά θέματα και συμβουλευτική μαθητών, και έτοιμάζουν εξειδικευμένα στελέχη για την εκπαίδευση ή επιμορφώνουν εν ενεργεία δασκάλους και καθηγητές (κυρίως για το ΣΕΠ)⁴⁸⁶. Είναι άδικο όμως μέσα σε τόσες συμβουλευτικές προσεγγίσεις και εξειδικεύσεις να παραμερίζεται ο θεολόγος παιδαγωγός και μιά πλούσια συμβουλευτική θεολογική παράδοση και εμπειρία αιώνων. Ο θεολόγος εκπροσωπώντας την Όρθοδοξη Θεολογική Παράδοση έχει και αυτός τη θέση του ανάμεσα στους άλλους συμβούλους του Σχολείου. Πολλοί λόγοι συνηγορούν σε αυτό το αίτημα.

Στό χώρο του Σχολείου υπάρχουν πολλές δυνατότητες εφαρμογής της Συμβουλευτικής⁴⁸⁷. Είναι σύνηθες ή Συμβουλευτική να ασκείται μέσω εκπαίδευσης και αγωγής, ενώ για τους σκοπούς της Έκπαίδευσης και Άγωγής⁴⁸⁸ (πολλές φορές αν όχι πάντα) είναι αναγκαία ή συμβουλευτική

486. Πρόκειται για τά έξης Προγράμματα: 1ον Σχολική Ψυχολογία, Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών. 2ον Συμβουλευτική και Έπαγγελματικός Προσανατολισμός, Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών. 3ον Σχολική και Έξελικτική Ψυχολογία, Τμήμα Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 4ον Ψυχοπαιδαγωγική Συμβουλευτική και Ειδική Άγωγή, Τμήμα Παιδαγωγικό Δημοτικής Έκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών. 5ον Ψυχολογία και Άγωγή του Αναπτυσσομένου Άνθρώπου, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Κρήτης. Η πληροφορήσή μας από τό Φυλλάδιο «Μεταπτυχιακά Προγράμματα Ψυχολογίας και άλλων συναφών ειδικοτήτων στην Ελλάδα» του Γραφείου Διασύνδεσης Σπουδών & Σταδιοδρομίας του Τομέα Ψυχολογίας - Πρόγραμμα Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, Άθήνα 2000.

487. Έφαρμογές της Συμβουλευτικής στό χώρο του Σχολείου περιέχονται στή μελέτη των J. J. Muro & D. C. Dinkmayer, *Counseling in the Elementary and Middle Schools: A Pragmatic Approach*, W. C. Brown, Iowa, 1977.

488. Άρκετοί είναι οί έρευνήτες που ύποστηριξαν και τεκμηρίωσαν και έρευνήτικά ότι ή μάθηση και ή ανάπτυξη προάγονται μέσα από την διαπροσωπική επικοινωνία και τίς υγιείς σχέσεις (όπως αυτές επιτυγχάνονται με τή βοήθεια της συμβουλευτικής) μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών. Βλ. σχετική μελέτη των J. Lave & E. Wenger, *Situated learning*. Cambridge University Press 1993.

προσέγγιση⁴⁸⁹. Κατά τόν David Fontana «κάθε δάσκαλος εἶναι καί ἐκπαιδευτικός σύμβουλος... (καί) μέσα στίς ὑποχρεώσεις του εἶναι νά βοηθᾷ τά παιδιά νά χειρίζονται τά προσωπικά τους προβλήματα καί νά παίρνουν ἀποφάσεις γιά τήν πορεία τῆς ζωῆς τους»⁴⁹⁰. Ὁ κ. Κ. Γ. Μάνος ὑποστηρίζει ὅτι κάθε ἐκπαιδευτικός εἶναι σύμβουλος πρώτου ἐπιπέδου, ἐνῶ ὁ ἐκπαιδευτικός μέ σεμιναριακή ἐπιμόρφωση στά θέματα τῆς ψυχολογικῆς συμβουλευτικῆς εἶναι σύμβουλος δεύτερου ἐπιπέδου⁴⁹¹.

Εἶναι ἄξιο παρατήρησης ὅτι σέ πολλές χώρες ἡ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων συμπεριφορᾶς θεωρεῖται ὅτι μπορεῖ νά γίνεи καλύτερα ἀπό ἄτομα πού συναλλάσσονται μέ τό παιδί σέ καθημερινή βάση, ὅπως εἶναι φυσικά οἱ ἐκπαιδευτικοί (δάσκαλοι καί καθηγητές). Ἐπιπλέον οἱ κατάλληλα καταρτισμένοι ἐκπαιδευτικοί μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς «ἐνδιάμεσοι σύμβουλοι» (mediator counselors) μεταξύ σχολικῶν ψυχολογικῶν ὑπηρεσιῶν καί μαθητῶν⁴⁹². Γιά τό λόγο αὐτό ἔχουν πραγματοποιηθεῖ καί εἰδικά προγράμματα κατάρτησις τά τελευταῖα χρόνια καί στή χώρα μας⁴⁹³.

489. Ε. Δημητρόπουλου, «Ὁ Ἐκπαιδευτικός τῆς Α/θμιας καί Β/θμιας Ἐκπαίδευσης ὡς Δάσκαλος καί Λειτουργός τῆς Συμβουλευτικῆς: Δύο προβλήματα, Μία Λύση». Πρακτικά τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου τῆς AIRPE, 1986 καί Ε. Δημητρόπουλου 1992, σ. 20.

490. D. Fontana, *Ψυχολογία γιά Ἐκπαιδευτικούς*, μετάφραση Μ. Λώμη, Ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 1996, σ. 393.

491. Γιά τόν σύμβουλο τρίτου ἐπιπέδου ἀπαιτεῖται ἐξειδίκευση σέ ἐπίπεδο μεταπτυχιακῶν σπουδῶν. Βλ. Κ. Γ. Μάνου, *Ἡ συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση τόμος Α΄*, Ἀθήνα 1997, σσ. 141-142.

492. Βλ. Ἄν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι, *Ἐφαρμοσμένη κλινική ψυχολογία στό χῶρο τοῦ Σχολείου*, (α΄ ἔκδοση τό 1985) Στ΄ ἔκδοση, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1998, σσ. 9-10.

493. Ἄν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι & Ἡλ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια), *Θέματα ψυχικῆς ὑγείας παιδιῶν καί ἐφήβων*, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000. Εἰδικότερα στό Εἰσαγωγικό σημεῖωμα τοῦ βιβλίου, σσ. 9-17, οἱ δύο ἐπιμελητές τῆς ἔκδοσης εἰσηγοῦνται (στά πλαίσια ἡμερίδας πού ἔγινε στήν Ἀθήνα στίς 20 Νοεμβρίου 1999). Ἡ ἡμερίδα αὐτή, πού ἐπιχορηγήθηκε ἀπό τό Β΄ Κοινοτικό Πλαῖσιο Στήριξης τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καί Θρησκευμάτων (Διεύθυνση Εἰδικῆς Ἀγωγῆς) καί ἐντάχθηκε ὡς ἐπιπρόσθετη δράση στό θέμα Ἐπιμόρφωση καί εὐαισθητοποίηση Ἐκπαιδευτικῶν. Φορέας ὑλοποίησης ἦταν ὁ Τομέας Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀκόμη βλ. Ἄν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι, *Δομή καί λειτουργία ὑπηρεσιῶν ψυχικῆς ὑγείας παιδιῶν καί ἐφήβων*. Τό παράδειγμα τῆς Βιέννης καί τοῦ

Ὁ κάθε εκπαιδευτικός καὶ ὁ μαθητὴς ἔχουν καθημερινή ἐπικοινωνία καμιά φορά καὶ ἀρκετές ὥρες τῆς ἡμέρας. Αὐτό δίνει τὴ δυνατότητα ἀνάπτυξης μιᾶς σημαντικῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσά τους. Κερδίζοντας ὁ καθηγητὴς τὸ σεβασμὸ τοῦ μαθητῆ, εἶναι σέ θέση νά τόν στηρίξει ψυχολογικά καὶ νά τοῦ προσφέρει ἀνεκτίμητη βοήθεια⁴⁹⁴. Βασική βέβαια προϋπόθεση γι' αὐτό εἶναι ἡ κατάλληλη κατάρτιση καὶ ἄσκησή του στήν ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς συμβουλευτικῆς. Ἡ ἐπικρατούσα, ἐπομένως, σήμερα ἄποψη εἶναι ὅτι ἡ Συμβουλευτική καὶ ἡ Ἐκπαίδευση ἀποτελοῦν τίς δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος, ἀφοῦ συμπληρώνουν ἢ μία τήν ἄλλη καὶ οἱ δύο μαζί ἀποβλέπουν στήν ὀλοκλήρωση τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου⁴⁹⁵.

Ἡ Συμβουλευτική στό χῶρο τοῦ Σχολείου ἢ ὅπως σωστότερα ἀποκαλεῖται Παιδαγωγική Συμβουλευτική⁴⁹⁶ (στή βιβλιογραφία ἀναφέρεται καὶ ὡς εκπαιδευτική συμβουλευτική⁴⁹⁷, σχολική συμβουλευτική⁴⁹⁸ ἢ ψυχο-

Λονδίνου. Στό Ἄν. Καλαντζῆ - Ἀζίζι & Ἡλ. Μπεξεβέγκη (ἐπιμέλεια), Θέματα ἐπιμόρφωσης εὐαισθητοποίησης στελεχῶν ψυχικῆς υγείας παιδιῶν καὶ ἐφήβων, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 45-59.

494. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου στό βιβλίο «Ἡ συμβουλευτική ψυχολογία στήν ἐκπαίδευση»... 2001, σσ. 85-87 καὶ 91-94.

495. Βλ. Ἄλ. Κοσμόπουλου, «Σύμβουλος καὶ Δάσκαλος: Δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος», Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ, τ. 38-39, Ὀκτ. & Δεκ. 1996, σσ. 102-109. «Ἡ Συμβουλευτική πρακτική τοῦ εκπαιδευτικοῦ δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ἀντίθετη ἢ καὶ ξένη πρὸς τήν ἀποστολή του στό Σχολεῖο. Ἀντιθέτως πιστεύουμε ὅτι ἀποτελεῖ τήν οὐσία τῆς παιδαγωγίας καὶ τήν καρδιά τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου» ὅ.π. σ. 103. (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας).

496. Θεωροῦμε ὅτι ὁ ὅρος παιδαγωγική συμβουλευτική ἀποδίδει καλύτερα τὴ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ κάθε εκπαιδευτικοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ θεολόγου καθηγητῆ. Τόν ὅρο «παιδαγωγική συμβουλευτική» ἔχουν υἱοθετήσει οἱ: Γ. Κρουσταλάκης (Διαπαιδαγώγηση ...2001, σσ. 252-265), Εὐστ. Δημητρόπουλος (Συμβουλευτική... 1992, σ. 226) Ἄλ. Κοσμόπουλος (Ψυχολογία καὶ ὀδηγητικὴ τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας ...1994, σσ. 18-20).

497. Τόν ὅρο εκπαιδευτικὴ συμβουλευτικὴ ἢ συμβουλευτικὴ στήν ἐκπαίδευση φαίνεται νά προτιμᾶ ἡ Μ. Μαλικιώση Λοῖζου στό βιβλίο «Ἡ συμβουλευτικὴ ψυχολογία στήν ἐκπαίδευση»... 2001, σσ. 85-99.

498. Κατὰ τόν Εὐστ. Δημητρόπουλο «γιά τὴ συμβουλευτικὴ πού ἐφαρμόζεται στό σχολεῖο χρησιμοποιεῖται ὁ εἰδικότερος τίτλος Σχολικὴ συμβουλευτικὴ πού στό πλαίσιο τῆς παιδαγωγικῆς τῆς θεώρησης εἶναι Παιδαγωγικὴ Συμβουλευτικὴ». Βλ. βιβλίο Συμβουλευτικὴ... 1992, σ. 226.

παιδαγωγική συμβουλευτική⁴⁹⁹ ἢ ὀδηγητική⁵⁰⁰) ἀποβλέπει πλέον ὄχι μόνο στόν ἐπαγγελματικό προσανατολισμό τοῦ μαθητῆ ἀλλά καί στήν προσωπική καθοδήγηση καί συμβουλή τοῦ νέου ἀνθρώπου μέ σκοπό τήν ἀντιμετώπιση τῶν πάσης φύσεως προβλημάτων του⁵⁰¹. Προβλήματα πού ἀπορρέουν ἀπό τή σωματική, πνευματική, συναισθηματική, κοινωνική καί θρησκευτική τους ἀνάπτυξη. Ἀκόμη ἕνας τομέας στόν ὁποῖο δίνεται ἔμφαση στίς μέρες μας εἶναι τό σχολεῖο ὡς ὁ κατεξοχὴν κατάλληλος χώρος γιά τήν προσφορά τῆς ὁμαδικῆς προληπτικῆς συμβουλευτικῆς⁵⁰²

499. Ὁ ὅρος ψυχοπαιδαγωγική συμβουλευτική (μετάφραση τοῦ ὄρου «psycho-educational counseling») χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Κ. Μάνο, Ἡ Συμβουλευτική στήν Ἐκπαίδευση, 1997, σσ. 13-17.

500. Ἡ ὀδηγητική («guidance») εἶναι ἐπινόηση τῆς ἀμερικανικῆς παιδαγωγικῆς καί χρησιμοποιήθηκε στήν Ἀμερική ἀπό τίς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας, κυρίως μέ τήν ἔννοια τῆς καθοδήγησης τῶν νέων ἀνθρώπων σέ ἐπαγγελματικές ἐπιλογές. Στά Ἑλληνικά ὁ ὅρος συναντιέται γιά πρώτη φορά σέ εἰσηγήσεις πού ἔγιναν στό 12ο Παιδαγωγικό Συνέδριο πού πραγματοποιήθηκε στήν Ἀθήνα καί Θεσσαλονίκη τό 1970, ἀπό τή Χριστιανική Ἐνωση τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν (ΧΕΕΛ), Βλ. εἰδικότερα εἰσηγήσεις Κ. Πασσάκου, Ἡ ὀδηγητική ἀνά τά διάφορα ἔθνη, σσ. 117-181 καί Κ. Τσιμπούκη, Ὁ ὀδηγητής-σύμβουλος καί τό ἔργο του, σσ. 89-116, ΧΕΕΛ 1970. Ὁ ὅρος «ὀδηγητική-Παιδαγωγική ὀδηγητική» παράλληλα μέ τόν ὄρο «παιδαγωγική συμβουλευτική», ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καί ἀπό τόν Ἄλ. Κοσμόπουλο (Βλ. Ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς ἡλικίας, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1994, σσ. 18-20) ὅπως καί ἀπό τόν Γ. Κρουσταλάκη, ὁ.π. 2001, σσ. 252-265.

501. Γ. Κρουσταλάκη, Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς, θεωρία καί πράξη τῆς ἀγωγῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου, Δ' ἔκδ., Ἀθήνα 2001, σσ. 252-258. Βλ. καί R. Lafon, Vocabulaire de Psychopédagogie de de Psychiatrie de l' enfant, Paris, P.U.F. 1973 σ. 408.

502. Ἡ Προληπτική συμβουλευτική εἶναι ἕνα εἶδος συμβουλευτικῆς πού ἔχει ἀναπτυχθεῖ τά τελευταῖα χρόνια. Ἀποτελεῖ μιά προσπάθεια πληροφόρησης, ἐνημέρωσης καί εὐαίσθητοποίησης ἀνθρώπων ἀπέναντι σέ διάφορα προβλήματα ἢ θέματα πού εἶναι ἐνδεχόμενο νά παρουσιαστοῦν. Στοχεύει κυρίως στήν πρόληψη ἑνός συμβάντος πού μπορεῖ νά ἐπιρρεάσει ἀρνητικά τούς ἀνθρώπους. Βλ. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, 1999, σ. 300. Ἀπό τά προγράμματα πού ἐφαρμόζονται σήμερα στό Σχολεῖο ἢ Ἀγωγή ὑγείας, ἢ περιβαλλοντική ἐκπαίδευση (ὡς μορφή εὐαίσθητοποίησης ἀπέναντι στά προβλήματα τοῦ περιβάλλοντος) ἀκόμη καί ὁ Ἐπαγγελματικός Προσανατολισμός, ὅπως καί ἡ ἐνημέρωση κατά τῶν ναρκωτικῶν μπορεῖ νά θεωρηθοῦν ὡς μορφές ἐφαρμογῆς τῆς Ὅμαδικῆς Προληπτικῆς Συμβουλευτικῆς.

βοήθειας, προς την κατεύθυνση της σωστής ανάπτυξης και αυτοπραγμάτωσης του ατόμου⁵⁰³. Οί σύγχρονες τάσεις της ανθρωπιστικής εκπαίδευσης τονίζουν τη σημασία της πρόληψης⁵⁰⁴ και ενός θετικού εκπαιδευτικού προσανατολισμού, πού αφενός μόν θά στοχεύει στην διευκόλυνση της προσωπικής ανάπτυξης του μαθητή αφετέρου στη βελτίωση των κοινωνικών αιτίων και όχι απλά στην θεραπεία των προβλημάτων⁵⁰⁵.

Η σημασία του συμβουλευτικού ρόλου του εκπαιδευτικού σήμερα αναδεικνύεται μέσα από πολλές ψυχοπαιδαγωγικές μελέτες, πού τονίζουν τη μεγάλη επίδραση πού ασκεί ό εκπαιδευτικός στην συμπεριφορά και την ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών του⁵⁰⁶. Πολλοί μαθητές βιώνουν τούς εκπαιδευτικούς μόνο ως φορείς μετάδοσης έξειδικευμένων γνώσεων, όπως φαίνεται από έρευνες μεταξύ μαθητών, ενώ οί

503. Στο 8ο έτήσιο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Έταιρίας Συμβουλευτικής (E.A.C.) πού έγινε στην Αθήνα στίς 20-23 Σεπτεμβρίου του 2001, τό κεντρικό θέμα ήταν «ή συμβουλευτική στό χώρο της πρόληψης». Πλήθος μελετών και εισηγήσεων πού παρουσιάστηκαν άφορούσαν στό ρόλο του εκπαιδευτικού στό σχολείο ως κατεξοχήν φορέα της προληπτικής συμβουλευτικής. Βλ. Βιβλίο Περιλήψεων του Συνεδρίου. Προβλ. και Δημητρόπουλου 1992, σ. 231.

504. Χρ. Κοσμίδου - Hardy & Άθ. Γαλανουδάκη-Ράπτη, Συμβουλευτική, Θεωρία και Πρακτική, Έκδ. Π. Άσημάκης, Άθήνα 1996, σ. 3.

505. Σημαντική προσπάθεια πρόληψης στό χώρο της Εκπαίδευσης άποτελούν τά Συμβουλευτικά Κέντρα Φοιτητών πού λειτουργούν σήμερα. Βλ. Άν. Καλαντζή - Άζίζι (έπιμέλεια), Ψυχολογική Συμβουλευτική Φοιτητών, Ευρωπαϊκή έμπειρία, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1996. Άκόμη Ά. Μ. Σταυρόπουλου - π. Άδαμ. Αύγουστίδη, Γραφείο Συμβουλευτικής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών, περ. Έφημέριος, Άνουνάριος 2002, σ. 19-20. Για περισσότερα μπορεί κανείς νά έπισκεφτεί τό δικτυακό τόπο <www.cc.uoa.gr/skf>, όπου παρουσιάζεται τό Συμβουλευτικό Κέντρο του Πανεπιστημίου Άθηνών καθώς και κατάλογος όλων των έλληνικών Συμβουλευτικών Κέντρων Φοιτητών.

506. Για τίς σχετικές έρευνες βλ. Μ. Hunter, What's wrong with Madeleine Hunter? Educational Teacher Leadership, 42, 1985, 57-60. Άκόμα στό C. W Ryan, B. L. Jackson & E. M. Levinson, Human relations skills training in teacher education: The link to effective practice. Journal of Counseling and Development, 65, 1986, σσ 114-116. Επίσης στό S. Wood, Language arts and guidance: An Integrated approach, School Counselor, 35, 1987, σσ 48-50. Έλληνικές έρευνες πάνω στό θέμα έχουν κάνει ό Παναγιώτης Ξωχέλλης, Τό εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος, Έκδ. Άφων Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1990 και ό Κων/νος Μάνος, Η Συμβουλευτική στην Εκπαίδευση, Τόμοι Α' και Β', Άθήνα 1997.

ἴδιοι θά ἐπιθυμοῦσαν νά εἶναι σύμβουλοι, «συμπαραστάτες καί συνομιλητές τους»⁵⁰⁷. Οἱ ἀνάγκες τίς ὁποῖες καλοῦνται νά καλύψουν σήμερα οἱ δάσκαλοι καί οἱ καθηγητές δέν περιορίζονται μόνο στήν προσφορά ἀκαδημαϊκῶν γνώσεων⁵⁰⁸.

Παιδεῖα χωρίς προσανατολισμούς ζωῆς, χωρίς ὄραμα καί πρόταση ζωῆς (ὅπως αὐτή πού προτείνει αὐτή ἡ ἐργασία στήν ἐπόμενη ἐνότητα) μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ τελικά μιά οὐτοπία. Χαρακτηριστικό εἶναι καί τό ἀκόλουθο σχόλιο πού προέρχεται ἀπό καταξιωμένο σύγχρονο θεολόγο-συγγραφέα, καί τό ὅποιο παρὰ τόν ἀπόλυτο τρόπο γραφῆς ἐκφράζει ἀσφαλῶς μιά πραγματικότητα πού τήν ζοῦν συχνά οἱ ἐκπαιδευτικοί πού ὑπηρετοῦν τό σημερινό ἐκπαιδευτικό σύστημα: «Ἡ Ἐκπαίδευση καί προπαντός ἡ Παιδεῖα μας, διαποτισμένη ἀπό τόν εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό ἢ ὀρθολογισμό, περιορίστηκε νά σημαίνει μιά ἀνώδυνη ἢ διανοητική διαδικασία, μιά ἔκπτωση ἀπό τή σοφία τῆς ζωῆς, σέ μερικές κατακερματισμένες γνώσεις ἢ πληροφορίες μιᾶς χρήσεως, σέ γνώσεις ἢ πληροφορίες εἰδικές καί χρήσιμες γιά τήν ἀτομική πρόοδο καί τό συγκεκριμένο ἐπάγγελμα. Καί συνεπῶς γνώσεις καί πληροφορίες ἄσχετες καί ἀνυποψίαστες γιά τόν ἄνθρωπο καί τή ζωή, πού τοὺς ἐγκαταλείπουν ἀνυποψίαστους στίς διαρκῶς συντελούμενες ἐξελίξεις ἢ στή ραγδαία ἀνατροπή τῶν ἀξιῶν. Τό νόημα τῆς ζωῆς καί ἡ ἀλήθεια τῆς ζωῆς εἶναι ξένα πρὸς τίς παιδευτικές ἀρχές καί ἐπιδιώξεις»⁵⁰⁹.

Κάποιοι ἐκπαιδευτικοί σήμερα ἀνάλογα μέ τήν προσωπικότητα καί τήν καλλιέργειά τους, φαίνεται (ἐφόσον τό ἐπιδιώκουν συνειδητά) νά βοηθοῦν τοὺς μαθητές –στό βαθμό πού τοὺς ἀναλογεῖ– στήν ὀμαλή ἔνταξη μέσα στήν τάξη καί τήν κοινότητα. Ἐπιπλέον ἐνισχύουν ἀρκετοὺς μαθητές στόν ἀγώνα τους νά ἐξελιχθοῦν σέ ἄτομα μέ ὑγιεῖς διαπροσωπικές σχέσεις, μέ θετικές ἀξίες, μέ ἰκανότητες καί συνήθειες πού τοὺς προσφέ-

507. Βλ. Χρ. Κοσμίδου - Hardy, Ὁ Δάσκαλος ὡς Σύμβουλος στή διδακτική-μαθησιακή συνάντηση, Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 46-48 1998, Ἐκδ. ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π & Ἑλληνικά Γράμματα, σσ. 33-63.

508. Πρβλ. Χρ. Κοσμίδου-Hardy, Παρέμβαση στό Συνέδριο τῆς ΟΛΜΕ 23-24 Μαΐου 1992, μέ θέμα: Ὁ καινούριος ρόλος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ, Πρακτικά τῆς ΟΛΜΕ Ἀθήνα 1993, σσ. 152-165.

509. Πρωτοπρ. Μιχαήλ Καρδαμάκη, Ἐκκλησιαστική Παιδεῖα, Ἡ περιπέτεια ἐνός ὁράματος, Ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1994, σ. 31.

ρουν τήν αίσθηση τῆς αὐτοπραγμάτωσης καί ὑψηλή αὐτοεκτίμηση⁵¹⁰. Τί συμβαίνει ὁμως μέ τούς θεολόγους ἐκπαιδευτικούς; Πόσο ἀναγκαία εἶναι ἡ ἄσκηση ἑνός συμβουλευτικοῦ ρόλου ἀπό τό θεολόγο καθηγητή στή σημερινή ἐποχή; Θά μπορούσε νά προταθεῖ ἕνα μοντέλο συμβουλευτικῆς πού νά ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας καί τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου; Τίς ἀπαντήσεις αὐτές θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε στήν ἐπόμενη ἐνότητα τῆς ἐργασίας.

Β. Πρόταση ἑνός μοντέλου συμβουλευτικῆς παιδαγωγικῆς παρέμβασης ἀπό τό θεολόγο καθηγητή τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης⁵¹¹

Τήν ἐποχή μας τήν χαρακτηρίζει ἡ σκληρή ἀνταγωνιστικότητα, ἡ μοναξιά, ἡ ρευστότητα τῶν ἀξιών, ἡ ἔλλειψη σκοπῶν ζωῆς, τό ἄγχος καί ἡ παγκόσμια ἀνασφάλεια, ἐνῶ κατά καιρούς ἔχουμε καί τήν ἔξαρση τῆς ἀνθρώπινης θηριωδίας. Ἡ κρίση τῶν θεσμῶν, ἡ ἄρνηση κάθε μορφῆς αὐθεντίας καί ἡ ἀμφισβήτηση τῶν παραδοσιακῶν ἀξιών, ἀφήνουν σχεδόν ἀνοχύρωτους πνευματικά τούς νέους ἀπέναντι στά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν. Σέ περιόδους γρήγορων κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, ὅπως ἡ σημερινή, ἡ ἔλλειψη ἱκανοποιητικῶν προτύπων ζωῆς δημιουργεῖ σοβαρά προβλήματα τόσο στούς ἐνήλικες ὅσο καί –κυρίως– στούς ἐφήβους⁵¹².

510. Βλ. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία στήν Ἐκπαίδευση, Ἀπό τή θεωρία στήν πράξη, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001, σσ. 17-22. «Δεδομένου ὅτι οἱ ἐκπαιδευτικοί βρίσκονται κοντά στά παιδιά, ἐάν δημιουργήσουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις βασισμένες στήν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη, τήν ἐκτίμηση καί τόν ἀλληλοσεβασμό, θά μπορέσουν νά λειτουργήσουν ὡς σύμβουλοι γι' αὐτά» (ὀ.π. σ. 20).

511. Πιό κοντά στίς ἐπικρατοῦσες σήμερα παιδαγωγικές ἀρχές, πού θέλουν τόν ἐκπαιδευτικό περισσότερο καθοδηγητή καί σύμβουλο. Γιά τό νέο Παιδαγωγικό ρόλο τοῦ δασκάλου σήμερα βλ. Γ. Κρουσταλάκη, Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς σσ. 144-146.

512. Ὅπως παρατηρεῖ καί σύγχρονος Παιδαγωγός «Ἡ κοινωνία αὐτή μέ τό ἄρρωστο πνευματικό της προφίλ παιδαγωγεῖ τό σημερινό ἄνθρωπο ἀρνητικά... Μέ τά μηνύματα καί τά ἐρεθίσματά της ἀπευθύνεται σέ ὀρμέμφυτες ἀνάγκες τοῦ νέου κυρίως ἀνθρώπου. Διεγείρει ἄλογες περιοχές τοῦ ψυχισμοῦ του, προβάλλει ἀλλοτριωμένα πρότυπα ζωῆς, ὑποβάλλει ἰδέες, τοῦ δημιουργεῖ δευτερογενεῖς πλασματικές ἀνάγκες, καλλιερθεῖ καί ὑποθάλλει τίς ναρκισσιστικές του διαθέσεις, τόν μεταβάλλει σέ «ζῶο καταναλωτικό» ἐξωκατευθυνόμενο χωρίς ἐσωτερικές ἠθικές ἀντιστάσεις». Γ. Κρουσταλάκη, Ὁ Γέρον Πορφύριος, Ὁ πνευματικός πατέρας καί παιδαγωγός, Ἐκδ. Ἰγνηλασία, Ἀθήναι 1997, σ. 15.

Τό αἶτημα, ἐπομένως, γιά μιὰ ὑγιή «θρησκευτική» συμβουλευτική καί εἰδικότερα γιά μιὰ Ὁρθόδοξη Χριστιανική συμβουλευτική παρέμβαση στό χῶρο τοῦ Σχολείου καθίσταται ἐξαιρετικά ἐπίκαιρο καί ἀναγκαῖο. Ὅποιοι πίστευαν ἢ πιστεύουν ὅτι ἡ οἰκονομία καί ἡ πολιτική μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἓνα «μεταφυσικό ὑποκατάστατο» καί ὅτι ἡ κοινωνία καί τά ἄτομα πού τήν ἀποτελοῦν μποροῦν νά ζήσουν καί χωρίς φιλοσοφία ζωῆς⁵¹³ καί θρησκευτική πίστη, φαίνεται μᾶλλον νά διαψεύδονται ἀπό τά γεγονότα ἀλλά καί ἀπό κοινωνικές καί ψυχολογικές ἔρευνες⁵¹⁴. «Ὁ ἄνθρωπος δέν ζεῖ μόνο μέ ψωμί» («Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος» Ματθ. 4,4) εἶχε πεῖ ὁ Κύριος.

Αὐτό ἰσχύει ἀκόμα περισσότερο γιά τόν ἔφηβο πού ἀναζητάει ἀληθινά ἰδανικά καί «αὐθεντικές» ἀξίες γιά νά πιστέψει καί ὑγιή πρότυπα γιά νά τά μιμηθεῖ. Τά ὑλικοτεχνικά καί τά κοινωνικοπολιτικά ἐπιτεύγματα δέν εἶναι ἀρκετά γιά νά καλύψουν τό ὑπαρξιακό κενό, τήν ἔλλειψη νοήματος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τήν ὑπαρξιακή νεύρωση ἢ τήν ὑπαρξιακή μεταίωση, ὅπως τήν ἀναφέρουν κάποιοι ψυχολόγοι, πού ἀναφέρονται ὡς ἐκπρόσωποι τῆς ὑπαρξιακῆς ψυχολογίας⁵¹⁵. Συγκεκριμένα ὁ Frankl ἔλεγε: «Ὁ ἄνθρωπος δέν ζεῖ χωρίς νόημα»⁵¹⁶. Καί ὅπως διαπιστώνεται καί ἀπό συμβουλευτικό ψυχολόγο «ἓνα ἀπό τά βασικότερα προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν οἱ ἄνθρωποι στήν ἐποχή μας εἶναι ὅτι προσπαθοῦν νά βροῦν κάποιο νόημα στή ζωή. Ἡ θρησκεία μπορεῖ νά τούς τό προσφέρει»⁵¹⁷.

513. «Ὁ Παρατηρητής» ἀπό τή στήλη του «Ἐπισημάνσεις» στίς 9-11-1997 στήν Ἐφημερίδα Καθημερινή ἀναφέρεται στό γεγονός ὅτι στίς ΗΠΑ σήμερα ἔχουν ἐμφανιστεῖ οἱ «Φιλοσοφικοί σύμβουλοι». Αὐτοί ἀνταγωνίζονται τούς ψυχαναλυτές καί τούς ψυχιάτρους καί ἀντί γιά ψυχοφάρμακα ἢ τό «ντιβάνι τοῦ ψυχαναλυτῆ» συνιστοῦν τή φιλοσοφική ἐνατένιση τῆς ζωῆς καί προτείνουν τή μελέτη τῶν ἀρχαίων ἀλλά καί τῶν νέων φιλοσόφων.

514. Βλ. 2ο Κεφάλαιο μελέτης ὅπου παρουσιάζονται κοινωνικές καί ψυχολογικές ἔρευνες.

515. Βλ. ἀναφορά στήν ὑπαρξιστική θεωρία τοῦ R. May καί τοῦ V. Frankl στό E. Δημητρόπουλου, 1962, σσ. 51-57. Ἐπίσης στό M. Μαλικιώση Λοῖζου 1999, σσ. 158-175.

516. Βλ. V. Frankl, Ἀναζητώντας νόημα ζωῆς καί ἐλευθερίας, μετάφραση T. X. Εὐδοκᾶ καί K. Δ. Χριστοφίδου, Ἐκδ. Ταμασός, Λευκωσία 1979. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου Man's search for meaning. An Introduction to logotherapy, Washington Square Press, New York 1969.

517. M. Μαλικιώση Λοῖζου 1999, σ. 314.

Κάποτε μέσω τῶν ἡρώων του ὁ Ντοστογιέφσκι διακήρυσσε πῶς φοβόταν τόν ἄθεο οὐμανισμό καί ἀκόμη διατύπωνε τήν ἄποψη ὅτι ὅποιος δέν πιστεύει στό Θεό μπορεῖ νά κάνει τό μεγαλύτερο κακό στόν ἑαυτό του καί στόν κόσμο⁵¹⁸. Ὅμως ὅπως διαπιστώνει λίγο παρακάτω στό ἴδιο ἔργο ὁ συγγραφέας καί ἡ τυφλή θρησκευτική πίστη εἶναι ἐξίσου καί ἀκόμη πιο ἐπικίνδυνη⁵¹⁹. Παρακολουθώντας σήμερα τήν ἐπικαιρότητα καί ἰδίως τήν εἰδησεογραφία πού ἀναφέρεται σέ ἀκραῖες ἐγκληματικές πράξεις μέ θρησκευτικά κίνητρα⁵²⁰ ἐπιβεβαιώνουμε πλήρως τήν ἄποψη ὅτι ἡ διεστραμμένη βίωση τῆς θρησκευτικότητας εἶναι ἐξαιρετικά ἐπικίνδυνη τόσο γιά τήν ψυχική ὑγεία τῶν ἀτόμων ὅσο καί γιά τήν ἴδια τήν ὑπαρξη τῶν κοινωνιῶν.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ καλλιέργεια τῆς ὑγιούς θρησκευτικότητας πρέπει νά ἀποτελεῖ σοβαρή μέριμνα τῆς πολιτείας, πού θά ἤθελε νά ἐφοδιάσει τά μέλη της ὄχι μόνο μέ γνώσεις ἀλλά καί μέ δεξιότητες ζωῆς. Καί ὁ καλλίτερος τρόπος πρόληψης τέτοιων προβλημάτων ἐσφαλμένης καί διεστραμμένης βίωσης τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι ἡ παιδεία. Γι' αὐτό καί ὀρθά τό Σύνταγμα ἐπιτάσσει ὡς σκοπό τῆς παιδείας μας «τήν ἀνάπτυξη τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης» στήν πρωτοβάθμια καί τήν δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση μέ «τήν μετάδοση τῶν γνησίων στοιχείων τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης» πού πραγματώνεται κυρίως μέσα ἀπό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν (ἄρθρο 16 παρ. 2). Ἐάν κάποτε ἡ καλλιέργεια τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης ἔφευγε ἀπό τήν ἐκπαίδευση, τότε πολύ πιθανόν θά εἶχαμε πολύ μεγάλη ζημιά στήν ψυχική καί στήν πνευματική ὑγεία τῶν ἀνθρώπων καί ὄχι μόνο. Αὐτό ἐξαιτίας τοῦ πιθανότατου ἐνδεχομένου μή καλλιεργημένοι θρησκευτικά νέοι νά ἐπηρεάζονται συχνότε-

518. Στό ἔργο του «Δαιμονισμένοι», μετ. Ἀ. Ἀλεξάνδρου, ἐκδ. Γκοβόστη, (σσ. 263-264) γράφει: «Οἱ ἀρνητές τοῦ Θεοῦ –καί τοῦ Χριστοῦ– οὔτε σκεφτήκανε κἄν πόσο βρώμικα καί ἁμαρτωλά θά γίνουν ὅλα στόν κόσμο χωρίς τό Χριστό... Παραμερίζοντας τό Χριστό, ἀφαιρεῖται ἀπ' τήν ἀνθρωπότητα ἕνα ἀνεπίκτο ἰδανικό ὁμορφιάς καί καλωσύνης» Βλ. καί τόν διάλογο τοῦ Ἰβάν μέ τόν Ἀλιόσα στό ἔργο «Ἀδελφοί Καραμαζώφ» (μετ. Σ. Π.) κεφ. V, Ἐκδ. Διεθνεῖς, σσ. 184-212.

519. Πρόκειται γιά τήν γνωστή ἀναφορά στόν «Μεγάλο Ἰεροεξεταστή», ὁ.π. σσ. 213-219.

520. Ἀναφέρομαι στό τρομοκρατικό κτύπημα τῆς 11 Σεπτεμβρίου 2001 στή Νέα ὸρκη μέ τήν πτώση τῶν 2 ἀεροπλάνων στούς δίδυμους πύργους, πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα χιλιάδες νεκρούς.

ρα ἀπό προβληματικούς, ἀνελεύθερους καί φονταμενταλιστές θρησκευτικούς καί παραθρησκευτικούς «ἡγέτες»-«καθοδηγητές», μέ ὀδυνηρές συνέπειες γιά τήν προσωπικότητα, τή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί τήν κοινωνία.

Γιά νά καλλιεργηθεῖ μέσα στό Σχολεῖο ἕνα εἶδος συμβουλευτικῆς, πού θά ἀποβλέπει στήν ὑγιή θρησκευτικότητα χρειάζεται μιά ἀνάλογη προετοιμασία καί προσαρμογή τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν⁵²¹ καί τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στά καινούρια δεδομένα. Εἶναι κοινή διαπίστωση ὅτι τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν χρειάζεται ἕνα ἄλλο πρόσωπο σήμερα⁵²². Τά Θρησκευτικά τοῦ 21ου αἰῶνα δέν θά ἱκανοποιοῦν τοὺς νέους ἂν εἶναι μιά ἀπλή ἀναφορά στήν «ἱερή πίστη τῶν παππούδων μας» καί στή μελέτη τοῦ παρελθόντος. Σύμφωνα καί μέ τόν π. Μιχαήλ Καρδαμάκη «τό σύγχρονο σχολεῖο... περιορίστηκε σέ μιά ἄσαρκη θρησκευτική ἀγωγή, σέ μιά καλλιέργεια, ὑποτίθεται, τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος... σέ ἐπίπεδο καθαρά ἰδεολογικό, χωρισμένο ἀπό τή ζωή καί τά κατακαίοντα ἐρωτήματά της, πράγματα πού συνδέονται μέ τήν Ἐκκλησία καί τήν πίστη της»⁵²³. Οἱ νέοι ζητοῦν ἕνα μάθημα Θρησκευτικῶν πού νά τοὺς «μιλάει» στήν «ψυχή» τους καί θά δίνει νόημα στήν «ἐδῶ καί τώρα ζωή τους». Ἡ θρησκευτική ἀγωγή σήμερα «πρέπει νά συνδέεται μέ κεντρικές ἀνθρώπινες ἐμπειρίες, οἱ ὁποῖες ἀφήνουν νά διαφαίνεται ἡ σημασία της γιά τή ζωή καί τή νοηματοδότησή της. Χωρίς αὐτή τή σύνδεση ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας δέν βρίσκει ἔρεισμα στά παιδιά»⁵²⁴.

521. Γιά τό ρόλο πού καλεῖται νά παίξει τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν σήμερα καί τόν προβληματισμό πού ἀναπτύσσεται βλ. ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ Σύναξη «Μάθημα Θρησκευτικῶν, αἶτημα παιδείας ἢ συντεχνίας», τεύχ. 65 (1998) καί τοῦ περιοδικοῦ Καθ' ὁδόν «Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν» τεύχ. 17 (2001).

522. Βλ. Εἰσηγήσεις τῆς Α' Συνάντησης Θεολόγων Καθηγητῶν, μέ θέμα «Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό Ἐνιαῖο Λύκειο» πού ἔγινε στίς 16-17 Ἀπριλίου 1999 στό Βόλο. Τά Πρακτικά τῆς διημερίδας μέ τίτλο «Γιατί Θρησκευτικά σήμερα;» κυκλοφόρησαν ἀπό τίς Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 2000. Εἰδικότερα τά συμπεράσματα τῆς ἡμερίδας περιέχονται στό Δελτίο Τύπου σσ. 217-220. Ἔχουν ἀκολουθήσει ἄλλες δύο συναντήσεις ἢ μία στήν Παναγία Σουμελᾶ τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1999, μέ θέμα «Τό θρησκευτικό μάθημα σέ μιά κοινωνία πού ἀλλάζει» καί ἡ ἄλλη στήν Ἀθήνα τόν Μάιο τοῦ 2000 στήν Ἀθήνα (Γερμανική Σχολή), μέ θέμα «Θρησκευτική παιδεία καί σύγχρονη κοινωνία».

523. Πρωτοπρεσβ. Μ. Καρδαμάκη ὁ.π. 1994, σ. 29.

524. Κ. Δεληκωσταντῆ, Ἡ παιδαγωγική τοῦ Kant, Θεμελίωση, ἐπικαιρότητα

Ποιά είναι όμως τά βασικά στοιχεία μιᾶς Παιδαγωγικῆς Συμβουλευτικῆς, πού θά μποροῦσε νά ἀσκεῖται στά πλαίσια τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν;

Θά διευκρινίσουμε καταρχήν ὅτι ὑπάρχουν 3 εἶδη συμβουλευτικῆς⁵²⁵:

1) Ἡ ἐξειδικευμένη συμβουλευτική (advising), ὅπως ἀποκαλεῖται. Εἶναι οἱ συμβουλές κατὰ κύριο λόγο σέ θέματα τεχνικῆς φύσεως ἢ συμβουλές πού προέρχονται ἀπό ἕνα τομέα γνώσεων (π.χ. ἡ πληροφόρηση γιά τά φαινόμενα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ κ.ἄ.). 2) Ἡ συμβουλευτική κατὰ περίπτωση (consultation). Πρόκειται γιά τίς «συμβουλές» πού ἀναφέρονται στούς ρόλους πού κάποιος ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας, ὡς μαθητής, ὡς πολίτης κ.ἄ. καλεῖται νά ἐπιτελέσει σέ ἕνα στενότερο ἢ εὐρύτερο περιβάλλον. Ἐπίσης συμβουλευτική κατὰ περίπτωση ἔχουμε σέ ἕνα σοβαρό συμβάν π.χ. θάνατος γονέα ἐνός μαθητῆ, πόλεμος, σεισμός. 3) Ἡ συμβουλευτική ἐπί προσωπικοῦ ἐπιπέδου (counseling). Εἶναι ἡ συμβουλευτική πού ἐπιδιώκει τή λύση τῶν προβλημάτων πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τήν βαθύτερη ὑπαρξη τοῦ μαθητῆ: τή γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του, τήν ὑπέρβαση τοῦ ἄγχους, τόν πνευματικό προσανατολισμό κ.ἄ. Ὁ θεολόγος καθηγητής ἀσκεῖ σίγουρα στά πλαίσια τοῦ σχολείου καί ἀνάλογα μέ τίς ἀναθέσεις πού ἔχει (π.χ. Σύμβουλος Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ ἢ Σύμβουλος μαθητικῆς κοινότητος κ.ἄ.) ὅλα τά παραπάνω εἶδη. Ἡ συμβουλευτική ὁμως ἐπί προσωπικοῦ ἐπιπέδου φαίνεται νά συνάδει καλύτερα τόσο μέ τό ἀντικείμενο πού διδάσκει ὅσο καί μέ τό ρόλο του ὡς παιδαγωγοῦ καί πνευματικοῦ ὁδηγοῦ.

καί κριτική τῶν ἀντιλήψεών του γιά τήν ἀγωγή, Ἐκδ. Ἄφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 105-106. «Θά μπορούσαμε νά ἀποδεχθοῦμε τήν ἀποψη τοῦ Kant, ὅτι στή θρησκευτική ἀγωγή ὁ παιδαγωγός δέν ἱκανοποιεῖ ἀπλά τόν νοῦ τῶν παιδιῶν, ἀλλά προσπαθεῖ νά δώσει σ' αὐτούς πρόσβαση στή βαθύτερη ἀλήθεια τῆς θρησκείας. Γι' αὐτό ὁ Kant δέν θά συμφωνοῦσε σέ μιᾶ μετατροπή τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς στά σχολεῖα σέ διδασκαλία θρησκευτολογίας, κοινωνιολογίας ἢ ψυχολογίας τῆς θρησκείας –κάτι πού γίνεται κατὰ ἕνα μέρος καί ὑποστηρίζεται ἀπό πολλούς σήμερα–, ἀφοῦ αὐτό δέν θά ὁδηγοῦσε τά παιδιά σέ καμιά ὑπαρξιακή δέσμευση καί οὐσιαστικά θά σήμαινε ἄγνοια τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τῆς θρησκείας καί ἀδυναμία μετάδοσης του στή νέα γενιά». ὁ.π. σ. 106.

525. Γιά τά εἶδη συμβουλευτικῆς Βλ. Ἄ. Μ. Σταυρόπουλου, Συμβουλευτική Ποιμαντική, Διδακτικῆς σημειώσεις, Ἀθήνα 2000, σ. 126.

Θά πρέπει ἐπίσης νά ξεκαθαριστεῖ ὅτι δέν ἀποτελεῖ συμβουλευτική:

- Ἡ Κατήχηση ἢ τό κήρυγμα καί γενικά ὁ διδακτικός μονόλογος τοῦ θεολόγου καθηγητῆ.
- Ἡ χειραγώγηση καί ἡ στερεοτυπική ἐπανάληψη κάποιων «συμβουλῶν»⁵²⁶.
- Ἡ ἀντιαιρετική ἢ ἐνάντια σέ κάποια θρησκεία στρατευμένη διδασκαλία.
- Ἡ ἐγκυκλοπαιδική παροχή κάποιων πληροφοριῶν θεολογικῆς προέλευσης πού ζητιοῦνται ἀπό τούς μαθητές.
- Ὁ παιδαγωγικός διάλογος, πού ἀναπτύσσει ὁ θεολόγος καθηγητής γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς διδακτικῆς ἐνότητας ἐνός μαθήματος.

Σέ καμία περίπτωση ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση ἢ δέν ἀντικαθιστᾷ τό διδακτικό του ἔργο. Εἶναι μιᾶ διαδικασία παράλληλη καί συμπληρωματική τοῦ παιδαγωγικοῦ του ρόλου. Οἱ θεολόγοι σήμερα, χωρίς νά διεκδικοῦν τήν ιδιότητα τοῦ ψυχοθεραπευτῆ ἢ τοῦ πνευματικοῦ, μέσα στά πλαίσια τῆς παιδαγωγικῆς τους ἀποστολῆς καί γνωρίζοντας τά ὅριά τους, μποροῦν νά στηρίξουν τούς μαθητές στίς ἀγωνίες καί τά προβλήματα πού βιώνουν. Προσφέροντάς τους ἕνα ἀσφαλές παιδαγωγικό περιβάλλον σεβασμοῦ καί ἀγάπης ἄνευ ὄρων⁵²⁷, μποροῦν νά βοηθήσουν τούς μαθητές τους νά ξεκαθαρίσουν τίς σκέψεις τους καί τά συναισθήματά τους, ὥστε νά ξεπεράσουν κάποιες δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν. Ἀκόμη στά πλαίσια μιᾶς ἐπιτρεπτικῆς⁵²⁸ συμβου-

526. Ἄλλωστε ὁ ὅρος συμβουλευτική ἐτυμολογικά ὑποδηλώνει τήν ἔννοια τοῦ συν-βουλή, δηλαδή συνεξετάζω μέ κάποιον τό πρόβλημά του καί τόν διευκολύνω νά ἀναζητήσῃ τή λύση του. Βλ. Ἰω. Σταματάκου, Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Ἐκδ. Ὁ Φοῖνιξ, Ἀθήναι 1972, σ. 933 πρβλ. καί Ἀ. Μ. Σταυροπούλου Συμβουλευτική Ποιμαντική, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1984, σσ. 36-38.

527. Γιά τήν ἀγάπη ἄνευ ὄρων βλ. τό 3 κεφάλαιο τοῦ βιβλίου R. Campbell, Πῶς νά ἀγαπᾶτε πραγματικά τούς νέους σας, μετάφραση Λ. & Σ. Στυλιανοπούλου, Ἐκδ. «Ἡ Ἑλλάς», Ἀθήνα 1987 σσ. 37-46. Σημειωτέον ὅτι τό βιβλίό ἔχει προλογίσει ὁ ὁμότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου κ. Ἰωάννης Κορναράκης.

528. Κατά τόν Rogers «Ἡ ἐπιτυχημένη συμβουλευτική ἀποτελεῖται ἀπό μιᾶ σαφῶς ὀργανωμένη καί ἐπιτρεπτική σχέση πού ἐπιτρέπει στόν πελάτη νά ἀποκτήσῃ αὐτογνωσία σέ βαθμό πού νά μπορεῖ νά κάνει θετικά βήματα πρὸς τήν κατεύθυνση πού τοῦ ἔχει ὑποδείξει ὁ νέος του προσανατολισμός... Ἡ συμβουλευτική συνίσταται σέ σειρά ἄμεσων ἐπαφῶν μέ τό ἄτομο πού ἀποσκοποῦν στό νά τοῦ προ-

λευτικῆς σχέσης, μπορούν νά ὠθήσουν τούς μαθητές στήν αὐτογνωσία καί στήν αὐτοπραγμάτωση, ὥστε νά ὀδηγηθοῦν οἱ νέοι στήν ἐκούσια ἀλλαγή στάσεως ζωῆς καί στή βελτίωση τῆς συμπεριφορᾶς τους⁵²⁹.

Εἰδικότερα οἱ σύγχρονοι θεολόγοι, χωρὶς νά παραθεωροῦν τήν ἀδιαμφισβήτητη ἀξία καί τήν πρόοδο τῆς σχετικᾶ νέας ἐπιστήμης, τῆς Συμβουλευτικῆς⁵³⁰, ὀφείλουν νά μελετοῦν καί νά ἐφαρμόζουν –μέ διάκριση– στό Σχολεῖο τή μακροαίωνη Συμβουλευτική Παράδοση καί ἐμπειρία πού ἔχει νά προβάλλει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Συμβουλευτική⁵³¹.

Ἀσφαλῶς ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ, ὅπως προτείνεται σ' αὐτή τή μελέτη, δέν μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ σέ ὅλους τούς θεολόγους. Ὁ κάθε ἐκπαιδευτικός, ὅπως καί ὁ κάθε θεολόγος ἔχει τήν προσωπική του ἐκπαιδευτική θεωρία⁵³², τήν ὁποία διαμορφώνει συνεχῶς μέ βάση καί τίς σπουδές, τά ἐνδιαφέροντα, τίς δεξιότητες, τίς εὐαισθησίες κ.ἄ. Κάθε θεολόγος καθηγητής, μέσα ἀπό τήν ἐμπειρία του καί ἀνά-

σφέρουν βοήθεια ὥστε νά ἀλλάξει τίς στάσεις καί τή συμπεριφορά του». C. Rogers, *Counseling and psychotherapy*. Houghton Mifflin Co. Boston 1942. Ἡ δική μας παραπομπή σέ μετάφραση καί ἀπό Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου 1999, σ. 16.

529. Κατά τόν Μ. Herbert ἡ συμβουλευτική ἔχει ὡς κύριο στόχο τή δημιουργική ἀλλαγή τῆς συμπεριφορᾶς καί τῆς προσωπικότητας. Μία τέτοια ἀλλαγή ἀπαιτεῖ μία σχέση ἐμπιστοσύνης ἡ ὁποία δημιουργεῖται μετά ἀπό ἐμπιστευτική συζήτηση μεταξύ τοῦ συμβούλου καί τοῦ ἐφήβου. Βλ. Μ. Herbert, *Ψυχολογικά προβλήματα ἐφηβικῆς ἡλικίας*, ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ἀ. Καλαντζῆ-Ἀζίζι, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1992, σ. 254.

530. Ὡς μοντέλο προσέγγισης καί συνεργασίας τῆς ἐπιστήμης τῆς Συμβουλευτικῆς καί τῆς θεολογίας, πού μπορεῖ νά ἀκολουθήσει ἕνας σύγχρονος θεολόγος-σύμβουλος, προτείνω τή μελέτη τοῦ Καθηγητῆ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου «Ἡ στάση φιλοξενίας». Στή μελέτη αὐτή γίνεται ἡ προσέγγιση τῆς συμβουλευτικῆς τῆς Ὁρθόδοξου πνευματικῆς παράδοσης σέ συσχετισμό μέ τή στάση «ὑποδοχῆς» τῆς οὐμανιστικῆς ψυχολογίας καί ἐπισημαίνονται οἱ διαφορές καί οἱ ὁμοιότητες τῶν δύο συμβουλευτικῶν «στάσεων». Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1984, σσ. 49-71.

531. Οἱ κυριότερες θέσεις καί ἀρχές αὐτῆς τῆς παράδοσης παρουσιάζονται στό ἔργο τοῦ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου «Συμβουλευτική Ποιμαντική» (Διδακτικές σημειώσεις), Ἀθήνα 2000.

532. Γιά τό σημαντικό αὐτό ζήτημα βλ. τό βιβλίο τοῦ Ἡλία Ματσαγγούρα, *Θεωρία τῆς διδασκαλίας*, Ἡ προσωπική θεωρία ὡς πλαίσιο στοχαστικοκριτικῆς ἀνάλυσης, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1999.

λογα μέ τόν χαρακτήρα του καί τίς προσωπικές ὑπαρξιακές του τοποθετήσεις, διαμορφώνει τήν προσωπική του διδακτική ταυτότητα καί τήν προσωπική του τοποθέτηση ἀπέναντι στήν συμβουλευτική διάσταση τοῦ μαθήματος πού διδάσκει. Ἡ ἐνασχόληση μέ τή συμβουλευτική τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, καί τοῦ θεολόγου εἰδικότερα, ὀφείλει νά στηρίζεται στήν ἐκούσια βούληση τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νά προσφέρει στό χῶρο αὐτό. Ἡ ἀνάθεση ἢ ὁ ἐξαναγκασμός κάποιου θεολόγου νά ὑπηρετήσει τή συμβουλευτική ἔχοντας ἀναστολές, ἀντιρροήσεις ἢ διαφορετικό προσανατολισμό ἀπό αὐτόν τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Παράδοσης ἀσφαλῶς θά ἔβλαπτε τή συμβουλευτική διαδικασία. Ἡ μελέτη αὐτή προτείνει τήν ἐνσυναίσθηση (δηλαδή τήν σέ βάθος κατανόηση) καί τό σεβασμό τοῦ θεολόγου-παιδαγωγοῦ ὡς πρός τίς θρησκευτικές, ἰδεολογικές ἢ πολιτιστικές διαφοροποιήσεις του.

Ἐπάρχουν κάποιες θετικές κατακτήσεις⁵³³ στό χῶρο τῆς Σχολικῆς Θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς, πού συνηγοροῦν ὑπέρ τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν:

- Ἡ αὐτοαντίληψη τῶν Θεολόγων ὡς πνευματικῶν ὁδηγῶν⁵³⁴.
- Ἡ ἐπισήμανση τῆς ἀνάγκης νά ὀργανωθεῖ τό μάθημα γύρω ἀπό κείμενα καί ὑλικό πού ἐπεξεργάζονται τά ἴδια τά παιδιά.
- Ἡ ἀναγνώριση τοῦ ρόλου καί τῆς σημασίας τῆς ὀρθόδοξης πίστεως μέσα στή ζωή καί τόν πολιτισμό⁵³⁵.

533. Γιά τήν ἐπισήμανση αὐτῶν τῶν «θετικῶν κατακτήσεων» στό χῶρο τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν βοηθηθήκαμε ἀπό τό ἄρθρο τῆς συναδέλφου Ὀλγας Γριζοπούλου, Γύρω ἀπό τό διάλογο γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, κάποιες ἐπισημάνσεις, περ. Σύνδεση τεῦχ. 83, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2002, σ. 69, ὅσο καί ἀπό τά συμπεράσματα τῶν Εἰσηγήσεων τῆς Α΄ Συνάντησης Θεολόγων Καθηγητῶν, μέ θέμα «Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό Ἐνιαῖο Λύκειο» πού ἔγινε στίς 16-17 Ἀπριλίου 1999 στό Βόλο. Τά Πρακτικά τῆς διημερίδας μέ τίτλο «Γιατί Θρησκευτικά σήμερα;» κυκλοφόρησαν ἀπό τίς Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 2000, σσ. 217-220.

534. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου, Τό ἔργο τοῦ θεολόγου καθηγητῆ καί τό μάθημα Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση, Ἀθήνα 1998, σσ. 16-18.

535. Σκέψεις γιά τόν πολιτιστικό χαρακτήρα τοῦ μαθήματος ἢ γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὡς πολιτιστικό μάθημα βλ. Νικ. Ματσούκα, Μιά ἄλλη διάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος καί Παντελῆ Καλαϊτζίδη, Τό θρησκευτικό μάθημα στήν ἐποχή τῆς πολυπολιτισμικότητας. Καί τά δύο ἄρθρα φιλοξενοῦνται στό περιοδικό Καθ' ὁδόν, τεῦχ. 17, Δεκ. 2001, σσ. 15-20 καί 39-50 ἀντίστοιχα.

- Ἡ ἀξιοποίηση τῶν βιωματικῶν εὐκαιριῶν, (ὅπου ὁ μαθητὴς ὄχι μόνο σκέφτεται καὶ κρίνει ἀλλὰ ἐκφράζεται καὶ δοῦν) μέσα στὴ διδασκαλία.
- Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀνταποκριθεῖ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴν ἐποχὴ του βοηθώντας τοὺς μαθητὲς νὰ ἀναπτύξουν θεολογικά κριτήρια ἀντίληψης καὶ ζωῆς.

Ἐπιπλέον τόσο ἡ Εὐρωπαϊκὴ πραγματικότητα⁵³⁶ ὅσο καὶ τὸ γεγονός τῆς πολυπολιτισμικότητας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας⁵³⁷ μᾶς ἀναγκάζει νὰ δοῦμε τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν κάτω ἄλλη ὀπτική γωνία. Ἡ συμβουλευτικὴ διάσταση τοῦ μαθήματος θὰ μπορούσε νὰ ἐπηρεάσει θετικά τοὺς μαθητὲς γιὰ ἀνοχὴ τῶν ἄλλων δογμάτων καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτῶν καὶ πολιτισμῶν. Ἄλλωστε ὅσο ὑγιέστερη εἶναι ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή κάποιου τόσο λιγότερο φανατικὸς εἶναι ἀπέναντι στίς ἄλλες δοξασίες. Ἡ θρησκευτικὴ ἐνσυναίσθηση εἶναι ἀπαραίτητη τόσο ὡς πρὸς τοὺς ὁμοδόξους ὅσο καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους καὶ ἀλλοθρήσκους μέ τοὺς ὁποίους μοιραζόμαστε τὸν κόσμο μας, ὁ ὁποῖος ἔχει γίνει πλέον ἓνα μικρὸ πλανητικὸ χωριό.

Ὅπως λέγεται, ὁ καθένas μας μεταφέρει στὴν ἐνήλικη ζωὴ του τὴν ποιότητα τῆς θρησκευτικότητας πού χαρακτήριζε τὴν ἐφηβείa του⁵³⁸. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ μᾶς ὑποδεικνύει καὶ τὴ σημασία ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθύνη τῆς σωστῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου καθηγητῆ γιὰ μιὰ ὑγιή θρησκευ-

536. Γιὰ τὴ διεύρυνση τοῦ παραδοσιακοῦ περιεχομένου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς καὶ τὸ φαινόμενο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πλουραλισμοῦ βλ. Ἐμμ. Περσελῆ, Σχολικὴ Θρησκευτικὴ Ἀγωγή, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998, σσ. 16-28.

537. Κατὰ τὸν Καθηγητὴ Κ. Δεληκωνσταντῆ «Οἱ καιροὶ ἀλλάζουν. Ἡ ὀρθότητα τῆς ἐμμονῆς κάτω ἀπὸ τίς νέες πολυπολιτισμικὲς συνθῆκες, στὴν κλειστὴ μονοφωνικὴ θρησκευτικὴ ἀγωγή, πρέπει νὰ συζητηθεῖ σοβαρὰ». βλ. ἄρθρο του: Οἱ ἄλλες θρησκείες στὰ νέα σχολικὰ ἐγχειρίδια τῶν Θρησκευτικῶν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, Περ. Μακῆδον, Φλώρινα, Ἄνοιξη 1997, σ. 34.

538. «Ἡ ἀνώριμη καὶ πρωτόγονη ἐφηβικὴ θρησκευτικὴτητα θὰ εἶναι τυφλὴ καὶ δεισιδαίμων πίστη τοῦ ἐνήλικα. Ἡ ρηχὴ καὶ ἐξαρτημένη ἐφηβικὴ θρησκευτικὴτητα μεταφράζεται σὲ ἀσταθὴ καὶ κλυδωνιζόμενη στὴ συνέχεια. Ἡ σπασμωδικὴ καὶ φανατικὴ ἐφηβικὴ θρησκευτικὴτητα, προεξαγγέλλει νευρωτικὴ καὶ φοβισμένη πίστη στὸ μέλλον». Βλ. π. Β. Θερωοῦ, Πρακτικὰ τοῦ 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Κοινωνικῆς Παιδιατρικῆς καὶ Προαγωγῆς Ὑγείας, σ. 102 καὶ τοῦ ἰδίου Ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1996, σσ. 119-120.

τικότητα⁵³⁹ τῶν μαθητῶν του, πού θά εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό παθολογικές μορφές πίστεως. Ὁ θεολόγος καθηγητής πρέπει νά προστατεύσει τούς ἐφήβους ἀπέναντι σέ θρησκευτικούς «συμβούλους» καί «πνευματικούς» πού καλλιεργοῦν τό ἄγχος, τόν τρόμο, τίς ἐξαρτήσεις καί τήν προσωπολατρία. Ἔχει χρέος νά προειδοποιήσῃ τούς νέους γιά τόν κίνδυνο πού ἐγείρεται τόσο στήν πίστη τους ὅσο καί στήν ψυχοσωματική τους ὑγεία ἀπό κάθε εἶδους «ψυχοναρκωτικά»⁵⁴⁰, τά ὁποῖα εἰσβάλλουν στήν πατρίδα μας μέσα ἀπό ἀνατολικά θρησκευτά, παραθρησκευτικά κινήματα⁵⁴¹, παγανιστικές καί σατανιστικές λατρεῖες⁵⁴².

Οἱ θεολόγοι καθηγητές Μέσης Ἐκπαίδευσης, εἶναι πολύ σημαντικό νά γνωρίζουν καί νά πιστεύουν ὅτι ἡ καλλιέργεια μιᾶς ὑγιοῦς θρησκευ-

539. Πολύ σημαντική εἶναι ἡ συμβολή τοῦ Allport στήν περιγραφή τῶν γνωρισμάτων τῆς ὄριμης θρησκευτικότητας (ἀπό τήν ἄποψη βέβαια τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας). Ἡ ὄριμη θρησκευτικότητα εἶναι ἐξελικτικά διαμορφούμενη, περιλαμβάνει ὅλες τῆς διαστάσεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς (γνωστική, συναισθηματική, βουλητική) καί τή μυστικιστική. Ἀκόμη ἔχει δυναμικό χαρακτήρα, ἀφοῦ προσφέρει κίνητρα δράσης καί συμπεριφορᾶς καί οἱ ἄνθρωποι ἀντλοῦν ἐξαιρετική δύναμη τόσο γιά τήν ἀντιμετώπιση προβλημάτων ὅσο καί γιά τή θετική μεταστροφή τους. Τό ὄριμο θρησκευτικό ἄτομο ὁμως παρότι χαρακτηρίζεται ἀπό δυναμισμό δέν φτάνει ποτέ σέ φανατισμό καί ἀκρότητες. Ἡ ὄριμη θρησκευτικότητα παρουσιάζει μιᾶ σταθερή συμφωνία μεταξύ πίστεως καί πράξεων ἐνῶ προσφέρει μιᾶ ἐνιαία φιλοσοφία ζωῆς πού κάνει τούς ἀνθρώπους πιό ἀνεκτικούς στό «διαφορετικό». Ἀκόμη ὁ θρησκευόμενος μέ ὄριμότητα ἀγκαλιάζει ὅλες τίς περιοχές τῆς ζωῆς καί ὅλους τούς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καί δραστηριότητας. Τέλος ἡ θρησκευτική ὄριμότητα ἀναγνωρίζεται σέ ἕνα ἄτομο ἀπό ὅτι αὐτό πιστεύει καί ἐνεργεῖ μέ τήν πεποίθηση ὅτι δέν ὑπάρχουν ἔτοιμες ἀπαντήσεις ἢ ἀπόλυτες θέσεις ἀλλά λύσεις πού ἐπιτυγχάνονται μέ σκέψεις καί προσπάθειες. Βλ. G. W. Allport, *The Individual and his Religion: A Psychological Interpretation*, London, Constable, 1951 (12th print, New York, Macmillan, 1973) σ. 27 κ.ε.

540. Βλ. Ἀ. Ἀλεβιζόπουλου, *Ψυχοναρκωτικά, Νέες «αἰρέσεις» στήν Ἑλλάδα*, Ἐκδ. Γραφείου Ἀντιμετώπισεως Αἰρέσεων Ἀρχ. Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1980 καί τοῦ ἰδίου, *Πνευματικό βιασμός, νέες «αἰρέσεις», μιᾶ πραγματική ἀπειλή*.

541. Γιά τήν ψυχιατρική προσέγγιση τῆς παραθρησκευτικότητας βλ. π. Ἀδ. Αὐγουστιδῆ, *Θέματα διαλόγου Ψυχιατρικῆς καί Θεολογίας*, Ἐκδ. Τμήματος Θεολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2002, σσ. 79-84.

542. Γιά τόν ἀποκρουσισμό στήν ἐφηβεία βλ. Ἀρ. Δ. Ζαμπακίδη, *Ὁ ἀποκρουσισμός καί οἱ ἐφηβοί, ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση τοῦ προβλήματος*, Ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 1998.

τικῆς πίστης προσφέρει στόχους καί προοπτική στὸν ἔφηβο, στηρίζει τὴν ἀνάγκη του γιὰ ἀποδοχή καί ἀγάπη, ἀποτελεῖ πηγὴ δύναμης σέ φάσεις ἄγχους καί μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ἀνακουφιστικά στὰ συναισθήματα μοναξιᾶς του⁵⁴³. Ἡ θρησκευτικὴ πίστη παρέχει στοὺς νέους αἰσθήματα ἀσφαλείας, αἴσθηση προσωπικῆς ταυτότητας⁵⁴⁴ καί τὸ βίωμα ὅτι ἀνήκουν σέ μιὰ θρησκευτικὴ κοινότητα⁵⁴⁵.

Ἐπιπλέον τὸ μάθημα Θρησκευτικῶν παρὰ τίς ἀμφισβητήσεις, στίς περισσότερες χώρες τῆς Εὐρώπης ἔχει θέση στὰ δημόσια σχολεῖα, ἐπειδὴ ἀποδεικνύεται πὼς ἔχει καθοριστικὸ ρόλο στὴ γνωστικὴ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν καί στὴ γενικότερη παιδεία τους. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν καλλιέργει τὸν πραγματικὰ μορφωτικὸ του χαρακτήρα σέ ἀπόσταση ἀπὸ κάθε εἶδους διαποτισμὸ. Καλλιεργώντας τὸ θρησκευτικὸ στοχασμὸ, βοηθάει στὴν κατανόηση τῆς θρησκευτικῆς στάσης καί ζωῆς, στὴν προσωπικὴ καλλιέργεια καί στὴν ὑπεύθυνη στάση⁵⁴⁶.

Ταυτόχρονα ἡ θρησκευτικὴ πίστη, σύμφωνα καί μὲ ψυχολόγους ἐρευνητές, φαίνεται σέ ἄρκετους νὰ δίνει ἕνα πειστικὸ νόημα ζωῆς καί μιὰ προοπτικὴ στὴ ζωὴ τοῦ νέου⁵⁴⁷. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ὑπαρξιακῆς ψυχολο-

543. Βλ. Μ. Γαβριηλίδου, Ἡ ψυχодυναμικὴ καί ὁ θεραπευτικὸς ρόλος τῆς σχέσης ἐφήβων - ἐκπαιδευτικῶν, στὸ Ἰ. Τσιάντη (ἐπιμέλεια) Ἐφηβεία, σειρά Βασικὴ Ψυχιατρικὴ (Τόμος Β' τεῦχος Α'), Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2000, σ. 199. Πρβλ. D. C. Briggs, *Your Child's Self-Esteem*, Dolphin Books, New York 1975.

544. Βλ. π. Ἀδ. Αὐγουστίδη, Θρησκευτικότητα καί ψυχοπαθολογία κατὰ τὴν ἐφηβεία, περ. Ὁρθοδοξία, (Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) 1995, τεῦχ. Γ', σσ. 477-489.

545. Γι' αὐτὸ ὅπως διαπιστώνεται σέ διεθνές ἐπίπεδο ἡ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ ἢ «ἡ ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ, ὅπως λέγεται στὸ ἐξωτερικὸ, ἐμφανίζει μιὰ συνεχὴ ἀνοδικὴ ἐξέλιξη, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι προσελκύει ὅλο καί περισσότερους ἀνθρώπους». Πρβλ. Μ. Μαλικιώση Λοῖζου, Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία, δ' ἔκδοση, σειρά Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία 2, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999, σσ. 313-314.

546. Ὁλγας Γριζοπούλου, Γύρω ἀπὸ τὸ διάλογο γιὰ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, κάποιες ἐπισημάνσεις, περ. Σύναξη τεῦχ. 83, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2002, σ. 64.

547. Βλ. Ἀ. Κοσμόπουλου, Ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ-ποιμαντικοῦ ἔργου στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, Ἀπόπειρα θεώρησής του ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς «Σχέσιοδυναμικῆς καί προσωποκεντρικῆς συμβουλευτικῆς», στὸ Στ. Φωτίου (ἐπιμέλεια) Παιδαγωγία ζωῆς, Ἐκδ. Ἄρμος, σσ. 93-143. Εἰδικότερα γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀναγκαιότητας τῆς συμβουλευτικῆς στοὺς ἐφήβους βλ. σσ. 94-100. Πρβλ. καί Α. Maslow, Ἡ Ψυχολογία τῆς ὑπαρξίας, μετάφραση Ἀνδρεοπούλου Σ., Ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1995 σσ. 36-45.

γίας ἔχουν τονίσει τήν ἀνάγκη γιά μιὰ συμβουλευτική (καί ψυχοθεραπεία) πού θά βασίζεται στήν παροχή νοήματος ζωῆς στόν ἄνθρωπο⁵⁴⁸. Ὁ θεολόγος καθηγητής μεταδίδει στούς μαθητές του –χωρίς νά παραβιάζει τήν ἐλευθερία βούλησης τῶν μαθητῶν του καί νά ἀρνεῖται τόν πλουραλιστικό χαρακτήρα τῆς σύγχρονης διαπολιτισμικῆς ἐκπαίδευσης– τήν ὀρθόδοξη θεολογική ἀποψη περί νοήματος ζωῆς. Τό «σχέδιο ζωῆς» πού παρέχει ἡ πίστη μας, νοηματοδότησε τή ζωή πολλῶν ἀνθρώπων στό παρελθόν ἀλλά ἐξακολουθεῖ νά νοηματοδοτεῖ καί τή ζωῆ πολλῶν συγχρόνων. Αὐτός ἴσως εἶναι καί ὁ πιό σημαντικός λόγος πού ἀκόμη καί σήμερα ἀρκετοί ἐμπιστεύονται γιά στήριξη στά προβλήματα ψυχικῆς ὑγείας πού ἀντιμετωπίζουν περισσότερο τούς θρησκευτικούς συμβούλους (κληρικούς) παρά τούς ψυχοθεραπευτές⁵⁴⁹.

548. Ἀπό αὐτούς ὁ πιό ἀντιπροσωπευτικός εἶναι ὁ Victor Frankl. Ἡ Θεωρία τοῦ Frankl πού ὀνομάστηκε «λογοθεραπεία», ἐκπροσωπεῖ τήν ὑπαρξιακή ψυχοθεραπεία ὅπως αὐτή ἀναπτύχθηκε στήν Εὐρώπη. Στήν Ἀμερική ἡ κατεύθυνση αὐτή ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν Rollo May (Existential psychology, Random House New York 1961 & Myth and guiding fiction. Journal of Individual Psychology, New York 1970). Ἡ Λογοθεραπεία εἶναι μιὰ ὑπαρξιακή προσέγγιση πού ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν Victor Frankl καί πού τονίζει ιδιαίτερα τό νόημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καθώς καί τήν ἀναζήτηση αὐτοῦ τοῦ νοήματος ἀπό τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο. (Βλ. Frankl Victor, Man's search for meaning. An introduction to logotherapy: Washington square press, New York 1969) Ὁ Frankl μαθητής τοῦ Freud δέν πιστεύει, ὅπως ὁ δάσκαλός του, ὅτι οἱ νευρώσεις καί τό ἄγχος προέρχονται ἀπό τή σύγκρουση τῶν ἀσυνείδητων κινήτρων. Οἱ νευρώσεις σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Βιεννέζου ψυχιάτρου ἔχουν τή ρίζα τους στήν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά βρεῖ νόημα καί μιὰ αἴσθηση εὐθύνης στήν ὑπαρξή του. Οἱ δοκιμασίες του ἀπό τά στρατόπεδα συγκέντρωσης στή Γερμανία, ὅπου ἔζησε αἰχμάλωτος ἀπό τό 1942 ὡς τό 1945, ἡ ἀπώλεια σχεδόν ὅλης τῆς οἰκογένειάς του τόν ἔστρεψαν πρὸς τόν ὑπαρξισμό. Ἀγαποῦσε ιδιαίτερα τή φράση τοῦ Νίτσε «Αὐτός πού ἔχει τό γιατί στό ζεῖν μπορεῖ νά ἀντέξει σχεδόν ὅποιοδήποτε πῶς (μέ ποιό τρόπο)». Βλ. V. Frankl, Ἀναζητώντας νόημα ζωῆς καί ἐλευθερίας, μετάφραση Τ. Χ. Εὐδοκά καί Κ. Δ. Χριστοφίδου, Ἐκδ. Ταμασός, Λευκωσία 1979. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου Man's search for meaning. An Introduction to logotherapy, Washington Square Press, New York 1969. Καί Frankl Victor, The doctor and the soul. From psychotherapy to logotherapy, New York 1965 Knopt, 2nd ed. (σελ. xiii).

549. Ἡ διαπίστωση αὐτή προέρχεται ἀπό τούς G. Gurin, J. Veroff, S. Feld (Americans view their mental health. Joint Commission on Mental illness and Health Monograph Series, No 4, Basic Books, New York, 1960. Ἡ παραπομπή μας ἀπό Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, Ἀθήνα 1999, σ. 314.

Άσφαλῶς ἀνάμεσα στά ἄλλα πού συγκροτοῦν τήν ἀποστολή τοῦ θεολόγου εἶναι καί τά παρακάτω πού συνιστοῦν συμβουλευτική παρέμβαση:

- Μέσα ἀπό τήν διδασκαλία τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας, νά μεταδώσει στό μαθητή τό αἶσθημα εὐτυχίας, πού δίνει ἡ πραγματική πίστη⁵⁵⁰.
- Νά τοῦ διδάξει μιὰ ἄλλη ἐμπειρία ζωῆς καί ἀνθρωπιᾶς⁵⁵¹.
- Νά τόν βοηθήσει νά ἀντιληφθεῖ τήν προσωπική του εὐθύνη ἀπέναντι στήν ἀποτυχία τοῦ κόσμου γύρω του⁵⁵².
- Νά τοῦ ἐμπνεύσει τήν ἐλπίδα γιά ἕναν καλύτερο τρόπο ζωῆς.
- Νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά ζεῖ καλύτερα καί πιό ὀλοκληρωμένα.

550. Ἐλεγε ὁ Μακαριστός Γέροντας Πορφύριος σχετικῶς: «Ἔτσι πρέπει νά βλέπουμε τό Χριστό. Εἶναι φίλος μας εἶναι ἀδελφός μας, εἶναι ὅ,τι καλό καί ὠραῖο. Εἶναι τό πᾶν. Εἶναι φίλος καί τό φωνάζει... “Ἐγώ, βρέ, δέν βαστάω τήν κόλαση στό χέρι, δέν σᾶς φοβερίζω, σᾶς ἀγαπάω. Σᾶς θέλω νά χαίρεστε μαζί μου τή ζωή”. Ἔτσι εἶναι ὁ Χριστός. Δέν εἶναι ἡ κατήφεια, οὔτε ἡ μελαγχολία, οὔτε ἐνδοστροφία. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ ζωή... Εἶναι ἡ χαρά εἶναι τό φῶς τό ἀληθινό πού κάνει τόν ἄνθρωπο νά χαίρεται νά πετάει». (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας). Τό ἀπόσπασμα εἶναι ἀπό ἀπομαγνητοφωνημένη ἀπόδοση μιᾶς συζητήσεως μέ τό Γέροντα Πορφύριο μέ τίτλο «Ὁ Χριστός εἶναι τό πᾶν». Ἔκδ. Ἰ. Ἡσυχαστηρίου «Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος».

551. Κατά τόν Καθηγητή Γ. Κρουσταλάκη, «Οἱ θεολόγοι (οἱ δάσκαλοι καί οἱ φιλόλογοι) ἔχουν μᾶλλον διαμορφώσει ἕνα ἀνθρωπιστικό παιδαγωγικό πρόσωπο, ἐνῶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν κατευθύνονται συνήθως στό ἔργο τους ἀπό θετικιστικές προοπτικές καί μηχανιστικές ἀντιλήψεις», Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωῆς, Ἀθήνα 2001, σ. 261. Γιά τόν γνήσιο ἀνθρωπισμό τῶν Πατέρων βλ. π. Κων/νου Φούσκα, Θεοδώρου Στουδίτη, Πνεῦμα καί σάρκα. Χειραγώγηση στήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Ἀθήνα 1997 ἐπίσης βλ. καί τοῦ ἰδίου, Ἀνθρωπολογία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, στό Περ. Κοινωνία, Ἰαν. - Μαρτ. 1998, τεύχ. 1, σσ. 44-68.

552. Σέ κείμενα τοῦ Γεροντικοῦ συναντᾶμε περιπτώσεις ὅπως αὐτή τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου πού ἀνέλαβε (χωρίς νά φταίει) ἀδιαμαρτύρητα τήν ἐνοχή ἐνός ἄλλου ἀδελφοῦ. Ἡ ἐκούσια καί ἀδιαμαρτύρητη ἀνάληψη τῆς ἀλλότριας ἐνοχῆς δέν εἶναι γιά τούς ἀσκητές ἀφορμή μόνο ταπείνωσης ἀλλά καί μιὰ ἐμπρακτὴ δήλωση γιά τή συνενοχίαν στήν ἀποτυχία τοῦ κόσμου γύρω τους, δηλαδή στήν ἁμαρτία. Βλ. Χρ. Γιανναρά, Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους, 2η ἔκδ. ἀναθεωρημένη, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1979, σσ. 88-91.

- Νά τόν παροτρύνει στό νά ἀγωνίζεται γιά τήν βιοκαλική⁵⁵³ του μεταμόρφωση, δηλαδή τή συνεχή βελτίωση καί ἀναπροσαρμογή τοῦ προσωπικοῦ του ὁράματος ζωῆς. Ἐνα ὄραμα ζωῆς πού δέν περιορίζεται μόνο στό ἴδιο τό ἄτομο ἀλλά ἀνοίγεται καί σέ μιὰ αἰσιόδοξη προοπτική ἀλλαγῆς πρὸς τό καλύτερο τοῦ κόσμου καί τῆς ἱστορίας.
- Νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο-μαθητή νά βιώσει σωστά τή θρησκευτική του πίστη, τόν ἀγνωστικισμό ἢ τήν ἀπιστία του.
- Νά ἀποκτήσει ἐμπιστοσύνη στήν προσωπική του ἀξία, τήν κοινω-νία πού ζεῖ καί τούς ἄλλους.

Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι στά πλαίσια τοῦ διδακτικοῦ του ρόλου ὁ θεολόγος ἀσκεῖ ἕνα εἶδος «θεραπευτικῆς παιδαγωγικῆς»⁵⁵⁴, ἀφοῦ προσπαθεῖ νά «θεραπεύσει»⁵⁵⁵ τά «δυσλειτουργικά φαινόμενα»⁵⁵⁶ τῆς θρησκευτικότητας τῶν μαθητῶν του. Γιά παράδειγμα τό πένθος πού βιώνει ἔντονα ὁ μαθητής καί οἱ ἀπογοητεύσεις καί οἱ ἐνοχές πού νιώθει ἀπό τίς ἐφηβικές ἀρνήσεις τοῦ Θεοῦ (πού εἶναι ἀπόλυτα φυσιολογικές, ὅμως ἀρκετές φορές οἱ ἔφηβοι δέν τό ξέρουν καί γι' αὐτό πανικοβάλλονται)⁵⁵⁷.

553. Ἄ. Μ. Σταυρόπουλου, Ὁ Φιλοκαλικὸς ἄνθρωπος, Μιά ὀρθόδοξη πρόταση ζωῆς, (ἀνάτυπο) Ἀθήνα 1999, σ. 15 Βλ. καί τοῦ ἰδίου, Συμβουλευτική Ποιμαντική (Διδακτικές σημειώσεις), Ἀθήνα 2000, σ. 25.

554. Μέ τόν ὄρο «Θεραπευτικὴ Παιδαγωγική», πού πρωτοχρησιμοποιήθηκε στή Γαλλία μετὰ τό 1950, ὁ Μ. Debesse ἐπιδιώκει τήν ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν προσαρμογῆς τοῦ παιδιοῦ κυρίως στό σχολικό χῶρο. Βλ. Μ. Debesse - G. Mialaret, Οἱ παιδαγωγικές ἐπιστῆμες Ἐκδ. Δίπτυχο, Ἀθήνα 1985, τ. 5ος σσ. 402-410.

555. Μέ τήν πρόταση αὐτὴ φαίνεται νά συμφωνεῖ καί ἡ κ. Π. Κουφογιάννη - Καρκανιά. Ἀνακεφαλαιώνοντας τά βασικά συμπεράσματα τῆς μελέτης τῆς γράφει: «Ἐπιδιώξή μας ἦταν ν' ἀναδείξουμε τό σύγχρονο αἶτημα γιά ἕνα συμβουλευτικό-καθοδηγητικό ρόλο τοῦ θεολόγου στά πλαίσια τῆς διδακτικῆς διαδικασίας, καθὼς καί νά ἐπισημάνουμε τή διορθωτικὴ καί θεραπευτικὴ ἀξία πού ἔχει γιά τούς μαθη-τές μιὰ ὑγιὲς σχέση μέ τόν ἐκπαιδευτικόν», Ἡ Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία στή Χρι-στιανικὴ Ἀγωγή, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2001, σ. 118.

556. Βλ. π. Ἀδαμαντίου Αὐγουστίδη, Δυσλειτουργικά στή ζωὴ τῶν θρησκευό-μενων ἀτόμων: ψυχολογικὴ προσέγγιση, περ. Γρηγόριος Παλαμᾶς, τεῦχος 772, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1998, σσ. 215-227.

557. Περισσότερα γιά τήν ἐφηβικὴ θρησκευτικότητα βλ. στό Β' μέρος τοῦ 2ου κεφαλαίου.

Οί θεολόγοι επιπλέον φαίνεται να διαθέτουν αρκετό υλικό για να ξεριζώσουν την άτονία και την ψυχική χαλάρωση⁵⁵⁸ που διαπιστώνουν οί κλινικοί ψυχολόγοι σε πολλούς έφηβους⁵⁵⁹. Ακόμη μπορούν να δώσουν δύναμη, αγωνιστικότητα, προοπτική και κουράγιο σε παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες και τούς γονείς τους⁵⁶⁰. Άν και οί ψυχολόγοι μπορούν με τή σπουδή και τήν έμπειρία τους να μάς όρίσουν τήν κατάσταση τής ψυχικής υγείας ή ασθένειας του νέου θά χρειασθούν τήν πρώτη ύλη των θεολόγων για να απαντήσουν στα έρωτήματα των νέων: «Γιατί να αγωνισθώ; Γιατί να ζήσω; Άξίζει να ζω;».

Ή συμβουλευτική του θεολόγου όμως όφείλει να είναι κυρίως «προληπτική»⁵⁶¹, δηλαδή να προλαμβάνει και να αποτρέπει τήν εκδήλωση νοσηρών φαινομένων και στό χώρο τής καθημερινής ζωής. Ή συμβουλευτική του θεολόγου στα πλαίσια του Σχολείου μπορεί να λειτουργήσει κατά τρόπο έξισοροπητικό και διορθωτικό. Μέ τή διδασκαλία του (σε

558. M. Debesse, Ή έφηβεία, μετάφραση Λ. Κούλα, Έκδ. ΧΕΕΛ, Άθήνα 1959, σσ. 112-114.

559. Νά προσφέρει Παραμυθία, δηλαδή όχι άπλως παρηγοριά αλλά μιά συναισθηματική, νοητική και βουλητική τόνωση τής ζωής του έφηβου. Νά τόν αποτρέψει από αισθήματα φυγής στό χθές (συντηρητισμός) και στό έπέκεινα (μοιρολατρική και παθητική εκδοχή τής Δευτέρας Παρουσίας).

560. Κατά τόν Καθηγητή Γ. Κρουσταλάκη «ό σύμβουλος... μπορεί διά τής αυτογνωσίας και τής άσκησης να καταστήσει ίκανό τό τραυματισμένο πρόσωπο (παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες) να μεταστει σε ένα ύψηλό πνευματικό επίπεδο, όπου θά ανακαλύψει τή βαθύτερη όμοιότητά του με τό θείο. ΄Ετσι **μέ τήν ανακάλυψη του ιδιαίτερου νοήματος τής ύπάρξεώς του**, είναι δυνατόν τό πρόσωπο αυτό να διαγράψει μιά τροχιά υπέρβασης τής βιολογικής και ψυχολογικής του διαφορετικότητας και να φθάσει στό μεταφυσικό στάδιο τής έλπίδας και τής κοινωνικής κατανάπτυξης» βλ. στό άρθρο Διαφορετικότητα και προσωπική υπέρβαση, θεωρητική-μεταφυσική διάσταση, ΄Επιθεώρηση Συμβ. Προσανατολισμού, τ. 58-59, Όκτ. - Δεκ. 2001, σσ. 25-30.

561. Στο θέμα «Ή συμβουλευτική στό χώρο τής πρόληψης» ήταν αφιερωμένο τό 8ο έτήσιο Συνέδριο τής Ευρωπαϊκής Έταιρίας Συμβουλευτικής. (Άθήνα 20-23 Σεπτεμβρίου 2001). Στα πλαίσια του Συνεδρίου παρουσιάστηκε τόσο ή σημασία τής Συμβουλευτικής Ποιμαντικής, από τόν Καθηγητή Ά. Μ. Σταυρόπουλο και τόν π. Άδ. Αύγουστιδη, όσο και του μαθήματος Θρησκευτικών στή Μέση Έκπαίδευση, από τόν γράφοντα. Ειδικότερα ό γράφων τόνισε τήν ανάγκη στα πλαίσια του έργου του θεολόγου καθηγητή στό Σχολείο, για συνεργασία των θεολόγων με τούς λειτουργούς τής ψυχικής υγείας σε ένα πρόγραμμα πρόληψης ψυχικής υγείας.

ὁμαδικό επίπεδο στὰ πλαίσια τῆς ὁμάδας-τάξης) καί τήν καθοδήγησή του (σέ ἀτομικό επίπεδο καί ἐφόσον τοῦ ζητηθεῖ ἀπό τόν μαθητή) μπορεῖ νά ἀποτελέσει τό ἀντίβαρο στίς παιδαγωγικές παρενέργειες τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς κατάστασης⁵⁶². Γιά παράδειγμα μπορεῖ ὁ θεολόγος νά λειτουργήσῃ ὡς ἀντίβαρο στόν ἀξιοκρατικό μηδενισμό, πού ἐπιφέρει ὁ πλουραλισμός τῆς ἐποχῆς μας. Ἀκόμη μπορεῖ νά ἐμπνεύσει ἰδανικά καί ἐλπίδα σέ ἐφήβους πού ἐμφανίζονται νά εἶναι ἀνέστιοι καί ἀπροσανατόλιστοι καί οἱ ὅποιοι παρασύρονται ἀπό τίς προκλήσεις τοῦ καταναλωτικοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Τό νόημα ζωῆς πού ἐμπνέει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική πίστη βοηθᾷ τόν ἔφηβο μαθητή νά πραγματοποιήσῃ μέ ἐλπίδα, καρτερικότητα, ὑπομονή καί ἐπιμονή τό προσωπικό του ὄραμα ζωῆς. Ἡ συναρπαγή ἀπό ἓνα ἀνώτερο ὄραμα ζωῆς θά ὀπλίσει τούς ἐφήβους μέ ἀποφασιστικότητα γιά νά ἀκολουθήσουν τό προσωπικό τους σενάριο ζωῆς⁵⁶³. Χωρίς ἓναν κεντρικό στόχο στῆ ζωῆ τῶν ἐφήβων οἱ δεξιότητες ζωῆς⁵⁶⁴ καί οἱ πολύτιμες γνώσεις, πού προσφέρει τό Σχολεῖο στούς μαθητές μπορεῖ νά ἀποδειχτοῦν μάταιες. Ἀπαραίτητος βέβαια ὁ σεβασμός αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου, τό ὅποιο εἶναι ἀπαραβίαστο⁵⁶⁵.

562. Πρβλ. Ἀ. Κοσμοπούλου, *Ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς ἡλικίας*, Ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1994, σ. 18.

563. Αὐτός πού περιλαμβάνει στῆ θεωρία του τήν ἔννοια τοῦ «σεναρίου ζωῆς» εἶναι ὁ Berne. Φαίνεται νά ἔχει ἐπηρεασθεῖ ἀπό τήν ἔννοια τοῦ «τρόπου ζωῆς» («life style») τοῦ Ἄντλερ. Τό σενάριο αὐτό ζωῆς εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνός σχεδιασμοῦ τῆς ζωῆς, πού ἀρχίζει ἀπό τήν παιδική ἡλικία καί τό ὅποιο ἐπαναπροσδιορίζεται συνεχῶς. Ἀντιπροσωπεύει τούς σκοπούς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, τή γνώμη του γιά τόν ἑαυτό του, τόν κόσμο καί τίς προσπάθειές του νά ὑλοποιήσῃ τούς σκοπούς αὐτούς. Βλ. E. Berne *Transactional analysis and psychotherapy*, Grove Press, New York 1961 καθώς καί ὁ.π. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, Ἀθήνα 1999, σσ. 66-68 καί E. Δημητρόπουλου, ὁ.π. 1992 σσ. 78-80.

564. Σχετικά μέ τίς δεξιότητες ζωῆς ἢ τίς κοινωνικές ἐπιδεξιότητες, ὅπως λέγονται καί τό πῶς μποροῦμε νά τίς διδάξουμε στούς νέους βλ. M. Herbert, *Ψυχολογικά προβλήματα ἐφηβικῆς ἡλικίας*, ἐπιμέλεια: Καλαντζῆ - Ἀζίζι Ἀ., σειρά: ἐφαρμοσμένη ψυχολογία 3, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1992, σσ. 230-236.

565. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τιμηθεῖ ἀπό τόν Θεό μέ τό αὐτεξούσιο (Πρβλ. ΕΠΕ 31, 344) καί ὅτι κυβερνηθήκαμε μέ τήν ἐλεύθερη βούληση καί προαίρεσή μας (ΕΠΕ 31, 342,343). Οἱ παραπομπές μας ἀπό Β. Χαρώνη, *Ἐλευθερία καί καταναγκασμός στήν Ἀγωγή κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη*

Στή χώρα μας, όπως φαίνεται από πρόσφατες κοινωνικές έρευνες, ή Έκκλησία ως θεσμός απολαμβάνει της αρκετά μεγάλης εμπιστοσύνης των νέων⁵⁶⁶. Η εμπιστοσύνη που δείχνουν οι νέοι, όπως φαίνεται προς την Έκκλησία σε κάποιες έρευνες, δεν περιορίζεται μόνο στα καθαρά θρησκευτικά ή ύπαρξιακά πλαίσια ζωής. Η εμπιστοσύνη αυτή σημαίνει και τις υψηλές προσδοκίες που έχουν οι έφηβοι για τον καθοδηγητικό και έμψυχωτικό ρόλο που μπορεί ή πίστη τους να έχει στη ζωή τους και στην υπέρβαση των προσωπικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν.

Φαίνεται ότι μεγάλο μέρος της Συμβουλευτικής της Νεότητας, σύμφωνα με τα ιδεώδη και τις αρχές της Όρθοδόξου Χριστιανικής Αγωγής, (που στοχεύει στην ολοκλήρωση και στη σωτηρία των νέων ανθρώπων) πέφτει στους ώμους του θεολόγου γιατί: α) Τό μάθημα των Θρησκευτικών και ο θεολόγος καθηγητής δεν μπορούν να αυτονομηθούν από τους καθοδηγητικούς στόχους μίας Όρθοδόξου Χριστιανικής Αγωγής. β) Οι «γνώσεις» στο μάθημα των Θρησκευτικών δεν μπορούν να αναδειχθούν σε αυτοσκοπό. Πρέπει να εκλαμβάνονται ως μέσο και όργανο της ύγιους θρησκευτικότητας. γ) Ο θεολόγος καθηγητής ως δάσκαλος είναι ένας εν δυνάμει πνευματικός οδηγός και σύμβουλος των μαθητών του Γυμνασίου και του Λυκείου. Λόγω θέσεως ο πιο κοντινός. δ) Του δίνεται μοναδική ευκαιρία να οδηγήσει σε ύγιη μονοπάτια –μέ τό λόγο του αλλά και την παρουσία του– την θρησκευτικότητα των εφήβων και μάλιστα μέ την ιδιότητα του εξειδικευμένου παιδαγωγού. δ) Κατά τεκμήριο ή κατάρτισή του σε θεολογικές, παιδαγωγικές, ψυχολογικές γνώσεις αλλά και ζητήματα που απασχολούν τους νέους είναι καλύτερη σε σχέση μέ τό μέσο όρο ιερέων και κατηχητών, που υπηρετούν και αυτοί (άρκετές φορές ευσυνείδητα) μέσα από τή διακονία-ιδιότητά τους τή συμβουλευτική των νέων σε θέματα Όρθοδόξου Χριστιανικής Αγωγής⁵⁶⁷. ε) Από έρευ-

τό Χρυσόστομο, Άθήνα 1986, σ. 5. Περισσότερα για τό θέμα βλ. στην 5η ένότητα του τρίτου κεφαλαίου τής μελέτης αυτής.

566. Βλ. Α' μέρος του 2ου κεφαλαίου όπου σκιαγραφούνται οι έφηβοι μέσα από κοινωνικές έρευνες.

567. Για τή συμβουλευτική διάσταση του κατηχητού Βλ. Στ. Κουμαρόπουλου & Σπ. Τσεκούρα, Ό κατηχητής ως σύμβουλος, Άθήνα 2000. Πρόκειται για μία έρευνα μέ έρωτηματολόγιο μεταξύ των κατηχητών τής Ίερᾶς Αρχιεπισκοπῆς Άθηνων. Η έρευνα έγινε υπό τήν καθοδήγηση του Καθηγητού Α. Μ. Σταυρόπουλου, στα πλαίσια του μαθήματος τής Συμβουλευτικής Ποιμαντικής που διδάχθηκε στο χειμερινό έξάμηνο του 2000.

νες⁵⁶⁸ προκύπτει ὅτι ἕνα πολύ μικρό ποσοστό τῶν νέων ἐκκλησιάζεται καί ἀσφαλῶς ἕνα πολύ μικρότερο μετέχει στίς νεανικές συναντήσεις τῶν ἐνοριῶν, ὅπως ὀνομάζονται πλέον τά Κατηχητικά Σχολεῖα. Ἐπομένως οὔτε ὁ ἱερέας, οὔτε ὁ κατηχητής ἔχουν τόσες εὐκαιρίες ἐπικοινωνίας μέ τό σύνολο τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ ὅσες ὁ θεολόγος καθηγητής⁵⁶⁹.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Τό τέταρτο κεφάλαιο ξεκινᾷ ἀπό τή διερεύνηση τῶν μορφῶν συμβουλευτικῆς πού ὑφίστανται στό σύγχρονο ἑλληνικό σχολεῖο. Σέ κάποια σχολεῖα ὑπάρχουν οἱ εἰδικοί, ὅπως σύμβουλοι, ψυχολόγοι, σχολικοί ψυχολόγοι, πού ἀσκοῦν ἀποκλειστικά τό ἔργο τοῦ σχολικοῦ συμβούλου χωρίς νά ἐμπλέκονται στήν ἐκπαιδευτική διαδικασία. Ἀκόμη ὑπάρχουν ἐκπαιδευτικοί πού ἐμπλέκονται στή συμβουλευτική ἐπειδή ἀσχολοῦνται (παράλληλα μέ τό γνωστικό ἀντικείμενο πού διδάσκουν) μέ τό Σχολικό Ἐπαγγελματικό Προσανατολισμό καί τά εἰδικά προγράμματα Ἀγωγῆς Ὑγείας. Σημαντική εἶναι ἡ προσπάθεια πού ἀρχίζει νά διαμορφώνεται τά τελευταῖα χρόνια γιά τή δημιουργία στίς ἔδρες τῶν Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας καί Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης Συμβουλευτικῶν Σταθμῶν Νέων (Σ.Σ.Ν.). Διαπιστώθηκε ὅτι στό χῶρο τοῦ Σχολεῖου ὑπάρχουν πολλές δυνατότητες ἐφαρμογῆς τῆς συμβουλευτικῆς. Εἶναι σύνηθες ἡ συμβουλευτική νά ἀσκεῖται μέσω ἐκπαίδευσης καί ἀγωγῆς ἐνῶ γιά τούς σκοπούς τῆς Ἐκπαίδευσης καί Ἀγωγῆς (σχεδόν πάντα) εἶναι ἀναγκαῖα ἡ συμβουλευτική προσέγγιση.

568. Βλ. σχετικές ἔρευνες στό Α' μέρος τοῦ 2ου κεφαλαίου.

569. Ἀπό προσωπικούς ὑπολογισμούς διαπίστωσα ὅτι μέ θεολόγους στά πλαίσια τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν μέσα σέ ἕνα χρόνο ἔρχεται σέ ἐπαφή ἕνας νέος 40 ὥρες ἐτησίως (ἀφοῦ στίς τάξεις Α' Γυμνασίου ὡς Β' Λυκείου εἶναι δίωρο) ἢ 20 ὥρες (στήν Γ' Λυκείου πού εἶναι μονώρο). Δηλαδή $(40 \times 5 + 1 \times 20 =)$ 220 ὥρες, ἀπό τά 13 ἕως καί τά 18 χρόνια, περνάει ὁ νέος διδασκόμενος τό μάθημα καί ἄλλες τόσες ὥρες μελετώντας το. Οἱ συνολικές ὥρες στίς ὁποῖες ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τούς θεολόγους οἱ μαθητές ὅλης τῆς χώρας (ἂν ὑπολογίσουμε σέ 600.000 περίπου τούς μαθητές Γυμνασίων καί Λυκείων) εἶναι $(500.000 \times 40 + 100.000 \times 20 =)$ 22.000.000 μαθητοῶρες ἐτησίως. Αὐτές οἱ ὥρες εἶναι πολύ μεγάλες εὐκαιρίες συμβουλευτικῆς ἐπικοινωνίας μέ τούς μαθητές.

Μέ περισσή σύνεση ὁ θεολόγος θά ἀσκήσει τὸ ρόλο αὐτοῦ συμβούλου καί χωρὶς νά διεκδικήσει οὔτε τὴν ιδιότητα τοῦ ψυχοθεραπευτῆ οὔτε αὐτὴ τοῦ πνευματικοῦ. Μέσα στὰ πλαίσια τῆς παιδαγωγικῆς του ἀποστολῆς καί γνωρίζοντας τὰ ὅρια του, μπορεῖ νά στηρίζει –στό μέτρο τῶν δυνατοτήτων του– τοὺς μαθητές στὶς ἀγωνίες καί τὰ προβλήματα πού βιώνουν. Ἐφόσον ἔχει καί τὰ ἀνάλογα προσόντα μπορεῖ νά προσφέρει προσωπική καθοδήγηση στοὺς μαθητές του, μέ σκοπὸ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν πάσης φύσεως προβλημάτων τους. Προβλήματα πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ σωματική, πνευματική, συναισθηματική κοινωνική καί θρησκευτική τους ἀνάπτυξη.

Κυρίως ὅμως ὀφείλει νά ἀνταποκριθεῖ, ὁ θεολόγος καί τὸ μάθημα Θρησκευτικῶν, στὸ αἶτημα γιὰ μιά ὑγιή «θρησκευτική» συμβουλευτική καί εἰδικότερα γιὰ μιά Ὁρθόδοξη Χριστιανική Συμβουλευτική στὸ χῶρο τοῦ Σχολείου. Ἡ πρόληψη καί ἡ ἀντιμετώπιση κάποιων στρεβλώσεων στὴ βίωση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἀντικείμενο ἐνασχόλησης κατὰ πρῶτο λόγο τοῦ θεολόγου παιδαγωγοῦ.

Ἡ ὅλη συμβουλευτική τοῦ θεολόγου πρέπει νά ἐμφορεῖται ἀπὸ τὴν προσπάθεια νά βοηθήσει τοὺς μαθητές του νά ἀνακαλύψουν καί νά κατανοήσουν τὸ βαθύτερο μήνυμα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ὡς ὀρθόδοξος παιδαγωγός ἔχει καθήκον νά μεταδώσει, σέ ἀτμόσφαιρα ἐλευθερίας, τὸ «ὄραμα ζωῆς» τῆς Πίστεως, πού δίνει νόημα καί κατεύθυνση σέ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄν, ὅπως λέγεται, ὁ καθένας μας μεταφέρει στὴν ἐνήλικη ζωὴ του τὴν ποιότητα τῆς θρησκευτικότητος πού χαρακτηρίζε τὴν ἐφηβεία του, οἱ θεολόγοι εἶναι ἐκεῖνοι πού πρωτίστως πρέπει νά φροντίσουν γιὰ τὴν καλλιέργεια μιᾶς ὑγιοῦς θρησκευτικῆς πίστεως σέ κάθε μαθητῆ. Ἐπιπλέον ὁ ἐφηβος μαθητῆς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιά ἰδεολογία, δηλαδή ἀπὸ μιά θεωρία ζωῆς χωρὶς ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις. Ἐνα σύστημα ἀξιῶν, ἰδεῶν καί ἰδανικῶν, ὅπως αὐτὸ πού προσφέρει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Πίστη, πού νά ἀπλοποιεῖ τὴν πραγματικότητά του καί νά τοῦ θέτει σκοποὺς καί στόχους. Οἱ θεολόγοι, ὡς σύμβουλοι τῶν ἐφήβων, ὀφείλουν νά ἀναδείξουν τὴν πίστη ὡς πηγὴ δύναμης σέ φάσεις ἄγχους καί ὡς πραγματικὴ παρηγοριὰ σέ ἀποτυχίες καί συναισθήματα μοναξιᾶς, πού συχνὰ βιώνουν οἱ ἐφηβοί. Χρειάζεται νά κατανοηθεῖ ἀπὸ ὅλους ὅτι ἡ ὑγιὲς θρησκευτικὴ πίστη δημιουργεῖ τίς εὐκαιρίες γιὰ νά διαμορφώσει ὁ νέος τὴν προσωπική του ταυτότητα.

Οἱ θεολόγοι ἐπιπλέον φαίνεται νά διαθέτουν «τήν πρώτη ὕλη», δηλαδή τή δύναμη τῆς ὑγιοῦς πίστεως, γιά νά ξεριζώσουν τήν ἀτονία καί τήν ψυχική χαλάρωση πού διαπιστώνουν οἱ ψυχολόγοι σέ πολλούς ἐφήβους. Ἀκόμη μποροῦν νά δώσουν δύναμη, ἀγωνιστικότητα, προοπτική καί κουράγιο σέ παιδιά μέ ιδιαίτερες ἀνάγκες καί τούς γονεῖς τους.

Ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ὁμως ὀφείλει νά εἶναι προληπτική, δηλαδή νά προλαμβάνει καί νά ἀποτρέπει τήν ἐκδήλωση νοσηρῶν φαινομένων στό χῶρο τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Μέ τή συμβουλευτική του ὁ θεολόγος –ἐφόσον τοῦ ζητηθεῖ ἀπό τόν μαθητή– μπορεῖ νά ἀποτελέσει τό ἀντίβαρο στίς παιδαγωγικές παρενέργειες τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς κατάστασης. Τό νόημα ζωῆς πού ἐμπνέει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική πίστη βοηθᾷ τόν ἔφηβο μαθητή νά πραγματοποιήσει μέ ἐλπίδα, καρτερικότητα, ὑπομονή καί ἐπιμονή τό προσωπικό του ὄραμα ζωῆς.

Στόχοι τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ θεολόγου εἶναι ἐπιπλέον νά μεταδώσει στό μαθητή τό αἶσθημα εὐτυχίας, πού δίνει ἡ πραγματική πίστη. Νά τοῦ διδάξει μιά ἄλλη ἐμπειρία ζωῆς καί ἀνθρωπιᾶς. Νά τοῦ ἐμπνεύσει τήν ἐλπίδα γιά ἕναν καλύτερο τρόπο ζωῆς. Νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά ζεῖ καλύτερα, πιά ὑπεύθυνα καί πιά ὀλοκληρωμένα. Νά παρακινήσει τόν ἄνθρωπο-μαθητή νά βιώσει σωστά τή θρησκευτική του πίστη. Νά ἀποκτήσει ἐμπιστοσύνη στήν προσωπική του ἀξία καί νά ἀποδεχθεῖ τήν κοινωνία πού ζεῖ καί τούς ἄλλους.

Θά πρέπει νά ξεκαθαρισθεῖ ὅτι ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ, ὅπως προτείνεται σ' αὐτή τή μελέτη, δέν μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ σέ ὅλους τούς θεολόγους. Ὁ κάθε θεολόγος καθηγητής ἔχει τήν προσωπική του ἐκπαιδευτική θεωρία, τήν ὁποία καί διαμορφώνει συνεχῶς. Μέσα ἀπό τήν ἐμπειρία του καί ἀνάλογα μέ τόν χαρακτήρα του καί τίς προσωπικές ὑπαρξιακές του τοποθετήσεις, ἔχει διαμορφώσει καί διαμορφώνει συνεχῶς τήν προσωπική του τοποθέτηση ἀπέναντι στή συμβουλευτική διάσταση τοῦ μαθήματος πού διδάσκει.

Ἡ ἐνασχόληση μέ τή συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ὀφείλει νά στηρίζεται στήν ἐκούσια βούληση τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νά προσφέρει στό χῶρο αὐτό. Ἡ ἀνάθεση ἢ ὁ ἐξαναγκασμός κάποιου θεολόγου νά ὑπηρετήσει τή συμβουλευτική ἔχοντας ἀναστολές, ἀντιρροήσεις ἢ διαφορετικό προσανατολισμό ἀπό αὐτόν τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Παράδοσης ἀσφαλῶς θά ἔβλαπτε τήν συμβουλευτική διαδικασία. Ἡ μελέτη αὐτή προτείνει τήν ἐνσυναίσθηση καί τό σεβασμό τοῦ θεολόγου-παιδα-

γωγῶν ὡς πρὸς τίς ὑπαρξιακές καί παιδαγωγικές του τοποθετήσεις. Ἡ εὐαισθητοποίηση τῶν θεολόγων καθηγητῶν γύρω ἀπὸ θέματα συμβουλευτικῆς εἶναι ὁ καταλληλότερος τρόπος, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ πρόταση τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στή Μέση Ἐκπαίδευση.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

**ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ**

**Α) ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΩΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ**

1. Κατάρτιση καί πνευματική ζωή

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος πίστευε ὅτι ἡ συμβουλευτική τῶν νέων εἶναι πολύ μεγάλη καί σπουδαία τέχνη καί γι' αὐτό ἐφίσησε τήν προσοχή τῶν γονέων στήν ἐπιλογή τῶν κατάλληλων παιδαγωγῶν, πού θά ἀναλάμβαναν μαζί μέ τή γνωστική κατάρτιση καί τήν καθοδήγηση τῶν νέων. «Ἄν δέ ψυχῆ παιδός ἐπιστήσαι δέη παιδαγωγόν, ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχε τόν ἐπελθόντα αἰρούμεθα. *Καίτοιγε τῆς τέχνης ταύτης οὐκ ἔστιν ἄλλη μείζων. Τί γάρ ἴσον τοῦ ῥυθμίσαι ψυχὴν, καί διαπλάσαι νέου διάνοιαν; Καί γάρ παντός ζωγράφου καί παντός ἀνδριαντοποιοῦ τόν ταύτην ἔχοντα τήν ἐπιστήμην ἀκριβέστερον διακεῖσθαι χρή*»⁵⁷⁰.

Ἄν χρειάζεται τέχνη καί ἐπιστήμη γιά νά ὀδηγοῦμε ἀνθρώπους κατά τή ρήση τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου⁵⁷¹ ἀλλά καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ⁵⁷², πολύ περισσότερο αὐτό ἰσχύει γιά τή Θρησκευ-

570. Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς τόν Εὐαγγελιστήν Ματθαῖον, ὁμιλία ΝΘ', MPG 58, 584. Ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἀπό Β. Χαρώνη, Ἐλευθερία καί καταναγκασμός στήν Ἀγωγή κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο, Ἀθήνα 1986, σ. 3. Ἡ πύο ἐμπλουτισμένη παράθεση καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

571. «Τῷ ὄντι γάρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καί ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἀνθρωπὸν ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καί ποικιλώτατον». Γρηγορίου Θεολόγου, Ἀπολογητικός τῆς εἰς τόν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, MPG 35.425.15 Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

572. «Χωρὶς θεωρίας ἐπιστημονικῆς, οὐδὲν τῶν πραττομένων καλόν. Μὴ ἀγνοήσης, ὅτι καί ὑπὲρ δοῦναι γνώμην τοῦ μὴ καθήκοντος, καί συμβουλίαν οὐκ εὐαγῆ, ἀποκλειόμεθα τῆς θείας βασιλείας. Διόπερ ἐσκεμμένως λῖαν τὰς γνώμας τοῖς αἰτοῦσιν ἡμᾶς ὀρέγειν ὀφείλομεν» Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἱερά παράλληλα, MPG 95.1293.33. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

τική Άγωγή τῶν νέων⁵⁷³. Χρειάζονται αὐξημένα προσόντα⁵⁷⁴ γιά νά ἐπιτελέσει ἕνας θεολόγος σήμερα τήν ἀποστολή τῆς συμβουλευτικῆς καί τῆς καθοδήγησης τῶν ἐφήβων μαθητῶν στά πλαίσια τοῦ διδακτικοῦ τοῦ ἔργου στό σημερινό σχολεῖο.

Καταρχήν χρειάζεται σφαιρική θεολογική κατάρτιση. Δέν ὑπάρχει τομέας καί εἰδίκευση θεολογική πού νά εἶναι περιττή στό «χῶρο» μιᾶς συμβουλευτικῆς πού ἀσκεῖται ἀπό τό θεολόγο. Ἐξαιρετικά χρήσιμη κρίνεται ἡ γνώση τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας⁵⁷⁵, γιά νά μπορεῖ ὁ θεολόγος νά παίρνει θέση ἀπέναντι σέ κάθε ἐρώτηση τῶν νέων σέ θέματα πού ἀφοροῦν στήν πνευματική τους καθοδήγηση. Ἀκόμη γνώσεις παιδαγωγικῆς, ψυχολογίας καί φυσικά συμβουλευτικῆς.

Σέ ὅλους αὐτούς τοὺς χώρους ὑπάρχει ραγδαία ἐξέλιξη καί ἀνάπτυξη γι' αὐτό καί ἡ προπτυχιακή ἐκπαίδευση κρίνεται ἀνεπαρκῆς γιά τοὺς ἐκπαιδευτικούς πού ἤδη ὑπηρετοῦν στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση. Ἐπομένως ἄκρως ἀπαραίτητη γιά τή συμβουλευτική «διακονία» τοῦ θεολόγου κρίνεται ἡ συνεχῆς ἐπιμόρφωση⁵⁷⁶ καί ἡ ἐπανακατάρτισή του. «Εἶναι μεγάλο λάθος νά ἀναλαμβάνει κανεῖς τήν πνευματική θεραπεία τῶν παιδιῶν χωρὶς τήν ἀναγκαῖα γνώση καί πείρα, καί μάλιστα τή στιγμή πού καί ἡ πιό μικρὴ παράλειψη μπορεῖ νά φέρει τήν πιό μεγάλη ζημιά», σύμφωνα μέ τόν Μ. Βασίλειο⁵⁷⁷.

Ὡς σύμβουλος ὁ θεολόγος καθηγητῆς ὀφείλει νά γνωρίζει καί νά ἐρμηνεύει σωστά μέ τό λόγο καί τή ζωή του τήν ὀρθόδοξη πνευματική ζωή. Ἐφόσον τοῦ ζητηθεῖ, ἔχει χρέος ὡς ἐκ τῆς ιδιότητός του νά προ-

573. Γιά τίς προϋποθέσεις καί τήν κατάρτιση τοῦ σύγχρονου θεολόγου βλ. Ἐμμ. Περσελῆ, Χριστιανική Άγωγή καί σύγχρονος κόσμος, Θέματα θεωρίας καί πράξης τῆς Χριστιανικῆς Άγωγῆς, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1994, σσ. 131-143 καί 213-244.

574. Γιά τά προσόντα τοῦ συμβούλου βλ. Ἄλ. Κοσμοπούλου, Ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, στό συλλογικό ἔργο Παιδαγωγία ζωῆς, Ἐπιμέλεια Στ. Φωτίου, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σσ. 106-111.

575. Πρβλ. Ἄ. Μ. Σταυρόπουλου, 1971, σσ. 31-37.

576. Γιά τό θέμα αὐτό πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ προτάσεις τοῦ Ἄ. Παπαβασιλείου, Ἐπιμόρφωση τοῦ θεολόγου (Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό Ἀπόστολος Βαρνάβας), Λευκωσία 1996.

577. Ὅροι κατὰ πλάτος MPG, 31, 1033. Ἡ μετάφραση τοῦ χωρίου καί ὁ ἐντοπισμός του ἀπό Β. Χαρώνη, Ἡ Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἐκδ. «Τό Βυζάντιον», Ἀθήνα 2002, σ. 58.

σφέρει Ὁρθόδοξη χριστιανική καθοδήγηση. Ἡ κύρια πηγή, ὁ σταθερός ἄξονας πού κατευθύνει τή συμβουλευτική του ὀφείλει νά εἶναι ἡ ὀρθόδοξη πνευματική ζωή, πού βιώθηκε καί βιώνεται μέσα στήν Ἐκκλησία. Εὐχῆς ἔργο θά ἦταν νά ἀγωνίζεται τόν πνευματικό ἀγώνα, ὥστε νά συμβουλευεῖ «ἐκ πείρας» καί ὄχι θεωρητικά⁵⁷⁸. Ἔτσι θά «καθοδηγεῖ» ὁ ἴδιος μέ τή ζωή του⁵⁷⁹. Ὁ Ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος δίνει μεγάλη σημασία καί σπουδαιότητα στήν προσωπική ἐμπειρία τοῦ συμβούλου καί μάλιστα στήν ἐμπειρία ἐκείνη ἡ ὁποία ἀποκτᾶται ἀπό τήν πολύχρονη ἄσκησι⁵⁸⁰. Ὅπως πολύ εὐγλωττα διακηρύσσει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Τοῦτο διδασκαλίας ἀρίστης, τό ἐν πάσαις ταῖς παραινέσεσιν ἑαυτόν παρέχειν τύπον»⁵⁸¹... «Οὐδέν γάρ διδασκάλου ψυχρότερον, ἐν λόγοις φιλοσοφοῦντος μόνον. Τοῦτο γάρ οὐ διδασκάλου, ἀλλ' ὑποκριτοῦ. Διά τοῦτο οἱ ἀπόστολοι πρότερον ἀπό τοῦ βίου ἐδίδασκον, καί τότε ἀπό τῶν ῥημάτων μᾶλλον δέ οὐδέ ἔδει ῥημάτων αὐτοῖς, τῶν ἔργων βωόντων»⁵⁸².

Ἡ βίωση τοῦ ὀρθόδοξου ἥθους μέσα ἀπό τήν προσωπική ἄσκησι τοῦ θεολόγου συμβούλου, ἡ «ἐνεργός» μελέτη τῆς Ἀγ. Γραφῆς καί τῆς Παράδοσῆς μας (κατά τά πρότυπα τῶν νηπτικῶν πατέρων) θά εἶναι ἡ δύνα-

578. Ὅπως ἄλλωστε θά ἔλεγε καί ἡ Ἀμμά Συγκλητική «ἐπικίνδυνον τόν μή διά πρακτικοῦ βίου ἀναθέντα διδάσκειν» Ἀμμᾶς Συγκλητικῆς, Λόγος ιβ', Γερροντικόν, σ. 21.

579. Ὅπως πολύ σοφά σημειώνει ὁ χρυσορρήμων πατήρ: «ὁ γάρ ἐτέροις ταῦτα παραινῶν, ἑαυτῷ προτέρω παρήνεσεν ἄν». Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α' Τιμόθεον, ὁμιλ. ΙΓ', MPG, 62.565.64. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

580. «Ἀνάθου δέ μᾶλλον τόν λογισμόν σου ἰδιότη ἐν πείρα γεγονότι τῶν πραγμάτων, ἥπερ φιλοσόφω λογίω ὁμιλοῦντι ἐκ τῆς ἐξετάσεως, ἄνευ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων». Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Λόγος ΜΣΤ', στό Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Ἀσκητικά, Ἐκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977. Γιά τήν προσωπική ἐμπειρία τοῦ συμβούλου βλ. καί Χρ. Βάντσου, Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας τεῦχος Β'. Θεσσαλονίκη σσ. 131-152.

581. Εἰς Φιλπ. Ὁμιλία ΙΔ', MPG 62.285.7. Ἐντοπισμός χωρίου ἀπό Β. ΧΑΡΩΝΗ, Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία Ἰω. Χρυσοστόμου, τόμος Δ' λ. Συμβουλευτική-Συμβουλευτική καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

582. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὁμιλία Α', MPG, 60.18.12. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

μή του⁵⁸³. Ὁ πνευματικός του ἀγώνας θά εἶναι ὁ καταλύτης, πού εἶναι ἀναγκαῖος γιά νά διακονηθεῖ σωστά ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, γιά νά ἐκπροσωπηθεῖ σωστά ἡ «Πρόταση Ζωῆς» τῆς Ἐκκλησίας μας⁵⁸⁴. Ὅπως γράφει καί ὁ Μ. Βασιλείος «ἐκεῖνος πού διδάσκει ἢ κατέχει ἡγετική θέση πρέπει νά εἶναι ὑπόδειγμα κάθε καλοῦ σέ ὅλους καί νά ἐφαρμόζει πρώτος αὐτός ἐκεῖνα πού διδάσκει»⁵⁸⁵.

Ἀναγκαία καί ἡ ταπείνωση, γιατί «δέν πρέπει ὁ δάσκαλος νά κάνει κατάχρηση τῆς ἐξουσίας του καί νά προσβάλλει τήν ἀξιοπρέπεια τῶν ὑφισταμένων του, οὔτε νά δείχνει ἀλαζονεῖα ἀπέναντί τους, ἀλλά τό ἀξίωμα του νά γίνεται ἀφορμή νά φέρεται ταπεινά ἀπέναντί τους»⁵⁸⁶. Ἡ ταπείνωση θά κάνει τό δάσκαλο-σύμβουλο νά ἐπιζητεῖ τή χάρη τοῦ Θεοῦ καί νά καταφεύγει συχνά στήν προσευχή. Γιατί «γνώρισμα τοῦ ἀληθινοῦ δασκάλου δέν εἶναι μόνο νά συμβουλεύει ἀλλά καί νά προσεύχεται γιά τούς μαθητές του»⁵⁸⁷.

Καταρτισμένος ἀλλά καί ζώντας τήν πνευματική ζωή ὁ θεολόγος θά «διδάξει» τούς μαθητές του ὅτι τά προβλήματα τῶν ἀνθρώπων δέν εἶναι μόνο κοινωνικά καί πολιτικά. Ἡ βιούμενη ἀνά τούς αἰῶνες Ὁρθόδοξη Παράδοση μᾶς διδάσκει ὅτι κατά βάθος εἶναι πνευματικά. Γιατί ἡ ρίζα ὅλων τῶν σοβαρῶν κοινωνικῶν ζητημάτων εἶναι πνευματική, ἀφοῦ εἶναι

583. πρβλ. «Ὁ γάρ τοῖς τῆς διδασκαλίας ἐντρέφόμενος λόγοις, πρότερον αὐτὸς καρποῦται τὴν ὠφέλειαν· ἐν τῷ γὰρ παραινεῖν ἑτέροις, καὶ ἑαυτὸν κατανοοῦσιν». Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α΄ Τιμόθεον, ὁμιλ. ΙΓ΄, MPG, 62.565.50. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπὸ TLG.

584. «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτέ, καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολάς φύλασσε διὰ τῶν προσταγμάτων ὄδουσον· πρᾶξις γὰρ ἐπίβασις θεωρίας· ἐκ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ φιλοπόνησον». Γρηγορίου Θεολόγου, Περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, Λόγος Κ΄, MPG 35.1080.20. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπὸ TLG.

585. Ἠθικά ὄρος Ο΄ MPG 31, 824D, ἡ μετάφραση ὅσο καί ὁ ἐντοπισμός τῆς παραπομπῆς ἀπὸ Β. Χαρώνη, Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Μ. Βασιλείου, τόμος Α΄, Ἐκδ. «Τό Βυζάντιον», Ἀθήνα 2002, σ. 57.

586. Μ. Βασιλείου Ἠθικά, MPG, 31, 836C, ἡ μετάφραση ὅσο καί ὁ ἐντοπισμός τῆς παραπομπῆς ὅ.π.

587. «Τοῦτο διδασκάλου, μὴ μόνον παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι, καὶ διὰ δεήσεως βοηθεῖν», Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Φιλίπ., ὁμιλία ΙΔ΄, MPG, 62.284.25. Ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἀπὸ Β. Χαρώνη, 1996. Ἡ ἐπιβεβαίωση καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπὸ TLG.

ἡ καρδιά καί ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτό δέν μπορεῖ κανεὶς νά ἀνακαλύψει τό ἀνθρώπινο πρόσωπο ἀγνοώντας τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Μέσα στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ διαπιστώνει κανεὶς τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο. Σ' αὐτή τή μοναδική σχέση ἀνθρώπου Θεοῦ μπορεῖ νά ἀνακαλύψει ὁ κάθε καθηγητής, ὁ κάθε μαθητής, ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἕνα δυναμικό ὄραμα ζωῆς, πού θά τόν βοηθήσει νά ἀντιμετωπίσει ὅλες τίς ἀντιξοότητες καί τίς ἀπαγορευθεύσεις καί νά προχωρήσει μπροστά.

Ἡ βίωση τῆς ὑγιοῦς πνευματικῆς ζωῆς θά βοηθήσει τόν θεολόγο σύμβουλο νά προβάλλει τό μήνυμά του ὄχι καταπιεστικά οὔτε μέσα ἀπό μεταφυσικούς φόβους. «Ὅπου ἔρως θεῖος ἦψατο καρδιάς, ἐκεῖ φόβος ρημάτων οὐκ ἴσχυσε»⁵⁸⁸. Αὐτόν τό θεϊκό ἔρωτα, πού εἶναι ἡ ὀρθόδοξη πνευματική ζωή, τό ἄγγιγμα τῆς καρδιάς καί τοῦ νοῦ, ἔχει σκοπό νά προβάλλει ὁ θεολόγος σύμβουλος καθοδηγώντας τούς μαθητές του. Οἱ μαθητές πού μυοῦνται σ' αὐτή τήν πνευματική ζωή ἀπό ἔμπειρους θεολόγους ἔχουν τήν εὐκαιρία νά βιώσουν τήν πίστη τους ὡς κάλεσμα ἐλευθερίας.

2. Ἀνάγκη αὐτογνωσίας

Στό ἔργο του «Παιδαγωγός» ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, συνεχίζοντας τήν ἀρχαιοελληνική παράδοση τοῦ «γνώθι σαυτόν»⁵⁸⁹ γράφει πῶς ἡ μεγαλύτερη ἐπιστήμη γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι ἡ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του⁵⁹⁰. Ὁ ὄσιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος προσθέτει: «Αὐτός πού γνώρισε τόν ἑαυτό του τοῦ ἔχει δοθεῖ ὅλη ἡ γνώση. Γιατί ἡ αὐτογνωσία εἶναι τό πλήρωμα τῆς γνώσεως»⁵⁹¹ καί ἡ συνειδητοποίηση τῆς αἰωνιότητος τοῦ καθενός, κατά τόν

588. Ἰωάννου τῆς Κλίμακος Λόγος ΛΑ', Ἐκδ. Ἀστέρος, Ἀθήναι 1970, σ. 174.

589. Τό ρητό αὐτό ἦταν γραμμένο στήν εἴσοδο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στους Δελφούς, ἀπόδειξη ὅτι γιά τούς προγόνους μας ἀποτελοῦσε ὑπέροχη ἀξία. Ὁ Σωκράτης ἐπίσης θεωροῦσε τήν αὐτογνωσία προϋπόθεση κάθε ἀρετῆς.

590. «Ἦν ἄρα, ὡς ἔοικεν, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γνῶναι αὐτόν ἑαυτόν γάρ τις ἐάν γνῶ, θεὸν εἴσεται, θεὸν δὲ εἰδὼς ἐξομοιωθήσεται θεῷ» Παιδαγωγός 3.1.1.1.3.1. MPG 8, 556A. Ὁ ἐντοπισμὸς καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπὸ TLG.

591. Τό χωρίο παρατίθεται σέ μετάφραση δική μας. Γιά τό πρωτότυπο βλ. Λόγος 16, στήν φωτοτυπική ἔκδοση τοῦ Ἱ. Σπεταιιέρη, (Τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαάκ τοῦ Σύρου τὰ εὗρεθέντα ἀσκητικά. 1895,) Ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1977, σ. 58.

Μ. Βασιλείο⁵⁹². Κάθε άνθρωπος γνωρίζοντας τόν έαυτό του άναγνωρίζει τήν φύση, τά όρια και τίς δυνατότητες τής ύπάρξεώς του και μπορεί νά τοποθετείται σωστότερα τόσο άπέναντι στό Θεό όσο και άπέναντι στους άλλους⁵⁹³.

Ό θεολόγος ως πνευματικός σύμβουλος άπαραιτήτως πρέπει νά έχει αύτογνωσία⁵⁹⁴ γιά νά μπορεί νά κατανοεί σωστά τους μαθητές του. Άλλωστε δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι ό έαυτός του παραμένει γιά τόν σύμβουλο «τό κύριο έργαλείο και όργανο δουλειάς, κι αυτόν πρέπει νά γνωρίσει καλύτερα γιά καλύτερη άπόδοση στήν έργασία του»⁵⁹⁵. Στο σημείο αυτό συμφωνεί τόσο ή θύραθεν συμβουλευτική⁵⁹⁶ όσο και ή Όρθόδοξη πνευματική

592. «Έξέτασον σεαυτόν τίς εἶ, γνῶθι σεαυτοῦ τήν φύσιν· ὅτι θνητὸν μὲν σου τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ ὅτι διπλὴ τίς ἐστὶν ἡμῶν ἡ ζωὴ· ἢ μὲν οἰκεία τῇ σαρκί, ταχὺ παρερχομένη, ἢ δὲ συγγενὴς τῇ ψυχῇ, μὴ δεχομένη περιγραφὴν. Πρόσεχε οὖν σεαυτῷ, μῆτε τοῖς θνητοῖς ὡς αἰδίους ἐναπομείνης, μῆτε τῶν αἰδίων ὡς παρερχομένων καταφρονήσης. Ἐπερὸρα σαρκός, παρέρχεται γάρ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθάνατου. Ἐπίστηθι μετὰ πάσης ἀκριβείας σαυτῷ, ἵνα εἰδῆς ἐκατέρῳ διανέμειν τὸ πρόσφορον, σαρκὶ μὲν διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, ψυχῇ δὲ δόγματα εὐσεβείας, ἀγωγὴν ἀστείαν, ἀρετῆς ἄσκησιν, παθῶν ἐπανόρθωσιν· μὴ ὑπερπαινέειν τὸ σῶμα, μηδὲ περὶ τὸν ὄχλον τῶν σαρκῶν ἐσπουδακέναι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιθυμεῖ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, ταῦτα δὲ ἀλλήλοις ἀντίκεινται, ὅρα μὴ ποτε, προσθέμενος τῇ σαρκί, πολλὴν παράσχη τὴν δυναστείαν τῷ χεῖρονι». Ὁμιλία Μ. Βασιλείου «Εἰς τὸ πρόσσεχε σεαυτῷ» MPG 31, 204. Ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ χωρίου ἔγινε ἀπὸ τὸ TLG.

593. Γ. Μαντζαρίδη, Όρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ, Ἐκδ. Π. Πουναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 37.

594. Γιά τήν αύτογνωσία ἀπό θεολογική και ἀπό ποιμαντικοψυχολογική άποψη πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ μελέτη τοῦ ὁμοτίμου Καθηγητοῦ κ. Ἰωάννη Κορναράκη, Ἡ ἀνθρώπινη κραυγὴ μπροστὰ στό σιαμαῖο ἀδελφό (Βήματα στό χῶρο τῆς αύτογνωσίας), Ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1979 και τοῦ ἰδίου Φιλοκαλικά θέματα ἐρημικῆς ἐσωτερικότητας, Ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 56-69 («Αύτογνωσία και ἔτερογνωσία»).

595. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1983, σσ. 41-49.

596. Ἀν. Καλαντζῆ Ἀζίζι και συνεργάτες Κ. Ἀγγελῆ, Γ. Εὐσταθίου, Αύτογνωσία και αύτοδιαχείριση, Ἐνα μοντέλο κλινικῆς πρακτικῆς ἐκπαίδευσης Εἰδικῶν Ψυχικῆς Ὑγείας και Ἐκπαιδευτικῶν, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2002, σσ. 258-260.

μας παράδοση⁵⁹⁷. Ὁ Ἅγιος Κασσιανός ὁ Ρωμαῖος ἀσχολεῖται διεξοδικά μέ τό θέμα τῆς αὐτογνωσίας στήν ἐπιστολή του «Πρός Λεόντιον Ἡγούμενον»⁵⁹⁸. Στήν ἀναφορά του αὐτή ξεκαθαρίζει ὅτι εἶναι πλάνη νά ἐμπιστευεῖται κανεῖς τόν ἑαυτό του μόνο στή δική του κατάρτιση καί ἐμπειρία.

Πρέπει νά γίνει μιά προσεκτική ἐκτίμηση, ἀξιολόγηση καί ἀξιοποίηση τόσο τῶν παλαιῶν ὅσο καί τῶν σύγχρονων μορφῶν «καταρτίσεως» τῶν συμβούλων στήν αὐτογνωσία. Ἀσκήσεις αὐτογνωσίας γίνονται καί στά πλαίσια ἑναρξης μαθημάτων μεταξύ τῶν φοιτητῶν γιά νά βοηθηθοῦν καθηγητές καί μαθητές σέ μιά μεταξύ τους ἀλληλογνωριμία κυρίως ὁμως στό νά δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά ἐξερευνήσουν τόν ἑαυτό τους⁵⁹⁹. Ὑπάρχουν ὁμως καί οἱ σύγχρονες μορφές καταρτίσεως τῶν συμβούλων πού περιλαμβάνουν στά προγράμματά τους καί «ἀσκήσεις αὐτογνωσίας»⁶⁰⁰. Τά τελευταῖα αὐτά προγράμματα εἶναι ἐμφανῶς ἐπηρεασμένα ἀπό τήν ἐκπαίδευση τῶν ὑποψηφίων ψυχολόγων καί δέν θά μπορούσαν νά μεταφερθοῦν αὐτούσια στήν ἐκπαίδευση ὑποψηφίων θεολόγων συμβούλων. Μόλις τελευταῖα ὁμως στήν χώρα μας ἔχουμε καί προγράμματα εἰδικά γιά τήν ἐπιμόρφωση ἐκπαιδευτικῶν συμβούλων ΣΕΠ⁶⁰¹.

597. Κείμενα αὐτογνωσίας, μιᾶς μορφῆς καταξιωμένου πνευματικοῦ-συμβούλου τοῦ πρόσφατου παρελθόντος, περιλαμβάνει στό Β' μέρος του τό βιβλίο τοῦ Καθηγητῆ Γ. Κρουσταλάκη, Ὁ Γέρον Ἡλίας Τσακογιάννης, ἐπίσκοπος μοναχός, Ἰ. Ἦσυχ. τοῦ Ἡγαπημένου, Κλειδί Θηβῶν 2000, σσ. 353-410.

598. Φιλοκαλία... τ. Α', Ἀθήνα 1974, σσ. 90-92.

599. Περισσότερα γιά τήν ἄσκηση «γνώρισε τόν ἑαυτό σου καί γνώρισέ τον στους ἄλλους» πού πραγματοποιεῖ κάθε χρόνο στήν πρώτη συνάντηση μέ τούς φοιτητές του ὁ Καθηγητής Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος μπορεῖ νά βρεῖ κάποιος στό Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Σύγχρονοι ποιμαντικοί προβληματισμοί, σσ. 75-80.

600. Πρβλ. Ἀ. Καλαντζή - Ἀζίζι, «Ὁμάδες αὐτογνωσίας: Ἡ ἀναγκαιότητα στή βασική ἐκπαίδευση τῶν ἐκπαιδευτικῶν», εἰσήγηση στήν Ἡμερίδα «Συμβουλευτική καί Σχολικός Ἐπαγγελματικός Προσανατολισμός: Σύγχρονες προσεγγίσεις». Ἀθήνα, 15-2-2000. Πρβλ. καί μελέτη τῆς ἰδίας, Αὐτογνωσία, αὐτοανάλυση καί αὐτοέλεγχος (ψυχολογική θεώρηση) Δ' ἔκδοση, Ἀθήνα 1998.

601. Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς «δουλειᾶς μέ τόν ἑαυτό» στόν κλινικό χῶρο ἐπηρεάσε σταδιακά καί ἄλλες ἐπαγγελματικές ὁμάδες, ὅπως αὐτές τῶν κοινωνικῶν λειτουργῶν, τῶν νοσηλευτῶν καί τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Γιά παράδειγμα στήν Αὐστρία οἱ σύμβουλοι ἐκπαιδευτικοί (ἐξειδικευμένοι σέ περιπτώσεις παιδιῶν μέ δυσκολίες προσαρμογῆς) συμμετέχουν ὑποχρεωτικά σέ ὁμάδες αὐτογνωσίας (συνολικῆς διάρκειας 150 ὥρῶν) κατά τά τέσσερα πρῶτα ἔξάμηνα τῶν σπουδῶν τους. Βλ. Ἀν. Καλαντζή Ἀζίζι καί συνεργάτες Κ. Ἀγγελή, Γ. Εὐσταθίου, 2002 ὄ.π. σσ. 257-389.

Στήν ὀρθόδοξη συμβουλευτική πρακτική γίνεται κατανοητό ὅτι μόνος του κανείς δέν μπορεῖ νά φτάσει στήν αὐτογνωσία ἀλλά χρειάζεται ἀσκήση στήν πνευματική ζωή κάτω ἀπό τήν ἐπίβλεψη διακριτικοῦ καί ἔμπειρου πνευματικοῦ⁶⁰². Εἶναι πολύ δύσκολο μόνι μας νά φτάσουμε στήν αὐτογνωσία. Ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ Μ. Βασίλειος μετὰ ἀπό τόση ἀσκήση καί μελέτη φτάνει νά ὁμολογεῖ: «Ἀκόμη καί τόν ἴδιο ἑαυτό μου τόν γνωρίζω καί τόν ἀγνοῶ. Γιατί γνωρίζω μέν τόν ἑαυτό μου ποιός εἶμαι, ἀλλά δέν τόν γνωρίζω, ἀφοῦ τόν ἀγνοῶ κατά βάθος»⁶⁰³. Τό ἴδιο ἔχει συνειδητοποιηθεῖ καί ἀπό τήν θύραθεν συμβουλευτική, δηλαδή ὅτι ἡ αὐτογνωσία δέν εἶναι μιά διαδικασία πού βασίζεται στή συστηματική μάθηση ἀλλά εἶναι μιά ἐπώδυνη (μερικές φορές) διαδικασία ὑπό τήν ἐποπτεία κάποιων ἐμπείρων συμβούλων. Στίς ὁμάδες αὐτογνωσίας ἡ «δουλειά μέ τόν ἑαυτό» γίνεται σέ ὁμαδική βάση. Οἱ ὁμάδες αὐτογνωσίας πού ἀπευθύνονταν στό εὐρύ κοινό ξεκίνησαν κατά τίς δεκαετίες 1960 καί 1970 καί εἶχαν εὐρεία ἀπήχηση. Οἱ ὁμάδες αὐτές διαφημίζονται συχνά ὡς θεραπεία γιά ὑγιή ἄτομα καί ἀπευθύνονται σέ ἀνθρώπους πού θέλουν νά ἀναπτύξουν τίς προσωπικές τους δυνατότητες⁶⁰⁴.

Χρειάζεται μιά σύνθεση καί διακριτική πρόσληψη τόσο τῆς παράδοσῆς μας ὅσο καί μορφῶν αὐτογνωσίας ἀπό τίς ἐπιστῆμες τῆς Ἀγωγῆς. Ἄλλωστε καί τό περιεχόμενο τῶν ὁμάδων αὐτογνωσίας διαμορφώνεται

602. Βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Συμβουλευτική Ποιμαντική... 2000, σσ. 133-136.

603. «ἐμαυτὸν οὕτω τούτω τῷ λόγῳ καὶ οἶδα καὶ ἀγνοῶ. Οἶδα μὲν γὰρ ἐμαυτὸν ὅστις εἰμί, οὐκ οἶδα δὲ καθὸ τὴν οὐσίαν μου ἀγνοῶ». Ἐπιστολή 235 τῷ Ἀμφιλοχίῳ MPG 32, 873. Ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἀπό Β. Χαρώνη, Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἀθήνα 2002, σ. 439. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό τό TLG.

604. Οἱ διεργασίες πού συντελοῦνται μέσα στίς ὁμάδες αὐτογνωσίας βρίσκονται σέ συνεχή ἀλληλεπίδραση μέ θέματα πού τίθενται πρὸς ἐπεξεργασία. Ἀλλά καί ἀπό τήν ἴδια τήν ἀλληλεπίδραση προκύπτουν ζητήματα πού ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ἀναλύσεων καί συζητήσεων σέ μεταγνωστικό ἐπίπεδο μεταξὺ τῶν μελῶν. Σκοπὸς τῆς ὅλης διαδικασίας εἶναι ἡ βελτίωση τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἑαυτοῦ τοῦ συμβούλου. Ἀναλύονται οἱ πιθανές ἐπιπτώσεις γνωστικῶν καί συναισθηματικῶν διεργασιῶν τοῦ συμβούλου στήν ἀσκήση τοῦ ἔργου του. Ὁ στόχος εἶναι ἡ προετοιμασία του, μέσω τῆς ἐπίγνωσης τῶν προσωπικῶν του ἀδυναμιῶν καί τῶν πιθανῶν δυσκολιῶν, πού πρόκειται νά συναντήσῃ, ἔτσι ὥστε νά ἀποφύγῃ ὅσο τό δυνατόν περισσότερα συμβουλευτικά λάθη στό μέλλον. Βλ. Ἀν. Καλαντζῆ Ἀζίζι καί συνεργάτες Κ. Ἀγγελῆ, Γ. Εὐσταθίου, 2002, ὁ.π. σσ. 257-389.

διαφορετικά γιά κάθε ἐπαγγελματική ομάδα ἀλλά καί μέ βάση τίς ἰδιαιτέρως ἀνάγκες τοῦ ἐπαγγελματικοῦ χώρου ἀλλά καί τήν ἰδιαίτερη παράδοση πού ἐκπροσωποῦν. «Ἀσκήσεις αὐτογνωσίας»⁶⁰⁵ θά μπορούσαν νά ὀργανωθοῦν σέ κάποια μορφή (ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ἐποπτείας καί καθοδήγησης) τόσο στή βασική ἐκπαίδευση τῶν θεολόγων καθηγητῶν ὅσο καί σέ ἐπίπεδο ἐπιμόρφωσης ἐνόψει τοῦ συμβουλευτικοῦ καί παιδαγωγικοῦ τους ἔργου⁶⁰⁶. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν πάρα πολλές δυσκολίες σ' ἕνα τέτοιο ἐγχεῖρημα. Γιά παράδειγμα ἴσως σέ πολλούς θεολόγους ἐκπαιδευτικούς καί σέ κάποιους θεωρητικούς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἡ αὐτογνωσία νά φαίνεται περιττή. Αὐτό γιατί πιστεύεται ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη μόνο ἡ καλή γνώση τοῦ ἀντικειμένου του καί ἡ θεωρητική παιδαγωγική κατάρτιση.

Ὁ ἑαυτός τοῦ θεολόγου εἶναι ὅ,τι πιό σημαντικό τόσο γιά τήν ἐπιτυχία του ὡς δασκάλου τῶν Θρησκευτικῶν μαθημάτων ὅσο καί κυρίως γιά τήν ἐπιτυχία τῆς συμβουλευτικῆς του ἀποστολῆς. Ἡ παροχή συμβουλῶν μπορεῖ νά ἐπηρεασθεῖ ἀπό ποικίλους παράγοντες. Παράγοντες πού παίζουσι ἰδιαίτερα σημαντικό ρόλο στή συμβουλευτική διαδικασία, ἐπειδή

605. Γιά ἐμπειρίες ἀπό ἄσκηση αὐτογνωσίας στό χώρο τῶν θεολόγων (σέ ὁμάδα φοιτητῶν), ὁδηγίες καθῶς καί ἡ ἐπισήμανση τῶν δυσκολιῶν πού μποροῦν νά προκύψουν βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Σύγχρονοι ποιμαντικοί προβληματισμοί, ὁ.π. σσ. 77-80.

606. Στόχοι μιᾶς ὁμάδας αὐτογνωσίας, κατά τήν προσωπική μας ἐκτίμηση, σέ ἕνα ἐπιμορφωτικό πρόγραμμα γιά θεολόγους καθηγητές Δ/θμιας Ἐκπ/σης (σύμφωνα μέ τόν γράφοντα) θά μπορούσαν νά εἶναι:

- Εὐαισθητοποίηση τῶν συμμετεχόντων στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ προσωπικές τους ἐμπειρίες (π.χ. ἡ ἐφηβεία τους) καί τό σύστημα τῶν ἀξιῶν τους μποροῦν νά ἐπηρεάσουν τήν ἄσκηση συμβουλευτικῆς στός μαθητές τους.
- Ἀναγνώριση καί βελτίωση τοῦ τρόπου πού ἀλληλεπιδροῦν στίς διαπροσωπικές τους σχέσεις.
- Κατανόηση τῶν περιπτώσεων θρησκευτικῆς τοποθέτησης τῶν μαθητῶν καί τῆς ὀπτικῆς γωνίας ἀπό τήν ὁποία ἀντιλαμβάνονται τόν κόσμο καί τή ζωή.
- Προβληματισμός σχετικά μέ τά χαρακτηριστικά τοῦ «ιδανικοῦ» θεολόγου συμβούλου.
- Σύγκριση ἀτομικῶν χαρακτηριστικῶν μέ τά χαρακτηριστικά τοῦ «ιδανικοῦ συμβούλου».
- Ἀνίχνευση τῶν στερεοτύπων καί τῶν προκαταλήψεων καί συσχέτισή τους μέ τό ἔργο τοῦ θεολόγου συμβούλου.

ὄχι μόνο ἐπηρεάζουν τή σχέση συμβούλου καί συμβουλευόμενου ἀλλά καί τήν ποιότητα καί τό ἀποτέλεσμα τῆς διαδικασίας. Γιά παράδειγμα ὅσο καλύτερα γνωρίζει τόν ἑαυτό του ὁ θεολόγος (καί κάθε ἐκπαιδευτικός) τόσο καλύτερα ἀντιμετωπίζει τά προβλήματα πού μποροῦν νά προκύψουν ἀπό τήν μεταβίβαση ἢ τήν ἀντιμεταβίβαση⁶⁰⁷ αἰσθημάτων, στή σχέση πού ἀναπτύσσεται μέ τούς μαθητές του. Ἡ ἴδια αὐτή ψυχολογική ἀλήθεια διατυπώνεται καί ἀπό τόν Γέροντα Σιλουανό: «Ἐκαστος τῶν ἀνθρώπων βλέπει εἰς τούς ἄλλους ἐκεῖνο μόνον, τό ὅποῖον εἰς τήν πνευματικήν του πεῖραν ἐγνώρισε περί τοῦ ἑαυτοῦ του. Διά τοῦτο ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ πλησίον εἶναι ἀσφαλές σημεῖον τοῦ βαθμοῦ αὐτογνωσίας εἰς τόν ὅποῖον ἔφτασε»⁶⁰⁸.

Ἐπιπλέον ἡ πίστη στήν ἀποστολή του ὡς θεολόγου καί συμβούλου, ἡ ἀποδοχή τοῦ ρόλου καί τῆς ἀποστολῆς του μέσα στό Σχολεῖο, εἶναι σημαντικοί σύμμαχοι σέ κάθε ἀπόπειρα πνευματικῆς καθοδήγησης. Στό «μήνυμα Ζωῆς», στό ἀπόσταγμα ζωῆς τῶν Πατέρων μας χρειάζεται ἐμβάθυνση, μελέτη καί αὐξημένη ἐπαγρύπνηση ἀπέναντι στίς προσωπικές ὑποκειμενικές προβολές, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσουν κάποιους σέ παρερμηνεῖς. Μάλιστα ὅσο πῖο περίπλοκη γίνεται ἡ ζωή (ἐξαιτίας τόσο ἀτομικῶν ὅσο καί κοινωνικῶν προβλημάτων) τόσο πῖο ἀπαραίτητη ἀναδεικνύεται ἡ αὐτογνωσία γιά τό θεολόγο.

3. Ἀνάγκη διαλόγου καί ὀρθῆς ἐπικοινωνίας μέ τούς νέους τῆς ἐποχῆς μας

Συχνά θά χρειασθεῖ ὁ θεολόγος παιδαγωγός γιά νά καθοδηγήσει τούς σύγχρονους νέους νά ἐρμηνεύσει ὄχι μόνο τήν Ἁγία Γραφή ἀλλά καί τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ ἐρμηνεία τῶν Πατέρων ὁμως χρειάζεται ὄχι μόνο ἐπιστήμη ἀλλά καί τέχνη, γιατί ἡ θεολογία εἶναι δημιουργική ἀφομοίωση. Ὅπως ὁ ἀγιογράφος προσπαθεῖ νά ὀδηγήσει στήν ἀληθινή παιδαγωγία μυνώντας μέ τό ἐργόχειρό του τόν ἀποδέκτη, ἔτσι κι ὁ θεολόγος παλεύει μέ τό νοῦ καί τήν καρδιά του γιά νά βρεῖ τήν αὐθε-

607. Γιά τή μεταβίβαση καί τήν ἀντιμεταβίβαση στή συμβουλευτική σχέση βλ. Ε. Δημητρόπουλου, Συμβουλευτική καί Συμβουλευτική Ψυχολογία, ἡ θεωρία της, ἡ πράξις της, οἱ ἐφαρμογές της, Μέρος 2ο, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992, σσ. 102-104.

608. Ἀρχ. Σωφρονίου, Ὁ Γέροντας Σιλουανός τοῦ Ἄθω, Ἐκδ. Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1978, σ. 105. Ὁ ἀρχικός ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἔγινε ἀπό Ἱ. Κορναράκη, Φιλοκαλικά θέματα, ὅ.π. 1980, σ. 57.

ντικότερη ἔκφρασή της ἢ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐμπειρία τῶν Πατέρων, τό νόημα ζωῆς πού προσφέρει ἡ Ἐκκλησία μας.

Ἄν δίδασκαν σέ μιά αἴθουσα σήμερα οἱ Πατέρες θά διαλέγονταν συνεχῶς μέ τούς νέους. Αὐτοί οἱ ἀτέλειωτοι μονόλογοι, κάποιων θεολογούντων μέσα στίς τάξεις σήμερα εἶναι ἐν πολλοῖς ἀναποτελεσματικοί. Διάλογος μέ τούς νέους σημαίνει ἀμφίδρομη ἐπικοινωνία, καί πραγματική ἀκρόαση τῶν ἄλλων⁶⁰⁹. Γνώση τῶν ἀντιλήψεών τους, τοῦ «πιστεύω» τους, τοῦ τρόπου πού ἐκφράζονται, τῆς συναισθηματικῆς, γνωστικῆς καί βουλητικῆς τους ὥριμανσης.

Οἱ θεολόγοι πρέπει νά ξέρουν καλά τούς ἴδιους τούς νέους (τήν ψυχολογία τους, τίς συνήθειές τους κ.ἄ.) ἀλλά καί τή «γλώσσα» τῶν νέων, γιά νά μπορέσουν νά τούς «μιλήσουν στήν ψυχή τους». Ὀφείλουν οἱ θεολόγοι σύμβουλοι νά μιλοῦν στούς μαθητές τους θεολογικά, χωρίς ὅμως νά χρησιμοποιοῦν δυσνόητους θεολογικούς ὅρους. Εἶναι ἐπιβεβλημένη καί θεολογικά, παιδαγωγικά καί συμβουλευτικά ἡ τακτική τῆς προσλήψεως⁶¹⁰. Αὐτή γιά τό θεολόγο σημαίνει νά δανεῖζεται λέξεις, φράσεις καί παραδείγματα ἀπό τό σήμερα γιά νά ἀποδώσει ἀλήθειες πίστεως καί ζωῆς.

Ἀκόμη πρέπει νά παρακολουθοῦν οἱ παιδαγωγοί «τῆς θρησκείας» τίς τάσεις, τούς προβληματισμούς καί τίς θέσεις τῶν νέων γιά νά μποροῦν νά διαλεχτοῦν μαζί τους. Γι' αὐτό καλό εἶναι νά μελετῶνται προσεκτικά ἔργα⁶¹¹ πού γίνονται γιά τούς νέους. Χρήσιμο ἐπίσης θά ἦταν ἡ μελέτη ἐντύπων πού ἀπευθύνονται σ' αὐτούς ὅπως ἀκόμη καί ἡ παρακολούθηση ἀγαπημένων τους ταινιῶν, τηλεοπτικῶν ἢ ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν. Ἐπίσης οἱ ἐκπαιδευτικοί σύμβουλοι μποροῦν νά πληροφορηθοῦν τίς θέσεις τῶν νέων καί μέσα ἀπό τήν γνήσια ἐπικοινωνία πού ἀναπτύσσονται μαζί τους.

Ἐπιπλέον ὁ θεολόγος θά πρέπει νά ἐνημερώνεται διαρκῶς γιά τά τεκταινόμενα καί νά προβληματίζεται σοβαρά γύρω ἀπό τά φλέγοντα ζη-

609. Γιά τήν τέχνη καί τίς βασικές ἀρχές τοῦ συμβουλευτικοῦ ποιμαντικοῦ διαλόγου Βλ. Χρ. Βάντσου, *Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, ἐκδ. Γ' Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 62-81. Ἐπίσης βλ. καί Κων/νου Πιάνου, *Συμβουλευτικός θεραπευτικός διάλογος (θεωρία καί πράξη)*, Ἐκδ. «Ἑλλην», Ἀθήνα 1998.

610. Α. Μ. Σταυρόπουλου, 1972, σ. 36.

611. Βλ. Στό 2ο κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς ὅπου ἐπιχειρεῖται ἡ σκιαγράφηση τῶν σημερινῶν ἐφήβων μέσα ἀπό κοινωνικές ἔρευνες.

τήματα του καιρού μας. Ὡς σύμβουλος ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ ἔχει κριτική κοινωνική ἐνημέρωση πάνω στὰ γεγονότα καὶ ἀποψη πάνω στὰ κοινωνικοοικονομικά, πολιτικά καὶ πολιτιστικά θέματα τῆς ἐπικαιρότητας.

Δέν πρέπει νὰ λησμονεῖ ὁ Θεολόγος ὅτι ὡς σύμβουλος καθηγητῆς λειτουργεῖ μέσα σέ μιὰ ομάδα, τῆ σχολική τάξη⁶¹², γι' αὐτό πρέπει νὰ λάβει ὑπόψη του τὴ δυναμική τῆς ομάδας αὐτῆς καὶ ἀνάλογα νὰ ἐνεργήσει γιὰ νὰ ἐπιδράσει θετικά. Ἡ προσωπική του ἀσκηση σέ δεξιότητες ἐπικοινωνίας καὶ σέ στάσεις ζωῆς πού προάγουν τίς ὑγιεῖς διαπροσωπικές σχέσεις ὀφείλουν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐκ τῶν «ῶν οὐκ ἄνευ» σέ μιὰ συμβουλευτική ἐφήβων μαθητῶν. Τέτοιες στάσεις εἶναι: ἡ κατανόηση, ἡ ἀνοχή, ὁ σεβασμός, ἡ παραδοχή τοῦ μαθητῆ⁶¹³.

Οἱ δεξιότητες ἐπικοινωνίας εἶναι ικανότητες καὶ στάσεις ἀπαραίτητες γιὰ μιὰ ἀποτελεσματική παιδαγωγική σχέση. Εἶναι θεμελιώδεις γιὰ νὰ πετύχει ἕνας θεολόγος καθηγητῆς τὴν ἐπαφή τόσο μέ τόν μαθητῆ ὡς ἄτομο ὅσο καὶ μέ τὴν ομάδα τῆς τάξης. Οἱ σχέσεις ἐπικοινωνίας βοηθοῦν σέ ὑγιέστερες σχέσεις μεταξύ μαθητῶν καὶ καθηγητῶν μεταξύ καθηγητῶν καὶ γονέων ἀλλά καὶ τῶν καθηγητῶν μεταξύ τους. Ἡ ἔλλειψη ἀποτελεσματικῆς ἐπικοινωνίας δημιουργεῖ χάσμα στίς διαπροσωπικές σχέσεις μέ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται δυσαρέσκεια τῆς τάξης ἀπέναντι στόν καθηγητῆ στρές καὶ ἀποξένωση.

Αὐτό δέ σημαίνει βέβαια ὅτι οἱ δεξιότητες ἐπικοινωνίας εἶναι κάποιες τεχνικές σάν αὐτές πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἔμποροι, οἱ διαφημιστές καὶ οἱ ψυχολόγοι προκειμένου νὰ κάνουν πιό πειστικό τό ἐμπόρευμα ἢ τὴν ὑπηρεσία πού προσφέρουν. Γιὰ μᾶς εἰδικά τούς θεολόγους οἱ δεξιότητες ἐπικοινωνίας εἶναι κάτι περισσότερο, εἶναι στάση ζωῆς. Ὁ μαθητῆς γιὰ μᾶς δέν εἶναι ἀπλῶς ὁ ἀποδέκτης τοῦ προϊόντος μας. Γιὰ μᾶς ὁ κάθε μαθητῆς εἶναι ἕνα κατ' εἰκόνα δημιουργηθέν μοναδικό πρόσωπο πού εἶναι καλεσμένο γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἐπομένως θεολογικοί πρωτίστως καὶ μετὰ ἀνθρωπιστικοί, παιδαγωγικοί λόγοι ἀπαιτοῦν τίς δεξιότητες ἐπικοινωνίας, πού σέ τελική ἀνάλυση ἀποτελοῦν τρόπους ὥστε νὰ γίνεῖ ὁ θεο-

612. Στ. Κουμαρόπουλου, Ἡ ἐπίδραση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στὴν ὁμαδική παρουσίαση τῆς σχολικῆς τάξης, Ἀθήνα 1987 (ἀδημοσίευτη δακτυλογραφημένη μεταπτυχιακή ἐργασία στό Α. Π. Θεολογίας).

613. Α. Μ. Σταυρόπουλου, Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης, ἐκδ. Ἱ. Μ. Ἀγ. Νεοφύτου, Κάνιστρο, Πάφος 1998 σ. 19-23 ἢ τοῦ ἰδίου Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 3, σσ. 43-46.

λόγος «τοῖς πᾶσι τά πάντα»⁶¹⁴ γιά νά μεταδώσει τό μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας.

Τό ἐπικοινωνιακό δόγμα ὅτι «τό μέσον εἶναι τό μήνυμα»⁶¹⁵ θά μπορούσε νά ἔχει κάποια ἐφαρμογή καί ὅσον ἀφορᾷ στόν τρόπο ἐπίδρασης στούς μαθητές. Ἡ προσωπικότητα καί ἡ συμπεριφορά τοῦ θεολόγου εἶναι κατά κάποιο τρόπο ἕνα μή λεκτικό μήνυμα πρὸς τήν τάξη. Πῶς ἀλλιῶς θά μπορούσε νά μεταδώσει τίς ἀξίες τοῦ σεβασμοῦ, τῆς ἀλληλοκατανόησης, τῆς συγχωρητικότητας, τῆς ἀγάπης τῶν ἄλλων ἄν πρῶτα ὁ ἴδιος δέν τό δείξει ἔμπρακτα καί ὄχι μόνο μέ λόγια στούς μαθητές του; Νά λοιπόν γιατί οἱ δεξιότητες ἐπικοινωνίας χαρακτηρίζονται ὡς στάση ζωῆς καί ὄχι ἀπλῶς ὡς «δασκαλιστικές τεχνικές». Οἱ δεξιότητες ἐπικοινωνίας εἶναι τέχνη, ἀλλά τέχνη ἀγάπης πρὸς τούς ἀποδέκτες τῶν μαθημάτων μας, τούς «ἀξιοσέβαστους» μαθητές μας.

Γιά νά διαμορφωθεῖ μιὰ σχέση ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καί ἐμπιστοσύνης μέ τούς μαθητές μας, ἀσφαλῶς χρειάζεται νά ἔχουμε ἀποδεχθεῖ τό ρόλο μας στό σχολεῖο μέσα ἀπό μιὰ συνεχή διαδικασία αὐτογνωσίας, νά ἔχουμε κάποιες παιδαγωγικές καί ψυχολογικές γνώσεις καί ἐμπειρίες ἀλλά παράλληλα καί νά ἔχουμε ἐκπαιδευθεῖ (θεωρητικά καί πρακτικά) σέ συγκεκριμένες ικανότητες καί τεχνικές ἐπικοινωνίας. Ἡ ἐκπαίδευση αὐτή εἶναι «διά βίου» καί ἡ βελτίωσή μας σ' αὐτές συνεχῆς καί χωρὶς τέλος.

Τό πόσο ικανοποιητική μπορεῖ νά εἶναι ἡ παιδαγωγική παρέμβαση τοῦ θεολόγου στό Σχολεῖο ἐξαρτᾶται σέ μεγάλο μέρος ἀπό τή φιλική στάση, τό ἐνδιαφέρον, τήν κατανόηση πού θά δείξει γιά τά ἐνδιαφέροντα, τά συναισθήματα, τά προβλήματα καί τίς ἀπόψεις τῶν μαθητῶν του.

Τό μεταβατικό στάδιο τῆς ἐφηβείας, στήν ὁποία ἀπευθύνεται ὁ θεολόγος τόν ὑποχρεώνουν στήν ἐπίδειξη ἐκ μέρους του μιᾶς ἐνσυναίσθητης ψυχραιμίας. Ἡ ἐφηβεία εἶναι μιὰ περίοδος ἐσωτερικοῦ ἀναβρασμοῦ καί συναισθηματικῆς ἀναστάτωσης. Ἡ συναισθηματική ζωή τοῦ ἐφήβου κυ-

614. Τό χωρίο Α΄ Κορ. 9,22 «τοῖς πᾶσι γέγονα τά πάντα ἵνα πάντως τινάς σώσω» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὀφείλει κάθε παιδαγωγός καί κάθε σύμβουλος νά τό ἐφαρμόζει γιά νά μπορέσει νά πετύχει τή σωστή ἐπικοινωνία μέ τούς ἀποδέκτες τοῦ ἔργου του.

615. Μάρσαλ Μακλούαν, Media, Οἱ προεκτάσεις τοῦ ἀνθρώπου, μετφρ. Σπ. Μάνδρος, Ἐκδ. Κάλβος, χ.χ. σ. 25.

μάνεται μεταξύ υπερδιέγερσης και λήθαργου, πάθους και αδιαφορίας, χαρᾶς και κατήφειας, φιλίας και έχθρότητας, εὐφορίας και μελαγχολίας. Ἡ καθοδήγηση ἀσφαλῶς χρειάζεται ἐκ μέρους τῶν θεολόγων παιδαγωγῶν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐφηβικῶν μεταπτώσεων. Οἱ ἔφηβοι χρειάζονται τούς ὄριμους δασκάλους ἀλλά στό χρόνο και μέ τόν τρόπο πού αὐτοί θέλουν. Τόσο ἡ αδιαφορία ὅσο και ἡ συνεχῆ παρέμβαση τῶν καθηγητῶν εἶναι στάσεις πού πρέπει νά ἀποφεύγονται. Αὐτό γιατί και ἡ συνεχῆ παρέμβαση κουράζει, ἐκνευρίζει και δέν ὠφελεῖ τόν ἔφηβο. Οἱ θεολόγοι ὀφείλουν μέ διακριτικότητα και ἀπόλυτο σεβασμό τῆς ἐλευθερίας τῶν μαθητῶν τους νά ἐνσταλάξουν τήν «παραμυθία» τῆς πίστεώς μας στήν ταραγμένη ἐφηβική ψυχή. Κάποτε σ' αὐτή τή διαδικασία τῆς ἐπικοινωνίας πρέπει νά ἐξαντλήσει τά ἀποθέματα τῆς ὑπομονῆς του και νά βρεῖ τό κουράγιο νά κάνει ἀκόμη και χιούμορ.

Στό ὑπόβαθρο μιᾶς ἀνεκτικῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντι στό μαθητή κρύβεται μιᾶ στάση σεβασμοῦ στό πρόσωπο τοῦ μαθητῆ, πού εἶναι πρόθυμη νά δικαιολογήσει και τήν πιό ἀκραία και προκλητική συμπεριφορά ἀπέναντί του. Ὅπως θά ἔλεγε και ὁ Μέγας Βασίλειος:

«Ὅτι οὐ δεῖ θρασέως ἢ καταφρονητικῶς τινι ἀποκρίνεσθαι ἢ ποιεῖν τι, ἀλλ' ἐν πᾶσι τό ἐπιεικές και τό τιμητικόν πρός πάντας δεικνύειν»⁶¹⁶.

Ἡ στάση ἀνοχῆς αὐτή γιά τόν παιδαγωγό σημαίνει νά σκύψει πραγματικά στούς μαθητές του προκειμένου νά ἀφουγκρασθεῖ τά βαθύτερα κίνητρα τῆς συμπεριφορᾶς τῶν μαθητῶν του.

Ἄρωγός σ' αὐτή τήν προσπάθειά του μπορεῖ νά σταθεῖ μιᾶ συμπεριφορά πού οἱ ψυχολόγοι τήν ὀνομάζουν συμπεριφορά ἐνσυναίσθητης προσεκτικῆς παρακολούθησης⁶¹⁷. Σύμφωνα μέ αὐτή ὁ θεολόγος παιδαγωγός δείχνει ἐμφανέστατα στούς μαθητές ὅτι βρῖσκεται οὐσιαστικά μαζί τους και ὅτι τούς παρακολουθεῖ πάρα πολύ προσεκτικά ὅταν παίρνουν τό λόγο.

Πολλές φορές ὅμως στήν ἐπικοινωνία τοῦ θεολόγου⁶¹⁸ μέ μιᾶ τάξη

616. Ἐπιστ. 22, Περὶ τελειότητος βίου μοναχῶν, MPG, 32, 289. Ὁ ἐντοπισμός και ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό τό TLG.

617. Γιά τή συμπεριφορά ἐνσυναίσθητης προσεκτικῆς παρακολούθησης βλ. κεφ. Πέμπτο Β' μέρος ἐνότητα 3 ὑποἐνότητα 1 αὐτῆς τῆς μελέτης.

618. Γιά τίς δυσκολίες ἐπικοινωνίας και τήν ποιμαντική-παιδαγωγική τους ὑπέρβαση βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 2, Ἀθήνα 1984, σσ. 59-67.

μπορεῖ νά συναντήσῃ ἕνα ἐπικοινωνιακό τεῖχος καί τότε πρέπει νά «σπάσῃ τόν πάγο» μέ τήν ὑποβολή ἀνοικτῶν ἐρωτήσεων⁶¹⁹ πρὸς τοὺς μαθητές. Πρόκειται γιὰ τήν προσπάθεια τοῦ καθηγητῆ νά ἐνθαρρύνῃ τοὺς μαθητές νά μιλήσουν στό μάθημα. Εἶναι πάρα πολύ βοηθητικές γιὰ νά ἔχει μιὰ ἀνατροφοδότηση γιὰ τό μάθημά του, γιὰ τόν τρόπο παρουσίας, γιὰ τό πόσο ἀποδεκτά εἶναι αὐτά πού εἰπώθηκαν κάθε φορά ἀπό τόν θεολόγο. Γιὰ παράδειγμα θά μπορούσε νά θέσῃ τήν ἐρώτηση: «Θά μπορούσατε νά μοῦ μιλήσετε γιὰ τίς σκέψεις καί τά συναισθήματα πού σᾶς δημιουργοῦνται γύρω ἀπό αὐτά πού μελετήσαμε σήμερα;».

Ἐδῶ χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή ἀπό τό θεολόγο παιδαγωγό νά μήν παρασυρθεῖ σέ ἐρωτήσεις πού θά ἔκανε ἕνας ψυχαναλυτής ἢ ἕνας ἐξομολόγος. Ἐπίσης ἐρωτήσεις πού ἀφοροῦν τίς ἐπιδόσεις τοῦ μαθητῆ, τήν οἰκογένειά του, τήν οικονομική κατάσταση τῆς οἰκογενείας του, τίς παρέες του, τόν τρόπο ψυχαγωγίας του καί πολλά ἄλλα, πού ἀφοροῦν στήν προσωπική του ζωή, πρέπει νά θεωροῦνται ἀπό τοὺς ἐκπαιδευτικούς «εὐαίσθητα προσωπικά δεδομένα». Οἱ ἐρωτήσεις γύρω ἀπό τά παραπάνω πρέπει νά γίνονται ἰδιαίτερος μέ πολλή φειδῶ καί μέ τάκτ, πού θά μαρτυρεῖ τό σεβασμό καί τήν ἀποδοχή πού τρέφουμε πρὸς τό πρόσωπο τοῦ μαθητῆ. Ἰδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στίς ἀντιδράσεις μας σέ ὅ,τι μᾶς ἀπαντᾷ ὁ μαθητής. Πρέπει οἱ ἀντιδράσεις τοῦ παιδαγωγοῦ νά χαρακτηρίζονται ἀπό ἀνεκτικότητα, αὐτοσυγκράτηση, καί ἀποφυγή κάθε αὐθόρμητης (καί μὴ ἐλεγχόμενης) ἔκφρασης προσωπικῶν συναισθημάτων.

Συνήθῃ **ἐπικοινωνιακά λάθη** τῶν καθηγητῶν πού ἐμποδίζουν τήν παιδαγωγική συμβουλευτική σχέση καί τά ὁποῖα ὀφείλουν νά προσεχθοῦν ἰδιαίτερα ἀπό τό θεολόγο σύμβουλο εἶναι τά παρακάτω⁶²⁰:

619. Γιὰ τήν ὑποβολή ἀνοικτῶν ἐρωτήσεων βλ. κεφ. Πέμπτο Β' μέρος 3 ἐνότητα ὑποενότητα 2 τῆς παρούσας ἐργασίας.

620. Γιὰ τή σύνταξη αὐτῆς τῆς παραγράφου βοηθήθηκα ἀπό τά βιβλία: Δ. Παπαδάτου, *Δεξιότητες καί τεχνικές ἐπικοινωνίας, Σημειώσεις* (γιὰ τοὺς φοιτητές τοῦ Τμ. Νοσηλευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν), Ἀθήνα 1998. Γ. Κλεφτάρα, *Ἡ διαπροσωπική σχέση ὡς θεμελιώδης ἔννοια στή διαδικασία τῆς ἐκπαίδευσης: πρακτικές προσεγγίσεις καί τεχνικές βελτίωσής της* στό Μ. Ποῦρκος (ἐπιμέλεια) Ἀτομικές διαφορές καί ἐναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, Ἀθήνα 1977, σσ. 275-302. V. Satir, *Ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία, μετφρ. Α. Ντούργα*, Ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1989.

- Ὑπερβολικές προσαγές πού συνηθίζουν νά δίνουν στους μαθητές. Παραδείγματα:
 - «Σᾶς εἶπα νά σηκώνεστε ὅταν μπαίνω στήν τάξη καί νά ἐπικρατεῖ ἀπόλυτη ἡσυχία».
 - «Νά μοῦ ζητήσεις ἀμέσως συγγνώμη γι' αὐτή σου τήν συμπεριφορά καί μπροστά στους συμμαθητές σου».
- Ἡ τάση νά ἀπειλοῦν προσπαθώντας νά συνεντίσουν ἢ νά ἐπαναφέρουν στήν τάξη κάποιους μαθητές τους. Παραδείγματα:
 - «Νά προσέξεις καλά αὐτά πού σοῦ λέω, γιατί ἀλλιῶς θά ἀποβληθεῖς καί αὐτό θά ἔχει ἐπιπτώσεις στήν εἰκόνα σου ὡς μαθητή καί στή βαθμολογία σου».
- Ἡ τάση νά ἐλέγχουν δημόσια καί ἐπανειλημμένως κάποιον μαθητή μπροστά στήν τάξη. Παραδείγματα:
 - «Δέν πρέπει νά μιλάς, νά συμπεριφέρεσαι καί νά ντύνεσαι μέ αὐτόν τόν τρόπο, γιατί ἕνας καλός μαθητής προσέχει καί πειθαρχεῖ σέ ὅσα τοῦ λένε οἱ καθηγητές του».
- Ἡ τάση νά ἐκλογικεύουν ὅλα ὅσα λένε στους μαθητές τους. Π.χ.:
 - «Ἐγώ σέ εἶχα προειδοποιήσει ἐγκαίρως ἀλλά ἐσύ δέν θέλεις νά δεῖς λογικά τήν πραγματικότητα, ζεῖς στόν κόσμο σου».
- Οἱ κατευθύνσεις πού δίνουν καί οἱ ἀπλουστεύσεις καί γενικεύσεις πού κάνουν. Π.χ.:
 - «Ἐγώ ἄν ἤμουν στή θέση σου θά ἐνεργοῦσα μ' αὐτόν τόν τρόπο. Δέν καταλαβαίνω πῶς, ἐνῶ τά πράγματα εἶναι ἀπλά, δέ θέλεις νά καταλάβεις ὅτι πρέπει νά ἀλλάξεις τρόπο συμπεριφορᾶς».
- Ὁ δῆθεν ἔπαινος καί ἡ ἔμμεση αὐτοπροβολή ἢ ἐξυπηρέτησή τους. Παραδείγματα:
 - «Συγχαρητήρια πού τά πῆγες καλά. Εἶσαι καταπληκτικός, αὐτό βέβαια τό ἀποτέλεσμα ὀφείλεται στή δική μου βοήθεια καί τή δουλειά πού κάναμε ὅλη τή χρονιά στήν τάξη».
 - «Εἶστε οἱ καλύτεροι μαθητές τοῦ σχολείου καί ξέρω ὅτι τώρα πού θά σᾶς ζητήσω νά μέ βοηθήσετε στή γιορτή τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν θά τό κάνετε προθύμως».
- Ἡ τάση νά δίνουν ψυχολογικές ἐρμηνεῖες στή συμπεριφορά τῶν μαθητῶν τους. Παραδείγματα:
 - «Ἐχεις μιά ἐγωκεντρική προσωπικότητα καί γι' αὐτό θέλεις συνεχῶς οἱ καθηγητές σου νά ἀσχολοῦνται μαζί σου».

- «Εἶσαι κομπλεξικός γι' αὐτό συνεχῶς προκαλεῖς μέ τή συμπεριφορά σου».
- Ὁ σαρκασμός, ἡ ἀπόρριψη καί ἡ γελοιοποίηση. Παραδείγματα:
 - «Σιγά τήν προσωπικότητα πού θίξαμε, μήπως θέλεις νά σοῦ ζητήσουμε καί συγνώμη».
 - «Εἶσατε φυτά θερμοκηπίου δέν καταλαβαίνετε τά στοιχειώδη».
- Ἡ προσπάθεια νά ἀγνοήσουν προβλήματα πού τούς θέτουν οἱ μαθητές τους χωρίς κἄν νά ἀκούσουν τά παράπονά τους. Π.χ.
 - «Αὐτά πού παρουσιάζετε ὡς προβλήματα δέν εἶναι τίποτα, ἡ γενιά μας εἶχε σοβαρά προβλήματα. Νά σᾶς πῶ ἐγώ γιά δυσκολίες πού ζούσαμε τότε πού ἐγώ ἤμουν μαθητής...».

Τά **μηνύματα** σέ **πρῶτο πρόσωπο** μποροῦν νά βοηθήσουν στήν ὑπέμβαση κάποιων προβλημάτων πού παρουσιάζονται⁶²¹: Ἡ ἔκφραση κάποιων ἀρνητικῶν συναισθημάτων στό δεύτερο (ἐνικό ἢ πληθυντικό πρόσωπο) εἶναι ἓνα ἄλλο σύνηθες ἐπικοινωνιακό ἀτόπημα τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Μ' αὐτό τόν τρόπο, ἀντί νά πει κάποιος πῶς αἰσθάνεται αὐτός γιά μιᾶ κατάσταση ἀνεπιθύμητη πού δημιουργήθηκε, καταφεύγει στήν ἐπίθεση ἀπέναντι σέ κάποιον ἢ κάποιους, στήν κατηγορία, τήν κριτική, τήν ἀπειλή κ.ἄ. Ἐνας πιο ἀποτελεσματικός τρόπος ἐπικοινωνίας εἶναι νά ἐκφράζουν οἱ θεολόγοι καθηγητές στόν μαθητή τά συναισθηματά τους καί πῶς ἔνωσαν δίνοντάς του ἓνα μήνυμα σέ πρῶτο πρόσωπο, δηλαδή ἓνα μήνυμα «ἐγώ».

Παράδειγμα: Κάποιος μαθητής κάνει φασαρία τή στιγμή πού προσπαθεῖ ὁ θεολόγος νά συγκεντρωθεῖ καί νά γράψει κάτι στόν πίνακα.

1η περίπτωση ἀντιμετώπισης σέ δεύτερο ἐνικό πρόσωπο:

– «Δέν σέβασαι κανέναν τήν ὥρα πού ἐγώ γράφω στόν πίνακα καί προσπαθῶ νά σοῦ μάθω γράμματα, ἐσύ μιλάς καί χαριεντίζεσαι προκλητικά. Εἶσαι ἀναιδής καί ἀχάριστος».

2η περίπτωση ἀντιμετώπισης σέ πρῶτο ἐνικό πρόσωπο:

– «Ὅταν εἶμαι γυρισμένος στόν πίνακα καί ἐσύ κάνεις φασαρία νιώ-

621. Γιά περισσότερα γιά τά μηνύματα σέ πρῶτο πρόσωπο βλ. Γ. Κλεφάρα, Ἡ διαπροσωπική σχέση ὡς θεμελιώδης ἔννοια στή διαδικασία τῆς ἐκπαίδευσης: Πρακτικές προσεγγίσεις καί τεχνικές βελτίωσής της στό Μ. Ποῦρκος (ἐπιμέλεια) Ἀτομικές διαφορές καί ἐναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, Ἀθήνα 1977, σσ. 275-302.

θω άπαισία, και έπειδή αισθάνομαι ότι δέ συμμερίζεσαι τόν κόπο μου και έπειδή χάνω τόν είρμό τής σκέψεώς μου και δυσκολεύομαι πάρα πολύ μετά από αυτό νά συγκεντρωθώ στό μάθημα».

Ή άναφορά του θεολόγου συμβούλου σέ πρώτο πρόσωπο σέ κάποια σοβαρά περιστατικά δίνει πληροφορίες στήν τάξη και στό μαθητή σχετικά μέ τό πώς αισθάνθηκε τή δεδομένη στιγμή και πώς ένιωσε από τή συμπεριφορά του συγκεκριμένου μαθητή. Μ' αυτόν τόν τρόπο θέτει και τήν τάξη και τόν μαθητή πρό των ευθυνών τους μέ έμμεσο και μή έλεγκτικό τρόπο. Καλό βέβαια είναι όταν δίνει ό παιδαγωγός τό μήνυμα σέ πρώτο πρόσωπο και ό τόνος τής φωνής του νά μήν περιέχει έπιθετικότητα, γιατί τό άποτέλεσμα μπορεί νά είναι τό ίδιο μέ τήν περίπτωση που δίνει μήνυμα σέ δεύτερο πρόσωπο κατηγορώντας, κρίνοντας, άπειλώντας τούς άλλους.

4. Ή διάκριση

Ένα από τά σημαντικότερα προσόντα του συμβούλου είναι και αυτό που όνόμαζαν οί Πατέρες μας διάκριση⁶²². Ό Απόστολος Παύλος θεωρεί τή διάκριση χάρισμα και δωρεά του Άγίου Πνεύματος⁶²³. Οί Πατέρες⁶²⁴ χαρακτηρίζαν τή διάκριση ως ρίζα, πηγή, ακρόπολη και βασιλίδα όλων των άρετών, άπαραίτητο προσόν για τούς καθοδηγητές⁶²⁵. Ό Άγιος

622. Για τή διάκριση του ποιμένος αλλά και του συμβούλου βλ. Χρ. Βάντσου Θέματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας έκδ. Γ', Θεσσαλονίκη 1995 σσ. 54-55 και του ίδιου Θέματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας τόμος Β', σσ. 134-147.

623. Α' Κορινθίους 12,10.

624. Για τή διάκριση στους πατέρες βλ. έμπεριστατωμένη μελέτη του π. Ήλία Μαστρογιαννόπουλου, Οί πατέρες τής Έκκλησίας και ό άνθρωπος, Έκδ. Ζωή, Άθήναι 1966, σσ. 308-316. Επίσης βλ. και κεφάλαιο «Περί διακρίσεως» ότι χρηί επί παντι πράγματι διακρίσιν και φόβον Θεού έχειν», Ίω. Δαμασκηνού, Ίερά παράλληλα, MPG 96.449.17. Ό έντοπισμός και ή άντιγραφή του τίτλου του κεφαλαίου από TLG.

625. Για τή διάκριση πολλά στοιχεία μπορεί νά βρει ό μελετητής τής όρθοδόξου πνευματικής ζωής στό Γεροντικόν, (Μοναχής Θεοδώρας Χαμπάκη), Έκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 316-318. Επίσης στό έργο του Κασσιανού του Ρωμαίου, Πρός Λεόντιον... Περί διακρίσεως λόγος... Φιλοκαλία τόμ. Α', Έκδ. Άστήρ Άθήναι 1974 σσ. 90-92. Επίσης βοηθητικά είναι τά σχόλια για τό λόγο αυτό περι διακρίσεως στό άρθρο του Άρχ. Εύσεβίου Βίττη, Άπό τήν Όρθόδοξη πνευματικότητα, περ. Γρηγόριος Παλαμάς 61, 1978, σσ. 81-91.

Ἰσαάκ ὁ Σύρος τὴν ὀνομάζει «μείζονα τῶν ἀρετῶν»⁶²⁶, ἐνῶ ὁ Ἀββᾶς Δωροθέος τὴν παρομοιάζει μέ τὸ ἱμάντωμα (τὸ σενάξι) πού δένει μεταξύ τους τὰ δοκάρια τῆς (πνευματικῆς) οἰκοδομῆς, δηλαδή συνδέει ὅλες τὶς ἀρετές μεταξύ τους⁶²⁷.

Κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος ἡ διάκριση εἶναι «ἡ ἀλάνθαστη γνώση καὶ ἀντίληψη τοῦ θείου θελήματος σέ κάθε καιρὸ καὶ περίπτωση... ἡ ἀμόλυντη συνείδηση»⁶²⁸. Εἶναι αὐτὴ πού βοηθαίει τοὺς πνευματικούς συμβούλους νά εἶναι ἀποτελεσματικοὶ καὶ νά ἀποφεύγουν τὶς ἀκρότητες. Νά κατανοοῦν πότε, πῶς, μέ ποιὸ τρόπο καὶ γιὰ ποιὸ λόγο πρέπει νά μιλάει κανεὶς ἢ νά σωπαίνει, νά ἀκούει ἢ νά ἐνεργεῖ. Χαρακτηριστικὰ σημειώνεται: «Μερικὲς φορές τὸ φάρμακο τοῦ ἑνός εἶναι δηλητήριο γιὰ τὸν ἄλλο. Μερικὲς φορές τὸ ἴδιο παρασκευάσμα στὸν ἴδιο ἄνθρωπο ἂν προσφέρεται στὸν καιρὸ τοῦ εἶναι φάρμακο, καὶ ἂν ὄχι, δηλητήριο»⁶²⁹.

«Ὁ σοφὸς διδάσκων καὶ διδασκόμενος, γράφει ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς, μόνα βούλεται τὰ ὠφελοῦντα διδάσκεσθαι καὶ διδάσκειν, ὁ δὲ δοκῆσει σοφὸς καὶ ἐρωτῶν καὶ ἐρωτώμενος, τὰ περιεργότερα μόνον προβάλλεται»⁶³⁰. Ἡ καθοδήγηση συνεπάγεται εὐθύνη. Ἡ εὐθύνη τοῦ καθοδηγητῆ δασκάλου τὸν κάνει νά παραμερίζει τὶς προσωπικὲς του «εὐαισθησίες» καὶ «ἀξιολογήσεις» ὀδηγώντας τὸν νά διδάσκει καὶ συμβουλεύει τὰ ἀναγκαῖα καὶ τὰ διαχρονικά.

Ὁ διακριτικὸς σύμβουλος κατὰ τὸν Ἅγ. Ἰωάννη τῆς Κλίμακος δέν ἐξουθενώνει τὸν ἀπελπισμένο⁶³¹, ξέρει νά βοηθάει τοὺς συμβουλευομέ-

626. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαάκ τοῦ Σύρου τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά. Ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1977, σ. 33.

627. Ἀββᾶ Δωροθέου, Ἔργα Ἀσκητικά, μέ Εἰσαγωγή κείμενο-μετάφραση, σχόλια καὶ πίνακες. Ἐκδ. Ἐτοιμασία, Ἱερά Μονή Ἁγ. Ἰωάννου Καρέα, Ἀθήνα 1981, σ. 329.

628. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου Κλίμαξ, Λόγος 26ος Περί διακρίσεως, μετφρ. Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννη Πουλoupάτη, Ἐκδ. (4η) Ἱ. Μ. Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 2000, σ. 303. Μάλιστα συνιστᾷ ὁ Σιναΐτης πατέρας μετὰ τὸ Θεὸ αὐτὴ νά ἔχουμε ὡς κριτήριον καὶ γνώμονα ἀσφαλὴ γιὰ κάθε μας ἐνέργεια. Βλ. ὅ.π. σ. 304.

629. Ὁ.π. σ. 311.

630. Φιλοκαλία τ. Β', σ. 56.

631. Χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ Ἅγιος: «Εἶδα ἕναν ἀνόητο ἰατρὸ νά ἐξουθενώνει κάποιον συντετριμμένο ἀσθενὴ καὶ νά μὴν τοῦ προξενεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ἀπελπίσιν» Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου Κλίμαξ, ὅ.π., σ. 312.

νους νά ἐξετάζουν «μόνοι τους» τὰ βαθύτερα κίνητρα, «τούς σκοπούς κάθε ἐνέργειας»⁶³² καί νά συνιστᾶ τήν ἐπιδίωξη τῆς ἀγάπης ἔναντι κάθε προσωπικῆς ἀρετῆς⁶³³. Βοηθάει στή διάγνωση καί θεραπεία τῆς ἀπόγνωσης καί τῶν τραυμάτων τῆς ψυχῆς⁶³⁴ ἐνῶ «ἀντιλαμβάνεται τήν ψυχική κατάσταση τοῦ πλησίον ἀπό τίς σωματικές ἐκδηλώσεις του»⁶³⁵. Γι' αὐτό καί ὁ Συναϊτής πατέρας δέν θεωρεῖ τόν ὁποιοδήποτε ἰκανό γιά σύμβουλο γιατί «δέν εἶναι τοῦ τυχόντος νά διακρίνει ἀμέσως καί εὐκρινῶς τά δυσδιάκριτα αὐτά πράγματα»⁶³⁶. Τό ἴδιο ἀναφέρει καί Ἅγιος Κασσιανός ὁ Ρωμαῖος ὁ ὁποῖος συνιστᾶ νά ἐπιλέγει καί νά συμβουλευέται κάποιος καί νά ἐξαγορεύει τούς λογισμούς του μόνο στούς «διακριτικωτάτους» τῶν συμβούλων⁶³⁷.

Τό πρῶτο ὅμως πού ὀφείλουν νά διασφαλίζουν ὅσοι διδάσκουν ἀπό τήν ἔδρα –καθοδηγώντας ταυτόχρονα– εἶναι ἡ ψυχική καί συναισθηματική ἰσορροπία τῶν ἀνήλικων μαθητῶν τους. Ὅφείλουν οἱ δάσκαλοι νά ἀφουγκράζονται «μετά φόβου Θεοῦ» τήν ἀπήχηση τῆς διδασκαλίας τους. Εἶναι σημαντικό νά ἀσκηθοῦν στό νά ἀκοῦν μέ τά αὐτιά τῶν μα-

632. Ὁ.π. σ. 318.

633. «Ὅταν ἔχουμε ἐμπρός μας δύο κακά, πρέπει νά ἐκλέγουμε τό ἐλαφρότερο. Ἐπί παραδείγματι: Πολλές φορές ἐνῶ προσευχόμεθα, μᾶς ἤλθαν ἀδελφοί. Καί ἀναγκαστικά θά κάνουμε ἓνα ἀπό τά δύο, ἢ θά σταματήσουμε τήν προσευχή ἢ θά λυπήσουμε τόν ἀδελφό μας ἀφήνοντάς τον νά φύγει ἀπρακτος. Σ' αὐτή τήν περίπτωση πρέπει νά σκεφθοῦμε ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἀνώτερη ἀπό τήν προσευχή, διότι κατά κοινή ὁμολογία ἡ προσευχή εἶναι μία ἐπιμέρους ἀρετή, ἐνῶ ἡ ἀγάπη τίς περιλαμβάνει ὅλες». Ὁ.π. σ. 321.

634. «Ἐπάρχει ἀπόγνωση πού ὀφείλεται στό πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν καί στό βάρος τῆς συνειδήσεως καί στήν ἀφόρητη λύπη, διότι γέμισε ὀλωσδιόλου ἡ ψυχὴ ἀπό τραύματα καί καταποντίστηκε ἀπό τό βάρος τους στόν βυθό τῆς ἀπογνώσεως. Καί ὑπάρχει καί ἄλλη ἀπόγνωση πού μᾶς συμβαίνει ἀπό ὑπερηφάνεια καί οἴηση, διότι θεωροῦμε ὅτι δέν ἄξιζε νά πάθει μιά τέτοια περίπτωση ὁ ἑαυτός μας. Τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικό γνώρισμα πού θά διακρίνει ἓνας προσεκτικός παρατηρητής στήν κάθε μιά: Στήν πρώτη περίπτωση παραδίδεται ὁ ἄνθρωπος στήν ἀδιαφορία, ἐνῶ στή δεύτερη συνεχίζει μέ ἀπόγνωση τούς ἀσκητικούς ἀγῶνες –πρᾶγμα ἐπιζήμιο. Θεραπεία τοῦ ἐνός εἶναι ἡ ἐγκράτεια καί τοῦ ἄλλου ἡ ταπεινότητα καί τό νά μή κρίνει κανένα». Ὁ.π. σσ. 326-327.

635. Ὁ.π. σ. 328.

636. Ὁ.π. σσ. 332-333.

637. Ἅγ. Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου πρὸς Λεόντιον, περὶ διακρίσεως λόγος, Φιλοκαλία, τ. Α' σσ. 90-92.

θητῶν τους⁶³⁸. Πρέπει νά λάβουν ὑπόψη τους ὅτι μποροῦν τά λεγόμενά τους εἴτε νά παραποιηθοῦν εἴτε νά βιωθοῦν μέ πολύ μεγάλη ἔνταση μέ ἀποτέλεσμα νά προκαλέσουν ψυχικά τραύματα στούς μαθητές τους. Γιά παράδειγμα ἡ «τρομολαγνεία»⁶³⁹ σύγχρονων «θεολογούντων», πού εἶναι μιὰ αὐθαίρετη προσπάθεια ἐπιβολῆς στόν ἄλλο ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ (στήν πραγματικότητα ὁμως ἐρήμην τοῦ Θεοῦ), ἐνδέχεται νά ἔχει σοβαρές παρενέργειες ὅσον ἀφορᾷ στή θρησκευτική, πνευματική καί συναισθηματική του ὠρίμανση.

Γιά τήν διάκριση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἔχει κάνει λόγο καί ἕνας καταξιωμένος πνευματικός σύμβουλος τῆς ἐποχῆς μας ὁ Γέροντας Παῖσιος. Συγκεκριμένα: «Θέλει πολλή διάκριση καί φωτισμό στήν ἐποχή μας γιά νά κινηθεῖ σωστά (ὁ ἐκπαιδευτικός) ἀνάμεσα στούς συναδέλφους του. Ἀκόμη καί νά μή δείχνει μερικές φορές ὅτι πιστεύει. Νά κινεῖται ἀθόρυβα καί πιό πολύ νά τούς μιλάει μέ τήν ὀρθόδοξη ζωή του. Ἔτσι θά βοηθήσει ἀντί νά ἐρεθίσει... Ἄμα θέλει κανείς, μπορεῖ νά κάνει δουλειά στά παιδιά... Εἶναι μεγάλη ὑπόθεση ὁ σωστός δάσκαλος, ιδίως στίς μέρες μας. Τά παιδιά εἶναι ἄγραφες κασέτες. Τό ἔργο τοῦ δασκάλου εἶναι ἱερό. Ἔχει μεγάλη εὐθύνη... Πρέπει νά βροῦν τόν τρόπο οἱ ἐκπαιδευτικοί νά περνᾶνε κάποια μηνύματα στά παιδιά γιά τό Θεό καί γιά τήν Πατρίδα... Ἄν οἱ δάσκαλοι ἀγαπήσουν τά παιδιά, θά τούς ἀγαπήσουν καί ἐκεῖνα καί θά κάνουν πιό εὐκολα τό ἔργο τους»⁶⁴⁰.

Γιά τήν ἀξία πού μπορεῖ νά ἀντιπροσωπεύει ἡ πατερική ἐμπειρία τῆς διάκρισης γιά τή σύγχρονη ἀσκήση τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου ἔχει ἀνα-

638. Γιά τήν προσεκτική ἀκρόαση τῶν λεγομένων ἀπό τόν σύμβουλο μέ τά αὐτιά τῶν ἀκροατῶν του βλ. Ἀ. Μ. Σταυροπούλου, Θεραπευτική διακονία, Ἀθήνα 1989, σσ. 63-68.

639. Πρόκειται γιά τήν πρακτική ἐκείνη πού κάποιοι «θεολογοῦντες» ἐφαρμόζουν. Εἴτε ἀπό τόν ἄμβωνα εἴτε ἀπό τήν ἔδρα ἐξαπολύουν «προφητεῖες» γιά τά ἔσχατα τοῦ κόσμου καί δίνουν λεπτομέρειες γιά τόν τρόπο πού αὐτοί πού δέν ἀκολουθοῦν τά λόγια τους θά τιμωρηθοῦν. Μερικοί χρησιμοποιοῦν καί ἱερά κείμενα ὅπως ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ἢ λόγια τοῦ Κυρίου (ἀπό τά Εὐαγγέλια) ἢ καί φράσεις ἀπό διαφόρους Ἁγίους (συνήθως τῶν τελευταίων χρόνων), τά ὁποῖα παραποιοῦν γιά νά ἀποδείξουν τήν δῆθεν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών τους.

640. Γέροντος Παΐσιου Ἁγιορείτου Λόγοι Α΄, Μέ πόνο καί ἀγάπη γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἰ. Ἦσυχαστήριον Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Σουρωτή Θεσσαλονίκης, 1999, σσ. 304-307.

φερθεῖ ὁ Καθηγητῆς κ. Κοσμόπουλος⁶⁴¹: Σύμφωνα μέ αὐτά ὁ σύμβουλος πρέπει νά ἔχει ψυχολογικά καί πνευματικά ἀποκατασταθεῖ ὡς πρόσωπο. Νά ἔχει λύσει βασικά του προβλήματα καί νά ἔχει συγκροτημένη βιοθεωρία καί κοσμοθεωρία. Νά ἔχει πίστη (ἄρα ἀρχές, ἀξίες, πεποιθήσεις) ἀλλά ὄχι ὅπωςδήποτε δυσκίνητους, ἀνελαστικούς κανόνες, πού ἡ ἐφαρμογή τους μπορεῖ νά κάνει κακό στόν ἄλλο. Ὁ διακριτικός (ἐκπαιδευτικός καί σύμβουλος) ἔχει τό προσόν νά ἐπισημαίνει τήν ἐπιδίωξη τοῦ οὐσιώδους σέ σχέση μέ τήν εὐαγγελική παρακαταθήκη. Ἡ διάκριση κάνει τή συμπεριφορά συμπαθῆ καί φιλόνητο, ἰδιαίτερος ἀπέναντι στούς νέους καί στούς ἀδύνατους. Κυρίως ὅμως ἡ διάκριση φαίνεται στήν ἄσκηση μή κατευθυντικῆς ἀλλά διευκολυντικῆς λειτουργίας τοῦ συμβούλου.

5. Ἀνάγκη ἐποπτείας

Πολύ χρήσιμο γιά τό ἔργο αὐτό εἶναι ἡ ἀνάπτυξη ἱκανοτήτων αὐτοελέγχου, πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν ἐργασία τοῦ συμβούλου μέ τούς μαθητές τόσο στό ἀτομικό ὅσο καί στό ὁμαδικό ἐπίπεδο. Οἱ θεολόγοι καθηγητές θά μποροῦσαν νά ὀργανώσουν «ὀμάδες εὐαισθητοποίησης» ὑπό τήν ἐποπτεία κάποιων ἐμπειρότερων καί καταρτισμένων θεολόγων, γιά νά προετοιμαστοῦν κατάλληλα γιά τό συμβουλευτικό τους ἔργο στούς ἐφήβους μαθητές.

Κάτι τέτοιο περίπου (γιά πνευματικούς ὅμως λόγους) μᾶς συστήνει καί ὁ μοναδικός στό εἶδος του «σύμβουλος καί παιδαγωγός» ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Προτείνει νά ὀργανώσουν (οἱ χριστιανοί) σωματεία, ὅπου θά προσφέρεται ἡ συμβουλευτική τοῦ ἑνός πρός τόν ἄλλον. «Ἐπειδή καθ' αὐτόν ἕκαστος οὐκ ἂν εὐκόλως αὐτό κατορθώσῃ, ποιησώμεθα φατρία καί συμμορία, καί ὅπερ ἐπί τῶν συμποσίων οἱ πένητες ποιοῦσιν, ἐπειδάν αὐτῶν ἕκαστος ἐστίατω ὀλόκληρος γενέσθαι μή δύνηται, συνελθόντες ἅπαντες ἐξ ἑράνου τήν εὐωχίαν εἰσφέρουσι, τοῦτο καί ἡμεῖς ποιήσωμεν· ἐπειδή καθ' ἑαυτούς ἐσμεν ῥάθυμοι, συμμορίας ποιήσαντες ἀλλήλοις παρεγγυῶμεν εἰσφέρειν συμβουλήν, καί παραγγελίαν, καί παράκλησιν, καί ἐπιτίμησιν, καί ὑπόμνησιν, καί ἀπειλήν, ἵνα ἐκ τῆς ἑκάστου σπουδῆς ἅπαντες κατορθώσωμεν. Ἐπειδή γάρ τά τῶν πλη-

641. Ἄλ. Κοσμόπουλου, Ἡ Διάκριση στή Συμβουλευτική ἐργασία, στό Ἀνθηφόρος Μητροπολίτου Δέρκων Κωνσταντίνου, Ἐκδ. Συνδέσμου Μεγαλοσχιολιτῶν, Ἀθήνα 2001, σσ. 287-305.

σίον ὀξύτερον βλέπομεν ἢ τά ἡμέτερα, ἡμεῖς ἐτέρους φυλάττωμεν, καί τήν ἡμετέραν φυλακὴν ἐπιτρέψωμεν ἐκείνοις, καί τήν καλήν ἄμιλλαν ταύτην ποιησώμεθα»⁶⁴².

Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὡς ἄνθρωπος πρέπει νά βρίσκεται σέ συνειδητή πορεία βαθύτερης γνώσης καί ἀνάπτυξης τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς προσώπου, ὡς θεολόγου καί ὡς ψυχοπαιδαγωγοῦ, γιά νά μπορεῖ νά συμβάλει ἀποτελεσματικά στό ἐγχείρημα αὐτό. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐποπτείας σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι πασιφανής, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ πνευματικός σύμβουλος χωρὶς μιὰ καθοδήγηση ἐπιστημονική ἀλλά καί πνευματική ταυτόχρονα. «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καί οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς, καί φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῷ, καί προσαγαγεῖν ἄλλους· ἁγιασθῆναι, καί ἁγιάσαι· χειραγωγῆσαι μετὰ χειρῶν, συμβουλευῆσαι μετὰ συνέσεως»⁶⁴³.

Ἡ ἀνάρκεια τοῦ συμβούλου μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ περιπέτειες τόν ἴδιο ἀλλά καί τήν ἴδια τή συμβουλευτική διαδικασία. Ὁ Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Κι ἂν ἀκόμη εἴμαστε δάσκαλοι, ἅς μὴν ἀπορρίπτουμε ὡς ἀνάξιες λόγου τίς συμβουλές τῶν ἀνωτέρων μας»⁶⁴⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πρὸς μίμηση ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ὁ Μ. Βασίλειος, πού ἐνῶ ἦταν τόσο καταρτισμένος καί καλλιεργημένος ζητοῦσε τή συμβουλή συνεργάτη του γιά νά ἀντιμετωπίσει κάποια προβλήματα⁶⁴⁵.

642. Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς Ἀνδριάντας ΙΑ' MPG 49, 126-127. Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου καί ἡ ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

643. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν...» MPG 35.480.23. Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

644. «Ταῦτα ἀκούοντες, μὴ ἀπαξιώσωμεν τὰς τῶν μειζόνων παραινέσεις, κἂν διδάσκαλοι ὦμεν. Εἰ γὰρ Τιμόθεος, οὗ πάντες οὐκ ἐσμὲν ἀντάξιον, δέχεται παραγγελίας καί διδάσκειται, καί ταῦτα ἐν τάξει διδασκάλου ὄν, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς». Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς Α' Τιμόθεον Ὅμιλ. Ε', MPG 62,527,54. Ἐντοπισμός χωρίου ἀπό καί ἀντιγραφή του ἀπό TLG.

645. «Πολλῶν ἔνεκεν ἐπιθυμῶ συντυχεῖν σοι, ἵνα καί συμβούλῳ χρήσωμαι περὶ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων, καί ὅπως ἵνα διὰ μακροῦ θεασάμενός σε ἔχω τινὰ παραμυθίαν τῆς ἀπολείψεως. Ἐπειδὴ δὲ τὰ αὐτὰ ἀμφοτέρους ἐπέσχεν, ἦ τε ὑμῖν συμβάσα ἀσθένεια καί ἡ παλαιότερα ἡμῶν ἀρρωστία μήπω ἀπολείψασα, ἀμφοτέροις δῶμεν συγγνώμην, εἰ βούλει, ἀμφοτέροι, ὥστε δι' ἑαυτῶν ἀλλήλους ἀφεῖναι τοῦ ἐγκλήματος». Μ. Βασίλειος, Ἀμφιλοχίῳ Ἐπισκόπῳ Ἰκονίου 201.1.8, Ὁ ἐντοπισμός καί ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG (Saint Basile Lettres, pub. Les Belles Lettres, Paris 1966).

6. Ἡ ἐχεμύθεια

Μιά ἐξαιρετικά σημαντική προϋπόθεση τοῦ κάθε ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καί ἡ ἀξιοπιστία πού πρέπει νά ἀναπτύξει ἀπέναντι στοὺς μαθητές του. Ὑπάρχει σέ κάθε συμβουλευτική σχέση ἓνα ἄτυπο «συμβόλαιο ἐμπιστοσύνης». Ἡ τήρηση τῆς ἐχεμύθειας εἶναι δεσμευτική γιά τό σύμβουλο ἀκόμη καί ἀπέναντι στό διευθυντή τοῦ Σχολείου ἢ τοὺς γονεῖς τοῦ μαθητῆ. Τό ἀπόρρητο ὅμως πού ἐμπιστεύεται ὁ μαθητής στόν καθηγητή του, εἶναι φυσικό νά βάζει σέ διλήμματα τόν ἐκπαιδευτικό, πού ἔχει αὐτή τή διπλή ιδιότητα, εἰδικά ὅταν πρόκειται γιά ζητήματα πού ἀφοροῦν στή σχολική ζωή. Ἡ μία ιδιότητα, αὐτή τοῦ καθηγητῆ, ταυτίζεται μέ τήν σχολική ἐξουσία, ἐνῶ ἡ ἄλλη τοῦ συμβούλου εἶναι ἀλληλέγγυη μέ τόν συμβουλευόμενο μαθητή.

Ἄν χρειασθεῖ νά λήξει τό ἀπόρρητο τοῦ μαθητῆ θά πρέπει πρῶτα νά ζητεῖται ἡ ἄδεια τοῦ ἴδιου πρὶν παραβιασεῖ ἢ τουλάχιστον νά προειδοποιηθεῖ ὁ μαθητής γιά ὅποιαδήποτε δράση σκοπεύει νά ἀναλάβει ὁ σύμβουλος. Σέ αὐτή τήν περίπτωση πρέπει ὁ σύμβουλος νά ὑποστηρίξει τό μαθητή ἐνεργά εἴτε ἀπέναντι στό διευθυντή εἴτε ἀκόμη καί ἀπέναντι στοὺς γονεῖς του. Ἡ παραβίαση αὐτή θά πρέπει νά γίνεται μόνο ἂν φαίνεται νά ἐξυπηρετεῖ τά μακροπρόθεσμα συμφέροντα τοῦ μαθητῆ. Σέ καμία περίπτωση δέν πρέπει νά παραβιασεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ συμβουλευομένου γιά νά προκαλέσει ὁ ἐκπαιδευτικός τήν τιμωρία τοῦ μαθητῆ ἢ νά δείξει στοὺς προϊσταμένους του τίς ἐπιτυχίες του⁶⁴⁶.

7. Ἡ στάση φιλοξενίας

Ἀνάμεσα στά σημαντικά προσόντα καί τίς προϋποθέσεις τοῦ συμβούλου εἶναι ἡ ἱκανότητά του νά δημιουργεῖ συναισθηματική ἐπαφή μέ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀληθινή κοινωνικότητα, τό νά μπορεῖ νά κινεῖται ἄνετα στίς διαπροσωπικές σχέσεις, δείχνοντας γνήσιο ἐνδιαφέρον γιά τόν κάθε μαθητή εἶναι πολύ σημαντικοί σύμμαχοί του γιά τό συμβουλευτικό ἔργο. Σίγουρα κάθε καθηγητής ἔχει τήν προσωπικότητά του, κάποιιο ὅμως ἀπό αὐτούς δείχνουν ἰδιαίτερη ἱκανότητα στήν κατανόηση τῶν μαθητῶν τους, γι' αὐτό προκαλοῦν καί πιό συχνά τίς ἐκμυστηρεύσεις τους. Αὐτό δέν εἶναι μόνο θέμα προσωπικοῦ χαρίσματος ἢ ταλέντου. Εἶναι κυρίως μιά

646. David Fontana, *Ψυχολογία γιά ἐκπαιδευτικούς*, μετάφραση Μ. Λώμη, Ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 1996, σσ. 394-395.

στάση ζωῆς, τό νά εἶναι κανεῖς ζεστός, ἀνθρώπινος, ἀνοικτός πρὸς ὄλους.

Ὁ σύγχρονος Ὁρθόδοξος θεολόγος πέρα ἀπό τά πρότυπα πού τοῦ προσφέρει ἡ ἐπιστήμη τῆς Συμβουλευτικῆς θά εἶχε πολλά νά διδαχθεῖ τόσο ἀπό τούς προσφάτως ζήσαντες φωτισμένους Γέροντες (π. Ἰάκωβο Τσαλίκη, π. Πορφύριο Μπαῖρακτάρη καί π. Παῖσιο Ἐζνεπίδη κ.ἄ.) ὅσο καί ἀπό τήν πείρα καί τίς ἱκανότητες τῶν παλαιότερων Πατέρων καί Ἀγίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὑπάρχουν πάρα πολλές ἀναφορές τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας σέ θέματα συμβουλευτικῆς. Ὡς πιό χαρακτηριστικό παράδειγμα θά ἀναφέρω τόν Ἁγ. Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο. Πραγματικά στό ἐκτεταμένο συγγραφικό ἔργο τοῦ πατρός ἔχει τόσες πολλές καί συχνές ἀναφορές σέ ζητήματα συμβουλευτικῆς (τῶν νέων, τῶν μαθητῶν, τῶν γονέων, τῶν ζευγαριῶν, τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν κατάθλιψη κ.ἄ.) ὥστε «ὁ Χρυσόστομος μπορεῖ δικαιοματικά νά χαρακτηριθεῖ ὡς ὁ εἰσηγητής τῆς Συμβουλευτικῆς καί Ὁδηγητικῆς»⁶⁴⁷.

Ἡ συμβουλευτική τῶν Πατέρων αὐτῶν, παρόλο ὅτι ἦταν γεμάτη δεξιότητες συμβουλευτικῆς, δέν ἦταν ἓνα ρεπερτόριο δεξιοτήτων. Ἦταν στάση ζωῆς καί στάση ἀνθρωπιᾶς, πού αὐθόρμητα ἔβγαине μέσα ἀπό τήν βίωση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς, δηλαδή μέσα ἀπό τήν ἀγιότητα. Ἡ στάση φιλοξενίας τῶν ἀσκητῶν πατέρων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχει συσχετισθεῖ⁶⁴⁸ ἄμεσα μέ τίς 4 στάσεις⁶⁴⁹ ὑποδοχῆς τοῦ Carl Rogers, (πατέρα τῆς Συμβουλευτικῆς ἀλλά καί κύριο ἐκπρόσωπο τῆς οὐμανιστικῆς ψυχολογίας), οἱ ὁποῖες εἶναι βασικές προϋποθέσεις καί πρέπει νά προηγοῦνται ὅποιασδήποτε δεξιότητος. Αὐτές εἶναι: α) ἡ ἐνσυναίσθητη κατανόηση (empathic understanding), πού μ' αὐτή ὁ Rogers ἐννοεῖ «τὴν

647. Β. Χαράνη, Βασικὲς ἀρχές τῆς συμβουλευτικῆς καί ὀδηγητικῆς κατὰ τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, (Ἀνάτυπο ἀπό τό Περ. «Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή» τεύχη Ἰανουαρίου καί Φεβρουαρίου 1985) σ. 3.

648. Ἡ συσχέτιση αὐτή ἔχει γίνει ἀπό τόν Καθηγητῆ Ἀ. Μ. Σταυρόπουλο στό βιβλίο του Συμβουλευτική Ποιμαντική, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1984, σσ. 51-60.

649. «Οἱ στάσεις ἀντιπροσωπεύουν συλλήψεις πού δέν εἶναι τόσο βαθιά ριζωμένες στά ἄτομα, ὅσο εἶναι τό ἀξιοκρατικό σύστημα τῆς κοινωνίας. Παρόλα αὐτά θά μποροῦσε νά ὑποστηρίξει κανεῖς ὅτι οἱ στάσεις ἀτόμων εἶναι χαρακτηριστικὲς τοῦ ἀξιοκρατικοῦ συστήματος τῆς κοινωνίας». Δ. Γεώργα, Κοινωνική Ψυχολογία, τόμος Α' Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1990 σ. 125. Γιά τόν ὄρο Στάσεις βλ. καί Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, 1972 σσ. 97-98 καί 101-108 καί τοῦ ἰδίου, 1984 σ. 52.

ικανότητα του συμβούλου να κατανοεί τον κόσμο του συμβουλευόμενου έτσι όπως εκείνος τον βλέπει»⁶⁵⁰ β) ή στάση άνοχης ή άνεγκιτότητας άνευ όρων, γ) ή στάση σεβασμού, δ) ή στάση παραδοχής⁶⁵¹. Άπαραίτητη καί ή γνησιότητα, ή όποία θά συνοδεύει τίς θετικές στάσεις αυτές τής ζεστασίας, τής φροντίδας, τής αγάπης καί του ένδιαφέροντος.

Οί Γέροντες⁶⁵² άσκούσαν τή στάση φιλοξενίας χωρίς νά έχουν εκπαιδευτεί sé δεξιότητες. Μέ τή χάρη του Θεού καί μετά από προσωπικό πνευματικό άγώνα είχαν μάθει νά αποκαλούν μέ τό μικρό του όνομα τον άλλο⁶⁵³ καί νά τον κοιτάνε στά μάτια, νά έχουν βλεμματική έπαφή μέ τον συνομιλητή τους. Τό βλέμμα⁶⁵⁴ τους «φαινόταν πώς εισχωρούσε στά βά-

650. Carl Rogers, 1959, σ. 191. 'Η ένσυναίσθηση όπως τήν όρισε ό εισηγητής της ό Carl Rogers «σημαίνει νά άντιλαμβάνεται (ό σύμβουλος) τό έσωτερικό πλαίσιο άναφοράς ενός άλλου άνθρώπου μέ άκρίβεια, μέ τά συναισθηματικά στοιχεία καί νοήματα πού ένυπάρχουν σ' αυτό, σάν νά ήταν ό άλλος άνθρωπος, χωρίς όμως νά ξεχάσει ποτέ τον όρο σάν» (ό.π. σ. 210). Σύμφωνα μέ άλλο όρισμό ή ένσυναίσθηση «είναι ή ικανότητα εκείνη πού βοηθάει στό νά βιώσει κάποιος καί νά κατανοήσει τον κόσμο ενός άλλου άνθρώπου» A. Ivey & N. B. Gluckstern & Ivey M. Bradford, Συμβουλευτική Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης Μετάφραση - 'Επιμέλεια: Μ. Μαλικιώση - Λοΐζου, Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 1, 'Εκδ. «Έλληνικά Γράμματα», Άθήνα 1992 σ. 11.

651. Βλ. «'Η Στάση Φιλοξενίας» στό Ά. Μ. Σταυρόπουλου, 1984, σσ. 51-60.

652. Θά ήταν ένδιαφέρον νά απομονωθεί ένα άπόσπασμα βιβλίου από τή ζωή καί τήν καθοδηγητική δράση του Γέροντα 'Ιακώβου Τσαλίκη, για νά έντοπισθεί ή ένσυναίσθηση στή συμβουλευτική νεότερων Γερόντων.

«**Ερώτηση:** Τί ήταν εκείνο πού σάς είλκυσε κοντά στον Γέροντα;

Άπάντηση: «'Όπωςδήποτε ή άγία ζωή του καί ή καλοσύνη του, μέ τήν όποία πραγματικά έμπαινε μέσα στην ψυχή σου καί sé άνέπαινε, μέ άποτέλεσμα νά φεύγεις από κοντά του άνανεωμένος, ξεκούραστος». Κάποιος άλλος συμπληρώνει: «'Όταν έξομολογήθηκα διαπίστωση πόσο μπορούσε αυτός ό άνθρωπος νά μέ καταλαβαίνει, νά συγκαταβαίνει στην άμαρτωλότητά μου, χωρίς βέβαια καί νά βραβεύσει τίς άμαρτίες μου...» 'Ηγούμενος 'Οσίου Δαβίδ Γέροντος, 'Ενας άγιος Γέροντας ό μακαριστός π. 'Ιακώβος, 'Εκδ. 'Ι. Μ. 'Οσίου Δαβίδ, Λίμνη Εύβοίας 1996, σ. 149. ('Η ύπογράμμιση είναι δική μας).

653. 'Ο.π. σ. 58.

654. 'Όπως διαπίστωναν τόσο οί άπλοί πιστοί όσο καί ό νυν Παναγιώτατος Πατριάρχης μας Βαρθολομαίος Α' καί μόνο ή παρουσία του Γέροντα 'Ιακώβου τό χαμόγελό του άνέπαινε τους πάντες. Σκορπούσε ή μορφή του χαρά μεγάλη άναστάσιμη, γι' αυτό τον παρακαλούσαν οί άνθρωποι νά μήν τελειώσει νά μιλάει. 'Ο σεβασμός τής έλευθερίας του συνανθρώπου εκφραζόταν στή σχέση του μέ τους

θη τοῦ εἶναι τοῦ ἄλλου, πὼς ἔφτανε στὰ μύχια τῆς ὑπάρξεώς του»⁶⁵⁵. Ἡ μὴ ἐξουσιαστική συμβουλευτική τῶν Γερόντων μπορεῖ νά συσχετισθεῖ καί νά παραλληλισθεῖ σέ κάποια σημεῖα μέ τήν προσωποκεντρική μὴ κατευθυντική συμβουλευτική τοῦ Rogers. Κοινά τους στοιχεῖα ὁ σεβασμός τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀναγνώριση τοῦ αὐτεξουσίου καί τῆς εὐθύνης τοῦ κάθε προσώπου, καθὼς καί ἡ πίστη στή δυνατότητα βελτίωσης τοῦ συμβουλευόμενου.

Κάποτε ὁ Rogers, ὁ πατέρας τῆς σύγχρονης συμβουλευτικῆς ψυχολογίας, μέσα σέ μισή ὥρα (σέ κάποιο πείραμα μπροστά σέ κάμερες καί μέ μιά ἄγνωστη πελάτη) πέτυχε νά φέρει κάποιο θεραπευτικό ἀποτέλεσμα ἐφαρμόζοντας μόνο τίς 4 στάσεις ὑποδοχῆς. Μ' αὐτό τό πείραμα προσπάθησε νά δείξει πόσο εὐεργετικά ἀποτελέσματα μπορεῖ νά ἔχει καί μόνο τό νά ἐπιδείξει κανεῖς γνήσιο ἐνδιαφέρον γιά τό ἄλλο ἄτομο⁶⁵⁶. Πόσο μᾶλλον μπορεῖ νά ὠφελήσῃ ἓνας πού εἶναι ἔμπλεος τῆς θεϊκῆς ἀγάπης, ὅπως ὁ Γέροντας Πορφύριος, ὁ ὁποῖος «ἀκτινοβολοῦσε στούς γύρω του τήν ἀγάπη, ἐνῶ ἔδινε τήν ἐντύπωση στό συνομιλητή του ὅτι μονοπωλοῦσε τήν ἀγάπη αὐτή πού ἐκδήλωνε μέ κάθε τρόπο ὁ “πατέρας” πρὸς τό πρόσωπό του»⁶⁵⁷.

Εἰδικότερα γιά τή στάση σεβασμοῦ ἄνευ ὄρων, ἀποδοχῆς τοῦ ἄλλου καί ἀνοχῆς θά σημειώναμε ὅτι τούς ἀγίους Γέροντες δέν τούς ἀπασχολοῦσε καθόλου ἡ ἐξωτερική ἐμφάνιση, ἰδίως τῶν νέων, καί γι' αὐτό δέν ἀντιδροῦσαν ἀρνητικά στήν προκλητική συμπεριφορὰ ἢ τήν ἐμφάνιση

ἄλλους ἔντονα. Δέν ἐπεδίωκε νά ἐξουσιάζει καί νά κατευθύνει τόν ἄλλο. «Ἡ γλυκύτητα, ἡ εὐγένεια, ἡ πραότητα καί ἡ διάκριση κοσμοῦσαν τή συμπεριφορὰ του». Μέ πλάγιο τρόπο ἔδινε στόν καθένα νά καταλάβει τί ἔπρεπε νά κάνει ρίχνοντάς τον στό φιλότιμο. «Βλέποντας πόσο ἐγωισμό ἔχουμε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι σήμερα, χρησιμοποιοῦσε τό πιό μεγάλο φάρμακο, τήν ἀγάπη, γιά (νά μᾶς θεραπεύσει ἀπό) τή μεγάλη μας αὐτή ἁμαρτία (᾽Ο.π. σσ. 58, 107-110).

655. Γ. Κρουσταλάκη, ᾽Ο Γέρον Πορφύριος, Ἐκδ. Ἰγνηλασία Γ΄ Ἐκδοσις Ἀθήναι 1997, σ. 129.

656. Βλ. σχετικό πείραμα στό βιβλίο B. D. Meador & C. R. Rogers, Person-centered therapy στό R. J. Corsini (ἐπιμέλεια), Current psychotherapies, Ἐκδ. 3η, σσ. 142-195. Ἡ δική μας παραπομπή ἀπό καί σέ μετάφραση Μ. Μαλικιώση - Λοΐζου 1999, σσ. 150-157.

657. Γ. Κρουσταλάκη 1997, σ. 129.

τῶν νέων⁶⁵⁸. Ἀκόμη «ὁ ὄσιος Γέροντας (Πορφύριος) πίστευε πὼς ἡ πὶο σημαντικὴ ὑποστήριξη καὶ βοήθεια, πού εἶναι δυνατόν νά δώσεις σέ κάποιον, ἔγκειται σέ τοῦτο: στό νά τόν ἀκοῦς ὅταν τό ἐπιθυμεῖ νά σοῦ μιλήσει γιά τίς ἀνάγκες του καὶ τά προβλήματά του, ὅταν θέλει νά πεῖ τόν πόνο του⁶⁵⁹... Δίδασκε ὄχι μόνο μέ τό λόγο του ἀλλά καί μέ τή σιωπή του καὶ πολλές φορές μόνο μέ τήν παρουσία του. Δέν πρόβαλε ἀφηρημένους κανόνες ἠθικῆς, κυρίως καθοδηγοῦσε στά πλαίσια μιᾶς βαθιάς διαπροσωπικῆς σχέσης»⁶⁶⁰. Ἡ στάση «ὑποδοχῆς» ἢ φιλοξενίας τῶν Γερόντων δέν ὑπαγορευόταν ἀπό κάποιους ἐξωτερικούς τύπους συμβουλευτικῆς ἀλλά ἀπό τήν προσωπική βίωση τοῦ Χριστοῦ ὡς «Φίλου»⁶⁶¹.

B) ΟΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΙΑΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ (ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ)

1. Ἡ σημασία τῶν δεξιοτήτων στή συμβουλευτικὴ

Οἱ δεξιότητες προσεκτικῆς παρακολούθησης καὶ οἱ δεξιότητες ἐπιρροῆς εἶναι ἰκανότητες καὶ στάσεις ἀπαραίτητες γιά μιᾶ ἀποτελεσματικὴ συμβουλευτικὴ σχέση. Εἶναι θεμελιώδεις γιά νά πετύχει ἕνας ὁποιοσδήποτε (ἀκόμη καὶ μὴ σύμβουλος) τήν ἐπαφή του μέ ἕνα ἄλλο ἄτομο. Ὅποιοδήποτε ἄτομο (γονιός, συγγενῆς, ἱερέας, δάσκαλος, κατηχητής, φίλος κ.ἄ.) ἔχει ἀσκηθεῖ στίς δεξιότητες αὐτές θά μπορούσε στά πλαίσια μιᾶς προσωπικῆς σχέσης νά βοηθήσει σημαντικά ἕνα ἄλλο πρόσωπο πού ζητάει τή βοήθειά του. Ἄλλωστε σύμφωνα μέ ἔρευνα πού ἀνακοινώθηκε πρόσφατα, οἱ Ἑλληνες διαφόρων ἡλικιῶν γιά συμβουλευτικὴ ὑποστήρι-

658. Ὁ.π. σσ. 131-133.

659. Ὁ.π. σσ. 135-136.

660. Ὁ.π. σ. 126.

661. «Εἶναι φίλος μας εἶναι ἀδελφός μας ὁ Χριστός... εἶναι τό πᾶν. Εἶναι φίλος καὶ τό φωνάζει: Σᾶς ἔχω φίλους, βρέ, δέν τό καταλαβαίνετε; Εἴμαστε ἀδέλφια. Ἐγώ, βρέ, δέν βαστάω τήν κόλαση στό χέρι, δέν σᾶς φοβερίζω, σᾶς ἀγαπάω. Σᾶς θέλω νά χαίρεστε μαζί μου τή ζωή». Ἀπό τό βιβλίο-κασέτα Πορφυρίου (Μπαϊρακτάρη) Γέροντος, «Ὁ Χριστός εἶναι τό πᾶν» ἀπομαγνητοφωνημένη ἀπόδοσις μιᾶς συζητήσεως μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, Ἐκδ. Ἱ. Ἡουχαστηρίου Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος.

ξη ἀπευθύνονται κυρίως στό οἰκογενειακό περιβάλλον (γονεῖς, ἀδέλφια) καί σέ συντρόφους καί φίλους⁶⁶².

Ὅπως λέγεται καί γράφεται ἡ ἐπιστήμη τῆς Συμβουλευτικῆς εἶναι τόσο διεπαγγελματική⁶⁶³ ὅσο καί διεπιστημονική⁶⁶⁴ καί δέν ἀποκλείει κανένα πρόσωπο πού θά ἤθελε νά προσφέρει σ' αὐτήν⁶⁶⁵, πόσο μᾶλλον τό θεολόγο καθηγητή. Ὡς παιδαγωγός καί ὡς δάσκαλος τῆς ὑγιοῦς θρησκευτικότητας ὁ θεολόγος ἔχει πεδίο συμβουλευτικῆς ἀσκήσης εὐρύτατο στό χῶρο τοῦ Σχολείου. Παράλληλα ὁμως μέ τή διάθεση βοήθειας καί καθοδήγησης τῶν νέων, ἐκ μέρους τοῦ καθηγητῆ στό σχολεῖο, πρέπει νά συνυπάρχουν καί κάποιες ἰκανότητες στόν (κάθε) ἐκπαιδευτικό-σύμβουλο, οἱ ὁποῖες θά πρέπει νά ἀναπτυχθοῦν καί νά βελτιωθοῦν. Κάποιες δεξιότητες, ὅπως ἔχουν καθιερωθεῖ νά λέγονται, ὑφίστανται σέ θεολόγους καί χωρῆς νά τίς ἔχουν διδαχθεῖ. Ὑπάρχουν ὁμως ἀρκετές τίς ὁποῖες θά μπορούσαν (ὄχι ἀπλῶς θεωρητικά ἀλλά καί πρακτικά) νά τίς γνωρίσουν καί μέσα ἀπό κάποια ἐποπτεία νά ἐφαρμόσουν στό χῶρο τῆς τάξης καί στούς ἐφήβους μαθητές.

Ἡ ἔμφαση πού δίνεται, ἀπό πλευρᾶς τῆς ἐπιστήμης τῆς συμβουλευτικῆς, στήν προσεκτική ἀκρόαση τοῦ ἄλλου καί τήν ἐξαιρετικά διακριτική καί λιγοστή καθοδήγηση τοῦ ἄλλου⁶⁶⁶ (κυρίως ἀπό τούς βοηθούς προ-

662. Μ. Μαλικιώση - Λοῖζου, Οἱ διαπροσωπικές σχέσεις ἐξελικτικά, εἰσήγηση στή Διημερίδα Ἐξελικτικῆς Ψυχολογίας καί Σχολικῆς Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 10 & 11 Νοεμβρίου 2000.

663. Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ψυχιατρικῆς Ὑγιεινῆς καί Νευροψυχιατρικῆς τοῦ Παιδιοῦ, Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, Πρακτικά διημερίδας πού πραγματοποιήσε ἡ Ἐταιρεία τό 1992, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1995.

664. Ὁ Εὐστάθιος Δημητρόπουλος ἀντί τοῦ «Διεπαγγελματική Συμβουλευτική» προτείνει τόν ὄρο «Διεπιστημονική Συμβουλευτική». Βλ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ τ. 36-37 Μαρτίου - Ἰουνίου 1996, σσ. 9-11.

665. Βέβαια γιά νά κυριολεκτοῦμε ἕνας μὴ εἰδικευμένος μπορεῖ νά ἀσκήσει μόνο αὐτό πού οἱ εἰδικοί ὀνομάζουν ὑποστηρικτική συμβουλευτική, δηλαδή νά βοηθήσουν κάποιον πού βρίσκεται σέ κρίση νά ἐξωτερικεύσει τό πρόβλημά του καί νά μπορέσει μετά νά τακτοποιήσει τίς σκέψεις καί τά συναισθήματά του σ' ἕνα ἀσφαλές περιβάλλον. Χρυσ. Κοσμίδου - Hardy Χρυσ. & Ἀθ. Γαλανοῦδάκη - Ράπτη, Συμβουλευτική, Θεωρία καί Πρακτική καί μέ Ἀσκήσεις, Ἐκδ. Π. Ἀσημάκης, Ἀθήνα 1996, σ. 24.

666. Ἀνάλογα βέβαια καί μέ τούς διαφορετικούς θεωρητικούς προσανατολισμούς τῶν συμβούλων. Γιά παράδειγμα οἱ Ροτζεριανοί, μὴ κατευθυντικοί σύμβου-

σωποκεντρικής κατεύθυνσης⁶⁶⁷) όφείλεται στην πίστη ότι τό άτομο μέ τίς δικές του δυνατότητες μπορεϊ νά έπιλύσει τά θέματα πού τό άπασχολούν. 'Υπάρχει ή άποψη στους περισσότερους «έπαγγελματίες» συμβούλους σήμερα, ότι οι δυνατότητες ανάπτυξης-έξέλιξης ένυπάρχουν σέ κάθε βοηθούμενο. 'Ο ρόλος του «βοηθοῦ» (δηλαδή του συμβούλου) εϊναι νά άφουγκρασθει και νά άποκαλύψει στον άλλο αυτές τίς δυνατότητες του⁶⁶⁸. Γι' αυτό και συνίσταται, ιδιαίτερα στους αρχάριους βοηθούς, πού κολακεύονται μέ τήν έκθεση των στιγμών έντασης και των προβλημάτων των βοηθουμένων, άντί νά στρέφονται κυρίως στα άρνητικά στοιχεϊα τους, νά επικεντρώνονται στα θετικά, δηλαδή στα προτερήματα και στίς ικανότητες πού διαθέτουν αυτοί, για νά αντιμετωπίσουν μέ έπιτυχία τον κόσμο⁶⁶⁹.

λοι χρησιμοποιούν έλάχιστα τήν καθοδήγηση ενώ οι έπηρεασμένοι από τή συμπεριφοριστική κατεύθυνση καταφεύγουν στην καθοδήγηση πάρα πολύ συχνά. Βλ. Allen E. Ivey, *Intentional Interviewing and Counselling* Wadsworth Inc., Brookw/Cole, Monterey, California 1983, 'Ανατύπωση του σχετικού *Διαγράμματος για τή συχνότητα τής χρήσης των μικροδεξιότητων συμβουλευτικής από συνεντευκτές διαφορετικών θεωρητικών προσανατολισμών* μέ άδεια στό Α. Ε. Ivey & Ν. Β. Gluckstern, Συμβουλευτική: Βασικές Δεξιότητες 'Επιρροής, Μετάφραση - 'Επιμέλεια: Μαλικιώση - Λοϊζου Μ., Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 4, 'Εκδ. «'Ελληνικά Γράμματα», 'Αθήνα 1995, σ. 150.

667. 'Η προσωποκεντρική θεωρία του Carl Rogers περιγράφεται άναλυτικά στό βιβλίο του «*A theory of therapy, personality, and interpersonal relationship as developed in the client-centered framework*, New York 1959. 'Επηρεάσε βαθύτατα τόσο τήν συμβουλευτική και τήν ψυχολογία όσο και άλλους κλάδους όπως εκπαίδευση, κοινωνική έργασία, ποιμαντική κ.ά. 'Ο ίδιος πίστευε ότι μπορούσαν οι άρχές τής θεωρίας του νά εφαρμοστούν σέ κάθε είδους ανθρώπινης σχέσης και από διάφορες ειδικότητες.

668. C. Rogers 1959 σσ. 222-224. Και Α. Ε. Ivey & Ν. Β. Gluckstern & Μ. Bradford - Ivey Συμβουλευτική Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης Μετάφραση - 'Επιμέλεια: Μαλικιώση - Λοϊζου Μ., Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 1, 'Εκδ. «'Ελληνικά Γράμματα», 'Αθήνα 1992, σ. 12.

669. Α. Ivey κ.ά. 1992 σσ. 16-17. 'Η ειδοποιός διαφορά άλλωστε κλινικού ψυχολόγου και συμβούλου έγκειται στην έμφαση πού δίνεται στό θετικό ή τό άρνητικό. Οι κλινικοί ψυχολόγοι έχουν τήν τάση νά ψάχνουν για τό τί δέν πάει καλά για τά άρνητικά (άπό πλευράς ψυχικής) του άλλου. 'Αντίθετα οι σύμβουλοι πού βοηθούν «κανονικούς» ανθρώπους νά άντεπεξέλθουν τίς άπογοητεύσεις, τά έμπόδια και τά προβλήματά τους (προσωπικά, επαγγελματικά, εκπαιδευτικά, άποφάσεις

Μιά τέτοια συμβουλευτική (ἀνάλογη τῆς προσωποκεντρικῆς ὅσον ἀφορᾷ στήν πίστη γιά τίς ἱκανότητες τοῦ κάθε ἀτόμου) πού πιστεύει στόν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντα μαθητή, προικισμένο μέ τά δικά του ταλέντα καί τίς ἱκανότητες (σύμφωνα μέ τήν παραβολή τῶν ταλάντων, Ματθ. 25, 14-30) εἶναι καί ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου καθηγητῆ. Ἀποφεύγοντας τήν ποδηγέτηση καί τήν καθοδήγηση πού στερεεῖ τίς ἐπιλογές, τήν ἐλευθερία καί τήν εὐθύνη ἀπό τούς μαθητές, τούς προτείνει ἕνα σχέδιο, μιά προοπτική καί μιά στάση ζωῆς. Στήν προσπάθειά του αὐτή οἱ δεξιότητες συμβουλευτικῆς θά τόν βοηθήσουν νά βρεῖ τόν κατάλληλο τρόπο γιά νά ἐπικοινωνήσῃ μέ τούς μαθητές. Δεξιότητες, πού ὅπως μπορεῖ νά διαπιστώσῃ κανεῖς στίς ἐπόμενες σελίδες, δέν ἐφαρμόζονται μόνο σήμερα ἀπό τούς ψυχολόγους καί εἰδικευμένους συμβούλους, ἀλλά πολλές ἀπό αὐτές ἐφαρμόστηκαν καί ἀπό τούς Ὁρθοδόξους Πατέρες καί Γέροντες στό ἀπώτερο καί στό πρόσφατο παρελθόν.

2. Ἡ ἐκπαίδευση τῶν ὑποψηφίων συμβούλων στίς δεξιότητες

Ἡ ἐπιστήμη καί τέχνη τῆς συμβουλευτικῆς⁶⁷⁰ διδάσκεται ὡς θεωρία καί πράξη μέσα ἀπό ὀργανωμένες σπουδές (πανεπιστημιακές καί ἄλλες) σέ ὅλο τόν κόσμο. Ὑπάρχουν ἀρκετές τεχνικές ἐκπαίδευσης συμβούλων στήν ἀπόκτηση τῶν δεξιοτήτων. Ἡ πιό διαδεδομένη σήμερα μέθοδος εἶναι ἡ λεγόμενη *μικροσυμβουλευτική (microcounseling)*⁶⁷¹. Πρόκειται δηλαδή γιά *μικροδιδασκαλία* συγκεκριμένου σκοποῦ καί μ' αὐτή τή μέ-

κ.ᾶ.) ἐπιμένουν καί δίνουν ἔμφαση στά θετικά τοῦ συμβουλευόμενου. Βλ. Χρ. Κοσμίδου - Hardy & Ἀθ. Γαλανουδάκη - Ράπτη 1996, σ. 16.

670. Ὁ E. Erickson ἔλεγε γιά τόν S. Freud: «Νομίζω πώς πάντα αἰσθανόταν ὅτι ἡ ψυχάνάλυση ἦταν κάτι μεταξύ ἐπιστήμης καί τέχνης...» (R. I. Evans, *Dialogue with Erick Erickson*. New York 1967: Harper and Row σ. 81). Ὅπως ἀκριβῶς «ὁ ὄρος Ποιμαντική, κατά τόν Ἀ. Μ. Σταυρόπουλο, ἀναφέρεται τόσο στήν ἐπιστήμη τῆς Ποιμαντικῆς (ὡς θεωρία), ὅσο καί στήν τέχνη τῆς Διαποιμάνσεως (τήν ἄσκηση στήν πράξη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, τίς ἐφαρμογές)» Ἀ. Μ. Σταυροπούλου 1997, σσ. 22-23. Θά μπορούσαμε καί τήν συμβουλευτική νά τήν ὀρίσουμε ὡς ἐπιστήμη καί τέχνη. Εἰδικότερα αὐτό ἰσχύει γιά τήν Συμβουλευτική στά πλαίσια τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἀγωγῆς, ἀφοῦ «τό ἄνθρωπον ἄγειν, τό πολυτροπότατον ζῶον καί ποικιλώτατον», ὅπως θά ἔλεγε καί Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶναι «τέχνη τεχνῶν καί ἐπιστήμη ἐπιστημῶν» P.G. 35, 425A καί ΕΠΕ 18 σ. 94.

671. Ἡ μικροσυμβουλευτική εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης συστηματικῆς παρουσίας τῶν δεξιοτήτων μέ σκοπό τή διδασκαλία τους συγχρόνως ὁμως καί τῆς

θοδο εκπαιδεύονται σήμερα οί περισσότεροι λειτουργοί βοήθειας⁶⁷² αλλά και εκπαιδευτικοί μέ συγκεκριμένη κατεύθυνση (π.χ. καθηγητές-σύμβουλοι Σχολικού Έπαγγελματικού Προσανατολισμού)⁶⁷³. Η όλη διαδικασία εκπαίδευσης ύποψηφίων συμβούλων είναι πιθανόν νά χωρίζεται στά έξι στάδια⁶⁷⁴:

α) Μελέτη τής κάθε δεξιότητας από βιβλίο ή παρακολούθηση μαθήματος ή συχνά (καί όρθότερα) καί τά δυό ταυτόχρονα. Η «μικροσυμβουλευτική» αυτή μέθοδος εκπαίδευσης βασίζεται στην πεποίθηση ότι οί ύποψήφιοι σύμβουλοι μαθαίνουν καλύτερα όταν ή ύλη χωρισθεϊ σε μικρές ένότητες πού μποροϋν εύκολότερα νά μελετηθοϋν, νά κατανοηθοϋν καί νά έμπεδωθοϋν. Άπαραίτητη έπομένως άνάγκη νά έπικεντρώνονται οί διδάσκοντες σε μία δεξιότητα-συμπεριφορά κάθε φορά. Στο τέλος κάθε μελέτης μπορεϊ νά έλέγχεται από τόν έποπτεύοντα-διδάσκοντα μέ

έπιστημονικής άξιολόγησης αυτών τών διαδικασιών. (Βλ. Μ. Galvin «Microcounseling», ΕΙΕ, 1985, p. 3340-3343, Α. Ε. Ivey, *Microcounseling: Innovations in Interviewing Training*, Thomas, Springfield III., 1971). Η βασική χρήση της γίνεται στή διδασκαλία ξεχωριστών δεξιοτήτων συμβουλευτικής διαδικασίας.

672. S. B. Baker & T. G. Daniels, «Integrating Research on the Microcounseling Program: A Metaanalysis», *Journal of Counseling Psychology*, 36, 2, 1989, p. 213-222.

673. Βλ. εισήγηση Μ. Μαλικιώση - Λοϊζου, «Πρόταση για τήν έπαγγελματική όλοκλήρωση τών εκπαιδευτικών» στην ήμερίδα «Συμβουλευτική καί Σχολικός Έπαγγελματικός Προσανατολισμός: Σύγχρονες προσεγγίσεις», 15-2-2000 Παλαιό Άμφιθέατρο Ίατρικής. Η κ. Μ. Μαλικιώση - Λοϊζου είναι έπιστημονική Ύπεύθυνη του Προγράμματος έπιμόρφωσης εκπαιδευτικών τής Β/θμιας Έκπαίδευσης στό ΣΕΠ καί τή Συμβουλευτική.

674. Άρκετές ιδέες για τή διαδικασία αυτή προέρχονται από τήν προσωπική συμμετοχή καί έπιτυχή έξέταση του γράφοντος σε ένα τέτοιο Πρόγραμμα. Πρόκειται για τό μάθημα του Μεταπτυχιακού προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του τμήματος Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Άθηνών (κατά τό χειμερινό καί έαρινό έξάμηνο 1999-2000): «Δεξιότητες έπικοινωνίας στή συμβουλευτική». Διευθυντής του Μεταπτυχιακού προγράμματος ήταν ό Καθηγητής Δ. Γεώργας, ύπεύθυνη του μαθήματος ή Καθηγήτρια Άν. Καλαντζή - Άζίζι. Τό μάθημα δίδαξε ό Έπικουρος Καθηγητής στό Πανεπιστήμιο τής Θεσσαλίας κ. Γιώργος Κλεφτάρας. Ευχαριστώ τήν Καθηγήτρια κ. Άν. Καλαντζή - Άζίζι, πού μου συνέστησε νά παρακολουθήσω αυτό τό Πρόγραμμα. Έπίσης πληροφορίες για Σχετικά Έκπαιδευτικά Προγράμματα βλ. καί Α. Ivey κ.α. 1992 σσ. 12-13, 169-186, Α. Ivey κ.α. 1995 σσ. 163-184 Εϋστ. Δημητρόπουλου, 1992 σσ. 124-127.

προφορικά ή γραπτά test ή σωστή, ή μή, άφομοίωση της θεωρίας από τούς ύποψηφίους συμβούλους. Μερικά έγχειρίδια συμβουλευτικής είναι γραμμένα μέ τέτοιο τρόπο, ώστε νά έχουν ύλικό έτοιμο στό τέλος κάθε ένότητας για τόν έλεγχο της άφομοίωσης της θεωρίας είτε από τόν διδάσκοντα είτε καί από τόν ίδιο τό διδασκόμενο.

β) Παρακολούθηση βιντεοταινίας-μοντέλου, μέ τή βοήθεια της όποι-ας προσεγγίζεται ή έμπρακτη έφαρμογή κάθε μιās δεξιότητας. Συχνότε-ρα ή όταν δέν ύπάρχει βιντεοταινία γίνεται μελέτη μέσα στην ομάδα κει-μένου μιās άπομαγνητοφωνημένης συνέντευξης-μοντέλου. Συχνά γίνεται προσπάθεια δραματοποίησης της συνέντευξης μοντέλου από τήν ομάδα των έκπαιδευομένων. Άναγκαία σ' αυτή τήν περίπτωση είναι είτε κάποια φωτοτυπημένα κείμενα είτε προβολέας (όπτικοποιητής κειμένων, γνω-στός ως over head projector). Καί στίς δυό περιπτώσεις άκολουθεί διά-λογος, όπου άναλύεται σχολιάζεται ή συνέντευξη-μοντέλο.

γ) Πρακτική έξάσκηση μέσα στην ομάδα των έκπαιδευομένων συμ-βούλων. Η ομάδα χωρίζεται σε ύποομάδες-γκρουπ των 3 άτομων. Κάθε μέλος της 3μελοϋς ομάδος κυκλικά θά «παίξει» τό ρόλο του συμβούλου, του συμβουλευομένου καί του παρατηρητή. Η κάθε συνέντευξη συνήθως είναι περίπου των 15 λεπτών της ώρας, έτσι ώστε νά προλάβουν όλοι οί μετέχοντες νά παίξουν τούς 3 έναλλακτικούς ρόλους. Στό τέλος κάθε μιās από τίς 3 συνεντεύξεις γίνεται άξιολόγηση καί έποικοδομητική κρι-τική μεταξύ των μελών της ύποομάδας. Σ' όλες τίς φάσεις ύπάρχει έπο-πτεία από τόν διδάσκοντα. Στό τέλος γίνεται άπολογισμός-άξιολόγηση καί παρατηρήσεις από τήν όλομέλεια της ομάδας καί τόν διδάσκοντα. Ύπάρχουν έγχειρίδια πού προσφέρουν φύλλα άνατροφοδότησης καί ύποδείξεις για νά βοηθηθοϋν οί μετέχοντες στην άποτελεσματική εκμά-θηση των δεξιοτήτων.

δ) Γενίκευση-έφαρμογή. Μετά τίς 3 πρώτες φάσεις κάθε δεξιότητας ό εκπαιδευόμενος σύμβουλος προτρέπεται νά εφαρμόσει τίς συγκεκριμέ-νες δεξιότητες στό φιλικό ή οικογενειακό του περιβάλλον, ώστε νά έμπε-δωθοϋν πλήρως. Η τέταρτη αυτή φάση προβλέπει τήν καταγραφή σε κα-σέτα (ή αν ύπάρχει ή δυνατότητα καί σε βιντεοκασέτα) μιās συνέντευξης μικρής διάρκειας (10-20 λεπτών της ώρας) στην όποία θά εφαρμόζονται οί μέχρι τότε διδαχθεΐσες δεξιότητες. Κατόπιν άπομαγνητοφωνείται ή συνέντευξη από τόν εκπαιδευόμενο, συντάσσεται ένας πίνακας άξιολό-γησης (όπου έμφανίζεται ή συχνότητα των δεξιοτήτων), καθώς καί ένα

κείμενο όπου καταγράφεται ή προσωπική αξιολόγηση (θετικά και αρνητικά σημεία της συνέντευξης) και τά βιώματά του στη συγκεκριμένη δεξιότητα. Άλλες φορές οι εκπαιδευόμενοι ένθαρρύνονται να δείξουν τή βιντεοκασέτα (ή να ακούσουν τήν κασέτα) στην ομάδα και τόν έποπτη προκειμένου να υπάρξει ανατροφοδότηση του κάθε εκπαιδευόμενου. Είναι πολύ σημαντικό να δει κανείς τόν έαυτό του (ή να τόν ακούσει) σέ μιá ταινία και να δεχθεί πρόθυμα τήν καλοπροαίρετη και έποικοδομητική ανατροφοδότηση τής ομάδας.

3. Οί βασικές δεξιότητες έπικοινωνίας⁶⁷⁵:

1) Συμπεριφορά ένσυναίσθητης προσεκτικής παρακολούθησης: Αυτή συνίσταται στην πολιτισμικά και κοινωνικά άρμόζουσα λεκτική και μή λεκτική συμπεριφορά κατά τή διάρκεια μιās συμβουλευτικής συνέντευξης. Σύμφωνα μέ αυτή ο σύμβουλος δείχνει έμφανέστατα στό συμβουλευόμενο ότι βρίσκεται ουσιαστικά μαζί του και ότι τόν παρακολουθεί πάρα πολύ προσεκτικά. Η άκρόαση αυτή δέν είναι ένα παθητικό άκουσμα. Είναι μιá τεχνική πού άπαιτεί έκπαίδευση γιά να χρησιμοποιηθεί. Η «ένεργός άκρόαση»⁶⁷⁶ ή κατά άλλους «ένεργητική άκρόαση», όπως συνήθως ονομάζεται, άποτελεί τό πιό σημαντικό κομμάτι τής λεγόμενης μή λεκτικής έπικοινωνίας στην συμβουλευτική σχέση. Κατά τήν διάρκεια αυτής τής προσεκτικής αυτής άκρόασης, άξιοποιούνται όλες οι αισθήσεις και ή προσοχή είναι τεταμένη, ώστε να γίνουν άντιληπτά όχι μόνο όσα διηγείται αλλά και όσα θέλει να διηγηθεί τό άτομο. Άλλωστε τά μή λεκτικά μηνύματα είναι έξίσου σημαντικά και μερικές φορές έξαιρετικά πολύτιμα γιά τόν σύμβουλο⁶⁷⁷. Η στάση αυτή έχει σκοπό να δίνει

675. Γιά τή σύνταξη τής ένότητας αυτή βασιστήκαμε κυρίως στό βιβλίο των Α. E. Ivey & N. B. Gluckstern & M. Bradford - Ivey Συμβουλευτική Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης Μετάφραση - Έπιμέλεια: Μαλικιώση - Λοΐζου Μ., Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 1, Έκδ. «Έλληνικά Γράμματα», Άθήνα 1992.

676. Εύστρ. Δημητρόπουλου, 1992 σ. 171.

677. Η ανατροφοδότηση του δασκάλου από τά μή λεκτικά μηνύματα και ή μεγάλη σημασία πού άποδίδουν οι σχολικοί ψυχολόγοι σ' αυτά έκανε τούς κ. Ά. Κοττάκο & Ν. Πολεμικό από τό Πανεπιστήμιο του Αιγαίου να δημιουργήσουν ένα πρότυπο «Πρόγραμμα άσκησης μή λεκτικών δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών μέ τή χρήση πολυμέσων». Τό Πρόγραμμα αυτό ανακοινώθηκε στην Διημερίδα Έξελικτικής Ψυχολογίας και Σχολικής Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Άθηνών, 10 & 11 Νοεμβρίου 2000.

στό βοηθούμενο τή δυνατότητα ἢ καλύτερα τήν ἐνθάρρυνση νά μιλήσει πιό ἐλεύθερα. Εἶναι βασική ικανότητα μέ 4 ἐπιμέρους διαστάσεις: α) *Τήν ὀπτική ἐπαφή*: Ὁ βοηθός πρέπει νά κοιτάζει κατά πρόσωπο τό συνομιλητή του νά μήν κάνει «διαλείμματα ὀπτικῆς ἐπαφῆς», γιατί στήν ἀντίθετη περίπτωση τοῦ δίνει τό μήνυμα ὅτι δέν τόν παρακολουθεῖ. Ἄλλωστε ἡ βλεμματική ἐπαφή εἶναι ἀναγκαία γιατί μέσω τῆς παρατήρησης τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ βοηθούμενου λαμβάνει ὁ σύμβουλος πολύτιμες ἄμεσες πληροφορίες. β) *Τή σωματική γλώσσα*: Ἡ βασική στάση προσεκτικῆς παρακολούθησης στήν κοινωνία μας εἶναι συνήθως μιά ἐλαφριά κλίση τοῦ σώματός μας πρὸς τά ἐμπρός σέ μιά ἄνετη καί ἡρεμη στάση. γ) *Τό φωνητικό ὕψος*: Ὁ ρυθμός ὁμιλίας, ἡ ἔνταση καί ὁ τόνος τῆς φωνῆς συχνά ὑποδηλώνουν τό ἐνδιαφέρον ἢ τήν ἀδιαφορία γιά τόν ἄλλο. δ) *Τή λεκτική ἀκολουθία*: Ὁ σύμβουλος δέν εισάγει νέα θέματα γιά συζήτηση ἀπαντᾶει μέ φυσικό τρόπο κατευθύνοντας αὐτά πού ἔχει νά πεῖ σέ ὅ,τι εἶπε ὁ βοηθούμενος.

II) Ὁ τρόπος ὑποβολῆς ἐρωτήσεων: Πρόκειται γιά τήν προσπάθεια τοῦ συμβούλου-συνεντευκτῆ νά διατυπώνει ἀνοικτές ἐρωτήσεις στούς συμβουλευόμενους, ὥστε νά τούς ἐνθαρρύνει νά μιλήσουν περισσότερο. Ταυτόχρονα προσπαθεῖ νά τούς παρέχει τήν ἐντύπωση πὼς αὐτοί οἱ ἴδιοι κατευθύνουν τό λόγο σέ ὅ,τι τούς ἀπασχολεῖ. Θεωρεῖται σέ γενικές γραμμές ὅτι οἱ ἐρωτήσεις «κλειστοῦ τύπου» ἢ αὐτές πού ὀδηγοῦν σέ μονολεκτική ἀπάντηση εἶναι πολύ λίγο χρήσιμες (καί μόνο γιά τή συγκέντρωση συγκεκριμένων πληροφοριῶν). Ἀντίθετα βοηθοῦν περισσότερο οἱ ἐρωτήσεις ἐλεύθερης «ἀπάντησης», πού ἀφήνουν στό ἄτομο τήν εὐχέρεια νά ἀπαντήσει μέ ἀρκετούς τρόπους, νά ἀναπτύξει τή σκέψη του καί νά ἐξωτερικεύσει τά συναισθήματά του. Ἀπό τούς εἰδικούς συνιστῶνται κυρίως οἱ ἐρωτήσεις πού ἀρχίζουν μέ τό «Τί;», «Πῶς;», «Θά...;». Γιά παράδειγμα «θά μπορούσατε νά μοῦ μιλήσετε γιά...;» ἢ «πῶς τά πάτε μέ...;» ἢ «πῶς αισθανθήκατε ὅταν...;» ἢ «τί κάνατε ὅταν...;». Οἱ ἀνοικτές ἐρωτήσεις μέ τό «γιατί;» δέν πρέπει νά διατυπώνονται πολύ συχνά, ἰδίως στίς πρῶτες συνεντεύξεις, ἐπειδή μοιάζουν νά βάζουν τόν ἐρωτώμενο στό στόχαστρο. Κάποτε εἶναι χρήσιμη καί ἡ τεχνική τῆς «ἐλλιποῦς πρότασης», ὅπου μ' αὐτόν τόν τρόπο προκαλεῖται τό ἄτομο νά συμπληρώσει μισοτελειωμένες φράσεις τοῦ συμβούλου.

Ἐδῶ χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή ἀπό τό θεολόγο σύμβουλο νά μήν παρασυρθεῖ σέ ἐρωτήσεις πού θά ἔκανε ἕνας ψυχαναλυτής ἢ ἕνας ἐξο-

μολόγος. Ἐπίσης ἐρωτήσεις πού ἀφοροῦν τίς ἐπιδόσεις τοῦ μαθητῆ, τήν οἰκογένειά του, τήν οἰκονομική κατάσταση τῆς οἰκογενείας του, τίς παρέρεις του, τόν τρόπο ψυχαγωγίας του καί πολλά ἄλλα, πού ἀφοροῦν στήν προσωπική του ζωή πρέπει νά θεωροῦνται ἀπό τούς ἐκπαιδευτικούς «εὐαίσθητα προσωπικά δεδομένα». Οἱ ἐρωτήσεις γύρω ἀπό τά παραπάνω πρέπει νά γίνονται μέ πολλή φειδώ καί μέ τάκτ, πού θά μαρτυρεῖ τό σεβασμό καί τήν ἀποδοχή πού τρέφουμε πρὸς τό πρόσωπο τοῦ μαθητῆ. Ἰδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στίς ἀντιδράσεις μας σέ ὅτι μᾶς ἀπαντάει ὁ μαθητής. Πρέπει οἱ ἀντιδράσεις μας νά χαρακτηρίζονται ἀπό ἀνεκτικότητα, αὐτοσυγκράτηση, καί ἀποφυγή κάθε αὐθόρμητης (καί μή ἐλεγχόμενης) ἔκφρασης προσωπικῶν συναισθημάτων.

III) Οἱ στοιχειώδεις ἐνθαρρύνσεις εἶναι μικρές ἐνδείξεις πού παρέχει στό βοηθούμενο ὁ σύμβουλος, ὥστε νά κατανοήσει ὅτι τόν παρακολουθεῖ. Ὁ σκοπός τῆς δεξιότητας αὐτῆς εἶναι νά ἐνθαρρύνει τό συνομιλητή νά συνεχίσει νά μιλάει ἐξωτερικεύοντας τίς σκέψεις καί τά συναισθήματά του. Ὑπάρχουν μὴ λεκτικές, (ὅπως ἡ κλίση τοῦ κεφαλιοῦ, ἡ στάση τοῦ σώματος καί τά νεύματα) καί οἱ λεκτικές στοιχειώδεις ἐνθαρρύνσεις. Οἱ τελευταῖες αὐτές εἶναι ἐκφράσεις σύντομες πού δείχνουν στό βοηθούμενο ὅτι ὁ σύμβουλος «βρίσκεται στό ἴδιο μῆκος κύματος». Μερικά παραδείγματα εἶναι: «Ἄ!», «Ἔτσι», «Καί;», «Χμμμ», «Ἄ-χά». Ἀκόμη θά μπορούσε νά εἶναι ἡ ἐπανάληψη τῶν τελευταίων φράσεων τοῦ βοηθούμενου ἢ μᾶς δύο λέξεων κλειδιῶν. Πολύτιμη ἐλάχιστη ἐνθάρρυνση μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ἡ *σιωπή* πού μεσολαβεῖ ἀπό τήν ὑποβολή τῆς ἐρώτησης μέχρι τήν ἀπάντηση καί ἡ ὁποία δίνει τήν ἀναγκαῖα χρονική ἀνεση στόν ἄλλο νά ἀπαντήσει ὅπως θέλει.

Ὁ θεολόγος καθηγητής μπορεῖ καί μέ τή λεκτική ἐπικοινωνία (τίς στοιχειώδεις ἐνθαρρύνσεις), κυρίως ὁμως μέ τή βλεμματική ἐπαφή (τήν οἰκειότητα, τό χαμόγελο, τή συγκατάβαση, τή σιωπή κ.ἄ.) νά ἐνθαρρύνει κάποιον μαθητή πού θά ἐπιθυμοῦσε νά τοῦ ἀναπτύξει τό πρόβλημά του. Ἡ ἐνθάρρυνση δέν πρέπει νά στηρίζεται μόνο σέ λόγια, χρειάζεται κυρίως τρόπους, ὅπως οἱ στάσεις ὑποδοχῆς (πού περιγράφηκαν παραπάνω) πρὸς τό μαθητή, πού θά εἶναι ἀπόρροια μιᾶς στάσης ζωῆς.

Ὡς παράδειγμα μιᾶς τέτοιας συνάντησης γεμάτο ἐνθαρρύνσεις φέρω τήν παρακάτω σκηνή πού ἔζησα πρὶν 20 περίπου χρόνια:

«Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού θά συναντοῦσα τόν μακαριστό Γέροντα τόν π. Παῖσιο. Εἶχα ἀκούσει πάρα πολλά γιά τόν “σοφὸ γέροντα” καί μέ-

σα μου μέ κυρίεψε κάποιος φόβος γιά αὐτόν τό “διάσημο σύμβουλο”. Περιμένα καθισμένος σέ κάποιο κορμό δέντρου ἀρκετές ὥρες πρίν νά τόν συναντήσω. Στό ἐνδιάμεσο διάστημα παρατηροῦσα τό καταδεκτικό καί γεμάτο κατανόηση βλέμμα του πρὸς ὄλους. Τά γέλια καί τά παιχνίδια πού ἔκανε ὅταν ὑποδέχτηκε ὄρθιος καί μέ παιδική χαρά τόν ἐννιάχρονο φίλο του (ἀπό πρίν) Δημητράκη, πού ἔπασχε ἀπό μεσογειακή ἀναιμία. Ἀλήθεια στήν ἀρχή καί ἐγώ τά ἔχασα ὅταν ἀντίκρισα ἕναν “ἅγιο” ἄνθρωπο νά χαριεντίζεται καί νά παίζει κυριολεκτικά μπροστά σέ ὄλους μας μ’ αὐτό τό παιδί γιά ἀρκετή ὥρα. Ἀλλά καί σέ ὄλους ἐμαῶς διέθεσε χρόνο πολύ. Μᾶς ἄκουσε προσεκτικά ὄλους, ἀπό καθηγητές Πανεπιστημίου μέχρι φοιτητές, ὅπως ἤμουν τότε ἐγώ. Ἡ προσεκτική καί γεμάτη κατανόηση ἀκρόαση τοῦ ἄλλου χαρακτηρίζει τή συμπεριφορά πού ἔδειχνε σέ ὄλους τούς ἐπισκέπτες του. Ἀπό τή μισή μέχρι μία ὥρα πού διέθετε γιά τόν καθένα μας μόνο 3-5 λεπτά μίλαγε ἐκεῖνος. Τήν ὑπόλοιπη ὥρα ἄκουγε προσευχόμενος καί πλέκοντας πού καί πού κάποιο κομποσκοῖνι. Τί κι ἂν δέν εἶχε συνεχῶς βλεμματική ἐπαφή ὅταν σέ ἄκουγε. Ἡ ψυχή σου ἀνοίγεται μπροστά του, γιατί ἔσκυβε κυριολεκτικά καί μεταφορικά πάνω ἀπό τό πρόβλημά σου, ἐνθαρρύνοντάς σε μέ τή σιωπή καί γεμάτο οἰκειότητα στάση του νά ξετυλίξεις μπροστά του ἀκόμη καί ὅλη σου τή ζωή»⁶⁷⁸.

IV) Ἡ παράφραση: μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνα εἶδος στοιχειώδους ἐνθάρρυνσης. Ὁ βοηθός χρησιμοποιεῖ κάποιες λέξεις κλειδιά ἀλλά προσθέτει καί κάποιες δικές του παρατηρήσεις ἀποδίδοντας πιστά τό νόημα αὐτοῦ πού ἔχει πει ὁ συμβουλευόμενος. Ἡ παράφραση παρέχει ἕναν τρόπο νά ἐλέγξει ὁ σύμβουλος τήν ἀκρίβεια τῆς ἀντίληψης πού ἔχει σχηματίσει ἀπό τήν προσεκτική παρακολούθηση τῆς συμβουλευτικῆς συνέντευξης. Ταυτόχρονα ἀνατροφοδοτοῦν τόν συμβουλευόμενο γιά τήν οὐσία τῶν ὧσων λέχθηκαν καί τόν κατευθύνουν πρὸς μιά σωστή καί ἀποτελεσματική συνέχιση τῆς συζήτησης πού εἶναι μιά πορεία ἀναζήτησης γεγονότων καί βιωμάτων.

Στή δεξιότητα αὐτή χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή. Ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος ὁ θεολόγος σύμβουλος νά προβάλλει δικά του ἐφηβικά προβλήματα ἢ προβληματισμούς στόν ἐφηβο μαθητή του. Ἀκόμη καλό θά εἶναι

678. Ἀδημοσίετο κείμενο τοῦ γράφοντος.

κάθε υποκειμενική διαπίστωση για την κατάσταση ή τις αντιλήψεις του μαθητή του, να ἐλέγχεται προσεκτικά μέσω τῆς ἐπιβεβαίωσης πού του παρέχει ἡ παράφραση. Ὑπάρχει ὁμως καί ἡ πιθανότητα μιά παράφραση νά ἀπορριφθεῖ ἔστω κι ἂν εἶναι σωστή, ἂν τό γεγονός πού ἀναπαριστᾷ προκαλεῖ ἄγχος στό μαθητή. Σ' αὐτή τήν περίπτωση ὁ ἔμπειρος θεολόγος-σύμβουλος πρέπει σέ κάποια ἄλλη στιγμή νά ἐπανέλθει στήν παράφραση βελτιώνοντας τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐκφράστηκε. Συμβαίνει πολλές φορές μιά παράφραση πού ἐκφράζεται μέ ἐρωτηματικό, εὐγενικό καί κυρίως μή κατηγορηματικό τρόπο νά γίνεται καλύτερα ἀποδεκτή. Παράδειγμα: «Αὐτό πού σέ ἄκουσα νά λές εἶναι ὅτι αὐτή τή στιγμή σοῦ συμβαίνει κατά κάποιο τρόπο... καί ἐνδεχομένως νά ἀνησυχεῖς μήπως... Κατάλαβα καλά;».

V) Ἀνίχνευση καί ἀντανάκλαση συναισθήματος: Στηρίζεται στήν ικανότητα τῆς ἐνσυναίσθησης πού ἔχει ἀναπτύξει ὁ σύμβουλος. Εἶναι τό νά ἀντιλαμβάνεται μέ ἀκρίβεια τό συναισθηματικό κόσμο τοῦ βοηθούμενου. Ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἀπομάκρυνση τῶν γνωστικῶν στοιχείων ἀπό τήν ἐπικοινωνία καί τήν ἀπομόνωση, ἀναγνώριση καί τήν ἄμεση ἀνατροφοδότηση μέ τά συναισθηματικά στοιχεῖα, πού ἐμφανίζονται στό ἐδῶ καί τώρα τῆς συγκεκριμένης συνέντευξης.

Ὁ θεολόγος ὅπως καί κάθε ἐκπαιδευτικός πού θέλει νά βρεθεῖ στή θέση τοῦ συμβούλου θά πρέπει νά ἐλέγξει τή συναισθηματική του ἀλληλεπίδραση μέ τόν μαθητή. Ἡ διαπροσωπική του σχέση μέ τόν μαθητή πρέπει νά προφυλαχθεῖ τόσο ἀπό τή μεταβίβαση⁶⁷⁹ αἰσθημάτων τοῦ μαθητή πρός τόν καθηγητή ὅσο καί ἀπό τό ἀντίθετο, δηλαδή τήν ἀντιμεταβίβαση⁶⁸⁰. Θά μπορούσε ἡ μεταβίβαση αἰσθημάτων (τοῦ μαθητή πρός τόν καθηγητή) νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ τήν ἀντανάκλασή τους. Σέ κάθε περίπτωση ὁμως ἀντανάκλασης αἰσθημάτων θά πρέπει νά ὑπάρχει ἐρωτηματική πρόταση γιά νά ἐλέγχεται ἡ ἀλήθεια τῆς. Παράδειγμα: «Αὐτό

679. Γιά τήν μεταβίβαση καί τήν ἀντιμεταβίβαση στή συμβουλευτική βλ. Εὐστ. Δημητρόπουλου, 1992, σσ. 102-103.

680. Ὁ.π. σ. 104. Ἐνδιαφέρον γιά τήν θεραπευτική διαχείριση τῆς μεταβίβασης καί ἀντιμεταβίβασης στήν τάξη παρουσιάζει ἡ εἰσήγηση τῆς Μ. Γαβρηλίδου, «Ἡ ψυχοδυναμική καί ὁ θεραπευτικός ρόλος τῆς σχέσης ἐφήβων-ἐκπαιδευτικῶν» στό Ἐφηβεία ἐπιμέλεια Ἰ. Τσιαντῆς Σειρά Βασική Παιδοψυχιατρική (Τόμος Β' τεύχος πρῶτο) Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2000, σσ. 201-209.

πού καταλαβαίνω εἶναι ὅτι αἰσθάνεσαι...» ἢ «φαίνεται σάν νά αἰσθάνεσαι...».

VI) Περίληψη: Μέ τήν χρησιμοποίησή της ὁ σύμβουλος προσπαθεῖ νά ἀνακεφαλαιώσῃ, νά συμπύξῃ, καί νά ἀποκρυσταλλώσῃ τήν οὐσία ὅσων λέχθηκαν. Εἶναι ἡ ἀνατροφοδότηση τοῦ συμβουλευόμενου μέ μεγαλύτερα τμήματα αὐτῶν πού ἔχουν ἤδη λεχθεῖ μέ τήν χρησιμοποίηση τῆς παράφρασης καί τῆς ἀντανάκλασης συναισθήματος. Κύριος σκοπός τῆς δεξιότητος αὐτῆς εἶναι νά βοηθήσῃ τό ἄτομο νά ἐνώσῃ ὅλες τίς σκέψεις του.

Ὁ θεολόγος καί κάθε ἐκπαιδευτικός εἶναι ἐξοικειωμένος μέ τήν χρήση τῆς περίληψης γιά διδακτικούς σκοπούς, ἀφοῦ μέ περίληψη τῆς προηγούμενης διδακτικῆς ἐνότητας ξεκινᾶ σχεδόν κάθε καινούριο μάθημα. Τό ἴδιο χρήσιμη εἶναι γιά τό ἄνοιγμα (πέραν τῆς πρώτης) ἢ τό κλείσιμο τῶν συνεντεύξεων, στήν περίπτωση πού χρειάζεται νά κάνει μιᾶ σειρά συμβουλευτικῶν συνεντεύξεων μέ κάποιο μαθητή. Βοηθάει στήν ἀποσαφήνιση μερικῶν βασικῶν τμημάτων-κλειδιῶν τῆς συνομιλίας. Χρησιμοποιώντας τίς περιλήψεις κατά διαστήματα ὁ σύμβουλος ἐλέγχει καί διασταυρώνει τίς ἀντιλήψεις του γιά νά διαπιστώσῃ πόσο ἀκριβῆς ὑπῆρξε ἡ ἀκρόαση τῶν λεγομένων. Παραδείγματα: α) στήν ἀρχή: «*στήν τελευταία συνάντησή μας μιλήσαμε γιά...*» β) στό τέλος μιᾶς συνάντησης: «*σήμερα μιλήσαμε γιά...*». Ἐπίσης στή διάρκεια μιᾶς συνέντευξης: «*μποροῦμε νά σταματήσουμε λίγο γιά νά δοῦμε πού βρισκόμαστε ἀντή τή στιγμή...*» ἢ «*μέχρι τώρα ἔλεγε... καί σήμερα λές...*».

4. Δεξιότητες ἐπιρροῆς⁶⁸¹:

I) Ἀνίχνευση καί ἀντανάκλαση νοήματος: Μοιάζει πολύ μέ τήν παράφραση καί τήν ἀντανάκλαση συναισθήματος μέ τήν διαφορά πώς ἐδῶ χρησιμοποιοῦνται λέξεις «Θεωρεῖς...» ἢ «Ἐννοεῖς...» ἢ «Ἐκτιμᾶς...». Γίνεται μιᾶ προσπάθεια γιά ἀνίχνευση καί ἀντανάκλαση ἀξιῶν, νοημάτων, σκοπῶν καί στόχων. Τό ἐπίπεδο τῆς συνέντευξης ἀναβαθμίζεται καί ἀποκτάει μεγάλη σημασία καθώς συζητιοῦνται θέματα κοσμοθεωρίας, ὑπαρξῆς, νοήματος ζωῆς καί ἀξιῶν. Εἰδικότερα γιά τό θεολόγο καθηγη-

681. Γιά τή σύνταξη τῆς ἐνότητας βασιστήκαμε κυρίως στό βιβλίο τῶν A. E. Ivey & N. B. Gluckstern, Συμβουλευτική: Βασικές Δεξιότητες Ἐπιρροῆς, Μετάφραση - Ἐπιμέλεια: Μαλικιώση - Λοῖζου Μ., Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 4, Ἐκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», Ἀθήνα 1995, σ. 150.

τή πού συνειδητά εκπροσωπεί ένα σχέδιο ζωής, ή συζήτηση για τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς ἀποκτᾶ οὐσιαστικό παιδαγωγικό καί καθοδηγητικό περιεχόμενο. Ὁ θεολόγος πρέπει νά ἔχει ὑπόψη του ὅτι ἡ πίστη πρὸς τό Θεό, σύμφωνα μέ τίς ἔρευνες, νοηματοδοτεῖ τή ζωή πολλῶν νέων ἀνθρώπων σήμερα⁶⁸². Τά μηνύματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τά ἐμπιστεύονται πολλοί συνάνθρωποί μας σήμερα καί πιστεύουν ὅτι μποροῦν νά προσφέρουν τήν προοπτική μιᾶς καλύτερης ζωῆς στό σύγχρονο κόσμο. Παραδείγματα ἐρωτήσεων: «Χμ-μμ... μιᾶς λοιπόν γιά ἐπιτόλαιες καί οὐσιαστικές σχέσεις. Ποιά θεωρεῖς ἐσύ οὐσιαστική σχέση;» ἢ «Γιατί εἶναι τό... τόσο σημαντικό γιά σένα;» ἢ «Τί εἶναι πιά σημαντικό στή ζωή σου;».

II) Ἡ θετική ἀναζήτηση προσόντων: Οἱ ἄνθρωποι, πίστευε ὁ Carl Rogers, αὐτοπραγματώνονται καί γίνονται καλύτεροι μέσα ἀπό τή συνειδητοποίηση τῆς δυνάμει τους καί ὄχι τῆς ἀδυναμίας τους. Ἡ προσωπικεντρική προσέγγιση πιστεύει ὅτι πάντα ὁ καλός σύμβουλος ὀφείλει νά βρίσκει κάτι θετικό νά τονίσει στό συμβουλευόμενο, ἐνισχύοντας ἔτσι τήν θετική ἐκτίμηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶναι μᾶλλον εὐκόλο ἕνας σύμβουλος πού ἔχει προσεκτικά παρακολουθήσει κάποιον, νά ἐντοπίσει κάποια θετικά εἴτε στόν ἴδιο εἴτε στό πρόβλημά του. Ἡ συνέντευξη δέν πρέπει νά ἐπικεντρώνεται μόνο στά ἀρνητικά βιώματα καί τά προβλήματα. Πρέπει παράλληλα μέ τήν ἀναζήτηση τῶν προβλημάτων νά δίνεται μιᾶ συνεχῆς ἔμφαση στήν ἀναζήτηση τῶν θετικῶν προσόντων τοῦ συμβουλευόμενου, ὥστε νά μπορέσει ὁ ἴδιος νά κάνει κάτι γιά τήν κατάστασή του. Μέ κάποιο τύπο ἀνοιχτῶν ἐρωτήσεων μπορεῖ εὐκολότερα νά ἐπιτευχθεῖ ἀπό τούς βοηθούς ἡ συγκεκριμένη δεξιότητα. Παραδείγματα: «Ποιές εἶναι μερικῆς θετικῆς ὄψεις τῆς οἰκογενειακῆς σου ζωῆς;» ἢ «Μπορεῖς νά μοῦ μιλήσεις γιά κάποια ἐποχή πού τά πράγματα πῆγαιναν καλά;».

Ὁ πνευματικός σύμβουλος, ὅπως εἶναι ὁ θεολόγος, μέ ἐργαλεῖο τήν προσεκτική ἀκρόαση προσπαθεῖ νά ἐντοπίσει ὄχι μόνο προσόντα καί δεξιότητες τοῦ συμβουλευόμενου γιά τήν ἀντιμετώπιση καθημερινῶν προβλημάτων ἀλλά καί τίς πνευματικές του ἱκανότητες. Προσπαθεῖ δηλαδή νά ἀκούσει καί νά ἐπιβεβαιώσει ὅτιδήποτε εκπροσωπεῖ τήν ὑγιή πίστη,

682. Βλ. στό 2ο κεφάλαιο ὅπου παρατίθενται τά δεδομένα τελευταίων κοινωνικῶν ἐρευνῶν γιά τούς νέους.

πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει τό μαθητή στήν πνευματική ὀλοκλήρωση καί σωτηρία του.

III) Ἐστίαση: Εἶναι ἡ ἐπιλεκτική προσεκτική παρακολούθηση ἀπό τό σύμβουλο τοῦ πλέγματος τῆς ἀνησυχίας τοῦ βοηθούμενου. Δίνει τή δυνατότητα στό σύμβουλο νά προσανατολίσει τή συζήτηση σέ μιά κατεύθυνση πού θεωρεῖ σκόπιμη γιά νά βοηθήσει στήν πιό ὀλοκληρωμένη θεώρηση τοῦ προβλήματος. Ἐξ δοῦμε γιά παράδειγμα ἕναν μαθητή πού σέ μιά συμβουλευτική συνάντηση δηλώνει στό θεολόγο του: «Ἐχω πολύ ἄγχος γιά τίς ἐξετάσεις. Ὁ καθηγητής Χ εἶναι ἐξαιρετικά αὐστηρός. Ἄν δέν περάσω, οἱ γονεῖς μου θά μέ τιωρήσουν. Ἀλλά ἡ φασαρία στό σπίτι μας εἶναι τόσο δυνατή πού δέν μπορῶ νά συγκεντρωθῶ καθόλου».

α) Ἄν κάνει **ἐστίαση στό συμβουλευόμενο** θά ρωτήσῃ: «Στ' ἀλήθεια δείχνεις κάποια νευρικότητα γιά τίς ἐξετάσεις σου πού πλησιάζουν, Γιῶργο. Θά μπορούσες νά μοῦ μιλήσεις λίγο περισσότερο γιά τά συναισθήματά σου;».

β) Ἡ **ἐστίαση στό σύμβουλο** εἶναι μιά αὐτοαποκάλυψη. Σ' αὐτή τήν περίπτωση θά ὑπάρχει μιά δήλωση ὅπως: «Κι ἐγώ ἐκνευρίζομαι πάλι πολύ μέ τίς ἐξετάσεις. Μερικές φορές ἔνιωθα ὅπως ἐσύ. Τότε ἦταν πού ἕνας δάσκαλός μου πού μέ πλησίασε μοῦ μίλησε γιά τή δύναμη τῆς προσευχῆς. Θά ἤθελες νά ἀκούσεις;».

γ) Ἐστίαση σέ **ἄλλα πρόσωπα** θά μπορούσε νά εἶναι: «Μίλησέ μου περισσότερο γιά τούς γονεῖς σου» ἢ «Τί κάνει ὁ καθηγητής σου πού σέ ἐνοχλεῖ;».

δ) Ἄμοιβαία ἢ **ὁμαδική ἐστίαση** ἀποτελεῖ ἡ παρακάτω ἀπάντηση: «Τώρα λοιπόν οἱ δύο μας συζητοῦμε γιά κάτι σημαντικό. Χαίρομαι μέ τή σκέψη νά τό μοιραστεῖς μαζί μου. Ἐξ δοῦμε τώρα τί μπορούμε νά κάνουμε γι' αὐτό».

ε) Ἐστίαση **στό πρόβλημα ἢ στό θέμα:** «Οἱ ἐξετάσεις ἀποτελοῦν ἕνα πρόβλημα. Ἐξ μιλήσουμε γιά τό πῶς ἀνταποκρίθηκες σέ προηγούμενες ἐξετάσεις στό παρελθόν».

στ) Ἐστίαση **πολιτιστική / περιβαλλοντική:** «Θά μπορούσες νά δώσεις περισσότερες λεπτομέρειες γιά τίς συνθήκες στό σπίτι σου, ἄν αἰσθάνεσαι βέβαια ἄνετα».

Ὁ θεολόγος-σύμβουλος πρέπει πρώτιστα νά εἶναι ἐστιασμένος στό συμβουλευόμενο πρόσωπο καί στό πρόβλημά του χωρίς νά ἀγνοεῖ καί τίς ἄλλες ἐπιρροές. Κυρίως ὅμως πρέπει νά ἐπικεντρώνεται

στόν συμβουλευόμενο κι έτσι «κάθε θέμα πού τίγεται πρέπει νά θεωρεῖται, ὅπως λέει καί ὁ π. Joseph Allen, μιά δίοδος πρὸς τό σύνολο τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου»⁶⁸³. Εἰδικότερα ὁ θεολόγος καθηγητής πρέπει νά ἀκολουθεῖ τήν μαθητοκεντρική ἀρχή⁶⁸⁴ (ἀντίστοιχη τῆς προσωποκεντρικῆς συμβουλευτικῆς) καί νά θεωρεῖ πὼς ὅπως καί στή διδακτική ἔτσι καί στή συμβουλευτική σχέση τό κέντρο ὀφείλει καί παιδαγωγικά καί θεολογικά νά εἶναι ὁ μαθητής⁶⁸⁵.

IV) Ἀντιμετώπιση κατὰ πρόσωπο: Θά μπορούσε νά ὀρισθεῖ ὡς ἡ ἐπισημάνση ἀσυμφωνιῶν μεταξύ στάσεων, σκέψεων ἢ συμπεριφορῶν. Σύμφωνα μέ αὐτή τή δεξιότητα ὁ σύμβουλος ἐπισημαίνει τίς ἀντιφάσεις πού ὑπάρχουν εἴτε στόν συμβουλευόμενο εἴτε στό πρόβλημά του καί τοῦ τίς ἀνακοινώνει. Διευκολύνει μέ αὐτό τόν τρόπο τήν αὐτοανίχνευσή του καί συχνά μπορεῖ νά τόν βοηθήσει στό νά ἐπινοήσει τή δική του λύση γιά τό πρόβλημά του. Χρειάζεται μέ ἰδιαίτερο τάκτ καί μέ λεπτότητα νά χρησιμοποιεῖται χωρὶς νά φέρεи τό ἄτομο σέ δύσκολη θέση, γιατί κάποτε οὔτε τό ἴδιο τό ἄτομο δέν ἔχει συνειδητοποιήσει τή διάσταση πού παρατηρεῖ ὁ σύμβουλος. Παραδείγματα: «*Συνεχῶς λές ὅτι θά σηκωθεῖς νωρίς γιά νά εἶσαι ἐγκαίρως στό μάθημά σου, ἀλλά ποτέ δέν τό κάνεις. Κατάλαβα καλά;*» ἢ «*Τά λόγια σου δείχνουν νά τό ἔχεις ξεπεράσει τό θέμα ἀλλά οἱ κινήσεις σου καί τό πρόσωπό σου μᾶλλον δηλώνουν τό ἀντίθετο. Πῶς τό ἐξηγεῖς;*».

Ὁ Γέροντας Παῖσιος ἐφάρμοσε μέ παιδαγωγικό τάκτ, ψυχραιμία, φαντασία καί χιοῦμο⁶⁸⁶ (οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν καί στάσεις τῆς ὀρθόδοξης συμβουλευτικῆς ἐπικοινωνίας) τήν **ἀντιμετώπιση κατὰ πρόσωπο** σέ μιά «συμβουλευτική» συνάντηση μέ νέους, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπό κατανόηση καί ἀνοχή⁶⁸⁷.

683. Joseph Allen, *Inner way Toward a Rebirth of Eastern Christian Spiritual Direction*, William B. Eerdmans Publishing Co., Michigan 1994, σ. 111.

684. Γιά τήν μαθητοκεντρική ἀρχή βλ. Στ. Κουμαρόπουλου, Ὁ παιδαγωγικός χαρακτήρας τῶν Ὀρθοσκευτικῶν διδακτικῶν βιβλίων τοῦ Γυμνασίου, Διπλωματική ἐργασία γιά τήν ἀπόκτηση μεταπτυχιακοῦ τίτλου εἰδίκευσης στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήνα 1996, σσ. 63-68.

685. Βλ. Χρ. Βασιλόπουλου, Ὁ μαθητής ὡς κριτήριο τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος τῶν Ὀρθοσκευτικῶν, Ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.

686. Πρβλ. γιά τό Χιοῦμο καί τούς Ποιμένες Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα... Ἀθήνα 1983 σσ. 67-84.

687. Βλ. Ἡ Στάση Φιλοξενίας στό Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, 1984, σσ. 51-60.

«Εἶχαν ἔρθει στό Καλύβι μερικά παιδιά ἀπό μιά Χριστιανική Ὀργάνωση καί φώναζαν μέ αὐτοπεποίθηση: “Δέν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό κανέναν, θά βροῦμε μόνοι μας τόν δρόμο μας!” Ποιός ξέρει; Θά εἶχαν ζορισθεῖ καί εἶχαν κατά κάποιο τρόπο ἐπαναστατήσει. Ὅταν ἦταν νά φύγουν, μέ ρώτησαν πῶς νά κατέβουν τό δημόσιο, γιά νά πάρουν τό δρόμο γιά τήν Μονή Ἰβήρων. “Ἀπό ποῦ θά πᾶμε;” λένε. “Καλά, βρέ παιδιά τούς λέω, ἐσεῖς εἶπατε ὅτι θά τόν βρεῖτε μόνοι σας, δέν ἔχετε κανέναν ἀνάγκη. Ἔτσι δέν εἶπατε προηγουμένως; Τουλάχιστον αὐτόν τόν δρόμο ἂν τόν χάσετε λίγο θά ταλαιπωρηθεῖτε, κάποιον θά βρεῖτε παρακάτω νά σᾶς πεῖ... Τόν ἄλλο τό δρόμο γιά πάνω γιά τόν Οὐρανό, πῶς θά τόν βρεῖτε μόνοι σας χωρίς ὁδηγό;” Ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς εἶπε: “Σάν νά χει δίκιο ὁ Γέροντας”»⁶⁸⁸.

Στό παραπάνω περιστατικό ἐντοπίζουμε τόν τρόπο προσλήψεως καί μεταστοιχειώσεως ἀρχῶν καί στάσεων ἀπό τήν ὀρθόδοξη συμβουλευτική. Ἡ ἀντιμετώπιση κατά πρόσωπο καί ἡ ἀνατροφοδότηση (feedback) τοῦ συμβουλευτῆ ψυχολόγου μετατρέπονται ἀποκάλυψη στόν συμβουλευόμενο λανθασμένων ἀντιλήψεων, νοσηροπίας, σχεδίου ζωῆς. Σέ μιά συμβουλευτική σχέση πνευματικῆς-παιδαγωγικῆς κατεύθυνσης πρέπει οἱ λανθασμένες στάσεις ζωῆς νά ξεκαθαρίζονται ἀπό τήν ἀρχή⁶⁸⁹. Ἡ διόρθωση ὅμως τῶν ἐφήβων, ὅπως λέει καί ὁ Μ. Βασίλειος, πρέπει νά γίνεται μέ πατρική εὐσπλαχνία ἀλλά καί μέ ἐπιστημονικές (ψυχοπαιδαγωγικές) μεθόδους:

«Ἐπιτετάχθω δέ τοῖς τοιοῦτοις ὁ καθ' ἡλικίαν προήκων, καί τήν ἐμπειρίαν ὑπέρ τούς ἄλλους ὄν, καί μαρτυρίαν ἔχων ἐπί μακροθυμίας ὥστε πατρική μὲν εὐσπλαχνία, λόγῳ δέ ἐπιστημονικῶ τά ἁμαρτήματα τῶν νέων ἐπανορθοῦσθαι, οἰκείας ἐκάστῳ παισίματι τάς θεραπείας προσάγοντα, ὥστε τό αὐτό καί ἐπιτίμησιν ἔχειν τοῦ ἁμαρτήματος, καί γυμνάσιον ἀπαθείας τῆ ψυχῆ γίνεσθαι»⁶⁹⁰.

688. Παῖσιον Ἁγορεῖτου Γέροντος, Λόγοι Α' Μέ πόνο καί ἀγάπη γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, Ἐκδ. Ἱερόν Ἡσυχαστήριον «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης 1999, σσ. 250-251.

689. Πρβλ. Joseph Allen, ὁ.π. 1994, σ. 108.

690. MPG 31, 953. Ὁ ἐντοπισμός τοῦ χωρίου ἀπό Β. Χαρώνη, Παιδαγωγική ἀνθρωπολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἐκδ. «Τό Βυζάντιον» Ἀθήνα 2002, τόμος Α' σ. 87. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ χωρίου ἀπό TLG.

V) Άνατροφοδότηση: Μπορεί νά όρισθεϊ ώς ή παροχή άκριβοϋς πληροφορόρησης πού γίνεται άπό τόν σύμβουλο πρός τόν συμβουλευόμενο για τό «πώς τόν βλέπουν οί άλλοι». Εϊναι πάρα πολύ χρήσιμο για όλους μας νά βλέπουμε και νά άκούμε τόν έαυτό μας όπως μās βλέπουν και μās άκοϋν οί άλλοι. Νά εισπράτουμε τίς επιδράσεις ή τίς συγκινήσεις πού «προσφέρουμε» στους άλλους. Ή άνατροφοδότηση διευκολύνει τήν αύτοανίχνευση και αύτοεξέταση του βοηθούμενου. Χρειάζεται, όμως, ό θεολόγος σύμβουλος νά έπιστρατεύσει πολύ τάκτ⁶⁹¹ στον τρόπο άνακοίνωσης τής πληροφορόρησης αύτης. Ήπίσης πρέπει νά γίνεται μετρημένη χρήση αύτης τής δεξιότητας, γιατί μπορεί νά οδηγήσει στα άκριβώς αντίθετα άποτελέσματα. Πρόκειται για μιά πολύ δυνατή δεξιότητα πού άπαιτεί διακριτικό σύμβουλο. Μιά άρνητική άνατροφοδότηση μπορεί νά οδηγήσει σε καταστροφή τής αύτοαντίληψης και των αισθημάτων αύτοαξίας του συμβουλευόμενου μαθητή. Ή άνατροφοδότηση πρέπει νά εϊναι: α) **Συγκεκριμένη και άκριβής**, π.χ. «Δείχνεις θυμωμένος και ό τρόπος πού μιλάς και οί κινήσεις σου δίνουν τήν έντύπωση ότι εϊσαι πολύ όργισμένος». β) **Μή κριτική**, π.χ. «Τό άνέκφραστο πρόσωπό σου εγώ τό άντιλαμβάνομαι ως ένδειξη θυμοϋ. Αυτό συμβαίνει;». γ) **Ήπικεντρωμένη στα προσόντα και όχι στις άδυναμίες**, π.χ. «Ή ένταση και ό θυμός πού εκδηλώνεις μοϋ δίνουν τήν έντύπωση ότι προσπαθείς πάρα πολύ». δ) **Μέ έμφαση στα γεγονότα και μέ περιθώρια αντίδρασης** π.χ. «Ή έργασία σου δείχνει νά εϊναι πρόχειρα προετοιμασμένη. Θα μπορούσες νά μοϋ πεις σχετικά μ' αύτή». ε) **Ήλεγμένη για τό άν έχει εκληφθεϊ όπως πρέπει** π.χ. «Φαίνεσαι έννευρισμένος και θυμωμένος. Ήτσι νιώθεις;».

VI) Καθοδηγήσεις: Άρκετές φορές ό σύμβουλος χρειάζεται νά δώσει είτε κάποιες οδηγίες στον συμβουλευόμενο είτε κάποιες παρωθήσεις. Ήδω χρειάζεται νά προσεχθεϊ όχι μόνο τό μήνυμα αλλά και τό «μέσον», πού κατά τόν Marshall McLuhan, τόν έπονομαζόμενο προφήτη τής ήλεκτρονικής έποχής, εϊναι τό μήνυμα. Στην προκειμένη περίπτωση δέν πρέπει νά προσεχθεϊ μόνο τό περιεχόμενο τής καθοδήγησης αλλά και ό τρόπος, ή πειθώ και ή πίστη (αύτοπεποίθηση) του βοηθού άπέναντι στον βοηθούμενο και ως πρός τό μήνυμα πού μεταφέρει. Χρειάζεται, δηλαδή, ή κατάλληλη λεκτική και μή λεκτική συμπεριφορά, σαφείς και όσο τό δυ-

691. Για τήν ποιμαντική καθώς και τήν παιδαγωγική σημασία του τάκτ βλ. Ά. Μ. Σταυρόπουλου, Στιγμιότυπα... Άθήνα 1983, σσ. 76-82.

νατόν πιά συγκεκριμένες ὁδηγίες. Καλό θά ἦταν νά δίνονται μία-μία (συνήθως μία καθοδήγηση τή φορά εἶναι ἀρκετή). Στό τέλος χρειάζεται ὁ ἔλεγχος, τό «τσεκάρισμα», ἄν ἔγιναν κατανοητές οἱ καθοδηγήσεις ἀπό τόν συμβουλευόμενο. Οἱ καθοδηγήσεις δέν πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται πολύ συχνά, ἀλλιῶς ἀφαιροῦν τήν ἐπιλογή καί τήν ἐλευθερία τοῦ συμβουλευόμενου. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ καθοδηγήσεις κυρίως ἀποφεύγονται ἀπό τούς μή κατευθυντικούς, προσωποκεντρικῆς κατεύθυνσης συμβούλους, ἐνῶ γίνεται πολύ μεγάλη χρήση τῆς δεξιότητος ἀπό τούς βοηθοῦς συμπεριφοριστικῆς καί μορφολογικῆς κατεύθυνσης.

Οἱ συμβουλευτικοί Ψυχολόγοι χρησιμοποιοῦν 17 τουλάχιστον διαφορετικά εἶδη καθοδηγήσεων ἀνάλογα μέ τούς διαφορετικούς θεωρητικούς προσανατολισμούς πού ἀκολουθοῦν. Ἐνδεικτικά μερικά εἶδη καθοδηγήσεων εἶναι: **α) Καθοδήγηση γιά δραστηριοποίηση** π.χ. «*Προτείνω νά προσπαθήσεις / δοκιμάσεις...*». **β) Παράδοξη καθοδήγηση** π.χ. «*Ἐπανελάβε τήν (προβληματική) συμπεριφορά / σκέψη σου 3 φορές*». **γ) Καθοδήγηση γιά φαντασίωση** π.χ. «*Φαντάσου ὅτι ξαναζεῖς τήν ἴδια κατάστασι... περιγράψε μέ ἀκριβεία ὅ,τι βλέπεις, ἀκοῦς, αἰσθάνεσαι*» ἢ «*Περίγραφέ μου τήν ἰδανική σου μέρα / ἐργασία / σύντροφος*». **δ) Καθοδήγηση γιά δραματοποίηση** (παιχνίδι ρόλων) π.χ. «*Τώρα θέλω νά ἀναπαραστήσουμε ἐκείνη τήν κατάστασι...*». **ε) Καθοδήγηση μορφολογική, τεχνική τῆς ἀδειας καρτέκλας** π.χ. «*Συζήτησέ το μέ τό γονιό σου σάν νά καθόταν σ' ἐκείνη τήν καρτέκλα. Τώρα πήγαινε κάθισε σ' αὐτή τήν καρτέκλα καί ἀπάντησε ὅπως πιστεύεις ὅτι θά ἀπαντοῦσε ὁ γονιός σου*».

Γιά τό θεολόγο καθηγητή, ὅσον ἀφορᾷ στίς καθοδηγήσεις, θά ἦταν προτιμότερη ἡ μετρημένη καί ἐξαιρετικά προσεκτική χρησιμοποίησή τους. Οὔτε πατερναλιστικός οὔτε ὅμως καί οὐδέτερος καί ἀμέτοχος ἀπέναντι στά προβλήματα τῶν μαθητῶν του μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ. Τό μεταβατικό στάδιο ἄλλωστε τῆς ἡλικίας, κυρίως ὅμως τό σχέδιο ζωῆς πού ἐκπροσωπεῖ, τόν καθιστοῦν ὑπόχρεο γιά ἀνταπόκριση στήν ἀνάγκη ἀγωγῆς (δηλαδή καθοδήγησης) τῶν νέων. Ἡ ἐφηβεία εἶναι μιά περίοδος ἐσωτερικοῦ ἀναβρασμοῦ καί συναισθηματικῆς ἀναστάτωσης⁶⁹². Ἡ συναισθηματική ζωή τοῦ ἐφήβου κυμαίνεται μεταξύ ὑπερδιέγερσης καί λήθαργου, πάθους καί ἀδιαφορίας, χαρᾶς καί κατῆφειας, φιλίας καί

692. Βλ. 2ο Κεφάλαιο ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ ψυχολογία τοῦ ἐφήβου.

έχθρότητας, εϋφορίας και μελαγχολίας. Η καθοδήγηση ασφαλώς χρειάζεται εκ μέρους των θεολόγων παιδαγωγών για την αντιμετώπιση των έφηβικών μεταπτώσεων. Οί έφηβοι χρειάζονται τούς ώριμους δασκάλους αλλά στό χρόνο και μέ τον τρόπο πού αυτοί θέλουν. Τόσο η άπαθεια και άδιαφορία όσο και η συνεχής παρέμβαση των καθηγητών είναι στάσεις συμβουλευτικής τακτικής πού πρέπει νά άποφεύγονται. Αυτό γιατί και η συνεχής παρέμβαση κουράζει, έννευρίζει και δέν ώφελει τον έφηβο. Οί θεολόγοι όφείλουν μέ διακριτικότητα και άπόλυτο σεβασμό της έλευθερίας των μαθητών τους νά ένσταλάξουν την «παραμυθία» της πίστεώς μας στην ταραγμένη έφηβική ψυχή, όπως έκαναν οί Γέροντες στό παρακάτω περιστατικό.

Ό Γέροντας Πορϋύριος άσκούσε τή συγκεκριμένη δεξιότητα της καθοδήγησης σέ πάρα πολλές μορφές. Μιά άπό αυτές έξαιρετικά ένδιαφέρουσα και χρήσιμη για πνευματικούς συμβούλους είναι και η καθοδήγηση για άμυντική δραστηριοποίηση σέ ανθρώπους πού ζούσαν δύσκολες καταστάσεις και άδιέξοδα. Τούς συνιστούσε άπλά «νά γυρίζουν τό κουμπί» κάνοντας ζάπινγκ στην όθόνη της ψυχής τους⁶⁹³. Ό κάθε συμβουλευόμενος, έπομένως και οί μαθητές στους όποιους άπευθύνεται ό θεολόγος καθηγητής ως σύμβουλος, περνάει άπό διάφορες φάσεις συναισθηματικές. Κάποτε η άθυμία, η στενοχώρια, τά αισθήματα θλίψης κυριαρχούν και τότε πρέπει νά άρχισει η άμυνα του κάθε πιστού για νά μήν όδηγηθεί στην άπόγνωση. Κατά τον Άγιο Ίωάννη τον Χρυσόστομο η άπόγνωση είναι ό πιο έπικίνδυνος έχθρός του ανθρώπου⁶⁹⁴. Η καθοδή-

693. Ά. Μ. Σταυρόπουλου, Συμβουλευτική Ποιμαντική (Διδακτικές Σημειώσεις) Άθήνα 2000, σσ. 190-195.

694. Ό Άγιος Ίωάννης ό Χρυσόστομος γράφει στην Όλυμπιάδα (έπιστολή Γ΄, Ρ.Γ. τ. 52, 550) τό 404: «... μήν παραδίδουσαι εις τό τυρανικό πάθος της ύπερβολικής λύπης». Βλ. Παν. Στάμου (έισαγωγή-άπόδοσις-σχόλια) Γρηγορίου του Θεολόγου και Ίωάννου του Χρυσόστομου, Παραινέσεις προς Όλυμπιάδα, Άθήνα 1997, σ. 27. Παρακάτω στην έπιστολή Ι΄ χαρακτηρίζει την λύπη ως τό χειρότερο βάσανο της ψυχής φοβερότερη και άπό τό θάνατο, δήμιο καθημερινό, ό όποιος όχι μόνο καταστρέφει τό σωμα αλλά τή δύναμη της ψυχής», βλ. ό.π. σσ. 75-99. Πρβλ. Χρυσόστομου έπισκόπου, Demonology in the Orthodox Church: A Psychological Perspective. Στο άρθρο αυτό ό θεοφιλέστατος άναφέρει ότι «...οί πονηρές δυνάμεις (ό Διάβολος) καιροφυλακτεί για νά χτυπήσει και νά έπιφέρει η έάν είναι δυνατόν και την άπόγνωση. Όσο περισσότερο άγωνίζεται για τίς άρετές ό άνθρωπος τόσο περισσότερο τον πολεμάει εκείνος, κάνοντάς τον πολλές φορές νά αντιπαθεί και την ίδια του τή ζωή».

γηση γιά «ζάπινγκ» σ' αὐτές τίς στιγμές μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ σωτήρια. Ἀκόμη καί αὐτοί πού λέγονται πνευματικοί ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν τέτοιες πιεστικές καταστάσεις καί γι' αὐτό ἔχουν καθήκον ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους νά ἀμύνονται. Ἡ ἐμμονή στίς ἀρνητικές σκέψεις εἶναι παθολογική χρειάζονται οἱ ἐναλλαγές ἐκείνες πού θά μᾶς ὀδηγήσουν σέ σωτήρια μονοπάτια ἀναφυχῆς. Χαρακτηριστικά εἶναι τά παρακάτω λόγια τοῦ Γέροντα Πορφυρίου, τά ὁποῖα θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν μιὰ **καθοδήγηση γιά δημιουργική ἀντιμετώπιση τῆς θλίψης καί τοῦ ἄγχους** καί γενικά τῶν διαταραχῶν τῆς διάθεσης καί τῶν ἀγχωδῶν διαταραχῶν. «Γύρισε κουμπί εὐλογημένε! Τί κάθεσαι προσηλωμένος στίς κακές σκέψεις σάν νά μήν ὑπάρχουν καλές; Στίς μαῦρες κι ἄραχνες ν' ἀντιτάσσεις τίς φωτεινές»⁶⁹⁵.

Ὁ Γέροντας Ἰάκωβος, ὅπως καί ὁ Γέροντας Πορφύριος, καθοδηγοῦσε τούς γονεῖς πού ρωτοῦσαν «τί θά κάνουμε γιά τά παιδιά μας ὅταν δέν ἀκοῦνε». Τούς ἔλεγε: «Προσευχή θά κάνετε μέ πίστη, θά τά νουθετήσετε ὅσο μπορεῖτε μέ τήν ἀγάπη, μέ τόν καλό τρόπο. Γιατί, μέ συγχωρεῖτε, μέ τό αὐστηρό δέν πάει»⁶⁹⁶. Ἀκόμη οἱ Γέροντες καθοδηγοῦσαν στό μέτρο ἀκόμα καί σέ ἅγια πράγματα ὅπως εἶναι ἡ ἄσκηση. Σέ κάποιον πού ἔκανε ὑπερβολική ἄσκηση, 3.000 μετάνοιες τό 24ωρο ἔλεγε: «Καλά κάνεις παιδί μου ἀλλά ἀπό τώρα καί ὕστερα νά κάνεις μόνο 100 μετάνοιες, γιατί ἀργότερα θά κουραστεῖς καί δέν θά κάνεις καμία»⁶⁹⁷.

VII) Αὐτοαποκάλυψη: Ἡ σύντομη ἀναφορά τοῦ συμβούλου σέ ἕνα σχετικό μέ τό πρόβλημα τοῦ συμβουλευόμενου βίωμα πού εἶχε, μπορεῖ νά κάνει τόν βοηθούμενο νά νιώσει τό βοηθό του πιό κοντά. Πρέπει νά εἶναι γνήσια καί φυσική ἡ αὐτοαποκάλυψη καί ὄχι προσποιητή. Ἀκόμη νά εἶναι σέ ἐνεστώτα χρόνο ἢ σέ ἀόριστο. Μπορεῖ νά ξεκινάει κάπως ἔτσι: «Αὐτή τή στιγμή αἰσθάνομαι πολύ κοντά σου. Ἡ ἐμπειρία σου μοῦ θυμίζει μιὰ παρόμοια πού εἶχα σέ κάποιες γραπτές ἐξετάσεις...». Καί ἐδῶ ὁμως εἶναι καλύτερα νά καταλήγει ἡ δική μας αὐτοαποκάλυψη μέ ἐρώτηση γιά τή δική του ἀντίδραση πάνω σ' αὐτά πού λέχθηκαν ἀπό μᾶς. «Πλησίασα καθόλου; ἔχεις κάποιο σχόλιο γι' αὐτά πού εἶπα;». Εἰδικότε-

695. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, 2000, σ. 191.

696. Ἡγουμένου Ὁσίου Δαβίδ Γέροντος, 1996, σ. 86 Ἀκόμη Περβλ. καί Κρουσταλάκη Γ., 1997, σσ. 134-135.

697. Ὁ.π. σ. 84.

ρα, ο σύμβουλος ορθόδοξης παιδαγωγικής κατεύθυνσης αρκετές φορές αντί να αυτοαποκαλύπτει τις δικές του πνευματικές εμπειρίες μπορεί να χρησιμοποιεί και παραδείγματα από την Αγία Γραφή, τούς Πατέρες, τά Γεροντικά κ.ά. πνευματικά κείμενα που έχουν αποθησαυρίσει εμπειρίες πολύτιμες αιώνων⁶⁹⁸. Σκοπός βέβαια μιᾶς τέτοιας αποκάλυψης θά είναι να ξεκαθαρίσει ο νέος τό σχέδιο ζωῆς του ἢ ἀκόμη καί ἡ «μετάνοια», ὡς ἀλλαγὴ νοοτροπίας καί στάσης ζωῆς. Ἡ μετάγγιση, μέ ἄλλα λόγια, στοὺς συμβουλευομένους αἵματος καί πνεύματος ἀπὸ τῆ ζωῆ τῶν Ἁγίων μας.

VIII) Λογικές συνέπειες: Δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐνημέρωση τοῦ συμβουλευομένου σχετικά μέ τά πιθανά ἀποτελέσματα κάποιων ἐνεργειῶν ἢ παραλείψεων του. Ἐφόσον ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης εἶναι καί ἡ βοήθεια στή λήψη μιᾶς ἀπόφασης⁶⁹⁹ (ἢ ἀποφάσεων) πρέπει νά ἐνθαρρυνθεῖ ὁ βοηθούμενος νά σκεφτεῖ τόσο τίς θετικές ὅσο καί τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις. Π.χ. «*Ἄν ἐγκαταλείψεις σχολεῖο σου ἀσφαλῶς θά ἔχεις, ὅπως λές, κάποια χρήματα. Ἐχεις ἀναρωτηθεῖ γιά τίς ἐνδεχόμενες ἀρνητικές συνέπειες πού θά εἶχε μιὰ τέτοια ἀπόφασή σου στό μέλλον σου; Θά θελες νά σκεφτοῦμε μαζί καί ὀρισμένα ἄλλα θετικά καί ἀρνητικά ἐνδεχόμενα μιᾶς τέτοιας ἀπόφασής σου;*».

Χρειάζεται μέ τέχνη καί ἐμμεση καθοδήγηση νά ἐκμαιεύσει ὁ σύμβουλος ἀπὸ τόν ἄλλο ὅλες τίς δυνατές ἐναλλακτικές περιπτώσεις καί νά παρέμβει ἐξισορροπητικά ὅταν ὁ συμβουλευόμενος βλέπει εἴτε μόνο τά ἀρνητικά εἴτε τά θετικά. Καλό θά εἶναι στό τέλος νά γίνει μιὰ περίληψη μέ τίς θετικές καί ἀρνητικές συνέπειες κατά τρόπο ὅμως μὴ κριτικό. Τελικά ὁ συμβουλευόμενος μαθητής θά πρέπει νά ἀποφασίσει μόνος του, ἀφοῦ θά σκεφτεῖ φυσικά τί εἶναι ἐκεῖνο πού μετρᾶει περισσότερο γι' αὐτόν σέ μιὰ ἀπόφαση. (Αὐτό μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μέ τήν ἀναζήτηση καί ἀντανάκλαση νοήματος).

Ὁ Γέροντας Παῖσιος ὁ Ἁγιορείτης, ἔμπειρος στό χῶρο τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα, γι' αὐτό καί ἔμπειρος σύμβουλος, ἐφάρμοξε μέ τόν δικό του τρόπο τήν παραπάνω δεξιότητα στό πρόβλημα τῆς ἀντιμετώπισης τῶν παθῶν. Φαίνεται νά υἰοθετοῦσε τή συμβουλευτική ὡς μιὰ ἀγωγή ἐλευθερίας καί ἀγωγή εὐθύνης τοῦ συμβουλευομένου. Ἐχοντας ἀποδεχθεῖ ἕνα

698. Πρβλ. Joseph Allen, *Inner way...* σ. 79.

699. Εὐστ. Δημητρόπουλου, *Συμβουλευτική* 1992 σ. 312. Πρβλ. καί Ἀ. Μ. Σταυροπούλου, 2000 σσ. 157-163 γιά τίς ἀποφάσεις καί τίς δυσκολίες τους.

εἶδος καθοδήγησης «λογικῶν συνεπειῶν» (στό χῶρο τόν πνευματικό) διακήρυσσε μέ παρρησία ὅτι στόν ἄνθρωπο δέν ἰσχύει τό «δέν μπορῶ», ἰσχύει μόνο τό «δέν ἀγαπῶ» καί «δέν θέλω»⁷⁰⁰.

«Ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι πού τυρανιοῦνται ἀπό κάποιο πάθος καί λένε πῶς κάποια δύναμη τούς ἐμποδίζει νά κάνουν τό καλό, πρέπει νά γνωρίζουν ὅτι αὐτή ἡ δύναμη πού τούς ἐμποδίζει εἶναι ἡ ἴδια ἡ δική τους δύναμη, πού ἔχουν γιά νά μποροῦν νά ἀγαποῦν, ἀλλά τήν ὁποία τήν ἔχουν στραμμένη σέ λάθος κατεύθυνση. Καί ἐπειδή ἀγαποῦν αὐτά τά πάθη, δέν μποροῦν φυσικά καί νά τά ἀποβάλουν, γιατί κάτι πού τό ἀγαπᾶς, τό θέλεις καί δέν τό ἀφήνεις γιά νά μήν τό χάσεις. Πρέπει, συνεπῶς, νά μισήσουν αὐτό τό πάθος καί νά βροῦν κάτι καλύτερο, γιά νά στρέψουν τήν ἀγάπη τους καί νά τήν μεταφέρουν ἐκεῖ. Διότι ἄν δέν βροῦν κάτι καλύτερο, δέν μποροῦν νά μεταφέρουν τήν ἀγάπη τους κι ἔτσι ὑποφέρουν»⁷⁰¹.

ΙΧ) Ἑρμηνεία καί ἀναπλαίσωση, διόρθωση λογισμῶν ἢ γνωσιακή ἀναδόμηση: Ἡ ἔρμηνεία μέσω ἐνός καινούριου τρόπου ἐκτίμησης μιᾶς παλιᾶς κατάστασης, προκαλεῖ στή δημιουργική ἐπίλυση τοῦ προβλήματος ἀπό τήν πλευρά τοῦ συμβουλευόμενου. Ἡ παρουσίαση αὐτή τῶν ἐναλλακτικῶν πλαισίων ἀναφορᾶς, μέσα ἀπό τά ὁποῖα θά δεῖ καί θά ἐκτιμήσει τό πρόβλημα ἢ τήν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται, μπορεῖ νά βοηθήσει τόν συμβουλευόμενο στό νά ἀλλάξει τή σκέψη, τό συναίσθημα καί τή συμπεριφορά του. Ἡ δεξιότητα αὐτή εἶναι ἀπό τίς πιά ἀπαιτητικές καί πρέπει νά ἐπιχειρεῖται μόνο ἀπό ἔμπειρους συμβούλους, πού θά ἔχουν ἀκούσει προσεκτικά τόν βοηθούμενο καί θά ἔχουν παρατηρήσει κάποιες συμπεριφορές ἢ πράξεις πού ἐπαναλαμβάνονται. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι κάποιος μαθητής ἀναφέρεται στά προβλήματα πού ἔχει μέ τόν καθηγητή τῶν μαθηματικῶν. Ὁ σύμβουλος μπορεῖ νά ἀπαντήσει κάπως ἔτσι: «Μέχρι τώρα ἔχεις ἀναφέρει 3 συγκρούσεις μέ διαφόρους καθηγητές. Ἀπό τήν ἄλλη ἔχουμε συζητήσει τίς διαφωνίες μέ τόν πατέρα σου. Φαίνεται σάν νά ἐπαναλαμβάνεις τή συμπεριφορά σου πρός τόν πατέρα σου στούς καθηγητές σου. Πῶς ἀντιδρᾶς σ' αὐτό;». Ἡ τελευταία πρόταση δείχνει ὅτι ὁ σύμβουλος ἀφοῦ ἐπισημάνει τό πρότυπο ἢ ὑπόδειγμα ἐπαναλαμβανόμενης συμπεριφορᾶς πού ἀνακαλύπτει, πρέπει νά

700. Χριστοδούλου Ἱερομονάχου Ἁγιορείτου, Ὁ Γέρον Παῖσιος (Ἐξνεπίδης), Ἅγιον Ὅρος 1996, σ. 102.

701. Ὁ.π.

τό θέσει άνοικτά στό βοηθούμενο όσο τό δυνατόν πιά έμμεσα και άνώδυνα σάν μιá σκέψη πού περιμένει τή δική του άποδοχή. Άμέσως μετά στό σημείο αυτό ό σύμβουλος θά ήταν καλό νά χρησιμοποιήσει τή λογοθεραπευτική⁷⁰² δεξιότητα τής **ύποαντανάκλασης ή άναπλαισίωσης**. Στόχος αúτης τής δεξιότητας (πού συνδέεται στενά μέ τήν έρμηνεία) είναι νά εισάγει ένα καινούριο θετικό νόημα σέ άρνητικές καταστάσεις. Άν ό βοηθούμενος αντιδράσει θετικά δηλαδή άναγνωρίσει τό πρόβλημα και τό άναπλαισιώσει, μπορεί μέ τίς καθοδηγήσεις και τίς λογικές συνέπειες και άλλες δεξιότητες νά άλλαχθει ή συγκεκριμένη προβληματική συμπεριφορά του.

Ή **έρμηνεία** γιά έναν πνευματικό σύμβουλο θά σήμαινε τήν άξιολόγηση όλων τών πληροφοριών και τής αντίληψης πού έχει σχηματίσει γιά τό συμβουλευόμενο πρόσωπο μέ βάση τό Εύαγγέλιο και τήν Παράδοσή μας⁷⁰³. Στό σημείο αυτό φαίνεται νά διαφοροποιείται φανερά ή όρθόδοξη χριστιανική συμβουλευτική από τή συμβουλευτική του ψυχολόγου. Ό πνευματικός σύμβουλος καλείται νά βοηθήσει τόν πιστό άνθρωπο νά έρμηνεύσει ό ίδιος από μόνος του τίς έμπειρίες του –και μέ κάποια μικρή βοήθεια αν χρειασθει– και νά φτάσει έτσι νά άποκαλύψει τό θέλημα του Θεού μέσα στή ζωή του.

Ό π. Πορφύριος μέ τό χάρισμα τής διάκρισης, πού είχε, πολλές φορές έπιχειρούσε –εκ του ασφαλούς– κάποιες έρμηνείες (τίς όποιες οι περισσότεροι πνευματικοί σύμβουλοι μέ πολύ φειδώ πρέπει νά έπιχειρούν). Άλλοτε έβρισκε τήν αιτία κάποιας κρίσης στήν νεογνική περίοδο⁷⁰⁴ και άλλοτε στίς σχέσεις τών γονέων⁷⁰⁵ ή σέ κάποια συμπεριφορά πού

702. Ή λογοθεραπεία (Logotherapy) είναι ύπαρξιακή θεραπευτική προσέγγιση πού αναπτύχθηκε από τόν Victor Frankl και πού τονίζει ιδιαίτερα τό νόημα τής ανθρώπινης ύπαρξης καθώς και τήν αναζήτηση αυτού του νοήματος από τόν ίδιο άνθρωπο. Ό ίδιος ό Frankl πού επέζησε από στρατόπεδα συγκέντρωσης στή Γερμανία (1942-45) ανακάλυψε ότι όσοι έπιβίωσαν τών δύσκολων συνθηκών (και ό ίδιος) ήταν γιατί είχαν βρει ένα νόημα ζωής κάποιο λόγο γιά νά ύπάρχουν. Γιά περισσότερα στό Victor Frankl, *Man's search for meaning. An introduction to logotherapy*. Washington Square Press, New York 1969.

703. Πρβλ. F. Joseph Allen, *Inner way...* σ. 108.

704. Γ. Κρουσταλάκη, 1997, σ. 154.

705. Ό.π. σσ. 155-156.

ἐνοχλοῦσε τόν ἄλλο⁷⁰⁶. Θά μπορούσαμε κάπως νά ἀντιστοιχήσουμε τήν ἀπαιτητική αὐτή δεξιότητα στό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς ψυχολογίας μέ τήν ἐξίσου δύσκολη καί χαρισματική «δεξιότητα» τῆς διακρίσεως στήν ὀρθόδοξη πνευματική παράδοση. Ἐφαρμογή τῆς **ἀναπλασίωσης**⁷⁰⁷ ἀλλά καί αὐτοῦ πού κατά τή γνωσιακή συμβουλευτική προσέγγιση ὀνομάζεται **γνωσιακή ἀναδόμηση**⁷⁰⁸ ἢ διόρθωση λογισμῶν, ὅπως λέγεται στήν παράδοσή μας, ἐφάρμοξε ὁ Γέροντας Παῖσιος.

Ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Ὅταν ἓνας ἀδελφός ἔχει χαλασμένο λογισμό πρέπει ἐμεῖς μέ καλοσύνη καί ταπείνωση νά προσπαθοῦμε νά τόν διορθώσουμε»⁷⁰⁹. Μάλιστα δέν διστάζει νά ψέξει τούς κοσμικούς ἐκείνους (ἀκόμη καί πνευματικούς) πού συγκατατίθενται μέ τούς «χαλασμένους λογισμούς» καί δέν ἀναπαύουν πνευματικά (διορθώνοντας λογισμούς) ἀλλά κοσμικά ψευτοαναπαύουν τούς συμβουλευομένους⁷¹⁰. Ἄς παρακολουθήσουμε ὁμως πῶς ὁ ἴδιος ἀντιμετώπισε ἓνα ζευγάρι παντρεμένων πού παραπονιοῦνται ὁ ἓνας γιά τόν ἄλλο:

«Ἐρχεται ἓνας οἰκογενειάρχης καί μέ πιάνει καί μοῦ λέει ὅτι ἡ γυναίκα του εἶναι ἔτσι, τοῦ φέρεται μ' αὐτό τόν τρόπο καί, γενικά, μοῦ λέει ὅλα αὐτά πού τόν ἔκαναν νά χαλάσει ὁ λογισμός του. Τότε ἐγώ βλέπω ὅλα τά ἐλαφρυντικά καί δικαιολογητικά πού ἔχει ἡ γυναίκα καί ἀρχίζω νά τοῦ τή δικαιολογῶ. Στό τέλος τοῦ λέω ὅτι πρέπει νά δοξάζει τό Θεό πού τοῦ ἔχει δώσει τέτοια γυναίκα καί ὅτι αὐτός εἶναι ἡ αἰτία καί ἡ ἀφορμή πού ἔφυγε ἡ μεταξύ τους ἀγάπη. Ἔτσι τόν ἐπαναφέρω στήν ἀγάπη... τόν πείθω νά ἀποβάλλει αὐτούς τούς λογισμούς. Τό ἴδιο κάνω καί μέ τή σύζυγό του ὅταν ἔρχεται. Τή μαλώνω κι αὐτήν κι ἔτσι καί οἱ δύο

706. Σέ κάποιους γονεῖς πού παραπονέθηκαν γιά προβλήματα μέ τόν νεαρό γιό τους εἶχε πει: «Αὐτή τήν περίοδο νά κρύβετε τήν εὐσέβειά σας. Νά μήν τόν προκαλεῖτε. Εἶναι σάν νά εἶσθε ἐσεῖς καλοντυμένοι, σάν νά φοράτε τά καλά σας, ἐνῶ ἐκεῖνος εἶναι λασπωμένος, κουρελιασμένος. Αὐτή ἡ εὐσεβής παρουσία σας τόν ἀποθεῖ καί τόν διεγείρει». Ὁ.π. σ. 134.

707. Γιά τήν ἀναπλασίωση βλ. Ἄν. Καλαντζῆ-Ἀζίζι καί συνεργατῶν, Αὐτογνωσία καί αὐτοδιαχείριση, γνωσιακή συμπεριφοριστική προσέγγιση, Ἐκδ. Ἑλληνικά γράμματα, Ἀθήνα 2002, σ. 178.

708. Γιά τή γνωσιακή ἀναδόμηση βλ. ὁ.π. σσ. 228-240.

709. Χριστοδούλου Ἱερομονάχου Ἁγιορείτου, Ὁ Γέρον Παῖσιος (Ἐξνεπίδης), Ἅγιον Ὅρος 1996, σ. 74.

710. Ὁ.π. σσ. 74-75.

διορθώνουν τόν χαλασμένο λογισμό... και επανέρχονται στην αγάπη. Καταλαβαίνουν μάλιστα και μένα πού τούς μάλωσα γιατί βλέπουν ότι ο σκοπός μου ήταν νά τούς επαναφέρω στην αγάπη»⁷¹¹.

Χ) Σύνθεση δεξιοτήτων: Ἡ πρόταση τῶν 5 βασικῶν σταδίων ἐνός συμβουλευτικοῦ διαλόγου (θεολογικῆς-ποιμαντικῆς κατεύθυνσης). Ἡ διαδικασία μιᾶς καλά ὀργανωμένης συμβουλευτικῆς παρέμβασης-συνέντευξης περνάει ἀπό μιᾶ σειρά 5 φάσεων ἢ σταδίων:

α) **Δημιουργία-οικοδόμηση μιᾶς ἁρμονικῆς σχέσης:** Ὅταν κάποιος ἄτομο ζητάει γιά πρώτη φορά τή βοήθεια συμβούλου –καί κυρίως ὅταν μέ αὐτόν δέν τόν συνδέουν σχέσεις φιλίας ἢ γνωριμίας– θά πρέπει νά προσεχθεῖ ἡ στάση ὑποδοχῆς ιδιαίτερα. Μιά θερμή ἀτμόσφαιρα βοηθάει τή σχέση. Πρέπει νά ἀφιερωθεῖ λίγος χρόνος γιά νά γίνουν οἱ ἀπαραίτητες συστάσεις. Δέ χρειάζεται μιᾶ ἀπότομη εἰσαγωγή στό θέμα. Μιά καλή ἀρχή θά μπορούσε νά εἶναι: «*πῶς νιώθεις πού βρίσκεσαι ἐδῶ; μήπως αἰσθάνεσαι λίγο ἄβολα;*». Σκοπός τοῦ πρώτου αὐτοῦ σταδίου εἶναι ν' ἀναπτυχθεῖ ἡ λειτουργική συμμαχία μέ τόν συμβουλευόμενο καί νά δημιουργηθεῖ τό οἰκεῖο κλίμα γιά τή συνέχεια.

β) **Προσδιορισμός τοῦ προβλήματος καί ἡ ἀνίχνευση τῶν συγκεκριμένων προσόντων τοῦ συμβουλευόμενου:** Στή φάση αὕτη ὁ σύμβουλος (χρησιμοποιώντας κυρίως τίς δεξιότητες προσεκτικῆς ἀκρόασης) θά προσδιορίσει (ἀπό κοινοῦ μέ τόν συμβουλευόμενο) ἀκριβῶς ποιό εἶναι τό πρόβλημα, γιά νά πάρει ἡ συνέντευξη μιᾶ κατεύθυνση. Παράλληλα ὁ συνεντευκτής θά προσπαθήσει νά ἐντοπίσει τίς δυνατότητες, τά θετικά προσόντα τοῦ συμβουλευόμενου. Ἡ ἀναζήτηση αὕτη εἶναι χρήσιμη γιά τή φάση τῆς ἐξεύρεσης λύσης τοῦ προβλήματος. Μιά συμβουλευτική πού βασίζεται σέ θεολογικές ἀρχές καί ἀπευθύνεται σέ ἕνα πρόσωπο πλασμένο «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», πρεσβεύει ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του κρυμμένες τίς ἱκανότητες (σύμφωνα καί μέ τήν παραβολή τῶν ταλάντων Μαθθ. 25, 14-30) νά ἀντιμετωπίσει τά προβλήματά του.

γ) **Καθορισμός ιδανικῶν λύσεων ἢ τῆς ιδανικῆς ἔκβασης:** «*Τί θά ἔλες νά συμβεῖ;*» εἶναι μιᾶ ἐρώτηση πού ἀντιπροσωπεύει αὕτη τή φάση. Ἐδῶ χρειάζεται τέχνη ἀπό τόν σύμβουλο γιά νά φέρει στήν ἐπιφάνεια τόν ιδανικό ἑαυτό καί τόν ιδανικό τρόπο ζωῆς τοῦ συνομιλητῆ του. Θά πρέπει, βέβαια, τό ἐπιδιωκόμενο ιδανικό ἀποτέλεσμα, στήν περίπτωση

711. Ὁ.π. σ. 75.

τοῦ θεολόγου νά εἶναι πρόταση ζωῆς πού προτείνει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική μας Πίστη. Ὁ θεολόγος ἢ ὁ ποιμαντικός σύμβουλος ἀποφεύγοντας τή χειραγώγηση, πού στερεῖ ἀπό τό συμβουλευόμενο τήν ἐλευθερία τῆς ἐπιλογῆς ἀλλά καί τήν εὐθύνη, προτείνει ἕνα ἐναλλακτικό τρόπο ζωῆς, αὐτόν τοῦ φιλοκαλικοῦ ἀνθρώπου.

δ) **Διερεύνηση ἐναλλακτικῶν λύσεων τοῦ προβλήματος:** Τό κεντρικό ἐρώτημα πού ἀπευθύνεται καί πρὸς τίς δύο κατευθύνσεις εἶναι: «*Τί θά κάνουμε γι' αὐτό*». Γίνεται προσπάθεια νά βρεθοῦν καί νά ἐξεταστοῦν ὅλες οἱ ἐναλλακτικές λύσεις γιά νά βοηθήσουν στήν ἐξεύρεση ἑνός δημιουργικοῦ μοντέλου ἐπίλυσης τοῦ προβλήματος. Ἄν κάποιες λύσεις δέν ἔχουν προταθεῖ ἀπό τόν βοηθούμενο μαθητή προτείνονται ἀπό τόν θεολόγο σύμβουλο. Ἡ διαφορὰ μέ ἄλλες συμβουλευτικές προσεγγίσεις εἶναι ὅτι ἀπό τό θεολόγο ὅλες οἱ ἐναλλακτικές λύσεις ἀξιολογοῦνται μέ κριτήριο τό σχέδιο ζωῆς τῆς πίστεώς μας. Κάποιοι ἔμπειροι σύμβουλοι ξεκινοῦν αὐτή τή φάση μέ μιὰ περίληψη τῶν κυριότερων ἀντιφάσεων.

ε) **Ἡ βιοκαλική μεταμόρφωση τοῦ συμβουλευομένου:** Ἦδη ἀπό τήν προηγούμενη φάση καί μέσα ἀπό πολύ μεγάλη ἐξερεύνηση ἔχει ἀπό μόνος του ὀδηγηθεῖ ὁ συμβουλευόμενος στό ὅτι πρέπει νά ἀλλάξει κάποιες σκέψεις, συναισθήματα ἢ ἐνέργειες (διόρθωση λογισμῶν). Ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ἔχει σκοπό νά ἀναστηλώσει τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μέσα στόν καθένα, ὥστε μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ νά ὀδηγηθεῖ στό φιλοκαλικό ἄνθρωπο, τό «κατ' εἰκόνα» πού εἶναι ὁ στόχος. Στή φάση αὐτή καλό θά ἦταν ὁ συμβουλευόμενος νά δεσμευθεῖ ἠθικά. Δηλαδή νά ἀποσπᾶσει ὁ καθηγητής σύμβουλος τήν ὑπόσχεση ἀπό τόν μαθητή ὅτι θά ὑλοποιήσει τίς ἀποφάσεις πού ἔλαβε ὁ ἴδιος στό ἄμεσο χρονικό διάστημα.

Ὁ Γέροντας Πορφύριος ἐφάρμοζε μέ τό δικό του τρόπο τή θεωρία αὐτή τῶν 5 βασικῶν σταδίων. Ἡ τακτική του αὐτή δίνει ἀρκετές ιδέες γιά τήν ἀξιοποίηση τῆς συμβουλευτικῆς αὐτῆς πρότασης σέ μιὰ συμβουλευτική παιδαγωγικῆς θεολογικῆς κατεύθυνσης. Συγκεκριμένα ὁ Γέροντας ξεκινοῦσε συνήθως ἀπό τό συγκεκριμένο πρόβλημα, πού ἀπασχολοῦσε τό συνομιλητή του, πού θά μποροῦσε νά χαρακτηριθεῖ ὡς ἡ φαινομενική ἀφετηρία τοῦ θέματος. Προχωροῦσε ὁμως καί ἔψαχνε τά πραγματικά αἴτια τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ συμβουλευομένου. Ἐπιχειροῦσε νά φωτίσει τό ὑπόστρωμα κάποιας ιδιόμορφης συμπεριφορᾶς ἢ ἀστοχίας του. Μετά τήν πρώτη προσέγγιση τοῦ προβλήματος διερευνοῦσε ὅλο τό πεδίο τῆς ζωῆς τοῦ συνομιλητῆ του. Κατόπιν περιέμενε τό ἄνοιγμα τῆς ψυχῆς τοῦ

συνομιλητή του και όταν γινόταν αυτό επέλεγε σύμφωνα και με την αρχή της έξατομίκευσης τη σωστή μέθοδο συμβουλής και καθοδήγησης που είχε ανάγκη ο συγκεκριμένος κάθε φορά συμβουλευόμενος⁷¹².

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Γιά να ανταποκριθεί ο θεολόγος σύμβουλος στις απαιτήσεις της συμβουλευτικής διάστασης του έργου του χρειάζονται αυξημένα προσόντα. Μεταξύ αυτών των προσόντων πρώτο έρχεται η ολοκληρωμένη επιστημονική κατάρτιση. Χρειάζεται, αρχικά, σφαιρική θεολογική κατάρτιση. Δεν υπάρχει τομέας και ειδίκευση θεολογική, που να είναι περιττή στο «χώρο» μιάς συμβουλευτικής που ασκείται από τό θεολόγο. Ακόμη γνώσεις παιδαγωγικής, ψυχολογίας και φυσικά θεωρητική και πρακτική κατάρτιση στη συμβουλευτική. Άκρως απαραίτητη για τη συμβουλευτική «διακονία» του θεολόγου στο Σχολείο κρίνεται η συνεχής επιμόρφωση και η επανακατάρτισή του σε όλα τα παραπάνω.

Έφρόσον ο σταθερός άξονας που κατευθύνει τη συμβουλευτική του είναι η ορθόδοξη πνευματική ζωή, που βιώθηκε και βιώνεται μέσα στην Έκκλησία, ευχής έργο θά ήταν να αγωνίζεται τόν πνευματικό άγώνα, ώστε να συμβουλεύει «εκ πείρας» και όχι μόνο θεωρητικά. Μέ τόν τρόπο αυτό θά «καθοδηγεί» ο ίδιος μέ τη ζωή του. Έπιπλέον η πίστη στην αποστολή του ως θεολόγου, όπως και η αποδοχή του συμβουλευτικού του ρόλου μέσα στο Σχολείο, είναι σημαντικοί σύμμαχοί του σε κάθε απόπειρα πνευματικής καθοδήγησης.

Ό θεολόγος θά πρέπει να ενημερώνεται διαρκώς για τά τεκταινόμενα και να προβληματίζεται σοβαρά γύρω από τά φλέγοντα ζητήματα του καιρού μας. Ός σύμβουλος καθηγητής που λειτουργεί μέσα σε μιά ομάδα, τή σχολική τάξη, είναι βασικό προσόν του θεολόγου-συμβούλου να γνωρίζει τή δυναμική της ομάδας αυτής και ανάλογα να ενεργεί για να επιδρά άποτελεσματικά. Η διάκριση, προσόν και άρετή κατά τούς Πατέρες της Έκκλησίας μας, μπορεί να βοηθήσει τό σύμβουλο να άποφεύγει τίς άκρότητες, να κατανοεί πότε, πώς, μέ ποιό τρόπο και για ποιό λόγο πρέπει να μιλάει ή να σπαιίνει, να άκούει ή να ενεργεί. Είναι σημαντικό επίσης για τό σύμβουλο να άσκηθει στο να άκούει μέ τά αυτιά των

712. Βλ. Γ. Κρουσταλάκη, 1997, σσ. 129-131.

μαθητῶν του. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του ὅτι μποροῦν τά λεγόμενά του εἶτε νά παραποιηθοῦν εἶτε νά βιωθοῦν μέ πολύ μεγάλη ἔνταση, μέ ἀποτέλεσμα νά προκαλέσουν ψυχικά τραύματα στούς μαθητές τους.

Πολύ χρήσιμο γιά τό ἔργο αὐτό εἶναι ἡ ἀνάπτυξη ἱκανοτήτων αὐτοελέγχου, πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν ἐργασία τοῦ συμβούλου μέ τούς μαθητές τόσο στό ἀτομικό ὅσο καί στό ὁμαδικό ἐπίπεδο. Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὡς ἄνθρωπος πρέπει νά βρίσκεται σέ συνειδητή πορεία βαθύτερης γνώσης καί ἀνάπτυξης τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς προσώπου, ὡς θεολόγου καί ὡς ψυχοπαιδαγωγοῦ, γιά νά μπορεῖ νά συμβάλλει ἀποτελεσματικά στό ἐγχείρημα αὐτό. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐποπτείας σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι πασιφανής, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ πνευματικός σύμβουλος χωρίς μιά καθοδήγηση ἐπιστημονική ἀλλά καί πνευματική ταυτόχρονα.

Ἀπαραίτητη ἐπιπλέον ὀφείλει νά θεωρεῖται ἡ αὐτογνωσία τοῦ θεολόγου γιά τή σωστή ἐκτέλεση τῶν συμβουλευτικῶν του καθηκόντων. Χρειαζεται μιά σύνθεση καί διακριτική πρόσληψη τόσο τῆς Παράδοσής μας ὅσο καί τῶν μορφῶν αὐτογνωσίας ἀπό τίς ἐπιστῆμες τῆς Ἀγωγῆς. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν πάρα πολλές δυσκολίες σ' ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα, ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Θεολόγος εἶναι ὅ,τι πῶ σημαντικό τόσο γιά τήν ἐπιτυχία του ὡς δασκάλου τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ὅσο, καί κυρίως, γιά τήν ἐπιτυχία τῆς συμβουλευτικῆς του ἀποστολῆς.

Ἐξαιρετικά σημαντική προϋπόθεση τοῦ θεολόγου συμβούλου εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καί ἡ ἀξιοπιστία πού πρέπει νά ἀναπτύξει ἀπέναντι στούς μαθητές του. Ἡ τήρηση τοῦ ἀπορρήτου, τῆς ἐχεμύθειας τῆς συμβουλευτικῆς συνάντησης μέ τό μαθητή εἶναι δεσμευτική γιά τό σύμβουλο ἀκόμη καί ἀπέναντι στό διευθυντή τοῦ Σχολείου ἢ τούς γονεῖς τοῦ μαθητῆ. Μιά σημαντική ἱκανότητα τοῦ συμβούλου εἶναι νά δημιουργεῖ συναισθηματική ἐπαφή μέ τούς ἄλλους. Ἡ ἀληθινή κοινωνικότητα, τό νά μπορεῖ νά κινεῖται ἄνετα στίς διαπροσωπικές σχέσεις, δείχνοντας γνήσιο ἐνδιαφέρον γιά τόν κάθε μαθητή δέν εἶναι μόνο θέμα προσωπικοῦ χαρίσματος ἢ ταλέντου. Μπορεῖ νά πεί κανεῖς ὅτι εἶναι μιά στάση ζωῆς, τό νά εἶναι κανεῖς ζεστός, ἀνθρώπινος, ἀνοικτός πρός ὄλους, μιά τέχνη ἐπικοινωνίας στήν ὁποία ἐφόρου ζωῆς πρέπει νά μαθητεύει ὁ σύμβουλος. Πρότυπα μᾶς γνήσιας κοινωνικότητας οἱ Πατέρες, οἱ Ἅγιοι καί οἱ Γέροντες. Ἡ ζωή τους παρόλο πού ἦταν γνήσια κοινωνική, καθότι ἅγια, δέν ἦταν ἕνα ρεπερτόριο δεξιότητων ἐπικοινωνίας. Ἦταν στάση ζωῆς καί στάση ἀνθρωπιᾶς, πού αὐθόρμητα ἔβγαινε μέσα ἀπό τήν βίωση τῆς ὀρθόδοξης

πνευματικής ζωής.

Ἡ στάση φιλοξενίας τῶν ἀσκητῶν πατέρων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχει συσχετισθεῖ ἅμεσα μέ τίς 4 στάσεις ὑποδοχῆς καί ἀγάπης τοῦ Carl Rogers, οἱ ὁποῖες εἶναι βασικές προϋποθέσεις καί πρέπει νά προηγουῖνται ὁποιασδήποτε δεξιότητος. Αὐτές εἶναι: ἡ ἐνσυναίσθητη κατανόηση, ἡ στάση ἀνεκτικότητας ἄνευ ὄρων, ἡ στάση σεβασμοῦ καί ἡ στάση παραδοχῆς. Οἱ Ἅγιοι καί χαριτωμένοι σύγχρονοι Γέροντες μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ καί μετά ἀπό προσωπικό πνευματικό ἀγῶνα εἶχαν ἀσκηθεῖ νά ἀκοῦν προσεκτικά τόν ἄλλο νά τούς ἐκθέτει τίς ἀνάγκες καί τά προβλήματα του χωρίς νά τόν διακόπτουν. Νά ἀποκαλοῦν τόν ἄλλο μέ τό μικρό του ὄνομα καί νά ἔχουν βλεμματική ἐπαφή μέ τόν συνομιλητή τους. Ἐμπλεοὶ τῆς θείας ἀγάπης κατόρθωναν νά μεταδίδουν τήν ἄνευ ὄρων ἀγάπη στούς συμβουλευομένους τους προκαλώντας τήν καλή ἀλλοίωσή τους.

Ἡ διάθεση συμβουλευτικῆς καί καθοδήγησης τῶν νέων, ἐκ μέρους τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στό σχολεῖο, δέν εἶναι ἀρκετή χωρίς τήν ἀνάπτυξη καί τή βελτίωση κάποιων δεξιοτήτων. Αὐτές εἶναι οἱ λεγόμενες δεξιότητες προσεκτικῆς παρακολούθησης καί οἱ δεξιότητες ἐπιρροῆς. Εἰδικά ἐκπαιδευτικά προγράμματα μποροῦν νά ἀσκήσουν θεωρητικά καί πρακτικά τούς θεολόγους συμβούλους σ' αὐτές. Οἱ δεξιότητες αὐτές, ὅπως διαπιστώσαμε, δέν ἐφαρμόζονται μόνο σήμερα ἀπό τούς ψυχολόγους καί εἰδικευμένους συμβούλους ἀλλά πολλές ἀπό αὐτές ἐφαρμόστηκαν καί ἀπό τούς Ὁρθοδόξους Πατέρες καί Γέροντες στό παρελθόν.

Μέ τή συμπεριφορὰ ἐνσυναίσθητης παρακολούθησης ὁ σύμβουλος δείχνει ἐμφανέστατα στό συμβουλευόμενο μαθητή ὅτι βρίσκεται οὐσιαστικά μαζί του καί ὅτι τόν παρακολουθεῖ πάρα πολύ προσεκτικά. Ὅλες του οἱ αἰσθήσεις καί κυρίως τό βλέμμα του εἶναι στραμμένα στό συμβουλευόμενο. Ἡ «ἐνεργητική ἀκρόαση», ὅπως συνήθως ὀνομάζεται, ἀποτελεῖ τό πῶς σημαντικό κομμάτι τῆς λεγόμενης μή λεκτικῆς ἐπικοινωνίας στή συμβουλευτική σχέση.

Ὁ θεολόγος καθηγητής μπορεῖ καί μέ τή λεκτική ἐπικοινωνία (τίς στοιχειώδεις ἐνθαρρύνσεις) κυρίως ὁμως μέ τή βλεμματική ἐπαφή (τήν οἰκειότητα, τό χαμόγελο, τή συγκατάβαση, τή σιωπή κ.ἄ.) νά ἐνθαρρύνει κάποιο μαθητή πού θά ἐπιθυμοῦσε νά τοῦ ἀναπτύξει τό πρόβλημά του. Παράδειγμα ἐφαρμογῆς ἐνσυναίσθητης παρακολούθησης ἀποτελοῦσε ὁ Γέροντας Παῖσιος. Οἱ ἐπισκέπτες του αὐθόρμητα ἀνοίγονταν προστά

του, γιατί ἔσκυβε κυριολεκτικά καί μεταφορικά πάνω ἀπό τό πρόβλημα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ἐνθαρρύνοντας τους μέ τή σιωπή καί γεμάτο οἰκειότητα στάση του νά ξετυλίξουν μπροστά του ἀκόμη καί ὅλη τους τή ζωή.

Παράφραση χρησιμοποιεῖ ὁ σύμβουλος ὅταν προσπαθεῖ νά ἀποδώσει πιστά τό νόημα αὐτοῦ πού ἔχει πεῖ ὁ συμβουλευόμενος. Ἡ παράφραση παρέχει ἕναν τρόπο νά ἐλέγξει ὁ σύμβουλος τήν ἀκρίβεια τῆς ἀντίληψης πού ἔχει σχηματίσει ἀπό τήν προσεκτική παρακολούθηση τῆς συμβουλευτικῆς συνέντευξης.

Ἡ ἀνίχνευση καί ἡ ἀντανάκλαση συναισθήματος στηρίζεται στήν ἰκανότητα τῆς ἐνσυναίσθησης πού ἔχει ἀναπτύξει ὁ σύμβουλος. Εἶναι τό νά ἀντιλαμβάνεται μέ ἀκρίβεια τό συναισθηματικό κόσμο τοῦ βοηθούμενου. Ὁ θεολόγος, ὅπως καί κάθε ἐκπαιδευτικός πού θέλει νά βρεθεῖ στή θέση τοῦ συμβούλου θά πρέπει νά ἐλέγξει τήν συναισθηματική του ἀλληλεπίδραση μέ τόν μαθητή. Ἡ διαπροσωπική του σχέση μέ τόν μαθητή πρέπει νά προφυλαχθεῖ τόσο ἀπό τήν μεταβίβαση αἰσθημάτων τοῦ μαθητή πρὸς τόν καθηγητή ὅσο καί ἀπό τό ἀντίθετο, δηλαδή τήν ἀντιμεταβίβαση.

Μέ τήν περίληψη ὁ σύμβουλος προσπαθεῖ νά ἀνακεφαλαιώσῃ, νά συμπύξῃ, καί νά ἀποκρυσταλλώσῃ τήν οὐσία ὧσων λέχθησαν. Εἶναι ἡ ἀνατροφοδότηση τοῦ συμβουλευόμενου μέ μεγαλύτερα τμήματα αὐτῶν πού ἔχουν ἤδη λεχθεῖ. Κύριος σκοπός τῆς δεξιότητος αὐτῆς εἶναι νά βοηθήσῃ τό ἄτομο νά ἐνώσῃ ὅλες τίς σκέψεις του. Χρησιμοποιώντας τίς περιλήψεις κατὰ διαστήματα ὁ σύμβουλος ἐλέγχει καί διασταυρώνει τίς ἀντιλήψεις του γιά νά διαπιστώσῃ πόσο ἀκριβῆς ὑπῆρξε ἡ ἀκρόαση τῶν λεγομένων. Ἀκόμη δείχνει στόν συνομιλητή του μαθητή ὅτι τόν πρόσεχε ὅση ὥρα μιλοῦσε.

Ὑπάρχουν ὅμως καί οἱ λεγόμενες δεξιότητες ἐπιρροῆς ἢ συμβουλευτικές δεξιότητες. Ἀνάμεσά τους ἡ ἀνίχνευση καί ἀντανάκλαση νοήματος, πού προσπαθεῖ νά διεισδύσῃ στόν κόσμο τῶν ἀξιῶν καί τῶν ἰδανικῶν ζωῆς τοῦ συμβουλευόμενου. Εἰδικότερα γιά τό θεολόγο καθηγητή πού συνειδητά ἐκπροσωπεῖ ἕνα σχέδιο ζωῆς, ἡ συζήτηση γιά τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς ἀποκτᾷ οὐσιαστικό παιδαγωγικό καί καθοδηγητικό περιεχόμενο.

Ἡ θετική ἀναζήτηση προσόντων εἶναι μᾶλλον εὐκόλη δεξιότητα, γιατί ἕνας σύμβουλος πού ἔχει προσεκτικά παρακολουθήσῃ κάποιον ἔχει ἐντοπίσει κάποια θετικά εἴτε στόν ἴδιο εἴτε στό πρόβλημά του. Ἡ συνέ-

ντευξη δέν πρέπει νά επικεντρώνεται μόνο στά άρνητικά βιώματα καί τά προβλήματα. Πρέπει παράλληλα μέ τήν άναζήτηση τών προβλημάτων νά δίνεται μιά συνεχής έμφαση στην άναζήτηση τών θετικών προσόντων του συμβουλευόμενου, ώστε νά μπορέσει ό ίδιος νά κάνει κάτι γιά τήν κατάστασή του. Ό πνευματικός σύμβουλος, όπως είναι ό θεολόγος, προσπαθει έπιπλέον νά άκούσει καί νά έπιβεβαιώσει οτιδήποτε έκπροσωπει τήν ύγιή πίστη, πού μπορεί νά οδηγήσει τό μαθητή στην πνευματική ολοκλήρωση του καί στή διέξοδο από τά προβλήματά του.

Ό θεολόγος - σύμβουλος πρέπει πρώτιστα νά είναι έστιασμένος στό συμβουλευόμενο πρόσωπο καί στό πρόβλημά του χωρίς νά άγνοεί καί τίς άλλες έπιρροές. Κυρίως όμως πρέπει νά επικεντρώνεται στόν συμβουλευόμενο κι έτσι κάθε θέμα πού θίγεται νά θεωρεΐται μιά δίοδος προς τό σύνολο τής ζωής του άτόμου.

Ό αντιμετώπιση κατά πρόσωπο θά μποροΐσε νά όρισθει ως ή έπισημανση άσυμφωνιών μεταξύ στάσεων, σκέψεων ή συμπεριφορών του συμβουλευόμενου. Σύμφωνα μέ αυτή τή δεξιότητα ό σύμβουλος έπισημαίνει τίς άντιφάσεις πού ύπάρχουν είτε στόν συμβουλευόμενο είτε στό πρόβλημά του καί του τίς άνακοινώνει. Σύγχρονος Γέροντας έφάρμοσε μέ παιδαγωγικό τάκτ, ψυχραιμία, φαντασία καί τήν αντιμετώπιση κατά πρόσωπο σέ μιά «συμβουλευτική» συνάντηση μέ νέους.

Στό παραπάνω περιστατικό έντοπίζουμε τόν τρόπο προσλήψεως καί μεταστοιχείωσης άρχων καί στάσεων από τήν όρθόδοξη συμβουλευτική. Ό αντιμετώπιση κατά πρόσωπο καί ή άνατροφοδότηση (feedback) του συμβούλου μεταφέρονται ως άποκάλυψη στόν συμβουλευόμενο λανθασμένων αντιλήψεων, νοοτροπίας, σχεδίου ζωής. Σέ μιά συμβουλευτική σχέση πνευματικής-παιδαγωγικής κατεύθυνσης πρέπει οί λανθασμένες στάσεις ζωής νά ξεκαθαρίζονται από τήν άρχή.

Ό άνατροφοδότηση διευκολύνει τήν αυτοανίχνευση καί αυτοεξέταση του μαθητή. Χρειάζεται όμως, ό θεολόγος σύμβουλος, νά έπιστρατεύσει πολύ τάκτ στόν τρόπο άνακοίνωσης τής πληροφόρησης αυτής. Έπίσης πρέπει νά γίνεται μετρημένη χρήση αυτής τής δεξιότητας, γιατί μπορεί νά οδηγήσει στά άκριβώς αντίθετα άποτελέσματα. Μιά άρνητική άνατροφοδότηση μπορεί νά οδηγήσει σέ καταστροφή τής αυτοαντίληψης καί τών αισθημάτων αυτοαξίας του συμβουλευόμενου μαθητή. Ό άνατροφοδότηση πρέπει νά είναι συγκεκριμένη, άκριβής καί μή κριτική.

Ἀρκετές φορές ὁ σύμβουλος χρειάζεται νά δώσει εἴτε κάποιες ὁδηγίες στόν συμβουλευόμενο εἴτε κάποιες παρωθήσεις. Νά ἐφαρμόσει στήν πράξη τή δεξιότητα τῆς καθοδήγησης. Γιά τό θεολόγο καθηγητή, ὅσον ἀφορᾷ στίς καθοδηγήσεις, θά ἦταν προτιμότερη ἢ μετρημένη καί ἐξαιρετικά προσεκτική χρησιμοποίησή τους. Οὔτε πατερναλιστικός οὔτε ὁμως καί οὐδέτερος καί ἀμέτοχος ἀπέναντι στά προβλήματα τῶν μαθητῶν του μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ. Τό μεταβατικό στάδιο ἄλλωστε τῆς ἡλικίας κυρίως ὁμως τό σχέδιο ζωῆς πού ἐκπροσωπεῖ, τόν καθιστοῦν ὑπεύθυνο στήν ἀνάγκη καθοδήγησης τῶν νέων.

Ὁ Γέροντας Πορφύριος ἀσκοῦσε τή συγκεκριμένη δεξιότητα τῆς καθοδήγησης. Σέ δύσκολες καταστάσεις καί ἀδιέξοδα συνιστοῦσε στά πνευματικά του παιδιά «νά γυρίζουν τό κουμπί» κάνοντας ζάπινγκ στήν ὀθόνη τῆς ψυχῆς τους. Θεωροῦσε τήν ἐμμονή στίς ἀρνητικές σκέψεις ὡς παθολογική καί πρότεινε τίς ἐναλλαγές ἐκεῖνες στή σκέψη, πού θά μπορούσαν νά ὀδηγήσουν τούς συμβουλευομένους σέ σωτήρια μονοπάτια ἀναψυχῆς.

Ὁ σύμβουλος ὀρθόδοξης παιδαγωγικῆς κατεύθυνσης ἀρκετές φορές ἀντί νά αὐτοαποκαλύπτει τίς δικές του πνευματικές ἐμπειρίες μπορεῖ νά χρησιμοποιεῖ καί παραδείγματα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, τούς Πατέρες, τά Γεροντικά κ.ἄ. πνευματικά κείμενα πού ἔχουν ἀποθησαυρίσει πολύτιμες ἐμπειρίες αἰώνων. Σκοπός βέβαια μιᾶς τέτοιας ἀποκάλυψης θά εἶναι νά ξεκαθαρίσει ὁ νέος τό δικό του σχέδιο ζωῆς ἢ ἀκόμη καί ἀλλαγὴ νοοτροπίας καί στάσης ζωῆς (γνωσιακή ἀναδόμηση).

Μερικές φορές θά χρειασθεῖ ὁ θεολόγος νά ἐνημερώσει τό συμβουλευόμενο σχετικά μέ τά πιθανά ἀποτελέσματα κάποιων ἐνεργειῶν ἢ παραλείψεων του. Ἡ δεξιότητα αὐτή εἶναι γνωστή ὡς λογικές συνέπειες. Ἐφόσον ἓνας ἀπό τούς σκοπούς τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης εἶναι καί ἡ βοήθεια στή λήψη μιᾶς ἀπόφασης (ἢ ἀποφάσεων) πρέπει νά ἐνθαρρυνθεῖ ὁ βοηθούμενος νά σκεφτεῖ τόσο τίς θετικές ὅσο καί τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τῆς. Ὁ Γέροντας Παῖσιος ὁ Ἁγιορείτης, ἔμπειρος στό χῶρο τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα, γι' αὐτό καί ἔμπειρος σύμβουλος, ἐφάρμοζε μέ τό δικό του τρόπο τήν παραπάνω δεξιότητα στό πρόβλημα τῆς ἀντιμετώπισης τῶν παθῶν. Φαίνεται νά υἱοθετοῦσε τή συμβουλευτική ὡς μιά ἀγωγή ἐλευθερίας καί ἀγωγή εὐθύνης τοῦ συμβουλευομένου.

Ἡ ἐριμνησία, μέσω ἑνός καινούριου τρόπου ἐκτίμησης μιᾶς παλιᾶς κατάστασης, προκαλεῖ στή δημιουργική ἐπίλυση ἑνός προβλήματος ἀπό

τήν πλευρά τοῦ συμβουλευόμενου. Ἡ παρουσίαση αὐτῆ τῶν ἐναλλακτικῶν πλαισίων ἀναφορᾶς, μέσα ἀπό τὰ ὁποῖα θά δεῖ καί θά ἐκτιμήσει τό πρόβλημα, μπορεῖ νά βοηθήσει τόν συμβουλευόμενο στό νά ἀλλάξει τή σκέψη, τό συναίσθημα καί τή συμπεριφορά του. Ἡ δεξιότητα τῆς ἀναπλαισίωσης ἔχει στόχο νά εἰσάγει ἕνα καινούριο θετικό νόημα σέ ἀρνητικές καταστάσεις. Ὁ πνευματικός σύμβουλος καλεῖται νά βοηθήσει τόν πιστό ἄνθρωπο νά ἐρμηνεύσει ὁ ἴδιος ἀπό μόνος του τίς ἐμπειρίες του –καί μέ κάποια μικρῆ βοήθεια ἂν χρειασθεῖ– καί νά φτάσει ἔτσι νά ἀποκαλύψει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ μέσα στή ζωή του. Ἐφαρμογή τῆς ἀναπλαισίωσης στό χῶρο τῆς διόρθωσης τῶν ἐσφαλμένων λογισμῶν ἐφάρμοξε ὁ Γέροντας Παῖσιος συνεχίζοντας μιά μεγάλη παράδοση συμβουλευτικῆς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Τέλος ὁ θεολόγος σύμβουλος –συνθέτοντας ὅλα τὰ παραπάνω σέ μιά ἐνότητα– μπορεῖ νά συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ διαδικασία μιᾶς καλά ὀργανωμένης συμβουλευτικῆς παρέμβασης μέ ἕνα μαθητή περνάει ἀπό μιά σειρά πέντε φάσεων ἢ σταδίων:

- α) Τήν οἰκοδόμησι μιᾶς ἁρμονικῆς σχέσης.
- β) Τόν προσδιορισμό τοῦ προβλήματος καί τήν ἀνίχνευση τῶν συγκεκριμένων προσόντων τοῦ συμβουλευόμενου.
- γ) Τόν καθορισμό τῶν ἰδανικῶν λύσεων ἢ τῆς ἰδανικῆς ἐκβάσης.
- δ) Τή διερεύνηση τῶν ἐναλλακτικῶν λύσεων τοῦ προβλήματος.
- ε) Τή βιοκαλική μεταμόρφωση τοῦ μαθητῆ-συμβουλευόμενου.

Ὁ Γέροντας Πορφύριος ἐφάρμοξε μέ τό δικό του τρόπο τή θεωρία αὐτῆ τῶν 5 βασικῶν σταδίων. Ἡ καθοδήγησή του αὐτῆ δίνει ἀρκετές ιδέες γιά τήν ἀξιοποίηση τῆς συμβουλευτικῆς αὐτῆς τακτικῆς σέ μιά συμβουλευτική παιδαγωγικῆς θεολογικῆς κατεύθυνσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

1. Ἡ μελέτη αὐτή ἐπιχειρεῖ νά ἐρευνήσῃ διεξοδικά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ καί τίς ἐπιμέρους πτυχές τοῦ θέματος. Ἀρχικά δόθηκε ἕνας ὀρισμός ἐργασίας καί σέ ἄδρες γραμμές ἢ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ διεπιστημονικοῦ κλάδου, τῆς συμβουλευτικῆς, μέ ἔμφαση στήν παιδαγωγική –ἢ ἐκπαιδευτική– συμβουλευτική, ὅπως ἐμφανίζεται τά τελευταῖα χρόνια στή χώρα μας. Ἀμέσως μετά διαπιστώθηκε ὅτι ἡ Συμβουλευτική καί ἡ Ἐκπαίδευση ἀποτελοῦν τίς δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος, ἀφοῦ συμπληρώνουν ἢ μία τήν ἄλλη καί οἱ δύο μαζί ἀποβλέπουν στήν ὀλοκλήρωση τοῦ παιδιοῦ καί τοῦ ἐφήβου. Οἱ μαθητές, ὅπως προκύπτει ἀπό ἔρευνες, φαίνεται νά θέλουν τούς ἐκπαιδευτικούς ὄχι μόνο ὡς φορεῖς μετάδοσης ἐξειδικευμένων γνώσεων. Τά προβλήματα τῆς ἐφηβείας καί τά ἀδιέξοδα τοῦ σύγχρονου κόσμου τούς κάνουν νά ἐπιζητοῦν καθηγητές συμπαρασάτες καί συνομιλητές, πνευματικούς ὀδηγούς καί συμβούλους. Καί οἱ ἴδιοι ὅμως οἱ θεολόγοι, ὅπως καταγράφεται σέ πρόσφατη ἔρευνα, θεωροῦν ὡς πρόωτιστο ἔργο τους τή συμβουλευτική συμπαράσταση στους μαθητές.

Ἡ μελέτη τῶν γενικῶν σκοπῶν τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, φαίνεται νά ἀναδεικνύει τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ μαθήματος. Ὡς ἐκ τούτου σημαντικός ἀναδεικνύεται ὁ ρόλος τοῦ θεολόγου καί ὡς συμβούλου μέσα στό Σχολεῖο, ἐπομένως καί ἡ ἀνάλογη προσφορά του στους μαθητές. Ἡ συμβουλευτική αὐτή παρέμβαση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση δέν μπορεῖ νά στηρίζεται μόνο στή διάθεση προσφορᾶς καί στήν προσωπική ἐμπειρία του οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐκαιριακή. Χρειάζεται νά μελετηθεῖ ἐπαρκῶς καί νά διατυπωθοῦν ἀρχές καί προϋποθέσεις γιά τήν ἄσκησή της σά πλαίσια τοῦ Σχολείου. Σέ καμία περίπτωση, πάντως, ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση ἢ δέν ἀντικαθιστᾶ τό διδακτικό του ἔργο. Ἀντίθετα ἡ συμβουλευτική διάσταση δίνει βιωματική ἔμφαση στό διδακτικό περιεχόμενο τοῦ μαθήματος καί ἀναδεικνύει τίς γνώσεις τῶν Θρησκευτικῶν σέ ὀδοδείκτες ζωῆς. Ἡ καθοδήγηση εἶναι μιά διαδικασία παράλληλη καί συμπληρωματική τοῦ παιδαγωγικοῦ ρόλου τοῦ σύγχρονου θεολόγου.

2. Τό ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς φαίνεται νά ἀσκεῖται σήμερα εὐκαιριακά ἀπό τούς θεολόγους. Ἡ ἔμφαση πού δίνεται στό γνωστικό στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας, ἢ πλημμελής κατάρτιση τῶν θεολόγων σέ θέματα

συμβουλευτικής, καθώς και οί συνθήκες λειτουργίας τοῦ Σχολείου φαίνεται νά εἶναι οἱ πῖο συνηθισμένοι λόγοι. Ἄν καί οἱ μαθητές ἀπευθύνονται σχετικά σπάνια γιά συμβουλευτική στήριξη στούς ἐκπαιδευτικούς τόσο οἱ ἔλληνες θεολόγοι ὅσο καί οἱ ξένοι διαπιστώνουν ὅτι οἱ «συνήθεις σύμβουλοι», μεταξύ τῶν καθηγητῶν, εἶναι οἱ εὐαισθητοποιημένοι θεολόγοι, ἀφοῦ σ' αὐτούς καταφεύγουν πῖο συχνά ἀπό ὅ,τι στούς καθηγητές ἄλλων εἰδικότητων.

3. Οἱ ἔφηβοι ἔχουν ἀνάγκη ἀπό τή συμβουλευτική στήριξη τῶν καθηγητῶν τους καί εἰδικότερα τῶν θεολόγων. Αὐτό ἀναδεικνύεται τόσο ἀπό παιδαγωγικές καί ψυχολογικές μελέτες ὅσο καί ἀπό τή μελέτη τῆς Παράδοσής μας. Ἐπιπρόσθετα, σήμερα ἔχουν διατυπωθεῖ προτάσεις γιά τήν ἔμμεση ψυχολογική παρέμβαση τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Σ' αὐτές τίς συμβουλευτικές παρεμβάσεις μπορεῖ νά προσφέρουν πολλά καί οἱ θεολόγοι. Εἰδικότερα ὅμως σέ θέματα διαταραχῆς τῆς ὑγιοῦς θρησκευτικότητας, φαινόμενα ἀρκετά συνήθη στήν ἐφηβεία, ἡ συμβολή τοῦ θεολόγου καθηγητή σέ μιά Διεπιστημονική Ὁμάδα Μελέτης τοῦ μαθητῆ εἶναι ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων.

Ἐπιπλέον ὁ ἔφηβος μαθητής ἔχει ἀνάγκη ἀπό μιά ἰδεολογία, δηλαδή ἀπό μιά θεωρία ζωῆς χωρίς ἐσωτερικές ἀντιφάσεις. Ἐνα σύστημα ἀξιῶν, ἰδεῶν καί ἰδανικῶν, ὅπως αὐτό πού προσφέρει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Πίστη, πού νά ἀπλοποιεῖ τήν πραγματικότητά του καί νά τοῦ θέτει σκοπούς καί στόχους.

4. Γιά νά εἶναι ρεαλιστική καί ἀποτελεσματική μιά ἀπόπειρα συμβουλευτικῆς πρέπει πρῶτα-πρῶτα νά γνωρίζει καλά ὁ θεολόγος τοὺς σημερινούς ἐφήβους, πού εἶναι οἱ ἀποδέκτες τῆς συμβουλευτικῆς του παρέμβασης στό χῶρο τοῦ Σχολείου. Νά γνωρίζει δηλαδή τίς στάσεις τῶν νέων, τίς ἀναζητήσεις τους, τοὺς προβληματισμούς, τίς ἀξίες καί τά προβλήματά τους. Ἡ σκιαγράφηση τῶν σημερινῶν ἐφήβων στή μελέτη αὐτή ἐπιχειρεῖται μέσα ἀπό τά δεδομένα κοινωνικῶν καί ψυχολογικῶν ἐρευνῶν. Ἐξαρχῆς πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη διάκριση καί προσοχή στήν πρόσληψη καί στήν ἀξιοποίηση τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ στή σχέση τῶν νέων μέ τή Θρησκεία διαπιστώνεται ὅτι οἱ συνέπειες τῆς νεωτερικότητας ἔχουν ἐπηρεάσει τόσο τήν κοινωνία στό σύνολό της ὅσο καί τήν νεολαία. Οἱ πολύ πρόσφατες ὅμως ἔρευνες διαπιστώνουν μιά σημαντική στροφή τῶν νέων, πού θεωροῦν τή θρησκεία ὄλο καί πῖο σημαντική, ἐνῶ ἐνισχύεται ἡ ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τό θε-

σμό τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θετική ὁμως στάση τῶν νέων ἀπέναντι στήν Ὀρθόδοξη Παράδοση καί ἡ ἀποδοχή τῆς χριστιανικῆς Ὀρθοδοξίας δέν συνοδεύεται ἀπαραίτητα καί ἀπό τήν ἀποδοχή τῶν πρακτικῶν της. Δηλαδή πιά μεγάλη ἐπίδραση ἔχει ἡ ἑλληνική Ὀρθοδοξία ὡς σύμβολο θρησκευτικῆς καί πολιτισμικῆς ταυτότητας, παρὰ σέ ἐπίπεδο πρακτικό, τρόπου ζωῆς (πόσο συχνά ἐκκλησιάζονται, προγαμιαῖες σχέσεις κ.ἄ.).

Δύο ἐξαιρετικά σημαντικά στοιχεῖα πού προκύπτουν ἀπό πρόσφατη ἐμπειρική ἔρευνα εἶναι ὅτι ἡ θρησκευτικότητα τῶν μαθητῶν παίζει πολύ σπουδαῖο ρόλο στήν ἐνίσχυση τοῦ βαθμοῦ αἰσιοδοξίας καί ἱκανοποίησης ἀπό τή ζωή. Ἀκόμη ἀξιοσημείωτο εἶναι τό ὅτι οἱ νέοι πού ἐκκλησιάζονται δείχνουν ζωηρότερο ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική σέ σχέση μέ αὐτούς πού δέν ἐκκλησιάζονται. Ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν σπουδαῖα δεδομένα, πού συνηγοροῦν ὑπέρ τῆς ρεαλιστικότητας τῆς Ὀρθόδοξης «Πρότασης ζωῆς», ἐπομένως καί τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς καθοδήγησης, πού μπορεῖ νά προσφέρει ὁ θεολόγος καθηγητής στή πλαίσια τοῦ Σχολείου.

Τά πιά σημαντικά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ἡ γενιά τῶν νέων σήμερα φαίνεται νά εἶναι ἡ ἀνεργία, τά ναρκωτικά καί ὁ ἀλκοολισμός, οἱ εὐκαιρίες μόρφωσης καί ἡ ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση. Ὅσον ἀφορᾷ στίς σχέσεις μέ τούς καθηγητές τό 1/3 τῶν μαθητῶν τούς βλέπει σάν φίλους τῶν νέων. Μικρός μόνο ἀριθμός ἐκφράζει μιά ἐπιφυλακτική στάση ἀπέναντί τους. Σέ γενικές γραμμές ἕνας στούς δύο ἔφηβους δηλώνει τήν ἀνυπαρξία προβλημάτων στή σχέση του μέ τούς καθηγητές. Οἱ νέοι θέλουν τούς ἐκπαιδευτικούς νά δείχνουν κατανόηση, νά εἶναι φιλικοί, νά συζητοῦν τά προβλήματά τους, νά μήν εἶναι πιεστικοί, νά δείχνουν ἐνδιαφέρον, νά εἶναι ψυχολόγοι, χαρούμενοι, συνεργατικοί, πιά εὐγενεῖς, πιά δίκαιοι στή βαθμολογία καί νά τούς πλησιάζουν. Σέ βασικές ἐπιλογές ζωῆς τό 1/3 τῶν νέων δηλώνουν πώς ἐπηρεάζονται ἀπό τούς καθηγητές τους.

5. Εἶναι ἀναγκαῖο ὁμως νά βασιστοῦμε καί στή δεδομένα τῆς ψυχολογίας γιά νά γνωρίσουμε ἀκόμη καλύτερα τόν μαθητή, μέ τόν ὅποιο καλεῖται νά ἐπικοινωνήσει ὁ σύμβουλος. Ὁ μαθητής τοῦ Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου στόν ὅποιο ἀπευθύνεται ὁ θεολόγος καθηγητής, βρίσκεται στό στάδιο τῆς ἐφηβείας. Ἡ ἐφηβεία πού εἶναι μιά μεταβατική φάση ἀνάμεσα στήν παιδική ἡλικία καί τήν ἐνηλικίωση, δηλαδή εἶναι μιά ἀπό τίς πιά κρίσιμες καί τίς πιά περίπλοκες περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Κα-

τά τή διάρκειά της σημειώνονται ραγδαίες μεταβολές στό βιολογικό, στό νοητικό, στό συναισθηματικό καί στόν κοινωνικό τομέα τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ μαθητῆ, ἐνῶ ὁ νέος προσπαθεῖ γιά πρώτη φορά στή ζωή του νά διαμορφώσει τήν προσωπική του ταυτότητα.

Εἶναι πολύ σημαντικό μέσα στήν τάξη οἱ καθηγητές νά γνωρίζουν ὅτι οἱ μαθητές πού βρίσκονται στήν ἐφηβεία διέρχονται μιά περίοδο ἔντονων βιοσωματικῶν καί νοητικῶν μεταβολῶν, ἡ ὁποία εἶναι πιθανόν νά ἐπιηρεάσει τή συμπεριφορά τους, τίς στάσεις τους, τίς ἐναλλαγές στή διάθεσή τους καί τή δυνατότητα συγκέντρωσής τους. Σέ καταστάσεις κρίσης, ὅπως διάλυση οἰκογένειας, ἀλλαγὴ σχολείου, κάποια σοβαρὴ ἀσθένεια διαχειρίζονται δυσκολότερα τὰ συναισθήματά τους.

Ἡ σωστή καθοδήγηση ἀπό καταρτισμένους συμβούλους καί οἱ εὐκαιρίες ὁμαδικῆς ζωῆς στήν τάξη, στό σχολεῖο, κ.ἄ. εἶναι παράγοντες πού μποροῦν νά βοηθήσουν ἀποτελεσματικά στήν κοινωνικοποίηση τοῦ ἔφηβου μαθητῆ.

Στήν περίοδο αὐτὴ τῶν ριζικῶν ἀνακατατάξεων τῆς προσωπικότητας ἀντιστοιχεῖ καί μιά ἀπότομη, σχεδόν, ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἐποχὴ πού ἀνακαλύπτει ὁ ἄνθρωπος τίς μεταφυσικὲς ἀξίες καί σχηματίζει τό «πιστεύω» του καί τήν κοσμοθεωρία του. Ἡ θρησκευτικότητά του προχωράει μέσα ἀπὸ συνεχεῖς ἀπορρίψεις καί ἀνακατατάξεις προσωπικῆς μορφῆς καί δυναμικῆς.

Συχνά βέβαια ἔχουμε καί ἔφηβους πού συνεπαίρονται ἀπὸ ἀκραῖες θρησκευτικὲς δοξασίες, τελετουργίες καί δόγματα. Καταλήγουν νά πειραματίζονται μέ μυστικὲς ἐμπειρίες ἀνατολικῶν θρησκειῶν ἢ σατανιστικῶν τελετῶν, προκειμένου νά ἀναπληρώσουν τήν παρηγοριά καί τήν ἀσφάλεια πού θά τοὺς προσέφερε μιά ὑγιῆς θρησκευτικὴ πίστη. Ὡς παιδαγωγός καί σύμβουλος ὁ θεολόγος ἔχει καθῆκον νά σταθεῖ ἀρωγός στήν προσπάθεια τῶν ἐφήβων μαθητῶν νά διαμορφώσουν τήν προσωπικὴ θρησκευτικὴ τους ταυτότητα. Ἐπιπλέον ἡ ἐκ μέρους τῶν συμβούλων καθηγητῶν κατανόηση τῶν ψυχολογικῶν παραγόντων πού ἐπιηρεάζουν τίς σχέσεις τῶν μαθητῶν καθηγητῶν, θά τοὺς βοηθήσει νά εἶναι ὠριμότεροι στό ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς πού καλοῦνται νά ἀσκῆσουν.

6. Τό ἐγγείρημα τῆς συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου σὰ πλαίσια τοῦ Σχολείου, ἀσφαλῶς θά βασισθεῖ σέ κάποιες ἀρχές. Ἐκείνη πού προηγεῖται μεθοδολογικά ἀσφαλῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς συνεργασίας τῆς θεολογίας μέ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς πρῶτο δεῖγμα

τῆς συνεργασίας αὐτῆς, στόν καθορισμό τῶν ἀρχῶν βασιστήκαμε καί στή θεολογική μας Παράδοση καί στά δεδομένα τῆς Παιδαγωγικῆς καί τῆς Συμβουλευτικῆς ἐπιστήμης. Ἐξαρχῆς ἐπίσης πρέπει νά διευκρινισθεῖ ὅτι μιά βασική σταθερά πού ὀφείλει νά προσδιορίζει καί νά διαφοροποιεῖ τή συμβουλευτική τοῦ θεολόγου ἀπό τίς ἄλλες συμβουλευτικές ὑπηρεσίες εἶναι ἡ θεο-λογική ἀνθρωπολογία τῆς. Πρόκειται γιά τήν ὀρθόδοξη πρόταση ζωῆς, πού καλεῖ τόν ἄνθρωπο διαχρονικά νά φθάσει ἀπό τό «κατ' εἰκόνα» στό «καθ' ὁμοίωσιν».

Στή συμβουλευτική σχέση θεολόγου-συμβούλου μέ τό μαθητή σπουδαῖο ρόλο ἔχει νά διαδραματίσει ἡ ἀρχή τῆς ἐξατομίκευσης. Ὁ κάθε μαθητής εἶναι ἕνα ἀνεπανάληπτο πρόσωπο καί πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται ὡς ξεχωριστή καί μοναδική περίπτωση. Ἡ παιδαγωγική ὅπως καί ἡ συμβουλευτική σχέση κατά πρῶτο λόγο στηρίζεται στήν ἀμοιβαία ἀγάπη μαθητῆ καί καθηγητῆ-συμβούλου.

Ὁ διάλογος μέ τούς μαθητές γιά κάθε ζήτημα ὀφείλει νά εἶναι ὁ κυριότερος τρόπος προσέγγισης τῶν θεμάτων ἀπό τό θεολόγο σύμβουλο, πού ἔχει ὡς ἀποστολή νά ὀδηγεῖ σέ ὑγιεῖς προβληματισμούς χωρίς νά ἐπιβάλλει συγκεκριμένες λύσεις. Ἡ καθοδήγηση τῶν θεολόγων δέν πρέπει νά μετατρέπεται οὔτε σέ θρησκευτική προπαγάνδα οὔτε σέ πλύση ἐγκεφάλου ἢ θρησκευτικό καταναγκασμό. Ἡ σύγχρονη θεωρία τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Συμβουλευτικῆς, τῆς Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς ἀλλά καί οἱ ἀνάγκες τῆς σύγχρονης κοινωνίας μᾶς ὀδηγοῦν σέ ἕνα σύμβουλο-παιδαγωγό συντονιστή, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νά ἀντιμετωπίζει ἀρνητικά τήν ἀπόλυτα κατευθυντική καί ἐπιβαλλόμενη καθοδήγηση, πού ἀρνεῖται τό δικαίωμα τοῦ ἐφήβου γιά αὐτονομία καί αὐτοπροσδιορισμό.

Εἰδικότερα ἔργο τοῦ θεολόγου συμβούλου εἶναι ἡ ἐνθάρρυνση τοῦ νέου ἀνθρώπου νά δοκιμάσει καί νά ἀφομοιώσει σέ ἀτμόσφαιρα ἐλευθερίας τίς ἀξίες τῆς πίστεως. Ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἔχει ἡ παιδαγωγική καθοδήγηση αἴσιο πέρας. Ὁ ρόλος τοῦ θεολόγου συμβούλου εἶναι νά καταστήσει τούς μαθητές του ὑπεύθυνους ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους, ἀπέναντι στό ἔργο τους, ἀπέναντι στήν οἰκογένεια καί τήν κοινότητά τους. Ἡ ἀγωγή ὑπευθυνότητας καί ἡ ἀντίστοιχη συμβουλευτική καθοδήγηση φαίνεται νά ταιριάζει πάρα πολύ καί μέ τό ρόλο τοῦ θεολόγου καί μέ τούς σκοπούς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση.

Ἐπιπλέον ἡ στάση τοῦ θεολόγου συμβούλου ὀφείλει νά εἶναι στάση ὑποδοχῆς γιά ὄλους. Ἡ καθολικότητα καί οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὑποχρεώνει ὄλους τούς θεολόγους συμβούλους σέ μιά προσωπική σχέση μέ κάθε μαθητή ἀπό τόν πιό πιστό μέχρι τόν πιό ἀδιάφορο, ἄπιστο ἢ πολέμιο τῆς πίστεως. Φυσικά ἐδῶ ἔχουν θέση καί οἱ ἀλλοδαποί, ἀλλόθρησκοι ἢ ἀλλόδοξοι μαθητές, πού θά θελήσουν νά ἀκούσουν τή συμβουλή ἢ τήν ὑπόδειξη τοῦ θεολόγου τοῦ σχολείου τους. Ἡ ἀνιδιοτελής καί χωρίς δογματισμούς προσφορά τῆς συμβουλευτικῆς ὑποστήριξης σέ ὅποιον ζητήσει βοήθεια, ὀφείλει νά εἶναι κανόνας καί στάση ζωῆς γιά τό λειτουργό τῆς θεολογίας καί τῆς συμβουλευτικῆς.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ συμβουλευτική τοῦ θεολόγου στούς πιστούς μαθητές δέν θά ὑποκαταστήσει οὔτε τήν καθοδήγηση τοῦ ἱερέα πνευματικοῦ οὔτε τοῦ κατηχητή. Ἄν διαπιστώσει ὁ σύμβουλος ὅτι κάποιος μαθητής ἔχει ἀνάγκη ἀπό τέτοιου εἴδους καθοδήγηση θά πρέπει νά τούς παραπέμψει σέ δόκιμους πνευματικούς καί κατηχητές. Εὐχῆς ἔργον θά ἦταν ἡ παραπομπή νά γίνεται καί ἀπό τούς κατηχητές καί τούς ἱερεῖς πρὸς τό θεολόγο. Ἀκόμη καί ἀπό θεολόγο σέ θεολόγο ἢ κατηγητή ἄλλης ειδικότητας, ὅταν διαπιστώνει κανεῖς ὅτι δέν ἐπαρκεῖ σέ κάποια περίπτωση. Ἡ ἀρχή τῆς παραπεμπτικότητας καί τῆς συνεργασίας εἶναι μιά πολύ βασική ἀρχή στό χῶρο τῆς συμβουλευτικῆς.

Γιά σοβαρά θέματα ἐπιβάλλεται ἡ συνεργασία τοῦ θεολόγου μέ ἄλλα κέντρα ἢ φορεῖς συμβουλευτικῆς παρέμβασης. Ὁ θεολόγος ὀφείλει ἀρκετές φορές νά συνεργασθεῖ -ἀνάλογα μέ τό πρόβλημα- μέ ἄλλους φορεῖς καί πρόσωπα, ὅπως: ὁ σύλλογος τῶν κατηγητῶν, οἱ γονεῖς, ἡ ἐνορία, ὁ σχολικός ψυχολόγος (ὅπου ὑπάρχει), οἱ διάφορες ὑπηρεσίες ἰατρικῆς, κοινωνικῆς καί ψυχολογικῆς ὑποστήριξης. Ὁ συνетός σύμβουλος ξέρει τά ὄρια του καί τίς δυνατότητές του, γι' αὐτό καί συχνά παραπέμπει στούς ἀρμοδίους. Δέν ἔχει τήν ψευδαίσθηση ὅτι διαθέτει συμβουλευτική αὐτάρκεια. Στόχος τοῦ θεολόγου παιδαγωγοῦ εἶναι σταδιακά νά παραμερίζει, ὥστε ὁ συμβουλευτικός του ρόλος νά γίνεται περιττός, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ συμβουλευόμενος μαθητής θά ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη τῆς καθοδήγησής του.

Ἡ συμβουλευτική, μέ ἰδιαίτερη διακριτικότητα καί σεβασμό γιά τούς νέους, θά πρέπει νά ἐνεργήσει ἀπέναντι σέ θέματα καί ἀπορίες τῶν νέων γιά τό γενετήσιο ἔνστικτο. Ἡ θέση τοῦ σεβασμοῦ τοῦ σώματος, τά

ιδανικά τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, θά παρουσιαστοῦν μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά μήν παραχαράσσονται οἱ θέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς ἀλλά καί νά μήν πληγώσουν ἐκείνη τήν μερίδα τῶν νέων, πού γιά λόγους προσωπικούς ἔχουν πάρει ἄλλη πορεία στό ζήτημα αὐτό. Γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο οἱ ἀπορίες τέτοιου εἴδους νά ἀπαντῶνται ἀτομικά καί ὄχι μέσα στήν τάξη.

7. Ἀξεπέραστο πρότυπο συμβούλου εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός Του ἦταν πάντα ὁ συμβουλευόμενος καί ὄχι ἡ συμβουλή, γι' αὐτό καί οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς συμβουλευόμενους δέν ἦταν στερεοτυπικές. Οἱ συνομιλίες τοῦ Χριστοῦ μέ καθημερινούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του φανερῶνουν τόν ξεχωριστό καί μοναδικό τρόπο πού πλησίαζε καί καθοδηγοῦσε τόν καθένα.

Ἡ παραβολή τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ (Λουκ. 15, 11-32) προσφέρει μοναδικό πρότυπο συμβουλευτικῆς τῶν νέων. Ὁ σύμβουλος, ὅπως ὁ φιλεύσπλαχνος πατέρας τῆς παραβολῆς, εἶναι αὐτός πού βοηθάει στή λήψη τῶν ἀποφάσεων καί ὄχι αὐτός πού ἐπιβάλλει κάποιες ἀποφάσεις. Ὁ θεολόγος σύμβουλος εἶναι ἐκεῖνος πού συμπεριφέρεται μέ ἀξιοπρέπεια καί σεβασμό σέ ὅλους τοὺς μαθητές, ἀκόμη καί σ' αὐτούς πού ἔχουν παραπτωματικὴ συμπεριφορά ἢ πολὺ χαμηλές ἐπιδόσεις. Ὁ σύμβουλος, ὅπως ὁ σπλαχνικός πατέρας τῆς παραβολῆς, πρέπει νά κατέβει ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς παιδαγωγικῆς «αὐθεντίας» του καί ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἀνοχή, ἀκόμη καί στὸν ἀναιδῆ μαθητῆ, νά σκύψει στό πρόβλημά του.

Αὐθεντικά πρότυπα θρησκευτικῶν συμβούλων εἶναι οἱ Ἅγιοί μας ἀλλά καί οἱ προσφάτως ζήσαντες Γέροντες. Πρότυπο συμβούλου ὑπῆρξε καί ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις, μέ ἐνσυναίσθητη κατανόηση στήριξε ὡς σύμβουλος ἐφήβους πού ἦταν ἀπογοητευμένοι καί βρῖσκονταν σέ δεινὴ θέση καί τοὺς ἔδωσε διεξόδους ἐκεῖ πού ὅλα φαίνονταν νά ἔχουν τελειώσει.

8. Μέ τήν κατάλληλη κατάρτιση καί ἄσκηση ὁ θεολόγος μπορεῖ νά ἀσκήσει τὸ ρόλο αὐτοῦ τοῦ συμβούλου χωρὶς νά διεκδικήσει οὔτε τὴν ιδιότητα τοῦ ψυχοθεραπευτῆ οὔτε αὐτὴ τοῦ πνευματικοῦ. Γνωρίζοντας τὰ ὄριά του, μπορεῖ νά ἀφουγκρασθεῖ τίς ἀγωνίες πού βιώνουν οἱ μαθητές καί νά βοηθήσει -στό μέτρο τῶν δυνατοτήτων του- στήν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τους, πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ σωματικὴ, πνευματικὴ, συναισθηματικὴ, κοινωνικὴ καί θρησκευτικὴ τους ἀνάπτυξη.

Κυρίως όμως οφείλει να ανταποκριθεί, ο θεολόγος και τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, στό αίτημα γιά τήν πρόληψη καί αντιμετώπιση κάποιων στρεβλώσεων στή βίωση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Οἱ θεολόγοι, ὡς σύμβουλοι τῶν ἐφήβων, οφείλουν νά ἀναδείξουν τήν πίστη ὡς πηγὴ δύναμης σέ φάσεις ἄγχους καί ὡς πραγματική παρηγοριά σέ ἀποτυχίες καί συναισθήματα μοναξιᾶς, πού συχνά βιώνουν οἱ ἔφηβοι. Ἡ ὅλη συμβουλευτική τοῦ θεολόγου πρέπει νά ἐμφορεῖται ἀπό τήν προσπάθεια νά βοηθήσει τούς μαθητές του νά ἀνακαλύψουν καί νά κατανοήσουν τό βαθύτερο μήνυμα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καί τό «ὄραμα ζωῆς» τῆς πίστεως, πού δίνει νόημα καί κατεύθυνση σέ ὁλόκληρη τή ζωή του ἀνθρώπου, καί ἰδίως τῶν νέων.

Ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ, ὅπως προτείνεται σ' αὐτή τή μελέτη, δέν μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ σέ ὅλους τούς θεολόγους. Ὅ κάθε θεολόγος καθηγητής ἔχει τήν προσωπική του ἐκπαιδευτική θεωρία, τήν ὁποία διαμορφώνει συνεχῶς, ὅπως καί τήν προσωπική του τοποθέτηση ἀπέναντι στή συμβουλευτική διάσταση τοῦ μαθήματος πού διδάσκει. Ἡ ἐνασχόληση μέ τή συμβουλευτική τοῦ θεολόγου οφείλει νά στηρίζεται στήν ἐκούσια βούληση τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νά προσφέρει στό χῶρο αὐτό. Ἡ μελέτη αὐτή προτείνει τήν ἐνσυναίσθηση καί τό σεβασμό τοῦ θεολόγου-παιδαγωγοῦ ὡς πρὸς τίς ὑπαρξιακές καί παιδαγωγικές του τοποθετήσεις.

9. Χρειαζόνται αὐξημένα προσόντα, ἐπιστημονική κατάρτιση καί δεξιότητες, γιά νά ἐπιτελέσει ἓνας θεολόγος σήμερα τήν ἀποστολή τῆς συμβουλευτικῆς καί τῆς καθοδήγησης τῶν ἐφήβων μαθητῶν, σά πλαίσια τοῦ διδακτικοῦ τοῦ ἔργου στό σημερινό σχολεῖο. Καταρχὴν χρειάζεται σφαιρική θεολογική κατάρτιση. Δέν ὑπάρχει τομέας καί εἰδίκευση θεολογική πού νά εἶναι περιττή στό «χῶρο» μιᾶς συμβουλευτικῆς πού ἀσκεῖται ἀπό τό θεολόγο. Ἀκόμη γνώσεις παιδαγωγικῆς, ψυχολογίας καί φυσικὰ συμβουλευτικῆς.

Ἐνα ἀπό τά σημαντικότερα προσόντα τοῦ συμβούλου εἶναι ἀναγκαῖο νά εἶναι καί αὐτό πού ὀνόμαζαν οἱ Πατέρες μας διάκριση. Εἶναι αὐτή πού βοηθάει τό σύμβουλο νά ἀποφεύγει τίς ἀκρότητες, νά κατανοεῖ πότε, πῶς, μέ ποιό τρόπο καί γιά ποιό λόγο πρέπει νά μιλάει ἢ νά σιωπᾷ, νά ἀκούει ἢ νά ἐνεργεῖ.

Ὁ θεολόγος σύμβουλος ὡς ἄνθρωπος πρέπει νά βρίσκεται σέ συνειδητή πορεία βαθύτερης γνώσης καί ἀνάπτυξης τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς προ-

σώπου, ὡς θεολόγου καί ὡς ψυχοπαιδαγωγοῦ, γιά νά μπορεῖ νά συμβάλλει ἀποτελεσματικά στό ἐγχείρημα αὐτό. Γι' αὐτό ὀφείλει ἐπιπλέον νά θεωρεῖται ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἡ αὐτογνωσία τοῦ θεολόγου. Ἐπιπλέον ἡ πίστη στήν ιδιότητά του ὡς θεολόγου ἀλλά καί ὡς συμβούλου, ἡ ἀποδοχή τῶν ρόλων αὐτῶν καί τῆς ἀποστολῆς του μέσα στό Σχολεῖο, εἶναι σημαντικοί σύμμαχοί του στό ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς.

Μιά ἐξαιρετικά σημαντική προϋπόθεση τοῦ κάθε ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καί ἡ ἀξιοπιστία πού πρέπει νά ἀναπτύξει ἀπέναντι στους μαθητές του. Μιά ἄλλη σημαντική ἰκανότητα τοῦ συμβούλου εἶναι νά δημιουργεῖ συναισθηματική ἐπαφή μέ τούς ἄλλους, νά εἶναι κανείς ζεστός, ἀνθρώπινος, ἀνοικτός πρὸς ὄλους. Πρότυπα γνήσιας κοινωνικότητας ἦταν οἱ Πατέρες, οἱ Ἅγιοι καί οἱ Γέροντες. Ἡ ζωή τους παρόλο πού ἦταν γνήσια κοινωνική, καθότι ἁγία, δέν ἦταν ἕνα ρεπερτόριο ἰκανοτήτων ἐπικοινωνίας. Ἦταν στάση ζωῆς καί ἀνθρωπιᾶς, πού αὐθόρμητα ἔβγαινε μέσα ἀπό τήν βίωση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς.

10. Παράλληλα μέ τή διάθεση γιά βοήθεια καί καθοδήγηση τῶν νέων, ἐκ μέρους τοῦ καθηγητῆ στό σχολεῖο, πρέπει νά συνυπάρχουν καί κάποιες ἰκανότητες στόν θεολόγο - σύμβουλο, οἱ ὁποῖες θά πρέπει νά ἀναπτυχθοῦν καί νά βελτιωθοῦν. Αὐτές εἶναι οἱ λεγόμενες δεξιότητες συμβουλευτικῆς. Μέ τή θεωρητική διδασκαλία καί τήν πρακτική ἄσκησή τους στίς δεξιότητες αὐτές οἱ θεολόγοι σύμβουλοι θά βιώσουν τή σημασία τῆς «ἐνεργητικῆς ἀκρόασης» καί θά ἀσκηθοῦν στή λεκτική καί μὴ λεκτική ἐπικοινωνία μέ κάθε συμβουλευόμενο. Θά μάθουν νά ἐνθαρρύνουν καί νά ἀναπροφοδοτοῦν τό συμβουλευόμενο μαθητή τους, νά τοῦ ἀντανაკλοῦν μέ τρόπο τά συναισθήματα καί τά νοήματα πού ἀνιχνεύουν σ' αὐτόν μέσω μιᾶς συνέντευξης.

Ἐπίσης θά ἐθιστοῦν στό νά ἐστιάζουν τήν προσοχή τους στό πρόβλημα καί στήν ἀναζήτηση τῶν θετικῶν προσόντων τῶν μαθητῶν, πού ζητοῦν τή βοήθειά τους. Θά μάθουν τέλος νά καθοδηγοῦν συνετά καί μέ μέτρο, ἀφήνοντας τούς ἴδιους τούς συμβουλευόμενους νά ἀποφασίσουν μέσα ἀπό τίς ἐναλλακτικές λύσεις πού τούς προτείνουν καί τίς συνέπειες τῶν ἐπιλογῶν τους πού τούς ἐπισημαίνουν. Οἱ δεξιότητες αὐτές ὅπως διαπιστώσαμε δέν ἐφαρμόζονται μόνο σήμερα ἀπό τούς ψυχολόγους καί εἰδικευμένους συμβούλους ἀλλά πολλές ἀπό αὐτές ἐφαρμόστηκαν καί ἀπό τούς ὀρθοδόξους Ἅγίους (Πατέρες καί Μητέρες) καί Γέροντες στό παρελθόν.

12. Όπως φάνηκε από την ανάπτυξη της μελέτης μας ο συμβουλευτικός ρόλος του θεολόγου καθηγητή καθίσταται καθημερινά όλο και πιο αναγκαίος στο χώρο της Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης. Οί θεολόγοι καλούνται να τοποθετηθούν απέναντι σε προβλήματα των νέων, τα όποια είναι σοβαρά, και αρκετές φορές αισθάνονται ότι υπερβαίνουν τις γνώσεις και τις ικανότητές τους. Σήμερα όλο και περισσότερο η Θεολογία όφείλει να προσλαμβάνει τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου, για να μπορέσει να τον «διακονήσει» αλλά και να τον «θεραπεύσει». Θά χρειασθεῖ επομένως οί θεολόγοι καθηγητές να προετοιμαστούν κατάλληλα για τόν συμβουλευτικό τους ρόλο στα πλαίσια του Σχολείου. Από την όλη έπεξεργασία και μελέτη του ύλικού κρίναμε αναγκαίο να διατυπώσουμε τίς **προτάσεις** πού ακολουθοῦν, οί όποιες φιλοδοξοῦν να βοηθήσουν στην προετοιμασία αυτή.

- Μέσα στή βασική κατάρτιση των φοιτητών στίς Θεολογικές Σχολές μπορούν να περιληφθοῦν θεωρητικά μαθήματα (όπως ἡ συμβουλευτική Ποιμαντική) πού αξιοποιοῦν δεδομένα τόσο από την Όρθόδοξη Συμβουλευτική Παράδοση όσο και από τίς σύγχρονες ἐπιστήμες του ανθρώπου. Ακόμη θεωροῦμε ἀπαραίτητη και τήν πρακτική ἄσκηση των φοιτητών θεολογίας στίς δεξιότητες προσεκτικῆς ἀκρόασης και συμβουλευτικῆς των ἐφήβων. Για τούς πτυχιούχους θεολογίας θά μπορούσαν να οργανωθοῦν ἢ να διευρυνθοῦν Μεταπτυχιακά Προγράμματα, Προγράμματα συνεχοῦς κατάρτισης και ἐπιμόρφωσης προσανατολισμένα στο συμβουλευτικό ἔργο του θεολόγου στο Σχολείο. Ανάμεσά τους θά ἦταν καλό να ὑπάρχουν και πιο εὐέλικτα ἐπιμορφωτικά προγράμματα ἢ σεμινάρια, μικρῆς ἢ μεγαλύτερης διάρκειας, πού θά ἀπευθύνονται σε όσο τό δυνατόν μεγαλύτερο ἀριθμό θεολόγων, πού ἐργάζονται στή Δευτεροβάθμια Έκπαίδευση.

- Αρχικά θά μπορούσαν να λειτουργήσουν -σέ πιλοτικό ἐπίπεδο- ομάδες εὐαισθητοποίησης θεολόγων στήν συμβουλευτική, ὑπό τήν ἐπιπτεία κάποιων ἐμπειρότερων και καταρτισμένων θεολόγων. Σ' αὐτές θά μπορούσαν ἀρχικά να «καταρτισθεῖ» ἕνας μικρός ἀριθμός ἐν ἐνεργεία θεολόγων καθηγητῶν. Αφοῦ ἀποτιμηθοῦν ἐρευνητικά και ἀξιολογηθοῦν ἐπιστημονικά τά ἀποτελέσματα του προηγούμενου Προγράμματος, οί κατά τόπους Ένώσεις θεολόγων, τό Ὑπουργεῖο Παιδείας και οί Μητροπόλεις θά μπορούσαν να συνεργαστοῦν, ὥστε να λειτουργήσουν προγράμματα ἀποκεντρωμένα σε ὅλη τή χώρα. Μάλιστα αὐτά τά προγράμ-

ματα θά ἦταν εὐχῆς ἔργο νά προσαρμόζονταν στίς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν.

- Γιά νά καλλιεργηθεῖ μέσα στό Σχολεῖο ἓνα εἶδος συμβουλευτικῆς, πού θά ἀποβλέπει στήν ὑγιή θρησκευτικότητα χρειάζεται μιά ἀνάλογη προετοιμασία καί προσαρμογή καί τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν στά καινούργια δεδομένα. Τά Ἀναλυτικά Προγράμματα καί τά διδακτικά ἐγχειρίδια τοῦ μαθήματος πρέπει νά ἀσχοληθοῦν ἀκόμη πιό οὐσιαστικά μέ τά καυτά καθημερινά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καί ιδίως τῶν νέων. Αὐτό θά μπορούσε νά γίνει χωρίς νά ἀλλοιωθεῖ ὁ χαρακτήρας τοῦ μαθήματος καί χωρίς νά μειωθεῖ ἡ γνωστική διάστασή του. Σέ μιά ἐποχή πού συμβαίνουν ταχύτατες ἐπιστημονικές, κοινωνικές καί πολιτικές ἐξελίξεις, ἐκ τῶν πραγμάτων καλεῖται ἡ θεολογική μας κοινότητα νά ἀναθεωρήσει ἐν μέρει τή μεθοδολογία καί τούς σκοπούς τοῦ μαθήματος καί νά τούς προσαρμόσει στίς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς καί τίς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου, στούς ὁποίους ἀπευθύνονται.

- Αὐτό βέβαια προτείνουμε νά ἀποτελέσει μιά μακρά διαδικασία εὐρύτατης μελέτης καί συνεργασίας παραγόντων τῆς Πολιτείας (Υπουργείου Παιδείας-Παιδαγωγικοῦ Ἴνστιτούτου), ἐκπροσώπων τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας, Πανεπιστημιακῶν Δασκάλων, Ἐνώσεων θεολόγων, Συμβούλων τῶν θεολόγων καθηγητῶν καί θεολόγων καθηγητῶν μέ ἐμπειρία πάνω στό ἀντικείμενο. Πρὶν τή σύνταξη νέων Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων θά πρέπει κατά τή γνώμη μας νά προηγηθοῦν ἐμπειρικές ἔρευνες μεταξύ τῶν μαθητῶν καί τῶν καθηγητῶν, γιά τήν ἐφαρμογή ἑνός προγράμματος συμβουλευτικῆς κατεύθυνσης τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν καί συμβουλευτικῆς παρέμβασης τοῦ θεολόγου στό Σχολεῖο. Στήν κατεύθυνση αὐτή θά βοηθοῦσαν πάρα πολύ καί ἔρευνες πού θά ἔχουν ὡς ἀποστολή τους τήν ἀνίχνευση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν τῶν θεολόγων καθηγητῶν.

- Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐποπτείας τοῦ θεολόγου συμβούλου γιά ἓνα τέτοιο ἔργο εἶναι πασιφανής, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ σύμβουλος χωρίς ἐπιστημονική καί πνευματική καθοδήγηση. Ἡ ἐποπτεία αὐτή δέν πρέπει νά ὀργανωθεῖ ὡς μιά μορφή ἀξιολόγησης καί ἐλέγχου τοῦ θεολόγου. Χρειάζεται νά ἐξασφαλισθεῖ ἡ σωστή θεωρητική καί πρακτική κατάρτιση καί ἡ ἀπόλυτη ἐχεμύθεια τῶν ἀτόμων ἐκείνων πού θά εἶναι ὑπεύθυνοι γιά τό ἐποπτικό ἔργο. Θά μπορούσε ἡ ἐποπτεία νά ὀργανωθεῖ καί σέ ὁμαδικό

ἐπίπεδο, ὥστε στή δεύτερη περίπτωση νά ὑπάρχει καί συνεργασία καί ἀνταλλαγή ἀπόψεων μεταξύ τῶν ἀσκούμενων θεολόγων-συμβούλων.

• Στίς μέρες μας μποροῦν νά ἀξιοποιηθοῦν καί οἱ δυνατότητες τῆς τεχνολογίας γιά νά ὑποστηριχθεῖ ἓνα τέτοιο ἔργο. Θά μποροῦσε νά δημιουργηθεῖ μιὰ «ἠλεκτρονική βιβλιοθήκη» καί ἓνα «ἠλεκτρονικό περιοδικό» σέ κάποιο δικτυακό τόπο (π.χ. τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου), πού θά ἐφοδιάζει συνεχῶς μέ ὑλικό τούς θεολόγους συμβούλους καί θά ἀποτελεῖ ἓνα βῆμα γιά ἀπόψεις καί προτάσεις πού δοκιμάστηκαν στήν συμβουλευτική πράξη. Ἀκόμη θά μποροῦσε στό δικτυακό τόπο νά λειτουργήσῃ καί μιὰ τράπεζα πληροφοριῶν (π.χ. γιά ψυχολογικά κέντρα καί ὑπηρεσίες στίς ὁποῖες θά μποροῦσαν νά ἀπευθυνθοῦν γιά συνεργασία ἢ γιά νά παραπέμψουν κάποιον ἔφηβο μαθητή, ὅπως αὐτά πού προτείνονται στό 3ο μέρος τοῦ παραρτήματος αὐτῆς τῆς μελέτης). Θά ἦταν εὐχῆς ἔργο νά ὑπάρξει ἐπίσης καί ἓνα ἠλεκτρονικό ταχυδρομεῖο (e-mail), τό ὁποῖο θά ἐξασφαλίζει τήν ἀνωνυμία τοῦ ἀποστολέα, ὥστε σ' αὐτό νά ἀπευθύνονται σύμβουλοι θεολόγοι, πού θά ἤθελαν νά βοηθηθοῦν μ' αὐτό τόν τρόπο. Εὐνόητο εἶναι ὅτι ἡ διαχείριση αὐτοῦ τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομεῖου θά πρέπει νά γίνεται ἀπό ἔμπειρους καί καταρτισμένους θεολόγους συμβούλους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕ ΜΑΘΗΤΕΣ

Πρότυπα ἐφαρμογῆς τῶν δεξιοτήτων συμβουλευτικῆς σέ ἀτομική καί ὁμαδική συμβουλευτική συνέντευξη μέ μαθητές.

Ὅπως ἔχουμε ἀναπτύξει στό Τέταρτο Κεφάλαιο τῆς μελέτης οἱ δεξιότητες προσεκτικῆς παρακολούθησης καί οἱ δεξιότητες ἐπιρροῆς εἶναι ἱκανότητες καί στάσεις ἀπαραίτητες γιά μιᾶ ἀποτελεσματική συμβουλευτική σχέση. Εἶναι θεμελιώδεις γιά νά πετύχει ἕνας ὁποιοσδήποτε σύμβουλος νά δημιουργήσει ἐπαφή μέ ἕνα συμβουλευόμενο. Ὁ θεολόγος καθηγητής πού ἔχει ἀσκηθεῖ στίς δεξιότητες αὐτές θά μπορούσε σά πλαίσια μιᾶς προσωπικῆς σχέσης νά βοηθήσει σημαντικά ἕνα μαθητή, πού ζητάει τή συμβουλευτική του παρέμβαση. Στήν προσπάθειά του αὐτή θά τόν βοηθήσουν καί οἱ δεξιότητες πού ἐφαρμόστηκαν καί ἀπό τούς Ὁρθόδοξους Πατέρες καί Γέροντες στό παρελθόν.

Οἱ δύο πού πρῶτοι διάλογοι συμβουλευτικῆς ἔχουν γίνει σύμφωνα μέ τή μέθοδο τῆς μικροσυμβουλευτικῆς⁷¹³ πού προτείνουν τά βιβλία: 1) τῶν A.E. Ivey, N.B. Gluckstern & M. Bradford Ivey Συμβουλευτική: Μέθοδος Πρακτικῆς Προσέγγισης, μετάφραση – ἐπιμέλεια: Μ. Μαλικιώση – Λοῖδου, Ἐκδ. «Ἑλληνικά γράμματα», Ἀθήνα 1992, καί 2) τῶν A.E. Ivey & N. B. Gluckstern Συμβουλευτική: Βασικές Δεξιότητες Ἐπιρροῆς, Μετάφραση – Ἐπιμέλεια: Μ. Μαλικιώση – Λοῖζου, Ἐκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», Ἀθήνα 1995. Σκοπός τῶν διαλόγων αὐτῶν εἶναι νά ἐφαρμόσουν στήν πράξη τίς δεξιότητες τῆς συμβουλευτικῆς, ὅπως ἀναπτύχθηκαν στό Β' μέρος τοῦ 4ου κεφαλαίου τῆς μελέτης.

Καί οἱ δύο αὐτοῖ διάλογοι ἔχουν γίνει μέ ἔφηβους μαθητές μέ τούς ὁποίους διατηρῶ ἐπαφή ἐδῶ καί κάποια χρόνια. Κάθε ἕνας ἀπό τούς

713. Ἡ μικροσυμβουλευτική (microcounseling) εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης γιά συστηματική παρουσίαση τῶν δεξιοτήτων συμβουλευτικῆς μέ σκοπό τή διδασκαλία τους συγχρόνως ὅμως καί τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξιολόγησης αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν. Ἡ βασική χρήση της γίνεται στή διαδικασία ξεχωριστῶν δεξιοτήτων συμβουλευτικῆς διαδικασίας. Σήμερα εἶναι ἡ πιό διαδεδομένη μέθοδος ἀσκήσεως ὑποψηφίων συμβούλων στίς δεξιότητες συμβουλευτικῆς.

διαλόγους ἔγινε κυρίως γιά νά δειχθεῖ ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν δεξιότητων συμβουλευτικῆς. Οἱ διάλογοι πού παρουσιάζονται εἶναι πραγματικοί καί ἀποτελοῦν ἀπομαγνητοφωνημένη καταγραφή πραγματικῶν συνομιλιῶν. Οἱ ἔφηβοι μαθητές ἤξεραν ὅτι καταγράφονται οἱ συνομιλίες μας μέ τή διαβεβαίωση τῆς τήρησης τοῦ ἀπορρήτου καί τῆς ἀνωνυμίας ἀπό τήν πλευρά μας. Γι' αὐτό τό λόγο καί τά πραγματικά τους ὀνόματα, πού χρησιμοποιοῦνταν στίς συνεντεύξεις ἀπό τόν «σύμβουλο», ἔχουν ἀλλαχθεῖ γιά νά προστατευθοῦν τά «εὐαίσθητα προσωπικά δεδομένα» τῶν μαθητῶν.

Ἀκολουθεῖ μιά πρόταση συμβουλευτικοῦ διαλόγου μέσα στήν τάξη ἀπό τόν γράφοντα. Εἶναι μιά προσπάθεια συμβουλευτικῆς μέ ἀφορμή μέσα ἀπό τό μάθημα. Ἀφετηρία ἀποτέλεσε ἕνα πατερικό κείμενο καί συγκεκριμένα ὁ λόγος τοῦ Ἁγ. Κασσιανοῦ⁷¹⁴ γιά τήν ἀποφυγή τῆς γαστριμαργίας.

Συμβουλευτική συνέντευξη 1

Θέμα: Προβλήματα στή φιλία⁷¹⁵

Διάρκεια: 23 λεπτά

1. Καλησπέρα Δέσποινα.
2. Καλησπέρα.
3. Τί κάνεις; Τί νέα ἀπό τήν τελευταία φορά;
4. Πολύ καλύτερα ἀλλά τά προβλήματα δέν παύουν νά ὑπάρχουν.
5. Μάλιστα.
6. Θά ἤθελα νά συζητήσουμε σήμερα κάποιο θέμα πού μέ ἀπασχολεῖ ἔντονα. Εἶναι... ἡ σχέση μου μέ τίς φίλες μου. Ἐνῶ μοῦ ἀρέσει νά βρίσκομαι μέ κόσμο καί εἶμαι κοινωνική, ε... πηγαίνω σέ φίλες, μέ καλοῦν δέν... δέν εἶμαι... ἄνθρωπος πού θά σκεφτῶ τά μαθήματα, τά διαγωνίσματα ἢ κάτι ἄλλο. Μοῦ ἀρέσει νά πηγαίνω βόλτα

714. Ἀναφερόμαστε στό κείμενο τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου ἀπό τή Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν... Ἐκδ. Ἀστήρ Ἀθήναι 1982 κ.ε. [1782] τόμος Α΄.

715. Ὅπως εἶδαμε οἱ διαπροσωπικές σχέσεις εἶναι ἕνα θέμα πού ἀπασχολεῖ ἀρκετά συχνά τίς συμβουλευτικές συναντήσεις τῶν θεολόγων. Βλ. Πρώτο κεφάλαιο «4. Συμπεράσματα γιά τή σημερινή εἰκόνα τῆς συμβουλευτικῆς διάστασης τοῦ θεολόγου καθηγητή Δ/θμιας Ἐκπ/σης στήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό».

στήν θάλασσα νά καθίσω... κάποιες στιγμές βαριέμαι ἀφόρητα. γιά παράδειγμα προχθές τήν Παρασκευή μέ εἶχαν καλέσει κάποιοι φίλοι νά πάω σέ μιά γιορτή. Τί πιό ώραῖο νά διασκεδάσω, νά γελάσω, νά γνωρίσω ἀνθρώπους, νά νιώσω χαρά. Βαριόμουνα, ἄν ἦταν δυνατόν νά πήγαιναν μόνες τους οἱ φίλες πού εἶχαμε κανονίσει χωρίς νά εἶμαι ἐγώ. Ἦθελα ἐγώ νά εἶμαι στήν ἡσυχία μου. Ἐεε... κάποια ἄλλη φίλη πού ἔχω, ἡ Φρόσω, εἶναι πολύ καλή, ἀλλά ὦρες ὦρες νομίζω πώς εἶναι φορτική, ἐνῶ δέν εἶναι. Ἐκείνη ἔχει ἐνδιαφέρον, ἔχει λεπτότητα, ἔχει κάποια στοιχεῖα, ἐγώ νιώθω ὅτι μέ κουράζουν τά πολλά τηλέφωνα... ἔ... οἱ ἰδιαιτέρες ἐκδηλώσεις ἀγάπης...

7. Θέλω νά μου πεῖς τό ἔξις Δέσποινα: πῶς φαντάζεσαι ἐσύ μιά ἰδανική φιλία, ἔτσι ὅπως θά τήν ὀριοθετοῦσες ἐσύ;
8. Ὅπως τήν εἶχα πρίν λίγα χρόνια, τότε στό Γυμνάσιο.
9. Δηλαδή;
10. Δηλαδή ἔ... νά ὑπάρχει εἰλικρίνεια, ἐνῶ βλέπουμε μερικές φορές ὅτι δέν εἶναι ὅλοι ἔτσι, ὁ τρόπος τους, κάπου κάτι θέλουνε παραπάνω ἔ... νά ὑπάρχει ἀγάπη ἀληθινή καί νά ὑπάρχει αὐθορμητισμός. Ὅμως τώρα δέν ξέρω, ...δέν βρίσκεις ἀνθρώπους πού νά μὴν ἐπιδιώκουν κάτι ἀπό ἐσένα καί ἐσύ κάτι ἀπό αὐτούς, δηλαδή φιλία γνήσια εἶναι σπάνια· ἐνῶ ὑπάρχει φιλία, φίλους καλοῦς δέν βρίσκουμε εὐκόλα.
11. Μάλιστα. Ποιό νόημα γιά σένα ἔχει ὁ ἀληθινός φίλος, πῶς τόν φαντάζεσαι;
12. Πιστεύω ὅτι εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ὅταν ἐγώ ἔ... ἔχω κάποια χαρά καί τήν μοιρασῶ μαζί του δέν θά ζηλέψει καί ὅταν ἐγώ πῶ τόν πόνο μου πραγματικά θά δακρῶσει. Καί ἔχει συμβεῖ αὐτό... δηλαδή... γι' αὐτό τούς ἔχω αὐτούς τούς φίλους.. Ὑπάρχουν πέντε - ἕξι ἄνθρωποι συγκεκριμένοι πέρα ἀπό ... ἄλλους εἴκοσι πού μπορεῖ νά ξέρω σάν γνωστούς. Ἀλλά μέ κουράζουν τά πολλά πολλά.
13. Ἀπό ὅ,τι καταλαβαίνω αἰσθάνεσαι ὅτι οἱ φίλοι εἶναι πολύ ἀναγκαῖοι στή ζωή μας...
14. Ναί, ναί!
15. Δίνεις ἰδιαιτέρη ἀξία στήν φιλία...
16. Ἀκριβῶς.
17. Καί ἰδιαιτέρα στήν εἰλικρίνεια, στόν αὐθορμητισμό, στήν ἐλευθε-

ρία από ό,τι καταλαβαίνω ε... θά ήθελες νά εἶναι διακριτικός ὁ φίλος μαζί σου...

18. Ναί νά' χω τίς ὄρες μου.

19. Ὅμως ταυτόχρονα δέν θά ήθελες νά ἔχεις μιά πολύ χαλαρή ἐπαφή, εὐκαιριακή...

20. Ναί, ναί δηλαδή νά εἶμαι ἄρρωστη μιά βδομάδα καί ξαφνικά ὁ ἄλλος νά τό μάθει ἀπό τύχη, ὄχι. Γιατί οἱ φίλοι μου εἶναι ἄνθρωποι πού τούς ζῶ καί τούς νοιάζομαι, ὅπως καί ἐκεῖνοι. Καί ἄν ἐκεῖνοι δέν μέ πάρουν, ἔχω τό θάρρος νά τούς πάρω ἐγώ. Ἀλλά δέν θέλω τά πολλά πολλά. Ἔ... τίς προάλλες εἶχα μαλώσει μέ τήν Φρόσω γιά κάτι ε... καί ἐκεῖ κάπου κατάλαβα ὅτι μέ ἀπογοήτευσε καί ἔκανε μιά ὑπερβολή.

21. Ποιά ἦταν ἡ ὑπερβολή;

22. Κάποια στιγμή ἤμουν στό σπίτι καί ἔρχεται μιά κυρία καί μοῦ φέρνει μιά ἀνθοδέσμη. Λέω: τοῦ Ἁγίου Βαλεντίνου δέν εἶναι ἀκόμα. (χαμογελαστά). Μοῦ λέει πάρ' τα ἔχει καί κάρτα. Μοῦ ἔγραφε: «συγχώρεσέ με, φίλη μου πού σέ στενοχωρῶ, πού δέν ἐκτιμῶ ὅσα κάνεις γιά ἐμένα καί πού σκέφτομαι ἀπερίσκεπτα, καί αὐτά...», δηλαδή δέν θέλω καί πολλές ὑπερβολές. Κάπου... βλέπω ὅτι μερικά πράγματα δέν ἐνδείκνυνται, εἶναι λάθος, δέν θέλω πολύ κόλλημα, δέν θέλω πολλά τηλέφωνα, δέν θέλω πολλές ἐκδηλώσεις ἀγάπης, στοργῆς, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη δέν θέλω καί τίς... σφήνες... μέ μιά κουβέντα, ἐγώ κατάλαβα ὅτι μέ ἐνοχλοῦν οἱ σφήνες, προτιμῶ νά μοῦ ξεκαθαρίσεις ὅτι ξέρεις μοῦ εἶπες αὐτό καί γι' αὐτό καί ἐγώ κρατάω ἀπόσταση, παρὰ αὐτό νά εἰσπράττω ἀπό ἐδῶ, νά εἰσπράττω ἀπό ἐκεῖ...

23. Μάλιστα.

24. Θέλω νά εἶμαστε εὐθεῖς.

25. Προχθές μοῦ ἔλεγες γιά τή γιορτή τῆς Παρασκευῆς...

26. Ναί.

27. Ἄς ποῦμε πίεσες τόν ἑαυτό σου γιά νά πᾶς.

28. Ναί τόν πίεσα. Βαριόμουνα.

29. Μάλιστα. Πές μου τό ἐξῆς: Ἀπό αὐτή τήν πίεση καί ἀπό αὐτό πού δέν ἦταν τόσο αὐθόρμητο καί τόσο ἠθελημένο, ἀλλά πιέστηκες γιά νά πᾶς γιατί ἦταν κάποιοι φίλοι σου...

30. Ἐγώ πῶ πολύ τούς ἔχω συνδέσει.

31. Ἄ... ἐσύ τούς ἔχει συνδέσει. Ἄρα αἰσθανόσουν κάπως ὑποχρεωμένη νά πᾶς...
32. Πάρα πολύ.
33. Μάλιστα.
34. Ὅταν τελείωσε ἡ βραδιά διατηροῦσα τό ἴδιο στό μυαλό μου, ὅτι καλύτερα νά μήν εἶχα πάει παρόλο πού περάσαμε πάρα πολύ ὠραῖα, γιατί φάγαμε, ἤπιαμε καί χορέψαμε.
35. Ἦθελα σέ αὐτό τό σημεῖο νά ἐπιμείνεις περισσότερο, στά θετικά πού ἔβγαλες ἀπό αὐτή τή βραδιά.
36. Τό θετικό ἦταν πρῶτα ἀπό ὅλα ὅτι ἔδωσα χαρά, γιατί ἂν δέν πηγαινα ἐγώ δέν θά πηγαιναν καί οἱ ἄλλες.
37. Πολύ ὠραῖα.
38. Δεύτερον ὅτι μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά συζητήσουμε γιά κάποια ὠραῖα θέματα μέ τήν παρέα πού εἶχα νά δῶ πάρα πολύ καιρό. Ἡ διασκέδαση ἦταν σέ ἠθικό ἐπίπεδο καί ποτέ δέν χάνεις ἅμα κάνεις καλές κουβέντες, ἔ... καί τρίτον τήν ἄλλη μέρα πού πῆγα στό φροντιστήριο πῆγα μέ ἄλλο κέφι. Ἦξερα ὅτι πέρασα καλά τήν Παρασκευή καί ὅταν ἐγώ περνᾶω καλά περνᾶνε καλά καί οἱ ἄλλοι γύρω μου. Δηλαδή φαίνεται στό πρόσωπό μου, ἤμουν χαρούμενη, πῆγα ξέγνοιαστη, ἱκανοποιημένη. Ἔζησα κι ἐγώ τή μέρα αὐτή.
39. Ἄρα βγήκαν κάποια θετικά.
40. Βγήκαν θετικά γι' αὐτό καί συνεχίζω. Ἀλλά τό πρόβλημα εἶμαι ἐγώ! Γιατί βαριέμαι, γιατί δέν θέλω πολλά πολλά καί εἶμαι ἀπότομη πολλές φορές στίς σχέσεις μου. Ἀπότομη δηλαδή θά τό πῶ... ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι ξεκινᾶω ἀπό ἀγάπη –ἡ ἀγάπη, ἡ εὐγένεια ἔχω διαβάσει ὅτι εἶναι ἀδερφές τῆς ἐπιείκειας– δέν εἶμαι καθόλου ἐπιεικής (ἔντονα γέλια), εἶμαι αὐστηρή καί μέ ἀγαπᾶνε παρόλα αὐτά.
41. Μάλιστα... Γιά πές μου τώρα, ποῦ ὀφείλονται νομίζεις αὐτά τά ἀμφίθυμα συναισθήματα;
42. Ἐγώ, ἀπό ὅ,τι ψάχτηκα, ἴσως δέν εἶμαι πολύ εὐχαριστημένη ἀπό τίς συγκεκριμένες φιλίες ἀλλά ... δέν μπορῶ καί νά φτιάξω τώρα καινούργιες, δέν θέλω νά τό ρισκάρω, νά μπῶ σέ καινούργια μονοπάτια...
43. Γιατί;

44. Γιατί; Ξ... διότι ό καθέννας... εΐναι σπάνιο νά βρεΐς φίλη τώρα, δη-
λαδή φίλη πραγματική πού νά εΐναι ένας άνθρωπος πού πραγμα-
τικά νά σέ νοιάζεται νά σέ αγαπάει... Άς ποϋμε ακόμα και από
τήν Φρόσω πού υποτίθεται ότι εΐναι μιά καλή κοπέλα, βλέπεις ένα
ένδιαφέρον, ένα αυτό... βλέπεις ότι έχει και στοιχειά ατομισμού.
Σέ πολλά στοιχειά και τό έχει παραδεχτεί. Λοιπόν δέν μου άρέσει
γι' αυτό και κρατάω αυτά. Μετά έχω πονέσει από άλλη φίλια, θυ-
μάστε για τήν Μαρία (πού σās έλεγα παλιότερα) και έχω φοβηθεί
και από κάποιες λανθασμένες καταστάσεις. Και λέω από τή μιά
εΐναι αυτό λάθος υπερβολικό, από τήν άλλη έλέγχομαι και λέω ότι
μά τίθενται όρια στή φίλια; Ό γάμος εΐναι ένας δεσμός, ή φίλια
ένας θεσμός, μέσα σέ αυτό τό θεσμό και σέ όλες τις σχέσεις δέν
υπάρχουν όρια; Δηλαδή δέν δικαιολογοϋμαι νά μήν θέλω, νά μέ
παίρνουν τό μεσημέρι τηλέφωνο, νά μήν θέλω Ξ... κάθε μέρα νά
έχω υποχρεωτικά επικοινωνία. Νά έχω και εγώ τήν ήσυχία μου,
τίς ώρες μου, τόν ύπνο... αλλά τελικά μήπως εΐμαι και εγώ ατομί-
στρια άφοϋ δέν κοιτάω και τίς ανάγκες τοϋ άλλου; Γιατί όταν ό
άλλος λαχταρίζει κάτι και μου τό πει, εγώ δέν μπορω, ούτε τό σπι-
τι νά άνοιγω... πρέπει όλα νά εΐναι σέ πρόγραμμα. Άφοϋ νά σās
πώ μιά λεπτομέρεια: Πήγαμε σήμερα για καφέ τέσσερις και λέμε
νά συναντηθοϋμε τήν Πέμπτη στής Νίκης νά μās δείξει τό πρό-
σφορο, κάτι θά έφτιαχνε. Λέω ναι, ναι νά κανονίσουμε, λέω, τήν
Πέμπτη, τί ώρα; Ήθελα δηλαδή ενώ ήταν όλα «φλού» νά κανονί-
σω και τήν ώρα πού θά πάω και τήν ώρα πού θά φύγω. Άφοϋ πέ-
σανε και οί τρεις και μου λένε έσύ πρέπει νά κανονίσεις και τήν
ώρα, νά σοϋ πάρουμε ένα μεγάλο ρολοΐ νά στό έχουμε εκεί, αλή-
θεια (χαμογελώντας), νά τό βλέπεις λέει για νά φύγεις. Κάνε λέ-
ει... άσε μή δεις ούτε «τά άτίθασα νιάτα»⁷¹⁶, πού βλέπω τό μεσημέ-
ρι, ούτε νά όριοθετήσεις θά εΐμαστε 6-8, άσε όσο πάει. Μπά εγώ
τό θεωρω χαμένο καιρό. Νά ιδωθοϋμε ναι νά τά ποϋμε αλλά όχι
πάρα πολλές ώρες. Δέν ξερω...
45. Αισθάνομαι ότι κάπου φοβάσαι τήν ιδιαίτερη σύνδεση μέ κάποια
πρόσωπα, είχες κάποια κακή έμπειρία στό παρελθόν;

716. Σίριαλ τής τηλεόρασης πού παρακολουθοϋν πολλοΐ έφηβοι.

46. Ναί είχα. Σίγουρα έχει παίξει τό ρόλο του αυτό, και τώρα δέν πρέπει νά κάνω τά ίδια λάθη.
47. Άν μοῦ ἐπιτρέπεις νά ἀνακεφαλαιώσω· μέχρι τώρα λοιπόν εἶδαμε ὅτι σέ ἀπασχολεῖ ἔντονα ἡ σχέση σου μέ τούς φίλους, μέ κάποια πρόσωπα, τό πόσο αὐτή ἡ φιλία μπορεῖ νά ὀριοθετηθεῖ νά βάλεις δηλαδή κάποια ὄρια...
48. Ναί.
49. Θά ἔλεγα νά μήν παραβιάζουν τό προσωπικό σου «θέλω», και νομίζω εἶναι δικαίωμά σου αὐτό, ἀπό τήν ἄλλη αἰσθάνεσαι τήν ἀνάγκη τῆς φιλίας...
50. Ἀκριβῶς.
51. Καί ὅτι μερικές φορές βλέπεις ὅτι ἡ ἐπιμονή τῶν ἄλλων μάλλον καλό σοῦ κάνει γιατί βγαίνεις ἀπό τά ὄριά σου...
52. Ναί.
53. Βγαίνεις θά ἔλεγα ἀπό ἀγαπημένα σου τηλεοπτικά προγράμματα, τά «ἀτίθασα νιάτα»...
54. Ναί ἀπό τίς συνήθειές μου, προκειμένου νά περάσουμε ὅλοι καλά.
55. Ἔτσι.
56. Ἀκριβῶς και πάνω ἀπό ὅλα ἐλέγχομαι ὅτι τελικά ἐγώ θέλω νά ἔχω καλές φίλες, νά μέ νοιαστοῦνε, νά μέ πάρουν ἕνα τηλέφωνο, νά δοῦνε τί κάνω, μήπως ἄς ποῦμε εἶμαι ἄρρωστη, ἀλλά ἐγώ δέν εἶμαι ὅπως πρέπει γιατί τήν ὥρα πού ἡ ἄλλη μέ θέλει, ὄχι ὅτι δέν θά θυσιάσω, ἀλλά ἐάν ὑπάρχει λόγος, και ἀφοῦ ἐγώ τό κρίνω πάλι.
57. Μάλιστα...
58. Δηλαδή μοῦ εἶχε πεῖ ἡ Φρόσω τότε πού διάβαζε, τῆς εἶχα πεῖ μέχρι 10 Φεβρουαρίου πού ἦταν ἡ ἐορτή τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους και ἔχεις Σχολή, δέν θά ξανάρθεις, θά κάτσεις νά συγκεντρωθεῖς στό διάβασμα. Καί τό ἐκτίμησε και ἡ ἴδια και ἡ μαμά της, ὅλοι. Μέ πῆρε ἐνδιάμεσα...
59. Τό ἔκανες αὐτό γιά ἐκείνη ἢ γιά ἐσένα;
60. Τό ἔκανα γιά ἐκείνη, γιατί ἡ μητέρα της δέν θέλω νά πεῖ ὅτι πέρυσσι πού ἦταν μόνη της διάβαζε και ἦταν ἀριστοῦχος, πῆρε τό 20, και φέτος τήν ἀπασχολεῖ ἡ Δέσποινα. Δέν ἤθελα νά εἶμαι ἐγώ ἡ αἰτία γιά κάτι. Καί ἐκτός αὐτοῦ, ἤθελα νά συγκεντρωθεῖ.
61. Καί προσπατεῖς ἔτσι και τήν φιλία.

62. Ναι και πιο πολύ γι' αυτό για να μη λείει κουβέντες και κάποια στιγμή ἔ... διαπίστωσα ότι ἐνῶ ἐκείνη εἶχε ἀνάγκη νά ἔλθει ἀπόγευμα πρὶν οἱ ἐξετάσεις τελείωναν τὴν Πέμπτη ἀλλὰ ἐκείνη τὴν Τετάρτη δὲν εἶχε μάθημα ἰδιαίτερο γιὰ νά γράψει, εἶχε ἓνα κενό και ἤθελε, λαχταροῦσε ἢ νά ἔλθει ἐδῶ ἢ νά πᾶμε μιά βόλτα. Ἐγὼ δὲν τό θυσιάζα εὐκόλα ἐπειδὴ εἶχα βάλει αὐτὴ τὴ σειρά. Δὲν ξέρω μᾶλλον τό κάνω ἀπό ὅ,τι λένε γιὰ ἀσφάλεια δικιά μου. Ἐπειδὴ, ὅπως λές, ἔχω πονέσει ἀπό κάποια ἄλλα πράγματα, προσέχω και ἐγὼ νά κρατάω και κάποια πράγματα γιὰ τόν ἑαυτό μου, γιατί ὅπως ἔχουμε συζητήσει και μαζί νά ἀγαπᾶμε τούς ἄλλους σάν τόν ἑαυτό μας...
63. Γιὰ πές μου λίγο γιὰ τὴ φίλη σου.
64. Δηλαδή σχετικά μέ ποιό πράγμα;
65. Πῶς τὴ βλέπεις ἐσύ; Τί αἰσθάνεσαι...;
66. Ἐχω καταλάβει ὅτι ἐνῶ τελικά ...εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πολύ καλός, καλό ἔδαφος και καλή συναναστροφή, ἔ... κάνει κάτι κουτοπονηριές και... κάτι καμώματα, αὐτά τὰ παιδικὰ πού κάνουν τὰ δωδεκάχρονα, και ἐγὼ δὲν εἶμαι διατεθειμένη οὔτε νά παίζω, οὔτε νά φθειρόμαι, οὔτε νά στενοχωριέμαι.
67. Μάλιστα. Ποῦ ἐστιάζεις περισσότερο τό πρόβλημα ἐσύ;
68. Τό ἐστιάζω στήν κουτοπονηριά της. (μικρὴ σιγή). Ἐνῶ εἶναι ἔξυπνη κοπέλα και ἐνῶ ξέρει ὅτι τὴν ἀγαπῶ και τὴν ἔχω φίλη μου,... δὲν ξέρω ἴσως ζηλεύει πού ἔχω πολύ κόσμο, ἴσως θέλει νά μου κάνει καψώνια, δὲν ξέρω, πάντως μέ ἔχει φτιάξει. Δηλαδή ἔχω καταλάβει ὅτι μέ φθείρει τελικά μ' αὐτά τὰ καμώματα και δὲν συνεργάζεται.
69. Μάλιστα.
70. Προτιμῶ λοιπόν νά τὴν στερηθῶ νά μὴν τὴν ἔχω και νά περνῶ καλά παρά νά μέ στενοχωρεῖ. Εἶχα διαβάσει, δὲν ξέρω ἂν στό ἔχω πει, καλύτερα λείει «ἅμα δὲν μπορεῖς νά ἔχεις τὴν εὐτυχία σου διασφάλισε τὴν ἡσυχία σου».
71. Μάλιστα. Ἐν ὑποθέσουμε ὅτι ἐδῶ στήν ἄδεια καρέκλα καθόταν ἡ Φρόσω, και ἦταν ἐδῶ πέρα, τί θὰ ἤθελες νά τῆς πεις πού δὲν τῆς τό ἔχεις πει;
72. Αὐτό μ' ἀρέσει πού λές γιατί ἤθελα νά τὴν δῶ και σήμερα, ἀλλὰ δὲν τὴν εἶδα στὰ Ἀγγλικά. Θὰ τῆς ἔλεγα πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔ..θὰ τό

ἔπαιζα ἀδιάφορη καί ἄν ἐκείνη μέ ρώταγε ἄν πῆρα τό γράμμα, γιατί ἦταν πολύ ἄστοχο τώρα νά γράψει γράμμα ἀφοῦ μέ βλέπει τακτικά, ...καί μοῦ ἔλεγε ἄν πῆρα τό γράμμα θά ἔλεγα «ναί εὐχαριστῶ», γιά κάτι χρήματα πού μοῦ ἔχε βάλει μέσα, τίποτε ἄλλο. Δηλαδή θεωρῶ ὅτι δέν εἶναι ἄνθρωπος νά καθίσω νά τό ξετυλίξω καί νά ξαναμπῶ στή διαδικασί αὐτή διότι θά μέ ξανααπογοητεύσει καί τήν τρίτη φορά θά εἶναι χειρότερα. Ἔτσι λοιπόν θά μοῦ ἔλεγε: «τί κάνεις; ἔλαβες τό γράμμα;», θά τῆς ἔλεγα: «ναί εὐχαριστῶ καί γιά τά χρήματα», ἦταν κάποιο ἀσήμαντο ποσόν καί τά ἔβαλε μέσα στό γράμμα, ἔ... δέν μοῦ ἄρεσε βέβαια αὐτή ἡ κίνηση, θά μοῦ ἔλεγε «ἐντάξει μέ συγχωρεῖς;», «γιά ποιό πράγμα;» θά τῆς ἔλεγα. «Γιατί ἐσύ ἀπό τό γράμμα σου δέν φαίνεται κάτι πού νά ἔφταιξες.» Καί σχετικά μέ κάτι ἄλλο πού ἔγραψε μέσ' τό γράμμα πού μοῦ ἔκανε ἐντύπωση: «ἐσύ λέει μέ ἔχεις κάτσε - κάτσε, σήκω - σήκω». Καί θά τῆς ἔλεγα: «Μισό χρόνο τώρα ἀπό τό Σεπτέμβριο πού κάνουμε παρέα καί σέ δέχομαι ἐγώ στό σπίτι μου, ἐσύ ἔχεις ἀντιρρήσεις, ἔχεις διάφορα θέματα, ἔνωθες αὐτό τό πράγμα ὅτι σ' ἔχω κάτσε - κάτσε καί πότε;».

73. Τά ἔχεις ξεκαθαρίσει, τά ἔχεις συζητήσει ὅλα αὐτά πού...;
74. Ὁχι. Δέν τά ἔχω συζητήσει τώρα ἐκ νέου, γιατί τά εἶχα συζητήσει τήν πρώτη φορά. Μοῦ ζήτησε συγνώμη καί μοῦ εἶχε στείλει καί τριαντάφυλλα. Ὑποτίθεται ὅτι κατάλαβε ὅτι σέ μιά φίλια πρέπει νά ἐνημερώνει. Δέν εἶπα νά πάρει τήν ἄδεια καί τήν ἔγκριση ἀλλά «ἀφοῦ ξέρεις ὅτι ἐγώ θά πάω ἐκεῖ, ἐσύ πῶς θά περάσεις;». Ἐκανε δηλαδή πολλά ἄστοχα. Πῆρε τήν Φωτεινούλα τηλέφωνο μιά ἄλλη φίλη δικιά μου καί τῆς εἶπε «καλό Πάσχα» καί εὐχές καί δέν πῆρε ἐμένα πού εἶχα τηλεφωνητή. Νά πει ὅτι ἔλειπα, νά πει «Δέσποινα καλό Πάσχα». Θέλω νά πῶ ὅτι ἔκανε κάποια πράγματα πού ἀπό τή μιά δείχνουνε ὅτι ἀδιαφορεῖ ἀπό τήν ἄλλη ὅμως δείχνουνε ὅτι ἀσχολεῖται.
75. Για πές μου αἰσθάνεσαι ὅτι ἔχεις κάνει ἐσύ κάτι ἀπέναντι στήν καινούργια στάση αὐτή τῆς Φρόσως; Ἡ ἦτανε πάντα αὐτή ἡ στάση της;
76. Ἡτανε πάντα αὐτή ἡ στάση της, γιατί καί πέρσι τέτοιο καιρό ἔκανε ὅτι ἤθελε ἐκείνη, δηλαδή στό πρόγραμμά της. Φέτος ξαφνικά εἶμαι ἐγώ φίλη της καί δέν σκέφτεται νά ζυγίσει καί τήν πλευρά

του άλλου. Δηλαδή ἐνῶ ἐμένα... πῶς νά στοῦ πῶ, κατάφερε νά περ-
νᾶ καλά. Θέλει νά ἔχει καί τή φίλη θέλει νά ἔχει... δέν μπορεῖ νά τά
ἔχει ὅλα. Ἐγώ τί ἔκανα; Ἐκεῖνο πού ἔκανα εἶναι ὅτι πολλές φορές
χαράζω πορεία σέ κάποια πράγματα. Ἐγώ ἤμουν ἄρρωστη εἶχα
πάθει ἕνα πρόβλημα μέ τήν πλάτη μου, λοιπόν ἔνωθα ἄρρωστη...
Ἐκείνης τῆς κακοφάνηκε καί δέν μου τό ἔπε εὐθέως «γιατί δέν θά
μέ δεῖς τήν Πέμπτη;» Δικαίωμά μου δέν εἶναι, αὐτῆς τῆς κακοφά-
νηκε καί κάτι ἄλλα τά εἶχε μαζεμένα καί σοῦ λέει τώρα θά δεῖς θά
πάω καί ἐγώ Τῆνο νά κάνω αὐτό. Δηλαδή κάτι καμώματα καί ξε-
συνερίσματα.

77. Ἀπό τή μιά αισθάνομαι καί σάν νά εἶπες ὅτι δέν σέ νοιάζει πιά
αὐτή ἡ σχέση καί θά ἤθελες νά τήν σταματήσεις, ἀπό τήν ἄλλη
ὁμως διακρίνω στόν τρόπο πού μιᾶς, αὐτή τήν ἐντύπωση τουλά-
χιστον μοῦ δίνεις κάπου θά ἤθελες καί τήν παρεά της.
78. Αὐτό εἶναι ἀλήθεια, ὁ κάθε φίλος εἶναι μοναδικός καί πολύτιμος,
ἄλλο παίρνω ἀπό τή Φρόσω, ἄλλο παίρνω ἀπό τή Νίκη, ἀπό τή Φι-
λίτσα, ἀπό τόν καθένα. Ἡ Φρόσω εἶχε ἄλλα πράγματα νά μοῦ δώ-
σει. Ὅταν ὁμως μοῦ ἔχει κάνει κάτι τό ἔχουμε συζητήσει διεξοδι-
κά καί καταλαβαίνω ὅτι τώρα τό ξανακάνει, τώρα αὐτό δέν εἶναι
κατά λάθος καί λόγω ἡλικίας, εἶναι λαδιά. Λοιπόν ἄν τώρα μέ ἔχει
πειράξει τό μισό χρόνο πού τήν ξέρω, ἅμα μοῦ τό κάνει ἀργότερα
πόσο θά μέ πειράξει. Δηλαδή καταλαβαίνω ὅτι εἶναι ὁ χαρακτη-
ρας της τελικά. Καί κάνει αὐτό πού τῆς ἀρέσει. Δικαίωμά της ἀλλά
καί δικαίωμά μου καί μένα νά διασφαλίσω τή φιλία μέ μιά δια-
κριτική ἄρνηση. Δέ θά τή δέχομαι σίτι για ἄρκετό καιρό μέχρι νά
κάνω κάποια ἄλλα πράγματα.
79. Τώρα ἄν ἀπέναντι σ' αὐτή τήν καρέκλα εἶχες τόν ἑαυτό σου καί
θέλεις νά τοῦ μιλήσεις γι' αὐτή τήν ὑπόθεση νά ... ἔχεις πάρει κά-
ποιες ἀποφάσεις, τί θά τοῦ ἔλεγες τώρα;
80. Ἦδη τά ἔχω πει λέω γιατί τί φταίει καί χάνεις αὐτή τή φίλη; Γιατί
ἔχεις καί ἐσύ τά στραβά σου δέν εἶσαι καί ἐσύ τέλεια γιά νά θέ-
λεις τήν ἄλλη τέλεια. Ἐ... μήπως πρέπει νά σκεφτεῖς γιά νά μή μεί-
νεις μόνη στή ζωή ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη τά συζητάω μέ τόν ἑαυτό μου
καί λέω καλύτερα μόνη καί ὁ Θεός καί νά περνώ καλά νά
κοιμᾶμαι ἤσυχη παρᾶ νά ἔχω τόν κάθε ἕναν νά μέ ταράζει.

81. Ἔδωσες καί τήν ἀπάντηση τώρα, ἤθελα νά σέ ρωτήσω τί ἀπαντᾷς ἀπέναντι σ' αὐτά. Ἔδωσες καί τήν ἀπάντηση μόνη σου.
82. Ναί τελικά ἔχω σκεφτεῖ ὅτι εἶναι ἐπιλογή μου. Ναί θά πονέσω, μ' ἐνοχλεῖ, γιατί νά μήν ἔχω καί ἐγώ αὐτή... ἐπιπλέον ἕνα ἄνθρωπο... ἀλλά νά σᾶς πῶ κάτι τέτοιους ἀνθρώπους πού κοιτᾷν νά... πού κάνουν τέτοια κόλπα δέν μέ καλύπτει.
83. Μάλιστα γιά πές μου κάτι γιά τίς ἄλλες φιλίες σου, σέ κάποιο σημεῖο τίς ἀνέφερες.
84. Τίς ἄλλες φιλίες ... σᾶς εἶχα πεί γιά δύο φίλες πού βαριόμουν τήν Παρασκευή στή γιορτή κι ὅμως πῆγα καί μοῦ εἶπατε πῶς πέρασες, καί ἦταν θετικό. Γιατί μέ κάνατε νά καταλάβω ὅτι μοῦ ἄρесе τελικά παρόλο, πού τό θεωροῦσα ἀγγαρεία...
85. Οἱ ἄλλες παρέες σου πηγαίνουν καλά;
86. Ναί πολύ καλά πηγαίνουν, ἀλλά ἔχω βάλει ὄρια. Εἶχα διαβάσει κάπου ὅτι ἀνάλογα μέ τή φιλία πού θέλεις, πρέπει νά ἔχεις καί τά ἀνάλογα ἐφόδια. Ἄν δηλαδή ἐγώ σπίτι μου θέλω νά βάλω καμήλα πρέπει νά φτιάξω στό σπίτι μου μιά ψηλή αὐλόπορτα, κατά ἀνάλογο τρόπο ἔχω καί τά ἀνάλογα ἐφόδια γιά τήν κάθε παρέα. Καί ἐγώ βάζω ὄρια γιά νά μή γίνομαι φορτική στους ἄλλους κάθε τόσο. Κάθομαι σπίτι μου, δέν ἐνοχλῶ γι' αὐτό καί ἔχω αὐτή τήν ἐπαφή πού ἔχω μέ τούς φίλους μου. Δηλαδή θέλω νά περνᾶω καλά καί νά ὑπάρχει ἕνας ἄξονας γύρω ἀπό τόν ὁποῖο νά ἔχω τίς παρέες μου καί τούς ἀνθρώπους. Καί δόξα τῷ θεῷ εἶμαι πολύ εὐχαριστημένη.
87. Εὐχαριστῶ, γιά τή συζήτηση πού εἶχαμε.
88. Καί ἐγώ σᾶς εὐχαριστῶ.

Ἐπογραμμισμένα στοιχεῖα = περισπασμοί φωνητικοῦ στυλ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ	
	N
Άπόσπαση παραδείγματος	11,21
Έλάχιστη (λεκτική) ένθάρρυνση	5, 23, 37, 41, 55, 57, 69
Παραφράσεις	19, 27, 29, 31, 53, 81
Άνίχνευση συναισθήματος	33, 65
Άντανάκλαση συναισθήματος	27, 29, 31, 45, 77
Έρωτήσεις άνοικτές	3
Έρωτήσεις κλειστές	25, 83
Έρωτήσεις τί;	21
Έρωτήσεις πώς;	33
Έρωτήσεις γιατί;	41, 43
Περίληψη	13, 15, 17, 19, 47, 49, 51, 59
Άνίχνευση νοήματος	7, 9, 11, 41, 43
Άντανάκλαση νοήματος	13, 15, 17, 19, 31, 39, 49, 51, 61, 77
Έκτροπή άντανάκλασης	33, 35, 39
Έστίαση στό πρόβλημα	67, 85
Έστίαση στά θετικά	35, 39
Έστίαση στό άλλο πρόσωπο	63, 65, 75
Έστίαση στό περιβάλλον	83, 85
Έστίαση στόν συμβουλευόμενο	65, 67
Άντιμετώπιση κατά πρόσωπο	73, 77
Καθοδήγηση (τεχνική τής άδειας καρέκλας)	71, 79

Συμβουλευτική συνέντευξη 2

Θέμα: Προβλήματα μέ κάποιον καθηγητή
Διάρκεια 12 λεπτά

1. Καλημέρα Έλένη όλα καλά;
2. Εύχαριστώ, έτσι κι έτσι...έ μήπως θά είχατε καιρό νά σās άπασχολήσω λίγο;
3. Έχω άρκετό. Συμβαίνει κάτι σέ βλέπω κάπως στενοχωρημένη ή μήπως κάνω λάθος;

4. Δέν κάνετε λάθος γι' αυτό θά ήθελα νά συζητήσουμε... Ξέρετε έχω κάποια προβλήματα μέ όρισμένους καθηγητές.
5. Μάλιστα, συμβαίνει κάτι μέ κάποιον καθηγητή;
6. Μέ τήν κα Τάδε...
7. Μέ τήν γυμνάστρια λοιπόν;
8. Καί μέ τήν γυμνάστρια καί μέ συμμαθήτριές μου γενικά.. καί γενικά εἶναι δύσκολες νομίζω οἱ σχέσεις ἢ ἔχει νά κάνει μέ τόν χαρακτήρα μου...
9. Ναί γιά πές μου.
10. Ε... τί νά σοῦ πῶ... Νά σοῦ πῶ γιά τήν γυμνάστρια πρώτα;
11. Τί σέ ἐνοχλεῖ περισσότερο σ' αὐτή τή σχέση;
12. Μέ ἐνοχλεῖ ὅταν ... ἔ ... θέλουνε νά μοῦ τό παίξουνε. Δηλαδή μοῦ ἀρέσει νά ... νά μοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη καί νά ἔχω πρωτοβουλίες. "Ὅταν καταλάβω ὅτι κάποιος μοῦ βάζει πλαισία καί μάλιστα ὅταν μέ ἀδικεῖ, ἐπαναστατῶ. Δέν ἔχω μάθει νά μὴν μιλάω, νά ἀγωνίζομαι, νά σιωπῶ. Θέλω νά παίρνω πρωτοβουλίες καί νά προχωράω. "Ὅχι τελείως αὐθαίρετα, ἀλλά δέν θέλω καί πολλά στριμώγματα.
13. Αὐτό συμβαίνει μόνο μέ τούς καθηγητές σου ἢ μπορεῖ νά συμβαίνει καί στό οἰκογενειακό σου περιβάλλον ἄς ποῦμε;
14. Νομίζω ὅτι συμβαίνει παντοῦ. Εἶναι στόν χαρακτήρα μου. Νά, παράδειγμα, μέ τή μουσική ἐνῶ κατά κάποιον τρόπο ξέρω ὅτι δέν πρέπει νά τήν βάζω τόσο δυνατά, ἐπειδὴ ἔχω τό δικαίωμα γιατί δέν εἶναι ὥρα κοινῆς ἡσυχίας, δέν δέχομαι στριμώγματα. Προχτές πού μοῦ ἔγινε παρατήρηση ἀπό κάποιο γείτονα καί μάλιστα μέσω κάποιου ἄλλου τσαντίστηκα. Δηλαδή δέν εἶναι ὅτι μοῦ ἔκανε τήν παρατήρηση εἶναι καί τό πλάγιο πού ἔγινε μέσω τῆς γειτόνισσας. Τσαντίστηκα ἐνῶ μποροῦσα νά τό δῶ πιό ἄνετα. "Ὅμως καί μέ τούς καθηγητές ἀκόμα περισσότερο γιατί ἔχει νά κάνει μέ τό ἀντίκτυπο... τίς... ἐπιπτώσεις μετά.
15. Μάλιστα.
16. Νά σᾶς πῶ ἓνα παράδειγμα;
17. Ναί.
18. Λοιπόν... Προχτές παίξαμε βόλεϊ, ἡ καθηγήτρια τῆς Γυμναστικῆς θεώρησε καλό νά μᾶς χωρίσει ὅπως ἤθελε ἐκείνη σέ δύο ὀμάδες καί νά μᾶς ὀρίσει καί ποιός θά κάνει τό σέρβις καί πῶς θά παίξουμε καί ἄλλα. Ἐπειδὴ εἶμαι χρόνια ἀθλήτρια τοῦ βόλεϊ σέ ἀθλη-

τικό σύλλογο δέν δέχτηκα καί ἀποχώρησα. Τώρα πού τό σκέφτομαι βλέπω ὅτι εἶναι λάθος ἀλλά ἐκείνη τήν ὥρα δέ δεχόμενοι μέ τίποτα τήν ἐπιβολή σέ κάτι πού θεωρῶ ὅτι τό γνωρίζω καλύτερα. Ἀλλά ἡ οὐσία ποιά εἶναι; Ὅτι τελικά δέν σεβάστηκα τήν ἱεραρχία νά πῶ ἐντάξει, ἀφοῦ τό κάνει ἡ γυμνάστρια δικαίωμα της εἶναι, καλά κάνει.

19. Ἐπειδή ἔχουμε συζητήσει μαζί καί ἄλλες φορές καί ἐπειδή ἐνδεχομένως κάποιες τέτοιες διαφωνίες ἔχεις μέ τόν πατέρα σου, μέ κάποιες γειτόνισσες πού πιστεύεις ὅτι παραβιάζουν τίς ἐλευθερίες σου, ὅταν σοῦ λένε νά βάζεις πιό σιγά τή μουσική, ἔχεις σκεφτεῖ ποτέ ὅτι ὅλα αὐτά μπορεῖ νά συμβαίνουν μέ πρόσωπα πού ἔχουν κάποια ἐξουσία; Θά μπορούσες νά τά συνδέσεις ὅλα αὐτά μέ αὐτό τό σκεπτικό;
20. Ἀνάλογα, νά σοῦ πῶ κάτι, ὅταν τό πρόσωπο πού ἔχει ἐξουσία μοῦ ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη δέν ἰσχύει. Γιατί δέχομαι, δηλαδή δέν εἶμαι τόσο πολύ... Κοίτα σάν χαρακτήρας, ἄν αὐτό ἐννοεῖς, εἶμαι αὐτό πού λένε, δέν σηκώνω μύγα στό σπαθί μου. Τώρα τί εἶναι ἡ μύγα; Ἀλλά ὅταν εἶναι πρόσωπο, πού εἶναι κατώτερο ἀπό ἐμένα, δέν ἀσχολοῦμαι, τό θεωρῶ ντροπή μου. Δηλαδή τό σέβομαι ὅτι εἶναι κατώτερο, δέν δίνω βάση, πῶς νά στό πῶ. Ὅταν εἶναι ἱεραρχικά ἀνώτερο πάω νά βγάλω τήν ἄκρη, γιατί νομίζω ὅτι δικαιούμαι, ὅτι εἶμαι ἰσότιμη... Δηλαδή πάω νά βρῶ τά δίκια μου, πῶς νά στό πῶ;
21. Ναί αὐτό ἤθελα νά σκεφτεῖς μόνη σου.
22. Ναί, τό ἔχω παρατηρήσει στόν ἑαυτό μου, καί μπορῶ νά σοῦ πῶ ὅτι εἶναι κάτι πού... ἐνῶ ξέρω ὅτι εἶναι ἀδυναμία, καί... ἀπωθεῖ κατὰ καιρούς...
23. Ἴσως εἶναι καί δύναμη, δέν εἶναι πάντα ἀδυναμία. Γιατί ἄς ποῦμε, ἡ κοινωνία μας γιά νά ἔχει ἰσορροπίες θά πρέπει νά ἀναπτυχθοῦν ἀπό ὅλους μας ἀντιστάσεις σέ κάθε μορφῆς ἐξουσία...
24. Ἀκριβῶς αὐτό.
25. Καί νά φέρνουμε ἰσορροπία. Δέν τό κρίνω αὐτό.
26. Ἐγώ αὐτό θά ἔλεγα. Πολύ σωστά τό ἔβγαλες τό συμπέρασμα. Ὅτι ἐνῶ ξέρω τήν ἀδυναμία, γιατί μιλάω γιά θέμα πνευματικό, ὅτι δέν κάνω ἀγώνα στό νά μήν νευριάξω, κατάλαβες; Στό νά μήν εἶμαι γλωσσού. Παρόλα αὐτά πιστεύω ὅτι πρέπει νά τηροῦνται κάποια στεγανά, γιά νά ἔχω τό κύρος πού πρέπει. Καί νά τό δίνω τό θάρ-

- ρος ἐκεῖ πού πρέπει. Δηλαδή νά ἔχω τό κοντρόλ, νά μοῦ λένε καί εὐχαριστῶ, καταλάβατε;
27. Πάντως γενικότερα εἶδα ὅτι σέ σχέση μέ τό παρελθόν, παρόλο πού ὑπάρχουν κάποιες τριβές, σέ γενικές γραμμές ἔχεις βελτιώσει τίς σχέσεις σου μέ τήν γυμνάστριά σου. Ἔχεις καταλάβει ὅτι κάποιες φορές πού σοῦ ἔχει κάνει κάποιες παρατηρήσεις, ἄκοιμψες ἐνδεχομένως, ἦταν ἀπό ἐνδιαφέρον, καί θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ἀπό κάποια συμπάθεια, ἀγάπη, πού μπορεῖ καμιά φορά ὁ ἄλλος νά τήν ἐκφράζει καί λίγο ἄκοιμψα.
28. Ἀκριβῶς. Βέβαια θά συμπληρώσω ὅτι παίρνει σύνταξη.
29. Αὐτό εἶναι καλό ἢ κακό γιά ἐσένα;
30. Γιά μένα εἶναι κακό, γιατί τήν ἀγαπάω, ἔχουμε γνωριστεῖ, μοῦ ἔχει ἐμπιστοσύνη. Ἀλλά τό λέω χαριτολογώντας ἀκόμα καί ἐάν κάτι μέ πείραζε δέν θά τό ἔκανα νά μαλώσω τώρα πού παίρνει σύνταξη. Τῆς δείχνω μιά ἀνοχή.
31. Δηλαδή αἰσθάνεσαι ὅτι πλέον βρῖσκεται σέ ἀδυναμία;
32. Αἰσθάνομαι ὅτι τελείωσε πλέον.
33. Γι' αὐτό καί τῆς χαρίζεσαι;
34. Ναί. Τελείωσε.
35. Ἐάν ἔρθει μιά καινούργια ὁμως;
36. Ἐάν ἔρθει μιά καινούργια ἔχω ἤδη σκεφτεῖ, δέν θά τῆς ἐπιτρέψω ἀπό τήν ἀρχή νά πάρει κάποια θάρρητα μαζί μου. Δηλαδή δέν πρόκειται ποτέ ἄς ποῦμε νά τῆς στήσω τό φιλέ τοῦ βόλει στό γήπεδο ἢ νά τή βοηθήσω νά κλειδώσει τίς μπάλες στήν ἀποθήκη ἢ κάτι τέτοιο. Θέλω νά σοῦ πῶ εἶναι κάτι πού τό ἔκανα αὐθόρμητα στήν παλιά μου γυμνάστρια, δέν θά τῆς τό κάνω. Θά τῆς πῶ μέ συγχωρεῖτε, δέν μπορῶ. Ἔτσι προτιμῶ νά φανῶ σκληρή καί νά μέ θεωρήσει ὅτι δέν εἶμαι εὐγενής καί δέν εἶμαι καλή παρά νά μοῦ πάρει τόν ἀέρα. Κατάλαβες; Θά κρατήσω ἀποστάσεις ἀσφαλείας γιά νά διασφαλιστῶ καί ἐγώ, ὥστε νά μήν ἀπολογοῦμαι μετά.
37. Εὐχαριστῶ γιά τήν συζήτηση πού εἶχαμε.
38. Σᾶς εὐχαριστῶ καί ἐγώ, καί νομίζω ὅτι μέ ἔχετε ψυχολογήσει ἀρκετὰ καί γι' αὐτό καί μοῦ ἀρέσει νά κάνουμε συζήτηση.
39. Νά εἶσαι καλά.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ	
	N
Έλάχιστη (λεκτική) ενθάρρυνση	7, 15, 17
Παραφράσεις	31, 33
Έρωτήσεις άνοικτές	1, 3
Περίληψη	19
Έστίαση στό πρόβλημα	5, 7, 9
Έστίαση στό άλλο πρόσωπο	5, 7, 31
Έστίαση στό περιβάλλον	13
Έστίαση στόν συμβουλευόμενο	3, 29
Καθοδήγηση	19
Άνατροφοδότηση	19, 23, 31, 33
Λογικές συνέπειες	29, 35
Έρμηνεία / άναπλαίσωση	19, 23, 25, 27, 31, 33

ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

Συμβουλευόντας τούς μαθητές για τήν άποφυγή τής γαστρομαργίας μέ άφετηρία τό λόγο του Άγ. Κασσιανού⁷¹⁷

Όπως όμολογοϋν σήμερα ειδικόί διαιτολόγοι τό πρόβλημα τών σύγχρονων έφήβων δέν είναι ό ύποσιτισμός αλλά ό «ύπερσιτισμός», καθώς και ό λανθασμένος τρόπος διατροφής τους⁷¹⁸ (δηλαδή οι κακές διατροφικές τους συνήθειες). Έπομένως τό θέμα και επίκαιρο είναι και άπασχολεί ως πρόβλημα τούς ίδιους τούς νέους είτε πρόσωπα του περιβάλλοντός τους. Γι' αυτό θά μπορούσαμε νά ξεκινήσουμε από έρευνητικά δεδομένα πού μπορεϊ νά προσκομίσουμε είτε από τίς έφημερίδες, είτε

717. Άναφερόμαστε στό κείμενο του Άγίου Κασσιανού του Ρωμαίου από τή Φιλοκαλία τών ιερών νηπτικων... Έκδ. Άστήρ Άθήνα 1982 κ.ε. [1782] τόμος Α΄.

718. Κ. Παπαδάτου (έπιμέλεια), 'Η διατροφή του παιδιού και ή μελλοντική του υγεία, έκδ. Nestle., σ. 9 - 10.

από ιατρικά εγχειρίδια είτε από τὰ ἴδια τους τὰ βιβλία π.χ. τῆς Οἰκιακῆς Οἰκονομίας.

Ὡς φυσικό σχεδόν ἐπακόλουθο μπορεῖ νά ἀκολουθήσει ἡ ἐρώτηση: «Τί νομίζετε τήν Ἐκκλησία μας τήν ἀπασχολεῖ τό σῶμα μας καί οἱ παρενέργειες πού μποροῦν νά προκληθοῦν ἀπό τήν κακή διατροφή μας;»

Ἀφοῦ ἀκούσουμε τήν ἀποψη τῶν μαθητῶν μποροῦμε νά τούς ρωτήσουμε ἂν ἔχουν ὑπόψη τους ἱατρικά δεδομένα σχετικά μέ τή διατροφή τῶν μαθητῶν σήμερα. Κατόπιν εἶναι καλό νά ἐμπλουτίσουμε τή συζήτησή μας μέ τὰ στοιχεῖα ἀπό πρόσφατες ἐγκυρες ἔρευνες⁷¹⁹ πού ἔχουμε συλλέξει. Ἀσφαλῶς θά ἦταν χρήσιμο νά πληροφορηθοῦν οἱ μαθητές ὅτι σύμφωνα μέ τίς τελευταῖες ἱατρικές στατιστικές τὰ καρδιακά ἐπεισόδια, ὅπως στεφανιαῖες νόσοι κ.ἄ., ἔχουν κατέβει ἀπό τήν ἡλικία τῶν 40-50 ἐτῶν (πού παρουσιάζονταν παλαιότερα) στήν ἡλικία τῶν 24 ἐτῶν, ἐξαιτίας τῆς κακῆς διατροφῆς τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐφήβων σήμερα⁷²⁰.

«Τί νομίζετε, ἡ Ἐκκλησία μας εὐλογεῖ, δηλαδή ἐπιδοκιμάζει τίς διατροφικές μας συνήθειες καί τήν κατανάλωση ποτῶν;» Ἡ ἐρώτηση αὐτή θά βοηθήσει νά συνδέσουμε τή σημερινή κατάσταση μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ καί τήν ἀσκητική Παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐπειδή εἶναι καλό νά «προκαλοῦμε» συνεχῶς τήν αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν μέσα στήν τάξη πρέπει νά συνεχίσουμε τή συμβουλευτική μας διδασκαλία μέ διάλογο.

«Ἄν τώρα σᾶς ἔλεγα ὅτι ἡ καθημερινή διαίτα τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπασχολήσει ὡς πρόβλημα τούς Πατέρες μας πού μέ τίς εὐχές τους ξεκινᾶμε ὅλες τίς μέρες τῆς ζωῆς μας, ποιές πιστεύετε ὅτι θά ἦταν οἱ συμβουλές τους ἀπέναντι στούς νέους;».

719. Μιά τέτοια ἔρευνα, σέ 4300 μαθητές ἡλικίας 11 - 14 ἐτῶν, πραγματοποιήθηκε ἀπό τό Πανεπιστημιακό Ἰνστιτούτο Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς, πού διευθύνει ὁ ἀκαδημαϊκός κ. Κ. Στεφανής. Ἡ ἔρευνα ἔγινε στό πλαίσιο τῆς «Παγκόσμιας Ἐρευνας γιά τήν ὑγεία στό Μαθητικό πληθυσμό» τῆς Παγκόσμιας Ὁργάνωσης Ὑγείας. Σύμφωνα μέ τήν ἔρευνα αὐτή πού ἀνακοινώθηκε τόν Ἰανουάριο τοῦ 2000, οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί τῶν ἐλλήνων νέων εἶναι οἱ ἀνθυγιεινές τροφές, τό ὑπερβολικό βάρος καί ἡ κατανάλωση ἀλκοόλ. Παρουσίαση τῆς ἔρευνας βλ. Ἐφημ. Ἐλευθεροτυπία 2/2/2000.

720. Τήν εἶδηση τήν ἀκουσα στό ραδιόφωνο τό Μάρτιο τοῦ 2002. Ὁ δημοσιογράφος εἶχε βασίσει τό ρεπορτάζ του σέ συνεντεύξεις πού εἶχε συγκεντρώσει ἀπό Καρδιολόγους μέ ἀφορμή πρόσφατο Συνέδριο.

«Φανταστείτε τόν Ίκτίνο καί τόν Καλλικράτη ἢ τόν Ἀνθέμιο καί τόν Ἰσίδωρο, πού φτιάξαν τά ἀθάνατα ἔργα τέχνης, τούς Ναούς τῆς Ἀκρόπολης καί τῆς Ἁγίας Σοφίας, τί ποιότητα ὑλικῶν χρησιμοποίησαν; Ἀσφαλῶς τά καλύτερα τῆς ἐποχῆς τους. Ἐνας γέροντας-πνευματικός τό ἴδιο σύστηνε καί γιά τό σῶμα μας, πού εἶναι ὁ Ναός τῆς ψυχῆς (Α΄ Κορ. 6, 19), πρέπει νά τό κτίζουμε μέ τά καλύτερα ὑλικά καί νά μήν τό ὑπερφορτώνουμε πιά πολύ ἀπό ὅ,τι μπορεῖ νά ἀντέξουν τά θεμέλια, οἱ κολῶνες καί τά δοκάρια του. Ἀλήθεια πῶς καταλαβαίνετε τίς παραπάνω συμβουλές καί πόσο συμφωνεῖτε μέ αὐτές;».

Ἡ παρουσίαση τοῦ θέματος θά πρέπει νά ἔχει τή μορφή προσκλήσεως σέ ἕνα ἄλλο εἶδος «γεύματος», σέ γεύση ζωῆς καί ὄχι «γεύση θανάτου» (Ματθ. 16, 28). Ἄλλωστε τό σχέδιο ζωῆς⁷²¹, πού ἐκπροσωπεῖ, ὡς συμβουλευτικό πρότυπο ὁ θεολόγος καθηγητής εἶναι κυρίως θέση καί ὄχι ἄρνηση, εἶναι «γεύση ζωῆς». Τό «κέρασμα ζωῆς», δηλαδή τό μήνυμα ζωῆς πού προσφέρουμε πρέπει νά σέβεται τό νέο ὡς αὐθύπαρκτη καί ἐλεύθερη ὄντοτητα. Νά μήν τόν βλέπει ὡς ὀπαδό ἀλλά (ὅπως ἡ Οὐμανιστική Ψυχολογία) ὡς «πελάτη», πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό μιά στάση ὑποδοχῆς⁷²².

Θά μοῦ ἐπιτρέψετε ἐδῶ νά ἀναφερθῶ σέ κάποια ζαχαροπλαστεῖα ἢ καταστήματα τροφίμων, τά ὁποῖα «πελατοκεντρικά» –στήν πραγματικότητα ὁμως πολύ ἐμπορικά– προσφέρουν στούς πελάτες τους κέρασμα χωρίς νά τό χρεώνουν. Τελικά καί ἡ χριστιανική ζωῆ εἶναι μιά δοκιμή ἑνός ἄλλου τρόπου ζωῆς, ἕνα «ἔρχου καί ἴδε» (Ἰω. 1, 46) πού μέ θεολογικό ζῆλο καί μέ παιδαγωγική εὐαισθησία ὀφείλουμε νά προσφέρουμε στούς νέους τῆς ἐποχῆς μας.

Ἐπίσης ὅ,τι μπορεῖ ὡς θέση νά διατυπωθεῖ μέ τή βοήθεια τῆς μαιευτικῆς μεθόδου ἀπό τούς μαθητές, δέν πρέπει νά διατυπώνεται ἀπό τό διδάσκοντα-συμβουλευόντα. Στήν κατεύθυνση αὐτή θά βοηθοῦσαν ἐρωτήσεις ὅπως:

- Πῶς φαντάζεστε τό γεῦμα ἑνός ἀθλητῆ παραμονές Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων;

721. Γιά τό σχέδιο ζωῆς βλ. 4^ο κεφάλαιο.

722. Γιά τή στάση ὑποδοχῆς ἢ φιλοξενίας, ἡ ὁποῖα κι αὐτή μέ τή σειρά της εἶναι μιά στάση ζωῆς βλ. Α. Μ. Σταυρόπουλου, Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης, ἐκδ. Ἱ. Μ. Ἀγ. Νεοφύτου, Κάνιστρο, Πάφος 1998 ἢ τοῦ ἰδίου Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 3, σσ. 34 - 80.

- Ποιό νομίζετε ὅτι πρέπει νά εἶναι τό διαιτολόγιο ἑνός μαθητῆ πού παίρνει μέρος στίς ἐξετάσεις;
- Θά μπορούσε κάτι ἀντίστοιχο νά συμβαίνει καί γιά τόν πνευματικό ἀθλητή; Ἦ μήπως εἶναι ἄσχετος ὁ πνευματικός ἀγώνας (ἢ προσευχή, ἢ κατάνυξη κ.ἄ.) μέ τό μέτρο στό φαγητό, δηλ. μέ τά ὑλικά πράγματα;
- Θεωρεῖτε ἀναγκαῖα τή νηστεία γιά τούς πνευματικούς ἀθλητές;
- Γιατί ὁ σύγχρονος κόσμος καί οἱ νέοι ἀπορρίπτουν τή νηστεία;
- Μήπως νομίζετε ὅτι ἡ νηστεία ἀρρωσταίνει τόν ἄνθρωπο;
- Ἡ «Μεσογειακή διαίτα», τήν ὁποία συνιστᾷ ὁλος ὁ ἰατρικός κόσμος σήμερα μήπως γνωρίζετε ἀπό τί ἀπαρτίζεται;
- Ξέρετε στό περιβάλλον σας ἀνθρώπους ν' ἀκολουθοῦν αὐστηρά καθορισμένο διαιτολόγιο; Γιά ποιούς λόγους;
- Οἱ πνευματικοί λόγοι ἄραγε, δηλαδή ἡ ἄσκηση καί ἡ ἐγκράτεια μπορεῖ νά θεωρηθοῦν λιγότερο σημαντικοί λόγοι γιά νηστεία ἀπό ὅ,τι ὁ ἀθλητισμός ἢ ἡ διαίτα ἀδυνατίσματος;
- Ποιές οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ὑπερσιτισμοῦ στό σῶμα μας, στό συναισθηματικό κόσμο;
- Ποιές οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ὑπερσιτισμοῦ στήν πνευματική μας ζωή;
- Πῶς θά κρίνατε τά fast food τῆς ἐποχῆς μας στά ὁποῖα συχνά καταφεύγουμε ὅλοι μας;
- Ἡ ἐγκράτεια στό φαγητό θά μπορούσε νά βοηθήσει τό νέο στό νά προστατευθεῖ καί ἀπό ἄλλες κακές ἐξεις καί ἐξαρτήσεις, ὅπως κάπνισμα, ναρκωτικά κ.ἄ. παρόμοια;
- Θά μπορούσατε νά σκεφτεῖτε πῶς μέσα ἀπό τή νηστεία θά μπορούσαν νά λυθοῦν μεγάλα κοινωνικά προβλήματα, ὅπως ἡ πείνα στόν τρίτο κόσμο;
- Ποιά ἡ ἐπίδραση τῆς νηστείας στό οἰκολογικό πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας;

Ἀσφαλῶς μετά τούς προβληματισμούς πρέπει νά διατυπώσουμε κάποιες θέσεις: Ὅπως λένε κάποιοι βετεράνοι τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα, γέροντες ὅπως τούς ὀνομάζουμε, δέν εἶναι μόνο ἡ μέθη (δηλ. ἡ ἀνεξέλεγκτη καί ὑπέρμετρη κατανάλωση οἰνοπνεύματος) πού βλάπτει τήν πνευματική διαύγεια, τή νηφαλιότητα, ἀλλά καί ἡ ἀνεξέλεγκτη, ἢ χωρίς πρόγραμμα καί σύνεση κατανάλωση τροφῶν.

Οί νέοι σήμερα περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν δείχνουν έμπιστοσύνη στο θεσμό τής Έκκλησίας⁷²³ (τήν έμπιστεύονται τό 60% τών νέων), ίσως γιατί πιστεύουν ότι οί διαχρονικές άξίες πού έκπροσωπεί θά μπορούσαν νά ανατρέψουν τήν απανθρωπιά, τήν κρίση άξιων, τήν αίσθηση τοῦ κενοῦ καί τή ρευστότητα πού χαρακτηρίζουν τήν έποχή μας. Χρέος μας, τών θεολόγων, εἶναι νά μετατρέψουμε αὐτή τήν έμπιστοσύνη σέ στάση ζωῆς. Μιά στάση ζωῆς πού ἔχει νά αναδείξει τό φιλοκαλικό ἄνθρωπο ὡς πρότυπο ὀλοκλήρωσης καί προσωπικῆς ανάπτυξης⁷²⁴: «Ἀλλάζοντας τόν ἑαυτό του κανεῖς μπορεῖ νά αλλάξει τόν κόσμο»⁷²⁵. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας δέν εἶναι μιά θεωρία, μιά ἀφηρημένη ἔννοια, σημαίνει ἄσκηση «διά βίου», ἄσκηση σώματος καί ψυχῆς. Σ' αὐτές τίς ἀσκήσεις έτοιμότητας μᾶς καλεῖ πολύ συχνά ἡ Έκκλησία μας μέ τίς νηστείες γιά νά μᾶς βοηθήσει νά ξαναποκτήσουμε τήν ὁμορφιά πού κάποτε χάσαμε (ἀρχαῖον κάλλος ἀναμορφώσασθαι)⁷²⁶.

Οί πατέρες μᾶς προτείνουν νά ἀποφεύγουμε τήν πολυφαγία, γιατί ἡ τροφή δέν εἶναι εὐχαρίστηση καί αὐτοσκοπός, ὅπως λένε, ἀλλά πρέπει νά τρώμε σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ ὀργανισμοῦ μας⁷²⁷. Μᾶς προτείνουν νά ἐπιλέγουμε τήν καθημερινή ὀλιγοφαγία ἀπό τίς ἔξαντλητικές δίαιτες ἢ νηστείες, δηλαδή νά τηροῦμε τό μέτρο. Γιατί ἡ ἄσκηση τῆς νηστείας δέν ἔχει σκοπό νά βλάψει ἢ νά ἐξουθενώσει τό σῶμα μας. Ἀντίθετα, θέλει νά τό προστατέψει καί νά δημιουργήσει τήν εὐεξία ἐκείνη πού θά μᾶς ἐπιτρέψει νά ἐπιδοθοῦμε σέ πνευματικό ἀγώνα καί ἐργασία. Ἡ ἀσιτία ὡς ὑπερβολή θά ὀδηγήσει στήν ἀτονία τοῦ σώματος καί μπορεῖ νά ὀδηγηθεῖ κανεῖς στήν πνευματική ὀκνηρία. Ἀπό τήν ἄλλη ὁμως καί ἡ πολυφαγία ὀδηγεῖ στήν ἀμέλεια, τήν πνευματική χαλάρωση, τήν ἐξασθένιση τῆς ἀγωνιστικότητας.

723. Βλ. Β' μέρος 2^{ου} κεφαλαίου τῆς παρούσας μελέτης.

724. Α. Μ. Σταυρόπουλου, Ὁ Φιλοκαλικός ἄνθρωπος, μιά ὀρθόδοξη πρόταση ζωῆς, Ἀθήνα 1999, ἀνάπτυπο ἀπό τό περ. «Κοινωνία», τεῦχος 2, 1999, σ. 141 - 151.

725. Ἡ Φιλοκαλία τών ἱερῶν νηπτικῶν ἐκδ. Ἀγιορείτικη φωτοθήκη, (περ. Νέμεσις τ. 3, Ὀκτ. 1999) εἰσαγωγικό κείμενο στόν ψηφιακό δίσκο.

726. Μικρόν Εὐχολόγιον ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀκολουθία νεκρώσιμος, σ. 240.

727. Ἀββά Δωροθέου, Ἔργα ἀσκητικά, ἐκδ. Ἐτοιμασία (Ι. Μονή Ἁγ. Ἰω. Καρέα), Ἀθήνα 1981, σ. 352.

Μέτρο μας πρέπει νά εἶναι οἱ ἀνάγκες τοῦ σώματος σέ θερμίδες, βιταμίνες κ.ἄ. καί ὄχι ἡ ἐπιθυμία. Ὁ σκοπός τῆς τροφῆς εἶναι νά ὑπηρετήσει τήν ἐπιβίωση ὄχι νά γίνει δούλη τῶν ὀρμῶν. Γι' αὐτό καί οἱ πατέρες μας ἐπιμένουν νά σταματᾶμε νά τρῶμε ἔχοντας ἀκόμη ὄρεξη καί νά μὴν περιμένουμε τόν κορεσμό⁷²⁸. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἔρωτας τῶν ὑλικῶν πραγμάτων εἶναι πολύ δυνατός ὁ Ἅγ. Κασσιανός συνιστᾶ 2 πολύ ἀποτελεσματικούς τρόπους γιὰ νά τονωθεῖ ἡ ἀσκητική μας προαίρεση. Τό φόβο τῆς ἀποκοπῆς μας ἀπό τό Θεό (δηλ. τό φόβο τῆς κόλασης) καί κυρίως τόν πόθο γιὰ τή βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.

Ἡ νηστεία μᾶς βοηθᾶει ὅμως νά ἀποκτήσουμε καί ταπεινωση καί ὑπακοή, νά ἀσκηθοῦμε δηλαδή στήν «ἐκκοπή τοῦ ἰδίου θελήματος», πού εἶναι ἡ ρίζα ὅλων τῶν ἁμαρτιῶν. Πῶς; Νηστεύοντας ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλει τήν κύρια πράξη αὐτοεπιβίωσής του σέ ὑπακοή στό θέλημα καί στήν κοινή πράξη τῆς Ἐκκλησίας⁷²⁹. Εἰδικότερα σήμερα πού ὑπάρχει κατάχρηση τῶν πόρων τοῦ πλανήτη μας ἀπό τό 1/4 τοῦ πληθυσμοῦ μέ ταυτόχρονη πείνα καί στερήσεις στά 3/4 τῶν κατοίκων τῆς γῆς καί πρωτοφανή ἀπομύζηση καί καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, ἡ πρόταση τῆς νηστείας εἶναι ἡ πιό ρεαλιστική γιὰ μιά εὐχαριστιακή χρήση τοῦ κόσμου⁷³⁰.

Κάθε χρόνο στίς 15 Μαρτίου «γιορτάζουμε» τήν ἡμέρα τοῦ καταναλωτῆ μέ μεγάλο προβληματισμό γιὰ τήν ὑποβαθμισμένη ποιότητα τῶν τροφίμων πού καταναλώνουμε. Ἄς κάνουμε μιά πρόταση στούς νέους. Νά προσευχόμαστε καί νά κάνουμε τό σταυρό μας ὄχι μόνο γιὰ νά πληθύνει ὁ Θεός τήν τροφή στόν κόσμο ἅπαντα καί στό σπίτι μας ἀλλά καί γιὰ νά προστατευθοῦμε ἀπό αὐτά πού καταναλώνουμε (τρελές ἀγγελίδες, τρελά κοτόπουλα κ.ἄ.), Ἔτσι ὥστε ἡ βρώση καί ἡ πόση νά εἶναι εὐλογία καί ὄχι κατάρα⁷³¹.

728. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σοφῆς καθοδήγησης στή νηστεία πραγματοποίησε ὁ Ἀββᾶς Δωρόθεος πού σταδιακά ὀδήγησε μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ τόν δόκιμο μοναχό Δοσίθεο ἀπό τή βρώση 2 κιλῶν καρβελιοῦ στήν συντήρησή του μόνο μέ 220 γραμμάτια ψωμοῦ, ἀνά γεύμα. Ο. π. σ. 56 - 59.

729. Γιὰ τό θέμα αὐτό βλ. Χ. Γιανναρά, Ἡ ἐλευθερία του ἡθους, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1979 σ. 139 - 150.

730. Μιά θεολογική προσέγγιση γύρω ἀπό τό θέμα ἀναπτύσσει ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰω. Ζησιούλας, στό βιβλίο του «Ἡ κτίση ὡς Εὐχαριστία», Ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1992.

731. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, Περί Διατροφῆς, περ. «Ὁ Ἐφημέριος», Τεύχ. 6, 1999 σ. 5 - 7.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Γιά νά διευρυνθῆ ἡ συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στή χώρα μας καί στίς ἄλλες χώρες συντάχθηκαν 2 ἐρωτηματολόγια. Μέ τό πρῶτο ἀπευθυνθήκαμε σέ Σχολικούς Συμβούλους Θεολόγων Ἀττικῆς, πού εἶχαν μέχρι πρόσφατα ἢ ἔχουν ἀκόμη τήν ἐποπτεία μεγάλου ἀριθμοῦ θεολόγων καθηγητῶν. Πρός τοῦτο ἐτοιμάστηκε ἕνας ὁδηγός συνέντευξης πού ἀποτελέσει τή βάση γιά τά ἐρωτήματα πού τούς τέθηκαν. Τό δεύτερο πού συντάχθηκε καί στά Ἀγγλικά εἶχε σκοπό τήν ἐκζήτηση πληροφοριῶν μέσω ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου (e-mail) γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ θεολόγου στίς ἄλλες χώρες. Τό ἐρωτηματολόγιο αὐτό ἐπιδιώχθηκε νά εἶναι σύντομο μέ κλειστές καί ἀνοικτές ἐρωτήσεις ζητώντας παράλληλα κάποιες ἀπαραίτητες πληροφορίες γιά τή θέση τοῦ μαθήματος στήν Ἐκπαίδευση τῆς χώρας αὐτῆς.

Τό ἐρωτηματολόγιο τό ἀπευθύνουμε σέ 3 ὀργανισμούς. Ἀρχικά στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν καί εἰδικότερα στήν ὁμάδα πού ἐκδίδει 3 φορές τό χρόνο τό περ. EEF-NET (Educational and Ecumenical Formation of the World Council of Churches) μέσω τῆς ἠλεκτρονικῆς της διεύθυνσης⁷³². Δυστυχῶς δέν εἶχαμε ἀνταπόκριση στό αἴτημά μας. Ἀρκετά βοηθητική ἦταν ἡ συμμετοχή μελῶν τῆς Διεθνoῦς Ἐταιρίας Πρακτικῆς Θεολογίας S.I.T.P. (Société Internationale de Théologie Pratique) καί τῆς Διεθνoῦς Ἐταιρίας A.I.E.M.P.R. (Association Internationale d'Etudes Medico - Psychologiques et Religieuses). Στά μέλη αὐτά ἀπευθυνθήκαμε προσωπικά μέσω τοῦ ἠλεκτρονικοῦ τους ταχυδρομείου. Ἐνα μέρος ἀπό τά ἐρωτηματολόγια αὐτά προέρχονται ἀπό τήν Ἰταλία, γιατί ὁ Καθηγητής κ. Luigi Filippi (πρώην πρόεδρος τῆς Ἐταιρίας A.I.E.M.P.R. εἶχε τήν καλοσύνη (καί τόν εὐχαριστοῦμε θερμά γι' αὐτό) νά τό μεταφράσει στά Ἰταλικά καί νά τό στείλει στίς ἐνώσεις (λαϊκῶν καί κληρικῶν) θεολόγων καθηγητῶν τῆς Ἰταλίας. Τό ἐρωτηματολόγιο τό μεταφρασμένο στά Ἰταλικά μᾶς τό ἔστειλε ταχυδρομικά καί τό παραθέτουμε τρίτο στή σειρά.

Γιά τή μεθοδολογία τῆς σύνταξης τῶν ἐρωτηματολογίων ἐλήφθησαν ὑπόψη τά ἔργα: M. Duverger, Μέθοδοι Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, Ἀθήνα

732. Οἱ δύο διευθύνσεις στίς ὁποῖες ἀπευθυνθήκαμε εἶναι ger@wcc-coe.org καί vpm@wcc-coe.org.

1990, καί Louis Chen & Lawrence Maunion, Μεθοδολογία Ἐκπαιδευτικῆς ἔρευνας, μετάφραση Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου, Ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2000, σ. 373 - 410.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥΣ

Ἐρωτηματολόγιο ὁδηγός συνέντευξης

Γιά τή συμβουλευτική διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ θεολόγου καθηγητῆ

- Ποιό περιεχόμενο θά δίνετε ἐσεῖς στόν ὄρο συμβουλευτική στά πλαίσια τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν;

.....
.....
.....

- Προσωπικά ἐσεῖς πόσο ἀναγκαία θεωρεῖται τήν καθοδήγηση στά πλαίσια τοῦ μαθήματος Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση;

- Πάρα πολύ σημαντική - Ἀρκετά σημαντική - Σχετικά σημαντική

- Καθόλου ἀναγκαία -Προβληματική-περιττή

Δέν ξέρω - δέν ἀπαντῶ

Δικαιολογήστε τήν ἀποψή σας:

.....
.....
.....

- Ἀπό τήν ἔως τώρα ἐμπειρία σας ἀσκεῖται ὀρθόδοξη συμβουλευτική ἀπό τούς θεολόγους σήμερα;

- Πολύ συχνά

- Ἀρκετά σπάνια

- Εὐκαιρικά-σπάνια

- Καθόλου

- Οἱ περισσότεροι διαφωνοῦν μέ τήν ἀσκηση της

Δέν ξέρω

Τά σχόλιά σας:

.....

• Οί περισσότεροι θεολόγοι - καθηγητές κατά τή γνώμη σας:

(Συμπληρώστε αριθμούς στά τετράγωνα πού επιλέγετε αρχίζοντας από αυτό πού παρουσιάζεται κατά τή γνώμη σας).

- Θεωρούν τήν άσκηση συμβουλευτικού έργου ως πρωταρχικής σπουδαιότητας για τό ρόλο τους στό Σχολείο καί τό άσκοϋν πολύ συχνά.
- Πιστεύουν σέ μία συμβουλευτική παρέμβαση, οί συνθήκες όμως του Σχολείου δέν τούς επιτρέπει νά τό άσκοϋν όσο συχνά ήθελαν.
- Θεωρούν ότι δέν είναι μέσα στά καθήκοντα καί τό ρόλο τους, εικαιρικά όμως άσκοϋν συμβουλευτική.
- Αισθάνονται ανεπαρκείς για κάτι τέτοιο γι' αυτό άρνοϋνται.
- Άποφεϋγουν συστηματικά κάθε συμβουλευτική γιατί πιστεύουν ότι δέν είναι αυτή ή άποστολή τους.
- Δέ γνωρίζω τίς άπόψεις τους καί τίς στάσεις τών θεολόγων πάνω στό θέμα.
- Άλλη τοποθέτηση - σχόλια:

.....

• Οί σημερινοί έφηβοί άπευθύνονται στό θεολόγο για συμβουλευτική στήριξη:

- Πολύ συχνά ☐	- Άρκετά συχνά ☐
- Εύκαιρικά-σπάνια ☐	- Καθόλου ☐
- Οί περισσότεροι άδιαφοροϋν για τήν άσκησή της ☐	- Δέν ξέρω ☐

Τά σχόλιά σας για τίς αίτιες τής παραπάνω στάσης τους:.....

• Ποιές ήλικίες κυρίως επιζητοϋν πνευματική καθοδήγηση από τό θεολόγο καθηγητή;

- 13 έως 14 - 15 έως 16 - 17 έως 18 - Όλες τό ίδιο - Καμία

- Δέν ξέρω Τά σχόλιά σας:

.....

-
- Η γενικότερη φιλοσοφία της (Μέσης) Έκπαίδευσης σήμερα, τά Αναλυτικά Προγράμματα, τό καθημερινό σχολικό πρόγραμμα εύνοοϋν τή συμβουλευτική παρέμβαση του θεολόγου καθηγητή;

- Πάρα πολύ - Άρκετά - Σε ελάχιστες περιπτώσεις
- Καθόλου - Δέν ξερω - Έξαρτάται από

- Ποιά κυρίως θέματα άπασχολοϋν τίς συμβουλευτικές παρεμβάσεις τών θεολόγων;

- Προβλήματα οικογενειακά (διαζύγια, σχέσεις μέ γονεΐς ή αδέλφια)
- Προβλήματα διαπροσωπικά (φιλία, συμμαθητές, ρατσισμός)
- Προβλήματα σχέσεων μέ τό άλλο φύλο
- Σχέσεις μέ καθηγητές
- Προβλήματα μαθησιακά
- Κρίση άξιων
- Έλλειψη νοήματος ζωής
- Παραπτωματική συμπεριφορά νέων (επιθετικότητα, βία, ναρκωτικά κ.ά.)
- (καί) Άλλα θέματα. Ποιά συγκεκριμένα;

.....
.....

- Ποιά ή μορφή της συμβουλευτικής παρέμβασης του θεολόγου καθηγητή; Πώς άσκειται ή μπορεί νά άσκηθει ή συμβουλευτική ύποστήριξη στους εφήβους;

- Κυρίως μέ άφορμές μέσα από τό μάθημα.
- Μέσα από προσωπική καθοδήγηση.
- Ώς σύμβουλος τάξης.
- Στά πλαίσια του Σ.Ε.Π.
- Μέ άφορμή κάποια έκτακτα συμβάντα (θάνατος οικείου, άπόπειρα αυτοκτονίας, ειδήσεις πού συγκλόνισαν τήν κοινή γνώμη).
- Άλλες μορφές.

Άναφέρετε κάποιες:

.....

.....
 Ποιές προκρίνετε ως προσφορότερες;

• Ή συμβουλευτική παρέμβαση μπορεί να αφορά και τούς γονείς;

- Ναι ασφαλώς - Κάποιες φορές Σπάνια
 - Όχι ποτέ Δέν έχω άποψη

Μέ ποιιά μορφή;

.....

• Ποιές θεωρείται ότι είναι οι προϋποθέσεις τῆς συμβουλευτικῆς διακονίας τῶν θεολόγων;

- Κατάλληλη θεολογική κατάρτιση.
 - Ειδικές γνώσεις (συμβουλευτικές, παιδαγωγικές, ψυχολογικές)
 - Πνευματική ζωή.
 - Αὐτογνωσία.
 - Διάκριση.
 - Γνώση τῆς Ὁρθόδοξης Συμβουλευτικῆς Παράδοσης π.χ. (Γέροντες).
 - Ἄλλες προϋποθέσεις. Ποιές;

• Μέ ποιούς ἄλλους φορεῖς καί ὀργανισμούς θά πρέπει νά συνεργαστεῖ ὁ θεολόγος γιά μιά πιό ἀποτελεσματική καθοδήγηση;

.....

• Ποιά εἶναι τά κυριότερα ἐμπόδια γι' αὐτό τό ἔργο;

.....

• Πῶς μποροῦν νά ξεπεραστοῦν;

.....

PILOT RESEARCH⁷³³

TITLE: The counselling dimension of religious education in the teacher' s task.

AIM: Collecting information about the counselling purpose of the religious education and the teacher who is addressing to Christian pupils aged between 13 - 18.

INTERESTED PARTS: School principals, religious education teachers and all other bodies who could help in gathering information for this issue.

RESPONSIBLE OF THE RESEARCH: Professor A. M. Stavropoulos.

MAIN RESEARCHER: Stefanos Koumaropoulos

PLEASE ANSWER TO

E- mail: skoumar@cc.uoa.gr

Mail: Professor A. M. Stavropoulos University of Athens
Faculty of Social Theology 15707 Ano Ilissia
Athens GREECE

QUESTIONNAIRE

Personal data

Name - Surname:

Date of filling in:

Occupation:

Institution:

Confession: Christian Church or denomination (related to the information).

Address:

E-mail:

733. Εὐχαριστῶ τή συνάδελφο κ. Αἰκατερίνη Μπαλάφα γιά τή βοήθειά της στή μετάφραση τοῦ ἐρωτηματολογίου.

General questions

- Is religious education course included in the school's curriculum in the Secondary Education of your country;
- Is it an obligatory or optional course (for pupils)?
- The course is taught by: Clergymen () Lays ()
- Are they theologians? Yes () No ()
- What are the bodies that have the supervision of the course?
- In what level is religious education taught and how many hours per week?

Special questions

- Based on your current experience is counselling being implemented to pupils by the religious education teacher?
 - Very often () -Quite often () -Rarely () -Never ()
 - I don' t Know () -Most of the religious education teacher are indifferent to implement counselling into their classes () -It depends ()

Your comments...

- Today' s adolescents address themselves to the religious education teacher for counselling support?
 - Very often () - Quite often () - Rarely () -Never ()
 - I don' t know () - Most of the pupils are indifferent for counselling support ()

Your comments...

- What are the ages of the pupils who seek spiritual counselling by the religious education teacher?
 - 13 — 14 () - 15 — 16 - 17 — 18 () - All ages ()
 - None () - I don' t know () - It depends ()...

Your comments...

- What main issues demand for counselling intervention by the religious education teacher? (Please complete numbers in the () you choose starting from what appears more often).

- Family problems (divorce, relations with parents or brothers and sisters) () Interpersonal problems (friendship, fellowship, racism) () - Problems related to the opposite sex () - Relations with teacher () - Learning difficulties () - Value crisis () - Lack of the meaning of life () - Marginal behavior (aggressiveness, violence, drugs) () - Other issues () - Report some.....

- How can counselling support be implemented to adolescents in the religious education course?

(Complete numbers in the () you choose starting from what appears more often)

- Mainly through lesson () - Through personal guidance () - As a class supervisor () - Support to unexpected events (such as death, suicide, news which affected the public opinion) ()
- Other forms () - Report some.....

- Counselling support may also concern the pupil's parents?

- Yes () - Sometimes () - Rarely () - Never ()
- I have no opinion () - In what way?

- What are the bodies, organizations or people with whom the religious education teacher collaborates for a more efficient counselling support?

- Books, organizations, body which you recommend in order to inform us about research?

RICERCA PILOTA⁷³⁴

- Titolo:** Il sostegno psicologico (“counselling”) fornito dall’ educazione Religiosa, nel lavoro di insegnamento.
- Obiettivo:** Raccogliere informazioni sulle finalità di counselling dell’ insegnamento della religione e sull’ insegnante (in relazione a studenti cristiani di età compresa fra 13 e 18 anni).
- Soggetti interessati:** Scuole di educazione secondaria in Europa, Stati Uniti e altri paesi di cultura cristiana.
- Soggetti cui è rivolto:** Prèsi di scuola, insegnanti di religione e tutti coloro che possono collaborare a raccogliere informazioni sull’ argomento.
- Responsabile della ricerca:** Professor A. M. Stavropoulos
- Ricercatore principale:** Stefanos Koumaropoulos

Per favore, compilato il questionario, inviarlo, con cortese sollecitudine, al **Prof. L. S. Filippi**, Via Teodorico 22 — 00162 ROMA, oppure mandarlo a:

Per e-mail: skoumar@cc.uoa.gr

Per posta ordinaria: **Professor A. M. Stavropoulos** - University of Athens - Faculty of Social Theology - 15707 Ano Ilissia - ATHENS (Greece).

Grazie della collaborazione**Dati personali**

None e Cognome:

Professione (insegnante, catechista ecc.):

734. Όφειλω πολλές ευχαριστίες στον Καθηγητή κ. Luigi Filippi τόσο για τη μετάφραση όσο και για την προώθηση του έρωτηματολογίου σέ θεολόγους Καθηγητές της Ίταλιας.

Istituzione:
Confessione (Chiesa cattolica o cristiana o altra Denominazione):
Indirizzo:.....
Fax:
E - mail:
Data di compilazione:

Quesiti generali

Il Corso di religione è compreso nel curriculum scolastico della Scuola secondaria?
si no
E' un corso: obbligatorio *facoltativo*
Da chi è tenuto il corso? preti laici
Chi tiene il corso è teologo? si no
Chi si occupa della supervisione del corso?
In quali classi si tiene il corso di religione e per quante ore alla settimana?
.....

Quesiti specifici

- *Sulla base della sua esperienza, l' insegnante di religione effettua una certa attività di counselling verso gli studenti?*
Molto spesso Abbastanza spesso Raramente Mai Non so Dipende
Molti insegnanti di religione non sono interessati ad effettuare un sostegno psicologico nelle loro classi
Suo commento.....
.....
- *Gli adolescenti di oggi si rivolgono all' insegnante di religione con una richiesta di counselling?*
Molto spesso Abbastanza spesso Raramente Mai Non so
Molti studenti non sono interessati al sostegno psicologico
Suo commento.....
.....
- *Qual è l' età degli studenti che chiedono un sostegno spirituale all' insegnante di religione?*
13 -14 15-16 17-18 Tutte le età • Nessuno Non so
Dipende

Suo commento

.....

- *Quali sono i problemi principali che vengono presentati in una richiesta di counselling all' insegnante di religione?* (per favore, scriva accanto al quadratino un numero da 1 a 9 o più, partendo da ciò che appare più frequentemente).

Problemi familiari (separazione e divorzio, rapporti con i genitori o con i fratelli e le sorelle)

Problemi interpersonali (amicizia, rapporti con i colleghi, razzismo)

Problemi legati all' altro sesso

Rapporti con gli insegnanti

Difficoltà di apprendimento

Crisi di valori

Mancanza di senso della vita

Comportamenti devianti (aggressività, violenza, droga)

Altri problemi specificare.....

.....

- *Come può essere effettuato un' attività di counselling ad adolescenti nel corso di religione?* (per favore, scriva accanto al quadratino un numero da 1 a 5 o più, partendo da ciò che appare più frequentemente).

Principalmente attraverso lezioni

Attraverso una guida personale

Come supervisione di una classe

Sostegno in caso di eventi improvvisi (morte, suicidio, notizie che colpiscono l' opinione pubblica)

Altre forme (specificarne alcune).....

.....

- *Il counselling può comprendere anche i genitori degli allievi?*

Si Qualche volta Raramente Mai Non so

Se si, in che modo?

.....

- *Quali sono le istituzioni, organizzazioni o persone che possono collaborare con gli insegnanti di religione per un sostegno psicologico più efficiente?*
-
-

- *Quali sono i libri, le organizzazioni e le istituzioni che ci puoi raccomandare per informarci su questa ricerca?*
-
-

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ - ΚΕΝΤΡΑ - ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΣΕ ΕΦΗΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ⁷³⁵

Στήν παράγραφο αὐτή παρατίθεται κατάλογος κατ' ἀλφαβητική σειρά Ὁργανισμῶν, Κέντρων καί Φορέων μέ τούς ὁποίους μπορεῖ νά συνεργαστεῖ ὁ θεολόγος καθηγητής γιά νά βοηθήσει συμβουλευτικά τούς μαθητές του. Κρίναμε σκόπιμο νά προσθέσουμε καί προγράμματα πανεπιστημιακοῦ ἢ ἄλλου ἐπιπέδου πού προσφέρουν κατάρτιση καί ἐπιμόρφωση σέ θέματα συμβουλευτικῆς. Θεωρήσαμε ἀπαραίτητο ἐπίσης νά παραθέσουμε τά ὑπάρχοντα στήν Ἑλλάδα Συμβουλευτικά Κέντρα Φοιτητῶν, ὄχι μόνο γιατί ἀποτελοῦν πρότυπα γιά τή συμβουλευτική στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση ἀλλά καί γιατί ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς συμβουλευτικῆς πού προσφέρεται ἀπό τούς καθηγητές πρός τούς μαθητές στή Μέση Ἐκπαίδευση. Ἐπίσης παρατίθενται οἱ Ἐταιρεῖες Συμβουλευτικῆς καθώς καί περιοδικά πού ἀσχολοῦνται μέ τά παραπάνω θέματα.

Ἐξαρχῆς θεωροῦμε ὡς πῶ ἐγκυρα τά Δημόσια Ἰδρύματα (Νοσοκο-

735. Στήν ἐπιμέλεια τοῦ καταλόγου αὐτοῦ βοηθηθήκαμε ἀπό πολλές πηγές: 1) Ἀπό τό ἀρχεῖο Ψυχολογίας τοῦ Καθηγητοῦ κ. Α. Μ. Σταυρόπουλου μέ τίτλο «who is who συλλόγων, ἰδρυμάτων, ἑταιρειῶν καί ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων ψυχικῆς ὑγείας». Τό ἀρχεῖο ἐπιμελήθηκε στά πλαίσια τοῦ προπτυχιακοῦ μαθήματος (στό Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας) «Εἰσαγωγή στήν Ψυχολογία» ἢ (τότε φοιτήτρια) Ἑλένη Ἀργυροπούλου, σήμερα μεταπτυχιακή φοιτήτρια (Ἀθήνα 2001). 2) Μέρος τοῦ ὕλικου μᾶς προέρχεται ἀπό τό Παράρτημα τοῦ βιβλίου τοῦ Martin Herbert, Ψυχολογικά προβλήματα ἐφηβικῆς ἡλικίας, σέ ἐπιμέλεια τῆς Ἀ. Καλαντζή Ἀζίζι, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1992 σ. 331 - 332. 3) **Ἀπό τόν πίνακα μέ τίς Ἱατροπαιδαγωγικές Ὑπηρεσίες πιστοποίησης τῶν Εἰδικῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ἀναγκῶν τόν ὁποῖο μᾶς παραχώρησε ἡ Διεύθυνση Εἰδικῆς Ἀγωγῆς τοῦ ΥΠΕΠΘ, Βεῖκου 3, Κουκάκι, Ἀθήνα 11742, τηλ. 2109233043 καί 2109231460. Τίς Ὑπηρεσίες αὐτές τίς σημειώνουμε μέ *.** (Ἡ ἐνημέρωση μᾶς ἔγινε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2002.) 4) Ἀπό τή Διεύθυνση Ψυχικῆς Ὑγείας τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καί Πρόνοιας (ὁδ. Ἀριστοτέλους 17 - 19 Ἀθήνα, τηλ.: 2108251834 - 5) γιά τήν εὐγενική παραχώρηση στοιχείων σχετικῶν μέ τόν παρακάτω κατάλογο. 5). Μᾶς βοήθησαν πάρα πολύ τά Ἐνημερωτικά φυλλάδια καί τό ἀρχεῖο Ἰδρυμάτων καί φορέων πού μᾶς παραχώρησε τό Κέντρο Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς (ΚΨΥ) ὁδός Νοταρά 58 Τ.Κ. 10683, τηλ.: 2108213300. 6) Ἐπίσης βοηθηθήκαμε καί ἀπό ἄλλους φορεῖς καί περιοδικά, Ὑπουργικῆς ἀποφάσεις κ.α. τά ὁποῖα κατά τόπους ἀναφέρουμε καί παραπέμπουμε.

μειακές Μονάδες, Κέντρα Ψυχικής Υγιεινής κ.ά.), καθώς και φορείς που σχετίζονται με Έκπαιδευτικά Ίδρύματα (όπως τά Συμβουλευτικά Κέντρα Φοιτητών) ή Επιστημονικούς φορείς (όπως ή Ελληνική Έταιρεία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού). Αξιόλογες θεωρούμε και τις προσπάθειες κάποιων Δήμων να δραστηριοποιηθούν μέσω των Κοινωνικών - ψυχολογικών υπηρεσιών στη συμβουλευτική στήριξη μαθητών και της οικογενείας τους. Άλλοι φορείς που ασκούν συμβουλευτική και σχετίζονται με άνατολικές δοξασίες και τεχνικές μας βρίσκουν έπιφυλακτικούς γι' αυτό και παραλείψαμε σκοπίμως να τους αναφέρουμε καθώς δέν συνάδουν μέ τό συμβουλευτικό έργο του έκπαιδευτικού και ιδιαίτερα του θεολόγου.

Α. Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων (Σ.Σ.Ν.)⁷³⁶

Ό καινούργιος αυτός θεσμός μόλις τό 2001 απέκτησε τούς 15 Ύπεύθυνους του (ένα γιά κάθε Δ/ση Δ/θμιας Έκπ/σης) μέ άπόσπαση ύπηρετούντων στή Δευτεροβάθμια Έκπαίδευση Καθηγητών, που κρίθηκαν κατάλληλα καταρτισμένοι γι' αυτό τό σκοπό. Τό 2002 προκηρύχθηκαν όργανικές θέσεις γιά 2 ψυχολόγους, 2 κοινωνικούς λειτουργούς και έναν ψυχίατρο, ή παιδοψυχίατρο, που θά στελεχώσουν μαζί μέ τόν Ύπεύθυνο τόν κάθε Συμβουλευτικό Σταθμό Νέων (Σ.Σ. Ν.). Αυτή τή στιγμή (Άπρίλιος 2004) έχουν όρισθεί και λειτουργούν 15 Σ.Σ.Ν. στίς έδρες 15 Διευθύνσεων Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης, που αναφέρονται παρακάτω.

Όι 15 Συμβουλευτικοί Σταθμοί Νέων μέ τούς Ύπεύθυνους (μέχρι τόν Άπρίλιο του 2004 δέν είχε διορισθεί ή άποσπασθεί άλλο προσωπικό) και τίς διευθύνσεις τους είναι⁷³⁷:

- Σ.Σ.Ν. Α' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Άθήνας: Ύπεύθυνη κ. Αϊκατερίνη Ντυμένου, Ίπποκράτους και Αρχμήδους 2, Ίσόγειο Δημαρχείου Ζωγράφου Τ.Κ. 11146, Τηλ.: 210 2133615, 2133585.
- Σ.Σ.Ν. Β' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Άθήνας: Ύπεύθυνος κ. Παντελής Ξενίας, Γούναρη 60, 15343 Άγ. Παρασκευή, τηλ.: 210 6392243, 6399275 και fax: 210 6000870.

736. Περισσότερα γιά τό ιστορικό, τήν ίδρυση, τή λειτουργία και τούς σκοπούς των Σ.Σ.Ν. βλ. στήν Α' ένότητα του Τετάρτου κεφαλαίου, όπου αναπτύσσονται λεπτομερώς.

737. Η πληροφορήσή μας προέρχεται από τίς Άποφάσεις του Ύπουργείου Παιδείας μέ άρ. Πρωτοκόλου, Γ2/4219 (3-11-2000), Γ2/4493 (28-8-2001), Γ2/6541 (29-11-2001), 10033/Γ7 (27-9-2002). Ευχαριστούμε τήν Ύπεύθυνο Σ.Σ.Ν. τής Α' Άθήνας κ. Αϊκατερίνη Ντυμένου γιά τήν παραχώρηση του παραπάνω ύλικού.

- Σ.Σ.Ν. Γ' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Αθήνας: Υπεύθυνη κ. Γεωργία Σπένζου, Θηβών 401, 12210 Αιγάλεω, τηλ.: 210 5777701, fax: 210 5770117.
- Σ.Σ.Ν. Δ' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Αθήνας: Υπεύθυνη κ. Γεωργία Σωτηροπούλου, Όμηρου 34, 17121 Ν. Σμύρνη, τηλ.: 210 9370382 και fax: 210 9353223.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Ανατολικής Αττικής: Υπεύθυνος κ. Αντώνης Τζανακάκης, 17^ο χλμ. Α. Μαραθώνα, 15351 Παλλήνη, τηλ.: 210 6032474, 6666374 και fax: 210 6033094.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Δυτικής Αττικής: Υπεύθυνη κ. Ουρανία Εύδοκίμου, Ρήγα Φεραίου 70, 19200 Έλευσίνα, τηλ.: 210 5561071, 5561243 και fax: 210 5560283.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Πειραιᾶ: Υπεύθυνος κ. Σπυρίδων Πάγκαλος, Έλ. Βενιζέλου 35, 18532 Πειραιάς τηλ. & fax: 210 4124182.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Αχαΐας: Υπεύθυνη κ. Αφροδίτη Βλαχάβα, Κανακάρη 118, 26221 Πάτρα, τηλ. & fax: 2610278139.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Ηρακλείου: Υπεύθυνη κ. Μαρία Λαμπράκη, Άβερωφ 19, 71110 Ήρακλειο, τηλ. & fax: 2810224210.
- Σ.Σ.Ν. Α' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Θεσσαλονίκης: Υπεύθυνη κ. Ίωάννα Άγγελοπούλου, Σαπφοῦς 44, 54627 Θεσ/νίκη τηλ.: 2310529827 fax: 2310540024.
- Σ.Σ.Ν. Β' Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Θεσσαλονίκης: Υπεύθυνος κ. Ίωάννης Νικολής, Κολοκοτρώνη 22, 54430 Σταυρούπολη, Θεσ/νίκη, ἤ Τ. Θ. 3204 Τ.Κ. 56410, τηλ. 2310 656471 fax: 2310640265.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Ἰωαννίνων: Υπεύθυνη κ. Αἰκατερίνη Ροδοκονίδα, Ναπ. Ζέρβα 42β, 45332 Ἰωάννινα τηλ.: 2651064881 και fax: 2651064882.
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Λάρισας: Υπεύθυνη κ. Μαρία Τσούκα (χωρίς διεύθυνση).
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Ρεθύμνου: Υπεύθυνη κ. Ἐλένη Μιχελουδάκη - Άνυφαντάκη, (χωρίς διεύθυνση).
- Σ.Σ.Ν. Διεύθυνσης Δ/θμιας Έκπ/σης Σάμου: Υπεύθυνη κ. Σοφία Σκόπου (χωρίς διεύθυνση).

**Β. Υπηρεσίες πού προσφέρουν Συμβουλευτική
καί Ψυχολογική - Ψυχιατρική ἀρωγή**

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΑΒΑΛΑΣ:

- Κοινοτικό Κέντρο Ψυχικής Υγείας*: 25^{ης} Μαρτίου 10, Τ.Κ. 65404, τηλ.: 2510243992.

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΣΑΜΟΥ:

- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Σάμου*: Πλατεία Γρηγορίου Αύξεντίου, Τ.Κ. 83100, τηλ.: 22730 - 90953 & 80959.

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΣΕΡΡΩΝ:

- Κέντρο ψυχικής Υγείας Σερρών*: Αγ. Ιωάννου 9, Ήλιούπολη, Τ.Κ. 62100, τηλ.: 2321051230.

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ:

- Ψυχιατρικός Τομέας - Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο*: Πολύγυρος, Τ.Κ. 63100, τηλ.: 23710 - 20390 & 20101.

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΧΑΝΙΩΝ:

- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων Υγείας*: Κροκιδά 25, Χανιά, τηλ.: 2821051364.

ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΑΙΔΩΝ ΠΑΤΡΩΝ «ΚΑΡΑΜΑΝΔΑΛΕΙΟ»:

- Τμήμα Ψυχολογικής Παιδιατρικής*: Έρ. Σταυρού 40, Τ.Κ. 26331, τηλ.: 2610622222.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ:

- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης Ψυχιατρικός Τομέας*: Δημήτρας 19, Τ.Κ. 68100, τηλ.: 2551025293.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ Α.Χ.Ε.Π.Α.:

- Γ΄ Ψυχιατρική Κλινική Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*: Στ. Κυριακίδη 1, Τ.Κ. 54636, τηλ.: 2310994634.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΒΟΛΟΥ «ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΕΙΟ»:

- Κέντρο Ψυχικής Υγείας*: Νικοτσάρα 20, Τ.Κ. 38222, τηλ.: 242103431.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ «Γ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ»:

- Ψυχιατρικός Τομέας Τμήμα Παιδιών και Έφηβων*: Έξοχη Θεσσαλονίκης, τηλ. 2310957602.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ⁷³⁸

- Ίδρυμα Ψυχοκοινωνικής Άγωγής και Στηρίξεως Ί. Άοχιεπισκοπής Άθηνών τηλ.: 2103352300
- Κέντρον Ψυχικής Υγιεινής - Μονάδα Οικοτροφείου Λιβαδιάς, Ί. Μ. Θηβών και Λεβαδείας, Γιαννούτσου 2, Λιβαδιά Τ.Κ. 32100, τηλ.: 226121348.

738. Η σχετική μας ενημέρωση προέρχεται από τό φυλλάδιο της Ίερᾶς Συνόδου της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Τά φιλανθρωπικά ἰδρύματα καί οἱ κοινωνικές δραστηριότητες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», πού ἐκδόθηκε ἀπό τόν Κλάδο Ἐκδόσεων Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2001, σ. 43.

- Ψυχιατροεΐον «Ό Προφ. Όλιος», Ό. Μ. Μεσσηνίας, Συνοικία Προφήτου Όλιος, Καλαμάτα, τηλ.: 2721225551.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ, Όλληνικό Πρόγραμμα κατά του στίγματος της σχιζοφρένειας, Όργυροκάστρου και Όνιος, 15601 Παπάγου, ΤΌ: 66517 Τηλ. 2106170822-824, e-mail:stigma@compulink.gr, Όστοσελίδα: www.epipsy.gr,www.openthe doors.com

ΕΤΑΙΡΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ⁷³⁹, Όγ. Όώννου Θεολόγου 19, 15561 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2106546524 φάξ: 2106522396 E-mail:epsyep@otenet.gr.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟ ΨΥΧΙΚΩΝ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΧΑΝΙΩΝ:

- Μονάδα Κοινωνικής Ψυχιατρικής και Συμβουλευτικής Όφήβων*: Μάρκου Μπότσαρη 49, Χανιά Τ.Κ. 73136.

ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ (Ι.Κ.Α. Μόνο για παιδιά άσφαλισμένων): Στο ίδρυμα ανήκουν τά:

- Κέντρο Παιδοψυχικής Όγιεινής Όθήνας*: Όραχώβης 17 και Όποκράτους, Όθήνα, τηλ.: 21013604919.
- Κέντρο Παιδοψυχικής Όγιεινής Θεσσαλονίκης*: Πολυτεχνείου 1, Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310521800.
- Κέντρο Παιδοψυχικής Όγιεινής Πάτρας*: Όρμου 23, Πάτρα, τηλ.: 2610621760.

«ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟ» ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

- Τμήμα Παιδοψυχιατρικό - Ότροπαιδαγωγική Όπηρεσία*: Κων/λεως 49, Τ.Κ. 54642, τηλ.: 2310814780.
- Α Όαιδιατρική Κλινική του Όριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*: Τομέας Όγείας Παιδιού, Κων/λεως 49, Τ.Κ. 54642, τηλ.: 2310821946.

739. Η Όταιρεία Ψυχοκοινωνικής Όγείας του Παιδιού και του Όφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.) ιδρύθηκε τό 1991 και αναπτύσσει: α) Θεραπευτικές ύπηρεσίες και προγράμματα για παιδιά, έφήβους και νέους με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα (ψυχική νόσος, νοητική ύστέρηση) καθώς και στους συγγενείς τους. β) Όκπαιδευτικά προγράμματα για τους έπαγγελματίες του χώρου. γ) Προγράμματα ένημέρωσης του κοινού για τή θέση και τά δικαιώματα των μειονεκτούντων ψυχοκοινωνικά άτομων.

ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΒΥΡΩΝΑ-ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ⁷⁴⁰

Ἀνήκει στήν Ψυχιατρική Κλινική τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*: Δήλου 14, Καισαριανή Τ.Κ. 16121, τηλ.: 2107640111.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΑΙΔΩΝ*: Ἀκτή Κουντουριώτη 3, Πειραιάς Τ.Κ. 18534, τηλ.: 2104172400.

ΚΕΝΤΡΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΠΕΙΝΗΣ*: Τό Κ.Ψ.Υ. εἶναι Ἴδρυμα γιά τήν ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοῦ στόν Τομέα τῆς Ψυχικῆς Ὑγείας καί ἐπιχορηγεῖται ἀπό τό Κράτος. Ἔχει σάν σκοπό τήν πρόληψη καί θεραπευτική ἀντιμετώπιση, ψυχικῶν διαταραχῶν καί ψυχολογικῶν προβλημάτων, καθώς καί τήν ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ καί ομάδων εἰδικῶν καί ἐνδιαφερομένων στίς σύγχρονες ἀντιλήψεις γιά τήν ψυχική ὑγιεινή. Οἱ ὑπηρεσίες πού προσφέρει γιά ἐφήβους εἶναι:

- Μονάδα Ἐφήβων Ἀθηνῶν: Ἀπευθύνεται σέ ἐφήβους (13-19) ἐτῶν) μέ στόχο τήν πρόληψη καί θεραπεία τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων. Στουρνάρη 49α (5ος ὄροφος) Ἀθήνα, Τ.Κ. 10682 τηλ.: 2103843797 & 2103840413. Διευθύντρια κ. Στυλιανοῦ.
- Κεντρικό ΚΨΥ*: Νοταρᾶ 58, Πεδίον τοῦ Ἄρεως, Τ.Κ. 10683, τηλ. 2108212944 καί 2108213300, φάξ: 2108232833.
- Ἱατροπαιδαγωγική Ὑπηρεσία Ἀθηνῶν*⁷⁴¹: Ζαΐμη 2, Ἐξάρχεια, Ἀθήνα, Τ.Κ. 10683, τηλ.: 2103844733 & 2103815711
- Ἱατροπαιδαγωγική Ὑπηρεσία Πειραιῶς*: Μπουμπουλίνας 15 καί Νοταρᾶ, Τ.Κ. 18535, Πειραιᾶς, τηλ.: 2104170500 καί 2104170540.
- Ἱατροπαιδαγωγική Ὑπηρεσία Αἰγάλεω*: Σούτσου 4, Πλ. Δαβάκη, Αἰγάλεω, Τ.Κ. 12243, τηλ.: 2105314995, 2105315313 & 2105910065-68.
- Ἱατροπαιδαγωγική Ὑπηρεσία Θεσσαλονίκης*: Κανταντζόγλου 36 καί Παπάφη, Θεσσαλονίκη, Τ.Κ. 54639, τηλ. 2310845130 & 2310849137.
- Ἱατροπαιδαγωγική Ὑπηρεσία Πάτρας*: Ἀθ. Διάκου 35, Ψηλά Ἀλώνια, Τ.Κ. 28244, τηλ.: 26103366666 & 2610337536.

740. Γιά τίς βασικές ἀρχές τοῦ Κέντρου καί τόν τρόπο λειτουργίας του βλ. ἄρθρο Δ.Ν. Πλουμπίδη, Τό Κέντρο Ψυχικῆς Ὑγείας καί Ε. Λαζαράτου, Πρόληψη καί ψυχική ὑγεία παιδιῶν καί ἐφήβων, στό Γ. Ν. Χριστοδούλου κ. α. (ἐπιμέλεια) Προληπτική Ψυχιατρική, (Β' ἐκδ.) Ἐκδ. Βήτα, Ἀθήνα 2000, σ. 17-30.

741. Οἱ Ἱατροπαιδαγωγικές Ὑπηρεσίες τοῦ Κέντρου Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς ἐξυπηρετοῦν παιδιά ἀπό 3-16 ἐτῶν, τά ὁποῖα παρουσιάζουν προβλήματα στήν συμπεριφορά, στή σχέση τους μέ τούς ἄλλους, στό σχολεῖο, ἐμφανίζουν δυσκολίες λόγου καί ὁμιλίας, καθυστεροῦν στήν ψυχονητική τους ἐξέλιξη ἢ παρουσιάζουν διάφορα ἄλλα συμπτώματα, ὅπως ἄγχος, ὑπερβολικούς φόβους, ἐπιθετικότητα κ. α. Ὅπου δέν ὑπάρχει μονάδα ἐφήβων καλύπτουν ἐφήβους μέχρι 18 ἐτῶν.

- Ίατροπαιδαγωγική Ύπηρεσία Ἡρακλείου Κρήτης*: Ψαρομηλίγκων καί Βλαστών 2, Τ.Κ. 71202, τηλ. 2810244409 & 2810285819.
- Ίατροπαιδαγωγική Ύπηρεσία Βόλου*: Κοραή 74, Βόλος Τ.Κ. 38333, τηλ. 2421038608 & 2421038333.
- Ίατροπαιδαγωγική Ύπηρεσία Ζακύνθου*: Φωσκόλου καί Ἴ. Φιλιώτη 4, Ζάκυνθος Τ.Κ. 29100, τηλ. 269502668-9.
- Ύπηρεσία Ειδικῆς Παιδαγωγικῆς «Στουπάθειον»⁷⁴². Πρόκειται γιά ἡμε-ρήσια μονάδα ειδικῆς ἀγωγῆς καί προεπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσης γιά νοητικῶς καθυστερημένα ἀσκήσιμα παιδιά καί ἐφήβους ἡλικίας 6-21 ἐτῶν. Λ. Πεντέλης 135, Χαλάνδρι, Τ.Κ. 15234, τηλ.: 2106815672 & 2106820386.
- Θεραπευτική Μονάδα γιά ἀντιστικά παιδιά καί ἐφήβους: Σπετσῶν 4, Ἄγ. Παρασκευή, τηλ. 210639644 & 2106394900.
- Συμβουλευτική Ύπηρεσία γιά Ξενόγλωσσους (Ἄλλοδαπούς): Βασιλ. Ἡρακλείου 8, Τ.Κ. 10682 Ἀθήνα, τηλ. 2108853520.

ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (Π.Ν.Α.): Σ' αὐτό ἀνή-κουν διοικητικά οἱ παρακάτω ὑπηρεσίες γιά ἐφήβους (καί παιδιά):

- Ίατροπαιδαγωγικό Κέντρο Νέου Ἡρακλείου Ἀττικῆς*: Σωκράτους 32, Ν. Ἡράκλειο, Τ.Κ. 14122, τηλ. 2102816598.
- Ίατροπαιδαγωγικό Κέντρο Νέας Σμύρνης*: 2ας Μαΐου 5 Νέα Σμύρνη, Τ.Κ. 17121, τηλ. 2109321255.
- Ίατροπαιδαγωγικό Κέντρο Ἀθηνῶν (Ν. Ψυχικοῦ)*: Γαρέφη 4, Ἑλληνο-ρώσων - Κατεχάκη, Ν. Ψυχικό, τηλ. 2106773442-3.
- Ίατροπαιδαγωγική Ύπηρεσία τοῦ Π.Ν.Α.*: Ραφήνα, Τ.Κ. 19009, τηλ. 2294077791-5
- Ίατροπαιδαγωγικό Κέντρο Παλλήνης*: Λεωφ. Μαραθῶνος 109, Παλλή-νη Τ.Κ. 15351, τηλ.: 2106667382.
- Κέντρο Ἀποκατάστασης Δυσλεκτικῶν Παιδιῶν καί Ἐφήβων: Λειτουργεῖ στήν παραπάνω διεύθυνση.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΑΙΔΩΝ ΑΘΗΝΩΝ «ΑΓ. ΣΟΦΙΑ»:

- Τμήμα Ψυχολογικῆς Παιδιατρικῆς*: Θηβῶν καί Μ. Ἀσίας, Γουδί, Τ.Κ. 11527, τηλ. 2107798748.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ «Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙ-ΣΜΟΣ»: Σ' αὐτό ἀνήκει διοικητικά τό:

742. Σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού λάβαμε ἀπό τήν Διευθύντρια κυρία Εὐθυμοπούλου τό Στουπάθειο οὐσιαστικά λειτουργεῖ ὡς Σχολεῖο γιά τά μικρότε-ρα παιδιά καί ὡς ἐργαστήριο ἀσκήσης γιά τά μεγαλύτερα.

- Κοινοτικό Κέντρο Ψυχικής Υγείας Παγκρατίου*: Φερεκύδου 5, Πλατ. Πλαστήρα, Τ.Κ. 11635, τηλ. 2107519550.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ «Γ. ΓΕΝΗΜΑΤΑΣ»: Στο Ίδρυμα αυτό ανήκουν διοικητικά τά:
- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Αγ. Παρασκευής*: Μεσογείων και Ζαλόγγου 6, Αγ. Παρασκευή, τηλ.: 2106391151.
 - Τμήμα Ψυχιατρικής Εφήβων και Νέων*: Μεσογείων 154, Αθήνα Τ.Κ. 11527, τηλ.: 2107480901, 2107798802.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ «ΣΕΙΣΜΑΝΟΓΛΕΙΟ»: Στο Ίδρυμα αυτό ανήκει διοικητικά τό:
- Ψυχιατρικός Τομέας (εφήβων ενηλίκων)*: Μαρούσι Τ.Κ. 15126, τηλ.: 2108039911, 2107798802.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ:
- Πανεπιστήμιο Κρήτης Τομέας Κοινωνικής Ίατρικής*: Τ.Θ. 1393 Ήρακλειο Τ.Κ. 71409, τηλ.: 2810392397.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ «Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ»:
- Κέντρο Ψυχικής Υγείας*: Βαλαωρίτου 35, Τ.Κ. 45444, τηλ.: 26510744227.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΛΑΡΙΣΑΣ «ΚΟΥΤΛΙΜΠΑΝΕΙΟ ΚΑΙ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΕΙΟ»:
- Κέντρο Ψυχικής Υγείας: Δημοκρατίας 111, Τ.Κ. 41334, τηλ.: 24106110023.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ «ΤΖΑΝΕΙΟ»: Τό Ίδρυμα αυτό ανήκει διοικητικά τό:
- Παιδοψυχιατρικό Τμήμα*: Γρηγ. Λαμπράκη 83, Πειραιάς, Τ.Κ. 18534, τηλ.: 2104123552 (έσωτ. 102).
- ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΑΚΙ (Θεραπευτική μονάδα για παιδιά σχολικής ηλικίας με σοβαρές ψυχικές ασθένειες. Παρακολουθούν τό πρόγραμμα 30 παιδιά με τούς γονείς τους). Ύδρας 25 15232 Χαλάνδρι, τηλ.: 2106831705.
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ (Σ.Ο.Ψ.Υ.), Δήλου 14, 16121 ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ τηλ.: 2107640111, φαξ: 2107643997.
- ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΡΙΜΝΑ⁷⁴³ (Έταιρίας για τή φροντίδα Παιδιών και Οικογενειών στήν Άρρώστια και στό Θάνατο), Τιμολέοντος

743. Πρόεδρος τής «Μέριμνας» είναι ή Καθηγήτρια Ψυχολογίας στό Τμήμα Νοσηλευτικής Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Δανάη Παπαδάτου, ή όποία μαζί μέ συνεργάτες της έχει επιμεληθεί φυλλάδιο μέ τίτλο «Στηρίζοντας τό Παιδί πού Θρηνεί τό Θάνατο Άγαπημένου του Προσώπου», Αθήνα 1999 (β' έκδοση).

Βάσσου 16, Πλατεία Μαβίλη, 11521 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2106452013 και τηλ. -
φάξ: 2106463367, E-mail:merimna@softlab.ece.ntua.gr

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ: Στο Ίδρυμα αυτό ανήκει δι-
οικητικά τό:

- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Περιστερίου*: Πλούτωνος και Ήφαιστου, Τ.Κ. 12135, τηλ.: 2105766226.

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Στο Ίδρυμα αυτό ανή-
κουν διοικητικά τά:

- Ίατροπαιδαγωγικό Κέντρο Βορείου Ελλάδος*: Γιαννιτσών 52 και Άγ. Πάντων, Τ.Κ. 54627 τηλ.: 2310554031-2.
- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Δυτικού Τομέα*: Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄, Άμπελόκηποι Τ.Κ. 56123, τηλ.: 2310726918.
- Α΄ Ψυχιατρική Κλινική Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*: Κωνσταντινουπόλεως 36, Σταυρούπολη, Τ.Κ. 56429. τηλ.: 2310655941.
- Β΄ Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική Θεσσαλονίκης, Κοινωνικό Κέντρο Ψυχικής Υγείας Κεντρικού Τομέα*: Κομνηνών 15, Τ.Κ. 54624, τηλ.: 2310270036.
- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Βορειοδυτικού Τομέα*: Στ. Παπαδοπούλου 20, Συκιές, Τ.Κ. 56625, τηλ.: 2310629159.

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΕΤΡΑΣ ΟΛΥΜΠΟΥ:

- Κέντρο Ψυχικής Υγείας Κατερίνης*: 25ης Μαρτίου 102, Τ.Κ. 60100, Κατερίνη, τηλ.: 2351020020.

Γ. Κέντρα συμβουλευτικής - πρόληψης ναρκωτικών ή άπεξάρτησης⁷⁴⁴

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΓΙΑ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ:

- «Άποκατάσταση» Πρόγραμμα συμπαράστασης έξαρτημένων ατόμων, Ι. Μ. Πειραιώς, Άκτή Θεμιστοκλέους 190, Τ.Κ. 18539 Πειραιάς, τηλ.: 2104514833.
- «Διακονία»⁷⁴⁵, Ίδρυμα Ψυχοκοινωνικής Άγωγής και στήριξης τής Ίεράς

744. Μέρος του ύλικού μας προέρχεται από τό Παράρτημα του βιβλίου του Martin Herbert, Ψυχολογικά προβλήματα έφηβικής ηλικίας, σέ έπιμέλεια τής Ά. Καλαντζή Άζίτζι, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1992, σ. 331-332.

745. Τίς πληροφορίες λάβαμε από τό φυλλάδιο του Α΄ Ίερατικού Συνεδρίου τής Ίεράς Άρχιεπισκοπής Άθηνών (Στάδιο Ειρήνης & Φιλίας 15 - 16 Μαΐου 2001). Στο ίδιο Ίερατικό Συνέδριο δόθηκαν στού Συνέδρου 3 μελέτες του Ίδρύματος Διακονία. α) του Πρωτ. Κων/νου Καραϊσαρίδη (Καθ. Πανεπιστημίου), Ό Πνευματι-

Άρχιεπισκοπής Ἀθηνῶν (ἔχει σάν σκοπό τήν ἀντιμετώπιση τῶν ψυχοκοινωνικῶν προβλημάτων πού δημιουργεῖ στόν ἄνθρωπο ἡ χρήση ἐξαρτησιογόνων οὐσιῶν μέ βάση τίς ἀρχές τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καί σύγχρονα ἐπιστημονικά δεδομένα). Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος, Γενικός Διευθυντής Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Καραϊσαρίδης. Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως 29, 15772 ΖΩΓΡΑΦΟΥ (Ἰ. Ναός Ἁγ. Μαρίνας Ἰλισίων) τηλ. - φάξ: 2107486181.

- Κέντρον ἀποκαταστάσεως καί ἐπανεντάξεως ἐξαρτημένων καί ἀποφυλακισθέντων, Ἰ. Μ. Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως, Νεάπολις Θεσσαλονίκης Τ.Κ. 56728, τηλ.: 2310611129.
- Κέντρον Πρόληψης Ναρκωτικῶν, Ἰ. Μ. Χαλκίδος, Μπαλαλαίων 7, Τ.Κ. 34100 Χαλκίδα.
- Ἐπηρεσία προστασίας ἐξαρτημένων νέων Ἰ. Μ. Φθιώτιδος, Τ.Κ. 35100 Λαμία, τηλ.: 223150552 - 3.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ «ΙΘΑΚΗ» Σίνδος Τ.Κ. 57400, Θεσσαλονίκη
Τηλ.: (2310798139).

ΚΕΝΤΡΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΠΕΙΝΗΣ:

- Τμημα πρόληψης - ἀντιμετώπισης οὐσιοεξαρτημένων ἀτόμων - Πρόγραμμα Ἰάσεων: Ἰουλιανοῦ 18^α, Τ.Κ. 10682 Ἀθήνα, τηλ.: 2108220088, 2108220098.

ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ (ΚΕ.ΘΕ.Α).

- Ἀνοιχτή Θεραπευτική Κοινότητα «Στροφή» γιά ἐφήβους χρήστες οὐσιῶν. Ἔχει δυναμικότητα 60 θέσεων καί λειτουργεῖ ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1988 στήν Διεύθυνση: Φυλῆς 148, 11251 Ἀθήνα, τηλ.: 210-8830129, 2108824089 καί fax: 2108822122.
- Κινητή Μονάδα Ἐνημέρωσης/Πρόληψης «Πήγασος». Πρόκειται γιά δώροφο λεωφορεῖο πού λειτουργεῖ σέ στενή συνεργασία μέ τήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση καί τούς κατά τόπους φορεῖς ἀπό τό Μάρτιο τοῦ 1989 καί πραγματοποιεῖ ταξίδια σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Ταχ. Διεύθυνση: Κουντουριώτου 26, 10682 Ἀθήνα, τηλ.: 2108837650.
- Κέντρο Ἐνημέρωσης Ἀθήνας. Λειτουργεῖ ἀπό τό 1983, στόχος του εἶναι ἡ ἐνημέρωση καί κινητοποίηση τῶν χρηστῶν γιά θεραπεία. Ἡ διεύθυνσή του εἶναι Βαλτετσίου 60, 10681 Ἀθήνα, τηλ.: 2103647700 καί 2103679960.

κός ἀπέναντι στούς χρήστες καί τούς Γονεῖς του. β) τοῦ Πρωτ. Παναγιώτη Σαββόπουλου (Θεολόγου - Ψυχιάτρου) Τί εἶναι τὰ Ναρκωτικά. γ) τοῦ Χαραλάμπου Πουλόπουλου (Κοινωνικοῦ Λειτουργοῦ, Διευθυντή ΚΕ.ΘΕ.Α.,) Ἐκπαίδευση τῶν γονέων στήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς οὐσιοεξάρτησης.

- Κέντρο Ένημέρωσης Θεσσαλονίκης. Καλύπτει για τούς παραπάνω σκοπούς τή Βόρεια Ελλάδα. Δ/ση: Βασ. Ηρακλείου 32, 54624 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 23102701300 τηλ. και φάξ: 2310271300.
- Κέντρο Ένημέρωσης Λάρισας. Λειτουργεί από τό 1990 σέ χώρο πού έχει παραχωρηθεί μέσα στήν πόλη από τό Δήμο τής Λάρισας στήν οδό Κύπρου 103, 41222 Λάρισα, τηλ.: 2410254863, 254597 και φάξ: 254863.
- Κέντρο Ένημέρωσης Βόλου: Ξεκίνησε από τό 1991 στήν Πλατεία Έθν. Αναμνήσεων Προύσης και Μυριοφύτου, 38446 Ν. Ίωνία Βόλος, τηλ.: 2421080246, 64615 και φάξ: 2421064615.
- Πρόγραμμα Οίκογενείας Θεσσαλονίκης Βασ. Ηρακλείου 32, 54624 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310270110 και 271300.
- Πρόγραμμα Οίκογενείας Λάρισας: Κύπρου 103, 41222 Λάρισα, τηλ.: 2410254863, 254597 και φάξ: 254863.

ΠΥΞΙΔΑ, Κέντρο Πρόληψης τής Έξάρτησης από Ναρκωτικά και Προαγωγής τής Ψυχικής Υγείας στίς ΣΥΚΙΕΣ (ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ). Πρόκειται για άστική μή κερδοσκοπική εταιρεία πού εΐναι σέ συνεργασία μέ τόν Όργανισμό Κατά τών Ναρκωτικών ΟΚΑΝΑ. Διεύθυνση: Έπταπυργίου 150, ΤΚ: 56626 ΣΥΚΙΕΣ (ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ) τηλ: 231202015 fax: 031204453 και E-mail:PYXIDA@the.forthnet.gr

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ (και για έφήβους από 11 έτων) Διεύθυνση: Άσκληπιού 19, 10680 Άθήνα.

Δ' Υπηρεσίες γενικότερης στήριξης

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ (ύποστήριξη τραυματισμένου παιδιού και τής οίκογενείας του) Γυθείου 1Α, Χαλάνδρι 15231, τηλ.: 2106741933, φάξ: 2106724536 πληροφορίες στό: www.pedtrauma.gr και E-mail:info@pedtrauma.gr.

Η ΑΜΥΜΩΝΗ, Πανελλήνιος Σύλλογος Γονέων, Κηδεμόνων και φίλων άτόμων μέ προβλήματα όρασης και πρόσθετες ειδικές ανάγκες, Χαλδείας 47, 16777 ΕΛΛΗΝΙΚΟ, τηλ. - φάξ: 2109611704, E-mail:amimoni1993@yahoo.gr.

ΔΗΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ (Δημοτική Έπιχείρηση Πολιτισμού):

Συμβουλευτικό Κέντρο για Γονείς και Νέους. Διοργανώνει συναντήσεις συζητήσεις για τούς γονείς και παρέχει συμβουλευτική ύποστήριξη σέ γονείς και νέους. Παράλληλα αναπτύσσει προληπτική δράση σέ θέματα ναρκωτικών, άλκοολισμού και AIDS. Δ/ση: Όλγάνου 19, 59100 ΒΕΡΟΙΑ, τηλ.: 233108277.

ΔΗΜΟΥ ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ (Δημοτικός Πολιτιστικός Όργανισμός) πληροφορίες στο www.dperama.gr & E-mail: perama@ath.forthnet.gr

- Όμάδες Έπικοινωνίας Έφηβων, Πεζόδρομος Λ. Ειρήνης (ΗΣΑΠ) τηλ.: 2104414114.
- Πρόγραμμα «Σχολή Γονέων», Άριστειδου 5 & Ξενοφώντος, τηλ.: 2104412900, 2104422687.
- Πρόγραμμα «Άνοιχτό Σχολείο», Νεωρίων & Φωκίωνος 3, τηλ.: 2104414700, 2104414927.

ΔΙΚΤΥΟ ΚΕΝΤΡΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Άγωγής τηλ.: 2102532312 (έσωτ. 40/41) 2102530949 φαξ: 2102531420.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΙΑΣ Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ, «Τό Σπίτι τής Μαρίας», Για κάθε άγαμη μητέρα που έγκυμονεί για κάθε άγέννητο παιδί που κινδυνεύει. Τηλ.: 2310461145, φαξ: 2310463455, 57001, Θέρμη Θεσσαλονίκης, e-mail: agmarkos@hol.gr

ΕΝΩΣΗ ΓΟΝΕΩΝ ΝΟΗΤΙΚΩΣ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΕΓΗ ΕΙΔΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ Φειδίου 18, τηλ.: 2103618207 Πό-
ντου 7, Νέα Έρυθραία, Τηλ.: 2108017287 – 8010967 – 8081959.

ΕΣΤΙΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (ΕΣΕΕΠΑ)
Νικολακοπούλου 13, Νέο Ψυχικό Τ.Κ. 154 51 Τηλ.: 2106713149.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΠΑΣΤΙΚΩΝ Αρχμήδους 45, Παγκράτι Τηλ.
2107018158.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΧΟΛΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜ-
ΜΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, Άγ. Φωτεινής 4, 17121
Ν. ΣΜΥΡΝΗ, τηλ.: 2109356959.

ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ, «Σπύρος Δοξιάδης» Λεωφόρος Άμα-
λίας 42, Άθήνα, Τηλ.: 2103236783.

- ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ, Διστόμου 5 –
7, Παράδεισος Άμαρουσίου, Τηλ.: 2106820168.

ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΚΩΦΩΝ ΚΑΙ ΒΑΡΗΚΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ, Μαβίλη 8, 14572 ΔΡΟΣΙΑ, τηλ. - φαξ: 2108131139.

ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ «ΘΕΟΤΟΚΟΣ»
Άγιοι Άνάργυροι, Άττικής Τηλ.: 2102311070.

ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΠΑΡΑΜΕΛΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ
ΠΑΙΔΙΟΥ, Δ/νση: Όλγρου 7, 15773 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107793648 & 7715791.

ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

- Κέντρο Ύποδοξης και Ένημέρωσης: Ακαδημίας 95, 4^{ος} όροφος, τηλ.: 2103811274, 2103841536 τηλ. και fax: 2103811959.
- Σχολές Γονέων: Ακαδημίας 95, 4^{ος} όροφος, τηλ.: 2103811274, 2109757403 τηλ. και fax: 2103811959.
- Νομική Υποστήριξη: Μετσόβου 26, 1^{ος} όροφος, τηλ. 2108239597, 2103841536 τηλ. και fax: 2103811959, 2108239851.
- Ξενώνας «Στέγη Μητέρας»: Λέρου 6, Κυψέλη, Αθήνα 11364, τηλ. 2103811274, 2108631000, 2108615700 fax: 2103811959.

ΚΙΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ «ΨΥΧΑΣΘΕΝΩΝ», Χαρ. Τρικούπη & Σ. Χαραλάμπη 9 - 11, Αθήνα, Τηλ.: 2106435980.

ΜΑΖΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ (10 ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ)⁷⁴⁶, Πλατεία Βικτωρίας 11, 10434 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2108224037 - 8210997 φάξ: 2108226945:

1. ΕΛΕΠΑΠ - Ελληνική Έταιρεία Προστασίας και Αποκατάστασης Άναπηρων Παιδιών, Κόνωνος 16, 11634 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107215303 - 7222860, φάξ: 2107228380.
2. Ίδρυμα «Η παιδική Στέγη» (Ίδρυμα που φιλοξενεί καθημερινά παιδιά εργαζομένων μητέρων), Αντήνορος 6-8, 1634 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107235605.
3. Ίδρυμα Κοινωνικής Έργασίας - Χατζηπατέρειο (άποκατάσταση σπαστικών παιδιών), Πλούτωνος & Ήροδότη 1, 11634 Μεταμόρφωση Αττικής, τηλ.: 2102826913.
4. Κέντρο Ειδικών Άτόμων «Η Χαρά» (Στέγη φιλοξενίας παιδιών με σοβαρά πνευματικά και σωματικά προβλήματα), 16ο χλμ. Λεωφ. Μαραθώνος 90, 15344 Παλλήνη Αττικής, τηλ.: 2106666702.
5. ΜΕΡΙΜΝΑ - Έταιρεία για τη φροντίδα παιδιών και οικογενειών στην άρρώστια και στο θάνατο, Τιμολέοντος Βάσσου 16, 11521 ΑΘΗΝΑ, τηλ. - φάξ: 2106463367.
6. Οί Φίλοι του Παιδιού (Προσφέρει υλική βοήθεια σε παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα ή ζούν με προβληματικές οικογένειες, σε παιδιά ιδρυμάτων καθώς και συμβουλευτική, υποστηρικτική βοήθεια σε άγαμες μητέρες) Στησιχόρου 15, 10674 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: - φάξ: 2107293404.
7. Πανελλήνια Ένωση Αγώνος κατά του Νεανικού Διαβήτη (ΠΑΕΝΔ) (έπίλυση άμεσων ψυχοκοινωνικών αναγκών που αντιμετωπίζουν οι οικο-

746. Τίς πληροφορίες αυτές λάβαμε από τον Κατάλογο Έκθετων της 1ης Πανελληνίας Έκθεσης Έθελοντισμού και Άνθρωπιστικών Οργανώσεων που έγινε στο Ζάππειο Μέγαρο στις 22 & 23 Σεπτεμβρίου 2001.

- γένειες και τά παιδιά με διαβήτη στην Ελλάδα), Μεσογείων 24 11527 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: φάξ: 2107486880 E-mail:pisti@otenet.gr.
8. ΠΝΟΗ Φίλοι Έντατικής Θεραπείας Παιδιού, Μιχαλακοπούλου 159, 11527 ΑΘΗΝΑ, τηλ. - φαξ: 2107486801.
9. Τό Περιβολάκι (Θεραπευτική μονάδα για παιδιά σχολικής ηλικίας με σοβαρές ψυχικές ασθένειες. Παρακολουθούν τό πρόγραμμα 30 παιδιά μέ τούς γονείς τους), Ύδρας 25 15232 Χαλάνδρι, τηλ.: 2106831705.
10. Φίλοι του Ίδρύματος Προστασίας Άπροσαρμοστων Παίδων «Ή Θεοτόκος», Θεοτόκου 2, 13122 ΙΛΙΟΝ ΑΤΤΙΚΗΣ, τηλ.: 2102319767, φάξ: 2102314888.
- ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΣΧΟΛΩΝ ΓΟΝΕΩΝ** (Σωματείο άναγνωρισμένο, Μορφωτικό μή Κερδοσκοπικό) Μηδείας 9, 17122 Ν. ΣΜΥΡΝΗ, τηλ.: 2109833353, 9318055 φαξ: 2109334526.
- PRO EUROPA ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΑΓΑΠΩ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»** (Ψυχολογική και άλλη στήριξη σέ παιδιά και γονείς) Σκουφά 60Α, 10660 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2103636075 και φάξ: 2103636117 πληροφορίες μπορεί άκόμη νά λάβει κανείς άπό τήν ηλεκτρονική διεύθυνση www.proeuropa.gr και E-mail: headoffice@proeuropa.gr
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΚΑΡΔΙΟΠΑΘΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ**, Αιόλου 104, 8ος όροφος, 10564 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2103218488, 3253876, φάξ: 2103253876.
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΦΙΛΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΚΑΡΚΙΝΟ «ΕΛΠΙΔΑ»**, Μικράς Άσίας 46, 11527, τηλ.: 2107757153, 7757168 και φάξ: 2107752989 E-mail: elpida@hellasnet.gr
- ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ**, «Ένα ούσιαστικό βήμα για τήν προστασία τών Δικαιωμάτων του Παιδιού και τή Διαμόρφωση τής Πολιτικής για τήν Παιδική ήλικία», Μέ τό θέμα αυτό έγινε εισήγηση άπό τήν Εύρωβουλευτή κ. Μυρσίνη Ζορμπά, στίς 4 - 4 -2002 στό Ζάππειο Μέγαρο. Άπό ό,τι φαίνεται άπό τίς άναφορές τής Εύρωβουλευτου ό θεσμός αυτός θά λειτουργήσει πολύ σύντομα και στή χώρα μας, όπου θά καλύψει ούσιαστικές άνάγκες τών παιδιών και τών εφήβων.
- ΦΛΟΓΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΟΝΙΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΕΟΠΛΑΣΜΑΤΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ**, Κηφισίας 38, 11526 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107485000 - 7716363 φάξ: 2107772421, E-mail: gzeoch2000@hahoo.com.

Ε. Συμβουλευτικά Κέντρα Φοιτητῶν

ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ⁷⁴⁷,
Ἵπεύθυνος Καθηγητῆς Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος. Θεολογική Σχολή 3ος ὄρο-
φος Ἰλίσια, Πανεπιστημιούπολη, 15784 Ἀθήνα, Πληροφορίες στό τηλ. -
φάξ: 2107275775. E-mail:astavrop@soctheol.uoa.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Ἐπιτροπή
Κοινωνικῆς Πολιτικῆς Α.Π.Θ. Πρόεδρος Δ.Σ. τοῦ Κέντρου Καθηγήτρια Α.
Κωσταρίδου – Εὐκλείδη. Κτίριο Διοίκησης «Κ. Καραθεοδωρή» 54006 Θεσ-
σαλονίκη, Τηλ.: 2310992643, φαξ: 2310995360. E-mail:efklides@psy.auth.gr,
web:students.auth.gr/prwtoeths/kesipsi.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥ-
ΜΑΤΟΣ ΑΘΗΝΑΣ, Σχολή Ἐπαγγελματῶν Ὑγείας καί Πρόνοιας, Τμήμα
Κοινωνικῆς Ἐργασίας, Ἵπεύθυνος Ε. Παπαγεωργίου, Νευρολόγος Ψυχία-
τρος. Διεύθυνση: Ἄγ. Σπυρίδωνος & Παλληκαρίδου, 12210 Αἰγάλεω, τηλ.
2105385129 φάξ: 2105314819. E-mail:koinyp@teiath.gr,
web:www.teiath.gr/verwalt/social_servece/index.htm.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΔΗΜΟ-
ΚΡΙΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΡΑΚΗΣ⁷⁴⁸. Συνεργάτες Ψυχολόγοι: Κ.
Εὐθυμίου καί Ν. Γεωργούλας. Νέο Κτίριο Παιδαγωγικῶν Τμημάτων, 1^{ος}
ὄροφος Ἀλεξανδρούπολη – Νέα Χιλή, τηλ: 2551039840 - 53.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, Πεδίον Ἄρεως, Λεωφόρος Ἀθηνῶν,
38334 Βόλος. Τηλ.: 2421074141 φάξ: 2421074142 E-mail:akoletti@uth.gr.

747. Ἀναλυτική παρουσίαση τοῦ Γραφείου Συμβουλευτικῆς βλέπε ἄρθρο τοῦ Καθηγητοῦ Α. Μ. Σταυρόπουλου καί π. Ἀδαμαντίου Αὐγουσιδῆ στόν Ἐφημέριο Ἰανουαρίου 2002 μέ τίτλο: «Γραφεῖο Συμβουλευτικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Δραστηριότητες καί προοπτικές».

748. Ἐχει ξεκινήσει ἀπό τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1998 (ἀναλαμβάνοντας τά καθή-
κοντα τοῦ Συμβουλευτικοῦ Κέντρου Φοιτητῶν πού λειτούργησε ἀπό τό Σεπτέμβριο
τοῦ 1997 ἕως τόν Αὐγουστο τοῦ 1998). Ὁ χώρος πού λειτουργεῖ εἶναι τά Γραφεῖα
Διασύνδεσης τοῦ Δ.Π.Θ. στήν Ξάνθη, τήν Κομοτηνή καί Ἀλεξανδρούπολη. Προ-
σφέρει ἀπό τό 1998: α) Βοήθεια στους φοιτητές πού ἀντιμετωπίζουν πρόβλημα
στήν ἐκπαιδευτική τους πορεία καί καθοδήγηση στήν προετοιμασία τους γιά τήν
ἀγορά ἐργασίας. β) Παροχή ψυχολογικῆς ἀρωγῆς σέ φοιτητές πού ἀντιμετωπίζουν
ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Παράλληλα μέ τήν ἀτομική συμβουλευτική παρέχει
καί ὁμαδική συμβουλευτική καί διοργανώνει σεμινάρια μέ θέματα πού ἀφοροῦν
στήν ἀπόκτηση δεξιοτήτων γιά τήν ἀγορά ἐργασίας.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΟΥ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΠΕΙΡΑΙΑ, Π. Ράλλη & Θηβών 250, 22244 Αιγάλεω. Υπεύθυνος Συμβουλευτικής Ν. Άλεξιου. Τηλ: 2105381294 φάξ: 2105691705 E-mail:counselor@gdias.teipir.gr webgdias.teipir.gr.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΟΜΗΛΙΚΩΝ Τμήμα Έκπαίδευσης και Άγωγής στην Προσχολική Ήλικία Πανεπιστημίου Άθηνων. Υπεύθυνη Άν. Καθηγήτρια Μ. Μαλικιώση Λοΐζου. Ίπποκράτους 35, 6ος όροφος, 10680 Άθήνα. Τηλ.: 2103688533, 3688507 φάξ: 2103688510 E-mail:sykeom@eod.uoa.gr

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, (ΣΥ.ΚΕ. Π.Π.)⁷⁴⁹ Υπεύθυνος του έργου είναι ο Άντιπρύτανης Άκαδημαϊκών Υποθέσεων και Προσωπικού Καθηγητής Γεώργιος Διακογιάννης και Υπεύθυνη του Συμβουλευτικού Κέντρου είναι ή Καλλιόπη Κουνενού, Κλινική Ψυχολόγος. Παρουσίαση του ΣΥ.ΚΕ.Π.Π. υπάρχει στην ιστοσελίδα του Κέντρου: http://www.unipi.gr/counsel_center. Η διεύθυνση του ΣΥ.ΚΕ.Π.Π. είναι Καραολή και Δημητρίου 80, ΤΚ: 18534 ΠΕΙΡΑΙΑΣ, τηλ: 2104142043 & 2104142042 φάξ: 2104142328. E-mail:kkounen@unipi.gr.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ⁷⁵⁰, (Σ.Κ.Φ.) Τομέας Ψυχολογίας τής Φιλοσοφικής Σχολής. Διευθύ-

749. Τό ΣΥ.ΚΕ.Π.Π. προσφέρει: -Άτομική Συμβουλευτική. -Έρευνητική Δράση, διεξάγει έρευνες για την άνίχνευση δυσκολιών που παρουσιάζονται στον άκαδημαϊκό χώρο και σχεδιάζει άποτελεσματικούς τρόπους άντιμετώπισης τους. Παράλληλα προβαίνει σε δραστηριότητες («Συν-Δράσεις») με κοινωνικούς πολιτιστικούς φορείς και ιδρύματα με στόχο την ψυχοκοινωνική παρέμβαση σε επίπεδο τέχνης, άθλητισμού, ύγείας και εκπαίδευσης. Παρέχει επίσης τή δυνατότητα συμβουλευτικής μέσω του E-mail:kkounen@unipi.gr. Για περισσότερα βλ. Πανεπιστημίου Πειραιώς ΣΥ.ΚΕ.Π.Π. 8σέλιδο ένημερωτικό φυλλάδιο.

750. Τό συμβουλευτικό Κέντρο Πανεπιστημίου (Σ.Κ.Φ.) Άθηνων υπό την έπαιχία του Τομέα Ψυχολογίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Ψυχολογίας και Παιδαγωγικής τής Φιλοσοφικής Σχολής. Ίδρύθηκε με Πρυτανική Πράξη στίς 26-10-1999 ένώ από τό 1992 άρχισε νά λειτουργεί πειραματικά ένα πρόγραμμα ψυχολογικής συμβουλευτικής φοιτητών. Με τή σημερινή του μορφή λειτουργεί από τό 1998 στον 5° όροφο τής Φιλοσοφικής Σχολής και προσφέρει: - Άμεση Παροχή Ψυχοκοινωνικής Βοήθειας σε Άτομική Βάση. - Άμεση παροχή Ψυχοκοινωνικής Βοήθειας σε Όμαδική Βάση. - Άμεση Παροχή Ψυχοκοινωνικής Βοήθειας σε Άτομική Βάση σε Άλλοδαπούς Φοιτητές. - Πρακτική Άσκηση Σπουδαστών Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Άθηνων. Παράλληλα έπιχειρεί τή διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών προβλημάτων των φοιτητών μέσω έπιδη-

ντρια του Κέντρου είναι η Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας κ. Ά. Καλαντζή-Αζίτσι. Παρουσίαση του Σ.Κ.Φ. υπάρχει στην ιστοσελίδα του Κέντρου: <http://www.uoa.gr/skf>. Από τον Άπριλιο του 2001 λειτουργεί ειδική υπηρεσία τηλεσυμβουλευτικής μέσω άνωνύμου E-mail:skf@cc.uoa.gr. Λειτουργεί καθημερινά 10.00 πμ – 16.00 μ.μ. Διεύθυνση Γραμματείας: Πανεπιστημιούπολη ΤΚ: 15784 Άθήνα τηλ.: 2107277553, 7277554 fax: 2107277555. Από την 1-5-2002 (ΦΕΚ, άρ. φύλλου 99) έχει πάρει την πλήρη νομική υπόστασή του και μετονομάστηκε σέ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Υπεύθυνη Έπικ. Καθηγήτρια Α. Μαριδάκη - Κασσωτάκη. Διεύθυνση: Έλ. Βενιζέλου 70, 17671 Άθήνα. Τηλ. 210 9677051 (έσωτ. 207) φάξ: 2109577050 E-mail:kmaridaki@hua.gr.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ Β΄ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Υπεύθυνος Π. Βασιλειάδης Ψυχίατρος. Υγειονομική Υπηρεσία Φοιτητικής Λέσχης Α.Π.Θ. τηλ.: 2310992654, 270036 φάξ: 2310234370 web:students.auth.gr/prwtoeths/stathmos.html

ΣΤ. Έταιρείες Συμβουλευτικής

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ⁷⁵¹, (Έθνική Όργάνωση μέλος του Δ.Σ. της Ευρωπαϊκής Συμβουλευτικής) Έπικοινωνία Κα Ά. Ωραιούπουλου Τ.Θ. 74253, Τ.Κ. 16010 ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ Τηλ.: 2977690906 και τηλ.-φάξ: 2107246717.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π), Φλώρη 3, 11363, Άνω Κυψέλη, τηλ.:2108828095.

μολογικών έρευνών. ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Α. Ψυχολογική Συμβουλευτική Φοιτητών, Ευρωπαϊκή διάσταση Έλληνική έμπειρία, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1996. Άκόμη Βλ. Ένημερωτικό έντυπο (8 σελίδες) του Συμβουλευτικού Κέντρου Φοιτητών, Παρουσίαση Δραστηριοτήτων 1998 - 2000, Έκδ. Παν/μιο Άθηνών Τομέας Ψυχολογίας. Έπίσης Καλαντζή - Άζίτσι Α., Χαρίλα Ν. και Έυθυμίου Κ. εισήγησης τους στο 8^ο Έτήσιο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Έταιρείας Συμβουλευτικής, Η Συμβουλευτική στό χώρο της πρόληψης, Πρόγραμμα περιλήψεις, Άθήνα Σεπτέμβριος 2001, σ. 41 - 42, 63 - 64 και 35.

751. Η Έλληνική Έταιρεία Συμβουλευτικής Ίδρύθηκε τό 1944 μέ σκοπό νά αναπτύξει και νά έδραιώσει τή Συμβουλευτική και τό έπάγγελμα του Συμβούλου στην Έλλάδα και την Ευρώπη. Μεταξύ των στόχων της Έταιρείας είναι η προώ-

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ - EUROPEAN ASSOCIATION FOR COUNSELLING (E.A.C.), (Πρόεδρος Μίκα Χαρίτου - Φατούρου) Ήλεκποικωνία Κα Κοκκολάρα, τηλ. - φάξ: 2108137162 και E-mail: eac@hol.gr

Ζ'. Μεταπτυχιακά Προγράμματα⁷⁵²

Σήμερα υπάρχουν 6 Μεταπτυχιακά Προγράμματα στή χώρα μας, πού ασχολούνται μέ τήν Ψυχοπαιδαγωγική και τή Συμβουλευτική μαθητών και έτοιμάζουν έξειδικευμένα στελέχη γιά τήν έκπαίδευση ή έπιμορφώνουν έν ένεργεία δασκάλους και καθηγητές (κυρίως γιά τό ΣΕΠ). Πρόκειται γιά τά έξης προγράμματα:

- **Ποιμαντικής Θεολογίας και Άγωγής⁷⁵³** τού Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας τής Θεολογικής Σχολής τού Πανεπιστημίου Άθηνών.
- **Σχολικής Ψυχολογίας**, τού Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας τού Πανεπιστημίου Άθηνών.
- **Συμβουλευτικής και Έπαγγελματικού Προσανατολισμού**, τού Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας τού Πανεπιστημίου Άθηνών.
- **Σχολικής και Έξελικτικής Ψυχολογίας**, τού τμήματος Ψυχολογίας τού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- **Ψυχολογίας και Άγωγής τού Άναπτυσσόμενου Άνθρώπου**, τού Παιδαγωγικού Τμήματος τού Πανεπιστημίου Κρήτης.

Η'. Έκπαιδευτικά προγράμματα - Έργαστήρια Έλευθέρων Σπουδών

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΠ-

θηση και άνάπτυξη τής Συμβουλευτικής Ειδικότητας, ή διάδοση τής Έπιστημονικής Συμβουλευτικής και όριοθέτηση τής Έκπαίδευσης Συμβούλων, ή ένίσχυση και όργάνωση έπιστημονικών προγραμμάτων άνταλλαγών, διαλέξεων, σεμιναρίων, συνεδρίων και άλλων έκδηλώσεων. (Έ πληροφορίες έλήφθησαν από φυλλάδιο τής Έταιρείας πού μοιράσθηκε στους Συνέδρους τής 8^{ου} Έτησίου Συνεδρίου τής Εύρωπαϊκής Έταιρείας Συμβουλευτικής (Άθήνα 20 - 23 Σεπτ. 2001).

752. Έ πληροφορήσή μας από τό Φυλλάδιο «Μεταπτυχιακά Προγράμματα Ψυχολογίας και άλλων συναφών ειδικοτήτων στήν Έλλάδα» τού Γραφείου Διασύνδεσης Σπουδών & Σταδιοδρομίας τού Τομέα Ψυχολογίας - Πρόγραμμα Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Άθηνών, Άθήνα 2000.

753. Έ Συμβουλευτική Ποιμαντική ως μεταπτυχιακό μάθημα και δυνατότητα έξειδίκευσης διδάσκειται στά πλαίσια τού Προγράμματος Ποιμαντικής Θεολογίας και Άγωγής τού Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας τού Πανεπιστημίου Άθηνών.

ΕΙΑ.⁷⁵⁴ Τό έτήσιο Έκπαιδευτικό Πρόγραμμα (17.2.1999 έως 14.12.2000) άπευθύνθηκε σέ στελέχη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας καί μεταπτυχιακοὺς θεολόγους. Τήν ἐπιστημονική ἐποπτεία εἶχε ἡ Ψυχιατρική Κλινική τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Καθηγητής Γ.Ν. Χριστοδοῦλου), ἡ Ὑπηρεσία Ψυχιατρικῆς καί Ποιμαντικῆς Μέριμνας τοῦ Κέντρου Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς καί ὁ Καθηγητής τῆς Ποιμαντικῆς καί τῆς Ψυχολογίας στό Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλος. Ὑπεύθυνος τοῦ Προγράμματος ἦταν ὁ π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ⁷⁵⁵. Τό Ἐκπαιδευτικό αὐτό Πρόγραμμα εἶναι τριῶν ἐξαμήνων καί πραγματοποιήθηκε στό Αἰγινήτειο Νοσοκομεῖο ἀπό 20.2.2003 ἕως καί 10.6.2004. Ἀπευθύνθηκε σέ Ἐπαγγελματίες Ὑγείας καί Φορεῖς Λειτουργοὺς τῆς Κοινότη-
τας Πτυχιούχους ΑΕΙ (Ἰατροὺς, Νοσηλευτές, Ψυχολόγους, Λειτουργοὺς Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν, Ἐκπαιδευτικούς, Κληρικούς, Ἀξιωματικούς τοῦ Στρατοῦ καί τῆς Ἀστυνομίας, Νομικούς, Δημοσιογράφους, Λειτουργοὺς τῶν ΜΜΕ). Διοργανώθηκε ἀπό τήν Ψυχιατρική Κλινική τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Διευθυντής Καθηγητής Γ.Ν. Χριστοδοῦλου), τήν Ἐταιρεία Προληπτικῆς Ψυχιατρικῆς καί τήν Ἑλληνική Ψυχιατρική Ἐταιρεία.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΝΤΛΕΡΙΑΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ, Σεμινάρια Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Ὁμάδων Συμβουλευτικῆς & Μελέτης, Δεινοκράτους 61, 10676 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107229731.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥ, Ὑπεύθυνος Ἰωάννης Τσιαντής, Ἀγ. Ἰωάννου 19, 15561 ΧΟΛΑΡΓΟΣ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ LONDON SCHOOL OF COUNSELLING & PSYCHOTHERAPY, Φαρανάτων 11 - 13, 11527 Ἀμπελόκηποι, τηλ.: 2107483492.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Ἐκπαιδευτικό Πρόγραμμα Συστημική Συμβουλευτική καί Ἐμφύχωση, Κηφισίας 354 15233 ΧΑΛΑΝΔΡΙ, τηλ.: 2106701718 φάξ: 2106892696.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ, Δίπλωμα Γνωσιακῆς - Συμπεριφοριστικῆς Θεραπείας (4ετῆς φοίτηση) Γραμ-

754. Γιά τό ἀναλυτικό Πρόγραμμα καί τοὺς εισηγητές του Προγράμματος βλ. Περ. Ἐφημέριος, τευχ. 12, Δεκ. 1999, σ. 15 - 17.

755. Βλ. Γ. Ν. Χριστοδοῦλου, Κοινωνική Προληπτική Ψυχιατρική (Ἐτήσιο Ἐκπαιδευτικό Πρόγραμμα) Ἀθήνα 2003. Πρόκειται γιά 10 σέλιδο φυλλάδιο ὅπου ἀναλύονται οἱ στόχοι τοῦ Προγράμματος καθώς καί ἡ δομή καί τό περιεχόμενο τοῦ Προγράμματος.

- ματεία Ι.Ε.Θ.Σ. Παπαδιαμαντοπούλου 13, 11528 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2107252227
φάξ: 2107291680 E-mail:eee@ath.forthnet.gr
- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ, Έκπαιδευτικά Προγράμματα, Χαραλάμπη 1 καί Μαυρομιχάλη, 11472 ΑΘΗΝΑ, τηλ.: 2106435980 φάξ: 2106445140. E-mail:igaa-opc@otenet.gr web site: www.opc.gr
- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, Έκπαιδευτικά Προγράμματα στην Ψυχανάλυση καί στην Ψυχαναλυτική Θεραπεία. Διευθ: Σταδίου 28, 1ος όροφος, 10564 Αθήνα, τηλ. - φάξ: 2103312104, Ίστοσελίδα: www.psychoanalysis.edu.gr, e-mail:info@psychoanalysis.edu.gr.
- ΚΕΝΤΡΟΥ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ, Νοταρά 58, Πεδίον του Άρεως, Αθήνα τηλ.: 2108238332.
- ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (ΚΕΠΠ), Πρόγραμμα Έκπαίδευσης Δεξιοτήτων Συμβουλευτικής, Όμάδες Προσωπικής Ανάπτυξης καί «μεταπτυχιακό» Πρόγραμμα του Κέντρου. Δ/ση: Αντήνορος 11, 11634 ΑΘΗΝΑ, τηλ.:2107293810-7258158 φάξ: 2107258057 web site:www.amanta.com/keep, E-mail:tcpcahel@otenet.gr
- ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ, Σιθωνίας 17, Άμπελόκηποι, Αθήνα, Τ.Κ. 115 22, Τηλ.: 2106476610 – 6437224.
- ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, Διοργάνωση Σεμιναρίων σχετικά μέ τίς Ύπηρεσίες Ψυχικής Ύγείας Παιδιών καί Έφήβων.
- ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ «ΤΟ ΕΡΜΑ», ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΡΑΜΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΓΝΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ, Φιλίππου Λίτσα 5, Χαλάνδρι 15234, τηλ.-φάξ: 2106816029. E-mail:herma@mail.otenet.gr

Θ. Περιοδικά

- ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΣ (ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥ), Ύπεύθυνος Ίωάννης Τσιαντής Άγ. Ίωάννου 19, 15561 ΧΟΛΑΡΓΟΣ.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Έπισημονική έκδοση τής Έλληνικής Έταιρείας Συμβουλευτικής καί Προσανατολισμού (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π), Ύπεύθυνος - συντονιστής: Μιχ. Κασσωτάκης, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Έμμ. Μπενάκη 59, 10681 Αθήνα, τηλ.: 2103302033.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση ή μεταφρασμένη βιβλιογραφία

- ΑΕΠΛΙ Ε., Σύγχρονος Θεραπευτική Ψυχολογία, 'Ο ψυχολόγος - σύμβουλος και τό έργο του, μετάφραση Λ. Μανδάλου, Άθήνα 1959.
- ALLEN J., Inner way, Toward a Rebirth of Eastern Christian Spiritual Direction, William B. Eerdmans Publishing Co., Michigan 1994.
- ALLPORT G.W., Τό άτομο και ή Θρησκεία του, μετάφραση Σ. Ν. Παπαδάκη, Έκδ. Χ.Ε.Ε.Α., Άθήνα 1960.
- ARBUCKLE D., Guidance and Counseling in the Classroom, Allyn and Bacon Inc, Boston 1957.
- BAKER S.B. & DANIELS T.G. «Integrating Research on the Microcounseling Program: A Metaanalysis», Journal of Counseling Psychology, 36, 2, 1989.
- BELL Judith, Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας, Πρόλογος - Εισαγωγή - Απόδοση: Ά. Βαλεντίνη - Ρήγα, Έκδ. Gutenberg. Άθήνα 1997.
- BLOCHER D., Developmental Counselling, Ronald Press, New York 1974.
- BLOS Peter, On Adolescence. A Psychoanalytic interpretation, The Free Press, A Division Of Macmillan Publishing Co. Inc., New York 1962.
- BRIGGS D.C., Your Child's Self-Esteem, Dolphin Books, New York 1975.
- BRUNER J., Πράξεις νοήματος, μετάφραση Έργαστήριο διερεύνησης άνθρω-πίνων σχέσεων, σειρά: Άνθρώπινα συστήματα, έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1997.
- CAMPRELL R., Πώς νά αγαπάτε πραγματικά τούς νέους σας, μετάφραση Λ. & Σ. Στυλιανοπούλου, Πρόλογος από τόν όμότιμο Καθηγητή Πανεπιστημί-ου κ. Έω. Κορναράκη, Έκδ. Έλαφος, Άθήνα 1987.
- COHEN L. & MAUNION L., Μεθοδολογία Έκπαιδευτικής έρευνας, μετά-φραση Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου, Έκδ. Μεταίχμο, Άθήνα 2000.
- CONGER J. J. & GALAMPOS N. L. "Adolescence and Youth" Psychological development in a changing world, Longman, fifth edition, 2000.
- CONSULTATION ON RE IN BOSNIA HERZEGOVINA από τό Περιοδικό Education Ecumenical Formation-NET 8-2001, σ. 14.
- DEBESSE M., Η Έφηβεία, μετ. Λ. Κούλα, έκδ. Χ.Ε.Ε.Π., Άθήνα 1959.
- DEBESSE M. -MIALARET G., Οί παιδαγωγικές έπιστήμες Έκδ. Δίπτυχο, Άθήνα 1985.
- DIVER A. C., Παιδαγωγική Ψυχολογική Έγκυκλοπαίδεια Λεξικό, λήμμα Έφηβεία τόμος 4ος σ. 2185 - 2190.

- DONALDSON Margaret, «Η σκέψη τῶν παιδιῶν», Εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια Σ. Βοσνιάδου, μετφρ. Ἀ. Καλογιαννίδου καί Ἀ. Ἀρχοντίδου, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1991.
- DUVERGER M., Μέθοδοι Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, μετάφραση Ν. Παπαδήμα, Ἐκδ. Ἐθνικό Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1990.
- EDUCATION NEWSLETTER, Περιοδικό πού ἐκδίδεται ἀπό τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (World Council of Churches).
- ELKIND D., “Egocentrism in adolescence” στό Child Development, 1967, 38, σ. 1025-1034.
- ELKIND D., “Understanding the youth adolescent” 1978.
- ERIKSON Erik, Identity: Youth and crisis. W.W. Norton, New York 1968.
- ERIKSON Erik, Ἡ παιδική ἡλικία καί ἡ κοινωνία, Ἐκδ. Καστανιώτης 1976.
- EVANS R.I., Dialogue with Erick Erickson, : Harper and Row New York 1967.
- FONTANA David, Ψυχολογία γιά Ἐκπαιδευτικούς, μετάφραση Μ. Λώμη, Ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 1996.
- FOWLER James, Stages of faith. The psychology of human development and the quest for meaning, Harper & Row Publ., San Francisco, 1981.
- FOWLER James, Theologie und Psychologie in der Ergorschung der Glaubensentwicklung, μετφρ. ἀπό τά Ἀγγλικά στό Γερμανικά τῆς Susanne Walker, στό Theologie und Psychologie in der erforschung der glaubensentwicklung, τευχ. 18, Ἰούν.- Ἰούλ. 1982, σσ. 444-447.
- FRANKL Victor, Man’s search for meaning. An introduction to logotherapy: Washington square press, New York 1969.
- FRANKL Victor, The doctor and the soul. From psychotherapy to logotherapy, New York 1965 Κνοpt, 2nd ed. (σελ. xiii).
- FRANKL Victor, Ἀναζητώντας νόημα ζωῆς καί ἐλευθερίας, μετάφραση Τ. Χ. Εὐδοκά καί Δ.Δ. Χριστοφίδου, Ἐκδ. Ταμασός, Λευκωσία 1979.
- FREUD A., Adolescence. Psychoanalytic Study Child, 13, 1958, σ. 255.
- GALVIN M., “Microcounseling”, ΕΙΕ, 1985, 3340 - 3343.
- GARBER B. Mourning in Adolescence: Normal and Pathological. Adolescence Psychiatry, 12, 1985, σ. 371 -387.
- GESEL A., Youth, The years from ten to sixteen, Harper and Brothers, N.Y. 1956.
- GIDDENS Anthony, Οἱ συνέπειες τῆς νεωτερικότητας, μετάφραση Γ. Μέρτικας, ἐπιμέλεια Γ. Λικιαρόπουλος, Ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2001.
- GLASSER W., Schools without failure, Harper and Row publ. Co. New York 1969.
- GOLDMAN R. “Religious thinking from childhood to adolescence” Routledge and Kegan Paul, London 1977.

- GOLDMANN R., Readiness for Religion, A basis for developmental Religious Education, Routledge and Kegan Paul, London 1977.
- GOLEMAN Daniel, Ἡ συναισθηματικὴ Νοημοσύνη, ἐπιμέλεια Ἰ.Ν. Νέστορος, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα.
- GRIMMETT M., What can i do in Religious Education? Mayhew—McCriminon, Essex England 1973.
- HERBERT, Martin, Ψυχολογικά προβλήματα ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἐπιμέλεια Ἀ. Καλαντζή - Azizi, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1992.
- IVEY A.E., Microcounseling: Innovations in Interviewing Training, Thomaw, Sringsfield III, 1971.
- IVEY A. & SIMEK - DOWING L., Counseling and psychotherapy: Skills, theories and practice. Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J. 1980.
- IVEY A.E. & GLUCKSTERN N.B. & BRADFORD IVEY M., Συμβουλευτική Μέθοδος Πρακτικῆς Προσέγγισης, Μετάφραση – Ἐπιμέλεια: Μαλικιώση – Λοῖζου Μ., Σειρά Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία 1, Ἐκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», Ἀθήνα 1992.
- IVEY A.E. & GLUCKSTERN N.B., Συμβουλευτικὴ: Βασικὲς Δεξιότητες ἐπιρροῆς, Μετάφραση – Ἐπιμέλεια: Μαλικιώση – Λοῖζου Μ., Σειρά Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία 4, Ἐκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», Ἀθήνα 1995.
- KIRMAN W. J., Modern Psychoanalysis in the Schools. Kendall Hunt Publishing Company Iowa 1977.
- KRUMBOLTZ J. & THORESEN C., Counseling Methods. Holt Rinehart and Winston, New York 1976.
- LAVE J. & WENGER E., Situated learning. Cambridge University Press 1993.
- MASLOW Abraham H., Ψυχολογία τῆς Ὑπαρξῆς μετ. Σ. Ἀνδρεοπουλου, ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1995.
- MAY Rollo, Myth and guiding fiction. Journal of Individual Psychology, New York 1970.
- MIGNE J.-P., Patrologie cursus completus: graeca, Parisiis 1857 - 1998.
- MODGIL S. - VERMA G. - MALLICK K. - MODGIL C., Πολυπολιτισμικὴ Ἐκπαίδευση, Προβληματισμοί – προοπτικὲς, ἐπιμ. Ζωνίου Σιδέρη Ἀ. Χαράμη Π. Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997.
- MOLNAR A. - LINDDDQUIST B., Προβλήματα Συμπεριφορᾶς στὸ Σχολεῖο, Οἰκοσυστημικὴ προσέγγιση, ἐπιμέλεια Καλαντζῆ – Ἀζίζι Ἀ. (Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία 3) Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1993.
- MURO J.J. & DINKMAYER D.C., Counseling in the Elementary and Middle Schools: A Pragmatic Approach, W. C. Brown, Iowa, 1977.
- PARKER Mitchell S., “Identity and the development of religious thinking, στὸ “New Direction in Child Development”, τ. 30, σ. 43 - 60, 1985.

- PARSONS F., Choosing a vocation, Houghton Mifflin, Boston 1909.
- PATTERSON C., Theories of Counseling and Psychotherapy, Harper and Row, New York 1974.
- REGIS Debray, 'Η έπιστήμη τής κοινωνίας ιδέες γενικής μεσολογίας, Νέα σύνορα, Α.Α. Λιβάνη.
- RIBBINS P., Pastoral Care in Schools, στό V. Campell (έπιμ.), A Dictionary of pastoral care, fifth impression, London 1995.
- RIESS R. - FIEDLER K. (Hg), Die verletzlichen Jahre. Handbuch zur Beratung und Seelsorge an Kindern und Jugendlichen, Gütersloh 1993.
- RINSLEY D.B.N., The adolescent, the family and the culture of narcissism: A psychosocial commentary, Adolescent Psychiatry, 13, 1986, 7 - 28.
- ROGERS Carl, Counseling and psychotherapy. Boston. Houghton Mifflin Co. 1942.
- ROGERS Carl, Client - centered therapy. Boston. Houghton Mifflin Co. 1951.
- ROGERS Carl, A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client - Centered Frame - Work", in S. Koch (ed) Psychology, A Study of science, McGraw-Hill, N.Y. 1959.
- ROGERS Carl, Freedom to learn, Merril, Ohio 1969.
- ROGERS Carl, On becoming a person, Houghton Mifflin, Boston 1961.
- ROGERS Carl, 'Ομάδες συνάντησης, μετ. Άθ. Ντούργα, Έκδ. Δίοδος, Άθήνα 1991.
- RYAN C.W., JACKSON B.L. & LEVINSON E.M., Human relations skills training in teacher education: The link to effective practice. Journal of Counseling and Development, 65, 1986, 114-116.
- SALZBERGER - WITTENBERG I., HENRY G., OSBORNE E., The Emotional experience of learning and teaching. Routledge & Kegan Paul, Boston and Henley, London and New York 1987.
- SANTROCK John, Adolescence, An Introduction, Brown & Benchmark, University of Texas at Dallas sixth edition 1999.
- SATIR V., Άνθρώπινη έπικοινωνία, μετάφραση Ά. Ντούργα, Έκδ. Δίοδος, Άθήνα 1989.
- SATIR V., Πλάθοντας άνθρωπους, μετάφραση Λ. Στυλιανούδη, Έκδ. Κέδρος, Άθήνα 1989.
- SEGALL M. - DASLN R.R., BERRY J.M., POORTINGA Y.H., Διαπολιτιστική ψυχολογία έπιμ. Δ. Γεώργας, έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1993, σ. 451 (ψυχ. 503).
- SPRANGER Ed., Ψυχολογία τής έφηβικής ήλικίας, μετάφραση Ν. Λούβαρι, Άθήνα 1956.

- THERAURUS LINGVAE GRAECAE (TLG) VER. D., οπτικός δίσκος που περιέχει Έλληνες συγγραφείς από την αρχαιότητα και έργα των Έλλήνων Πατέρων της Έκκλησίας.
- TUCKER Nicholas, Έφηβεία, ώριμότητα και τρίτη ηλικία, μετάφραση Εὐ. Γαλανάκη, έπιμ. Ν. Γιαννίτσας έπόπτης έλληνικῆς έκδοσης 'Ι. Ν. Παρασκευόπουλου 'Ι., Σειρά Έξελικτική Ψυχολογία 4, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1997.
- TYLER Leona, The work of the counselor, New York: Appleton - Century - Crofts, 1961.
- VERGOTE Antoine, Η ψυχολογία τῆς άπιστίας, μετάφρ. Στ. Γιαννή, Προλ. σημείωμα Ά. Μ. Σταυρόπουλου, Άθήνα 1994.
- VYGOTSKY Lev, Νοῦς στήν κοινωνία. Η ανάπτυξη τῶν άνωτέρων ψυχολογικῶν διαδικασιῶν, έπιμ. Σ. Βοσνιάδου, μεταφρ. Α. Μπίμπου και Σ. Βοσνιάδου, Έκδ. Gutenberg, Άθήνα 1997.
- WARE Καλλίστου, ἡ έντός ἡμῶν Βασιλεία, Άκρίτα, 1994.
- WOOL G., Relational aspects of learning: The learning alliance στό Field K. – Cohler B. J. & Wool G. (έπιμέλεια) Learning and Education: Psychoanalytic Perspectives. International Universities Press, Inc. Connecticut 1989.
- WOOD S., Language arts and guidance: An Integrated approach, School Counselor, 35, 1987, σ. 48 - 50.

Έλληνική βιβλιογραφία

- Α' ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ, στό Βόλο 16 - 17 Άπριλίου 1999, Πρακτικά Διημερίδας, Γιατί «Θρησκευτικά» σήμερα; Έκδ. Δόμος, Άθήνα 2000.
- ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ 'Ιωάννη, Τά Θρησκευτικά στό πλαίσιο τῆς Διαπολιτιστικής Έκπαιδύσεως (Εισήγηση στήν Γ' Συνάντηση θεολόγων καθηγητῶν στήν Γερμανική Σχολή Άθηνῶν, 5 - 6 Μαΐου 2000), Περ. Έλληνοχριστιανική Άγωγή, 'Ιούλιος 2002, σσ. 199 - 204.
- ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σάββα, Ψυχολογία και θρησκευτική ζωή. Έκδ. Πουρνάρα, Θεσ/νίκη 1978.
- ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΥ Άντωνίου (πρωτοπρεσβύτερου), Έμπειρίες στήν άναξήτηση νοήματος ζωῆς, Έκδ. Π.Ε.Γ. για τήν προσασία του Έλληνορθόδοξου πολιτισμοῦ τῆς οίκογενείας και του άτομου, Άθήνα 1989.
- ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΥ Άντωνίου (πρωτοπρεσβύτερου), Ψυχοαρκωτικά, Νέες «αίρέσεις» στήν Έλλάδα, Έκδοση Γραφείου Άντιμετωπίσεως Αιρέσεων τῆς Άρχιεπισκοπῆς Άθηνῶν, Άθήνα 1980.

- ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΥ Άντωνίου (πρωτοπρεσβύτερου), Πνευματικός βιασμός, Νέες «αίρέσεις» μιά πραγματική απειλή, Άνάτυπο από τό περιοδικό «Έφημέριος», Άθήνα 1985.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Άρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Άλβανίας, Παγκοσμότητα καί Όρθοδοξία, Έκδ. Άκρίτας, Δ΄ έκδοση, Άθήνα 2002.
- ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ Δ., Σχέσεις Έφηβων μαθητών στό Δραγώνα Θ. & Ντάβου Μπ. (Έπιμέλεια) Έφηβεία: προσδοκίες καί αναζητήσεις, Όδρυμα έρευνών για τό παιδί, Έκδ. Παπαζήση, Άθήνα 1992.
- ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Άδαμαντίου (πρωτοπρεσβύτερου), Θρησκευτικότητα καί ψυχοπαθολογία κατά τήν έφηβεία, περ. Όρθοδοξία, (Όικουμενικό Πατριαρχείο) 1995, τεύχ. Γ΄, σ. 477 - 489.
- ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Άδαμαντίου (πρωτοπρεσβύτερου), Δυσλειτουργικά φαινόμενα στή ζωή των θρησκευόμενων ατόμων: ψυχολογική προσέγγιση, Περ. Γρηγόριος Παλαμάς, τεύχος 772, Μάρτιος - Άπρίλιος 1988, σ. 215 - 227.
- ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Άδαμαντίου (πρωτοπρεσβύτερου), Θέματα διαλόγου Ψυχιατρικής καί Θεολογίας, Έκδ. Τμήματος Θεολογίας Πανεπιστημίου Άθηνών, Άθήνα 2002.
- ΒΑΝΤΣΟΥ Χρήστου, Θέματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΒΑΝΤΣΟΥ Χρήστου, Θέματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας, τεύχος Β΄, Θεσσαλονίκη 1995.
- ΒΑΝΤΣΟΥ Χρήστου, Η σημασία των προτύπων κατά τήν εποχή των Τριών Έραρχων καί τή σύγχρονη κοινωνία, Θεσσαλονίκη 2002.
- ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Χρήστου, Η ανάπτυξη τής θρησκευτικής σκέψης καί τό μάθημα των Θρησκευτικών, περ. Σύναξη τεύχος 4, 1982.
- ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Χρήστου, Έλευθερία σκέψης καί διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στή Μέση Έκπαίδευση, Θεσσαλονίκη 1984.
- ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Χρήστου, Ό μαθητής ως κριτήριο του περιεχομένου του μαθήματος Θρησκευτικών στή Μέση Έκπαίδευση, Έκδ. Άφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.
- ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Χρήστου, Θέματα Ψυχολογίας τής Έφηβικής ηλικίας (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις) Θεσ/νίκη 1991.
- ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ Ηλία, Για τόν έρωτα στους Πατέρες τής Έκκλησίας, στό Ίω. Παρασκευοπούλου κ. α. (έπιμέλεια). Οί διαφυλικές σχέσεις τόμος Α΄, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1985, σσ. 226 - 240.
- ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ Μ., Η ψυχοδυναμική καί ό θεραπευτικός ρόλος τής σχέσης έφηβων - εκπαιδευτικών, στό ΤΣΙΑΝΤΗ Ι. (έπιμέλεια), Έφηβεία, σειρά Βασική Ψυχιατρική (Τόμος Β΄, τεύχος Α΄), Έκδ. Καστανιώτη, Άθήνα 2000.
- ΓΑΛΙΤΗ Γ., ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι., ΓΑΛΑΝΗ Ι., ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π., «Η Καινή Διαθήκη, Τό πρωτότυπο κείμενο μέ μετάφραση στή δημοτική», Έκδ. Βιβλικής Έταιρίας, Άθήνα 1989.

- ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΝ, ἔκδ. Ε΄ Ἐκδ. οἶκος Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1983.
- ΓΕΩΡΓΑ Δημητρίου, Κοινωνική Ψυχολογία, τόμος Α΄ Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1990.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Βασιλικῆς - ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ἡλία, «Ὁ λαός τῆς Ἐκκλησίας» στό: V-PRC, Ἡ κοινή γνώμη στήν Ἑλλάδα. Ἔρευνες - Δημοσκοπήσεις 2001, Νέα Σύνορα, Ἀθήνα 2000, σσ. 141 - 185.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Βασιλικῆς,-ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ἡλία, Τύποι θρησκευτικῆς δέσμευσης, ἐκκλησιαστική πρακτική καί πολιτικές προτιμήσεις. Μιά ἐμπειρική ἀνάλυση, στό συλλογικό τόμο Θρησκείες καί Πολιτική στή νεωτερικότητα, Θ. Λίποβατς - Ν. Δεμερτζή - Β. Γεωργιάδου (ἐπιμέλεια), Ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2002, σσ. 254 - 279.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χρήστου, Ἀλφαριθμητῶν τῆς πίστεως, Α΄ ἔκδ. Ἀθήνα 1983.
- ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗ Κ. καί ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ζ., «Σεξουαλική Ἀγωγή καί Διαφυλικές Σχέσεις, ἡλικία 15 - 18 ἐτῶν, βιβλίο τοῦ μαθητῆ», Ἑλληνικό Σεξολογικό Ἰνστιτούτο & Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων Διεύθυνση Σπουδῶν Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, Γραφεῖο Ἀγωγῆς Ὑγείας καί τό Ἐθνικό Ἴδρυμα Νεότητος, Ἀθήνα 2000.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗ Κων/νου, Ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη στό χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας, περ. Σύνταξη ἀρ. 21, Ἀθήνα 1987.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗ Κων/νου, Ἡ ἐσχολογική διάσταση τῆς μόρφωσης τοῦ ἀνθρώπου (Θεολογική - Παιδαγωγική προσέγγιση). Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1996.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗ Κων/νου, Παράδοση καί Ἀγωγή, Ἀθήνα 1982.
- ΓΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ Ὀλγας, Γύρω ἀπό τό διάλογο γιά τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, κάποιες ἐπισημάνσεις, περ. Σύνταξη τευχ. 83, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2002, σσ. 61 - 73.
- ΔΑΝΑΣΣΗ - ΑΦΕΝΤΑΚΗ Α, Θεματική τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης - Παιδαγωγική Ἀνθρωπολογία - Ἠθική Β΄, ἔκδ. Ἀθήνα 1980.
- ΔΑΝΑΣΣΗ - ΑΦΕΝΤΑΚΗ Α., Ψυχολογία τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου, Ἀθήνα 1980.
- ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ Κων/νου., Ἡ παιδαγωγική τοῦ Kant, θεμελίωση, ἐπικαιρότητα καί κριτική τῶν ἀντιλήψεών του γιά τήν ἀγωγή, Ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΔΕΡΒΙΣΗ Σ., Ψυχολογία καί ὀδηγητική τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Εὐστ., ΒΡΕΤΑΚΟΥ Β, ΡΑΠΤΗ Δ., Λεξικό ὄρων Συμβουλευτικῆς προσανατολισμοῦ καί Ἐπαγγέλματος Ψυχολογίας. Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Εὐστ., «Ὁ Ἐκπαιδευτικός τῆς Α/θμιας καί Β/θμιας Ἐκπαίδευσης ὡς Δάσκαλος καί Λειτουργός τῆς Συμβουλευτικῆς: Δύο προβλήματα, Μία Λύση». Πρακτικά τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς AIRPE, 1986.

- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Εύστ., Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία. Ἡ θεωρία της, ἡ πράξη της οἱ ἐφαρμογές της. Μέρος Δεύτερο, Σειρά: Συμβουλευτική – Προσανατολισμός, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Εύστ., «Διεπιστημονική Συμβουλευτική». Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ τ. 36 - 37 Μαρτίου - Ἰουνίου 1996, σσ. 9 - 11.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Εύστ., Ποιμαντική Συμβουλευτική: Μιά πρόκληση γιὰ τὴ Συμβουλευτική ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησία στὴ χώρα μας, Ἐπιθεώρηση καὶ Προσανατολισμοῦ τ. 48 - 49 1999, σσ. 21 - 36.
- ΔΡΑΓΩΝΑ Θάλεια – ΝΤΑΒΟΥ Μπετίνα, (ἐπιμ.) Ἐφηβεία, προσδοκίες καὶ ἀναζήτηση, ἐκδ. Παπαδήση, Ἀθήνα 1992.
- ΔΡΩΜΕΝΑ, Περ. Νοέμβριος 1997, Ἡ σχέση τῶν νέων μέ τὴν Ἐκκλησία, σ. 1 - 13.
- ΔΩΡΟΘΕΟΥ Ἀββᾶ, Ἔργα Ἀσκητικά, Ἐκδ. «Ἐτοιμασία» Ἰ. Μ. Ἀγ. Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, Ἀθήνα 1981.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΚΑΙ ΝΕΥΡΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ, Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, Πρακτικά διημερίδας πού πραγματοποιήθηκε ἡ Ἐταιρεία τό 1992, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1995.
- ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ Ν., Ἡ θρησκεία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Θρησκευτικῶν, Ἀθήνα, 1969.
- ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Παύλου, Ἡ Ὁρθοδοξία, Ἐκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσ/νίκη 1972.
- ΕΥΡΟΒΑΡΟΜΕΤΡΟ, τ. 48, Μάρτιος 1998, σ. β4 - β5, β27 τ. 51 καὶ Ἰούλιος 1999, σ. β3 - β4.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ 8^ο Ἐτήσιο Διεθνές Συνέδριο «Ἡ συμβουλευτική στό χῶρο τῆς πρόληψης», (Ἀθήνα 20 - 23 Σεπτ. 2001), βιβλίο Περιλήψεων, Ἀθήνα 2001.
- ΖΑΜΠΑΚΙΔΗ Ἀριστοφάνη, Ὁ Ἀποκρυφισμός καὶ οἱ ἔφηβοι, ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση τοῦ προβλήματος, Ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 1998.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ἰω., Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον, Ἡ συμβολή τῆς πατερικῆς θεολογίας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου, Χαριστήρια ὁμιλία εἰς τιμὴν Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 287,- 323.
- ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ Σταύρου, Ὁ Θεός στὴν πόλη, Ἐκδ. Ἐστίας, Ἀθήνα 2002.
- ΘΕΡΜΟΥ Βασιλείου (πρεσβυτέρου), «Ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης», Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1996.
- ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ Χ. Σ., Ψυχαναλυτική Ψυχοπαθολογία, Ἐκδ. Μαστορίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, Ἀσκητικά, φωτογραφική ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἰ. Σπετσιέρη τό 1985, Ἐκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977.

- ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, Λόγοι άσκητικοί, Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν καί άσκητῶν, μετάφραση Παν. Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη, Έκδ. τό Βυζάντιον 1991.
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ Κλίμαξ, μετφρ. Άρχιμανδρίτου Ίωάννη Πουλουπάτη, Έκδ. (4^η) Ί. Μ. Παρακλήτου, Ώρωπός Άττικής 2000.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗ Άλέξανδρου, Συναισθηματική ανάπτυξη καί Άγωγή - Ψυχοπαιδαγωγική Α΄ Άθήνα 1990.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗ Άλέξανδρου, Ήθική ανάπτυξη καί Άγωγή Ψυχοπαιδαγωγική Β΄ Άθήνα 1994.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗ Άλέξανδρου, Ή συνγνώμη στίς διαπροσωπικές σχέσεις. Ψυχοπαιδαγωγική θεώρηση. Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1998.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Άναστασία, Αυτόγνωσία, αυτόανάλυση καί αυτόέλεγχος (ψυχολογική θεώρηση), Δ΄ έκδοση, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1998.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Άναστασία, Ψυχολογική Συμβουλευτική Φοιτητῶν, Εὐρωπαϊκή διάσταση, Έλληνική έμπειρία, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 1996.
- ΚΑΝΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Άναστασία, ΖΩΝΙΟΥ - ΣΙΔΕΡΗ, Α. & ΒΛΑΧΟΥ Α., Προκαταλήψεις καί στερεότυπα: Δημιουργία καί αντιμετώπιση, Ύπουργείο Έθνικής Παιδείας καί Θρησκευμάτων / Γενική Γραμματεία Λαϊκής Έπιμόρφωσης, Άθήνα 1996.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Άναστασία, Έφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία στό χώρο του Σχολείου, Έλληνικά Γράμματα, (Ε΄ έκδοση) Άθήνα 1998.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ, Άναστασία & ΜΠΕΖΕΒΕΓΚΗ Η. (Έπιμέλεια), Θέματα Ψυχικής Ύγείας Παιδιῶν καί Έφήβων, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 2000.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ - ΑΖΙΖΙ Άναστασία καί συνεργατῶν: Κ. Άγγελῆ, Γ. Εὐσταθίου, Αυτόγνωσία καί αυτοδιαχείριση, Ένα μοντέλο κλινική πρακτικής εκπαίδευσης Είδικῶν Ψυχικής Ύγείας καί Εκπαιδευτικῶν, Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 2002.
- ΚΑΝΑΚΙΔΟΥ Έλένη - ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Βούλα, Διαπολιτισμική άγωγή (νέα βελτ. έκδοση) έκδ. Έλληνικά Γράμματα. Άθήνα 1997.
- ΚΑΡΑΚΟΛΗ Κων/νου (έπιμέλεια), Γέροντος Πορφυρίου Ίερομονάχου, Άνθολόγιο συμβουλῶν, Έκδ. Ή Μεταμόρφωση του Σωτήρος, Μήλεσι Άττικής Δεκ. 1992.
- ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ Τασούλας, άρθρο μέ τίτλο «Τό άγχος κυριεύει τίς μαθητικές ψυχές» Έφημ. «Ή Καθημερινή» 31-3-1996, σ. 23.
- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ Μιχαήλ (πρωτοπρεσβύτερου), Ώρθόδοξη Πνευματικότητα, Ή αυθεντικότητα του ανθρώπινου ήθους, Έκδ. Άκρίτας, Άθήνα 1980.

- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ Μιχαήλ (πρωτοπρεσβυτέρου), 'Εκκλησιαστική Παιδεία, ή περιπέτεια ενός όραματος, 'Εκδ. Άκρίτας, Άθήνα 1994.
- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ Μιχαήλ (πρωτοπρεσβύτερο), 'Η Σοφία λέγει, 'Η σοφία τής άσκήσεως ή ή άσκηση τής σοφίας, 'Εκδ. Άρμός, Άθήνα 1997.
- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ Μιχαήλ (πρωτοπρεσβύτερου), Άπό τά πάθη στά νοήματα τών πραγμάτων, 'Εκδ. Άρμός, Άθήνα 1998.
- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ Μιχαήλ (πρωτοπρεσβυτέρου), Άεί μένει μυστήριο, 'Η παρουσία τού Θεού καί ή παρηγορία τής καρδιάς, 'Εκδ. Άρμός, Άθήνα 1999.
- ΚΑΡΥΩΤΗ Π., 'Η θέση τού μαθήματος τών θρησκευτικών σέ χώρες τής Δυτικής Εύρώπης, περ. 'Ελληνοχρ. Άγωγή έτος ΜΗ' τευχ. 423, 1995.
- ΚΑΡΥΩΤΗ Π., Οί διδάσκοντες τά θρησκευτικά σέ χώρες τής Εύρώπης. Συμπεράσματα καί προτάσεις, περ. 'Ελληνοχριστιανική Άγωγή έτος ΜΗ' τευχος 424, 1995.
- ΚΑΣΣΙΑΝΟΥ τού Ρωμαίου, Προς Κάστορα 'Επίσκοπον, περί τών όκτώ τής κακίας λογισμών, Φιλοκαλία τών ιερών νηπτικών συνεραισθηείσα παρά τών άγιών καί θεοφόρων Πατέρων... Άθήναι, 'Εκδ. «Άστήρ», Τόμος Α', 1982.
- ΚΑΤΑΚΗ Χάρις, «'Ο 'Εφηβος καί οί αντιφατικές Οικοθεωρίες στή Σύγχρονη Οικογένεια: 'Εφαρμογές στήν Κλινική Πράξη» ανακοίνωση στό συμπόσιο 'Εφηβεία: προσδοκίες καί αναζητήσεις, 'Ιδρυμα έρευνών για τό παιδί, 'Επιμέλεια Δραγόνα Θ. Ντάβου Μπ., 'Εκδ. Παπαζήση, Άθήνα 1992.
- ΚΑΤΑΚΗ Χάρις, Οί τρεις ταυτότητες τής 'Ελληνικής οικογένειας, 8^η έκδ. Σειρά Άνθρώπινα συστήματα, 'Εκδ. 'Ελληνικά Γράμματα, Άθήνα 1998.
- ΚΛΕΦΤΑΡΑ Γιώργου, 'Η διαπροσωπική σχέση ως θεμελιώδης έννοια στή διαδικασία τής εκπαίδευσης: πρακτικές προσεγγίσεις καί τεχνικές βελτίωσης τής. Στο ΠΟΥΡΚΟΣ Μ. ('Επιμέλεια) Άτομικές διαφορές καί έναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, 'Εκδ. Gutenberg, Άθήνα 1977, σ. 275 - 302.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ 'Ιωάννη, 'Η Σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα (Χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση) ('Εκδ. Άφών Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1984.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ 'Ιωάννη, Προβλήματα Ειδικής Διδακτικής τού Θρησκευτικού Μαθήματος, 'Εκδ. Άφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ 'Ιωάννου, 'Η επίδρασις τού θρησκευτικού συμβόλου επί τής προσωπικότητας τού εφήβου, Θεσσαλονίκη 1970.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ 'Ιωάννη, Οί διαφυλικές σχέσεις υπό τό πρίσμα τής Χριστιανικής ανθρωπολογίας, στό 'Ιω. Παρασκευόπουλου κ. ά. (έπιμέλεια) Οί διαφυλικές σχέσεις τόμος Α', 'Εκδ. 'Ελληνικά Γράμματα, Άθήνα 1985, σσ. 199 -215.
- ΚΟΣΜΙΔΟΥ - HARDY Χρυσ., 'Ο Δάσκαλος ως Σύμβουλος στή διδακτική μαθησιακή συνάντηση, 'Επιθεώρηση Συμβουλευτικής καί Προσανατολισμού, 'Εκδ. ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. & 'Ελληνικά Γράμματα, 1998 τ. 46 - 48, σσ. 33 - 63.

- ΚΟΣΜΙΔΟΥ - HARDY Χρυσ., Ἡ Συμβολή τῆς Ἀναπτυξιακῆς Συμβουλευτικῆς γιὰ τὴν προώθηση τῆς διαπολιτισμικῆς Ἐπικοινωνίας: Ἐμφαση στὴν κριτικὴ αὐτό-γνωσία καὶ κοινωνιο-γνωσία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ, Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ, Ἐκδ. ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. & Ἑλληνικά Γράμματα, τ. 50 - 51, Ὀκτ. - Δεκ. 1999, σσ. 21 -57.
- ΚΟΣΜΙΔΟΥ - HARDY Χρυσ., - ΜΠΕΛΛΑ Ζ., Σύνθεση, Προωθώντας τὴν Ἐφευρετικὴ Διδασκαλία, Εὐρωπαϊκὸ Διακρατικὸ Πρόγραμμα Σωκράτης Comenius, Ἀθήνα 2002.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου, Ἡ διδακτικὴ προσφορά (ἢ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν) ὡς σχέση (ἐκκλησιαστικὴ καὶ λατρευτικὴ) τῆς ὑπαρξῆς. Κοινωνία, 1, 1985, σ. 28 - 53.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου, Ψυχολογία καὶ ὁδηγητικὴ τῆς Παιδικῆς καὶ Νεανικῆς ἡλικίας, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1994.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου, Σύμβουλος καὶ Δάσκαλος: Δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος; Στό περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ, τεῦχος 38 - 39, Ἐπιστημονικὴ ἔκδοση Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Συμβουλευτικῆς καὶ Προσανατολισμοῦ, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1996, σσ. 102,- 109.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου, Ἡ ἄσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ - ποιμαντικοῦ ἔργου στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, Ἀπόπειρα θεώρησής του ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς «Σχεσιοδυναμικῆς καὶ προσωποκεντρικῆς συμβουλευτικῆς», Στό Παιδαγωγία Ζωῆς (Ἐπιμ. Σταῦρος Σ. Φωτίου), ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σ. 93 - 143.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλεξάνδρου, Ἡ διάκριση στῆ συμβουλευτικὴ ἐργασία, στό Ἀνθηφόρο Μητροπολίτου Δέρκων Κωνσταντίνου, Ἐκδ. Συνδέσμου Μεγαλοσχολικῶν, Ἀθήνα 2001, σσ. 287 - 305.
- ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΑΚΗ Γ. (ἐπιμέλεια) μετάφρ. Μ. Σόλιαν, Ἀναπτυξιακὴ ψυχολογία, Παρελθόν, παρόν καὶ μέλλον, Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1995.
- ΚΟΥΛΟΜΖΙΝ Σοφίας, τὸ Ὁρθόδοξο βίωμα καὶ τὰ παιδιά μας, μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Π. Τσαλίκη, Ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 1990.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., «Ἡ ἐπίδραση τοῦ θεολόγου καθηγητῆ στὴν ὁμαδικὴ παρουσίαση τῆς σχολικῆς τάξης», ἀνέκδοτη δακτυλογραφημένη Μεταπτυχιακὴ ἐργασία του στὴν Χριστιανικὴ Παιδαγωγικὴ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ διδάσκοντος Καθηγητῆ κ. Ἰω. Κογκούλη στὰ πλαίσια τοῦ Μεταπτυχιακῶν του σπουδῶν Α.Π.Θ. τὸ Νοέμβριο τοῦ 1987.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στεφάνου Χρ., Ὁ παιδαγωγικὸς χαρακτῆρας τῶν Θρησκευτικῶν διδακτικῶν βιβλίων τοῦ Γυμνασίου, Διπλωματικὴ ἐργασία (ἀδημοσίευτη) γιὰ τὴν ἀπόκτηση μεταπτυχιακοῦ τίτλου ειδίκευσης στὴν Θε-

- ολογική Σχολή του Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήνα 1996, Βλ. περιληπτική παρουσίασή της στο Περ. Κοινωνία τεύχ. Ἰαν. - Μαρτ. 1998 σσ. 109-116.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στεφάνου Χρ., Τό βιβλίο τῆς Β΄ Γυμνασίου, Γενική θεώρηση, περ. «Κοινωνία», τεύχος 2, 2001, σ. 173 - 180.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., Μιά γερόντισσα Ἡγουμένη ὡς σύμβουλος, Περ. Ἐφημέριος, Ἀπρίλιος 2004 σσ. 19-24.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., Δεξιότητες ἐπικοινωνίας μέ τούς νέους μας, Περ. Ἐφημέριος, Σεπτ. & Ὀκτώβριος 2004 σσ. 15-17 & 13-15 ἀντίστοιχα.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., Ἡ σκιαγράφηση τῶν σημερινῶν ἐφήβων μέσα ἀπό κοινωνικές ἔρευνες καί ψυχολογικές περιγραφές. Συμβουλευτική ἀξιοποίηση. Στό Σχολές Γονέων Κ.Ε.Σ.Ο. Ἴ Ἀρχ. Ἀθηνῶν 2003-2004 Εἰσηγήσεις Ὀμιλητῶν, Ἀθήνα 2004, σσ. 13-20.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ. Βλ. καί ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Α. Μ. ἔρευνα σέ συνεργασία καί ἄρθρα σέ Περιοδικά.
- ΚΟΥΤΣΑ Συμεών (Μητροπολίτου Ν. Σμύρνης), Ὁ Πνευματικός Πατήρ, Ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας, Αἴγιον 1995.
- ΚΟΥΦΟΓΙΑΝΝΗ - ΚΑΡΚΑΝΙΑ Πανωραία, Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία στή Χριστιανική Ἀγωγή, Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2001.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γεωργίου, Ὁ Γέρον Πορφύριος, Ὁ πνευματικός Πατέρας καί Παιδαγωγός, Ἐκδ. Ἰχνηλασία, Ἀθήνα 1997.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γεωργίου, Ὁ Γέρον Ἡλίας Τσακογιάννης, Ἐπίσκοπος μοναχός, Ἐκδ. Ἡσυχαστηρίου Ἡ Μήτηρ τοῦ Ἡγαπημένου», Κλειδί Θηβῶν 2000.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γεωργίου, Διαπαιδαγώγησι, πορεία ζωῆς, Ἀθήνα 2001.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γεωργίου, Διαφορετικότητα καί προσωπική υπέρβαση θεωρητική - μεταφυσική διάσταση, Ἐπιθεώρηση Συμβ. Προσανατολισμοῦ, τ. 58 -59, Ὀκτ. - Δεκ. 2001, σσ. 25 - 30.
- ΛΑΖΑΡΑΤΟΥ Ε., Πρόληψη στήν ψυχική υγεία παιδιῶν καί ἐφήβων, στό ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Γ. Ν., ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ Β.Π., ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ.Π., (ἐπιμέλεια) Πρόληπτική Ψυχιατρική, β΄ ἐκδ. Ἐκδ. Βήτα, Ἀθήνα 2000, σσ. 23 - 30.
- ΛΑΝΑΡΑ Οὐρανίας, Ἡ αὐθεντία κύριος μοχλός τῆς Ἀγωγῆς, Ἐκδ. «Ἀγ. Φιλοθέη», Ἀργίνο 1984.
- ΛΙΑΠΑΣ Ι.Α., Ἡ πρόληψη, τῆς κατάχρησης ἐξαρτησιογόνων οὐσιῶν, στό ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Γ. Ν., ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ Β.Π., ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ.Π., (ἐπιμέλεια) Πρόληπτική Ψυχιατρική, β΄ ἐκδ. Ἐκδ. Βήτα, Ἀθήνα 2000, σσ. 87 - 94.

- ΜΑΛΙΚΙΩΣΗ - ΛΟΪΖΟΥ Μ., Συμβουλευτική Ψυχολογία, Ἐκδ. «Ἑλληνικά Γράμματα», (Ε΄ Ἔκδοση), Σειρά Συμβουλευτική Ψυχολογία 2, Ἀθήνα 1999.
- ΜΑΛΙΚΙΩΣΗ - ΛΟΪΖΟΥ Μ., Οἱ διαπροσωπικές σχέσεις ἐξελικτικά, εἰσήγηση στῆ Διημερίδα Ἐξελικτικῆς Ψυχολογίας καί Σχολικῆς Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 10 & 11 Νοεμβρίου 2000.
- ΜΑΛΙΚΙΩΣΗ - ΛΟΪΖΟΥ Μ., Ἡ Συμβουλευτική Ψυχολογία στῆν Ἐκπαίδευση, Ἀπό τῆ θεωρία στῆν πράξη, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2001.
- ΜΑΝΟΥ Κων/νου, Στάσεις ἐφήβων ἢ πῶς μᾶς βλέπουν καί τί θέλουν οἱ ἔφηβοι (Συμβολή στῆ μελέτη τῆς σωματικῆς καί ψυχικῆς ἀνάπτυξης τοῦ Ἑλλήνα ἐφήβου), Ἐκδ. «Βιβλία γιά ὄλους», Ἀθήνα 1990.
- ΜΑΝΟΥ Κων/νου, ἄρθρο στῆν Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια, λήμμα «ψυχοπαιδαγωγική συμβουλευτική, τόμος 9, Ἀθήνα 1992, σσ. 5292 - 5294.
- ΜΑΝΟΥ Κων/νου, Παιδαγωγική Ψυχολογία (Ψυχοπαιδαγωγική), Ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1990.
- ΜΑΝΟΥ Κων/νου, Ἡ Συμβουλευτική στῆν Ἐκπαίδευση, τόμος Α΄ καί Β΄, Ἔκδοση συγγραφέα, Ἀθήνα 1997.
- ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ Σ., Ἡ ψυχοσυναισθηματική ἀνάπτυξη τοῦ ἐφήβου, στό Τσιάντης Ἰ., Μανωλόπουλος Σ. (ἐπιμέλεια): Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικῆς, τόμος Α΄, Ἐκδ. Καστανιώτης, Ἀθήνα 1987.
- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ Ἰωάννη Ἀνθρωπαγωγική, ἄρθρο στῆν Παιδαγωγική Ψυχολογική Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 1, Ἀθήνα 1992, τ. 1^{ος} Ἀθήνα 1989, σσ. 474 - 475.
- ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ἡλία (Ἀρχιμανδρίτου), Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ὁ ἄνθρωπος, Ἐκδ. Ζωή, Ἀθήνα 1966.
- ΜΑΤΣΑΓΟΥΡΑ Ἡλία, Θεωρία τῆς διδασκαλίας, Ἡ προσωπική θεωρία ὡς πλαίσιο στοχαστικοκριτικῆς ἀνάλυσης, Ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1999.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ Νικολάου, Θεολογική θεώρηση τῶν σκοπῶν τοῦ θεολογικοῦ μαθήματος, στό περ. «Κοινωνία» 24. τεύχ. 3. 1981, σ. 309 - 310.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ Νικολάου, Ὁ θεραπευτικός χαρακτήρας τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, στό συλλογικό τόμο Μαρτυρία ζωῆς, ἐπιμέλεια Στ. Φωτίου, Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999.
- ΜΠΟΛΤΕΤΣΟΥ Τριαντάφυλλου, Ἡ θεολογία τῆς πολυπολιτισμικότητας στῆν Καινή Διαθήκη, Ἡ εὐλογία τῆς ἑτερότητας συνέπειες καί προεκτάσεις, Ἀταλάντη 2000.
- ΜΩΡΑΪΤΗ Δ., Συμβολαί εἰς τήν ἔρευναν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν νέων, Ἀθήνα 1931.

- ΝΕΛΛΑ Παν., Ζώνον θεούμενον, Προοπτική για την ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου, Αθήνα 1992.
- ΝΕΥΡΑΚΗ Νικολάου, Η άρετή της εγκράτειας κατά τον Ίερό Χρυσόστομο, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003.
- ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ (ΑΓΙΟΥ) του Άγιορείτου, Συμβουλευτικών Έγχειρίδιον ήτοι Περί φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων, Ἐκδ. «Άγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης», Ἐν Βόλῳ 1969.
- ΝΙΚΟΛΑΡΑΪΖΗ Μάγδα - ΚΕΦΑΛΑ Πέτρου, Συμβουλευτική μέσα από τό διαδικτυο (WebCounseling): Ἡ ἀναγκαιότητά της γιά τούς γονεῖς τῶν παιδιῶν μέ εἰδικές ἀνάγκες, Πρακτικά Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου (2, 3,&4 Ἰουνίου 2000) «Οἱ νέες τεχνολογίες γιά τήν κοινωνία καί τόν πολιτισμό, Αθήνα 2000.
- ΝΤΟΛΤΟ Φρανσουάζ, ΝΤΟΛΤΟ - ΤΟΛΙΤΣ Κατρίν, ΠΕΡΣΕΜΙΕ Κολέτ, «Ἐφηβοί - Προβλήματα καί Ἀνησυχίες, Ἐκδόσεις Πατάκη, (7^η ἐκτύπωση), Αθήνα 1999.
- ΞΩΧΕΛΛΗ Παναγιώτη, Τό ἐκπαιδευτικό ἔργο ὡς κοινωνικός ρόλος, Ἐκδ. οἶκος Ἄφῶν Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1990.
- «Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ», στήλη «Ἐπισημάνσεις» 9-11-1997, Ἐφημερίδα Καθημερινή ἄρθρο μέ θέμα: «Οἱ φιλοσοφικοί σύμβουλοι».
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ, Τμήμα Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, Ὅδηγίες γιά τή διδασκαλία τῶν μαθημάτων στό Γυμνάσιο καί στό Ἐνιαῖο Λύκειο κατά τό σχολικό ἔτος 2002 - 2003, τεῦχος Γ΄, Ἐκδ. Ὁργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Αθήνα 2002.
- ΠΑΪΣΙΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ Γέροντος, Λόγοι Δ΄, Οἰκογενειακή ζωή, Ἐκδ. Ἰ. Ἦσ. «Εὐαγγ. Ἰω. ὁ Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2002.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Μ., Ψυχολογική παρέμβαση σέ παιδιά καί ἐφήβους στό πλαίσιο τοῦ Σχολείου: Μία Διεπιστημονική προσέγγιση, στό συλλογικό ἔργο: ΚΑΛΑΝΤΖΙ - ΑΖΙΖΙ Α. & ΜΠΕΖΕΒΕΓΚΗ Η. (ἐπιμέλεια), Θέματα Ψυχικῆς Ὑγείας Παιδιῶν καί Ἐφήβων, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
- ΠΑΝΟΥ Δημ. - ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Σπ., Κριτική παρουσίαση τῶν μεταπολεμικῶν βοηθημάτων τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας γιά τά Ἀνώτερα Κατηχητικά Σχολεῖα, Ἐκδ. Ἄρμος, Αθήνα 1999.
- ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ἀνδρέα, Ἐπιμόρφωση τοῦ θεολόγου (Ἀνάπτυο ἀπό τό περιοδικό Ἀπόστολος Βαρνάβας), Λευκωσία 1996.
- ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Δανάης, Δεξιότητες καί τεχνικές ἐπικοινωνίας, (Σημειώσεις γιά τούς φοιτητές στό Τμήμα Νοσηλευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν), Αθήνα χ.χ.

- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Στυλιανού, 'Ο μακαριστός 'Ιάκωβος Τσαλίκης, 'Αθήνα 1994.
- ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θανάση, 'Ανεσιτότητα και παραπεμπτικότητα, 'Εκδ. 'Αρμός, 'Αθήνα 1998.
- ΠΑΠΑΘΕΟΦΙΛΟΥ Ρ., ΣΑΚΚΑΣ Δ., ΠΟΛΕΜΗ - ΤΟΣΟΔΟΥΛΟΥ Μ., ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Α., Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, 'Ελληνική 'Εταιρεία Ψυχικής 'Υγιεινής και Νευροψυχικής του Παιδιού, 'Εκδ. 'Ελληνικά Γράμματα, 'Αθήνα 1994.
- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θεοδώρου, Σκοποί και πολιτισμικές επιλογές στη νεοελληνική μέση εκπαίδευση, 'Εκδ. Λύχνος, 'Αθήνα 1985.
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ Ι., 'Εξελικτική Ψυχολογία τόμος Δ', 'Εφηβική ηλικία, 'Εκδ. 'Ελληνικά Γράμματα.
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ Ι. κ.α. (έπιμέλεια), Διαφυλικές Σχέσεις τόμοι Α' (1985) και Β' (1986), 'Εκδ. 'Ελληνικά Γράμματα.
- ΠΑΣΧΟΥ Παντελή, 'Άγιοι, οί φίλοι του Θεού, Εισαγωγή στην 'Αγιολογία της 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, 'Εκδ. 'Αρμός, 'Αθήνα 1995.
- ΠΕΡΣΕΛΗ 'Εμμανουήλ, 'Εξουσία και θρησκευτική άγωγή στην 'Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, 'Εκδ. Γρηγόρη, 'Αθήνα 1997.
- ΠΕΡΣΕΛΗ 'Εμμανουήλ, Θεωρίες Θρησκευτικής άνάπτυξης και 'Αγωγής, 'Εκδ. Γρηγόρη, 'Αθήνα 2000.
- ΠΕΡΣΕΛΗ 'Εμμανουήλ, Τό μάθημα τών Θρησκευτικών στη Μέση 'Εκπαίδευση. Μία σύγχρονη θεώρηση τών σκοπών του μαθήματος, περιοδικόν σύγγραμμα του Πατριαρχείου 'Αλεξανδρείας 'Εκκλησιαστικός Φάρος, τόμος ΟΒ', 'Αλεξάνδρεια 2000, σσ. 217 - 228.
- ΠΕΡΣΕΛΗ 'Εμμανουήλ, Πίστη J. W. Fowler και χριστιανική άγωγή. 'Η θεωρία τών σταδίων άνάπτυξης της πίστης του J. W. Fowler, 'Εκδ. Γρηγόρη, 'Αθήνα 2005.
- ΠΙΑΖΕ Ζ. Ψυχολογία και Παιδαγωγική, μετ. 'Α. Βερβερίδη, έκδ. Νέα Σύνορα, 'Αθήνα 1979.
- ΠΛΟΥΜΠΙΔΗ Δ.Ν., Τό Κέντρο Ψυχικής 'Υγείας, στό ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Γ. Ν., ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ Β.Π., ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ.Π., (έπιμέλεια) Προληπτική Ψυχιατρική, Β' έκδ. Βήτα, 'Αθήνα 2000, σ. 17 - 22.
- ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΟΣ (έπιμέλεια), 'Ενας άγιος Γέροντας ό μακαριστός π. 'Ιάκωβος, 'Εκδ. τών Πατέρων της 'Ι.Μ. 'Οσίου Δαβίδ Γέροντος, Λίμνη Εύβοίας 1996.
- ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ ΜΠΑΪΡΑΚΤΑΡΗ Γέροντος, «'Ο Χριστός είναι τό π'άν» άπομαγνητοφωνημένη άπόδοση μι'ας συζήτησης με τόν Γέροντα, 'Εκδ. 'Ι. 'Ησ. «'Η μεταμόρφωσις του Σωτήρος».
- ΠΟΥΡΚΟΣ Μ. (έπιμέλεια), 'Ατομικές διαφορές και έναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, 'Εκδ. Gutenberg, 'Αθήνα 1977.

- ΠΕΡΑΚΗ Ηρακλή, Ἡ διδασκαλία τῶν Θρησκευτικῶν στίς χώρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, στήν Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, τόμος 7, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 85 - 104.
- ΣΜΕΜΑΝ Ἀλεξ., Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας στό σύγχρονο κόσμο, Ἀθήνα 1983.
- ΣΤΑΜΟΥ Π. (εἰσαγωγή - ἀπόδοσις - σχόλια) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Παραινέσεις πρός Ὀλυμπιάδα, Ἀθήναι 1997.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ποιμαντική προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, Προετοιμασία ἀγάπης, Ἐκδ. Ἐθνικό Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήναι 1971.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ἡ σεξουαλική Διαπαιδαγώγησις, Ἐκδ. Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Εὐγονικῆς, Ἀθήνα 1982.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας 1, 2, 3 Ἀθήνα 1983-1985.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Συμβουλευτική Ποιμαντική, Ἐκδ. Λύχνος, Ἀθήνα 1984.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Εἰσαγωγή στήν Ὁρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική, Ἀθήνα 1985.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Σχέσεις τῶν φύλων στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, στό Ἰω. Παρασκευοπούλου κ.ἄ. (ἐπιμέλεια) Οἱ διαφυλικές σχέσεις, τόμος Α΄, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1985, σσ. 216 - 225.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ἡ Θρησκευτική ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, ψυχολογική προσέγγιση, Ἀθήνα 1988.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ποιμαντική ἐργασία καί συνεργασία μέ νέους σχολικῆς ἡλικίας, ἀνάτυπο ἀπό τό περ. «Κοινωνία» ἔτος ΛΕ΄, τεῦχος 1, 1992.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ἐπιστήμη καί Τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς, Ἐκδ. ἀρμός, Ἀθήνα 1997.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου - ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στεφάνου, Τό Ἔργο τοῦ Θεολόγου Καθηγητῆ καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευσις, Ἐκδ. Ἐρευνητικά Προγράμματα Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1998.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ἡ Τέχνη τῆς Ἀγάπης, Ἐκδ. Κάνιστρο, (Ι. Μ. Ἀγ. Νεοφύτου), Πάφος 1998.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Συμβουλευτική Ποιμαντική (Διδακτικῆς Σημειώσεις), Ἀθήνα 2000.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ., Ὁρθόδοξη Συμβουλευτική Ποιμαντική, στό περ. Ἐφημέριος, τεῦχος Δεκ. 2002, σσ. 18 - 23.

- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ. καί ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., Ἡ Συμβουλευτική Ποιμαντική Ψυχολογία καί ἡ ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων στήν Παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Περ. Ἐφημέριος Νοέμβρ. & Δεκέμβριος 2004, σσ. 15-17 καί 16-18 ἀντίστοιχα.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ἀλέξανδρου Μ. καί ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου Χρ., Ἡ εὐαίσθητοποίηση σέ θέματα ἐπικοινωνίας καί συμβουλευτικῆς, Περ. Ἐφημέριος Μάιος 2005, σσ. 17-19.
- ΣΩΦΡΩΝΙΟΥ (Ἀρχιμανδρίτου), Ὁ Γέροντας Σιλουανός τοῦ Ἄθω, (μτφρ. ἀπό τὰ ρωσικά), Ἐκδ. Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1978.
- ΤΑΝΟΥ Χρίστου, Αὐτοεκτίμηση καί ἀξιολογικό σύστημα τῶν ἐφήβων, (Διδακτορική Διατριβή) Ἐκδ. Ἐργαστήριο Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1985.
- ΤΟΜΑΣΙΔΗ Χρ., Εἰσαγωγή στήν Ψυχολογία, Ἐκδ. Δίπτυχο, Ἀθήνα 1982.
- ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π. Ν., Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Λουκάν Εὐαγγέλιον, Ἐκδ. Σωτήρ, Ἀθήνα 1972.
- ΤΣΑΝΑΝΑ Γ., Ἡ Παραβολή τοῦ Σπλαχνικοῦ Πατέρα, ἀνάτυπο ἀπό τόν τιμητικό τόμο γιά τόν καθηγητή κ. Σάββα Ἀγουρίδη «Χριστός καί Ἱστορία», Ἐκδ. Παρατηρητῆς, Θεσσαλονίκη 1993.
- ΤΣΑΝΑΝΑ Γ., Στοιχειώδη γιά τή σκοποθεσία Διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν στή Β/θμια Ἐκπαίδευση, περ. «Κοινωνία» τεύχος 3, 1999, σσ. 263 - 274.
- ΤΣΑΜΠΗ Γ., Ἱστορία τῆς Ἀγωγῆς, Θεσσαλονίκη 1966.
- ΤΣΙΑΝΤΗ Ἰω. κ.α. (Ἐπιμέλεια), Ἐφηβεία, ἓνα μεταβατικό στάδιο σ' ἓνα μεταβαλλόμενο κόσμο, Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1998.
- ΤΣΙΑΝΤΗΣ Ἰ. (ἐπιμέλεια), Ἐφηβεία, Σειρά: Βασική Ψυχιατρική (τόμος δεύτερος τεύχος πρῶτο) Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2000.
- ΤΣΙΑΝΤΗΣ Ἰ., ΧΑΝΤΖΑΡΑ Β., Γονεϊκή στέρσηση καί ἀνάπτυξη ψυχοπαθολογίας, στό ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Γ. Ν., ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ Β. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ.Π., (ἐπιμέλεια) Προληπτική Ψυχιατρική, β' ἔκδ. Ἐκδ. Βῆτα, Ἀθήνα 2000, σσ. 31 - 43.
- ΤΣΙΜΠΟΥΚΗ Ἰ., Προσωπικές σχέσεις καθηγητῶν - μαθητῶν στό Διεθνές Συνέδριο Συμβουλευτικῆς Προσανατολισμοῦ (Ἀθήνα 25 - 26 Νοεμβρίου 1995), Περ. Ἐπιθεώρηση Συμβουλευτικῆς καί Προσανατολισμοῦ, τ. 38 - 39, Ὀκτώβριος - Δεκέμβριος 1996, σσ. 122 - 123.
- ΤΣΙΤΣΙΓΚΟΥ Σπύρου, Τό Χρυσόστομικό ἦθος, οἱ ἀρετές κατά τόν Ἰωάννη τό Χρυσόστομο, Ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2001.
- ΤΣΩΛΗ Κ., Οἱ ἐνορμήσεις καί οἱ ἄμυνες στήν ἐφηβεία, 1^ο Μετεκπαιδευτικό σεμινάριο στήν Παιδοψυχιατρική, Θέματα Παιδοψυχιατρικῆς, Ἀθήνα 1984.
- ΦΑΡΟΥ Φιλοθέου (Ἀρχιμανδρίτου) Ὁ διάλογος, Ἀρχές καί μέθοδοι, Ἀθήνα 1979.

- ΦΑΡΟΥ Φιλότηου (Άρχιμανδρίτου), Ἦθος ἄηθες, Ἐκδ. Ἀκριτας, Ἀθήνα 1988.
- ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ τῶν ἱερῶν νηπτικῶν συνερανοσθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων... Ἀθήνα, Ἐκδ. «Ἀσθήρ», Τόμος Α΄, 1982.
- ΦΟΥΣΚΑ Κων. (Πρωτοπρεσβ.), Ἀνθρωπολογία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, σὺ περ. Κοινωνία, Ἰαν. - Μάρτ. 1998, τεύχ. 1, σσ. 44 - 68.
- ΦΩΤΙΟΥ Σταύρου (ἐπιμέλεια), (συλλογικός τόμος) Παιδαγωγία Ζωῆς, Ἐκδ. Ἄρμος Ἀθήνα 2000.
- ΦΩΤΙΟΥ Σταύρου (ἐπιμέλεια), (συλλογικός τόμος) Μαρτυρία Ζωῆς, Ἐκδ. Ἄρμος Ἀθήνα 2000.
- ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου, Ψυχολογία καὶ Ἀγωγή τῶν Ἐφήβων, Ἀθήνα 1976.
- ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου, Βασικὲς ἀρχές τῆς Συμβουλευτικῆς καὶ ὀδηγητικῆς κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸ Χρυσόστομο, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδ. «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή» τεύχ. Ἰαν. Φεβρ. 1985, Ἀθήνα 1985.
- ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου, Ἐλευθερία καὶ καταναγκασμός στὴν ἀγωγή κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸ Χρυσόστομο, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. Ἑλληνοχριστιανικὴ ἀγωγή» τύχη Ἰαν. Φεβρ. Μάρτιος 1986, Ἀθήνα 1986.
- ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου σὲ συνεργασία μὲ ΛΑΝΑΡΑ Οὐρανία, Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Τόμος Α΄ - Δ΄, Ἀθήνα 1996.
- ΧΑΡΩΝΗ Βασιλείου, Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου, Τόμος Α΄, Β΄ καὶ Γ΄, Ἐκδ. «Τὸ Βυζάντιον», Ἀθήνα 2002-2004.
- ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ Χ., ΓΚΑΡΗ Α., ΓΕΩΡΓΟΥΛΕΑ Γ., ΛΥΚΙΤΣΑΚΟΥ Ν., ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Α., ΜΠΑΦΙΤΗ Ι. καὶ ΒΑΪΤΣΗ Α., Πρόγραμμα ψυχοκοινωνικῆς ὑποστήριξης - συμβουλευτικῆς παρέμβασης, Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 1999.
- ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ Χ., Προγράμματα ψυχοκοινωνικῆς στήριξης μαθητῶν: Ἡ ἑλληνικὴ ἐμπειρία σὺ Ἀ. Καλαντζή - Ἀζίζι καὶ Ἡ. Μπεξεβέγγη (ἐπιμέλεια), Θέματα ψυχικῆς ὑγείας παιδιῶν καὶ ἐφήβων, Ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 35 -56.
- Χ.Ε.Ε.Λ., (Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν), Ὀδηγητικὴ - Κυβερνητικὴ, Ἐκδ. «Χ.Ε.Ε.Λ.», Ἀθήνα 1970.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ (Ἱερομονάχου), Ὁ Γέρον Παῖσιος (Ἐξνεπίδης), Ἅγιον Ὅρος 1996.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Δ. Ν., ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ Β. Π., ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ.Π., (ἐπιμέλεια) Προληπτικὴ Ψυχιατρικὴ, β΄ ἔκδ. Ἐκδ. Βήτα, Ἀθήνα 2000.
- ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ Σώτου, Ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας (Ὁ Ὅσιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς). Ἀφηγηματικὴ βιογραφία, Ἐκδ. Τρίτη, Ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἀγ. Τριάδος Αἰγίνης, Αἴγινα χ.χ.

Έρευνες σχετικές με τους νέους

ΓΑΡΔΙΚΗ Ο., Χ. ΚΕΛΠΕΡΗ, ΜΟΥΡΙΚΗ Α., ΜΥΡΙΖΑΚΗ Γ., ΠΑΡΑΔΕΛΛΗ Θ., ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ Α., Νέοι: Διάθεση χρόνου – Διαπροσωπικές σχέσεις, Έκδ. Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1999. Πρόκειται για τή δεύτερη έκδοση των αποτελεσμάτων της Πανελλήνιας έρευνας του Ε.Κ.Κ.Ε. που είχε διεξαχθεί μεταξύ 1200 νέων ηλικίας 15 - 25 ετών τό 1983. Η έρευνα αυτή είχε γίνει μετά από ανάθεση του (τότε) Υφυπουργείου Νέας Γενιάς. Τά αποτελέσματα περιλαμβάνονται σέ 2 τόμους, ό Α΄ τόμος άφορά στήν περιοχή τής πρωτεύουσας ενώ ό Β΄ στίς άστικές - ήμιαστικές - άγροτικές περιοχές.

ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Βασιλικής - ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ήλια, «Ό λαός τής Έκκλησίας» στό: V-PRC, Η κοινή γνώμη στήν Έλλάδα. Έρευνες - Δημοσκοπήσεις 2001, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2000, σσ. 141 - 185.

ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Βασιλικής, - ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ήλια, Τύποι θρησκευτικής δέσμευσης, έκκλησιαστική πρακτική και πολιτικές προτιμήσεις. Μιά έμπειρική άνάλυση, στό συλλογικό τόμο Θρησκευτές και Πολιτική στή νεωτερικότητα, Θ. Λίποβιτς - Ν. Δεμερτζής - Β. Γεωργιάδου (έπιμέλεια), Έκδ. Κριτική, Αθήνα 2002, σσ. 254 - 279.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (Ε.Κ.Κ.Ε. 2000) «Έθνος και Δημοκρατία στήν Έλληνική Έκπαίδευση». Πρόκειται για Πανελλήνια Έρευνα άδημοσίευτη (άποθηκευμένη σέ ήλεκτρονική μορφή) που διενεργήθηκε τό Μάιο του 1999 σέ 1200 μαθητές, 397 καθηγητές και 816 γονείς, για λογαριασμό του Κέντρου Έκπαιδευτικής Έρευνας του Υπουργείου Έθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στά πλαίσια προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ. Έπισημονικός υπεύθυνος τής έρευνας ήταν ό καθηγητής Δ. Χαραλάμπης και συντονιστής ό κ. Π. Καφετζής. Παρουσιάσεις τής Έρευνας βλ. και Μάστορα Ν. κ.ά. Έφημ. «Τά Νέα» 7-12-2000 σ. 12 - 13 και 8-12-2000 σ. 8 - 9, έπίσης Σωτήρχου Ί. Έφημ. Έλευθεροτυπία 7-12-2000, Στύλου Χ. Έφημ. «Η Καθημερινή» 7-12-2000 και «Γαλλιαίου» Έφημ. Τύπος τής Κυριακής 10-12-2000 σ. 28.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, έρευνα κοινής γνώμης τήν όποία διεξήγαγε για τήν Έλλάδα τό Έθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών. Ό χρόνος διεξαγωγής τής έρευνας ήταν από 29 Ίανουαρίου έως 15 Μαρτίου του 2003 και υπεύθυνος - έθνικός συντονιστής του προγράμματος για τήν Έλλάδα ήταν ό Ίω. Βούλγαρης (κύριος έρευνητής του Ίνστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας). Η έρευνα έγινε σέ 3227 νοικοκυριά σέ όλη τήν Έλλάδα. Στοιχεία τής έρευνας άνακοινώθηκαν από τόν τύπο τό Νοέμβριο του 2003 (Βλ. έφημ. «Η Καθημερινή», 6-11-2003, έφημ. «Τά Νέα» 6-11-

- 2003 και έφημ. «Τό Βήμα» 6-11-2003, έκτενεις άναφορές στην έρευνα. Έπίσης βλ. έφημ. «Η Καθημερινή» 9-11-2003 σ. 11 (συνέντευξη του Άπ. Λακάσα μέ τον Ίω. Βούλγαρη) και έφημ. Χριστιανική 5-2-2004, σ. 9 άρθρο του Μανώλη Δρετάκη.
- ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ** Χρήστου, Πανελλήνια έρευνα (1978-79) μεταξύ 600 έφήβων 16 - 18 έτων για τίς θρησκευτικές αντίληψεις και στάσεις τους. Τά έρωτήματα τής έρευνας ήταν άν πιστεύουν στό Θεό και άν παίζει ή πίστη σημαντικό ρόλο στή ζωή τους, γύρω άπό τή συχνότητα του έκκλησιασμού, τήν αίτία πού αυτός γίνεται ή δέν γίνεται, τήν άτομική προσευχή, τή στάση τους άπέναντι στό θεσμό τής Έκκλησίας. Βλ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ Chr., 1980.
- ΜΑΝΟΥ** Κώστα, Πανελλήνια έρευνα μέ έρωτηματολόγιο μέ τίτλο (βιβλίου) «Στάσεις Έφήβων ή πώς μάς βλέπουν και τί θέλουν οί έφηβοί», Έκδ. «Βιβλία για όλους», Άθήνα 1990. Διενεργήθηκε άπό τό 190 - 1983, τό δείγμα τής έρευνας είναι 1000 έφηβοί και άποτελεί πρωτότυπη συμβολή στή μελέτη τής ψυχοσωματικής ανάπτυξης του Έλληνα έφήβου.
- ΜΑΝΟΥ** Κων/νου. Διενήργησε πανελλήνια έρευνα στην όποία έλαβαν μέρος συνολικά 3000 μαθητές. Συγκεκριμένα συμπληρώθηκαν 2000 έρωτηματολόγια άπό μαθητές τής Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, 500 μικροί έφηβοί (τής Γ΄ Γυμνασίου) και 500 μεγάλοι έφηβοί (τής Γ΄ Λυκείου). Ο χρόνος διεξαγωγής τής έρευνας ήταν άπό τό 1988 - 1991. Τά μισά περίπου έρωτηματολόγια προέρχονται άπό τήν Άττική και τά υπόλοιπα άπό μεγάλες πόλεις τής περιφέρειας. Η παραπομπή μας άπό ΜΑΝΟΥ Κων/νου, Η Συμβουλευτική στην Έκπαίδευση, τόμος Α΄, Άθήνα 1997 σ. 213 - 407.
- ΝΕΥΡΑΚΗ** Ν., Περιορισμένης έκτασης και αντιπροσωπευτικότητας έρευνα για τό θρησκευτικό μάθημα, έπιστολή προς τό Π.Ε.Κ. Δυτικής Άττικής. Πρόκειται για έρευνα μεταξύ μαθητών 10 σχολείων τής Δυτικής Άττικής. Βλ. παρουσία της στό περ. Κοινωνία 39, τ. 1, 1996 σ. 96 - 98.
- ΞΩΧΕΛΛΗ** Παναγιώτη Δ., «Τό εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος», Πρόκειται για πανελλήνια έμπειρική έρευνα μεταξύ 856 δασκάλων και καθηγητών (όλων τών ειδικοτήτων) πού πραγματοποιήθηκε τό 1978. Στόχος τής έρευνας ήταν νά μελετήσει τίς στάσεις τών ίδιων τών εκπαιδευτικών και τών «ομάδων άναφοράς» (κυρίως γονέων και μαθητών) σέ ό,τι άφορά τήν εκπαιδευτική διαδικασία γενικά και ειδικότερα τούς τομείς στόχοι του σχολείου, σχέση εκπαιδευτικού και μαθητή, σχολική επίδοση σχολείο και κοινωνικό σύνολο και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Τά πορίσματα τής έρευνας παρουσιάζονται στό βιβλίο του ΞΩΧΕΛΛΗ Παναγιώτη, Τό εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος, Έκδ. οίκος Άδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1990.
- ΠΕΡΣΕΛΗ** Έμμ. Study of Religious Education in Contemporary Greece and the Attitudes toward Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12 -

15 years. Άδημοσίευτη (δακτυλογραφημένη) διδακτορική διατριβή, η οποία υποβλήθηκε στο Παν/μιο του Lancaster για την απόκτηση του τίτλου Ph. C., Lancaster 1987, σσ. 343. Θεωρητική και έμπειρική έρευνα για τό μάθημα τών Θρησκευτικών. Αρχικά εξετάζονται τά Άναλυτικά Προγράμματα τής Δημοτικής και Μέσης Έκπαίδευσης στην Έλλάδα από τής συστάσεως του έλληνικού κράτους και έπειτα γίνεται λεπτομερής ανάλυση τών σκοπών τής σχολικής θρησκευτικής άγωγής. Αναφέρονται και κρίνονται έμπειρικές έρευνες πού έγιναν στην Άγγλία και στην Έλλάδα για τό μάθημα τών Θρησκευτικών. Πραγματοποιήθηκε τό 1981, στα πλαίσια τής συγγραφής Διδακτορικής Διατριβής, ανάμεσα σε 997 μαθητές και μαθήτριες Α΄ και Γ΄ Γυμνασίου (12 - 15 έτών) έπιλεγμένου δείγματος δημοσίων σχολείων σε όλη τή χώρα. Ο σκοπός τής έρευνας ήταν νά διαπιστωθεί ή ικανότητα τών μαθητών - μαθητριών για τή διατήρηση άφομοίωση όρισμένων θρησκευτικών γνώσεων. Επίσης ή έρευνα διερεύνησε τή συχνότητα μέ τήν όποία εξέφραζαν τά πιστεύω τους και έκτελοῦσαν κάποιες θρησκευτικές/έκκλησιαστικές τους υποχρεώσεις. Άκόμη τέθηκαν έρωτήσεις στους μαθητές για τήν προτίμησή τους όσον άφορᾷ στο ύποχρεωτικό ή προαιρετικό χαρακτήρα του μαθήματος Θρησκευτικών, όπως επίσης ζητήθηκαν και άπόψεις - κρίσεις από τους μαθητές σχετικά μέ τόν τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος τών Θρησκευτικών. Η έρευνα παρουσιάζεται περιληπτικά στο ΠΕΡΣΕΛΗ Έμμ., 1994 σσ. 265 - 269.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Α. - ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ., Τό έργο του θεολόγου καθηγητή και τό μάθημα τών Θρησκευτικών στη Μέση Έκπαίδευση, Έκδ. Έρευνητικά προγράμματα Πανεπιστημίου Άθηνών, Άθήνα 1998. Η πιλοτική αυτή έρευνα μέ έρωτηματολόγιο διεξήχθη από τό 1995 μέχρι τό 1997 μεταξύ 358 Θεολόγων Καθηγητών από τήν Άττική, τήν Περιφέρεια και τήν Κύπρο. Η έρευνα άποτυπώνει άπόψεις τών θεολόγων καθηγητών (πού ύπηρετοῦσαν στην Έκπαίδευση τή συγκεκριμένη χρονική περίοδο) για τόν τρόπο διδασκαλίας, τίς δυσκολίες πού αντιμετώπιζουν στο έργο τους καθώς και προτάσεις τους για τή βελτίωση του μαθήματος τών Θρησκευτικών. Ταυτόχρονα έπιχειρεῖ νά άνιχνεύσει τό ρόλο του Θεολόγου τόσο στην κοινωνία, όσο και στην Έκκλησία και καταγράφει τό σύγχρονο προβληματισμό για τό έργο του και τίς δυνατότητές του.

ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ Α. «Η ταυτότητα, τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οί άνάγκες τής νεολαίας.» Η έρευνα έγινε τήν άνοιξη του 1998 και σ' αυτήν πήραν μέρος 688 μαθητές από Λύκεια τής εύρύτερης περιοχής Άθηνών. Περιληψη άποτελεσμάτων έρευνας, Έκδ. ΕΚΚΕ Η έρευνα έγινε σε συνεργασία του Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών Άθήνα) μέ τό Ίνστιτούτο Υγείας του Παιδιού Τομέας Προαγωγής Υγείας και μέ τό Ευρωπαϊκό 1998. Βλ.

καί παρουσίαση τῆς ἔρευνας ἀπό τὴν Ἐφημερίδα «Τό Βήμα» 7/11/1999, σ. Α4 καί Α6.

ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ Α., ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΥ Δ., ΜΥΡΙΖΑΚΗ Γ., ΤΖΩΡΤΖΟ-ΠΟΥΛΟΥ Μ. «Ἡ ταυτότητα, τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά καί οἱ ἀνάγκες τῆς νεολαίας στό Νομό Θεσσαλονίκης», Ἀποτελέσματα ἐμπειρικήs ἔρευνας, χρόνος διεξαγωγῆs 1995 σέ 1000 Νέους ἡλικίας 15 - 29 ἐτῶν καί 400 μαθητές Λυκείου Ἐκδ. Ε.Κ.Κ.Ε. (Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν) Ἀθήνα 2000.

V - PRC 1997 Ἴνστιτούτου V - Project Research Consulting, «Ἀξίες ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ἑλλάδα». Πανελλήνια Ἔρευνα καί περιλάμβανε 1600 νέους 15-29 ἐτῶν. Χρόνος διεξαγωγῆs ἔρευνας 6-10 ἕως 11-11-1997. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆs Γραμματείας Νέας Γενιάs καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική. Βλ. Ἐφημερίδα «Τά Νέα» 14/11/1997 σσ. 22-23. Ἀρκετὰ στοιχεῖα γιά τὴν ἔρευνα δημοσιεύονται στό περ. Δρώμενα Νοέμβριος 1997 σσ. 1-13.

V - PRC 1999, Ἴνστιτούτου V - Project Research Consulting, «Ἀξίες ἀντιλήψεις καί στάσεις στή σημερινή Ἑλλάδα». Πανελλήνια Ἔρευνα χρόνος διεξαγωγῆs ἔρευνας 21-10-1999 ἕως καί 12-11-1999, σέ 1600 νέους ἀπό ὅλη τὴ χώρα ἡλικίας 15 - 29 ἐτῶν. Ἡ ἔρευνα ἔγινε μέ ἀνάθεση τῆς Γενικῆs Γραμματείας Νέας Γενιάs καί ἡ μέθοδος ἦταν ποσοτική. Οἱ σχετικῆs πληροφορίες γιά τὴν ἔρευνα αὐτὴ ἐλήφθησαν ἀπό τὸ δικτυακὸ τόπο: www.v-prc.gr. Ἀκόμη μπορεῖ κανεῖς νὰ διαβάσει παρουσίαση τῆς ἔρευνας στό ἄρθρο τοῦ Ἀπ. Λακάσα «Συντηρητικοὶ καί ἀδιάφοροὶ οἱ νέοι» στὴν Ἐφημ. Ἀπογευματινὴ 24-4-2000. σ. 19.

Ἡ Διδακτορική Διατριβή, πού δημοσιεύεται στό παρόν βιβλίο ἔχει ἐγκριθεῖ ὁμόφωνα μέ τό βαθμό Ἄριστα (7 ψήφους) ἀπό τό Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας, τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στίς 6 Ἰουνίου 2003. Ἀποτελεῖ ἀνάτυπο ἀπό τήν Ἐτήσια Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Εἰρμός, τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ὅπου τιμητικά εἶχε περιληφθεῖ στό τεῦχος 2ο, ἔτος 2ο, Ἀθήνα 2006, σ. 117-462 (Κ.Α. 99.25.007, ISSN 1109-9135). Ὀφείλονται εὐχαριστίες στήν Ἀποστολική Διακονία γιά τήν παραχώρηση τοῦ Ἡλεκτρονικοῦ Ἀρχείου PDF.

Η ἐπικρατοῦσα μεταξύ τῶν παιδαγωγῶν ἄποψη σήμερα εἶναι ὅτι ἡ Συμβουλευτική καί ἡ Ἐκπαίδευση ἀποτελοῦν τίς δύο ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος. Οἱ μαθητές δέν θέλουν νά βιώνουν τούς ἐκπαιδευτικούς (ιδίως τούς Θεολόγους) μόνο ὡς φορεῖς μετάδοσης ἐξειδικευμένων γνώσεων. Τά προβλήματα τῆς ἐφηβείας καί τά ἀδιέξοδά τοῦ σύγχρονου κόσμου τούς κάνουν νά ἐπιζητοῦν καθηγητές συμπαραστάτες καί συνομιλητές, πνευματικούς ὁδηγούς καί συμβούλους. Ἡ συμβουλευτική τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ δέν μπορεῖ νά ἔχει μόνο ἐμπειρικό χαρακτήρα οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐκαιριακή. Χρειάζεται ἐκπαίδευση καί ἄσκηση στή συμβουλευτική. Τό βιβλίο αὐτό ἐξετάζει καί διατυπώνει ἀρχές καί προϋποθέσεις, ἐνῶ παράλληλα προτείνει τρόπους γιά τήν ἄσκηση τῆς συμβουλευτικῆς στά πλαίσια τοῦ Σχολείου ἀπό τό Θεολόγο Καθηγητή (καί ὄχι μόνο). Γιά νά εἶναι ρεαλιστική καί ἀποτελεσματική μία ἀπόπειρα συμβουλευτικῆς πρέπει νά λάβει σοβαρά ὑπόψη τά δεδομένα τῶν κοινωνικῶν καί τῶν ψυχοπαιδαγωγικῶν ἐρευνῶν. Ἐπιπλέον ὅμως ὁ Ἐκπαιδευτικός μπορεῖ νά λάβει πολύτιμα διαχρονικά στοιχεῖα ἀπό τήν ὀρθόδοξη χριστιανική συμβουλευτική παράδοση καί μέ διάκριση νά τά συνδυάσει μέ δεδομένα τῆς ψυχολογίας καί τῆς παιδαγωγικῆς.

Σχόλιο στήν εἰκόνα τοῦ ἐξωφύλλου:

Στή συμβουλευτική τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ πρωταγωνιστής καί αὐτός πού γράφει τή δική του ἱστορία εἶναι ὁ ἴδιος ὁ μαθητής.